

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

MARKKINATALOUDEN ETUJOUKOT

*Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja
liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*

Maiju Wuokko

Väitöskirja

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi auditoriumissa XII perjantaina 30. syyskuuta 2016 klo 12.

Helsinki 2016

Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 41
ISSN 2342-0138

ISBN 978-951-51-2455-5 (pbk.)
ISBN 978-951-51-2456-2 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2016

Kansikuva on Kaarlo A. Rissasen (Käntsin) pilapiirros *Kauppalehdestä* 5.12.1980.
Julkaistu *Kauppalehden* luvalla.

“An invasion of armies can be resisted; an invasion of ideas cannot be resisted.”

Victor Hugo¹

“Only a crisis – actual or perceived – produces real change. When that crisis occurs, the actions that are taken depend on the ideas that are lying around. That, I believe, is our basic function: to develop alternatives to existing policies, to keep them alive and available until the politically impossible becomes the politically inevitable.”

Milton Friedman²

”Pyrkiessään muuttamaan yhteiskuntaa teollisuuden olisi otettava huomioon olevat olosuhteet: vesi ei virtaa ylämäkeen. Silti tähän ei saa alistua. On maanlaisia voimia, jotka muovaavat maastoa. Ne saattavat synnyttää jopa uusia vuoristoja ja kyllä vesi sitten virtaa niiden mukaan.”

Gustav von Hertzen³

---

¹ Hugo, Victor (1877) *The History of a Crime: The testimony of an eye-witness*. Kääntäneet Joyce, T. H. & Locker, Arthur. 368. Project Gutenberg -internetsivusto.

² Milton Friedman (1962/1982) *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press. viii-ix. Teos on ilmestynyt alun perin 1962. Lainausta on vuoden 1982 laitoksen esipuheesta.

³ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. Muistio ‘Teollisuuden keskusvaliokunnan suunnitteluryhmän ideapalaveri’, Aavaranta 11.-12.6.1984.

ABSTRACT

The Vanguard of the Market Economy: The political activity of Finnish business in the 1970s and 1980s

This doctoral thesis examines the motives, means, objectives, and outcomes of the political activity of Finland's major business associations in the 1970s and 1980s. It centres around two influential organisations founded in the mid-1970s, *Elinkeinoelämän Valtuuskunta* (EVA; the Council of Economic Organisations in Finland) and *Teollisuuden Keskusliitto* (TKL; the Confederation of Finnish Industries). The analysis focuses on three political processes in which these advocates of Finnish business were particularly involved: the foundation of consensus politics in the late 1970s, the presidential election campaign of 1981–1982, and the formation of the cabinet in 1987.

The principal sources are archived documents from EVA, the TKL, other relevant business organisations, and individual business leaders, and these are assessed using three core methods of historical inquiry (source criticism, triangulation, and hermeneutics). Furthermore, the empirical findings are examined in the light of social scientific theories about the varieties and sources of business political power. The thesis offers new insights into the societally relevant, widely debated but insufficiently studied topics of business–government relations and the political influence of business.

The political activity of Finnish business in the 1970s and 1980s had three fundamental objectives. International competitiveness should be enshrined at the heart of Finnish economic policy. The commercial and cultural – and, after the end of the Cold War, also the political – position of Finland had to be rooted firmly in the sphere of Western Europe. Finally, the role of the market economy as the cornerstone of Finnish society had to be strengthened through liberating the economy and restricting the social and economic role of the state. The business community was, in principle, unanimous about these goals, but controversies arose about the best tactics with which to achieve them.

Moreover, internal contradictions were inherent in these objectives, particularly between pragmatic short-term interests and fundamental long-term goals, which was reflected in the lobbying activities in all three of the political processes. First, the prioritisation of competitiveness was primarily promoted through consensus politics in cooperation with the Social Democrats, even though business circles at the same time wanted to prevent the political left from strengthening. Second, throughout the Cold War era, Finland's orientation towards Western Europe had to be advanced discretely, because business leaders also wanted to maintain good (trade) relations with the Soviet Union. And third, while it was important for business circles to support right-of-centre parties and to secure a non-socialist parliamentary majority, it was in fact more essential to nurture contact with the dominant Social Democratic Party and the Centre Party.

Despite these contradictions, the fundamental objectives of Finnish business had either already been or were about to be fulfilled by the end of the 1980s. Although societal development was primarily dictated by international political and economic trends, lobbying by business was significant in accelerating and directing change. In its political activity, Finnish business utilised instrumental power (e.g. election and party funding), network-based power (e.g. contacts between leading politicians and business leaders), and structural power (e.g. crisis rhetoric). It also employed informational power (e.g. influencing opinions and attitudes, taking part in public discussion), which became increasingly important toward the end of the research period.

During the Cold War, the political leeway of Finnish business leaders was limited for fear of offending the Soviet Union and damaging Eastern trade. In other respects, however, the political activity of business assumed similar forms and occurred at the same time as that in other Western countries. The political mobilisation of Finnish business groups in the 1970s can be seen as part of a wider international phenomenon, in which capitalist forces in various countries gathered their troops against statism and in defence of the free market economy. This collective action contributed to the strengthening of a neoliberal, market-oriented ideology and economic policy both in Finland and around the world from the turn of the 1980s onwards.

Esipuhe

Väitöskirjan teon loppuvaiheessa tutkimusaiheeni kävi ajankohtaisemmaksi kuin olin osannut arvatakaan. Keväällä 2015 valtaan noussut Juha Sipilän keskustaoikeistolainen hallitus on ryhtynyt ajamaan uudistuksia, jotka noudattelevat paljossa yritysmaailman intressejä pyrkiessään esimerkiksi työmarkkinoiden joustavoittamiseen ja sääntelyn purkamiseen. Liike-elämän järjestöjen suhteellinen vaitonaisuus viime aikojen poliittisessa keskustelussa on ymmärrettävää: ei kannata pitää kovaa meteliä, jos asiat etenevät jo muutoinkin toivottuun suuntaan. Tilanne on kaiken kaikkiaan hyvin toisenlainen kuin tutkimusajanjaksollani, 1970–1980-lukujen Suomessa. Tuolloin liike-elämä järjestäytyi aiempaa tehokkaampaan poliittiseen toimintaan saadakseen äänensä paremmin kuuluville yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa. On houkuttelevaa tulkita, että 1970–1980-lukujen kehityskuluista piirityy suora linja liike-elämälle poliittisesti – joskaan ei välttämättä taloudellisesti – edulliseen nykyhetkeen.

Aiheen päivänpolttavuudesta huolimatta väitöskirja on muotoutunut lopulliseen muotoonsa vuosien varrella monenlaisten mutkien, harhapolkujen sekä yrityksen ja erehdyksen kautta. Alkusysäyksen työ sai vuonna 2007, kun lopettelin Suomen ja Pohjoismaiden historian maisterintutkintoa Helsingin yliopistossa. Professorini Markku Kuisma tiedusteli varovasti kiinnostustani jatko-opintoihin ja ehdotti tutkimuskohteeksi presidentti Urho Kekkosen ja suomalaisten teollisuusmiesten välisiä suhteita. Tartuin innolla tilaisuuteen, koska en tiennyt, mitä muutakaan olisin halunnut työkseni tehdä kuin tutkimusta. Kuten Markku heti varoitteli, tutkijanuralla ei ollut odotettavissa ruusutarhaa. Onneksi en ole ikinä erityisemmin pitänytäkään ruusuista. Tutkimuksen teosta on sen sijaan näinä kuluneina vuosina tullut yksi suurimmista intohimoistani.

Matkan varrella jäin kiitollisuudenvelkaan lukemattomille tahoille. Tätä työtä ei olisi olemassa ilman professori Markku Kuismaa, joka on omalla innostuksellaan pitänyt ohjattavansakin intoa yllä. Markku on myös esimerkillään auttanut ajattelemaan isosti ja antanut uskallusta tarttua suuriin, tärkeisiin kysymyksiin. Markun lisäksi kunnia siitä, että valmis työ koskaan näki päivänvalon, kuuluu toiselle ohjaajalleni ja kustokselleni, professori Niklas Jensen-Eriksenille. Niklaksessa yhdistyvät harvinaisella tavalla laaja akateeminen asiantuntemus ja syvä välittäminen sekä tutkimuksen teosta että sitä tekevistä ihmisistä. Hän on aikaa ja vaivaa säästämättä lukenut ja kärsivällisesti kommentoinut väitöskirjatekstiiä sen eri vaiheissa, vaivihkaa tönien toisinaan hukassa ollutta ohjattavaansa takaisin oikeille jäljille.

Vielä silloinkin, kun ohjaajat alkoivat viimein pitää käsikirjoitustani valmiina, esitarkastajikseni lupautuneet professori Petri Karonen ja professori Janne Tienari löysivät työstä aiheellista huomautettavaa. Paneutuneiden ja punnittujen lausuntojensa avulla he auttoivat minua parantamaan käsikirjoitusta sellaisessa vaiheessa, jossa en enää itse kyennyt keksimään keinoja työni eteenpäin viemiseksi.

Korvaamattoman tärkeää palautetta olen lisäksi saanut Suomen ja Pohjoismaiden historian tutkijaseminaarissa professori Juha Siltalalta, professori Panu Pulmalta ja dosentti Anu Lahtiselta. Olette auttaneet meitä väitöskirjantekijöitä avartamaan ajatteluamme ja

näyttäneet esimerkkiä siitä, miten lavealla tietämyksellä ja syvällisellä omistautumisella tutkimustyötä voi ja pitää tehdä.

Lisäksi haluan kiittää kaikkia tutkijaseminaarin jäseniä terävänäköisestä mutta aina rakentavasta vertaispalautteesta – sekä Kekkos-kaskujen jakamisesta. Kaikkein suurimmassa kiitollisuudenvelassa olen Mirkka Danielsbackalle, Elina Kuorelahdelle, Petteri Norringille, Aaro Saharille ja Ritva Savtschenkolle, jotka ovat huolellisesti paneutuneet työhöni ja auttaneet tekemään siitä huomattavasti paremman. Vaikka suuri osa väitöskirjan kirjoittamista on yksinäistä puurtamista ja ajatusten työstämistä oman pään sisällä, vertaistuen merkitystä ei voi vähätellä. Sen antamisesta kiitos kuuluu erityisesti muille Porthanian ”rangaistussiirtolalaisille”, 2010-luvun alussa kokoontuneille historia-aineiden (iki)nuorille tutkijoille ja Unioninkatu 38:n historiikäytävän kollegoille.

Käsitteistöni ovat puhtaasta mielenkiinnosta ja täysin vailla kollegiaalisia velvoitteita lukeneet ja kommentoineet myös Johannes Koroma, Samuli Skurnik ja Jukka Tarkka. Arvokkaita olivat myös täysin ulkopuolisen, eri alaa edustavan lukijan näkemykset, joita sain rakkaalta ystävältäni Petteri Jakulta. Kieliasun viimeistelyssä korvaamatonta apua antoi sisareni Annika Kilpeläinen. Myös isäni Veikko Kilpeläinen on lukenut käsikirjoituksen eri versioita. Hän ei yleensä kommentoinut niitä sen enempää, mutta uskoin, kun hän loppuvaiheessa sanoi, että ”minusta tämä oli nyt hyvä”.

Historiantutkimusta ei synny ilman arkistoja ja niiden osaavaa henkilökuntaa. Siksi haluan kiittää Kansallisarkiston ja Elinkeinoelämän keskusarkiston työntekijöitä ystävällisestä ja kärsivällisestä avusta aineistojeni kartoittamisessa ja keruussa. Urho Kekkonen arkiston Pekka Lähteenkorvaa haluan kiittää yhteistyöstä, avunannosta ja ennen muuta ystävydestä – Hovilan vieraanvaraisuus on unohtumatonta.

Työni olisi ollut mahdoton toteuttaa ilman tutkimuslupaa Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkistoon, joka kyselemättä myönnettiin kerta toisensa jälkeen tutkimukseni pitkittyessä. Samoin kiitän tutkimusluvista Linda Jakobsonia (Max Jakobsonin yksityisarkisto), Kukka-Maaria Karjalaista (Ahti Karjalaisen yksityisarkisto), Nokia Oyj:tä (Kari Kairamon kokoelma) ja Samuli Skurnikia (Samuli Skurnikin yksityisarkisto). Kiitokset myös haastateltavikseni myöntyneille Helge Haavistolle, Tankmar Hornille, Jouko Loikkaselle, Timo Laatuselle, Seppo Lindblomille, Pekka Morrille, Kauko Sipposelle ja Christoffer Taxellille.

Tutkija, edes väitöskirjantekijä, ei elä pelkällä kutsumuksella. Tämän väitöskirjatyön ovat tehneet taloudellisesti mahdolliseksi Metsäteollisuus ry:n rahoittama tutkimushanke ”Suuryhtiöiden synty: Suomen metsäteollisuuden poliittinen taloushistoria 1920–2000”, Suomen Akatemian rahoittama tutkimushanke ”Liike-eliitin juuret ja roolit modernissa yhteiskunnassa: Suomi eurooppalaisissa yhteyksissään 1750–2000” ja Helsingin yliopiston rahoittama tutkimushanke ”Business, Governments and International Trade in Cold War Europe”.

Yliopistomaailman mullistusten ja rahoitusleikkausten keskellä syntyy toisinaan tarpeetonta vastakkainasettelua tutkimus- ja hallintohenkilöstön välille. Itsetarkoituksellisten hallintohimmelioiden rakentelu on asia erikseen, mutta hallinnon väen työ luo käytännön puitteet tutkijan arkipäivän työnteolle. Haluankin kiittää myös hallinnollisissa asioissa eri

tavoin auttaneita Antti Aaltoa, Jaana Gluschkoffia, Johanna Harjua, Kirsti Nymarkia, Eija Peltosta, Anniina Sjöblomia, Säte Stenbackaa, Leena Viitaniemeä ja Tarja Vuorimaata.

En ole päässyt koskaan aiemmin esittämään kiitollisuuttani Tapiolan lukion historianopettajalle Heikki Piispalle, joten se lienee paikallaan tässä. Hänellä on ollut mittaamaton vaikutus tieteenala- ja uravalintaani. Heikki, nuoriso on hereillä!

Väitöskirjan tekeminen on henkisesti kuormittavaa aikaa, josta selviää järjissään vain hyvien ystävien avulla. Elina, Linda, Kimmo ja Krista: kiitos että olette elämässäni. Mikko, jouduit erityisesti väitöskirjatyön loppuvaiheessa joustamaan ja antamaan tilaa työnteolleni. Kiitos, että pidit näinä vuosina minut kiinni elävässä elämässä ja poissa pölyisten papereiden ja tietokoneen näytön ääreltä.

Itseluottamukseni ja uskallukseni tarttua kunnianhimoisiin hankkeisiin, kuten väitöskirjan tekoon, nojaa perheeni vankkumattomaan tukeen. Vanhempani Anna-Maija ja Veikko ja siskoni Hanna ja Annika, olette elämäni peruskallio, jonka tukeen tiedän voivani luottaa tilanteessa kuin tilanteessa.

Kaikkein rakkaimmat kiitokseni kohdistan pojalleni Eerolle. Olemassa olollasi muistutat minua siitä, että on olemassa paljon tärkeämpiäkin asioita kuin tutkimuksen teko.

Espoossa, syyskuussa 2016

Maiju Wuokko

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
Kiinnostuksen valokeilassa, tutkimuksen katvealueella	1
Kuka, mikä liike-elämä?	9
Poliittista toimintaa vai lobbausta?	20
Teoriat liike-elämän poliittisesta vallasta	26
Liike-elämän poliittinen mobilisaatio ja ideoiden sota	36
Tutkimuksen tehtävät, rajaukset ja rajoitteet	43
Tutkimusmenetelmät	49
Tutkimuksen lähteaineistot	56
Tutkimuksen rakenne	63
2. Sota ja sen esikunnat	66
Arvon mekin ansaitsemme	66
Pääomapiirien ryhtiliike ja teollisuuden linnake	74
Sulavalta jäälautalta vaaralliseen naapuriin	83
Valtuuskunta vetää linjaa	90
Kontroversseja ja kompetenssikonflikteja	96
Reviirikiistoista toimivaan työnjakoon	101
Kiistelevät kapitalistit	110
3. Vihollisista liittolaisiksi	117
Vaara vasemmalla	118
Liike-elämä rakentaa siltaa vasemmalle	124
Liike-elämä ja SDP:n suunnanmuutos	130
”Päät eivät putoa; mutta muutoksia syntyy sittenkin”	135
Teollisuuden keskustakytkökset	142
Porvarillinen superkonsensus	149
Uusliberalismin vastakohta vai mahdollistaja?	153
4. Rintamasuunta itään vai länteen?	158
Korvaamaton Kekkonen	159
Presidenttikilpa käynnistyy	165
Elinkeinoelämän presidenttiehdokas	170

Sosialisti ja kapitalistit	178
Herrojen EVA kansanvallan ritarina.....	185
Idänkaupan umpisolmu.....	193
Mahdollisuuksien markkinat.....	199
Ihanteita ja laskelmointia	205
5. Puolustusasemista hyökkäykseen.....	212
Liike-elämä porvaririntaman tukena.....	213
Viestien välittäjät ja Väyrysen vyöryttäjät.....	219
Sinipuna suututtaa teollisuuden	227
Kansallisen sekoomuspuolueen suuret uudistukset	234
EVA:n ja hallituksen yhteispeli	239
Pahoinvoivan hyvinvointivaltion pakkohoito	245
Puhdasoppisuutta ja pragmatismia.....	253
6. Erävoitto	260
Minne menet, markkinatalous?	261
Markkinavoimat valloilleen	268
Lochnessmäinen kabinettikähmijä ja suomalainen mafia	273
Yritysvetoiseen yhteiskuntaan	279
Ideoiden voimalla?.....	284
7. Johtopäätökset	290
Lähteet ja kirjallisuus	303
Liite 1. Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja Teollisuuden keskusliiton puheenjohtajat ja toimitusjohtajat 1970–1980-luvuilla	334
Liite 2. Suomen kansantalouden ja julkisen talouden kehitys 1900-luvun jälkipuoliskolla.....	340
Käytetyt lyhenteet.....	345

1. Johdanto

Kiinnostuksen valokeilassa, tutkimuksen katvealueella

2010-luvun puolivälin maailmassa talous ja talouden toimijat, kuten yritykset ja yritysjohtajat, herättävät runsaasti kiinnostusta ja kiistelyä. Tulo- ja varallisuuseroja käsittelevä 700-sivuinen taloustieteellinen tutkimus on ampaissut kansainväliseksi myyntimenestykseksi.⁷ Menestyneet liikemiehet ja raharikkaat ovat ihailtuja ja inhottuja julkikkaita, jotka tähdittävät omia televisiosarjojaan.⁸ Pörssikeinottelijoiden väärinkäytökset ja talouspoliittiset kähmännät inspiroivat elokuvien ja näytelmien käsikirjoittajia ja ohjaajia.⁹ Myös monet kuvataiteilijat ja muusikot kommentoivat eri näkökulmista taloutta, rahaa ja niiden vaikutuksia ihmisten elämään.¹⁰

Talouselämä ja yritysmaailma ovat vahvasti läsnä paitsi aikamme viitteessä ja kulttuurissa, myös ja ennen kaikkea yhteiskunnallisessa debatissa. Laajoja kansainvälisiä protestiliikkeitä on noussut vastustamaan rahan mahtia ja yritysten vaikutusvaltaa maailmassa.¹¹ Suomessa kritiikkiä rahan ja vallan tiiviistä kytköksistä on herättänyt niin kutsuttu vaalirahakohu 2010-luvun taitteessa.¹² Protestit eivät kuitenkaan ole vähentäneet

⁷ Viitataan ranskalaisekonomisti Thomas Piketty teokseen tulo- ja varallisuuserojen kehityksestä 1900-luvulla (Piketty, Thomas (2014) *Capital in the Twenty-First Century*. Kääntänyt Goldhammer, Arthur. Cambridge – London: Harvard University Press).

⁸ Esimerkkeinä mainittakoon Donald Trump Yhdysvalloissa ja Harry ”Hjallis” Harkimo Suomessa. Kyseiset liikemiehet ovat laajentaneet toimenkuvaansa yritysmaailmasta ja viihde-elämästä myös politiikkaan, Trump republikaanien presidenttiehdokkaana ja Harkimo Kansallisen Kokoomuksen kansanedustajana.

⁹ Valkokankaalla on hiljattain nähty mm. Oliver Stonen *Wall Street: Money never sleeps* (2010), J. C. Chandorin *Margin Call* (2011) ja Martin Scorsesen *The Wolf of Wall Street* (2013). Kotimaan teatterilavoilla ovat menestyneet dokumentaariset näytelmät kuten Susanna Kuparisen *Eduskunta-trilogia* (Ryhmäteatteri 2011, 2012 ja 2015) sekä Esa Leskisen *Neljäs tie* (Kansallisteatteri 2013).

¹⁰ Suomalaistaiteilijoista yritysten ja rahan valtaa ovat kritisoineet muun muassa kuvataiteilija Jani Leinonen ja muusikot Matti ”Asa” Salo ja Karri ”Paleface” Miettinen. Myötäsukaisempaa asennetta edustaa esimerkiksi hiphop-artisti Cheek eli Jare Henrik Tiilonen.

¹¹ Protestiliikkeistä tunnetuin on Occupy Wall Street, laaja mutta löysähkö liike joka vastustaa pankkien ja monikansallisten yritysten valtaa ja vaikutusta talouspolitiikkaan. Liike sai alkunsa syksyllä 2011 Yhdysvalloista, jossa mielenosoittajat kokoontuivat New Yorkin kaupungin finanssialan keskuksena toimivalle Wall Street -kadulle. Sieltä mielenosoitukset levisivät eri puolille Yhdysvaltoja ja koko maailmaa. Liikkeessä on edelleen aktiivisia toimijoita, mutta sen laajuus, näkyvyys ja kuuluvuus ovat hiipuneet huomattavasti alkuperäisestä.

¹² Vaalirahakohussa oli kyse siitä, että vuoden 2007 eduskuntavaaleissa useat ehdokkaat antoivat puutteellisia vaalirahailmoituksia. Niinpä rahoitusta antaneet, lähinnä erilaisia säätiöitä ja liike-elämää edustaneet tahot jäivät hämärän peittoon. Kohusta ovat kirjoittaneet esimerkiksi Petri Koikkalainen ja Esko Riepula sekä Jarmo Korhonen. Aiheeseen perehtyy myös Helsingin yliopiston ja Tampereen yliopiston yhteinen Vaalirahakriisi-tutkimusprojekti (Koikkalainen, Petri & Riepula, Esko (2010) *Näin valta ostetaan: Lyhyt oppimäärä poliittisesta korruptiosta Suomessa 2006–2009*. Barrikadi-sarja 12. Helsinki: WSOY; Korhonen, Jarmo (2015) *Maan tapa*. Helsinki: Tammi; ‘Vaalirahakriisi: median ja politiikan suhteet

talouden merkitystä politiikassa. Poliittisessa päätöksenteossa on päinvastoin yhä pakottavammin kyse taloudesta ja talouden hoidosta. Poliitikot kautta maailman painivat talousvaikeuksien parissa ja etsivät niihin kuumeisesti ratkaisuja, kuten uutisvirta päivästä, kuukaudesta ja vuodesta toiseen viestii. Päätöksiään perustellessaan poliitikot vetoavat mieluummin taloudellisiin tunnuslukuihin kuin arvoihin tai aatteisiin, joiden paikka on lähinnä vaalipuheissa. Talouden vaatimukset ja logiikka määrittävät vahvasti nykypäivän poliittista päätöksentekoa, sen alaa ja valittavissa olevia ratkaisumahdollisuuksia niin Suomessa kuin maailmalla.

Keskeisenä ihmisten välisen kanssakäymisen muotona talous on jo vuosituhansien ajan muovannut maailmaa, ihmisyyhteisöjä ja niiden välisiä suhteita. Talouden merkitys on kuitenkin nykymaailmassa ratkaisevalla tavalla korostunut. Talouden voimat ja taloudelliset toimijat ohjaavat entistä enemmän yhteiskuntien ja koko ihmiskunnan käyttäytymistä, ajattelua ja keskustelua. Aikamme maailman hahmottaminen edellyttää talouden ottamista huomioon: jos nykypoliitikka haluaa tarkastella kokonaisvaltaisesti, on välttämätöntä ottaa tarkasteluun mukaan taloudellisen toiminnan ja liike-elämän vaikutus.¹³

Moderneissa markkinatalouksissa yritysjohtajat, yksittäiset yritykset ja niiden yhteenliittymät muodostavat tärkeän yhteiskunnallisen toimijaryhmän.¹⁴ Voisi siis olettaa, että liike-elämän yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja poliittinen toiminta olisivat vilkkaan tutkimuksen kohteita. Intuitiivinen oletus on itse asiassa virheellinen. Populaareja esityksiä rahan ja vallan suhteista on toki olemassa runsaasti. Tutkijat ovat kuitenkin toistuvasti valittaneet, että liike-elämän poliittinen toiminta ja valta ovat saaneet osakseen

---

murroksessa?'. COMET - journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskuksen internetsivusto, Tampereen yliopisto).

¹³ Kuisma, Markku (1993) *Metsäteollisuuden maa: Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. 18; Kuisma, Markku (2009) *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Helsinki: Siltala. 7-8; Wilks, Stephen (2013) *The Political Power of the Business Corporation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 2-3, 181; vrt. myös Boswell, Jonathan & Peters, James (1997) *Capitalism in Contention: Business leaders and political economy in modern Britain*. Cambridge – New York – Melbourne: Cambridge University Press. 2; Vogel, David (1996a) *Kindred Strangers: The uneasy relationship between politics and business in America*. Princeton: Princeton University Press. 3.

¹⁴ Esim. Bernhagen, Patrick (2005) *The Political Power of Business: Structure and information in public policymaking*. Dublin: Trinity College. 32, 232, 234; Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (2010a) 'Overview'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 2-6. 2; Fuchs, Doris (2007) *Business Power in Global Governance*. Boulder – London: Lynne Rienner Publishers. 4, 10, 43; Mills, C. Wright (1956 / reprinted 1971) *The Power Elite*. London – Oxford – New York: Oxford University Press. 125; Wilks 2013, ix, 1-3.

riittämättömässä määrin akateemista huomiota ja punnittuja, tutkimustietoon nojaavia tarkasteluja suhteutettuna aiheen yhteiskunnalliseen merkittävyyteen.¹⁵

Itse asiassa aiempaa tutkimusta on ja sitä ilmestyy koko ajan lisää, mutta se on sirpaloitunut useille kapeahkoille tutkimusaloille, jotka eivät juuri keskustele keskenään.¹⁶ Pääosa liike-elämän poliittista toimintaa tarkastelevasta tutkimuksesta on peräisin Yhdysvalloista. Siellä liike-elämän vaikutusvaltaa on alun perin analysoitu osana laajempaa yhteiskuntatieteellistä vallan tutkimusta.¹⁷ Sen joukosta on sittemmin erkaantunut juuri liike-elämän poliittiseen valtaan (*business political power* tai *corporate political power*), sen lähteisiin ja ilmenemismuotoihin yleisellä tasolla keskittyvä tutkimussuuntaus.¹⁸ Johtajuuden tutkimuksesta, taloustieteestä, organisaatioteoriasta, politiikantutkimuksesta ja sosiologiasta vaikutteita saanut yritysten poliittisen toiminnan (*corporate political activity*, CPA) tutkimus painottuu nimensä mukaisesti yritystason perspektiiviin. Myös CPA-suuntaus etsii yritysten poliittisen vaikuttamisen säännönmukaisuuksia, mutta on pohjavireeltään käytännönläheistä ja yritysten konkreettisista tarpeista kumpuavaa.¹⁹ CPA-tutkimus pohtii erityisesti sitä, miksi, milloin, miten ja millaiset yritykset ryhtyvät poliittiseen toimintaan. Liike-elämän poliittisen vallan tutkijat ovat kiinnostuneempia

---

¹⁵ Esim. Hart, David M. (2004) "Business" Is Not an Interest Group: On the study of companies in American national politics'. *Annual Review of Political Science* 7, 47-69. 48; Lawton, Thomas, McGuire, Steven & Rajwani, Tazeeb (2013) 'Corporate Political Activity: A literature review and research agenda'. *International Journal of Management Reviews* 15:1, 86-105. 87; Smith, Mark A. (2010) 'The Mobilization and Influence of Business Interests'. Teoksessa Maisel, L. Sandy, Berry Jeffrey M. & Edwards, George C. (toim.) *The Oxford Handbook of American Political Parties and Interest Groups*. Oxford: Oxford University Press, 451-467. 452-453; Vogel, David (1996b) 'The Study of Business and Politics'. *California Management Review* 38:3, 146-165. 146; Wilks 2013, 1, 24.

¹⁶ Coen et al. 2010a, 3-4.

¹⁷ Valtatutkimuksen klassikoita ovat mm. Bachrach, Peter & Baratz, Morton S. (1969) 'Two Faces of Power'. Teoksessa Bell, Roderick, Edwards, David W. & Harrison Wagne, R. (toim.) *Political Power: A reader in theory and research*. New York: The Free Press, 94-99; Dahl, Robert A. (1966) *Who Governs? Democracy and power in an American City*. Eighth printing. New Haven – London: Yale University Press; Lukes, Steven (1974) *Power: A radical view*. *Studies in Sociology*. Basingstoke – London: Macmillan Education; Mann, Michael (1993) *The Sources of Social Power, volume II: The rise of classes and nation-states, 1760-1914*. Cambridge: Cambridge University Press; Mills 1956/1971; Wrong, Dennis H. (1980) *Power: Its forms, bases, and uses*. New York: Harper & Row.

¹⁸ Esim. Bernhagen 2005; Fuchs 2007; Mitchell, Neil J. (1997) *The Conspicuous Corporation: Business, public policy, and representative democracy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press; Smith, Mark A. (2000) *American Business and Political Power: Public opinion, elections, and democracy*. Chicago: The University of Chicago Press; Vogel, David (1989) *Fluctuating Fortunes: The political power of business in America*. New York: Basic Books; Vogel 1996a; Wilks 2013.

¹⁹ CPA-tutkimuksen kysymyksenasetteluista, teorioista ja tutkimustuloksista ks. esim. Getz, Kathleen A. (1997) 'Research in Corporate Political Action: Integration and assessment'. *Business and society* 36:1, 32-72; Hillman, Amy J., Keim, Gerald D. & Schuler, Douglas (2004) 'Corporate Political Activity: A review and research agenda'. *Journal of Management* 30:6, 837-857; Lawton et al. 2013.

poliittisen toiminnan seurauksista ja vaikutuksista esimerkiksi yhteiskunnallisten valtasuhteiden, demokratian ja tasa-arvon kannalta.²⁰

Liike-elämän poliittisen vallan tutkijat ovat toistuvasti toivoneet tulevalta tutkimukselta enemmän konkretiaa, empiriaa ja historiallista kontekstia.²¹ Vaatimusten perusteella historian tutkimuksella voisi siis olla paljon annettavaa aihepiirin tuntemukselle. Erityisen hyvät edellytykset liike-elämän poliittisen vaikuttamisen tutkimukselle olettaisi olevan yrityshistorialla, joka pohtii liike-elämän, yrittäjien ja yritysten historiallista kehitystä ja vuorovaikutusta poliittisen, taloudellisen ja sosiaalisen ympäristönsä kanssa.²² Amerikkalaistutkijat Kim Phillips-Fein ja Julian Zelizer katsovat kuitenkin, että Yhdysvalloissa yrityshistorioitsijat ja historian tutkijat ylipäätään ovat pitkään sivuuttaneet talouden ja politiikan suhteiden tarkastelun – edelliset suppeampaan yritysnäkökulmaan ja jälkimmäiset muun muassa sosiaalisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin keskittyessään. Viime vuosina tilanne on ratkaisevasti muuttunut. Talouden sivuuttamaton rooli nykypäivän politiikassa on nostanut historian tutkimuksen eri suuntausten valokeilaan liike-elämän politiikan, kulttuurin ja ideoiden muovaajana.²³

Suomen osalta Markku Kuisma on 1990-luvun alkupuolella esittänyt samanhenkisen kärjistyksen yrittäjistä, yrityksistä ja niiden yhteenliittymistä kotimaisen

---

²⁰ Shaffer, Brian (1995) 'Firm-Level Responses to Government Regulation: Theoretical and research approaches'. *Journal of Management* 21:3, 495-514. 495; Smith 2010, 454, 460.

²¹ Mm. Burris, Val (2005) 'Interlocking Directorates and Political Cohesion among Corporate Elites'. *American Journal of Sociology* 111:1, 249-283. 250-251; Lamberg, Juha-Antti, Skippari, Mika, Eloranta, Jari & Mäkinen, Saku (2004) 'The Evolution of Corporate Political Action: A framework for processual analysis'. *Business & Society* 43:4, 335-365. 336, 357-358; Skippari, Mika (2005) *Evolutionary Patterns in Corporate Political Activity: Insights from a historical single case study*. Tampereen teknillisen yliopiston julkaisu 522. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto. 48-49, 192; Smith 2010, 459; Vogel 1996a, 4, 9, 18, 263-264.

²² Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (2008) 'Introduction'. Teoksessa Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (toim.) *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press., 1-6. 1; Kipping, Mathias (2003) 'Business-Government Relations: Beyond performance issues'. Teoksessa Amatori, Franco & Jones, Geoffrey (toim.) *Business History around the World*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 372-393. 382, 391.

²³ Phillips-Fein, Kim & Zelizer, Julian E. (2012a) 'Introduction'. Teoksessa Phillips-Fein, Kim & Zelizer, Julian E. (toim.) *What's Good for Business: Business and American politics since World War II*. Oxford – New York: Oxford University Press, 3-15. 6-8. Phillips-Feinin ja Zelizerin väite on poleeminen kärjisty, jonka tarkoituksena on korostaa uuden tutkimuksen tarvetta ja arvoa. Kokonaan kartoittamatonta aluetta liike-elämän ja politiikan suhde ei yrityshistorian tutkimuksessa suinkaan ole (ks. esim. Fridenson, Patrick (2008) 'Business History and History'. Teoksessa Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (toim.) *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press, 9-36. 19-21; Kipping 2003, 373, 387-388).

historiankirjoituksen marginaaliryhmänä.²⁴ Muun muassa Kuisman omien kirjoitusten ja hänen jalanjälkiään seuranneiden oppilaiden ansiosta rahan ja vallan, talouden ja politiikan suhteet ovat suomalaisessakin historiantutkimuksessa saaneet viime vuosikymmeninä valotusta monelta kantilta.²⁵ Ansiokkaasta ja alati lisääntyvästä tutkimuksesta huolimatta aihepiiriä ei ole ammennettu tyhjiin sen enempää Suomessa kuin kansainvälisesti. Emme edelleenkaan tiedä tarpeeksi liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta historiallisena ilmiönä. Keitä ovat olleet liike-elämän poliittisen vaikuttamisen konkreettiset historialliset toimijat, mitkä motiivit heitä ovat ajaneet, millaisia ovat olleet heidän toimintaympäristönsä, mitä vaikutuskeinoja he ovat käyttäneet ja millaisin tuloksin?

Tässä työssä selvitän historiantutkimuksen keinoin liike-elämän poliittisia vaikuttamispyrkimyksiä 1970–1980-lukujen Suomessa. Tarkastelen erityisesti kahden keskeisen katto-organisaation, Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) ja Teollisuuden keskusliiton (TKL), poliittista toimintaa ja tavoitteita. Huomioni kohdistuu makrotason vaikuttamiseen eli perustavanlaatuisiin, yhteiskunnan luonteeseen ja yhteiskunnallisen kehityksen suuntaan liittyviin kysymyksiin.²⁶ Luon liike-elämän toimijoiden tuottamien arkistolähteiden nojalla käsityksen siitä, mitä poliittisia kysymyksiä he pitivät suomalaisen

²⁴ Kuisma 1993, 18; ks. myös Karonen, Petri (2004) Patruunat ja poliitikot: Yritysjohdajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920. Historiallisia tutkimuksia 217. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 18. Tilanne on ollut samansuuntainen myös esimerkiksi Ruotsissa (Stenlås, Niklas (1998) Den inre kretsen: Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–1949. Arkiv avhandlingsserie 48. Lund: Arkiv. 13).

²⁵ Markku Kuisman keskeisiä teoksia ovat edellä viitatus Metsäteollisuuden maan (Kuisma 1993) lisäksi mm. Kuisma, Markku (1997) Kylmä sota, kuuma öljy: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY; Kuisma, Markku (2004) Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi: Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 973. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kuisman vaikutuksesta antaa osviittaa muun muassa hänen 60-vuotisjuhlateoksensa (Jensen-Eriksen, Niklas, Lappalainen, Mirkka, Nurmiainen, Jouko & Siltala, Sakari (toim.) (2012) Kansallinen kapitalismi, kansainvälinen talous. Helsinki: Siltala). Kuisman ”koulukunnalle” on tyypillistä, että se tarkastelee yrityksiä ja yritysjohtajia aina laajemmista yhteiskunnallisista yhteyksistään: paitsi taloudellisen, myös poliittisen ja/tai yhteiskunnallisen sfäärin toimijoina. Huomion kohteena on erityisesti näiden eri sfäärien välinen kaksisuuntainen vuorovaikutus. Toinen liike-elämän historian keskittämä Suomessa on Jyväskylän yliopistossa, jossa liike-elämän historiaa ovat tutkineet muun muassa Jari Eloranta, Petri Karonen, Juha-Antti Lamberg, Ilkka Nummela ja Jari Ojala.

²⁶ Viitataan tässä makrotasoon ja perustavanlaatuisiin kysymyksiin erotukseksi juoksevasta lainsäädäntötyöstä ja päivänpolitiikasta. Kuvaannollisesti voidaan sanoa, että tarkasteltavana on liike-elämän ”korkea politiikka” (engl. *high politics*) eli sen kaikkein elintärkeimmät edut ja tavoitteet. Vastaparinä on tällöin ”matala politiikka” (engl. *low politics*) eli keskeisistä merkityksistään huolimatta vähemmän perustavat kysymykset. Vrt. Blomberg, Helena, Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli (2002) ‘Lamafatalismin historiallinen ja vertaileva kritiikki’. Teoksessa Blomberg, Helena, Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli (toim.) Lamakirja: Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin. Helsinki: Kirja-Aurora, 7–13. 8; Paavonen, Tapani (2008) Vapaakauppaintegraation kausi: Suomen suhde Länsi-Euroopan integraation FINN-EFTAsta EC-vapaakauppaan. Historiallisia tutkimuksia 235. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 17.

yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta ratkaisevan tärkeinä, millaisia ratkaisuja he pyrkivät näissä kysymyksissä ajamaan, ja miten liike-elämän pyrkimykset onnistuivat tutkimusajanjaksonani olevien 1970–1980-lukujen aikana. Tarkastelu keskittyy kolmeen avaintemaan: talouspoliittiseen linjanvetoon, Suomen kansainvälisen aseman määrittelyyn sekä markkinatalouden edistämiseen ja hyvinvointivaltioajattelun torjumiseen. Lähestyn näitä teemoja käsittelemällä kolmea poliittista prosessia, joissa liike-elämän edustajien toiminta oli erityisen aktiivista. Niihin kuuluvat 1970-luvun lopun konsensuspolitiikan valmisteluvaihe, talven 1981–1982 presidentinvaalitaistelu ja kevään 1987 hallitusratkaisu.²⁷

Liike-elämän edustajat kokivat olevansa alakynnessä 1970-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa. He kaipasivat vastavoimaa aikakauden vasemmistolaisille mielipidevirtauksille ja valtion tiukentuvalla otteella talouselämästä. Liike-elämän edustajien huolenaiheissa ei ollut mitään uutta: he olivat jo vuosikymmenien ajan pelänneet sekä vasemmistovaaraa että valtiointerventiota talouteen. Aiemmasta poikkesi se, että nyt liike-elämä järjestäytyi uudelleen käytännön toimintaan ja perusti Elinkeinoelämän valtuuskunnan puolustamaan yhteiskunnallista asemaansa ja makrotason intressejään. Samanaikaisesti teollisuuden toimialajärjestöt yhdistyivät Teollisuuden keskusliiton katon alle 1970-luvun puolivälissä. Käytännönläheisen edunvalvonnan ohella myös TKL otti osaa perustavanlaatuisen yhteiskunnallisten tavoitteiden ajamiseen. EVA ja TKL olivat liike-elämän keskeisimpiä edustajia poliittisessa vaikuttamisessa, mutta merkitystä oli myös muilla valtakunnantason yhteenliittymillä, kuten Suomen työnantajain keskusliitolla ja Suomen teollisuuden keskusvaliokunnalla, ja yksittäisten yritysjohtajien toiminnalla. Monitahoinen mobilisaatio merkitsi yhtäältä voimien laaja-alaista kokoamista, mutta aiheutti toisaalta myös sisäisiä ristiriitoja ja taktiikkaerimielisyyksiä.

Lähdeaineistoista nousee selvästi esiin kolme keskeistä yhteiskunnallis-poliittista teemaa ja tavoiterypystä. Talouspolitiikassa liike-elämän edustajat halusivat nostaa etusijalle yritysten kannattavuuden ja kansainvälisen kilpailukyvyn. Suomen kansainvälisen taloudellisen ja poliittisen aseman ja identiteetin liike-elämän edustajat halusivat entistä tukevammin juurruttaa Länsi-Euroopan yhteyteen. Poliittisten aatteiden voimainmittelössä liike-elämä

---

²⁷ Palaan tutkimuskysymysten ja -tehtävän määrittelyyn tarkemmin sivulla 39.

asettui porvarillisten puolueiden ja arvojen tueksi, kollektivismia, valtiointerventiota ja laajaa julkista sektoria vastaan. Vaikka liike-elämän ajamat perustavoitteet ovat sinänsä selviä ja yllätyksettömiä, oli niiden toteuttaminen käytännössä ongelmallista. Kuten tässä tutkimuksessa osoitan, tavoitteet nostattivat eripuraa suotavimmista toteuttamiskeinoista ja -kumppaneista ja pitivät jo lähtökohtaisesti sisällään ristiriitaisia aineksia. Mikä tärkeintä, jännite lyhyen aikavälin pragmaattisen edunvalvonnan ja pitkäjänteisen ihanteiden ajamisen välillä nousi esiin kaikissa tässä työssä tarkastelluissa poliittisissa prosesseissa.²⁸

Liike-elämän edustajat pyrkivät vaikuttamaan talouspolitiikan peruslinjaukseen hakeutumalla yhteyksiin poliittisessa hegemonia-asemassa olleiden keskustapuolueen ja sosiaalidemokraattien kanssa sekä konsensuspolitiikan avulla. Liike-elämän eri toimijoiden asennoituminen yhtäältä keskustan tai SDP:n kanssa harjoitettavaan yhteistyöhön ja toisaalta konsensuspolitiikan hyödyllisyyteen kuitenkin vaihteli. EVA hakeutui yhteistoimintaan erityisesti sosiaalidemokraattien kanssa, mutta suhtautui varauksella keskustapuolueeseen. Valtuuskunta piti itseään yhtenä isänä konsensuspolitiikalle, jonka aika alkoi pääministeri Kalevi Sorsan (sd.) koolle kutsumasta Korpilammen konferenssista syksyllä 1977. EVA piti konsensusta käyttökelpoisena keinona edistää yhteiskuntasopua ja liike-elämän talouspoliittisia tavoitteita. Toisaalta konsensus merkitsi paitsi hyväksynnän saamista kilpailukyvyen ensisijaisuudelle, myös suostumuksen antamista hyvinvointivaltion laajenemiselle, vaikka EVA oli perustamisestaan lähtien kuulunut julkisen sektorin kasvun äänekkäimpiin kriitikoihin. Teollisuusvaikuttajat loivat kaikkiruokaisesti suhteita sekä keskustaan että SDP:hen, mutta olivat EVA:a tyytymättömämpiä konsensuksella saavutettuun käytännön talouspolitiikkaan. Liike-elämän edustajien SDP-yhteydet murensivat liike-elämän porvaripuolueille antaman tuen merkitystä, ja vaikutusvaltaisten teollisuusjohtajien tiiviit keskustakäytökset heikensivät teollisuuden edustajien suhteita suurimpaan oikeistopuolueeseen, kokoomukseen. Ongelmalliset kokoomussuhteet heijastuivat teollisuusjohtajien pyrkimyksissä keskustavetoisen hallituksen luomiseksi maalivaalien 1987 alla ja kahnauksissa vaalien jälkeen muodostetun kokoomusjohtoisen hallituksen kanssa. EVA:lle Harri Holkerin (kok.) sinipunahallitus tarjosi kuitenkin

---

²⁸ Sami Outinen kirjoittaa SDP:tä käsittelevässä väitöskirjatutkimuksessaan sosiaalidemokraattien politiikkaan samanaikaisesti vaikuttaneista lähi- ja kaukotavoitteista (Outinen, Sami (2015) *Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakkointiin: Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998*. Helsinki: Into. 55). Olen hyödyntänyt näitä ytimekkäitä käsitteitä soveltuvien osin myös tässä työssä.

tilaisuuden julkisen sektorin mittavan reformin ajamiseen, joka oli alusta alkaen ollut yksi valtuuskunnan tärkeimmistä tavoitteista.

Liike-elämän kaipuu läntisen Euroopan kaupallis-taloudelliseen ja henkiseen yhteisöön kuvastui sen edustajien edistämässä kaupallisissa integraatoratkaisuissa kylmän sodan (noin 1945–1991)²⁹ vuosikymmeninä ja kampanjoinnissa Suomen EY-jäsenyyden puolesta 1990-luvun alussa. Vielä 1970- ja 1980-luvuilla länsi-intoa kuitenkin hillitsi itänaapuri Neuvostoliitto ja sen kanssa käyty mittava kauppavaihto. Idän ja lännen välinen ristiveto kävi erityisen ilmeiseksi liike-elämän edustajien asennoitumisessa presidentti Kekkonen seuraajakamppailuun talvella 1981–1982. Idänkaupasta riippuvaisten teollisuusmiesten johdolla TKL ryhmittyi tukemaan Neuvostoliiton (oletettua) suosikkikandidaattia, Ahti Karjalaista (kesk.). Kansan- ja ennakkosuosikki Mauno Koivisto (sd.) TKL sen sijaan vastusti äänekkäästi. TKL:lle vaalitaistelussa oli kyse paitsi idänkaupan jatkuvuuden turvaamisesta, myös poliittisen vasemmiston yhteiskunnallisen vallan vastustamisesta. EVA puolestaan tarkasteli presidentinvaaleja ensisijaisesti tilaisuutena todistaa lännelle Suomen puolueettomuus ja itsenäisyys Neuvostoliitosta. Suomalaisten omaehtoista äänestyspäätöstä peräänkuuluttaessaan EVA antoi käytännössä tukensa Mauno Koivistolle. Valtuuskunnan johto piti teollisuuden pelkoja Koiviston sosialismista liioiteltuina ja katsoi Koiviston mahdollisen valinnan vain vahvistavan suomalaista demokratiaa ja siten myös vallitsevaa, pohjimmiltaan porvarillista yhteiskuntajärjestystä.

Kun liike-elämän tavoitteet ja toiminta pitivät sisällään näin monitahoisia ristiriitaisuuksia, on selvää, etteivät sen politiikan kentällä saavuttamat voitot ja kohtaamat tappiot olleet aina yksiselitteisiä. Samalla kysymys liike-elämän poliittisesta vaikutusvallasta 1970–1980-lukujen Suomessa käy ilmeisen monimutkaiseksi. Tutkimusajanjakson loppua ja 1990-luvun taitetta lähestyttäessä liike-elämän sisäiset jakolinjat alkoivat menettää merkitystään, kun Neuvostoliiton heikkeneminen ja vasemmistolaisten aatteiden hiipuminen veivät mukanaan niiden käyttövoiman. Liike-elämän sisäiset kiistat hiljenivät ja sen yhtenäinen poliittinen agenda voimistui. Viimeistään 1990-luvun laman myötä liike-elämän perustavanlaatuiset poliittiset tavoitteet – kansainvälinen kilpailukyky, rajattu julkinen

---

²⁹ Useimmiten kylmän sodan ajatellaan alkaneen heti toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1945 tai vähän sen jälkeen ja päättyneen Neuvostoliiton romahdukseen vuonna 1991. Katsaus kylmää sotaa käsittelevään nykytutkimukseen ks. Immerman, Richard H. & Goedde, Petra (2013) (toim.) *The Oxford Handbook of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.

sektori ja länsi-integraatio – löivät itsensä läpi ja saavuttivat miltei kyseenalaistamattoman aseman kansallisesti elintärkeinä poliittisina päämäärinä.

Kuka, mikä liike-elämä?

Tässä ja seuraavassa alaluvussa tarjoan määritelmät keskeisimmille tutkimuksessa käyttämilleni käsitteille. Tutkimuksen pääotsikossa ja toistuvasti pitkin tekstiä esiintyvää *markkinataloutta* ei aina määritellä, tai varsinkaan täsmennetä sen suhdetta *kapitalismiin*. Sanakirjamääritelmän mukaan markkinatalous viittaa talousjärjestelmään, jossa tavaroiden ja palvelusten hinnanmuodostuksen määrää markkinamekanismi eli vapaa kysyntä ja tarjonta. Vastaavasti kapitalismilla tarkoitetaan pääomavaltaista talousjärjestelmää, jossa tuotantovälineet ovat yksityisessä omistuksessa. Kapitalismia ja markkinataloutta voidaan peilata myös vastakohtiensa avulla: kapitalismin vastakohtana on yhteisomistukseen perustuva sosialismi, markkinatalouden vastakohtana valtiojohtoinen suunnitelmatalous. Käsitteillä on siis selvä ero, mutta ne ovat myös tiiviisti yhteydessä toisiinsa: juuri kapitalismiin kuuluva yksityinen omistusoikeus mahdollistaa vapaan kaupankäynnin ja markkinamekanismin toiminnan, joihin markkinatalous perustuu. Niinpä niitä käytetään usein käytännössä toistensa synonyymeina – niin myös tässä työssä.³⁰

Kapitalismiin ei määritelmällisesti väistämättä kuulu liiketoimintaa tai -yrityksiä, mutta siinä on vahva taipumus muodostaa liikeyrityksiä hoitamaan päätöksentekoa, toimintaa ja vastuunkantoa markkinoilla.³¹ Niinpä kapitalismilla tai markkinataloudella on läheinen kytkös myös *liike-elämään* (vrt. englannin kielen termi *business*).³² Tässä työssä tarkoitan liike-elämällä yritysten, niiden johtajien ja niitä edustavien järjestöjen muodostamaa

³⁰ Kocka, Jürgen (2016) *Capitalism: A Short History*. Kääntänyt Riemer, Jeremiah. Princeton: Princeton University Press. 1-21; ‘Kapitalismi’, ‘Markkinatalous’ ja ‘Suunnitelmatalous’, MOT Kielitoimiston sanakirja; ‘Markkinatalousjärjestelmä’, Taloussanomien taloussanakirja.

³¹ Kocka 2016, 21.

³² Maare Paloheimo on käyttänyt samaa suomennosta englanninkielisen väitöskirjansa suomenkielisessä tiivistelmässä (Paloheimo, Maare (2012) *Business Life in Pursuit of Economic and Political Advantages in Early-Nineteenth-Century Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä. 215). Tekijälle on ehdotettu myös muuta suomennosta, kuten *yritysyhteisö*, jonka voisi ajatella vastaavan englannin kielen käsitettä *business community*. Koen kuitenkin, että yritys yhteisö ei ole liike-elämää ilmaisuvoimaisempi käsite, vaan tulee päinvastoin silotelleeksi tutkimukseni toimijakentän sisäisiä ristiriitoja, jotka ovat tämän työn keskeisiä kiinnostuksen kohteita. Saman huomion ovat tehneet Kim Phillips-Fein ja Julian Zelizer: ”... ‘business community’ [is] a phrase that suggests a more coherent common identity than has often existed ...” (Phillips-Fein & Zelizer 2012a, 9).

kokonaisuutta.³⁴ Yhdysvaltalaishistorioitsija Benjamin Waterhousen esimerkkiä seuraten viittaa liike-elämällä ja sen edustajilla henkilöihin, jotka kokivat ja määrittelivät edustavansa yksittäistä yritystä laajemman yhteisön asioita.³⁵ Huomioni suuntautuu Elinkeinoelämän valtuuskuntaan ja Teollisuuden keskusliittoon, kahteen valtakunnalliseen katto-organisaatioon tai huippujärjestöön, jotka katsoivat toimivansa koko suomalaisen liike-elämän edustajina ja äänitorvina.³⁶

Kansainvälisessä tutkimuksessa on toisinaan kyseenalaistettu, voiko liike-elämästä lainkaan puhua merkityksellisesti yksikkömuodossa.³⁷ Tämän työn lähtöoletuksena on, että liike-elämää on mielekästä tarkastella kokonaisuutena, josta voi saada riittävän perustellun kokonaiskäsityksen tutkimalla liike-elämää valtakunnallisella tasolla edustavia huippujärjestöjä ja niiden johtajia.³⁸ Samalla on silti pidettävä mielessä, että liike-elämä on tosiasiaa yritysjohtajien, yritysten ja järjestöjen muodostama kirjava kudelma. Sen sisällä vallitsee väistämättä esimerkiksi taloudellisia eturistiriitoja, poliittisia näkemuseroja ja henkilökemioista johtuvia sympatioita ja antipatioita.³⁹ Olen pyrkinyt lievittämään

³⁴ Vrt. Mitchell 1997, 7.

³⁵ Waterhouse, Benjamin (2014). *Lobbying America: The politics of business from Nixon to NAFTA*. Princeton – Oxford: Princeton University Press. 6.

³⁶ Vrt. Grant, Wyn (1987) *Business and Politics in Britain*. Basingstoke – London: Macmillan Education. 117; Benjamin Waterhouse on hiljattain ilmestyneessä, yhdysvaltalaisen liike-elämän lobbausta 1970–1980-luvuilla käsittelevässä tutkimuksessaan kohdistanut käytännössä identtisellä tavalla huomionsa kolmeen suureen valtakunnalliseen järjestöön, jotka hänen mukaansa antoivat äänen ja hahmon liike-elämälle kollektiivina (Waterhouse 2014, 7). Vaikka tutkimuksen toisena päätoimijana on *Elinkeinoelämän* valtuuskunta, olen käyttänyt elinkeinoelämän sijaan liike-elämän käsitettä. Aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta tai edes sanakirjoista on vaikea löytää määritelmiä elinkeinoelämälle, liike-elämälle tai esimerkiksi *talouselämälle*. Käsitteitä voi pitää toistensa synonyymeina, mutta liike-elämä on niistä tässä yhteydessä ehkä täsmällisin. *Elinkeino* tarkoittaa toimeentulon hankkimiseen tähtäävää yksilön tai yhteisön toimintaa. Tällä perusteella voisi ajatella, että elinkeinoelämään kuuluu liike-elämän lisäksi muitakin eturyhmiä, erityisesti palkansaaajat (‘Elinkeino’, MOT Kielitoimiston sanakirja; vrt. Pekka Morri 14.2.2011: ”... me SAK:ssa aina ihmettelimme sitä, että miten Eteläranta 10 pyrki omimaan elinkeinoelämän itselleen. Ovathan palkansaaajatkin elinkeinoelämää, eikä niin”). Samalla logiikalla myös talouselämä viittaisi pelkkää liike-elämää huomattavasti laajempaan toimijoiden kokonaisuuteen.

³⁷ Hart 2004, 48-49; Smith 2010, 455; Vogel 1989, 12.

³⁸ Vrt. Vogel 1989, 12-13. Esimerkiksi poliittisten puolueiden tutkijoilla on vastassaan sama haaste: miten tutkia ”puoluetta”, sen näkemyksiä ja toimintaa, kun puolue itse asiassa koostuu kirjavasta jäsenkunnasta ja eritasoisista puolue-elimistä? Ks. Lappalainen, Jussi T. (2002) *Haluatko historiankirjoittajaksi?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 86. Voidaan pohtia myös, missä määrin järjestön toimiva johto lopulta edustaa ja heijastaa juuri jäsenkunnan näkemyksiä omien henkilökohtaisten käsitystensä sijaan. Järjestöihin kuuluminen on kuitenkin vapaaehtoista, joten voidaan olettaa että toimiva johto edustaa jäsenkuntaa vähintään riittävän hyvin silloin, kun jäsenet eivät eroa järjestöstä tai peräti lakkautta sitä.

³⁹ Vrt. esim. Fones-Wolf, Elizabeth (1995) *Selling Free Enterprise: The business assault on labor and liberalism, 1945-60*. Champaign: University of Illinois Press. 6; Lanzalaco, Luca (2008) ‘Business Interest Associations’. Teoksessa Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (toim.) *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press, 293-315. 299; Mansner, Markku (1981) *Suomalaisista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1907–1940*. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy. 415;

ongelmaa mahdollisimman täsmällisellä toimijoiden määrittelyllä, joten kirjoitan paljon esimerkiksi EVA:sta ja TKL:sta sekä mahdollisuuksien mukaan niiden henkilöidyistä, nimeltä mainituista johtajista.

Liike-elämän tarkasteleminen sitä edustavien katto-organisaatioiden avulla merkitsee myös, että huomio suuntautuu sen kaikkein vaikutusvaltaisimpaan kerrokseen eli *suurliike-elämään* (engl. *big business*). Käsite viittaa suurten yritysten ja muiden taloudellisten organisaatioiden sekä niiden johtajien muodostamaan kerrostumaan, liike-elämän eliittiin. Valtakunnallisissa järjestöissä isoimmilla yrityksillä ja tuotannonaloilla sekä niitä edustavilla kaikkein arvovaltaisimmilla yritysjohtajilla on käytännössä suurin sananvalta. (Suur)liike-elämä samastuu usein myös *teollisuuteen*. Kuten tässä tutkimuksessa osoitan, teollisuuden edustajien näkemykset eivät aina vastaa kaikkien muiden liike-elämän tahojen ja toimijoiden käsityksiä, joten samastus on herkästi harhaanjohtava. Teollisuuden lisäksi liike-elämä pitää sisällään muun muassa maataloustuotannon, rakentamisen, kaupan alan, pankit ja vakuutuslaitokset sekä erilaisten palvelualojen laajan kirjon. Eri alojen intressit eivät aina kohtaa aivan saumattomasti.⁴⁰

Huippujärjestöihin keskittyvän näkökulman rajoitteena on, että se saattaa peittää näkyvistä liike-elämän sisällä vallinneen mielipiteiden moniäänisyyden. Esimerkiksi brittitutkijat Neil Mitchell ja Neil Rollings ovat peräänkuuluttaneet yritys-, toimiala- ja kattojärjestötasojen yhtäaikaista tarkastelua liike-elämän sisäisen monimuotoisuuden tavoittamiseksi.⁴¹

Mansner, Markku (2005) Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1980–1992. Helsinki: Elinkeinoelämän keskusliitto. 21, 44; Vogel 1989, 12.

⁴⁰ Berghahn, Volker R. (1986) *The Americanisation of West German Industry 1945–1973*. Cambridge: Cambridge University Press. 183-184; Cassis, Youssef (2008) 'Big Business'. Teoksessa Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (toim.) *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press, 171-193. 172-174; Huuska, Väinö (1968) *Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa: Tutkimus Maataloustuottajain keskusliiton, Suomen ammattiyhdistysten keskusliiton, Suomen työnantajain keskusliiton, Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen keskusliiton ja Suomen ammattijärjestöjen poliittisista toimenpiteistä vuosina 1945–1964*. Valtiotieteellinen yhdistys. Poliitiikan tutkimuksia 9. Porvoo – Helsinki: WSOY. 30-31; Mansner 1981, 225; Mansner 2005, 39-40; Ojala, Jari & Karonen, Petri (2006) 'Business: Rooted in social capital over the centuries'. Teoksessa Ojala, Jari, Eloranta, Jari & Jalava, Jukka (toim.) *The Road to Prosperity: An economic history of Finland*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1076. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 93-125. 97; Turner, Henry Ashby Jr. (1985) *German Big Business and the Rise of Hitler*. New York: Oxford University Press. xv-xvi; Waterhouse 2014, 6.

⁴¹ Mitchell 1997, 110; Rollings, Neil (2007) *British Business in the Formative Years of European Integration, 1945–1973*. Cambridge: Cambridge University Press. 5-6; ks. myös Hart 2004, 48-50. Osittain kriittikissä on kyse siitä, että Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa liike-elämän valtakunnalliset järjestöt ovat suhteellisen heikkoja ja niiden merkitys liike-elämän edustajina poliittisella arenalla on verrattain vähäinen (Lehne, Richard (2013) *Government and Business: American political economy in comparative perspective*. Third edition. London: Sage Publications. 152, 157; Martin, Cathie Jo (2010) 'Social Policy and Business'.

Suomessa fokus on silti monella tapaa perusteltu. Valtakunnan tason järjestötoimijoilla on tavanmukaisesti ollut keskeinen rooli suomalaisen liike-elämän poliittisessa vaikuttamisessa.⁴² Suomessa järjestöjen merkitystä ja vaikutusvaltaa ovat vahvistaneet talous- ja yhteiskuntajärjestelmän peruluonteeseen liittyvät *yhteistyökaptalism* ja *korporatism* perinteet. Korporatismi viittaa sellaiseen päätöksentekojärjestelmään, jossa etujärjestöt vaikuttavat tai osallistuvat yhteiskunnalliseen vallankäyttöön. Suomi on viimeistään toisen maailmansodan jälkeen kehittynyt korporatistiseksi maaksi, jossa talouspolitiikkaa on parlamentaarisen päätöksenteon sijaan ohjattu valtionjohdon ja järjestäytyneiden eturyhmien välisellä sopimustoiminnalla. Suomalaisessa korporatismissa ratkaiseva merkitys on ollut etenkin maatalouden ja teollisuuden, mutta myöhemmin myös ammattiyhdistysliikkeen keskusjärjestöillä.⁴³

Korporatistinen poliittinen kulttuuri on edellyttänyt yrityksiltä ja liikemiehiltä paitsi yhteistyötä valtiovallan kanssa, myös vahvoja järjestötason yhteenliittymiä tätä yhteistyötä harjoittamaan. Se on osaltaan vahvistanut suomalaisen talousjärjestelmän yhteistyökaptalistista luonnetta. Yhteistyökaptalism

ajatus on peräisin yrityshistorioitsija Alfred Chandlerilta, joka on tyypitellyt kolme kapitalismin mallia: amerikkalaisen kilpailukaptalism

in, brittiläisen henkilökeskeisen kapitalismin ja saksalaistyyppisen yhteistyökaptalism

in.⁴⁴ Chandler ei toki ole ainoa kapitalismin erilaisten muotojen tyypittelijä. Esimerkiksi poliittisen taloustieteen kapitalismin

---

Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 565-584. 576; Mitchell 1997, 104, 109; Vogel 1996a, 11, 51, 58, 132). Huomautus on silti otettava vakavasti myös pohjoismaista korporatistista poliittista kulttuuria tarkasteltaessa. Esimerkiksi Ruotsin taloudellisen eliitin muodollista ja epämuodollista vaikuttamista tutkinut Niklas Stenlås on kritisoinut, että ainoastaan huippujärjestöihin keskittyvä näkökulma jättää varjoon suuryritysten ja niiden johtajien suoraan harjoittaman vallankäytön (Stenlås 1998, 19).

⁴² Ojala & Karonen 2006, 125; Skippari 2005, 67. Jukka-Pekka Pietiäinen on tulkinnut suomalaisen liike-elämän moniäänisyyttä myöhemmällä ajalla seuraavasti: ”EK [Elinkeinoelämän keskusliitto] puhuu elinkeinoelämän yhteisellä äänellä, [jäsen]liitot kunkin alan omalla äänellä.” (Pietiäinen, Jukka-Pekka (2009) *Varjosta vaikuttajaksi: Palvelutyöntajat ry 1995–2004*. Helsinki: Otava. 279).

⁴³ Kauppinen, Timo (1992) *Suomen työmarkkinamallin muutos. Työpoliittinen tutkimus 30*. Helsinki: Työministeriö. 286; Kyntäjä, Timo (1993) *Tulopolitiikka Suomessa: Tulopoliittinen diskurssi ja instituutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle*. Helsinki: Gaudeamus. 178, 183-184; Myllymäki, Arvo (1979) *Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet: Julkisoikeudellinen tutkimus etujärjestöjen solmimien vakauttamis- ja tulopoliittisten sopimusten vaikutuksesta eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston toimintaan ja asemaan vuosina 1968–1975*. Tampere: Finnpublishers. 7, 94; Vartiainen, Juhana (1991) ‘Suomalainen korporatismi ja talouspolitiikan vastuu’. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 87:4, 460-468. 460-461. Suomalaisesta korporatismista kansainvälisine vertailukohtineen ks. myös Rehn, Olli (1996) *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States Austria, Finland and Sweden, 1945–1995*.

⁴⁴ Chandler, Alfred D. (1990) *Scale and Scope: The dynamics of industrial capitalism*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

variaatioihin (engl. *varieties of capitalism*, VoC) keskittynyt haara jaottelee markkinatalousmaat liberaalin ja koordinoitun kapitalismin edustajiin; Suomi kuuluisi tässä jaottelussa jälkimmäisiin.⁴⁵ Useat tutkijat joka tapauksessa katsovat, että yhteistyön kulttuuri on perinteisesti luonnehtinut suomalaista talouselämää. Se on yhdistänyt voimansa esimerkiksi kartelleissa, tutkimustoiminnassa, investointien ohjaamisessa, energiantuotannossa ja toimialakohtaisissa sekä valtakunnallisissa järjestöissä.⁴⁶ Huippujärjestöihin paneutuminen on suomalaisessa korporatismiin ja yhteistyökaptalismiin viitekehyksessä siten perusteltua.

Tutkimuskohteen valintaa puoltavat myös käytännönläheiset metodologiset seikat. Toimialajärjestöt tai yksittäiset yritykset eivät ole yleensä toimineet poliittisella kentällä yhtä aktiivisesti kuin valtakunnalliset järjestöt. Erot aktiivisuudessa heijastuvat myös lähdeaineistojen saatavuuteen: niitä saattaa olla tarjolla vain poliittisesti erityisen toimeliailta yritys- ja toimialajärjestöjohtajilta tai ne saattavat kattaa vain yksittäisiä kysymyksiä, jotka ovat poikkeuksellisella tavalla aktivoineet yrityksiä tai toimialajärjestöjä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Huippujärjestöt ovat sen sijaan olleet säännönmukaisessa yhteydessä valtakunnanpolitiikan huipulle. Ne ovat toimineet aloitteentekijöinä, jotka määrittivät, ohjasivat ja toteuttivat liike-elämän poliittista toimintaa jäsentensä puolesta.⁴⁷ Samalla juuri katto-organisaatiot ja niiden johtomiehet – vaikutusvaltaisimmat liike-elämän edustajat olivat tutkimusajanjaksolla nimenomaan miehiä – ovat tuottaneet ja säilyttäneet sellaisia lähdekokonaisuuksia, joiden avulla liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta ja yhteiskunnallisista näkemyksistä muodostuu

⁴⁵ Varieties of capitalism -suuntauksen perusteista ks. erit. Hall, Peter A. & Soskice, David (2001) (toim.) Varieties of Capitalism: The institutional foundations of comparative advantage. Oxford: Oxford University Press. VoC:n ympärillä käydystä keskustelusta ja sitä kohtaan esitetystä kritiikistä ks. esim. Hancké, Bob (2009) (toim.) Debating Varieties of capitalism: A reader. Oxford: Oxford University Press. Muista vaihtoehtoisista tyypittelyistä ks. Hancké, Bob (2009) 'Introducing the debate'. Teoksessa Hancké, Bob (toim.), Debating Varieties of capitalism: A reader. Oxford: Oxford University Press, 1-17. 12-16.

⁴⁶ Jensen-Eriksen, Niklas (2007) Läpimurto: Metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950–1973. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 16; Jensen-Eriksen, Niklas (2009) 'Kartellien maailma: Paperiteollisuuden kansainvälinen yhteistyö 1945–1973'. Teoksessa Jensen-Eriksen, Niklas, Suvikumpu, Liisa & Forsström, Sari (toim.) Suuri suunnanmuutos: Suomen paperiteollisuuden tie Venäjältä maailmanmarkkinoille. Helsingin yliopiston Historian laitoksen julkaisuja XXIII. Helsinki: Helsingin yliopisto, 143-159. 148, erit. viite 26; Ojala & Karonen 2006, 98-100, 108; Siltala, Sakari (2013) Puu-Valion nousu ja uho: Murtuva yhteistyökaptalismi ja osuusaate 1982–2004. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 31. Helsinki: Helsingin yliopisto. 18-22, 28-32.

⁴⁷ Berghahn 1986, 6; Huuska 1968, 8; Stenlås 1998, 18-19.

tarpeeksi kattava kokonaiskuva.⁴⁸ Sitä paitsi huippujärjestöt saattavat tehdä enemmän kuin osiensa summan ja toimia erityisen liike-elämän eetoksen tai ideologian lähteinä yhteiskunnassa.⁴⁹

Liike-elämän *huippujärjestöillä* (engl. *peak association*)⁵⁰ tarkoitan tässä Elinkeinoelämän valtuuskuntaa (EVA), Teollisuuden keskusliittoa (TKL), Suomen työnantajain keskusliittoa (STK) ja Suomen teollisuuden keskusvaliokuntaa (STKV). Vuonna 1907 perustetusta Suomen yleisestä työnantajaliitosta polveutuva STK ja vuonna 1975 perustettu TKL edustavat liike-elämän perinteisiä *etujärjestöjä*. Painostusryhmät (engl. *pressure group*) tai etujärjestöt (engl. *interest group*) harjoittavat *edunvalvontaa* eli ajavat jäsentensä etuja vaikuttamalla poliittiseen päätöksentekoon. Ne eivät pyri itse hallitsemaan, vaan vaikuttamaan siihen, miten hallitaan.⁵¹ TKL huolehti suomalaisen teollisuuden yleisestä talous- ja teollisuuspoliittisesta edunvalvonnasta,⁵² STK keskittyi puolestaan työmarkkina-asioihin.⁵³ STK:lla ja TKL:lla oli myös yhteinen elin, Suomen teollisuuden keskusvaliokunta. Vuonna 1934 perustettu keskusvaliokunta käsittelee asioita, jotka eivät langenneet kummankaan keskusliiton tehtäväkenttään vaan yhdistivät laajemmin koko Suomen teollisuuden ja työnantajien yhteisöä.⁵⁴ Keskusvaliokunnalla oli keskeinen

⁴⁸ Sukupuoli olisi ollut yksi mahdollinen, epäilemättä hedelmällinen näkökulma analysoida liike-elämän ja politiikan johtomiesten vuorovaikutussuhteita julkilausutusti juuri miesten välisinä. Olen toisaalla korostanutkin tarvetta tarkastella poliittisen historian tyypillisiä tutkimuskohteita eli vaikutusvaltaisia miehiä nimenomaan *miehinä* ja kirjoittaa eräänlaista sukupuolen huomioon ottavaa *suurmieshistoriaa* (Wuokko, Maiju (2011) 'Sport, Body and Power: Reassessing the myth of President Kekkonen'. Norma 6:2, 124-140. 137). Toimijoiden sukupuolisuuden jättäminen vähäiselle huomiolle ja rivien väliin on kuitenkin tässä työssä ollut tietoinen valinta.

⁴⁹ Berghahn 1986, 7; Useem, Michael (1984) *The Inner Circle: Large corporations and the rise of business political activity in the U.S. and U.K.* New York: Oxford University Press. 100-101, 108, 111, 195-196; vrt. myös Martin 2010, 573; Wilks 2013, 109.

⁵⁰ Huippujärjestön käsite viittaa paitsi järjestökentän ylätasoon toimijoihin, myös siihen, että niiden jäsenkunta muodostuu pääasiassa muista (esim. alakohtaisista tai paikallistason) järjestöistä yksittäisten yritysten sijaan (Lehne 2013, 155).

⁵¹ Esim. Baggott, Rob (1995) *Pressure Groups Today*. Manchester – New York: Manchester University Press. 8-9; Huuska 1968, 2; Myllymäki 1979, 8.

⁵² *Talouspolitiikka* merkitsee julkisen vallan toimenpiteitä joilla vaikutetaan kansantalouden tilaan ja edistetään kokonaistaloudellisia tavoitteita kuten talouskasvua, työllisyyttä, vakaata hintatasoa, oikeudenmukaista tulonjakoa ja talouden ulkoista tasapainoa ('*Talouspolitiikka*', MOT Kielitoimiston sanakirja; '*Talouspolitiikka*', Valter Valtioneuvoston termipankki). *Teollisuuspolitiikka* tarkoittaa valtiovallan pyrkimyksiä ohjata teollista toimintaa ja parantaa teollisuuden kehitys- ja toimintaedellytyksiä sekä kansainvälistä kilpailukykyä (Vogel 1996, 114; '*Teollisuuspolitiikka*', Taloussanomien taloussanakirja).

⁵³ *Työmarkkinapolitiikka* viittaa valtion ja työnantaja- sekä työntekijäjärjestöjen politiikkaan, joka säätelee työvoiman kysyntää ja tarjontaa ja tähtää työrauhan ylläpitämiseen ('*Työmarkkinapolitiikka*', MOT Kielitoimiston sanakirja).

⁵⁴ Mansner, Markku (1990) *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1956–1982*. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy. 152.

merkitys EVA:n ja TKL:n synnyn taustavoimana. Uusien järjestöjen myötä keskusvaliokunnan oma toiminta hiipui, mutta se virkosi uudelleen 1980-luvun lopulla suurteollisuuden keskustelufoorumina. TKL omaksui 1970-luvun puolivälissä keskusvaliokunnalle aiemmin kuuluneen roolin suomalaisen teollisuuden koko kentän edustajana laajakantoisissa yhteiskunnallisissa ja poliittisissa kysymyksissä. Niinpä se on merkittävässä roolissa myös tässä työssä.

Vielä keskeisempi asema tutkimuksessa on Elinkeinoelämän valtuuskunnalla, joka perustettiin vuonna 1974 nimenomaan vaikuttamaan suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Valtuuskunta edusti 1970-luvun Suomessa uudenlaista järjestäytymismuotoa: se ei ollut tavanomainen edunvalvontaorganisaatio vaan *think tank*. Käsite viittaa voittoa tavoittelemattomaan, suhteellisen itsenäiseen organisaatioon, joka keskittyy tiedon tuottamiseen ja välittämiseen kansalaisille ja päättäjille. Think tankit asettuvat akateemisen tutkimuksenteon ja poliittisen päätöksenteon välimaastoon ja pyrkivät tekemään perustellusta tutkimustiedosta poliittisesti relevanttia. Ne tekevät ja teettävät tutkimusta, analysoivat ja levittävät tietoa, laativat poliittisia suosituksia ja herättävät sekä käyvät julkista keskustelua keskeisinä pitämistään yhteiskunnallisista kysymyksistä. Toiminnassa tärkeä sija on muun muassa kirjojen, artikkeleiden ja muistioiden tuottamisella, kurssien, seminaarien, työpajojen ja luentotilaisuuksien järjestämisellä, medianäkyvyyden hankkimisella sekä yhteydenpidolla päättäjien ja muiden korkeissa asemissa olevien henkilöiden kanssa.⁵⁵ Think tankin käsitteellä ei ole yksiselitteistä määritelmää eikä selkeää suomenkielistä vastinetta, mutta useimmiten käytetään suomennoksia ajatushautomo, ajatuspaja tai ajatusmylly. Näistä vaihtoehdoista olen omaksunut yhteiskuntatieteilijä Laura Nordströmin suositteleman suomennoksen *ajatuspaja*, joka korostaa aktiivista pyrkimystä nopeaan tiedon tuottamiseen.⁵⁶

---

⁵⁵ McGann, James G. (2007) *Think Tanks and Policy Advice in the United States: Academics, advisors and advocates*. Routledge research in American politics 1. Abingdon, Oxon: Routledge. 5-6, 11, 36, 37-38; Nordström, Laura (2015) *Ajatuspajojen valta: Ajatuspajat uusliberalismin levittäjinä Brysselissä*. Yleisen valtio-opin pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopisto. 1, 37- 38, 40, 45; Rich, Andrew (2004) *Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise*. Cambridge: Cambridge University Press. 11.

⁵⁶ *Ajatushautomo* tuntuu sen sijaan viittaavan enemmän ajatusten säilyttämiseen ja hitaaseen kypsyttämiseen (Nordström 2015, 1, viite 2). Vrt. myös Ekholm, Peter (2007) *Polemia – ajatuspajako? Kunnallisan kehittämissäätöön*. Polemia-sarjan julkaisu nro 67. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätö. 11-12.

Englanninkielen termi think tank on peräisin toisen maailmansodan ajoilta,⁵⁷ mutta ensimmäiset ajatuspajoiksi määriteltävät instituutiot saivat alkunsa Yhdysvalloissa, Iso-Britanniassa ja Saksassa jo 1800-luvun lopulla tai viimeistään 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.⁵⁸ Sekä varhaisimmat 1900-luvun taitteen ajatuspajat että toisen maailmansodan jälkeisessä uudessa perustamisaallossa syntyneet ajatuspajat olivat asiantuntijaorganisaatioita, jotka pyrkivät puolueettoman, käytännönläheisen tiedon tuottamiseen poliittisen päätöksenteon tueksi.⁵⁹ Seuraava voimakas perustamisaalto alkoi 1970-luvulla, ja valtaosa maailman ajatuspajoista on perustettu vuoden 1970 jälkeen. Samanaikaisesti lukumäärän kasvun kanssa ajatuspajojen rooli on ratkaisevalla tavalla muuttunut. Puolueettomien asiantuntijaorganisaatioiden sijaan ajatuspajat ovat yhä useammin poliittisesti ja/tai ideologisesti sitoutuneita järjestöjä, jotka pyrkivät vaikuttamaan poliittiseen prosessiin ja ajamaan siinä tiettyjä arvoja ja intressejä. Edustettuna on ollut poliittisen spektrin koko kirjo, mutta valtaosa Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa 1970-luvulta alkaen perustetuista ajatuspajoista on ajanut oikeistolaista politiikkaa ja vapaata markkinataloutta. Myös EVA:n synty Suomessa vuonna 1974 osuu yksiin 1970-luvun voimakkaan perustamisvaiheen kanssa. Ajatuspajojen perustamisen toistaiseksi viimeisin aalto koostuu tietyn henkilön poliittisen perinnön tai sanoman levittämiseen keskittyneistä organisaatioista.⁶⁰ Nykyään ajatuspajoja on maailmanlaajuisesti jo tuhansia, mutta Suomessa ne ovat edelleen melko harvinaisia.⁶¹

Ajatuspajat ovat 1900-luvun loppupuolella muuttuneet Nordströmin sanoin ”yleisen edun ajajista tietyn asian edunvalvojiksi”. Tutkijat pyrkivät silti erottamaan ajatuspajat käsitteenä etujärjestöistä, joiden julkilausuttuna tavoitteena on tiettyjen intressien ajaminen sekä

⁵⁷ Sota-aikana think tankeilla tarkoitettiin rintamalinjojen takana olevaa paikkaa, jonne sotilas- ja siviiliasiantuntijoita oli kokoontunut kehittämään yhdessä hyökkäyssuunnitelmia ja taistelustrategioita (Turunen, Jorma (2005) Think tankit ja poliittiset säätiöt Euroopassa: Esityksiä suomalaisista toteuttamismalleista. Oikeusministeriön julkaisuja 2005:4. Helsinki: Oikeusministeriö. 11; ks. myös Rich 2004, 13).

⁵⁸ McGann 2007, 8; Nordström 2014, 42-43.

⁵⁹ Denham, Andrew & Garnett, Mark (1998) *British Think-tanks and the Climate of Opinion*. London – Bristol: UCL Press. 42-43; Stone, Diane (1996) ‘From the Margins of Politics: The influence of think - tanks in Britain.’ *West European Politics* 19:4, 675-692. 677.

⁶⁰ Abelson, Donald A. (2000) ‘Do Think Tanks Matter? Opportunities, constraints and incentives for think tanks in Canada and the United States.’ *Global Society* 14:2, 213-236. 217-221; Denham & Garnett 1998, 10, 12, 146-147; McGann 2007, 2; Nordström 2015, 42; Rich 2004, 15, 25, 31.

⁶¹ Kervinen, Elina (2006) Ajatuspajakokeilun opetukset: Poliittisia kysymyksiä käsittelevien think tank - prosessin kokeilu. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2006:16. Helsinki: Oikeusministeriö. 7; McGann 2007, 140.

ryhmäetujen hankkiminen valtiovallalta. Vahvasti sitoutuneita, näkemyksiään aggressiivisesti markkinoivia ajatuspajoja on käytännössä vaikea erottaa etujärjestöistä.⁶² Huomio merkitsee tämän tutkimuksen kannalta, että EVA ja perinteisempää edunvalvontaa harjoittanut TKL ovat tarpeeksi yhteismitallisia, jotta niitä on mielekästä tarkastella rinnakkain. Samalla aiempi ajatuspajatutkimus auttaa kiinnittämään huomiota EVA:n luonteen erityispiirteisiin ja voi tarjota selityksiä sen toiminnan eroille suhteessa TKL:oon.

Ajatuspajoja käsittelevän kirjallisuuden määrä on kasvussa ja sitä on tehty erityisen paljon Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa. Lisääntyvästä akateemisesta kiinnostuksesta huolimatta uusille selvityksille on edelleen tilaa ja tarvetta. Esimerkiksi Suomessa syvällistä tutkimusta ei juuri ole tehty. Poikkeuksen muodostaa lähinnä Laura Nordströmin valtio-opin pro gradu. Nordström peräänkuuluttaakin tulevalta tutkimukselta tarkempaa analyysia ja pitää kiinnostavina tarkastelukohteina muun muassa ajatuspajojen taustoja, sisäisiä prosesseja ja ajatusten muuttumista ajan saatossa.⁶³ Näin muotoiltuna tehtävä soveltuu erityisen hyvin historianitutkimukselle. Yhden ajatuspajan – Elinkeinoelämän valtuuskunnan – taustojen, tavoitteiden, toiminnan ja sen tulosten tarkasteluna käsillä olevalla työllä on siten annettavaa myös ajatuspajatutkimukselle.

Aiempi EVA:a käsittelevä kirjallisuus ei ole erityisemmin paneutunut järjestön luonteeseen nimenomaan ajatuspajana, mutta valottaa valtuuskuntaa monelta muulta kantilta. Valtuuskunnasta ovat kirjoittaneet kattavimmin sen entinen toimitusjohtaja Max Jakobson ja EVA:n johtajana työskennellyt Jukka Tarkka, jonka kirjoitukset sijoittuvat tutkimuksen ja aikalaisanalyysin välimaastoon.⁶⁴ Myös akateemisen historianitutkimuksen piirissä EVA on viime vuosina saanut osakseen kasvavaa huomiota. Sitä käsittelevät Ville Yliaskan ja Ritva Savtschenkon jo valmistuneet väitöstutkimukset sekä Ville Okkosen valmisteilla oleva väitöskirja. Oma työni on siis osa laajempaa ”liikettä”, joka on kiinnostunut Elinkeinoelämän valtuuskunnasta ja sen aineistoista. Seurauksena saattaa olla tutkimusten

⁶² Denham & Garnett 1998, 10; Nordström 2015, 40, 43; Rich 2004, 11; Stone 1996, 676.

⁶³ Denham & Garnett 1998, v, 3; Nordström 2015, 36, 98. Suomalaista think tank -kirjallisuutta edustavat myös Ekholm 2007, Kervinen 2006 ja Turunen 2005.

⁶⁴ Jakobson, Max (1992) Vallanvaihto: Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92. Helsinki: Otava; Jakobson, Max (2003) Tilinpäätös. Kolmas painos. Helsinki: Otava; Tarkka, Jukka (2002) Uhan alta unioniin: Asennemuutos ja sen unilukkari EVA. Helsinki: Otava; Tarkka, Jukka (2006) Isänmaan unilukkari: Päiviö Hetemäen yhteiskunnallinen elämäntyö. Helsinki: WSOY. Max Jakobsonin kirjoitusten asemasta tutkimus- ja lähdekirjallisuuden välisellä harmaalla vyöhykkeellä ks. s. 62, viite 206.

osittainen päällekkäisyys, mutta olennaisempaa on hedelmällisen dialogin mahdollisuus, kun moni tutkija valottaa samaa toimijaa ja samoja aineistoja eri näkökulmista käsin. Töillä on myös selkeät näkökulma- ja painopiste-erot. Yliaskan tutkimus käsittelee EVA:n roolia uuden julkishallinnon (engl. *New Public Management*, NPM) leviämässä Suomeen. Savtschenkon varsinaisena tutkimuskohteena on Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö (SAK), ja hän tarkastelee EVA:a pääasiassa sen vasemmistoyhteyksien sekä korporatismiin ja konsensuspolitiikan näkökulmasta. Okkonen määrittelee tutkivansa liike-elämän koulutuspoliittista aktivismia 1970-luvulla, ja hän on omista lähtökohdistaan päätenyt painottamaan EVA:n vastakkainasettelua poliittisen vasemmiston kanssa vahvemmin kuin tämän tutkimuksen tai Savtschenkon tulokset antavat aihetta.⁶⁵

Teollisuuden keskusliitosta oli pitkään olemassa ainoastaan Markku Pesosen suppeahko historiikki, mutta tätä työtä kirjoittaessa on ollut tekeillä järjestön entisen toimitusjohtajan Johannes Koroman mittava historiateoshanke. Koroman työ on ratkaisevalla tavalla auttanut paikkaamaan TKL:oa koskevan tietämyksen aukkoja ja siten syventämään järjestön käsittelyä tutkimuksessani.⁶⁶ Liike-elämän muita järjestötoimijoita käsittelevästä tutkimuksesta on mainittava erityisesti Markku Mansnerin moniosainen Suomen työnantajain keskusliiton historiateossarja, joka piirtää esiin suomalaisen työnantajapolitiikan ja samalla koko työmarkkinasuhteiden kehityksen laajan kaaren. Mansnerin tutkimukset tarjoavat STK:n historian seikkaperäisen kuvauksen ohella

---

⁶⁵ Savtschenko, Ritva (2015) Kompuroiden korporatismissa: Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968–1978. Helsinki: Helsingin yliopisto; Yliaska, Ville (2014) Tehokkuuden toiveuni: Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle. Helsinki: Into-Kustannus. Okkoselta on toistaiseksi ilmestynyt useita EVA:a käsitteleviä artikkeleita (mm. Okkonen, Ville (2012a) 'Vapaan koulutuksen tukisäätiön perustaminen ja yhteiskunnallinen muutos'. *Kasvatus & Aika* 6:3, 25-39; Okkonen, Ville (2012b) 'Elinkeinoelämä yhteiskunnallisena vallankäyttäjänä 1970-luvulla'. *Alusta! Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden verkkolehti*; Okkonen, Ville (2013) 'Elinkeinoelämän yhteiskunnallinen aktivismi politiikan muutoksen taustavoimana 1970-luvulta 1980-luvulle'. *Historiallinen Aikakauskirja* 111:3, 293-306). Tässä tutkimuksessa käsitelen esimerkiksi osittain samoja tapahtumia samojen lähdeaineistojen perusteella ja teen niistä paljolti samansuuntaisia johtopäätöksiä kuin Ritva Savtschenko. Koska töissä on kuitenkin eri näkökulmat ja tehtävänasettelut, ja EVA-osiot ovat keskeisiä argumentoinnille molemmissa tutkimuksissa, on ole pitänyt päällekkäisyyksien poistamista tarpeellisena. Näkemyseroista Okkosen tulkintoihin verrattuna erityisesti luvussa 3.

⁶⁶ Koroma, Johannes (2015) Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa: Teollisuuden keskusliiton historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Pesonen, Markku (1992) Teollisuuden keskusliitto ja sen edeltäjät 1921–1991. Helsinki: Teollisuuden keskusliitto. Johannes Koroma toimi STK:n ja TKL:n fuusiossa syntyneen Teollisuuden ja työnantajain keskusliiton ensimmäisenä toimitusjohtajana (1993–2003). Koroman muutoin ansiokas työ ei lähdeviitteiden vähäisyyden takia täytä akateemisen historiantutkimuksen kriteerejä, mikä rajoittaa jossain määrin sen hyödynnettävyyttä.

perustiedot myös Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan toiminnasta.⁶⁷ Suomalaista metsäteollisuutta ja sen järjestöjä tarkasteleva Metsäteollisuuden maa -sarja tarjoaa puolestaan paitsi hyödyllistä tietoa, myös esikuvan siitä, miten asettaa liike-elämän järjestö-, yritys- ja yksilötoimijat laajoihin yhteiskunnallis-poliittisiin yhteyksiinsä.⁶⁸ Edellä mainitut tutkimukset tarkastelevat myös monia tämän tutkimuksen kannalta vähemmän keskeisiä teemoja, mutta valottavat liike-elämän (järjestöjen) poliittistakin toimintaa ja muodostavat siten aihepiiriäni käsittelevän aiemman tutkimuksen ytimen.

Yrityshistorioitsijat ovat perinteisesti suunnanneet huomionsa enemmän yksittäisiin yrityksiin tai yritysjohtajiin kuin liike-elämän järjestöihin. Luca Lanzalaco pitää kuitenkin myös järjestöjä tärkeinä yrityshistorian tutkimuskohteina. Niiden käsitteleminen tarjoaisi hänen mukaansa yrityshistorialle tilaisuuden tarkastella entistä paremmin sellaisia yhteiskunnallisesti merkittäviä kysymyksiä kuin liike-elämän poliittista roolia ja sitä edustavien järjestöjen toimintaa poliittisella areenalla.⁶⁹ Toisaalta Philip Scranton ja Patrick Fridenson pitävät tervetulleena yrityshistorian näkökulman ulottamista paitsi järjestötoimijoihin, myös vielä laajemmalle – esimerkiksi kartelleihin, klubeihin, kauppakamareihin, klustereihin, konsultteihin ja niin edelleen.⁷⁰ Tässä tutkimuksessa olen täydentänyt huippujärjestöihin keskittyvää näkökulmaani tarkastelemalla EVA:n, TKL:n ja Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan ohella niin kutsuttua Kairamon-Väyrysen ryhmää. Kyseessä oli 1970–1980-luvuilla toiminut keskusteluryhmä, johon kuului keskustapuolueen johtoa ja teollisuusvaikuttajia.⁷¹ Keskusteluryhmän toimintaa on tähänastisessa tutkimuksessa käsitellyt pääasiassa Samuli Skurnik väitöskirjassaan.⁷²

⁶⁷ Mansner 1981; Mansner, Markku (1984) Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työnantajain keskusliitto 1940–1956. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy; Mansner 1990; Mansner 2005; Mansner, Markku (2007) Suurlakosta Euroopan unioniin: Vuosisata työnantajatoimintaa. Helsinki: Elinkeinoelämän keskusliitto.

⁶⁸ Kuisma 1993; Häggman, Kai (2006) Metsän tasavalta: Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa 1920–1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Aunesluoma, Juhana (2007) Paperipatruunat: Metsäteollisuus sodassa ja jälleenrakentamisessa 1939–1950. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1055:3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Jensen-Eriksen 2007; Kuisma, Markku (2008) (toim.) Kriisi ja kumous: Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁶⁹ Lanzalaco 2008, 293, 298, 310.

⁷⁰ Scranton, Philip & Fridenson, Patrick (2013) Reimagining Business History. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 27-28.

⁷¹ Kairamon-Väyrysen ryhmästä yksityiskohtaisemmin ks. s. 143-146.

⁷² Skurnik, Samuli (2005) Suomalaisen talousmallin murros: Suljetusta sääntelytaloudesta kaksinaapaiseen globaalitalouteen. Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis A-251. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.

Edellä olen siis määritellyt tutkimuskohteekseni suomalaisen liike-elämän sitä edustaneiden valtakunnantason järjestöjen, eli pääasiassa Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja Teollisuuden keskusliiton, näkökulmasta tarkasteltuna. Toimijakenttää täydentävät Suomen teollisuuden keskusvaliokunta ja soveltuvin osin Suomen työnantajain keskusliitto (silloin kun se otti osaa työmarkkinapolitiikan ulkopuoliseen yleispoliittiseen keskusteluun ja/tai toimintaan) sekä epämuodollisempaa vaikuttamista edustanut Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä. Vaikka aiempaa tutkimusta tarkastelemistani toimijoista on jo olemassa, onnistuu käsillä oleva työ paikkaamaan selkeitä aukkoja tietämyksessämme liike-elämän poliittisesta toiminnasta. Osasyynä puutteille on, että järjestötason toimijoista kirjoitetaan usein juuri järjestöhistorioissa. Niiden tehtävänä on keskittyä kattavan kokonaiskuvan luomiseen. Silloinkin, kun ne ovat yhtä kunnianhimoisia kuin esimerkiksi yllä mainittu Metsäteollisuuden maa -sarja, ne eivät voi keskittyä yhtä syvällisesti toiminnan tiettyyn osa-alueeseen kuin tässä olen pystynyt tekemään poliittisen toiminnan osalta.

Tämän työn etuna on ollut mahdollisuus tarkentaa katse avaintapahtumiin ja jättää survantovaiheet sivuun, toisin kuin kokonaisuutensa. Ennestään ei ole ollut olemassa yhtä seikkaperäistä akateemista tutkimusta liike-elämän poliittisesta toiminnasta ja ydintavoitteista tutkimallani ajanjaksolla. Yksityiskohtaisuuden lisäksi työn vahvuuksina ovat liike-elämän poliittisen toiminnan kytkeminen laajempiin ja yleisempiin yhteyksiinsä, joita valotan johdannon seuraavissa alaluvuissa. Aloitan pohtimalla, mitä oikeastaan tarkoittaa edellä ja tutkimuksen alaotsikossakin mainittu *liike-elämän poliittinen toiminta*?

Poliittista toimintaa vai lobbausta?

Corporate political activity -tutkijoiden mukaan yritysten poliittinen toiminta on sellaista tarkoituksellista toimintaa, jonka tavoitteena on vaikuttaa poliittisiin päättäjiin, päätöksiin tai prosesseihin yritysten intressien mukaisella tavalla.⁷³ Käytännön tasolla poliittinen toiminta voi saada monenlaisia ilmenemismuotoja. Käyttökelpoisen listauksen tarjoaa esimerkiksi Mika Skippari CPA-tutkimuksen teorioita ja käsitteitä sekä historiallista otetta yhdistelevässä väitöskirjassaan. Skippari mainitsee poliittisen toiminnan muotoina ainakin

⁷³ Anastasiadis, Stephanos (2006) Understanding Corporate Lobbying on Its Own Terms. ICCSR Research Paper Series No. 42-2006. Nottingham: University of Nottingham. 4; Getz 1997, 32-33; Hillman et al. 2004, 838.

vaalirahoituksen antamisen, anomusten tekemisen päättäjille, toimimisen asiantuntijana valtiollisissa komiteoissa, lobbauksen, äänestäjäkunnan aktivoimisen, mielipide- tai yhteiskunnallisen mainonnan ja yhteenliittymien (kuten järjestöjen) muodostamisen.⁷⁴ Listaan voisi lisätä vielä ajatuspajojen perustamisen ja rahoittamisen, jonka useat yhteiskuntatieteilijät mieltävät tärkeäksi osaksi yritysten tai yleensä liike-elämän poliittista toimintaa.⁷⁵ Poliittisen toiminnan tyypillisenä motiivina CPA-tutkijat painottavat kilpailuedun hankkimista, mutta Skippari huomauttaa, että tavoitteena voi olla myös yleisen asenneilmaston muovaaminen tai yhteiskunnallisen statuksen ja legitimitetin hankkiminen.⁷⁶ CPA-tutkimus keskittyy yleensä yksittäisiin yrityksiin ja niiden toimintaan, mutta eräät tutkijat ovat pitäneet suotavana alan perspektiivien laajentamista esimerkiksi liike-elämän järjestöjen tarkasteluun. Tällä työllä on siis annettavaa CPA-tutkimukselle sekä esimerkkinä järjestötoimijoihin keskittyvästä näkökulmasta että huomion suuntaamisesta yhteiskunnan yleiseen asenneilmastoon vaikuttamiseen.⁷⁷

Suurin uutisarvo käsillä olevalla työllä on toki historian tutkimuksen kannalta. Skipparin mukaan suomalaisessa historian tai politiikan tutkimuksessa on suhteellisen harvoin valotettu yritysten tai liike-elämän poliittista toimintaa. Merkittävän poikkeuksen muodostavat kuitenkin eräät yhteiskuntatieteelliset etujärjestötutkimukset ja jo edellä mainitut järjestö- ja toimialahistoriat.⁷⁸ Historiantutkimuksen piiristä löytyy lisäksi esimerkkejä töistä, joissa tutkimuskohteeksi on julkilausutusti otettu liike-elämän, yritysten tai yritysjohtajien poliittinen toiminta. Esimerkiksi Petri Karonen on tarkastellut suomalaisia yritysjohtajia poliittisina vaikuttajina 1600-luvulta 1900-luvun alkuun. Juha-

⁷⁴ Skippari 2005, 21-23. Yhdysvaltaistutkimus on ollut erityisen kiinnostunut vaalirahoituksesta, jota käsittelee kokonainen CPA-tutkimuksen osa-alue. Sen päähuomio on suuntautunut tietynlaisiin organisaatioihin nimeltään *political action committees* (PACs), joiden tehtävänä on välittää taloudellista tukea ehdokkaille. Ks. esim. Boies, John L. (1989) 'Money, Business, and the State: Material interests, Fortune 500 corporations, and the size of political action committees'. *American Sociological Review* 54:5, 821-833; Burris, Val (2001) 'The Two Faces of Capital: Corporations and individual capitalists as political actors'. *American Sociological Review* 66:3, 361-381; Clawson, Dan & Neustadt, Alan (1989) 'Interlocks, PACs, and Corporate Conservatism'. *American Journal of Sociology* 94:4, 749-773; Magee, Christopher (2002) 'Do Political Action Committees Give Money to Candidates for Electoral or Influence Motives?'. *Public Choice* 112:3/4, 373-399.

⁷⁵ Blyth, Mark (2002) *Great Transformations: Economic ideas and institutional change in the twentieth century*. Cambridge: Cambridge University Press. 156; Micklethwait, John & Wooldridge, Adrian (2005) *The Right Nation: Conservative power in America*. London: Penguin Books. 80; Vogel 1996a, 283-285; Lehne 2013, 167; Smith 2010, 168, 193-195, 206.

⁷⁶ Lawton et al. 2013, 86; Skippari 2005, 29-30.

⁷⁷ Lawton et al. 2013, 99; Shaffer 1995, 503.

⁷⁸ Skippari 2005, 6.

Antti Lamberg on perehtynyt suomalaisten etujärjestöjen vaikuttamisstrategioihin ja niiden antamaan vaalirahoitukseen 1920–1930-luvuilla. Vaalirahoituksesta Suomessa on kirjoittanut myös Niklas Jensen-Eriksen. Maare Paloheimo on käsitellyt anomuksia ja valituksia sekä komiteatyöskentelyä liike-elämän poliittisen vaikuttamisen keinoina 1800-luvun alun Suomessa. Kari Teräs on analysoinut Heikki Huhtamäen yhteiskunnallista toimintaa hänen verkosto- ja sidosryhmäsuhteitaan selvittämällä. Yhtä aikaa oman työni kanssa on ollut lisäksi tekeillä Anders Blomin väitöskirja suomalaisen lobbauksen historiasta 1900-luvun jälkipuoliskolla.⁷⁹

*Lobbauksen*⁸⁰ ja poliittisen toiminnan keskinäinen suhde kaipaa yksityiskohtaisempaa syventymistä. Joidenkin tutkijoiden mukaan lobbaus on yksi poliittisen toiminnan alalaji, toiset taas käyttävät lobbausta synonyyminä kaikelle poliittiselle toiminnalle.⁸¹ Lobbaukselle ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää, joten jokaisen tutkijan omasta näkemyksestä riippuu, miten lobbaus ja (muu) poliittinen toiminta suhteutuvat toisiinsa.

⁷⁹ Blom, Anders (2016) *Aika velikultia: Tutkimus suomalaisen lobbauksen korporatiivisesta kaaresta*. Julkaisematon väitöskirjakäsikirjoitus (tekijän hallussa); Jensen-Eriksen, Niklas (2015) 'Vaalirahoittajien motiivit kehittyvässä Suomessa'. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus (tekijän hallussa); Karonen 2004; Lamberg, Juha-Antti (1997) 'Vaalirahoituksen taloushistoria: Puoluetuki painostusjärjestön toiminnassa 1922–1939'. Teoksessa Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari (toim.) *Uusi institutionaalinen taloushistoria: Johdanto tutkimukseen*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy; Lamberg, Juha-Antti (1999) *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa: Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920–1930-luvulla*. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk 154. Helsinki: Suomen tiedeseura; Paloheimo 2012; Teräs, Kari (2009) *Yritys ja yhteiskunta: Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet*. Historiallisia Tutkimuksia 246. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

⁸⁰ Lobbauksen käsite on omaksuttu suomen kieleen suoraan englannista, jossa se viittaa aulaa tarkoittavaan *lobby*-sanaan. Sen alkuperästä on esitetty erilaisia käsityksiä. Esimerkiksi Stephanos Anastasiadis kertoo lobbauksen käsitteen periytyvän Yhdysvalloista 1800-luvun puolivälistä. Presidentti Ulysses Grant oleskeli tuolloin usein Valkoisen talon lähistöllä sijainneessa hotellissa, jonka aulassa ihmiset pyrkivät esittämään asioitaan ja agendaansa suoraan presidentille. Tarinan mukaan Grant nimesi tällaiset henkilöt ”pahuksen lobbareiksi” (Anastasiadis 2006, 8-9). Toisen version mukaan lobbaus juontaa juurensa Ison-Britannian parlamenttitalon ja Yhdysvaltain kongressitalon eteisauloihin, joissa lobbaajat tapasivat lainsäätäjiä. Miia Jaatinen huomauttaa, että lobbaus on joka tapauksessa ikivanha ammatti, jota on harjoitettu niin kauan kuin on ollut olemassa hallitsijoita ja alamaisia (Jaatinen, Miia (2003) *Lobbaus: Yritys yhteiskunnan vaikuttajana*. Helsinki: Talentum. 12-13).

⁸¹ Anastasiadis 2006, 9. Eron tekevät muun muassa Anastasiadis 2006, 4, 7, 10-11; Skippari 2005, 21-23; ja Waterhouse 2014, 10-11. Käsitteitä pitävät toistensa synonyymeinä esimerkiksi Keffer, Jane M. & Hill, Ronald Paul (1997) 'An Ethical Approach to Lobbying Activities of Businesses in the United States'. *Journal of Business Ethics* 16:12-13, 1371–1379. 1373-1374; Schepers, Stefan (2010) 'Business-Government Relations: Beyond lobbying'. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 10:4, 475-483. 479; ja Blom 2016. Ristiriitaiset näkemykset pohjautuvat lobbaus-käsitteen erilaiseen käyttöön Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Yhdysvalloissa käsite viittaa yrityksen edustajan, eli lobbarin, harjoittamaan tiedonvälitykseen, joka tähtää yrityksen intressien ajamiseen tietyissä yksittäisissä kysymyksissä. Eurooppalainen käytötapa puolestaan viittaa poliittiseen toimintaan yleensä (Anastasiadis 2006, 11; Hillman, Amy J. & Hitt, Michael A. (1999) 'Corporate Political Strategy Formulation: A model of approach, participation, and strategy decisions'. *The Academy of Management Review* 24:4, 825-842. 834, viite 4.)

Lobbauksen voi käsittää pelkästään pyrkimyksiksi vaikuttaa tiettyyn lainsäädäntöön kommunikoimalla suoraan päättäjien kanssa ja/tai vaikuttamalla päättäjiin yleisen mielipiteen välityksellä. Tässä kapeassa merkityksessä lobbaus ei pidä sisällään yleisiä keskusteluita yhteiskunnallisista ja taloudellisista kysymyksistä.⁸² Suppeahko on myös näkemys, että lobbaus on erilaisten palvelusten, etujen tai etuoikeuksien hankkimista päättäjiltä.⁸³ Laveampi käsitys pitää lisäksi sisällään yleisluontoisen vaikuttamisen päättäjiin ja päätöksentekoon sekä politiikan agendaan ja yleiseen mielipiteeseen.⁸⁴ Laajassa merkityksessään lobbaus on keino, jolla yritys tai yhteisö voi tarkkailla poliittisten virtausten muutoksia ja osallistua yhteiskunnan tulevaisuuden suunnitteluun.⁸⁵ Näin nähtynä lobbaus tulee hyvin lähelle kiinnostukseni kohdetta, liike-elämän tavoitteita ja toimintaa yhteiskunnallisen kehityksen suuntaan vaikuttamiseksi.

Kirjoitan itse mieluummin poliittisesta toiminnasta kuin lobbauksesta, kenties osittain lobbaukseen liittyvien kielteisten mielikuvien takia.⁸⁶ Mielleyhtymiä oleellisempaa on se, että poliittinen toiminta viittaa lobbausta selkeämmin edellä ja alla selostamaani, liike-elämän poliittista toimintaa ja valtaa käsittelevään tutkimusperinteeseen, josta ammennan aineksia omaan työhöni ja jonka keskusteluihin osallistun. Jyrkän eron tekeminen poliittisen toiminnan ja lobbauksen välille ei kuitenkaan ole tarpeellista, hedelmällistä tai edes käytännössä mahdollista. Lobbauksen konkreettinen sisältö tulee varsin lähelle poliittisen toiminnan käytännön muotoja: lobbaukseen voi kuulua muun muassa komiteatyöskentelyä, mielipidemainontaa, ruohonjuuritason aktivointia ja kampanjatuon tarjoamista. Lisäksi lobbaus pitää sisällään suhteiden- ja imagonrakennusta, tutkimusten teettämistä, tiedon ja tutkimustulosten levittämistä sekä tapaamisten, tapahtumien ja tiedotustilaisuuksien järjestämistä.⁸⁷ Näiltä osin lobbaus vaikuttaa siis hyvin saman sisältöiseltä kuin ajatuspajojen toiminta. Ajatuspajatutkijat ovat toisinaan tehneet käsitteellisen eron

---

⁸² Esim. Vernick, Jon S. (1999) 'Lobbying and Advocacy for the Public's Health: What are the limits for nonprofit organizations?'. *American Journal of Public Health* 89:9, 1425-1429. 1426-1427.

⁸³ Waterhouse 2014, 8.

⁸⁴ Anastasiadis 2006, 9, 19-20; Andrews, Leighton (1996) 'The Relationship of Political Marketing to Political Lobbying: An examination of the Devonport campaign for the Trident refitting contract'. *European Journal of Marketing*, 30:10/11, 76-99. 69-70.

⁸⁵ Jaatinen 2003, 19.

⁸⁶ Kielteisistä konnotaatioista ks. esim. Jaatinen 2003, 8; Waterhouse 2014, 9. Molemmat tutkijat huomauttavat kuitenkin, että lobbaus on legitimi edustukselliseen demokratiaan kuuluva osallistumismuoto.

⁸⁷ Anastasiadis 2006, 14; Jaatinen 2003, 12-13; Keffer & Hill 1997, 1373-1374. Ks. myös Lehne 2013, 130.

lobbauksen ja ajatuspajojen toiminnan välille vedoten jälkimmäisten määritelmälliseen itsenäisyyteen, vaikka ero on käytännössä häilyvä.⁸⁸

Yhtäältä yhdysvaltalaisen liike-elämän lobbausta ja toisaalta brittiläisiä ajatuspajoja tarkastelleet tutkijat ovat esittäneet toisistaan riippumatta samansuuntaisia huomioita poliittisten vaikuttamispyrkimysten kahtalaisesta luonteesta. Vaikuttamispyrkimysten kohteena ovat viime kädessä aina poliittiset päättäjät, mutta heihin voi yrittää vaikuttaa kahdella tapaa. Suora lobbaus tai *puunlatvatason* vaikuttaminen suuntautuu välittömästi päättäjiin itseensä ja tähtää poliittisen agendan ja mahdollisten ratkaisujen raamittamiseen. Epäsuora lobbaus tai *ruohonjuuritason* vaikuttaminen pyrkii joko turvaamaan suotuisalta vaikuttavan mielipideilmaston tai muuttamaan vihamieliseksi koetun yleisen ilmapiirin myönteisemmäksi. Tätä kautta muovautuvat välillisesti ne puitteet, joissa poliitikot päätöksistään tekevät.⁸⁹ Näiden huomioiden perusteella on tärkeää etsiä viitteitä liike-elämän sekä päättäjiin että suureen yleisöön kohdistuvasta poliittisesta toiminnasta. Brittiläiset ajatuspajatutkijat Andrew Denham ja Mark Garnett ovat esittäneet, että tosiasiansa yleistä mielipidettä oleellisempaa on päätöksentekijöiden ydinjoukon mielipiteisiin vaikuttaminen.⁹⁰ Näkemys viittaisi siihen, että huomio kannattaa suunnata etupäässä poliittikkoihin kohdistuvaan yhteydenpitoon ja lobbaukseen, ja vasta toissijaisesti yrityksiin muovata yleistä mielipidettä. Lisäksi sekä lobbauksen että ajatuspajojen tutkimus auttaa suuntaamaan mielenkiinnon kohti tiedon, ajatusten ja keskustelujen merkitystä liike-elämän poliittista toimintaa tarkasteltaessa. Tällöin toiminnan keskeisiksi tavoitteiksi hahmottuvat yhteiskunnallisen keskustelun asialistan ja ehtojen asettaminen sekä poliittisten kysymysten ja niiden ratkaisuvaihtoehtojen määrittäminen.⁹¹

⁸⁸ Ekholm 2007, 33; McGann 2007, 42; Nordström 2015, 40.

⁸⁹ Carey, Alex (1995) *Taking the Risk out of Democracy: Propaganda in the US and Australia*. Toimittanut Lohrey, Andrew. Sydney: UNSW Press. 88, 90; Denham & Garnett 1998, 13-14; Waterhouse 2004, 11-12. Puunlatva- ja ruohonjuuritasosta on kirjoittanut Carey (engl. *treetops / grassroots*), suomennokset ovat tekijän.

⁹⁰ Denham & Garnett 1998, 151, 153. Myös Alex Carey on korostanut puunlatvatason vaikuttamisen merkitystä (Carey 1995, 88, 90); vrt. myös Phillips-Fein 2009, 194; Waterhouse 2014, 72. Toisaalta päinvastaisia näkemyksiä ovat esittäneet Mark A. Smith ja Diane Stone, joiden mielestä tehokkaampaa on nimenomaan poliittikkoihin vaikuttaminen epäsuorasti yleisen mielipiteen muokkaamisen avulla (Smith 2000, 195-196; Stone 1996, 684).

⁹¹ Anastasiadis 2006, 14; Andrews 1996, 70; Baumgartner, Frank R. (2007) 'EU Lobbying: A view from the US'. *Journal of European Public Policy* 14:3, 482-488. 485-486; Jaatinen 2003, 7, 12-13, 61; McGann 2007, 36, 40; Nordström 2015, 3, 38, 96; Rich 2004, 213-214; Stone 1996, 680.

Yritysten poliittisen toiminnan ja ajatuspajojen tutkijat ovat tehneet tutkimukseni kannalta vielä yhden tärkeän havainnon: vaikuttamispyrkimysten käytännön tuloksia voi olla vaikea osoittaa. Kuten ajatuspajatutkija Diane Stone huomauttaa, ajatuspajat saattavat kyllä saada poliitikot lukemaan tuottamiaan asiakirjoja tai saavuttaa medianäkyvyyttä. Huomion saaminen ei kuitenkaan vielä todista, että ajatuspajoilla olisi suoraa vaikutusta poliittisiin päätöksiin tai suuren yleisön käsityksiin.⁹² Ongelmaan on esitetty käytännönläheisiä ratkaisuja. Esimerkiksi viestinnän tukija Miia Jaatinen katsoo lobbauksen olevan tuloksellista silloin, kun saavutettu poliittinen loppuratkaisu vastaa lobbaajan alkuperäisiä tavoitteita.⁹³ Ajatuspaja-asiantuntija James McGann pitää puolestaan käytännön politiikan muutoksia ja ajatuspajojen tekemien ehdotusten toimeenpanoa osoituksena niiden vaikutuksesta. Kuten McGann myöntää, tällöinkään ei silti voida todistaa kausaalisuhdetta vaikuttamispyrkimysten ja lopputulosten välillä.⁹⁴

On siis korostettava, että tässä työssä tutkin vaikuttamisen sijaan pikemmin liike-elämän poliittista toimintaa ja vaikuttamispyrkimyksiä, joita pystyn lähteiden valossa tarkastelemaan. Selvitän siis, mitä muotoja suomalaisen liike-elämän poliittinen toiminta sai ja mitä keinoja sen edustajat tässä toiminnassaan hyödynsivät. Lähtöoletuksenani on, että erityisen merkityksellistä on ollut poliittisiin päätöksentekijöihin kohdistunut toiminta. Toisaalta myöskään suureen yleisöön suunnattuja vaikuttamispyrkimyksiä ei kannata sivuuttaa. Hyödyllisempää on tarkastella vaikkapa sitä, ketkä kulloinkin olivat vaikuttamisyritysten kohteena ja miksi. Pyrkivätkö liike-elämän edustajat esimerkiksi vaikuttamaan poliitikoihin ja yleiseen mielipiteeseen eri tilanteissa vai suuntautui ko toiminta molempiin kohderyhmiin rinnakkain?⁹⁵ Myös toiminnan tuloksia ja vaikutuksia on tärkeää pohtia, mutta niistä ei välttämättä voi tarjota kiistattomia todisteita.⁹⁶ Haasteista

⁹² Abelson 2000, 214-125; Denham & Garnett 1998, vi, 14-15; Lawton et al. 2003, 97; Skippari 2005, 26; Stone 1996, 683, 684-685, 689; Werner, Timothy (2012) *Public Forces and Private Politics in American Big Business*. Cambridge: Cambridge University Press. 5; vrt. myös Phillips-Fein 2009, 15.

⁹³ Jaatinen 2003, 130-131.

⁹⁴ McGann 2007, 44; vrt. Adrew Richin määritelmä vaikutusvallalle: ”success by experts in making their work known among a set of policy makers so that it informs their thinking on or public articulation of policy relevant information” (Rich 2004, 153). Stephen Wilks puolestaan katsoo liike-elämän olevan vaikutusvaltaista silloin, kun se menestyy intressiensä ajamisessa (Wilks 2013, 17).

⁹⁵ Benjamin Waterhouse on Yhdysvaltain osalta korostanut sekä poliittisiin päätöksentekijöihin että yleiseen mielipiteeseen kohdistuneiden vaikuttamispyrkimysten rinnakkaisuutta (Waterhouse, Benjamin (2012) ‘The Corporate Mobilization Against Liberal Reform: Big business day, 1980’. Teoksessa Phillips-Fein, Kim & Zelizer, Julian E. (toim.) *What’s Good for Business: Business and American politics since World War II*. Oxford – New York: Oxford University Press, 233-248. 235, 246).

⁹⁶ Samasta ongelmasta on kirjoittanut yhdysvaltalaisen liike-elämän poliittista toimintaa 1940–1950-luvuilla käsitellyt historiantutkija Elizabeth Fones-Wolf, joka pitää suotuisia saavutuksia merkinä liike-elämän

huolimatta yhteiskuntatieteilijät ovat pyrkineet sekä esittämään teoretisointeja että etsimään empiirisiä viitteitä liike-elämän poliittisesta vaikutusvallasta. Tutkijoita kiinnostavia kysymyksiä ovat olleet erityisesti, mistä *liike-elämän poliittinen valta* kumpuaa ja miten se ilmenee.

Teoriat liike-elämän poliittisesta vallasta

Liike-elämän poliittisen vallan tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että liike-elämä on markkinatalousmaissa merkittävä yhteiskunnallinen toimija ja vaikuttaja. Sen sijaan käsitykset liike-elämän vallan määrästä, sen lähteistä ja ilmenemismuodoista vaihtelevat. Lobbausta tutkinut Patrick Bernhagen on esittänyt hyödyllisen tyypittelyn tähänastisessa tutkimuksessa esitetyistä perusnäkemyksistä. Hän erottelee tutkimusperinteestä 1) pluralistisen eturyhmien analyysin, joka tarkastelee liike-elämän käytettävissä olevia vallankäytön resursseja ja käytännön keinoja; 2) eliitti- ja verkostotutkimukset, jotka analysoivat taloudellisia ja poliittisia eliittejä ja niiden välisiä kytköksiä; 3) tarkastelut, jotka käsittelevät liike-elämän pyrkimyksiä ja kykyä ohjata yleistä mielipidettä; ja 4) tutkimukset, joiden lähtöoletuksena on, että liike-elämällä on kapitalistisissa yhteiskunnissa taloudellisesta tuotantomuodosta kumpuavaa rakenteellista valtaa.⁹⁷

Klassiset *pluralistit* tarkastelevat poliittista päätöksentekoa eri eturyhmien edustamien intressien kilvoitteluna. Tässä kilpailussa eturyhmät ovat lähtökohtaisesti keskenään tasaveroisia ja estävät toinen toistaan nousemasta liian hallitsevaan asemaan.⁹⁸ Eturyhmät luovat paineita poliittisia päättäjiä kohtaan, ja niiden kyky paineiden luomiseen riippuu esimerkiksi kunkin ryhmän koosta ja jäsenkunnasta, asiantuntemuksen tasosta ja käytettävissä olevista resursseista. Liike-elämällä on hallussaan mittavat taloudelliset resurssit, mutta resurssien olemassaolo ei vielä takaa niiden tehokasta käyttöä. Pluralistien mukaan liike-elämän sisäiset intressiristiriidat ja niistä aiheutuva epäyhtenäisyys murentavat liike-elämän tosiasiallista valtaa. Pluralistinen näkökulma suuntaa huomion niihin käytännön keinoihin, joiden avulla liike-elämä pyrkii ajamaan omia ryhmäetujaan,

---

poliittisesta vaikutusvallasta. Fones-Wolf myöntää, että saavutusten taustalla oli myös muita, liike-elämän omasta toiminnasta riippumattomia tekijöitä, mutta korostaa, että liike-elämän vaikuttamisyritystenkään merkitystä ei tulisi aliarvioida (Fones-Wolf 1995, 9-10).

⁹⁷ Bernhagen 2005, 34.

⁹⁸ Pluralismin klassikkoteos on Dahl 1966.

kuten lobbaukseen ja vaalirahoitukseen. Yhteiskuntatieteilijä Doris Fuchs on kutsunut tätä vallankäytön lajia liike-elämän *instrumentaaliseksi vallaksi*.⁹⁹ Vaikuttamiskeinoja käsitelleet tutkimukset ovat kuitenkin paljastaneet pluralismiin liittyvän empiirisen ongelman: poliittisen toiminnan vaikutuksista saadut tutkimustulokset ovat olleet epäjohdonmukaisia ja tarjoavat siten vain osittaisia, epätydyttäviä selityksiä politiikan muutoksille.¹⁰⁰

Pluralistinen näkökulma sai jo varhain osakseen arvostelua myös siitä, että sen käsitys vallan luonteesta on turhan yksioikoinen. Pluralismi sivuuttaa vaikeammin nähtävissä olevat vallankäytön muodot, kuten kyvyn muovata päätöksenteon asialistaa ja ihmisten poliittisia preferenssejä. Kriitikot ovat huomauttaneet myös liike-elämän käytettävissä olevista ylivertaisista resursseista sekä rakenteellisesta etulyöntiasemasta, jonka synnyttää kapitalistisen valtion riippuvuus liike-elämän harjoittamasta tuotannosta ja sen tuottamista tuloista. Arvostelun nojalla jo klassiset pluralistit itse korjasivat käsityksiään. Niin kutsuttu *uuspluralismi* myöntää, että eri eturyhmät ovat keskenään eriarvoisessa asemassa, ja pitää liike-elämää niistä vaikutusvaltaisimpana. Uuspluralistit painottavat kuitenkin, että liike-elämän vaikutusvaltaisuus ei merkitse sen dominanssia. Uuspluralistien keskeinen väittäminen on, että liike-elämän poliittinen valta ja menestys vaihtelevat esimerkiksi taloussuhdanteiden ja liike-elämän sisäisen koheesion asteen mukaan.¹⁰¹

Lähelle uuspluralistien käsitystä liike-elämästä vaikutusvaltaisimpana eturyhmänä tulevat *eliittiteoriat*. Ne tarkastelevat liike-elämän edustajien keskinäisiä ja yhdessä poliittisten päättäjien kanssa muodostamia vuorovaikutusverkostoja. Merkittävin ero uuspluralistien ja eliittiteoreetikkojen välillä on se, että uuspluralistit pitävät liike-elämää pohjimmiltaan epäyhtenäisenä. Eliittiteoreetikot taas katsovat liike-elämän edustajien muodostavan yhtenäisen ja siksi myös poliittisesti vaikutusvaltaisen kokonaisuuden. Tätä yhtenäisyyttä edistävät eliittiteoreetikkojen mukaan muun muassa yritysten ristikkäisomistus, limittyvät johtajistot (engl. *interlocking directorates*) ja liike-elämän järjestöt ja klubit tai muut vastaavat epämuodollisen yhteydenpidon areenat. Nämä eritasoiset sidokset muodostavat

⁹⁹ Bernhagen 2005, 35-36, 38-39; Fuchs, Doris (2005) 'Commanding Heights? The strength and fragility of business power in global politics'. *Journal of International Studies* 33:3, 771-801. 774-775. Voi siten ajatella, että yritysten poliittisen vaikuttamisen keinoja tarkastelevan CPA-tutkimuksen taustalla on vähintään implisiittisesti pluralistinen peruskäsitys.

¹⁰⁰ Bernhagen 2005, 41-42.

¹⁰¹ Bernhagen 2005, 40-41, 46; Vogel 1989; Vogel 1996, 245-263.

voimakkaita suhdeverkostoja, joiden avulla liike-elämän kollektiivinen poliittinen toiminta ja luokkaetujen puolustaminen käy sekä mahdolliseksi että tehokkaaksi. Liike-elämän verkostojen vaikutusvaltaa lisää se, että ne linkittyvät myös poliittisen eliitin verkostoihin muun muassa yhtenevien sosiaalisten ja kulttuuristen lähtökohtien välityksellä. Verkostoanalyysit ovat tuottaneet tärkeää tietoa taloudellisen ja poliittisen eliitin välisistä kytköksistä sekä liike-elämän edustajien etuoikeutetusta pääsystä päätöksentekijöiden luokse. Sen sijaan ne eivät ole onnistuneet selvittämään, menestyykö liike-elämä poliittisen päätöksenteon kentällä ja jos menestyy, niin miksi.¹⁰²

Pluralististen eturyhmäanalyysien lisäksi vastausta näihin kysymyksiin on etsitty liike-elämän *ideologisesta dominanssista*. Ajatus nojaa yhteiskuntatieteilijä Steven Lukesin teoriaan näkymättömästä vallasta, joka luo ja ylläpitää ihmisten todellisille intresseille vastakkaisia poliittisia uskomuksia, mieltymyksiä ja tarpeita. Tällainen valta muokkaa ihmisten näkemyksiä, tietoja ja preferenssejä siten, että he kyseenalaistamatta hyväksyvät paikkansa vallitsevassa järjestyksessä. Liike-elämän vallankäyttöön sovellettuna näkökulma tarkastelee sitä, miten liike-elämä pyrkii kontrolloimaan tiedonvälitystä ja välittämään yritysystävällistä viestiä mediaan esimerkiksi rahoittamiensa ajatuspajojen avulla. Äärimmillään väitteenä on, että liike-elämä pystyy manipuloimaan julkista mielipidettä siten, etteivät sen intressit joudu lainkaan kyseenalaistetuksi politiikassa. Kuten jo Lukes itse myönsi, lähestymistavassa on haasteita. Vaikka sen pääväittäjä pitäisi paikkansa, sitä on vähintäänkin vaikeaa ellei mahdotonta empiirisesti tavoittaa. Kysehän on jo määritelmällisesti näkymättömästä vallankäytöstä, joka siten pakenee havainnointia. On esimerkiksi vaikea todistaa, että ihmisten arvostukset, uskomukset ja toivomukset ovat manipulaation vääristämiä, saati sitten selvittää, mitä vääristymistä puhdistetut, aidot preferenssit olisivat. Dominanssia vastaan puhuu myös se, että asenteet ovat aika ajoin muuttuneet kielteisiksi liike-elämää ja sen tavoitteita kohtaan.¹⁰³

¹⁰² Bernhagen 2005, 47-49, 52, 55. Liike-elämän verkostoja käsitteleviä tutkimuksia ovat esim. Stenlås 1998 ja Useem 1984.

¹⁰³ Bernhagen 2005, 55-59; Lukes 1974, 23-25, 34, 38-39, 46-50; Smith 2000, 210-213. Lukes väittää kaikesta huolimatta, että näkymätön vallankäyttö on mahdollista tunnistaa ja että sen olemassaolo voidaan päättelemällä osoittaa. Lukes kirjoittaa epätapahtumista (engl. *non-event*, *inaction*) eli siitä, miten vallankäyttö saa jotkin asiat jäämään tapahtumatta. Hänen mukaansa kausaalisuhte vallankäytön ja tapahtumatta jäämisen välillä voidaan kyllä tällöin päätellä, vaikka Lukesin esittämä konkreettinen päättelyprosessi jää hieman epämääräiseksi (Lukes 1974, 39, 48, 50).

Teoriat liike-elämän *rakenteellisesta vallasta* eivät edellytä liike-elämän edustajilta lainkaan käytännön toimintaa etujensa vartioimiseksi. Rakenteellisen vallan teoreetikkojen mukaan ne tulevat politiikassa huomioiduksi automaattisesti. Näkökulma perustuu ajatukseen, että modernit markkinataloudet ovat perustavalla tavalla riippuvaisia pääomista ja niitä kontrolloivasta omistavasta luokasta. Kapitalistisen yhteiskunnan taloudellinen menestys riippuu ratkaisevassa määrin yksityisten taloudellisten resurssien käytöstä ja kohdentamisesta. Liike-elämän kannalta epäsuotuisa politiikka aiheuttaa kielteisiä kannustinvaikutuksia ja vähentää yritysten halua tuottaa, investoida, työllistää ja maksaa veroja. Taloudellisen toiminnan hiipuminen puolestaan hidastaa kansantalouden yleistä kehitystä, lisää työttömyyttä ja vähentää valtion verotuloja, joita yhteiskunnallisten uudistusten toteuttaminen edellyttää. Äänestäjät taas käyttävät talouden tilaa poliitikkojen pätevyuden arviointikriteerinä ja rankaisevat vaaleissa niitä päättäjiä, joiden politiikka on johtanut heikkoon talouskehitykseen (engl. *economic voting*). Vallassa pysyäkseen poliitikkojen on ensisijaisen tärkeää säilyttää liike-elämän luottamus (engl. *business confidence factor*). Niinpä esimerkiksi hallitusten poliittisella kokoonpanolla ei ole olennaista merkitystä, koska päättäjien on viime kädessä aina edistettävä omistavan luokan etua estääkseen pääoman ”lakon” tai pääomakadon.¹⁰⁴ Rakenteellisen vallan teoria on saanut uutta käyttövoimaa 2000-luvun taloudellisesta globalisaatiosta ja pääoman liikkeiden vapauttamisesta, jotka tekevät entistä helpommaksi poliitikkojen rankaisemisen epäsuotuisista ratkaisuista siirtämällä investoinnit, työpaikat ja tuotannon toisaalle.¹⁰⁵

Silti rakenteellisen vallan teoriassa on, erityisesti äärimuodossaan, huomattavia ongelmia. Ensinnäkin sen osoittaminen ja todistaminen on hyvin vaikeaa, jopa mahdotonta; empiriset havainnot pikemmin horjuttavat kuin tukevat teoriaa. Poliitikot tekevät toistuvasti ratkaisuja, jotka ovat vastoin liike-elämän vaatimuksia ja intressejä. Hallituskokoonpanoilla vaikuttaa olevan merkitystä politiikan käytännön sisältöön, eivätkä liike-elämän edustajat

¹⁰⁴ Bell, Stephen (2012) ‘The Power of Ideas: The ideational shaping of the structural power of business’. *International Studies Quarterly* 56:4, 661-673. 661-663; Bernhagen 2005, 13-14, 60-62, 65, 68; Smith, Mark A. (1999) ‘Public Opinion, Elections, and Representation within a Market Economy: Does the structural power of business undermine popular sovereignty?’. *American Journal of Political Science* 43:3, 842-863. 842-844.

¹⁰⁵ Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (2010b) ‘Political Science: Perspectives on business and government’. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 9-34. 10, 26; Fuchs 2007, 103, 105, 107; Magee, Stephen P. & Magee, Christopher S. P. (2010) ‘Endogenous Trade Protection: A survey’. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 703-729. 724.

itse pidä puolueiden välisiä voimasuhteita yhdentekevinä. (Puolue)politiikan merkitykseen viittaa vahvasti sekin, että liike-elämä käyttää poliittiseen vaikuttamiseen runsaasti resursseja. Yritysten ja liike-elämän järjestöjen harjoittama lobbaus olisi kustannuksia aiheuttavana toimintana epätodennäköistä, mikäli kaikki politiikka vastaisi jo lähtökohtaisesti liike-elämän etuja. Rakenteelliset selitykset kiinnittävät myös turhan vähän huomiota muihin toimijoihin. Äänestäjät eivät arvioi päättäjiä ainoastaan kansantalouden kehityksen perustella, vaan kiinnittävät huomiota myös poliitikkojen uskottavuuteen ja heidän kykynsä toteuttaa poliittista ohjelmaansa. Poliitikoihin puolestaan vaikuttavat äänestäjien odotukset ja heidän omat poliittiset vakaumuksensa. Siinäkin tapauksessa, että päättäjät haluaisivat ensisijaisesti edistää liike-elämän etua, sen konkreettinen sisältö ei ole itsestään selvä vaan edellyttää artikuloitua. Poliitikot ja liike-elämän edustajat ovat usein erimielisiä siitä, millainen politiikka käytännössä vastaa parhaiten liike-elämän tai kansantalouden etua. Erimielisyydet taas tekevät tilaa kiistelylle poliittisista ongelmista ja niiden ratkaisumalleista – eli osoittavat, ettei liike-elämän rakenteellinen valta ole ainakaan ainoa politiikkaa määräävä tekijä.¹⁰⁶

2000-luvulle tultaessa liike-elämän poliittisen vallan tutkijat ovat pitäneet tarpeellisena vallan lajien välisten keinokestoisten rajojen ylittämistä ja vallan eri muotojen yhtäaikaista huomioimista.¹⁰⁷ Lisäksi tutkimuskenttä on kääntynyt kohti *tietoon tai ideoihin perustuvan vallan* tarkastelua.¹⁰⁸ Tiedon hahmottaminen vallaksi perustuu ajatukseen, että (poliittisten) päätösten taustalla vaikuttaa aina käsitys siitä, mikä on totta. Tiedon aktiivinen tuottaminen on tällöin eräs vallankäytön laji.¹⁰⁹ Liike-elämän vallan tarkasteluissa tieto- tai ideavallan

¹⁰⁶ Bell 2012, 664; Bernhagen 2005, 63, 72-73; Fuchs 2007, 59, 107; Mitchell 1997, 3, 59, 62, 187, 219; Smith 1999, 860-861.

¹⁰⁷ Bernhagen 2005, 76, 80; Fuchs 2005, 780; Fuchs, Doris & Lederer, Markus (2007) 'The Power of Business'. *Business Power and Global Governance* 9:3, 1-17. 11-12.

¹⁰⁸ Michael Mann on kirjoittanut ideologisesta vallasta, joka tulee lähelle tieto- tai ideavaltaa. Mannin ideologisen vallan lähteitä ovat muun muassa normit, arvot, rituaaliset käytännöt, merkityksenannot ja tieto (Mann, Michael (1986) *The Sources of Social Power*, volume I: A history of power from the beginning to A.D. 1760. Cambridge: Cambridge University Press. 22-23, 519).

¹⁰⁹ Nordström 2015, 2. Tiedon ja vallan kytköksestä ei voi kirjoittaa mainitsematta filosofi Michel Foucault'ta, jonka vallan luonnetta koskevilla pohdinnoilla on ollut valtava merkitys ihmis- ja yhteiskuntatieteille viimeisen neljän vuosikymmenen aikana. Käsillä oleva tutkimus ei suoraan ammenna Foucault'n ajatuksista tai kommentoi niitä, mutta on toki saanut niistä muiden tutkijoiden välityksellä vaikutteita. Foucault'n moni-ilmeiselle ja -kerroksiselle tuotannolle on vaikeaa tehdä oikeutta tiimekkäin tiivistyksin. Tässä riittänee toteamus, että Foucault'lle valta ja tieto liittyvät erottamattomasti yhteen: valta luo tietoa ja tieto luo vallalle tilaa toimia. Käsitukset siitä, mikä on totta, muodostuvat vallankäytön tuloksina, ja Foucault'lle yksi keskeisimmistä tutkimuskohteista ovat juuri totuutta määrittelemään pyrkivät diskurssit (Husa, Sari (1995) 'Foucault'lainen metodi', *niin & näin* 2(1995):3, 42-48. 43; Nordström 2015,

näkökulma poikkeaa ideologisen dominanssin teoriasta erityisesti siinä, ettei liike-elämän katsota kokonaan kontrolloivan julkista keskustelua ja mielipiteenmuodostusta. Liike-elämällä on tosin huomattavia resursseja ja kykyä vaikuttaa mielipiteisiin esimerkiksi rahoittamiensa PR-kampanjoiden, omistamiensa tiedotusvälineiden ja ylläpitämiensä ajatuspajojen avulla. Samalla sen vaikutusvalta on kuitenkin haavoittuvaista esimerkiksi skandaalien tai väärinkäytösten ja poliittisten suhdanteiden muutosten edessä. Näkökulmaa edustavat tutkijat katsovat, että liike-elämällä saattaa olla etulyöntiasema poliittista agendaa asetettaessa ja poliittisia ratkaisuja määriteltäessä. Etuoikeutettu asema ei kuitenkaan suoraan johda liike-elämän etujen mukaiseen politiikkaan, vaan edellyttää näiden intressien ilmaisemista ja saattamista päättäjien tietoon esimerkiksi lobbaamalla. Vaikuttaminen ei sitä paitsi ole yksisuuntainen prosessi. Päättäjät arvioivat liike-elämän vaatimuksia omista lähtökohdistaan käsin, osallistuvat aktiivisesti poliittisten ratkaisujen valintaan ja vaikuttavat siten liike-elämän toimintaedellytyksiin. Kyse on kaksisuuntaisesta vuorovaikutuksesta, jossa liike-elämä muovaa poliittista ympäristöään mutta on myös itse poliittisen ympäristönsä muovaama.¹¹⁰

Poliittista valtaa käytännön tasolla tavoittamaan ja tarkastelemaan pyrkivä tutkija törmää oikeustieteilijä Peter Ekholmin osuvasti kuvaamaan ongelmaan. Vallankäytöllä on taipumus kätkeytyä päätöksentekoprosessin vaiheisiin, eikä alkuperäistä liikkeelle sysäävää tai lopullista ratkaisevaa tekijää ole helppo jäljittää.¹¹¹ Liike-elämän poliittista vaikuttamista eri paikoissa ja eri aikoina käsittelevien tutkimusten perusteella on joka tapauksessa ilmeistä vähintään se, että valtaa ei voi ajatella staattisena vaan dynaamisena ilmiönä. Kuten yhteiskuntatieteilijä Stephen Wilks huomauttaa, liike-elämän vallan määrä vaihtelee esimerkiksi eri maiden, erilaisten poliittisten areenoiden, käsiteltävissä olevien asioiden, poliittisten suhdanteiden ja eri teollisuudenalojen välillä. Wilksin mukaan vaihtelu ei silti

---

24-25, 30-31). Diskurssianalyysistä ks. s. 54, viite 184. Yleisesityksenä Foucault'n ajatteluun ks. esim. Alhanen, Kai (2007) *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.

¹¹⁰ Bell 2012, 662-665; Bernhagen 2005, 81,83-84; Fuchs 2007, 6-7, 60-61, 64-65, 139-141; ks. myös Mitchell 1997, 5, 61, 67, 69, 187.

¹¹¹ ”Kun tarkastellaan hallituksen päätöstä, joka perustuu eduskunnan päätökseen, joka perustuu hallituksen esitykseen, joka perustuu virkamiestyöhön, joka perustuu komiteamietintöön, joka perustuu siinä edustettujen etujärjestöjen kannanottoihin, jotka perustuvat järjestöjen käsityksiin omista eduista, kohtamme byrokraatiasta tutun kuvion – seuraava luokku, olkaa hyvä. Vallalla on objekti, mutta ei subjektia?” (Ekholm, Peter (1991) *Toiveita ja epäilyjä vallan tutkimisesta*. Teoksessa Kauppinen, Timo & Köykkä, Virpi (toim.) *Työmarkkinajärjestelmä ja poliittinen järjestelmä 2000: Tulevaisuutta ja historiaa Suomessa ja Ruotsissa*. Työpoliittinen tutkimus 17. Helsinki: Työministeriö, 183-189. 184-185).

tarkoita, että vallasta ei voitaisi tehdä yleistyksiä tai vetää johtopäätöksiä.¹¹² Myös Doris Fuchs katsoo, että vaikka liike-elämän poliittinen valta on vaikeasti tavoitettava ilmiö, siitä voidaan muodostaa käsitys nimenomaan liike-elämän käytännön poliittista toimintaa tarkastelemalla.¹¹³

Vaihtelu ajan ja paikan mukaan merkitsee, että ilmiö on historiallinen. Niinpä sitä on hyödyllistä tarkastella paitsi yhteiskuntatieteen, myös historian tutkimuksen keinoin.¹¹⁴ Historian alaan kuuluvaa tai historiallisen perspektiivin huomioon ottavaa aiempaa tutkimusta liike-elämän poliittisesta toiminnasta ja vaikutusvallasta on jo jonkin verran olemassa, vaikka tutkijat ovat valitelleet määrää riittämättömäksi.¹¹⁵ Suurempi ongelma lienee itse asiassa se, että yksittäiset tutkimukset tai tutkijat eivät julkilausutusti edusta mitään selkeää historian tutkimuksen alaa, jonka puoleen muiden tieteenalojen tutkijoiden olisi helppo kääntyä etsiessään tietoa liike-elämän poliittisesta toiminnasta ja vaikutusvallasta historiallisena ilmiönä.¹¹⁶ Erityisen hyvät mahdollisuudet profiloitua tällaisena historian tutkimuksen osa-alueena olisi mielestäni *yrityshistorialla* (engl. *business history*), jonka kiinnostuksen kohteisiin liike-elämän vuorovaikutus laajemman yhteiskunnallisen ja poliittisen ympäristönsä kanssa jo lähtökohtaisesti kuuluu.

Yrityshistoria saattaa herättää mielikuvan tieteelliseltä anniltaan köykäisistä, kiiltokuvamaisista historiikeista, joita yritykset teetättävät tasavuosisjuhliensa kunniaksi. Stereotyyppiselle käsitykselle on perusteensa, mutta se tavoittaa vain murto-osan siitä, mitä yrityshistoria pitää sisällään.¹¹⁷ Tutkimusalan juuret juontavat maailmansotien väliseen aikaan ja yhdysvaltalaiseen Harvardin kauppakorkeakouluun (*Harvard Business School*),

¹¹² Wilks 2013, 40. Vaihtelusta myös esim. Bernhagen 2005, 11; Vogel 1996a, 18, 263, 268-269, 313; Waterhouse 2014, 256.

¹¹³ Fuchs 2007, 44.

¹¹⁴ Vrt. esim. Phillips-Fein & Zelizer 2012a, 3-4; Vogel 1996a, 4, 263-264.

¹¹⁵ Esimerkkejä suomalaisesta tutkimuksesta mainitaan sivuilla 4 ja 19-20. Kansainvälistä tutkimusta edustavat mm. Carey 1995; Fones-Wolf 1995; Grant 1987; Phillips-Fein, Kim (2009) *Invisible Hands: The businessmen's crusade against the New Deal*. New York – London: W. W. Norton; Phillips-Fein, Kim & Zelizer, Julian E. (2012) (toim.) *What's Good for Business: Business and American politics since World War II*. Oxford – New York: Oxford University Press; Vogel 1989; Vogel 1996a; Waterhouse 2004.

¹¹⁶ Vrt. Decker, Stephanie, Kipping, Matthias & Wadhvani, R. Daniel (2015) 'New Business Histories! Plurality in business history research methods'. *Business History* 57:1, 30-40. 30.

¹¹⁷ Ks. esim. Teräs 2009, 14: ”Yrityshistoriat ovat tasoltaan erittäin kirjavia, toiset jäävät suppeiksi pintapuolisiksi kronikoiksi ja toiset ovat korkeatasoisia taloushistoriallisia analyysejä yrityksen kannattavuuden ehdoista ja tuotannollisista tuloksista. Parhaimmillaan yrityshistorioissa sidotaan yrityksen taloudellinen menestys laajempiin kulttuurisiin ja aatteellisiin tekijöihin, talouden kansainvälisen toimintaympäristön muutoksiin ja valtiiovallan osuuteen teollisen toiminnan edellytysten luoja.”

joka sai ensimmäisen yrityshistorian oppituolin vuonna 1927. Alan pioneeri ja ensimmäinen professori N. S. B. Gras korosti tutkimuskohteena yritysten liiketoiminnan historiaa ja rajasi ulkopuolelle niiden poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan. Alkuvaiheessa tyypilliset alan teokset olivat yksittäisiin yrityksiin, yrittäjiin tai teollisuudenaloihin keskittyviä, kuvailevia tapaustutkimuksia. Jo varhain esiintyi myös vaatimuksia yrityshistorian näkökulmien laajentamisesta, kriittisemmän otteen omaksumisesta ja vuoropuhelun luomisesta lähitieteiden kanssa.¹¹⁸ Toisen maailmansodan jälkeen ala asettui Yhdysvalloissa osaksi amerikkalaisen markkinatalousjärjestelmän ja yksityisyritteliäisyyden puolustusrintamaa. Kytkös merkitsi, että poliittisen, yhteiskunta- ja taloushistorian tutkijat alkoivat suhtautua kritiikittömänä pitämäänsä yrityshistoriaan kasvavalla välinpitämättömyydellä.¹¹⁹

Euroopassa yrityshistoria ponnisti kauppakorkeakoulujen sijaan taloushistorian piiristä. Siellä populaarien tilaushistorioiden rinnalla vaikutti alusta lähtien voimakkaana kunnianhimoinen akateeminen tutkimusperinne. Suuntaukset eivät toisaalta olleet toisiaan poissulkevia. Esimerkiksi Suomessa yritykset ryhtyivät jo 1950-luvulla teettämään tasokkaita, etabloituneiden historiantutkijoiden toteuttamia historiateoksia.¹²⁰ Ansiokkaasta eurooppalaistutkimuksesta huolimatta alan seuraava kehitysharppaus tapahtui jälleen Harvardissa professori Alfred Chandlerin ansiosta. Chandleria pidetään koko modernin yrityshistorian isänä. Hänen yhdysvaltalaiseen suurteollisuuteen keskittyneillä teoksillaan ja kehittämillään käsitteillä on ollut huomattava vaikutus myös alan ulkopuolella.¹²¹

Chandleria lukuun ottamatta useimmat yrityshistorioitsijat eivät ole onnistuneet tekemään tyydyttävällä tavalla antiaan selväksi sen enempiä yleiselle historiantutkimukselle kuin yhteiskuntatieteille. Erityisesti Geoffrey Jones on valittanut ristiriitaa siinä, miten

---

¹¹⁸ Friedman, Walter A. & Jones, Geoffrey (2013) 'Introduction'. Teoksessa Friedman, Walter A. & Jones, Geoffrey (toim.) *Business History*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar Publishing, xiii-xxxii. xiii-xvi; de Jong, Abe, Higgins, David Michael & van Driel, Hugo (2015) 'Towards a New Business History?'. *Business History* 57:1, 5-29. 6.

¹¹⁹ Scranton & Fridenson 2013, 5-6.

¹²⁰ Friedman & Jones 2013, xvii, xxi; Lindgren, Håkan (2003) 'Scandinavian Business History at the End of the 1990s: Its prior, present situation, and future'. Teoksessa Amatori, Franco & Jones, Geoffrey (toim.) *Business History around the World*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 146-169. 151.

¹²¹ Jones & Zeitlin 2008, 1-2; Friedman & Jones 2013, xviii; Chandlerin kuuluisimpia teoksia ovat Chandler, Alfred D. (1970) *Strategy and Structure: Chapters in the history of the industrial enterprise*. Cambridge, MA: MIT Press; Chandler, Alfred D. (1977) *The Visible Hand: The managerial revolution in American business*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press; Chandler 1990.

yhteiskuntatieteilijät ovat 2000-luvulla enenevässä määrin kiinnostuneet historiasta ja valtavirtahistoriantutkijat talouden voimista ja toimijoista, mutta siteeraavat vain harvoin yrityshistorioitsijoita tai pyrkivät peräti tekemään heihin pesäeron. 2010-luvun alussa ilmestyikin apeita kirjoituksia, joita leimasi kokemus alan aliarvostuksesta ja marginaaliin vaipumisen uhasta.¹²² Yrityshistorioitsijat ovat etsineet mahdollisuutta tilanteen korjaamiseksi ja alansa eteenpäin viemiseksi pääasiassa kahdelta suunnalta. Vaihtoehtoista ensimmäinen edellyttää yrityshistorioitsijoilta läheistä yhteistyötä yhteiskuntatieteilijöiden kanssa. Tutkimusta tulisi kehittää siten, että se keskittyisi yleisten teorioiden ja käsitteiden hyödyntämiseen ja luomiseen sekä niiden perusteella muotoiltujen hypoteesien testaamiseen. Toinen etenemisvaihtoehto korostaa tiivistä vuoropuhelua historian tutkimuksen muiden alojen kanssa. Tutkimuksen keskiöön olisi otettava yritysten laaja yhteiskunnallinen, poliittinen, taloudellinen ja kulttuurinen rooli ja pyrittävä vastaamaan kysymyksiin, joilla on yleistä, jopa yleismaailmallista merkitystä.¹²³

Tässä tutkimuksessa pyrin huomioimaan molemmat vaatimukset. En tähtää omien teorioiden luomiseen, mutta hyödynnän aiemman yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tarjoamia teoreettisia ja käsitteellisiä välineitä empiiristen havaintojeni jäsentämiseksi ja selittämiseksi.¹²⁴ Yhteiskuntatieteellisten näkökulmien hyödyntämisessä edustan (yritys)historiantutkimukselle tyypillistä eklektisyyttä eli vaikutteiden monipuolista omaksumista eri tutkimusaloilta ilman, että rajoittauduttaisiin johonkin yksittäiseen teoreettiseen lähtökohtaan tai analyysiapparaattiin.¹²⁵ Teorioiden roolina on tällöin auttaa

¹²² Friedman, Walter A. & Jones, Geoffrey (2011) 'Business History: Time for debate'. *Business History Review* 85:1, 1-8. 1; Friedman & Jones 2013, xxii, xxix-xxx; Jones, Geoffrey, van Leeuwen, Marco H.D. & Broadberry, Stephen (2012) 'The Future of Economic, Business, and Social History'. *Scandinavian Economic History Review* 60:3, 225-253. 228-229. Yrityshistorioitsijoiden tutkimustulosten vähäisestä hyödyntämisestä alan ulkopuolella ks. myös Decker et al. 2015, 30.

¹²³ Friedman & Jones 2013, xiii, xxvi. Teoreettista suuntausta ovat vaatineet esim. Geoffrey Jones ja Abe de Jong et al. (Jones et al. 2012, 229-230; de Jong et al. 2015). Lähentymisestä valtavirtahistoriaan ovat kirjoittaneet mm. Philip Scranton sekä Patrick Fridenson ja Stephanie Decker et al. (Decker et al. 2015, 33; Scranton & Fridenson 2013, 5, 9). Etenemissuunnat eivät kuitenkaan välttämättä ole toisiaan poissulkevia, vaan esimerkiksi Jones ja Decker et al. pitävät niitä toisiaan täydentävinä tai jopa toisiinsa limittyvinä mahdollisuuksina (Decker et al. 2015, 31-36; Jones et al. 2012, 232-233).

¹²⁴ Vrt. Davies, Stephen (2003) *Empiricism and History*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan. 4; Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 3. painos. Tampere: Vastapaino. 82, 84.

¹²⁵ Yrityshistorian eklektisyydestä ks. esim. Amatori, Franco & Jones, Geoffrey (2003) 'Introduction'. Teoksessa Amatori, Franco & Geoffrey, Jones (toim.) *Business History around the World*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 1-7. 7; de Jong et al. 2015, 12, 24; Scranton & Fridenson 2013, 1. Historiantutkimuksen eklektisyydestä yleensä ks. esim. Jordanova, Ludmilla (2006) *History in Practice*. Second Edition. London: Hodder Arnold. 4, 10; Kalela, Jorma (1993) *Argumentaatio ja rekonstruktio tutkimusprosessissa*. *Julkaisuja / Turun yliopisto, poliittinen historia* 43. Turku: Turun yliopisto. 52. Myös

kiinnittämään huomiota yksittäistapauksessa esiintyvään yleiseen: teoriat ja abstraktit käsitteet valaisevat empiirisiä tuloksia, auttavat ymmärtämään tarkasteltuja ilmiöitä ja liittämään niitä laajempiin yhteyksiinsä sekä tekemään tuloksista helpommin yleistettäviä ja tieteenalarajat ylittäviä. Empirian tehtävänä on puolestaan selvittää käsitteiden selitysvoima kulloisessakin tilanteessa. Parhaimmillaan empiria voi auttaa myös teorioiden kehittämisessä osoittamalla niissä piileviä ongelmakohtia. Historiantutkimuksessa teorioiden problematisointi merkitsee Kari Teräksen sanoin niiden pätevyysalueiden pohtimista juuri tekeillä olevan tutkimuksen kannalta. Soveltuvuuden puntaroinnin ohella historiantutkija joutuu samalla työstämään hyödyntämiään yleistyksiä ja abstraktioita kunkin tutkimuksen omiin tarpeisiin soveltuviksi.¹²⁶ Tarkastelen siis esimerkiksi, mitkä CPA-tutkimuksen hahmottelemista poliittisen toiminnan muodoista vaikuttavat lähdeaineistoni valossa erityisen tärkeitä 1970–1980-lukujen Suomessa. Entä miten hyvin – tai huonosti – liike-elämän poliittisesta vallasta esitetyt teoriat käyvät yksiin lähdeaineistoni kanssa?¹²⁸

Tutkimukseni ensisijaisena tavoitteena on kuitenkin osallistua vuoropuheluun yrityshistorian ja poliittisen historian välillä; edustamaani tutkimusalaa voi nimittää vaikkapa *poliittiseksi yrityshistoriaksi*. Sitä motivoi halu tarkastella liike-elämää laajoissa yhteyksissään ja valottaa yhteiskunnallisesti tärkeää kysymystä liike-elämän poliittisesta vaikutusvallasta ja sen rajoista.¹²⁹ Työni keskeisintä antia suomalaiselle keskustelulle on tietämyksemme täydentäminen liike-elämän poliittisesta roolista maamme lähihistoriassa.

---

liike-elämän poliittista valtaa tutkinut Stephen Wilks pitää eri teorioiden eklektistä hyödyntämistä tärkeänä, koska eri maiden, eri aikakausien ja erilaisten poliittisten kysymysten tarkastelu yksinkertaisesti edellyttää erilaisten lähestymistapojen soveltamista (Wilks 2013, 40).

¹²⁶ Stenlås 1998, 36; Teräs, Kari (2005) 'Suhtautuvatko historiantutkijat teorioihin välineellisesti?'

Teoksessa Andersson, Marja, Anttila, Anu-Hanna, & Rantanen, Pekka (toim.) Kahden muusan palveluksessa: Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat. Historia Mirabilis 4. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 135-156. 138, 140-143, 145.

¹²⁸ Tutkimusotteeni tulee tässä suhteessa lähelle historiallista sosiologiaa, jossa kiinnostuksen kohteena ovat konkreettiset yhteiskunnalliset prosessit historiallisessa kontekstissaan tarkasteltuina, mutta myös teoreettisesti analysoituina. Tutkimusotteen haasteena on tasapainottelu teorian ja empirian, yleistysten ja konkretian välillä: historiallisen tutkimuksen edellyttämää kontekstuaalisuutta ei aina ole helppo yhdistää sosiologian yleistävään otteeseen. Omassa työssäni etusija on selvemmin empirialla ja teorian rooli on – hedelmällisyydestään huolimatta – empirialle alistainen yllä kuvatulla, historiantutkimukselle tyypillisellä tavalla. Historiallisesta sosiologiasta ks. esim. Ruonavaara, Hannu (2005) 'Millä tavoin sosiologia voi olla historiallista?'. Teoksessa Andersson, Marja, Anttila, Anu-Hanna, & Rantanen, Pekka (toim.) Kahden muusan palveluksessa. Historia Mirabilis 4. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 81-100; Suoninen, Marja (2001) 'Mikrohistoria vastauksena historiallisen sosiologian dilemmaan'. Sosiologia, 38:1, 14-26.

¹²⁹ Markku Kuisma on kirjoittanut samassa hengessä ”poliittisesta taloushistoriasta” (Kuisma 2009, 8-9). Yrityshistoria on jo vakiintunut suomennos englannin *business historylle*, ja ”liike-elämän historia” olisikin kenties turhan kömpelö käännös. Siksi kirjoitan hieman harhaanjohtavasti yrityshistoriasta, vaikka tutkimuskohteenani on koko liike-elämä ja erityisesti sitä edustavat järjestöt.

Kansainvälisessä keskustelussa työ asettuu osaksi liike-elämän ja politiikan kytköksiä historiallisena ilmiönä tarkastelevaa tutkimuskenttää. Yhteiskuntatieteen teorioiden rinnalla tämä aiempi kansainvälinen historiantutkimus auttaa ylittämään kapean kansallisen näkökulman ja vertaamaan suomalaisen liike-elämän poliittista toimintaa sen ulkomaisiin vastineisiin.¹³⁰

Liike-elämän poliittinen mobilisaatio ja ideoiden sota

Kansainvälinen kirjallisuus viittaa siihen, että liike-elämän aktiivinen poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa ei ollut yksittäinen poikkeusilmiö. Myös muualla länsimaissa virisi samoihin aikoihin liike-elämän poliittisen mobilisaation aalto.¹³¹ Eniten tutkimusta on tehty amerikkalaisesta liike-elämästä, joka yhdysvaltalaisutkijoiden mukaan tempautui 1960–1970-lukujen taitteessa ennennäkemättömällä voimalla ja laajuudella mukaan poliittiseen toimintaan.¹³² Yhdysvaltalaisyrietykset olivat vielä 1960-luvun alkupuolella saaneet nauttia suotuisista taloussuhdanteista ja mielipidevirtauksista. Vuosikymmenen lopulta alkaen tilanne muuttui ratkaisevasti. Taloudelliset näkymät heikkenivät, inflaatio kiihtyi, reaalipalkat alenivat ja yritysten voitot pienenevät. Vietnamin sota ja Watergate-skandaali horjuttivat suuren yleisön uskoa kaikkiin yhteiskunnallisiin instituutioihin, mutta erityisen kiivaan kritiikin kohteeksi joutui liike-elämä. Niin kutsuttu vastakulttuuri kasvatti suosiotaan ja kyseenalaisti markkinataloutteen ja yksityisyrityksien liittyneen arvomaailman. Kapinallista asennoitumista heijasti myös lakkoaalto 1970-luvun taitteessa. Kansalaisjärjestöt ja -liikkeet arvostelivat yritysten toimintaa ja vaativat uutta lainsäädäntöä ympäristön-, kuluttajan- ja työsuojelun puutteiden paikkaamiseksi. Valtiovalta puuttui

---

¹³⁰ Vertailevan otteen harvinaisuudesta liike-elämän poliittisen vaikuttamisen tutkimuksessa ks. Vogel 1996a, 301.

¹³¹ Viitteitä samansuuntaisesta kehityksestä on erityisesti angloamerikkalaisista maista, mutta myös esimerkiksi Ruotsista. Australiasta ks. esim. Carey 1995, 87, 90; Iso-Britanniasta ks. esim. Useem 1984, 4, 150-151, 156, 159; Vogel 1996a, 305-307; Ruotsista ks. esim. Blyth 2002, 202-211, 214-219; Stenlås 1998, 30.

¹³² Useem 1984, 4, 150; Vogel 1996a, 5-6; Waterhouse 2014, 3, 18, 252. Aktivoituminen ei silti itsessään ollut uusi ja poikkeuksellinen ilmiö, vaan yhdysvaltalainen liike-elämä oli ryhmittynyt poliittiseen toimintaan jo aiemmin. 1930-luvun taitteen suuri lama kirvoitti markkinatalouden kritiikkiä, jota liike-elämä yritti torjua laajalla PR-kampanjalla. Toisen maailmansodan jälkeen liike-elämä kamppaili ay-liikkeen ja liberaalien poliittisten ihanteiden kasvavaa vaikutusvaltaa vastaan (Carey 1995, 19, 24, 27-28, 30, 87; Fones-Wolf 1995).

enenevissä määrin taloudelliseen toimintaan ja pyrki ohjaamaan liiketoimintaa lisääntyvän sääntelyn avulla.¹³³

Kaikkien näiden kehityskulkujen puristuksessa yhdysvaltalainen liike-elämä koki olonsa tukalaksi. Uhanalainen asema sai yritysjohtajat ryhmittymään puolustustaisteluun ja terästämään poliittista toimintaansa. He elvyttivät liike-elämän vanhoja järjestöjä ja perustivat uusia, käynnistivät mittavia mainos- ja valistuskampanjoita, tehostivat poliittista lobbaustaan, lisäsivät ja keskittivät vaalirahoitustaan ja ryhtyivät rahoittamaan oikeistolaisten ajatuspajojen toimintaa. Perimmäisenä pyrkimyksenä oli muuttaa yhteiskunnallinen ilmapiiri suopeammaksi yritystoimintaa ja markkinataloutta kohtaan ja kääntää se laajaa valtiota, taloudellista sääntelyä ja vasemmistolaisia (tai amerikkalaisittain liberaaleja) virtauksia vastaan.¹³⁴

Riippumatta siitä, missä määrin kehitys oli liike-elämän aktivoitumisen ansiota, amerikkalaisessa asenneilmastossa todella tapahtui 1970-luvun lopulla huomattava muutos. Yleinen mielipide alkoi kyseenalaistaa valtion aktiivisen yhteiskunnallisen roolin ja taloudellisten sääntelypyrkimysten hyödyllisyyden ja suosia vapaata markkinataloutta, yksityistä yritteliäisyyttä ja oikeistolaista (siis amerikkalaisittain konservatiivista) politiikkaa. Asennemuutos sai poliittisen ilmentymän, kun republikaanien Ronald Reagan voitti Yhdysvaltain presidentinvaalit vuonna 1980. Reaganin presidenttikausi oli yhdysvaltalaisen liike-elämän kannalta ristiriitainen ja sen sisäinen yhtenäisyys mureni, kun periaatteellinen kamppailu yhteistä vihollista vastaan vaihtui keskinäiseen etutaisteluun ja kiistoihin käytännön politiikan sisällöstä. Liike-elämän poliittinen mobilisoituminen on silti jättänyt pitkäkestoisen perinnön: markkinatalous- ja yritysmuotoisuus sekä valtion ja sääntelyn vastaisuus ovat 1980-luvun taitteesta asti leimanneet yhdysvaltalaisista politiikkaa ja yhteiskunnallista ilmapiiriä puolueiden voimasuhteiden vaihteluista tai henkilövaihdoksista riippumatta.¹³⁵

¹³³ Phillips-Fein 2009, 151-155; Vogel 1989, 33, 53-56, 59-60, 98-99; Waterhouse 2014, 17, 37-39, 42, 44-45.

¹³⁴ Blyth 2002, 152-153, 155-158; Micklethwait & Wooldridge 2005, 79-80; Vogel 1989, 145-146, 196-225; Waterhouse 2014, 14-17, 98.

¹³⁵ Micklethwait & Wooldridge 2005, 64; Phillips-Fein 2009, 261-264; Vogel 1989, 150, 227, 230-231, 252, 255, 261, 274, 286-288; Waterhouse 2014, 4, 202-203, 212, 215-216, 231-232, 252.

Yhdysvaltalaisen liike-elämän poliittisen mobilisoitumisen tärkeimmät tulokset eivät liity yksittäisiin vaaleihin, henkilövalintoihin, lainsäädäntöön tai vastaaviin konkreettisiin poliittisiin ratkaisuihin. Moni tutkija pitää merkittävämpänä sitä, että liike-elämä onnistui aktivoitumisensa avulla vaikuttamaan koko yleiseen poliittiseen keskustelu- ja päätöksentekoilmapiiriin. Yhteiskunnallisen debatin muovaamiseen liike-elämä osallistui erityisesti perustamiensa ja ylläpitämiensä oikeistolaisten ajatuspajojen välityksellä.¹³⁶ Niiden toiminnassa olennaista oli nimenomaan markkinatalousideologiaa tukevien argumenttien tuottaminen ja levittäminen. Tavoitteena oli päästä määrittelemään debatin raamit eli asettamaan ne kysymykset, jotka hallitsevat julkista keskustelua ja suuntaavat siten myös mahdollisia (tai mahdottomia) ratkaisuja.¹³⁷

Liike-elämän ylläpitämien, oikeistolaisten ja markkinatalousmyönteisten ajatuspajojen lukumäärä lähti 1970-luvulla nousuun ja ne alkoivat saada sanomalleen entistä enemmän vastakaikua. Pyrkimyksissä vaikuttaa julkiseen keskusteluun ja muuttaa se markkinamyönteisemmäksi ja valtiokielteisemmäksi ei kuitenkaan sinänsä ollut mitään uutta. Liike-elämän edustajat olivat järjestäneet mittavia mainos- ja valistuskampanjoita jo sotien välisellä ajalla ja rahoittaneet oikeistolaisia ajatuspajoja 1950-luvulta lähtien.¹³⁸ Idea markkinatalouden puolesta puhuvien ajatuspajojen perustamisesta ei ollut syntynyt yritysjohtajien omassa keskuudessa, vaan se oli lähtöisin Friedrich Hayekilta.

Ekonomistina ja taloustieteen vuoden 1974 nobelistina tunnettu Hayek oli myös aktiivinen yhteiskunnallisen kehityksen kommentaattori. Hän arvosteli voimakkaasti valtion puuttumista taloudelliseen toimintaan ja kannatti markkinoiden vapautta. Kuulusissa teoksessaan *The Road to Serfdom* (1944; suomennos *Tie orjuuteen* 1995) Hayek esitti

¹³⁶ Blyth 2002, 156; Carey 1995, 90; Edsall, Thomas Byrne (1985) *The New Politics of Inequality*. New York – London: W. W. Norton. 117, 120; Denham & Garnett 1998, v; Smith 2000, 193-196; Vogel 1989, 193, 213, 223, 225.

¹³⁷ Carey 1995, 90; Denham & Garnett 1998, v, 13; Fuchs 2007, 63; McGann 2007, 78, 97. Alex Carey avaa, mitä kyky julkisen keskustelun raamittaminen voi liike-elämän tapauksessa käytännössä tarkoittaa: “As this tactic succeeds, public discussion no longer assumes, for example, that affluent societies have a first responsibility to provide jobs for all who want them, and the debate is instead about whether 6 or 10 percent is a ‘natural’ (and by implication acceptable) level of unemployment. It is no longer taken for granted that we have a right to clean air; rather the debate centres on how far the cost to industry for polluting the community is economically acceptable. The debate ceases to be about how far and in what areas it is necessary for government to be involved in the economy and centres instead on arguments for reduced government involvement and timetables for achieving this. The debate is no longer about the social role of unions but about the best way to reduce union powers. ...” (Carey 1995, 90).

¹³⁸ Carey 1995, 24; Fones-Wolf 1995, 1; Phillips-Fein 2009, 56.

näkemyksen, että valtion interventio talouteen merkitsi kaikissa muodoissaan inhimillisen vapauden loukkaamista ja lopulta luisumista orjuuteen.¹³⁹ Toisen maailmansodan jälkeen vasemmistolaiset aatteet ja usko yhteiskunnallisen suunnittelun, valtiollisten hyvinvointijärjestelmien ja taloudellisen sääntelyn siunauksellisuuteen kuitenkin vain vahvistuivat länsimaissa. Asiantila oli vaarallinen, koska vallalla olevilla ideoilla on Hayekin mukaan taipumus muuttua poliittiseksi todellisuudeksi. Hayek epäili kehityksen vaarantavan lopulta koko länsimaisen ajattelun, mielipiteen ja taloudellisen toiminnan vapauden. Hän koki, että oikeistolaiset aatteet ja ajattelijat olivat aikakauden älyllisessä keskustelussa alakynnessä. Hayek uskoi kuitenkin, että kehityksen suuntaa voitaisiin muuttaa vaihtoehtoisia visioita aktiivisesti luomalla ja levittämällä. Niinpä Hayek kutsui kanssaan samanhenkiset ajattelijat vastahyökkäykseen ja julisti *ideoiden sodan* markkinatalouden puolesta, sosialistisia aatteita ja valtiointerventionistista politiikkaa vastaan. Tätä ajatusten ja aatteiden kamppailua Hayek ja hänen oppi-isänsä Ludvig von Mises pitivät 1900-luvun kaikkein ratkaisevimpana taisteluna, joka määräisi koko länsimaailman kohtalon.¹⁴⁰

Hayekin aloitteesta 40 talous- ja yhteiskuntatieteilijää, tutkijaa, toimittajaa, liikemiestä ja poliitikkoa kokoontui huhtikuussa 1947 Mont Pèlerinin kylässä Sveitsissä. Kokoontumisesta sai alkunsa Mont Pelerin Society (MPS). Edelleen olemassa oleva yhteisö tarjosi foorumin samanhenkisten, joskaan ei aina yksimielisten, oikeistolaisten ajattelijoiden ideoiden ja näkemysten vaihdolle. Perustajajäseniä yhdisti halu varjella vapaita markkinoita taloudelliselta suunnittelulta, sekataloudelta ja hyvinvointivaltiolta. MPS oli (ja on) suljettu, yksityinen seura, jonka jäseneksi voi päästä ainoastaan kutsumalla. Alkuvaiheessa mukaan ei pyydetty yritysjohtajia, sillä Hayekin mielestä oli tärkeää, ettei MPS herättäisi mielikuvia kapeiden ryhmätujen ajamisesta. Liikemiesten kannatuksella oli

¹³⁹ Hayek, Friedrich (1944) *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press.

¹⁴⁰ Hayek, Friedrich (1949) 'The Intellectuals and Socialism'. *The University of Chicago Law Review* 16:3, 417-433; Plehwe, Dieter (2009) 'Introduction'. Teoksessa Plehwe, Dieter & Mirowski, Philip (toim.) *The Road from Mont Pèlerin: The making of the neoliberal thought collective*. Cambridge – London: Harvard University Press, 1-42. 15; Plehwe, Dieter & Walpen, Bernhard (2006) 'Between Network and Complex Organization: The making of neoliberal knowledge and hegemony'. Teoksessa Plehwe, Dieter, Walpen, Bernhard & Naunhöffer, Gisela (toim.) *Neoliberal Hegemony: A global critique*. *Studies in Global Political Economy* 18. London – New York: Routledge, 27-50. 31, 33. Hayekin oppi-isä Ludvig von Mises kirjoitti kirjeessä vuonna 1942: "The arena in which the fate of the West will be decided is neither the conference rooms of the diplomats, nor the election campaigns. ... the only thing which really matters is the outcome of the intellectual combat between the supporters of socialism and those of capitalism." (Phillips-Fein 2009, 40).

silti ratkaiseva merkitys MPS:lle. Erityisen tärkeää oli taloudellinen tuki, jota liike-elämä antoi sekä seuralle itselleen että sen sanomaa levittäneille oikeistolaisille ajatuspajoille. MPS:llä ja ajatuspajoilla oli ideoiden taistossa selvä työnjako. MPS toimi sodan päällystönä, joka kehitteli markkinamyönteistä ajattelua ja tulevaisuusvisioita. Varsinaisten hyökkäysjoukkojen rooli oli ajatuspajoilla, jotka levittivät MPS:n kehittelemiä ajatuksia poliittiselle areenalle ja kehittivät niistä paikallisia sovellutuksia.¹⁴¹ MPS:n perustajajäsenet tulivat Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta, ja oikeistolaisten ajatuspajojen ensimmäinen perustamisaalto keskittyi Yhdysvaltoihin. Sittenmin seura on ottanut uusia jäseniä kaikista maanosista ja laajentanut itseensä kytköksissä olevien ajatuspajojen verkostoa ympäri maailman.¹⁴²

Yhdessä MPS ja ajatuspajat muodostivat ”kansainvälisen ajatuskollektiivin”,¹⁴³ jonka tavoitteena oli ideoiden sodan käyminen ja uusliberalististen oppien levittäminen maailmanlaajuisesti. *Uusliberalismi* on epämääräinen käsite, jota kriitikot ovat väärinkäyttäneet ja kannattajat karttaneet. Käsitteen kiistanalaisuudesta ja häilyvyydestä huolimatta itse ilmiö on silti todellinen.¹⁴⁵ Aiempaan kirjallisuuteen nojaten määrittelen tässä uusliberalismin talousteoriaksi ja poliittiseksi aatteeksi, jonka ytimenä on ajatus markkinoiden ylivertaisuudesta ihmisten välisen kanssakäymisen ja vaihdannan sekä yhteiskunnallisen järjestäytymisen muotona.¹⁴⁶ Uusliberalismia määrittää sen asettuminen sosialismia, valtiojohtoisuutta, taloudellista suunnittelua, keynesiläistä talouspolitiikkaa¹⁴⁷ ja hyvinvointivaltiota vastaan. Samalla se tekee pesäeron myös klassiseen liberalismiin ja erityisesti sen ajatukseen passiivisesta yövärtijavaltiosta. Uusliberalistit pitävät vahvaa valtiota tarpeellisena, jotta se pystyy turvaamaan markkinoiden ja kilpailun vapauden.

¹⁴¹ Mirowski, Philip (2013) *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How neoliberalism survived the financial meltdown*. London – New York: Verso Books. 47; Peck, Jamie (2010) *Constructions of Neoliberal Reason*. Oxford – New York: Oxford University Press. 52-53; Phillips-Fein 2009, 39-40, 43-46, 52; Plehwe & Walpen 2006, 33, 40; Plehwe 2009, 6, 15.

¹⁴² Mirowski 2013, 44-48; Peck 2010, 40; Plehwe & Walpen 2006, 31, 34-35, 42, 48-50; ‘Statement of Aims’, Mont Pelerin Societyn internetsivusto.

¹⁴³ Plehwe 2009, 4-5; ks. myös Mirowski 2013, 39, 43-49.

¹⁴⁵ Mirowski 2013, 28-29, 41; Peck 2010, 15; Yliaska 2014, 44.

¹⁴⁶ Plehwe & Walpen 2006, 27; Schrecker, Ted & Bamba, Clare (2015) *How Politics Makes Us Sick: Neoliberal epidemics*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan. viii, 13.

¹⁴⁷ Keynesiläisessä talouspolitiikassa keskeinen rooli on kokonaisyksynnän sääntelyllä. Ajatustavan mukaan valtion on taloudellisessa taantumassa rohkaistava kuluttamista ja lisättävä omaa kysyntäänsä suhdannevaihteluiden tasoittamiseksi.

Lisäksi valtion tehtävänä on taata minimaalinen sosiaaliturva. Laajaa hyvinvointivaltiota uusliberalismi pitää vahingollisena.¹⁴⁸

Uusliberalistisen ajattelun juuret voidaan jäljittää viimeistään 1930-luvulle.¹⁴⁹ Virtaus ei siis suinkaan noussut 1970-luvulla tyhjästä, mutta siihen saakka uusliberalistinen ideoiden sota oli ollut puolustustaistelua vahvaa valtiota, taloudellista suunnittelua ja universaaleja hyvinvointijärjestelmiä kannattavaa valtavirta-ajattelua vastaan. 1970-luvulta lähtien länsimaiden yhteiskunnallisen kehityksen pohjavire alkoi ratkaisevalla tavalla muuttua suuntaansa. Toisen maailmansodan jälkeinen ripeä talouskasvu länsimaissa katkesi vuosien 1973 ja 1979 öljykriiseihin.¹⁵⁰ Talouden taantuessa ajatukset markkinoiden vapauden hyödyllisyydestä ja valtiointervention tuhoisuudesta saavuttivat uudenlaista vastakaikua. Margaret Thatcherin nousu Iso-Britannian pääministeriksi ja Ronald Reaganin valinta Yhdysvaltojen presidentiksi 1970–1980-lukujen taitteessa merkitsivät markkinaehtoisuuden poliittista läpimurtoa. Seuranneiden vuosien ja vuosikymmenien kuluessa läntiset markkinatalousmaat ryhtyivät purkamaan taloudellisen toiminnan valtiollista sääntelyä, yksityistämään valtiollisia liikeyrityksiä ja karsimaan hyvinvointijärjestelmiään. Uusliberalismin väitetään jopa muodostuneen 2000-luvun alun hegemoniseksi ajattelutavaksi. Ideoiden sota vaikuttaa toistaiseksi päättyneen markkinavetoisuuden voittoon valtiojohtoisesta suunnittelusta. Vapaiksi päässeet – ja päästetyt – markkinoiden voimat määrittävät aikamme maailmassa yhä vahvemmin poliittista päätöksentekoa, sen alaa ja valittavissa olevia ratkaisumahdollisuuksia.¹⁵¹

Menestyksestään huolimatta uusliberalismi ei ole syntynyt itsestään tai levinnyt luonnonvoimaisena pakkona. Tutkijat korostavat uusliberalististen oppien aktiivista kehittämistä ja levittämistä. On hyödytöntä etsiä uusliberalismille tyhjentävää määritelmää ja pyrkiä tarkastelemaan sitä pysyvänä, muuttumattomana ilmiönä. Huomio on sen sijaan

¹⁴⁸ Mirowski 2013, 40-41, 48, 56; Peck 2010, xv, 20; Phillips-Fein 2009, 40; Plehwe & Walpen 2006, 30; Plehwe 2009, 25.

¹⁴⁹ Uusliberalismin varhaisvaiheista ks. esim. Nordmann, Jürgen (2005) *Der lange Marsch zum Neoliberalismus: Vom Roten Wien zum freien Markt – Popper und Hayek im Diskurs*. Hamburg: VSA Verlag; Plehwe 2009, 10-14; Stedman Jones, Daniel (2014) *Masters of the Universe: Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.

¹⁵⁰ Öljykriiseistä ks. s. 66-68.

¹⁵¹ Harvey, David (2008) *Uusliberalismin lyhyt historia*. Kääntänyt Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino. 8; Mirowski 2013, 1-2, 28; Peck 2010, 29; Plehwe & Walpen 2006, 27-28, 42, 45; Schrecker & Bamba 2015, viii, 13-14; Wilks 2013, 116, 164, 255.

suunnattava uusliberalismiin muuntautumiskykyisenä, erilaisiin olosuhteisiin sopeutuvana prosessina. Sitä on tärkeää lähestyä historiallisena projektina, jonka takana on toimijoiden tietoinen ja tavoitteellinen toiminta.¹⁵²

Uusliberalismin leviämiseen ovat vaikuttaneet monet eri tahot poliitikoista kansainvälisiin rahoituslaitoksiin ja yliopistoista mediaan. Eräänä tärkeänä toimijaryhmänä ovat olleet myös liike-elämän edustajat ja ajatuspajat. Hayekilaisen ideoiden sodan ytimenä on taistelu markkinoiden ja talouden vapaudesta, joten kamppailun lopputulos vaikuttaa välittömästi liike-elämän käytännön toimintaedellytyksiin. Yrityksillä ja niiden yhteenliittymillä on ollut ideoiden sodassa ajettavanaan huomattavia etunäkökohtia. Uusliberalismiin liittynyt yksityistäminen on laajentanut yritysten yhteiskunnallista roolia ja antanut niille aiemmin valtiolle kuuluneita tehtäviä. Lisäksi julkisen sektorin alasajo on lisännyt julkisen hallinnon ulkopuolisten konsulttien ja siten myös ajatuspajojen vaikutusmahdollisuuksia. Uusliberalismi kytkeytyy siis elimellisesti kysymykseen liike-elämän yhteiskunnallisesta ja poliittisesta vaikutusvallasta.¹⁵³

Ideoiden sota ja uusliberalismin nousu tarjoavat käyttökelpoisen kontekstin liike-elämän poliittiselle aktivoitumiselle kansainvälisesti katsottuna. Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaa on selvittää, onko sama viitekehys hyödyllinen tarkasteltaessa liike-elämän poliittista toimintaa 1970–1980-lukujen Suomessa. Kävivätkö EVA ja TKL ideoiden sotaa, ja resonoiivatko niiden kauaskantoiset poliittis-yhteiskunnalliset tavoitteet uusliberalistisen agendan kanssa? On ylipäätään tärkeää asettaa suomalaisen liike-elämän poliittinen toiminta kansainvälisiin yhteyksiinsä. Mitä yhtäläisyyksiä tai eroja suomalaisen liike-elämän poliittisessä toiminnassa, sen tavoitteissa ja tuloksissa oli suhteessa muihin (länsi)maihin? Oliko suomalaisen liike-elämän poliittisessä toiminnassa kansallisia erityispiirteitä? Vertaileva näkökulma liike-elämän poliittiseen toimintaan ja valtaan eri maissa on ollut melko harvinainen, ja olemassa olevat analyysit ovat pintapuolisia ja tunnustelevia.¹⁵⁴ Vertaileva pohdinta voi siten avata tulevalle tutkimukselle uusia

¹⁵² Mirowski 2013, 29; Peck 2010, xii, 19, 30, 276; Plehwe 2009, 14.

¹⁵³ Fuchs 2007, 9, 43, 141; Nordström 2015, 56–57; Phillips-Fein 2009, 52, 56.

¹⁵⁴ Ks. esim. Lehne 2013, 154–160; Mitchell 1997, 100–101; Vogel 1996a, 298–322.

kysymyksenasetteluita ja tarjota tuoreita huomioita, jotka ovat relevantteja myös kansainvälisen keskustelun kannalta.¹⁵⁵

Tutkimuksen tehtävät, rajaukset ja rajoitteet

Tutkimukseni tavoitteena on 1) **selvittää ja selittää liike-elämän poliittista toimintaa 1970–1980-lukujen Suomessa**. Miten ja miksi suomalainen liike-elämä harjoitti poliittista toimintaa? Mitä se tavoitteli ja mitä se saavutti? Etsin vastausta näihin kysymyksiin liike-elämän huippujärjestöjen näkökulmasta käsin, niiden tuottamien lähdeaineistojen valossa ja historiantutkimuksen menetelmiä hyödyntäen.¹⁵⁶ Toteutan tutkimustehtävän esittämällä täsmentäviä alakysymyksiä:

- Mitä olivat liike-elämän poliittisen toiminnan motiivit? Mitä tavoitteita toiminnalla oli?
- Ketkä harjoittivat liike-elämän poliittista toimintaa käytännössä?
- Mitä muotoja liike-elämän poliittinen toiminta sai? Mitä keinoja toimijat valitsivat poliittiselle toiminnalleen ja miksi? Kuka niistä päätti?
- Sujuiko tavoitteiden ja toiminnan yhteensovittaminen ongelmitta vai syntyikö niiden välille ristiriitoja?
- Keihin liike-elämän vaikuttamispyrkimykset kohdistuivat? Entä keiden kanssa liike-elämän edustajat hakeutuivat politiikan kentällä yhteistyöhön ja miksi?
- Millaisia olivat liike-elämän poliittisen toiminnan tulokset? Mitä voittoja se saavutti, mitä tappioita se kohtasi, ja miksi?

Vastattuani edelliseen kysymysryppäaseen ja luotuani kuvan liike-elämän poliittisesta toiminnasta konkreettisella tasolla pyrin myös 2) **asettamaan käsittelemäni ilmiön**

---

¹⁵⁵ Benjamin Waterhouse on esimerkiksi esittänyt, että eurooppalainen liike-elämä seurasi viiveellä yhdysvaltalaista kehitystä ja ryhmittyi poliittiseen toimintaan amerikkalaisen esikuvan mukaan vuosikymmentä-paria myöhemmin (Waterhouse 2014, 251). Suomalainen liike-elämä vaikuttaa kuitenkin aktivoituneen kutakuinkin yhtä aikaa yhdysvaltalaisen kanssa. Samankaltaisia viitteitä löytyy myös muualta (esim. Ruotsista ks. Blyth 2002, 206-207, 209-211, 213; Iso-Britanniasta ks. Mitchell 1997, 48). Waterhousen (tosin pelkkänä sivuhuomiona esittämä) tulkinta vaikuttaa siis turhan yksioikoiselta. Olisi syytä selvittää tarkemmin kehityksen mahdollista samankaltaisuutta ja samanaikaisuutta eri länsimaissa. Olivatko liike-elämän poliittisen toiminnan kansalliset ominaispiirteet merkittävämpiä kuin yhtäläisyydet ja yhtäaikaaisuudet eri maiden välillä? Missä määrin eri maiden liike-elämän edustajat olivat kosketuksissa keskenään ja vaihtoivat toistensa kanssa ajatuksia ja vaikutteita? Tämän väitöskirjan puitteissa on mahdoton vastata näihin kysymyksiin niiden kiinnostavuudesta ja painoarvosta huolimatta, mutta ne ansaitsisivat ehdottomasti huomiota tulevaisuudessa.

¹⁵⁶ Historiantutkimuksen menetelmistä ks. s. 52-56.

laajempiin yhteyksiinsä kansainvälisen kirjallisuuden avulla. Tarkastelen, miten kehitys Suomessa vertautuu muihin maihin niitä käsittelevän historiantutkimuksen valossa. Lisäksi pohdin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen käsitteiden ja teorioiden yhteensopivuutta empiiristen havaintojeni kanssa. Toista tutkimustehtävääni täsmentäviä alakysymyksiä ovat:

- Mitä erityispiirteitä suomalaisen liike-elämän poliittisessa toiminnassa oli, ja millaisia yhtäläisyyksiä tai eroja siinä ilmeni muihin maihin verrattuna?
- Kytkeytyykö suomalaisen liike-elämän poliittinen toiminta laajempaan, läntisissä markkinatalousmaissa käytyyn ideoiden sotaan? Onko sitä mielekäästä tarkastella osana uusliberalismin nousua?
- Mitä suomalaisen liike-elämän poliittisen toiminnan tarkastelun perusteella voi sanoa liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta ja vallasta yleensä? Viittaako empiria liike-elämän instrumentaalisen, rakenteellisen, eliittiverkostoisiin tai tietoon ja ideoihin perustuvan vallan olemassaoloon ja hyödyntämiseen?

Tutkimuskysymykset tarjoavat perustelun myös tutkimuksen otsikolle. Yläotsikko viittaa liike-elämän länsimaissa käymään ideoiden sotaan, jossa se kävi ensin puolustustaisteluun ja sitten aktiiviseen hyökkäykseen markkinatalouden ja porvarillisten voimien puolesta, vasemmistolaisuutta ja valtiojohtoisuutta vastaan. Lisäksi yläotsikon ‘etujoukkojen’ prefiksi ‘etu’ muistuttaa, että niin liike-elämän kuin muiden toimijaryhmien poliittisten pyrkimysten taustalla vaikuttavat aina paitsi ideat ja ihanteet, myös todelliset, kouriintuntuvat aineelliset intressit.¹⁵⁷ Poliittisen toiminnan mahdolliset laskettavissa olevat taloudelliset hyödyt tai tappiot jäävät kuitenkin tarkastelustani sivuun. Kohdistan huomioni erityisesti poliittiseen keskusteluun ja sen raamittamiseen: ajatuksiin, arvoihin, määritelmiin ja mahdollisuuksiin.¹⁵⁸

---

¹⁵⁷ Vrt. Nordström 2015, 59. Pohdin myös vaihtoehtoista otsikkoa ‘Markkinatalouden etuvartiassa’, joka olisi viitannut ideoiden sodan ohella etujen vartioimiseen, siis edunvalvontaan. Kuitenkin etujoukot korostavat toiminnan proaktiivisuutta passiivisen ”passissa olemisen”, kuvitteellisessa vartiotormissa oleskelun ja tilanteen tarkkailemisen sijaan.

¹⁵⁸ Ajatuspajoja tutkinut Andrew Rich on painottanut, että aineellisia intressejä ja taloudellista laskelmointia on politiikan tutkimuksessa pitkään ylikorostettu ideoiden, tiedon ja aatteiden kustannuksella. Rich pitääkin tärkeänä huomion suuntaamista myös jälkimmäisiin vaikuttimiin poliittisen toiminnan taustalla (Rich 2004, 8-9). Samaan tapaan myös Mark Blyth on korostanut ideoiden merkitystä poliittisten instituutioiden muutoksen edellytyksenä (Blyth 2002, vii, 11, 39). Myös Friedrich Hayek piti ideoita ratkaisevan tärkeinä ja uskoi, että vallalla olevat ideat heijastuvat käytännön poliittiseen todellisuuteen, ks. s. 39.

Alaotsikossa ovat mukana työn konkreettiset rakennuspalikat: pääasialliset tutkimuskohteet (EVA ja TKL), tarkastelunäkökulma (liike-elämän poliittinen toiminta) ja tutkittava aika ja paikka (1970–1980-lukujen Suomi). Tutkimukseni käynnistyy 1970-luvun alusta, jolloin EVA ja TKL syntyivät.¹⁵⁹ Varsinaisen empirian ja järjestelmällisen lähdeäyöskentelyn osalta tutkimusajanjaksoni päättyy 1980-luvun loppuun eli aikaan juuri ennen kuin Suomi ajautui 1990-luvun alun syvään taloudelliseen lamaan.¹⁶⁰ Päätepidteen avulla on tarkoitus välttää laman kurkistusaukko eli tutkittavien ilmiöiden selittäminen lamasta käsin. Aikarajauksen päätepidettä perustelee myös oletus, että 1990-luvun taitteen ja alun suuret murrokset – lama, Neuvostoliiton hajoaminen, Länsi-Euroopan integraatioon osallistuminen – muuttivat merkittäväällä tavalla liike-elämän yhteiskunnallisia toimintaedellytyksiä ja -tarpeita. Oletettavasti lama siten vaikutti myös liike-elämän poliittisen vaikuttamisen keinoihin ja kumppaneihin. Nämä muutokset rajautuvat tämän työn ulkopuolelle, mutta ansaitisivat ehdottomasti oman tutkimuksensa.

Tutkimuksen otsikossa mainitsen käsittelemistäni toimijoista keskeisimmät eli Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja Teollisuuden keskusliiton. Tarkasteluani täydentävät soveltuvien osin myös Suomen teollisuuden keskusvaliokunta, Suomen työnantajain keskusliitto ja Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä. Tutkimus käsittelee liike-elämän poliittista vaikuttamista nimenomaan sen omista lähtökohdista ja lähteaineistoista käsin. Poliittisen kentän tärkeimpiä toimijoita ovat poliittiset päättäjät ja puolueet, mutta tässä työssä tarkastelen poliitikkoja ja puolueita vain liike-elämän rinnakkaistoimijoina. Olen hyödyntänyt eräiden poliittisten päättäjien yksityisarkistoja, mutta puolueiden osalta työ perustuu käytännössä kokonaan tutkimus-, aikalais- ja muistelmakirjallisuuteen.¹⁶¹

¹⁵⁹ Käsittelem myös tätä aikaisempia aikoja siinä määrin, kuin järjestöjen taustan valottaminen sitä edellyttää.

¹⁶⁰ Myöhempiä kehitystä ja liike-elämän 1970-1980-lukujen poliittisen toiminnan seurannaisilmiöitä koskevat arvioni nojaavat siis aiempaan tutkimuskirjallisuuteen. Myös Jouko Marttila pitää 1970–1980-lukuja ratkaisevan tärkeinä poliittisen murroksen vuosikymmeninä. Hänen mukaansa myöhemmän kehityksen ymmärtäminen edellyttää 1970–1980-luvuilla tapahtuneiden muutosten hahmottamista (Marttila, Jouko (2015) *Kansa kärsii, poliitikko porskuttaa: Puolueet ilman aatteita*. Jyväskylä: Docendo. 7-8). Liike-elämän yhteiskunnallisia vaikuttamispyrkimyksiä omaa tutkimusaikakauttani edeltävillä vuosikymmenillä on tarkastellut Jarkko Vesikansa (Vesikansa, Jarkko (2004) ”Kommunismi uhkaa maattamme”: Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968. Helsinki: Yliopistopaino).

¹⁶¹ Eri poliittisten puolueiden historiaa valottavista tutkimuksista olen hyödyntänyt muun muassa seuraavia: Isohookana-Asunmaa, Tytti (2006) *Violaisen aika: Maalaisliitosta keskustapuolue 1963–1981*. Helsinki: WSOY; Kääriäinen, Seppo (2002) *Sitä niittää, mitä kylvää: Keskustan strategiset valinnat 1964–2001*. Jyväskylä: Gummerus; Lukkariniemi, Visa (2010) *Vaihtoehtona Väyrynen: Keskustapuolueen ja SDP:n hegemoniataistelu 1979–91*. Rovaniemi: Sitadelli; Marttila 2015; Outinen 2015. Hyödyntämistäni muistelmista ks. s. 61-62.

Empirian valossa esiin piirtyy siis pääasiassa liike-elämän edustajien puoli tarinasta. Poliittisten päättäjien ja liike-elämän edustajien väliseen kaksisuuntaiseen vuorovaikutukseen syventyminen olisi toisaalta edellyttänyt kokonaan erilaista tehtävänasettelua ja tuottanut siten täysin eri tutkimuksen.

Työn rajoitteena voi pitää myös painottumista Elinkeinoelämän valtuuskuntaan, vaikka tutkimuskohteena on suomalainen liike-elämä laajemmin. EVA:n rikkaiden lähdeaineistojen takia tarkastelen liike-elämän poliittista toimintaa ”EVA:n ehdoilla”, eli huomioni kohdistuu erityisesti sellaisiin toiminta-alueisiin, joilla valtuuskunta oli aktiivinen. Tutkimuksessa käsitellyn poliittisen makrotason ulkopuolella erityisesti TKL ja STK harjoittivat paljon sellaista vaikuttamista, joka jää tässä työssä vähälle huomiolle.¹⁶² Esimerkiksi STK:n toiminnan ydinalue, työmarkkinapolitiikka, rajautuu miltei kokonaan tutkimukseni ulkopuolelle. Työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen väliset ja niiden valtiovallan kanssa käymät neuvottelut ja solmimat sopimukset ovat ratkaisevalla tavalla muovanneet suomalaisen yhteiskunnan luonnetta. Työnantajapolitiikan periaatteelliset linjaukset ovat mitä suurimmassa määrin olleet osa liike-elämän poliittista toimintaa, joten niiden jättäminen tutkimuksen ulkopuolelle on väistämättä keinotekoinen ratkaisu.

Rajauksen puolesta puhuu toisaalta se, että liike-elämän työmarkkinapoliittinen ja muu edunvalvonta on perinteisesti jakautunut eri järjestöille, joilla on ollut toisistaan selvästi erottuvat toimintakentät. Työnantajajärjestöt ovat keskittyneet työsuhteasioihin, keskitettyyn neuvottelu- ja sopimustoimintaan, työtaisteluihin ja työvoima- ja sosiaalipoliittikkaan. Liike-elämän muut edunvalvontaorganisaatiot, joita voidaan kutsua elinkeinopoliittisiksi järjestöiksi, ovat puolestaan tarjonneet jäsenilleen esimerkiksi markkinointi-, neuvonta- ja tutkimuspalveluita ja määritelleet ja ajaneet niiden yleisiä etuja poliittisella areenalla.¹⁶³ Lisäksi rajausta perustelee työekonomia: 1970–1980-lukujen

¹⁶² Lisäksi rajaan tarkasteluni nimenomaan liike-elämän poliittisen toiminnan eturivin toimijoihin ja huipputasojen järjestöihin. Sivuuun jää siten väliin niiden alaisuudessa tapahtunut toiminta esimerkiksi Taloudellisen Tiedotustoimiston (TT) puitteissa tai niiden rahoittama yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja vasemmiston vastustaminen esimerkiksi Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiön (SYT), Korkeakoulu- ja Tiedepoliittisen tutkimussäätiön (KTTS) ja Vapaan Koulutuksen Tuki -säätiön (VKTS) kautta. Säätiöillä oli tärkeä rooli 1970-luvulla, mutta 1980-luvun puolella niiden merkitys hiipui yleisen vasemmistoaallon laantumisen myötä (Leskinen, Jari (2004) Tulevaisuuden turvaksi: Sotavahinkoyhdistyksen säätiö ja Sotavahinkosäätiö 1954–2004. Helsinki: Sotavahinkosäätiö; Vesikansa 2004).

¹⁶³ Lanzalaco 2008, 294-295; Mansner 1984, 243, 247; Mansner 1990, 137, 151; Mansner 2005, 513, 515, 520.

suomalaisen työnantajapolitiikan kehityksen käsitteleminen olisi paisuttanut tutkimuksen turhan laajaksi. Se ansaitsisi ehdottomasti oman tutkimuksensa tai kokonaisen tutkimushankkeensa Markku Mansnerin urauurtavan Suomen työnantajain keskusliiton historiateossarjan täydennykseksi.¹⁶⁴

Rajaus merkitsee, etten varsinaisesti ole paneutunut työnantaja- eikä työntekijäpuolta edustaviin työmarkkinajärjestöihin. Olen näin ollen jättänyt tutkimuksesta sivuun ammattiyhdistysliikkeen toiminnan ja sen tuottamat aineistot. STK on sen sijaan tarkastelussa mukana silloin, kun se on ottanut EVA:n ja/tai TKL:n ohella osaa liike-elämän poliittiseen toimintaan yleisellä tasolla. Neil Mitchell on painottanut myös vastavoimien, kuten ammattiyhdistysliikkeen, tarkastelemisen tärkeyttä liike-elämän poliittista vaikutusvaltaa selvitetessä.¹⁶⁵ Kim Phillips-Fein ja Julian Zelizer ovat toisaalta arvelleet, että näkökulman valinta olisi osittain sukupolvikysymys. Aiemmat historioitsijasukupolvet usein tavanneet tarkastella talouden ja politiikan tematiikkaa ammattiyhdistysliikehistorian näkövinkkelistä, mutta tuorempi tutkijapolvi haluaa ottaa lähtökohdakseen enemmän liike-elämän kokiessaan, että vain sitä ymmärtämällä voidaan selittää työväestöönkin vaikuttanutta yhteiskunnallista kehitystä.¹⁶⁶

Tutkiessani ”suomalaista liike-elämää” on huomioni käytännössä kohdistunut sen valtakunnallisten kattojärjestöjen ja vaikutusvaltaisten yritysjohtajien toimintaan. Näkökulma jättää paljolti hämärän peittoon yritysten ja yrittäjien ruohonjuuritason poliittiset näkemykset ja vaikuttamispyrkimykset. Olisi kiinnostavaa selvittää, missä määrin liike-elämän kentän poliittiset mielipiteet tai ylipäättään sen kannalta oleelliset kysymyksenasettelut olivat samanlaisia kuin huippujärjestöissä. Jos sopivia lähdeaineistoja löytyisi, olisi liike-elämän huippujärjestöjen ja ruohonjuuritason poliittisen toiminnan ja näkemysten vertaileminen mielenkiintoinen tulevan tutkimuksen paikka. On silti

---

¹⁶⁴ Mansner 1981, 1984, 1990, 2005, 2007; Wuokko, Maiju (2014) Pitkät kihlajaiset: Työnantajat, tammikuun kihlaus ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2000. Julkaisematon esiselvitysraportti (tekijän hallussa). 22-25.

¹⁶⁵ Mitchell 1997, 6.

¹⁶⁶ Phillips-Fein & Zelizer 2012a, 8; vrt. myös Markku Kuisma: ”Jos haluaa ymmärtää, mikä maailmaa ja Suomea liikuttaa, on hyödyllistä paneutua talouden liikevoimiin. Niihin perehtyminen on sitäkin tärkeämpää, jos talousmahtien ylivalta vaikuttaa vastenmieliseltä tai vaaralliselta. ‘Tunne vihollisesi!’, kehottavat monet uskontokunnat, liikkeenjohdon konsultit ja taisteluoppaat niin yhtäpitävästi, että neuvo lienee hyvä.” (Kuisma 2009, 8).

hyödyllistä selvittää ensin kehityksen kulku ylätasolla, jotta liike-elämän eri toimijatasojen hedelmälliselle vertailulle syntyisi edellytyksiä.

Liike-elämän poliittinen toiminta ei tässä työssä viittaa pyrkimykseen vaikuttaa juoksevaan lakien valmistelu- ja säädäntötyöhön tai nopeasti vaihteleviin päivänpoliittisiin kysymyksiin. Keskityn sen sijaan laajakantoisiin ylätasoon kysymyksiin ja yhteiskuntakehityksen pitkän aikavälin suuntaviivoihin. Tutkimukseni ei myöskään lähtökohtaisesti keskity talouspoliittiseen valmistelutyöhön ja vaikuttamispyrkimykseen, vaikka talouspolitiikka luonnollisesti on liike-elämän kannalta mitä keskeisin päätöksenteon lohko. Talouspolitiikan sijaan korostuvat yleispolitiikka ja puoluepolitiikka sekä poliittiset diskurssit ja debatit.¹⁶⁸ Määrittelen tutkimukseni edustavan poliittista yrityshistoriaa: tarkastelen siinä taloudellisia toimijoita politiikan kentällä tietyssä historiallisessa kontekstissa. Niitä konkreettisia poliittisia ratkaisuja, joihin huomioni tarkentuu, on aiempi poliittinen historiantutkimus jo suhteellisen runsaasti käsitelty. Tämän työn tavoitteena ei olekaan tuoda lisävalaistusta näihin päätöksiin tai prosesseihin itsessään, vaan lisätä tietämystämme nimenomaan liike-elämän poliittisesta toiminnasta sekä talouden ja politiikan välisestä vuorovaikutuksesta. Aihepiiri on merkittävä sekä suomalaisen poliittisen lähihistorian että liike-elämän poliittista vaikuttamista ja valtaa koskevan kansainvälisen keskustelun kannalta.

Relevantti kansainvälinen kirjallisuus liike-elämän poliittisesta toiminnasta painottuu Yhdysvaltoihin, joten suomalaista kehitystä pystyy kaikkein perusteellisimmin vertaamaan amerikkalaiseen. Luontevamman vertailukohdan saattaisi tarjota jokin maantieteellisen sijaintinsa ja/tai poliittisen järjestelmänsä puolesta läheisempi maa. Toisaalta juuri Suomen ja Yhdysvaltojen erilaisuus tekee vertailusta mielenkiintoista ja mahdollisesti löytyvistä

---

¹⁶⁸ Talouspolitiikkaa painottaa puolestaan Johannes Koroma TKL:n historiassaan (Koroma 2015). Kun kiinnostuksen kohteena on yhteiskunnallinen keskustelu, olisi perusteltua tarkastella liike-elämän vaikuttamispyrkimysten kohteena poliittisten päättäjien sijaan tai ohella myös toimittajia. Onhan heillä tärkeä rooli julkisen keskustelun portinvartijoina, jotka vaikuttavat vahvasti siihen, millaiset teemat mediassa nousevat esiin. Toimittajat voivat myös aktiivisesti ajaa tiettyjä ideoita ja ideologioita julkisuudessa. Usein median merkitys ja vaikutusvalta jäävät kuitenkin tarkemmin analysoimatta tai jopa huomaamatta. Kiinnostavia viitteitä taloustoimittajien osuudesta ideoiden sotaan tarjoavat Antti Ainamo, Janne Tienari ja Eero Vaara kylmän sodan ajan suomalaisia taloustoimittajia käsittelevässä artikkelissaan (Ainamo, Antti, Tienari, Janne, & Vaara, Eero (2006) 'Between West and East: A Social History of Business Journalism in Cold War Finland'. *Human Relations*, 59:5, 611-636). Artikkelin osoittaa, miten hedelmällinen tarkastelukohte toimittajat olisivat. Käsillä olevassa tutkimuksessa toimittajiin kohdistunut vaikuttaminen on kuitenkin jäänyt vähäiselle huomiolle työn fokuksen säilyttämiseksi. Ks. kuitenkin s. 104, viite 364; myös s. 258.

yhtäläisyyksistä erityisen jännittäviä.¹⁶⁹ Omat empiiriset havaintoni Suomesta, aiemman tutkimuksen luoma kuva Yhdysvalloista ja yksittäisten tutkijoiden esittämät hajanaiset huomiot muista maista eivät vielä mahdollista kovin pitkälle vietyjä johtopäätöksiä liike-elämän poliittisesta toiminnasta tai vallasta maailmanlaajuisesti. Niiden avulla voi kuitenkin tehdä alustavia tulkintoja yhtäläisyyksistä ja eroista ja osoittaa hedelmällisiä kohteita mahdollisen tulevan tutkimuksen selvitettäväksi.

Tutkimusmetodit

Tämä työ on luonteeltaan *laadullista tutkimusta*, joka pyrkii tekemään tarkasteltavaa ilmiötä ymmärrettäväksi.¹⁷⁰ Sen tavoitteena on käydä kriittistä keskustelua yhteiskunnallisesti tärkeistä teemoista. Tutkimuksessa on kyse inhimillisiä yhteiskuntia liikuttavista voimista ja yhteisön itseymmärryksen lisäämisestä. Laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti lähtökohtana ovat olleet yleisen tason kysymykset – tässä tapauksessa liike-elämän poliittinen vaikuttaminen ja valta –, jotka ovat täsmentyneet aineistolähtöisesti tutkimusprosessin etenemisen ja aineistoihin perehtymisen myötä.¹⁷¹ *Liike-elämän poliittinen toiminta* on samalla toiminut työn *teoreettisena viitekehyksenä* eli näkökulmana, josta käsin olen analysoinut aineistojani. Tämän *taustateorian* ohella hyödynnän edellä esiteltyjä, yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tarjoamia käsitteellistyksiä ja yleistyksiä liike-elämän vallan lähteistä sekä lajeista ja poliittisen toiminnan muodoista *tulkintateorioina*, jotka auttavat soveltuvin osin vastaamaan tutkimuskysymyksiini.¹⁷² Tästä yleisestä viitekehuksesta huolimatta tutkimukseni on perusotteeltaan *aineistolähtöinen*. Sen

¹⁶⁹ Vrt. Blyth 2002, 126, 262; Stenlås 1998, 30.

¹⁷⁰ Ymmärtävän selittämisen ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa tutkimuskohteen ratkaisujen ja toiminnan hyväksymistä. Kriittistä etäisyyttä voi päinvastoin pitää välttämättömänä edellytyksenä oivaltavalle analyysille (Jordanova 2006, 4, 6; Markkola, Pirjo (2007) ‘Menneisyyden ymmärtäminen’. Historiallinen aikakauskirja 105:3, 273-274. 273). Jorma Kalela on luonnehtinut historiantutkijan perustavanlaatuisiksi velvollisuuksiksi ensinnäkin (menneen) maailman tekemistä ymmärrettäväksi yleisölle ja toiseksi oikeuden tekemistä tutkimuskohteille. Oikeuden tekeminen merkitsee esimerkiksi sitä, että tutkija pyrkii selvittämään, millaisia käsityksiä tutkimuskohteilla oli asioista ja miksi – riippumatta siitä, pitääkö tutkija näitä käsityksiä perusteltuina tai hyväksyttävänä (Kalela, Jorma (2002) Historiantutkimus ja historia. Toinen painos. Helsinki: Gaudeamus. 55, -56, 63, 67-68).

¹⁷¹ Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino. 13, 44, 55, 234, 237, 267-268; Eskola & Suoranta 1998, 51-52; Sihvola, Juha (2003) ‘Historiallisen tiedon kasvu ja edistys’. Historiallinen aikakauskirja 101:1, 32-41. 37, 40; Yates, JoAnne (2014) ‘Understanding Historical Methods in Organization Studies’. Teoksessa Bucheli, Marcelo & Wadhvani, R. Daniel (toim.) Organizations in Time: History, theory, methods. Oxford: Oxford University Press, 265-283. 272.

¹⁷² Alasuutari 2011, 79; Eskola & Suoranta 1998, 82, 153; vrt. Sihvola 2003, 33; Vuolanto, Ville (2007) ‘Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu’. Historiallinen aikakauskirja 105: 3, 304-316. 307.

keskeiset havainnot ja jäsennykset pohjautuvat lähdeaineistoihin. Lähteet myös viime kädessä määräävät sen, millainen teoreettinen keskustelu on ollut tulkinnan apuvälineenä hedelmällistä. Empiiriset tutkimustulokset ovat siten edeltäneet tutkimuksen lopullisen teoreettisen viitekehysten muotoutumista, kuten laadullisessa tutkimuksessa usein – erotuksena teorialähtöiselle tutkimukselle, jonka ytimen muodostaa teoreettisesti informoitujen hypoteesien testaaminen.¹⁷³

Lähestymistapaa voi kuvailla myös *teoriasidonnaiseksi* tai *johtoajatukseen* nojaavaksi. Tällöin analyysi on aluksi aineistolähtöistä, mutta johtoajatuksen avulla huomio kohdistetaan tiettyihin olennaisiksi oletettuihin seikkoihin. Loppuvaiheessa analyysia ohjaamaan otetaan mukaan myös teoria.¹⁷⁴ Tällainen aineiston ja teorian välinen suhde

---

¹⁷³ Alasuutari 2011, 83-84, 216-217; Davies 2003, 4; Eskola & Suoranta 1998, 19-20; Yates 2014, 268, 272-273. Laadulliselle tutkimukselle on siten ominaista myös, että tehtävänasettelu, tutkimuskysymykset ja teoreettinen viitekehys elävät tutkimuksen edessä. Laadullinenkaan tutkimus ei ole täysin hypoteesitonta, vaan tutkijalla voi (ja kannattaa) olla alustavia työhypoteeseja, jotka täsmennyvät sitä mukaa, kun tutkimuskohde tulee tutummaksi ja tutkija löytää mielekkäitä hypoteeseja. Tutkimusprosessin kulku saattaa toisinaan olla tempoilevaa ja se pitää usein sisällään monia harha-askeleiksi osoittautuneita sivupolkuja. Kirjoitetussa tutkimuksessa tätä prosessin etenemisen sotkuisuutta kuitenkin vain harvoin käsitellään. Tieteellisen kirjoittamisen konventioiden mukaan esimerkiksi teoreettinen viitekehys esitellään useimmiten ennen varsinaista empiriaa ja sen analyysia, vaikka teoria olisi valikoitunut aineistolähtöisesti. Laadullisen tutkimuksen oppaat pitävät suotavana tutkimusprosessin avoimempaa kuvaamista ja sen harha-askeleiden nivomista osaksi tutkimusraporttia (Alasuutari 2011, 256; Eskola & Suoranta 1998, 15-16, 20, 219; Yates 2014, 272-273). Oma tutkimukseni lähti liikkeelle ideasta tutkia presidentti Urho Kekkosen ja suomalaisten teollisuusmiesten välistä epämuodollista vaikuttamista kalavesillä, hirvijahdeissa ja hiihtoladuilla. Alkuperäinen aie kaatui lähdeaineistojen puutteeseen, mutta aihepiirin kartoittaminen kiinnitti huomioni presidentti Kekkosen seuraajakysymykseen. Se toi jälkivalossa tiivistetysti esiin Kekkosen ja teollisuusvaikuttajien suhteiden erityislaadun ja merkityksen ja valikoitui siten tutkimukseni seuraavaksi keskipisteeksi. Seuraajakysymys ja sen kulminoituminen vuoden 1982 presidentinvaaleihin eivät kuitenkaan yksinään riittäneet väitöskirjan aiheeksi. Toisaalta niihin paneutuminen paljasti, ettei ollut mielekästä keskittyä ainoastaan teollisuusvaikuttajiin. Liike-elämä oli eripurainen asennoitumisessaan presidentinvaaleihin ja niiden toivottuun lopputulokseen. Erimielisyyksien syntytaustan selvittäminen tarjosi viitteitä siitä, että liike-elämän sisällä oli sellaisia jakolinjoja ja jatkuvuuksia, joilla oli vaikutusta sen edustajien poliittiseen toimintaan sekä ennen vuoden 1982 presidentinvaaleja että niiden jälkeen. Tässä vaiheessa tutkimukseni keskittyi selvittämään liike-elämän sisäisiä jakoja: niiden syitä, syvyyttä ja kestoja. Liike-elämän poliittisessa toiminnassa vallinneiden jakolinjojen ja sisäisten erimielisyyksien osoittaminen on pysynyt tutkimuksen tärkeänä tuloksena. Työn lopulliseksi fokukseksi valikoitui kuitenkin liike-elämän poliittinen toiminta ja sen tavoitteet: miten, miksi ja mihin suuntaan liike-elämä pyrki ohjaamaan yhteiskunnallista kehitystä 1970–1980-lukujen Suomessa. Tutkimustehtävän ja -aiheen täsmentyminen vaikuttaa jälkikäteen katsottuna suhteellisen johdonmukaiselta, kapeista kysymyksistä yhä laajempiin teemoihin kehämäisesti edenneeltä prosessilta, mutta tuntui tutkimusta tehdessä toisinaan hallitsemattomalta ja sekavalta. Vasta relevantin yleisen kirjallisuuden löytyminen ja toimivan viitekehysten oivaltaminen antoivat sille selkeän muodon ja päämäärän. Tämän paikoitellen kaoottisen prosessin kirjoittaminen mukaan tutkimukseen, erityisesti oppinnytyteeseen, siten että raportista muodostuisi koherentti ja lukijaystävällinen kokonaisuus, on kerronta- ja kirjoitusteknisesti erittäin haasteellista. Niinpä tämäkin työ noudattaa perinteisen tieteellisen esittämisen kaavaa. Onnistuneita esimerkkejä tutkimusprosessin ja sen tulosten toisiinsa limittyvästä kuvauksesta on kuitenkin olemassa, ks. erit. Zemon Davis, Natalie (2001) Martin Guerrin paluu. Suomentanut Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.

¹⁷⁴ Grönfors, Martti (1982) Kvalitatiiviset kenttätymenetelmät. Porvoo: WSOY. 33, 37; Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi. 98-99.

noudattaa niin kutsutun *abduktiivisen päättelyn* periaatteita. Abduktio on kolmas päättelyn laji yleistyksistä yksittäistapauksiin etenevän deduktion ja yksittäisistä havainnoista yleistyksiin etenevän induktion rinnalla. Abduktio etenee havainnoista selitykseen; se pyrkii keksimään jollain tapaa selittämättömälle ilmiölle parhaan, mahdollisimman yksinkertaisen selittävän hypoteesin. Selitysten etsintää ohjaavat abduktiossa aina teoreettiset taustaolettamukset. Se tarjoaakin tilaisuuden empirian ja teorian hedelmälliselle vuoropuhelulle, kun teoreettiset esiolettamukset ja empiiriset havainnot yhdistyvät päättelyn edetessä uusiksi teoreettisiksi tulkinnoiksi. Abduktiolla saavutetut tulokset ovat viime kädessä epävarmoja, koska uudet havainnot ja aineistot voivat osoittaa tehdyt päätelmät ja saavutetut hypoteesit vääriksi. Lisäksi tämä päättelyn laji edellyttää luovuutta ja intuition hyödyntämistä, joiden merkitystä perinteinen tieteenfilosofia on ollut taipuvainen vähättelemään. Niinpä se on deduktiota ja induktiota heikommin tunnettu ja arvostettu päättelyn laji, vaikka abduktio soveltuu usein erityisen hyvin laadulliseen tutkimukseen. Päätelmien perimmäisestä epävarmuudesta huolimatta abduktiivisen päättelyn avulla voidaan saavuttaa uudenlaisia, oivaltavia selityksiä ilmiöille ja tapahtumille, ja siten lisätä ymmärrystämme maailmasta.¹⁷⁵

Tieteellisen tutkimuksen ihanteena pidetään yleensä pyrkimystä objektiivisuuteen eli puolueettomuuteen ja arvovapauteen. Samalla erityisesti ihmistieteilijät myöntävät, ettei yksikään tutkija voi todellisuudessa irrottautua omista arvoistaan, asenteistaan ja aatteistaan. Laadullisen tutkimuksen ja ihmistieteiden piirissä ratkaisua objektiivisuuden haasteeseen on usein etsitty tutkijan omien lähtökohtien tiedostamisesta ja tunnustamisesta.¹⁷⁶ Tämän perinteen nojalla puntaraisin esimerkiksi kriittistä asennoitumistani liike-elämän vallankäytön mahdollisiin ylilyönteihin ja näkemystäni, että tarvitsemme tietoa liike-elämän vallasta voidaksemme pyrkiä kontrolloimaan sitä. Viimeaikainen kirjallisuus korostaa kuitenkin objektiivisuuden kriteerinä enemmän

---

¹⁷⁵ Aliseda, Atocha (2006) *Abductive Reasoning: Logical Investigations into Discovery and Explanation*. Synthese library 330. Dordrecht: Springer. 28, 31, 56, 72; Locke, Karen (2010) 'Abduction'. Teoksessa Mills, Albert J., Durepos, Gabrielle & Wiebe, Elden (toim.) *Encyclopedia of Case Study Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1-4; Shank, Gary (2008) 'Abduction'. Teoksessa Given, Lisa M. (toim.) *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Volume 2. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1-2. 1; Suoninen 2001, 20, 24; Walton, Doug (2013) *Abductive Reasoning*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press. 3-4, 8-9.

¹⁷⁶ Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (1996) 'Historiankirjoitus: Kansakunnan kompassi vai politiikan tuuliviiri'. *Tieteessä tapahtuu* 14:8, 18-24. 18-19; Katajisto, Kati (2003) 'Historiantutkimus ja uusintaminen: Unohdettu ongelma?'. *Ennen & nyt* 2/2003.

tutkimusprosessin ja erityisesti -metodien selostamista siten, että tiedeyhteisö pystyy arvioimaan tutkimuksen argumentoinnin pätevyyden.¹⁷⁷

Esimerkiksi historianfilosofi Hayden White on luonnehtinut historian tutkimista ja kirjoittamista käsityöläisammattiksi, jota ohjaavat pikemmin tottumukset ja vakiintuneet käytänteet kuin tietty metodi tai teoria.¹⁷⁸ Käsityöläisyys merkitsee herkästi, että käytetyt menetelmät tuntuvat intuitiivisesti ymmärrettäviltä ja itsestään selviltä, eivätkä historiantutkijat tyypillisesti kuvaile ja avaa menetelmiään kovin yksityiskohtaisella ja kouriintuntuvalla tavalla.¹⁷⁹ Toisinaan väitetään jopa, ettei historiantutkimuksella ole mitään varsinaista metodia.¹⁸⁰ Kirjoittaessaan historiantutkijoiden ”killan” ulkopuoliselle yleisölle yrityshistorioitsijat Marcelo Bucheli, Matthias Kipping ja Daniel Wadhvani ovat kuitenkin onnistuneet kiteyttämään historiantutkimuksen metodologisen ytimen tavalla, joka avautuu myös yhteiskunta- tai kauppatieteellisiin käytäntöihin ja kirjoituskonventioihin tottuneelle yleisölle. Heidän mukaansa käytännössä kaikki historiantutkijat tosiasiaassa hyödyntävät aineistojensa analyysissä perusmetodiikkaa, joka muodostuu *lähdekriittikistä, triangulaatiosta ja hermeneuttisesta tulkinnasta*.¹⁸¹

Hermeneutiikka on teoria tekstien tulkinnasta ja ymmärtämisestä.¹⁸² Historiantutkimuksessa hermeneutiikka liittyy pyrkimykseen ylittää historioitsijan ja hänen tutkimuskohteensa välinen ajallinen ja kulttuurinen etäisyys. Historioitsijan

¹⁷⁷ Markkola 2007, 273; Sihvola 2003, 38; Töttö, Pertti (2012) Paljonko on paljon? Luvuilla argumentoinnista empiirisessä tutkimuksessa. Tampere: Vastapaino. 32-33; Vuolanto 2007, 314; Yates 2014, 281.

¹⁷⁸ White, Hayden (1995) ‘Response to Arthur Marwick’. *Journal of Contemporary History* 30:2, 233-246. 243. Kuvaavaa on, että ranskalaishistorioitsija Marc Blochin *Apologie pour l’histoire, ou Métier d’historien* on käännetty englanniksi otsikolla *The Historian’s Craft*; englannin craft merkitsee suomeksi käsityötä, käsityöammattia, käsityötaitoa tai kädentaitoa (Bloch, Marc (2003) *Historian puolustus*. Suomentaneet Lena Talvio ja Ossi Lehti, toimittaneet Elina Suolahti ja Martti Berger. Helsinki: Artemisia).

¹⁷⁹ Kipping, Matthias, Wadhvani, R. Daniel & Bucheli, Marcelo (2014) ‘Analyzing and Interpreting Historical Sources: A basic methodology’. Teoksessa Bucheli, Marcelo & Wadhvani, R. Daniel (toim.) *Organizations in Time: History, theory, methods*. Oxford: Oxford University Press, 305-329. 306, 310; Yates 2014, 265. Vrt. Pöysä, Jyrki (2015) *Lähiluvun tieto: Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Kultaneito XVII. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura. 25, 27, viite 34. Käytäntö on kuitenkin ongelmallinen muun muassa siksi, että se rajoittaa historiantutkimuksen hyödynnettävyyttä muilla ajallisesta muutoksesta kiinnostuneilla tieteenaloilla, kuten yhteiskuntatieteissä ja organisaatioiden ja johtamisen tutkimuksessa (Decker et al. 2015, 30; Jones et al. 2012, 230; Kipping et al. 2014, 306).

¹⁸⁰ Esim. Veyne, Paul (1984) *Writing History*. Manchester: Manchester University Press. ix, 159, 224; Vuolanto 2007, 304.

¹⁸¹ Kipping et al. 2014, 306, 311-312, 325.

¹⁸² Hermeneutiikasta laajemmin ks. esim. Tontti, Jarkko (2005) (toim.) *Tulkinnasta toiseen: Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino.

tutkimuskysymykset kumpuavat hänen omasta ajastaan, mutta vastatessaan niihin hän yrittää ymmärtää tarkastelemaiaan lähdeaineistoja niiden syntyajankohdan historiallisessa, kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. Tämän kontekstin voi ymmärtää vain liikkumalla jatkuvasti edestakaisin yksittäisten lähteiden ja niistä vähitellen muodostuvan laajemman kokonaisuuden välillä. Jatkuva liike muodostaa hermeneuttisen kehän, iteratiivisen prosessin, jossa tutkijan ymmärrys tutkimuskohteesta sekä tutkittavasta aikakaudesta ja kontekstista syvenee ja laajenee tutkimuksen edetessä.¹⁸³ Kehämäinen eteneminen liittyy myös historiantutkimuksen teon toisiinsa limittyviin vaiheisiin. Prosessin aluksi tutkija muotoilee alustavia kysymyksiä ja hahmottelee tutkimilleen tapahtumille kronologian. Seuraavaksi hän tarkastelee lähteitään, tekee niistä tunnustelevia johtopäätöksiä, muokkaa alkuperäistä kysymyksenasetteluaan tekemiensä havaintojen perusteella ja palaa uusien kysymysten kanssa jälleen lähteiden pariin. Sama lähteiden ja tutkimuskysymysten vuoropuhelu toistuu tutkimusprosessin aikana useita kertoja. Tutkimusta tehdessään historiantutkija on jatkuvassa tulkintojen, määritelmien ja uudelleenmääritelmien kehässä.¹⁸⁴

Kontekstualisointi edellyttää käytännössä aina tutkimusaineiston jäsentelyä ja luokittelua, ”joiden avulla eri lähteiden antamat tiedot yhdistetään toisiinsa ja ympäristöihinsä merkitykselliseksi kokonaisuudeksi”. Kontekstin luominen liittyy siis elimellisesti tutkimuksen keskeisten avainkäsitteiden ja -teemojen tunnistamiseen.¹⁸⁵ Tätä tutkimusta tehdessäni pyrin etsimään lähdeaineistoista viitteitä liike-elämän poliittisesta toiminnasta, sen tavoitteista ja tuloksista. Tapaani lähestyä lähdeaineistoja voi nimittää *lähilukemiseksi*. Menetelmä on hermeneuttisen kehän käytännön sovellus, jonka kansatieteilijä Jyrki Pöysä on määritellyt useassa vaiheessa tapahtuvaksi lukemiseksi. Ensimmäisellä lukukerralla tutkija hakee tekstin kokonaismerkitystä yksityiskohdista kokonaisuuteen päin edeten. Myöhemmät lukukerrat syventävät ja tarkentavat alkuperäistä tulkintaa ja toisinaan myös kyseenalaistavat sen. Esiin nousee uusia yksityiskohtia, jotka

¹⁸³ Kipping et al. 2014, 312, 320-321, 325. Mats Alvesson ja Kaj Sköldberg ovat huomauttaneet, että abduktiivinen päättely ja hermeneuttinen kehä saattavat itse asiassa tarkoittaa samaa asiaa: molemmissa faktoja tulkitaan olemassa olevan esiyymmärryksen avulla. Abduktiota ja hermeneutiikkaa ei kuitenkaan ole kovin yleisesti yhdistetty toisiinsa (Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008) *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur, 59, viite 29).

¹⁸⁴ Lipartito, Kenneth (2014) 'Historical Sources and Data'. Teoksessa Bucheli, Marcelo & Wadhvani, R. Daniel (toim.) *Organizations in Time: History, theory, methods*. Oxford: Oxford University Press, 284-304. 287-288; Vuolanto 2007, 310.

¹⁸⁵ Vuolanto 2007, 307.

ensimmäisellä lukukerralla jäivät kokonaisuuden hahmottamisen takia varjoon. Pöysä korostaa, että lähiluenta ei ole pelkkää tekstin piirteiden tai sisällön rekisteröintiä. Se pitää aina sisällään ”myös tulkintaa, joka on ankkuroitu yhtäältä tekstiin ja toisaalta näkökulmaan, josta tekstiä tarkastellaan”. Toistuvien lukukertojen myötä muodostuu lopulta käsitys avainteemoista ja -käsitteistä, jotka sitovat käytetyt aineistot yhteen yhtäältä toistensa ja toisaalta niistä esitettyjen väitteiden ja tulkintojen kanssa.¹⁸⁶

Liike-elämän poliittista toimintaa jäljittäessäni olen etsinyt tutkimuskohteideni tuottamasta kirjallisesta aineistosta tekstejä tai tekstikatkelmia, jotka eksplisiittisesti tai implisiittisesti viittaavat liike-elämän edustajien näkemyksiin suomalaisen politiikan ja yhteiskunnan tilasta, sen ongelmista, suotavista tulevaisuuden kehityssuunnista ja keinoista suotuisan kehityksen edistämiseksi. Samalla olen selvittänyt, millaista millaisia ratkaisumalleja liike-elämän edustajat ovat pitäneet tarpeellisina ja miten he ovat pyrkineet käytännössä edistämään toivomaansa yhteiskunnallista kehitystä. Jo ensimmäisellä lukukerralla oli helppo kiinnittää huomiota lähdeaineistoissa esiintyviin suoriin mainintoihin esimerkiksi poliitikoista, poliittisista puolueista ja vaaleista. Toistuvien lukukertojen, lähteisiin paluun ja lähdeaineistojen laajentumisen myötä alkoivat hahmottua myös liike-elämän ajama poliittinen agenda ja sen rakentama poliittinen diskurssi yleisemmällä tasolla. Tässä vaiheessa kävivät keskeisiksi esimerkiksi lähteestä toiseen toistuvat teemat, retoriset keinot ja kielikuvat sekä erilaiset iskulauseet tai -sanat.¹⁸⁷ Yleisen agendan hahmottamisessa oli

¹⁸⁶ Pöysä 2015, 30-33.

¹⁸⁷ Vrt. Ville Vuolannon metodinaan hyödyntämä diskurssien analyysi. Vuolanto määrittelee diskurssien analyysin pyrkimykseksi tunnistaa lähteissä esiintyvät retoriset keinot, kielikuvat, tekstuaaliset strategiat ja diskursiiviset käytännöt. Hän korostaa, että diskurssien analyysi on eri asia kuin *diskurssianalyysi*, jonka tutkimuskohteena ovat diskurssit itsessään (Vuolanto 2007, 308-309). Hyödyntämäni rikkaat tekstimuotoiset lähdeaineistot olisivat epäilemättä tarjonneet mahdollisuuden myös varsinaisen diskurssianalyysin hyödyntämiselle. Diskurssianalyysi on monimuotoinen teoreettinen ja metodologinen näkökulma. Käsitteellä viitataan yleensä joko lingvistiikasta polveutuvaan kriittiseen diskurssianalyysiin tai Michel Foucault'n ajatuksiin pohjautuvaan foucault'laiseen diskurssianalyysiin. Suuntauksilla on erilaiset tietoteoreettiset lähtökohdat, mutta niillä on myös paljon yhteistä. Perusideana on suunnata huomio kielen käyttöön – diskurssiin – sosiaalista todellisuutta luovana ja muovaavana toimintana ja siten myös vallankäyttönä. Näkökulma pyrkii Vuolannon kiteytyksen mukaisesti paljastamaan, ymmärtämään ja purkamaan yhteiskunnissa vallitsevia valtarakenteita ja niiden tekstuaalista rakentamista tai rakentumista (Husa 1995, 42-43; Vaara, Eero & Tienari, Janne (2010) 'Critical Discourse Analysis'. Teoksessa Mills, Albert J., Durepos, Gabrielle, & Wiebe, Elden (toim.) *Encyclopedia of Case Study Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 245-248; Vuolanto 2007, 308, viite 16). Historiantutkimuksen ja diskurssianalyysin suhdetta on pohdittu jonkin verran ja erityisesti puntaroitu, missä määrin historiantutkimuksen perinteinen tekstianalyysi lopulta eroaa diskurssianalyysistä. Ainakin historiantutkimus ottaa lähtökohteisesti huomioon kriittisen diskurssianalyysin keskeiset vaatimukset kielenkäytön kontekstualisoinnista (vrt. lähdekritiikki ja hermeneutiikka), intertekstuaalisuudesta (vrt. lähteiden asettaminen osaksi laajempia kokonaisuuksia) ja tekstin syvällisestä analysoinnista ja reflektoinnista (vrt. lähiluenta). Foucault suhtautui toisaalta kriittisesti perinteiseen historiantutkimukseen, joka hänen mukaansa

hyötyä muun muassa liike-elämän huippujärjestöjen pöytäkirja-aineistoista. Järjestöjen johtaelinten pöytäkirjat pitävät sisällään muistiinpanoja käydyistä keskusteluista ja laajoja oheisaineistoja, kuten muistioita ja alustustekstejä. EVA:n ja TKL:n kevät- ja syyskokousten asiakirjat käsittävät esimerkiksi järjestöjen toimitusjohtajien sekä puheenjohtajien ja kokouksen kutsuvieraiden puheita, puheluonnoksia yliviivattuine kohtineen, lehdistötiedotteita, pöytäkirjoja ja lehtileikkeitä. Pöytäkirja-aineistojen avulla muodostui siten käsitys sellaisista yhteiskunnallis-poliittisista kysymyksistä, jotka kulloinkin vaikuttivat liike-elämän edustajien näkökulmasta tärkeiltä.

Laajojen kontekstien ja avaintemojen hermeneuttinen hahmottuminen liittyy läheisesti myös toiseen historian tutkimuksen perusmenetelmään, triangulaatioon. Se tarkoittaa useiden erilaisten aineistojen, tutkijoiden, teorioiden ja/tai menetelmien yhdistämistä tutkimuksessa. Historiantutkimuksessa triangulaatio viittaa tavallisimmin aineistojen monimuotoisuuteen: historioitsija hyödyntää usein erityyppisiä lähteitä, kuten arkistoasiakirjoja, muistelmia, haastatteluita, lehdistöä ja niin edelleen ja vertailee niiden paljastamaa informaatiota keskenään. Tässä tutkimuksessa hyödynnän sekä aineisto- että teoriatriangulaatiota. Teoriatriangulaatio liittyy liike-elämän poliittista toimintaa ja valtaa koskevien teorioiden valikoivaan hyödyntämiseen aineistoista nousevien havaintojen tulkinnan apuvälineinä. Aineistotriangulaatio puolestaan merkitsee sitä, että tulkintani nojaavat useiden liike-elämää edustaneiden eri järjestöjen ja henkilöiden alkuperäisaineistoihin. Lisäksi olen käyttänyt haastatteluja tutkimukselle suuntaa antavina ja lehdistöä muita materiaaleja täydentävinä aineistoina. Triangulaatio korostaa myös lähde- ja tutkimuskirjallisuuden tärkeyttä: ne auttavat yksittäistä tutkijaa peilaamaan omia havaintojaan aiempaan kirjallisuuteen ja siten torjumaan väärintulkintoja. Erilaisten aineistojen ristiin valottaminen ehkäisee tutkimusaineiston vinoutumista ja lisää

---

on yksi vallan muoto: historiantutkimus kontrolloi menneisyyttä tuntemalla sitä. Valtaa palvelevan historian sijaan Foucault peräänkuuluttikin emansipatorista, valta-asetelmia purkamaan pyrkivää historiankirjoitusta (Ahonen, Voitto (1993) 'Diskurssi, analyysi ja historia'. Historiallinen aikakauskirja 91:4, 322-327; Husa 1995, 45-46; Vaara & Tienari 2010, 245; diskurssianalyysin hyödyntämisestä historiantutkimuksessa ks. erit. Ehrnrooth, Jari (1992) Sanan vallassa, vihan voimalla: Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. Historiallisia tutkimuksia 167. Helsinki: Suomen historiallinen seura). Foucault'laisessa diskurssianalyysissä kiinnostuksen kohteena ovat nimenomaan diskurssit (tekstit tai muut kielelliset esitykset), eivät niinkään toimijat. Diskurssit ovat Foucault'lle autonomisia, ja toimijat voivat vain kannatella, välittää ja kehittää diskursseja (Ehrnrooth 1992, 40-41, 57; Husa 1995, 44). Käsillä olevassa tutkimuksessa asetelma on päinvastainen: huomio kohdistuu ensisijaisesti aktiivisiin, tavoitteellisiin toimijoihin ja diskursseja tarkastellaan keinoina, joiden avulla toimijat pyrkivät ajamaan tavoitteitaan.

tutkimustulosten luotettavuutta. Monipuolisten aineistojen muodossa triangulaatio edistää samalla hermeneuttista suurten kokonaisuuksien ymmärtämistä.¹⁸⁸

Laajojen yhteyksien hahmottaminen puolestaan helpottaa lähdeaineistojen kriittistä tarkastelua eli lähdekritiikkiä. Lähdekritiikki tarkoittaa lähteen kriittistä tarkastelua sen aitouden ja uskottavuuden arvioimiseksi. Ulkoinen lähdekritiikki puntaroi lähteen alkuperää ja syntyajankohtaa sekä -kontekstia. Sisäinen lähdekritiikki puolestaan pohtii lähteen tuottajan tarkoitusperiä ja lähteen luotettavuutta sekä hyödynnettävyyttä käsillä olevien tutkimuskysymysten selvittämisessä. Aineistojen annin ohella lähdekritiikin tärkeänä tehtävänä on paljastaa niiden rajoitukset ja puutteet.¹⁸⁹ Lähdekritiikki toteutuu käytännössä vasta itse tutkimusprosessissa ja saa ilmenemismuotonsa läpi tutkimusraportin tekstin, kun tutkija viittaa aineistoonsa ja argumentoi sen avulla. Tutkimuksessa hyödynnettyjä lähteitä esiteltäessä aineistoista voi kuitenkin jo esittää alustavia, yleisluontoisia lähdekriittisiä huomioita.

Tutkimuksen lähdeaineistot

Tutkimukseni tärkein aineistokokonaisuus on Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto Kansallisarkistossa (KA). EVA:n kokoelma on laaja ja sisällöltään kirjava. Olen hyödyntänyt erityisesti pöytäkirjoja valtuuskunnan, sen työvaliokunnan ja 1980-luvun lopun osalta myös johtoryhmän kokouksista. Valtuuskunnan ja työvaliokunnan kokousmuistiinpanot ovat sisäiseen käyttöön laadittuja selostuspöytäkirjoja, joihin on kirjattu keskustelunaiheet, (yleensä muttei aina) käydyn keskustelun pääkohdat ja tehdyt päätökset. Itse pöytäkirjoja tärkeämpiä ovat niiden liitteenä olevat muistiot, jotka ovat usein hyvin seikkaperäisiä. Johtoryhmän pöytäkirja-aineisto pitää itse asiassa sisällään lähinnä muistioita. Lisäksi joukossa on lyhyitä, luettelomaisia muistiinpanoja kokouksista, mutta ei varsinaisia kokouspöytäkirjoja. Pöytäkirjojen sisältämien muistioiden rinnalla EVA:n arkistossa on erillisiä muistiokokonaisuuksia. Vielä lisää muistioita löytyy toimitusjohtajien omista aineistoista niiden sisältämien, selkeämmin ulospäin suunnattujen puhe-, kolumni-, haastattelu- ynnä muiden käsikirjoitusten ohella. EVA:n johdon käymä kirjeenvaihto poliitikkojen, liike-elämän muiden vaikuttajien ja lehdistön edustajien kanssa tarjoaa

¹⁸⁸ Eskola & Suoranta 1998, 69-70; Kipping et al. 2014, 312, 317-318, 321.

¹⁸⁹ Kipping et al. 2014, 306, 310-316; Lipartito 2014, 289.

täydennystä muistio- ja käsikirjoitusaineistoille. Johdon käsityksiä tuovat esille myös koko jäsenkunnalle lähetetyt EVA-kirjeet. Toimitusjohtajan ja puheenjohtajan välinen kirjeenvaihto valaisee valtuuskunnan sisäistä keskustelua ja kannanmuodostusta. EVA:n ensimmäisen puheenjohtajan Päiviö Hetemäen ja ensimmäisen toimitusjohtajan Max Jakobsonin yksityisarkistot Kansallisarkistossa tarjoavat täydennystä EVA:n varsinaisiin aineistoihin. Ne sisältävät lisää muistioita, käsikirjoituksia ja kirjeenvaihtoa. Materiaali on osin päällekkäistä EVA:n arkiston kanssa, mutta yksityiskokoelemissa on myös tärkeitä yksittäisiä dokumentteja, jotka puuttuvat EVA:n aineistoista.¹⁹⁰

Muistioiden ja käsikirjoitusten runsaus ja laajuus auttavat muodostamaan monipuolisen kuvan EVA:n näkemysten sisällöstä, niiden muotoutumisesta ja pyrkimyksistä välittää niitä julkiseen ja/tai poliittiseen keskusteluun. Valtuuskunnan aineistojen määrällinen mittavuus ja sisällöllinen rikkaus aiheuttavat toisaalta riskin, että EVA:n toiminnan merkitys ylikorostuu tulkinnoissa verrattuna muihin liike-elämän toimijoihin, joiden jälkeensä jättämät lähteet ovat suppeampia. Huomattava osa tässä tutkimuksessa hyödynnetyistä EVA:n aineistoista on lähtöisin toimitusjohtaja Max Jakobsonin kynästä, ja niitä tarkasteltaessa on pidettävä mielessä Jakobsonin diplomaattitausta. Entisenä diplomaattina Jakobson oli harjaantunut ja vakuuttava kirjoittaja, jonka tuotokset saattavat siten entisestään voimistaa tulkintojen ”EVA-vinoumaa”.¹⁹¹

Pääasiallisena keinona vinouman torjumiseen ovat liike-elämän muiden edustajien aineistot, niistä tärkeimpänä Teollisuuden keskusliiton arkisto Elinkeinoelämän keskusarkistossa (ELKA). Laajan kokoelman anti on tämän tutkimuksen kannalta EVA:n arkistoa vähäisempi, mikä johtuu TKL:n toiminnan erilaisesta painopisteestä. TKL:n arkistossa on silti paljon hyödyllistä aineistoa, kuten kevät- ja syyskokouksiin liittyviä asiakirjoja ja kirjeenvaihtoa. Edellisiin kuuluvat kokousten yhteydessä pidetyt katsaukset,

¹⁹⁰ Jukka Tarkka viittaa EVA:n historiassaan Uhan alta unioniin itse tekemiinsä ja hallussa pitämiinsä keskustelumuiistiinpanoihin valtuuskunnan kokouksista. Ne eivät ole olleet käytettävissäni. Muistiinpanot tuskin muuttaisivat tämän tutkimuksen kokonaiskuvaa, mutta tarjoaisivat epäilemättä lisävalaistusta yksityiskohtiin ja tarkennuksia tulkintoihin (Tarkka 2002).

¹⁹¹ Diplomatian tutkijat huomauttavat erityisesti nykypäivän diplomatian ja diplomaattisen viestinnän läheisestä yhteydestä suostutteluun ja propagandaan (esim. Jönsson, Christer & Hall, Martin (2003) ‘Communication: An essential aspect of diplomacy’. *International Studies Perspectives* 4:2, 195-210. 203-204; Melissen, Jan (2005) ‘The New Public Diplomacy: Between theory and practice’. Teoksessa Melissen, Jan (toim.) *The New Public Diplomacy: Soft power in international relations. Studies in Diplomacy and International Relations*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, 3-27. 3, 11, 16-18).

esitelmät ynnä muut puheenvuorot yleensä kokonaisuudessaan tai vähintään julkaistaviksi tarkoitettuina tiivistelminä. Toisinaan joukossa on myös edellisten käsikirjoitusversioita muokkausmerkintöineen. Kirjeenvaihto pitää sisällään toimitusjohtajien kirjeitä poliitikoille, teollisuusjohtajille ja muille yhteiskunnallisille vaikuttajille sekä paimenkirjeitä TKL:n jäsenkunnalle. Paimenkirjeet luovat usein katsauksia poliittiseen tilanteeseen ja tulkitsevat sitä teollisuuden edustajien perspektiivistä. Paikoitellen tulkintojen näkökulma nousee päivänpolitiikan tason yläpuolelle yleisempiin teemoihin.

ELKA:ssa säilytettävää TKL:n kokoelmaa täydentävät sen seuraajan, Elinkeinoelämän keskusliiton (EK), omassa arkistossa vielä vuonna 2015 säilytetyt pöytäkirjat TKL:n edustajiston kevät- ja syyskokouksista sekä hallituksen kokouksista. TKL:n työvaliokunnan pöytäkirja-aineistoihin olen tutustunut käydessäni läpi pääjohtaja Kari Kairamon aineistoja Nokia Oyj:n arkistossa ELKA:ssa. Pitkäaikaisen työvaliokunnan jäsenyytensä ohella Kairamo toimi TKL:n puheenjohtajana vuosina 1985–1987. Hän oli yhteiskunnallisesti poikkeuksellisen aktiivinen ja siten myös tämän tutkimuksen kannalta erityisen tärkeä teollisuusvaikuttaja, jonka kirjeenvaihtokokoelmat valaisevat Kairamon poliittisten kontaktien laajuutta ja sisältöä.¹⁹²

Elinkeinoelämän keskusarkisto säilyttää myös Suomen työnantajain keskusliiton ja Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan arkistokokonaisuuksia. STK:n aineistoista olen hyödyntänyt hallituksen ja johtokunnan pöytäkirjoja, jotka ovat verrattain yksityiskohtaisia selostuspöytäkirjoja liitteineen. Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan arkistoaineistoista olen perehtynyt keskusvaliokunnan itsensä ja Suomen teollisuusvaltuuskunnan pöytäkirjoihin.¹⁹³ Nekin ovat luonteeltaan selostuspöytäkirjoja, joiden liitteenä on runsaasti muistioita. Pöytäkirjojen tarkkuus elää ajan myötä: alun perin melko kattavat keskustelumuihinpanot muuttuvat välillä ylimalkaisemmiksi. 1980-luvun loppuvuosien keskustelut selostetaan pöytäkirjoissa jälleen varsin pitkäkkäisesti, mikä kuvastaa ylipäättään teollisuuden keskusvaliokunnan uudelleenaktivoitumista.

EVA:n ja TKL:n arkistoaineistoja täydentävät vielä järjestöjen johtomiesten myöhemmät kirjoitukset, erityisesti TKL:n Stig Hästön muistelmat ja EVA:n Max Jakobsonin

¹⁹² Ks. Häikiö, Martti (2001b) Sturm und Drang: Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991. Nokia Oyj:n historia 2. Helsinki: Edita. 42, 141, 144-145, 161, 165.

¹⁹³ Suomen teollisuuden keskusvaliokunnasta ja Suomen teollisuusvaltuuskunnasta ks. s. 72-73.

jälkikäiteisanalyysit.¹⁹⁴ Lisäksi olen hyödyntänyt talouselämää lähellä olevia julkaisuja. Olen läpikäynyt tutkimusajanjaksolta TKL:n Teollisuus tiedottaa -lehden, TKL:n ja STK:n yhteisen Teollisuusviikko-lehden sekä liike-elämää lähellä olleen Talouselämä-lehden vuosikerrat.

Liike-elämän huippujärjestöjen tuottama lähdeaineisto on yllättävänkin värikästä ja antoisaa, mutta sillä on myös ongelmansa tutkijan kannalta. Järjestöjen on osoitettava ja perusteltava oma tarpeellisuutensa jäsenkunnalle eli järjestötoiminnan kustannusten maksajille. Se näkyy järjestöjen tuottamissa asiakirjoissa ulkoisten uhkakuvien ja omien aikaansaannosten ylikorostamisena. Kun tutkimuskohteena on toimijoiden vaikuttaminen ulospäin, ympäröivään yhteiskuntaan ja politiikkaan, käytetyt lähdeaineistot luonnollisesti argumentoivat ja ajavat voimakkaasti liike-elämän edustajien näkökulmia. Ne eivät tavoittele varsinaista objektiivisuutta, vaikka pyrkivät esittämään näkemyksensä ja vaatimuksensa vaihtoehdottomina välttämättömyyksiä, ”tosiasioina”. Käytetyt lähteet sisältävät liike-elämän tietoisesti tuottamaa propagandaa eli mielipiteenmuokkaukseen tähtäävää asenteiden tai ajatusten levittämistä.¹⁹⁵ Niiden tarkoituksena on nimenomaan vakuuttaa lukija tai kuulija.¹⁹⁶ On kuitenkin huomattava, että liike-elämän edustajien itsensä tuottamat aineistot eivät vielä kerro mitään heidän viestinsä vastaanotosta ja läpimenosta päättäjien keskuudessa tai yleisen mielipiteen parissa.¹⁹⁷

Ulospäin suunnatun viestinnän ja mielipidevaikuttamisen (esim. tiedotteet, puheet, haastattelut, kolumnit ja lehtiartikkelit, painetut keskustelumuistiot) vastapainoksi arkistot pitävät sisällään jonkin verran myös järjestöjen sisäistä avomielistä, suorapuheista ja toisinaan erimielistäkin keskustelua. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi EVA:n ja TKL:n työvaliokuntien materiaalit, osa järjestöjen kirjeenvaihdosta ja Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan pöytäkirjat, jotka kuvaavat teollisuusvaikuttajien keskinäisiä

¹⁹⁴ Hästö, Stig H. (1987) Vuodet kertyvät, pilvet haihtuvat: Omaelämäkerrallista tarinaa ja mietteitä seitsemältä vuosikymmeneltä. Porvoo: WSOY; Jakobson 1992 ja 2003.

¹⁹⁵ ‘Propaganda’, MOT Kielitoimiston sanakirja. Käsite herättää herkästi kielteisiä mielikuvia erityisesti kansallissosialistien propagandakampanjoista maailmansotien välisen ajan Saksassa tai kommunistisesta agitaatiosta Neuvostoliitossa, mutta alun perin se oli neutraali termi. Toisen maailmansodan jälkeen yhä kielteisemmiksi muuttuneiden konnotaatioiden takia liike-elämän edustajat alkoivat itsekin puhua tiedotus- ja valistustoiminnasta vielä 1940-luvun lopulla käytetyn propagandan sijaan.

¹⁹⁶ Tutkijakaan ei voi olla täysin vastustuskykyinen tällaisen argumentaation vaikutuksille, mutta hän oppii vähitellen lukemaan lähteissä käytettyä kieltä, sen konventioita ja retorisia keinoja (vrt. Scranton & Fridenson 2013, 44).

¹⁹⁷ Lipartito 2014, 291.

luottamuksellisia keskusteluita. Järjestöjen sisäisiä aineistoja tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, että pelkkä luottamuksellisuus ei vielä tee sisäisistä asiakirjoista erityisen paljastavia. Ne saattavat kuvastaa vain yhden henkilön näkemyksiä tai ne voivat heijastaa alkuunsa tyssänneitä hankkeita tai aloitteita, jotka eivät koskaan edes nähneet päivänvaloa. Sisäiset aineistot eivät siis välttämättä heijasta niitä tuottaneen organisaation varsinaista, toteutunutta toimintaa tai strategiaa.¹⁹⁸ Toisaalta luottamukselliset muistiot, keskustelumuiistiinpanot ja puheluonnokset sekä muut hahmotelmat reunamerkintöineen tarjoavat välähdyksiä prosesseista, joissa liike-elämän edustajat pohtivat ja perustelivat linjanvetoaan. Paikoitellen ne tuovat myös näkyviin olemassa olleet vaihtoehdot toteutuneille ratkaisuille. Parhaimmillaan tällaiset aineistot antavat siis tilaisuuden tavoittaa näkemysten ja toiminnan muotoutumisen usein tunnustelevat ja horjuvat kehitysvaiheet.¹⁹⁹

Liike-elämän järjestöjen poliittisia näkemyksiä ja tavoitteita käsittelevistä aineistoista täytyy tehdä vielä yksi yleisen tason huomio. Tarkastelluille järjestötoimijoille hyvin tyypillistä puheenpartta on kriisipuhe. Liike-elämän edustajien keskusteluissa ja kannanotoissa kansantalous näyttää alituisesti olevan kriisissä tai vähintään kriisin kynnyksellä.²⁰⁰ Lähteiden antamaa ja niiden kautta tähän työhön välittyvää kuvaa ei siis voi suoraan ottaa ”totuutena” suomalaisen yhteiskunnan tilasta ja ongelmista. Haaste ei kuitenkaan muodostu esteeksi omalle tutkimukselleni, koska sen tavoitteena ei ole tarjota punnittua kokonaiskuvaa 1970–1980-lukujen suomalaisesta yhteiskunnasta. Sen sijaan käytetyt lähdeaineistot mahdollistavat tutkimuskysymyksiini vastaamisen kertoessaan siitä, miten liike-elämän edustajat raamittivat yhteiskunnallis-poliittista todellisuutta ja sen toivottavaa tulevaisuutta. Lisäksi ne paljastavat, miten tutkimuskohteeni hahmottivat maailmaa ja siten myös auttavat ymmärtämään, miksi he toimivat tavalla jolla toimivat.²⁰¹

Liike-elämän järjestötoimijoiden tuottaman ydinaineiston lisäksi olen hyödyntänyt erilaisia täydentäviä lähteitä. Niistä tärkeimpiä ovat Samuli Skurnikin yksityisarkistossaan säilyttämät muistiinpanot Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmän kokouksista. Ryhmän sihteerinä toiminut Skurnik piti kirjaa keskusteluista ja merkitsi pikakirjoitustyyliä

¹⁹⁸ Lipartito 2014, 290-291.

¹⁹⁹ Scranton & Fridenson 2013, 31.

²⁰⁰ Kriisipuheesta ks. esim. Kantola, Anu (2006) *Markkinakuri ja managerivalta: Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsingin yliopiston Viestinnän laitos, Viestinnän julkaisuja 6. Toinen painos. Helsinki: Loki-kirjat. 18.

²⁰¹ Vrt. Lipartito 2014, 291.

muistiin keskusteluiden pääkohdat.²⁰² Muistiinpanot ovat olleet käytettävissäni valokopioina alkuperäisistä. Tulkintavirheiden mahdollisuus on olemassa, sillä muistiinpanot ovat täynnä lyhenteitä, joiden oikein- tai väärintulkinnan vastuu on luonnollisesti täysin tämän työn tekijällä. Aineisto on erittäin kiinnostavaa, sillä keskusteluryhmä tarjosi teollisuus- ja keskustavaikuttajille epämuodollisen ympäristön ajatustenvaihtoon ajankohtaisista asioista ja laajakantoisesta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Epämuodollisuus tarkoittaa, että puheenvuorot ovat olleet suorasukaisia, eikä muistiinpanoja ole Samuli Skurnikin mukaan mitenkään sensuroitu.²⁰³ Keskusteluryhmän muistiinpanot antavat valaisevaa vastapainoa järjestötason pitkälle prosessoiduille aineistoille. Ne ovat niukkuudestaan huolimatta avanneet mukana olleiden vaikuttajien mielenmaisemaa tavalla, joka ei voi välittyä luonteeltaan muodollisemmista järjestöjen aineistoista.

Liike-elämän poliittisten vaikuttamispyrkimysten tuloksetuudesta voi esittää suuntaantavia arvioita perehtymällä vaikuttamisen kohteena olleiden poliitikkojen näkemyksiin ja julkiseen keskusteluun. Jälkimmäiseen olen tässä työssä tutustunut lähinnä siltä osin, kuin oleelliseen lehdistökirjoittelun jäljille on päässyt arkistolähteiden avulla.²⁰⁴ Hyödyllisiä ovat olleet erityisesti EVA:n ja TKL:n lehtileikekokoelmat ja muista arkistoaineistoista käsikirjoitusmuodossa löytyvät viitteet erilaisiin haastatteluihin, kolumneihin ja artikkeleihin. Monen tutkimukselleni keskeisen tärkeän poliittisen päättäjän arkistot ovat vielä suljettuja.²⁰⁵ Tutkijoille avoimiin, kannaltani oleellisiin kokoelmiin olen kuitenkin perehtynyt ja hyödyntänyt niitä soveltuvin osin. Laajimpia näistä aineistoista ovat Urho Kekkosen arkisto (UKA) ja Ahti Karjalaisen yksityiskokoelma (KA). Poliittisten päättäjien arkistoaineistojen aukkoja paikkaavat muistelmateokset, joita ovat kirjoittaneet muun muassa Mauno Koivisto, Paavo Lipponen, Esko Rekola, Kalevi Sorsa, Eino Uusitalo ja Paavo Väyrynen.²⁰⁶ Kuten ay-historioitsija Tapio Bergholm kirjoittaa, muistelmat ja

---

²⁰² Skurnik 2005, 173, 177.

²⁰³ Samuli Skurnikin sähköpostiviesti tekijälle 9.5.2015 (tekijän hallussa).

²⁰⁴ Valtakunnan suurimman sanomalehden, Helsingin Sanomien uutisoitinta olen hyödyntänyt muuta lehdistöä kattavammin hyödyntämällä Päivälehdien arkiston tarjoamaa mahdollisuutta tiedonhakuun Helsingin Sanomien digitoiduista vuosikerroista asiasanojen ja aikarajausten avulla.

²⁰⁵ Esimerkiksi Kalevi Sorsan arkisto ja Harri Holkerin arkisto vuotta 1979 myöhempien aineistojen osalta.

²⁰⁶ Koivisto, Mauno (1994) Kaksi kautta 1: Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Helsinki: Kirjayhtymä Oy; Lipponen, Paavo (2009) Muistelmat 1. Helsinki: WSOY; Lipponen, Paavo (2014) Murrosten aika: Muistelmat 1979–1995. Helsinki: WSOY; Rekola, Esko (1998) Viran puolesta. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY; Sorsa, Kalevi (2003) Kansankoti ja punamulta: Poliitiikan kuvioita 1972–1976. Helsinki: Otava; Uusitalo, Eino (1983) Jälkipeli: Henkilöitä ja tapahtumia Kekkosen kaudella. Helsinki: Kirjayhtymä;

elämäkertateokset ovat samanaikaisesti sekä kiinnostavia että haastavia lähdeaineistoja. Ongelmana on yksilöllisen panoksen ylikorostuminen ja subjektiivinen muistaminen. Samalla muistelmat ovat korvaamattomia sattumusten, tunnelmien ja tunteiden aarreaittoja.²⁰⁷

Samantapaista korvaamattoman arvokasta sisäpiiritietoa tarjoavat lähde- ja tutkimuskirjallisuuden väliselle harmaalle alueelle sijoittuvat teokset, joita ovat tuottaneet käsittelemässään järjestöissä tai puolueissa vaikuttaneet toimijat. Heihin kuuluvat esimerkiksi EVA:a käsitellyt Jukka Tarkka, TKL:sta kirjoittanut Johannes Koroma ja Kairamon-Väyrysen ryhmää valottanut Samuli Skurnik sekä keskustapuolueesta kirjoittaneet puolueaktiivit Tytti Isohookana-Asunmaa, Jarmo Korhonen ja Seppo Kääriäinen.²⁰⁸ Ryhmään lukeutuvat teokset on tässä määritelty tutkimus- eikä lähdekirjallisuudeksi.²⁰⁹ Näistä Kääriäisen ja Skurnikin työt ovat lähdeviittein varustettuja väitöskirjoja, samoin Isohookana-Asunmaa ja Tarkka tarjoavat asianmukaiset viitetiedot. Myös Jarmo Korhosen ja Johannes Koroman teokset on tehty tutkimuksellisella kunnianhimmolla ja alkuperäislähteitä hyödyntäen, mutta niiden ongelmana on puutteellinen nootitus. Kaikissa tämän ryhmän teoksissa korostuu vahvasti joko henkilökohtainen tai käsitellyn organisaation näkökulma, joka aiheuttaa lähdekriittisiä haasteita. Etuna on toisaalta sellainen sisäpiiriläisyyden tarjoama syvälinen ymmärrys esimerkiksi toiminnan tavoitteista ja eri toimijoiden välisistä henkilökemioista, jota ei lähdeaineistoista ulkopuoliselle välity.

Väyrynen, Paavo (1993a) On totuuden aika 1: Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkosen Suomesta. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY; Väyrynen Paavo (1993b) On totuuden aika 2: Tosiasioita ja muistikuvia Mauno Koiviston Suomesta. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. Muistelmia- ja aikalaikirjallisuus ovat mielenkiintoisia lisätiedon lähteitä, mutta niitä on harvoin kirjoitettu historian tutkimuksen tarpeita silmällä pitäen. Haasteena on esimerkiksi tietojen vahvistamisen vaikeus, jos/kun kirjoittaja ei käytä lainkaan tai riittäviä lähdeviitteitä. Olenkin pyrkinyt varmistamaan muistelmassa esitetyt näkemykset muista lähteistä aina kun mahdollista.

²⁰⁷ Bergholm, Tapio (2007) Sopimusyhteiskunnan synty II: Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. SAK 1956–1969. Helsinki: Otava. 19.

²⁰⁸ Isohookana-Asunmaa 2006; Korhonen, Jarmo (2014) Väyrysen valtakunta. Helsinki: Tammi; Korhonen, Jarmo (2015) Valtataistelut: Mauno Koivisto murskaa Suomen porvarit. Helsinki: Tammi.; Koroma 2015; Kääriäinen 2002; Tarkka 2002; Skurnik 2005. Jarmo Korhosen teokset valottavat laajalti Kairamon-Väyrysen ryhmässä käytyjä keskusteluita, mikä on vähentänyt houkutusta selostaa keskusteluryhmän muistiinpanoista löytyvää mielenkiintoista aineistoa yhtä runsaasti tässä työssä.

²⁰⁹ Vastaavanlaisia haasteita oli Max Jakobsonin teosten luokittelussa. Ne ovat tavanomaisia muistelmia laaja-alaisempia analyyseja, joissa Jakobson kietoo yhteen omia elämänvaiheitaan ja Suomen ja maailman historian kehityskulkuja. Tässä olen kuitenkin lähestynyt Jakobsonin kirjoituksia muistelmien eli lähdekirjallisuutena.

Ajallisesti näin läheistä aikakautta tarkasteleva historiantutkija on etuoikeutetussa asemassa sikäli, että hänellä on mahdollisuus haastatella varsinaisia tutkittaviaan tai muita aihepiiriä tuntevia aikalaistoimijoita. Toisaalta kaikki olennaiset haastateltavat eivät ole elossa, haastattelukunnossa tai halukkaita haastateltaviksi, joten haastatteluaineistosta ei voi saada kattavaa. Haastattelut voivat paljastaa toimijoiden omakohtaisia kokemuksia ja näkemyksiä ja ovat siten arvokkaita. Samalla ne ovat historiantutkimuksessa myös ongelmalliseksi koettu lähderyhmä.²¹⁰ Tämän tutkimuksen puitteissa olen toteuttanut haastatteluita lähinnä työn alkuvaiheessa.²¹¹ Ne auttoivat hahmottamaan paremmin tutkimusaikakauden maailmaa ja vaikuttajien välisiä henkilökemioita. Haastatteluilla oli siten keskeinen merkitys tutkimustehtävän muotoutumiselle. Pääasiassa tämä tutkimus nojaa kuitenkin kirjallisiin arkistoaineistoihin, jotka paljastuivat tutkimuksen edetessä niin laajoiksi ja vivahteikkaiksi, ettei mittavan haastatteluaineiston kerääminen tuntunut tarpeelliselta eikä työekonomisin perustein järkevältä. Lisä- ja jatko haastattelujen tekeminen voisi tulevaisuudessa tarjota mielenkiintoisen tilaisuuden täsmentää arkistolähteiden perusteella tekemiäni tulkintoja ja jalostaa tässä tutkimuksessa saavutettuja tuloksia edelleen. Haastattelut voisivat olla myös mahdollinen keino selvittää eroja ja yhtäläisyyksiä liike-elämän kattojärjestöjen ja ruohonjuuritason toimijoiden poliittisten tavoitteiden välillä.

Tutkimuksen rakenne

Tutkimukseni noudattaa temaattis-kronologista rakennetta. Lukujen sisällä kerronta etenee kronologisesti, tapahtumahistoriaa seuraten. Kolme keskimmäistä käsittelylukua kietoutuvat tutkimukseni kolmen avainteeman ja niihin liittyvän poliittisen prosessin ympärille. Näiden prosessien tapahtumajärjestys määrää myös lukujen keskinäisen

---

²¹⁰ Historiantutkimuksessa muistinvaraista tietoa pidetään erityisen epäluotettavana ja siihen katsotaan sisältyvän herkästi jälkiviisautta, ”väärin” muistamista ja kaunistelua (Kalela, Jorma (2006) ‘Muistitiedon näkökulma historiaan’. Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 67-92. 75-76, 83). Haastattelujen ja muistitiedon haasteista ja kritiikistä ks. myös esim. Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006) ‘Muistitietotutkimuksen avainkysymyksiä’. Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25-48; Kirby, R. Kenneth (2008) ‘Phenomenology and the Problems of Oral History’. Oral History Review 35:1, 22-38; Ukkonen, Taina (2002) ‘Mietteitä muistitietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista’. Elore 9:2).

²¹¹ Tekemiäni haastattelut olivat luonteeltaan avoimia haastatteluita, eli haastattelutilanne oli hyvin keskustelumainen. Keskustelua ohjasivat tutkimuksen teema ja kutakin haastateltavaa varten pohditut erityisen kiinnostavat kysymykset, mutta muutoin haastattelut etenivät vapaasti keskustellen. Tutkimuksen valmistuttua haastattelunauhoja säilytetään Tasavallan Presidentin Arkistosäätiössä Orimattilassa.

järjestyksen, mutta monilta osin luvuissa käsitellyt aiheet ja tapahtumat limittyvät toisiinsa. Jokaisen käsittelyluvun alussa on luvun teemat esittelevä ja sen ydintulokset tiivistävä lyhyt osio. Käsittelylukujen viimeisissä alaluvuissa peilaan kyseisessä luvussa esittämiäni empiirisiä havaintoja teoreettiseen kirjallisuuteen sekä kansainväliseen kehitykseen ja nostan pohdinnan abstraktiotasoa.

Toisessa, taustoittavassa luvussa luon katsauksen liike-elämän poliittisen aktivoitumisen syihin, muotoihin ja tavoitteisiin 1970-luvun Suomessa. Luku esittelee tutkimukseni keskeisimmät toimijat ja niiden väliset suhteet ja pohtii perustavanlaatuisia ristiriitaa pitkäjänteisen ideoiden sodan ja lyhyen aikavälin edunvalvonnan välillä.

Kolmannessa luvussa tarkastelen liike-elämän pyrkimyksiä vaikuttaa suomalaisen talouspolitiikan peruslinjaukseen. Huomio kohdistuu erityisesti liike-elämän edustajien pragmaattiseen yhteistyöhön hallituspolitiikkaa hallinneiden sosiaalidemokraattien ja keskustapuolueen kanssa. Liike-elämä ajoi talouspoliittisia tavoitteitaan muun muassa vuodesta 1977 alkaen harjoitetun konsensuspolitiikan avulla. Konsensus ei johtanut liike-elämää tai etenkin teollisuutta täysin tyydyttäneeseen käytännön talouspolitiikkaan, mutta tarjosi käyttökelpoisen tavan edistää markkinatalousideologiaa ja nostaa kilpailukyky talouspolitiikan johtavaksi periaatteeksi.

Neljännessä luvussa paneudun liike-elämän ”ulkopolitiikkaan”. Liike-elämän edustajat asemoivat itsensä ja maansa henkisesti ja taloudellisesti läntisen Euroopan yhteyteen. Samaan aikaan suomalaisella teollisuudella oli puolustettavanaan huomattavia taloudellisia intressejä Neuvostoliitossa, mikä teki idänsuhteiden suotuisasta kehityksestä teollisuuden silmissä ensisijaisen tärkeää. Koko kylmän sodan ajan suomalainen liike-elämä joutui tasapainottelemaan idän ja lännen välillä. Jännite ilmeni erityisen hyvin liike-elämän edustajien ristiriitaisessa asennoitumisessa presidentti Urho Kekkosen seuraajakysymykseen ja toiminnassa talven 1981–1982 presidentinvaalikampanjassa. Kylmän sodan päättyessä ristiriidat hiipuivat, ja 1990-luvun taitteessa suomalainen liike-elämä saattoi yhtenäisenä kampanjoida Suomen länsi-integraation puolesta.

Viidennessä luvussa käsittelen liike-elämän pyrkimyksiä puolustaa vapaata markkinataloutta valtiojohtoiselta politiikalta ja laajenevilta hyvinvointijärjestelmiltä .

Tämän tavoitteen ajamiseksi liike-elämä tuki porvarillisia puolueita ja edisti niiden välistä yhteistyötä. Puoluepolitiikka ei silti ollut tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä edes markkinatalousaatteen ja markkinaehtoisuuden ajamisessa. Suhtautuminen keväällä 1987 valtaan nousseeseen Harri Holkerin sinipunahallitukseen jakoi liike-elämää jälleen kahteen leiriin. Osa sen edustajista kritisoi voimakkaasti hallituksen ohjelmaa ja politiikkaa, kun toiset hyödynsivät hallituksen tarjoamaa tilaisuutta edistää talouden vapauttamisen ja hyvinvointivaltion reformoinnin agenda.

Kuudennessa, epilogimaisessa luvussa arvioin liike-elämän yhteiskunnallista asemaa, sen poliittisen toiminnan tarvetta, vaikuttamispyrkimysten muotoja ja ideoiden sodan vaihetta 1980-luvun lopun Suomessa. Liike-elämän 1970-luvun puolivälissä hahmottelema makrotason poliittinen agenda oli 1980–1990-lukujen taitteessa pääosin jo toteutunut tai parhaillaan toteutumassa. Suotuisasta poliittisen ja mielipideilmaston kehityksestä huolimatta liike-elämälle oli nousemassa myös uusia haastajia, joiden torjumisessa yleisen mielipiteen muovaaminen kävi poliittisiin päättäjiin vaikuttamista tärkeämmäksi.

Tutkimuksen päättävässä johtopäätösluvussa vedän yhteen käsittelyluvuissa esitellyt empiiriset tutkimustulokset ja teoreettiset tulkinnat. Pohdin johtopäätöksissä tutkimustulosteni antia kansainväliselle keskustelulle liike-elämän poliittisesta toiminnasta ja vaikutusvallasta. Puntaroin suomalaisen liike-elämän poliittisen toiminnan merkitystä toteutuneiden kehityskulkujen kannalta. Esitän, että suomalaisen yhteiskunnan murrosta ei varsinaisesti voi pitää liike-elämän edustajien monesti ristiriitaisen toiminnan tuloksena. Kaikissa tarkastelluissa poliittisissa prosesseissa heijastui jännite pragmaattisen päiväkohtaisen edunvalvonnan ja pitkäjänteisen ideoiden sodan käymisen välillä. Joka tapauksessa ratkaisevan tärkeää oli, että liike-elämä muotoili itselleen perustavanlaatuiset poliittiset tavoitteet ja piti niitä esillä niin kauan, että yhteiskunnallinen ja poliittinen maaperä kävivät otollisiksi agendan yleiselle hyväksymiselle ja toteuttamiselle.

Liitteessä 1 on luettelo EVA:n ja TKL:n toimitusjohtajista ja puheenjohtajista 1970–1980-luvuilla lyhyine biografiatietoineen. Liite 2 havainnollistaa aikasarjojen muodossa Suomen julkisen talouden kehitystä 1900-luvun jälkipuoliskolla.

2. Sota ja sen esikunnat

Suomalainen liike-elämä oli 1970-luvun puolivälissä joutunut heikkojen kansainvälisten taloussuhdanteiden ja vihamieliseksi tuntemiensa asennevirtausten puristuksiin. Yritysjohtajat kokivat, että liike-elämän yhteiskunnallisen arvostuksen ja vaikutusvallan kasvattaminen oli elintärkeää. Vaatimukset liike-elämän poliittisen painoarvon voimistamisesta eivät olleet uusia. 1970-luvulla poikkeuksellista oli, että ne toteutuivat, kun liike-elämä uudisti järjestökenttäänsä perustamalla Elinkeinoelämän valtuuskunnan (EVA) ja Teollisuuden keskusliiton (TKL). Näiden järjestöjen johdolla suomalainen liike-elämä määritteli itselleen poliittiset ydintavoitteet: yhteiskunnan yritysystävällisyyden lisäämisen, julkisen sektorin koon rajaamisen ja kansainvälisen kilpailukyvyn turvaamisen. Yksimielisyyden ei ulottunut perustavoitteita pitemmälle, vaan EVA ja TKL ajautuivat kiistoihin keskinäisestä työnjaostaan. Ristivetoa aiheutti myös lyhyen ja pitkän aikajänteen tavoitteiden yhteensovittaminen. Jälkimmäinen ristiriita leimasi liike-elämän poliittista toimintaa läpi 1970- ja 1980-lukujen. EVA:n ja TKL:n vastakkainasettelu sen sijaan pääosin hiipui 1980-luvulle tultaessa.

Suomalaisen liike-elämän poliittisessa toiminnassa oli kansallisia erityispiirteitä, joita aiheutti erityisesti Neuvostoliiton naapuruus ja sen kanssa käyty idänkauppa. Toimintaa on silti hedelmällistä verrata muihin länsimaihin, joissa nousi samoihin aikoihin vastaavanlaista liike-elämän poliittista liikehdintää hyvin samanlaisin perustein kuin Suomessa. Kansallisesta toimintakentästä ja tavoitteenasettelusta huolimatta suomalaisen liike-elämän aktivoituminen asettuu siis osaksi laajempaa kansainvälistä kehitystä, jossa eri maiden yritysjohtajat mobilisoivat voimansa ideoiden sotaan markkinatalouden puolesta ja valtiojohtoisuutta vastaan.

Arvon mekin ansaitsemme

Suomalaiset valmistautuivat vuoden 1973 joulunviettoon pohtimalla, saisiko juhlan kunniaksi polttaa sähkökynttilöitä tai lämmittää sähkökiukaita. Hallituksella oli antaa kansalaisille joululahjaksi vain ankaria energiansäästösuosituksia. Moottoriajoneuvojen yleiseksi katonopeudeksi säädettiin 80 kilometriä tunnissa, koriste- ja mainosvalot kiellettiin ja asuinhuoneistojen enimmäislämpötilaksi määrättiin 20 celsiusastetta.

Television katselua kehoitettiin rajoittamaan, ja harkinnassa oli TV-lähetysten pimentäminen maanantai-iltaisina. Kauppa- ja teollisuusministeriö kannusti omissa ohjeissaan kansalaisia esimerkiksi käymään kylvyn sijaan suihkussa ja välttämään tarpeetonta löylyn heittoa sähkökiukaalle. Energiansäästön välttämättömyyttä painotettiin varoittelemalla, että jos kansalaiset eivät noudattaisi säästöohjelmaa vapaaehtoisesti, hallitus joutuisi turvautumaan tiukempaan pakolliseen energiansäännöstelyyn. Joulua ei kuitenkaan tarvinnut viettää ilman sähkökynttelikköjen loistetta, sillä koristevalaisun kielto astui voimaan vasta 28.12.1973.²¹²

Syyt valojen sammuttamiseen suomalaisista näyteikkunoista ja moottoriteiden varsilta piilivät kaukana Lähi-idän maaperällä. Israelin ja arabimaiden välille puhkesi lokakuussa 1973 niin kutsuttu Jom Kippur -sota. Siinä arabimaat tavoittelivat takaisin Israelin vuoden 1967 kuuden päivän sodassa valtaamia alueita. Yhdysvallat tuki konfliktissa Israelia. Tyrehtyttäkseen Israelille virtaavan avun arabimaat leikkasivat öljyntuotantoaan ja nostivat öljyn hintaa voimakkaasti. Uusi raju hintojen korotus tuli vielä vuoden 1974 alussa. Viisi vuotta myöhemmin puhjennut toinen öljykriisi vahvisti energian hinnan nousua, joka oli välillä kääntynyt jo laskuun. Seurauksena oli maailmanlaajuinen energiapula, jolla oli dramaattiset vaikutukset länsimaiden talouteen. Taloudellinen toimeliaisuus tyrehtyi. Työttömyys lisääntyi samalla kun inflaatio laukkasi; ilmiö nimettiin stagflaatioksi. OECD-maiden kokonaistuotanto supistui ja maailmankaupan virrat hiljenivät.²¹³

Suomi oli edullisemmassa asemassa kuin moni muu eurooppalaisvaltio sikäli, että valtaosa sen kuluttamasta öljystä tuli Lähi-idän sijaan Neuvostoliitosta. Taantuvat länsimarkkinat ja maailmanmarkkinahintojen mukana kohoava neuvostoöljyn hinta toivat silti energia- ja talouskriisin myös Suomeen. Inflaatio jylläsi, vientiteollisuuden kilpailukyky heikkeni, vaihtotaseen vaje syveni ja Suomen ulkomainen velka kasvoi. Vuonna 1975 Suomen kokonaistuotanto jäi ensimmäistä kertaa toisen maailmansodan jälkeen edellisvuotta

²¹² 'Hallituksen energiansäästöohjelman julkistus', Tänäpä iltapäivällä -ohjelma 18.12.1973 ja 'Keskustelu määräyksistä energian säästämiseksi', A-Studio 19.12.1973, YLE:n Elävä arkisto.

²¹³ Öljykriisistä ja sen vaikutuksista maailmantalouteen ytimekkäästi, ks. Heikkinen, Sakari & Tiihonen, Seppo (2010) Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3. Helsinki: Edita. 120-121. OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) on kansainvälinen järjestö, joka perustettiin vuonna 1961 edistämään taloudellista yhteistyötä, vapaakauppaa ja talouskasvua.

pienemmäksi.²¹⁴ Synkkää talustilannetta kirkasti Neuvostoliiton kanssa käyty kauppa. Bilateraali-kaupan periaatteiden mukaisesti neuvostoöljyn arvonnousuun oli vastattava kasvattamalla suomalaisvientiä itään, mikä loi teollisuudelle lisää tilauksia.²¹⁵ Myös länsikaupan saralta kuului hyviä uutisia. Suomen ja Euroopan talousyhteisö EEC:n välinen vapaakauppasopimus allekirjoitettiin vuonna 1973, ja se astui voimaan vuoden 1974 alusta.²¹⁶ Läntiset vientimarkkinat olivat juuri tuolloin öljykriisin hiljentämät, mutta vapaakauppasopimuksella oli jatkossa suomalaiselle vientiteollisuudelle suuri merkitys.

Maailman ja Suomen talouden tasapaino järkkäsi 1970-luvun alkupuolella vakavasti, mutta kansainvälispoliittiset suhdanteet kehittyivät huomattavasti suotuisemmin. Kylmässä sodassa elettiin 1960–1970-lukujen taitteesta alkaen liennytyksen aikakautta. Supervallat Yhdysvallat ja Neuvostoliitto ryhtyivät sovitteluun välejänsä ja solmivat useita sopimuksia keskinäisen asevarustelukilpansa hillitsemiseksi. Richard Nixon oli ensimmäinen Yhdysvaltain presidentti, joka teki virallisen valtiovierailun Neuvostoliittoon. Matka huipentui ydinaseiden määrää rajoittavan SALT I -sopimuksen allekirjoittamiseen Moskovassa 26.5.1972. Seuraavana vuonna Yhdysvallat aloitti vetäytymisen Vietnamista, jossa käyty sota oli kuulunut jo kymmenen vuoden ajan kylmän sodan kipupisteisiin.²¹⁷ Liennytykskausi huipentui Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöprosessiin, jonka päätöskokous järjestettiin Helsingissä kesällä 1975.

ETY-kokoukseen saapuivat 35 maan valtionpäämiehet, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat mukaan lukien. Heitä isännöi suvereenisti kohta 75-vuotias presidentti Urho Kekkonen. Hän

²¹⁴ Jensen-Eriksen, Niklas (2008) 'Metsäteollisuus, markkinat ja valtio 1973–1995'. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) Kriisi ja kumous: Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 29-189. 31, 45, 49; Korhonen, Tapio (2011) Säännöstelystä markkinoille: Suomen Pankin raha- ja valuuttapolitiikan sääntelyjärjestelmä säännöstelyn ja liberalisoinnin kaudella 1970–1980-luvulla. Yleistajuiset selvitykset A:114. Helsinki: Suomen Pankki. 18, 71. Eve Metsäranta on tosin todennut, että Suomella oli 1970-luvulla erittäin vähän valtion velkaa, kun velka pysyi koko vuosikymmenen alle 10 %:ssa bruttokansantuotteesta ja oli vuosikymmenen puolivälissä jopa alle viisi prosenttia bruttokansantuotteesta (Metsäranta, Eve (2013) Velanottopolitiikan muutoskohdat ja niiden vaikutus itsenäisen ajan Suomessa: Talouskriisien näkökulma. Finanssihallinnon ja julkisyhteisöjen laskentatoimen pro gradu. Tampere: Tampereen yliopisto. 28-29).

²¹⁵ Jensen-Eriksen 2008, 32, 49.

²¹⁶ EEC:n (European Economic Community) eli Euroopan talousyhteisön perustivat vuonna 1957 Alankomaat, Belgia, Italia, Luxemburg, Ranska ja Saksa. Pyrkimyksenä oli kaupankäynnin esteiden purkaminen ja yhteismarkkinoiden asteittainen luominen. Talousyhteisöllä oli lisäksi myös poliittisempi tavoite, Euroopan maiden integraatio ja yhteisen politiikan luominen maatalouden, liikenteen, työvoiman liikkumisen ja talouden sektoreille.

²¹⁷ Konfliktin juuret ulottuivat vielä pidemmälle, 1946–1954 käytyyn Indokiinan sotaan. Siinä Ranska yritti palauttaa siirtomaavaltansa Vietnamin, Laosin ja Kambodžan alueella, mutta epäonnistui.

pääsi ETYK:n myötä paistattelemaan kansainvälisen huomion valokeilassa, ja huippukokous oli Kekkonen valtiomiesuran täyttymys.²¹⁸ Myös sisäpoliittisesti Kekkonen oli voimansa tunnossa. Presidentti oli osoittanut valta-asemansa horjumattomuuden tammikuussa 1973 saadessaan eduskunnan hyväksymään poikkeuslain, jolla hänen toimikauttaan pidennettiin neljällä vuodella (vuosiksi 1974–1978). Painostuskeinona Kekkonen käytti Suomen ja EEC:n vapaakauppasopimusta. Kekkonen antoi ymmärtää, että Neuvostoliitto hyväksyisi sopimuksen vain siinä tapauksessa, että hän pysyisi presidenttinä. Vuonna 1975, kesken poikkeuslakikauden, sosiaalidemokraatit ja keskustapuolue kiirehtivät pyytämään Kekosta ehdokkaakseen vuoden 1978 presidentinvaaleihin.²¹⁹ Jo tuolloin varmistui, että Kekkonen pysyisi vallassa aina 1980-luvun puolelle asti.

Kekkonen vaikutusvalta tuntui voimakkaana myös Suomen ulkomaankauppapolitiikassa. Presidentin erityisenä kiinnostuksen kohteena oli Neuvostoliiton kanssa käyty kauppa, jota hän pyrki neuvostojohtajiin ylläpitämiensä hyvien henkilökohtaisten kontaktien avulla edistämään. Idänsuhteidensa ansiosta Kekkosella oli suuri merkitys myös länteen suuntautuneelle vientiteollisuudelle. Juuri hän oli onnistunut saamaan neuvostoliittolaisilta suostumuksen marraskuussa 1960 solmitulle Suomen EFTA-liitännäisjäsenyydelle ja syksyllä 1973 allekirjoitetulle EEC-vapaakauppasopimukselle. Sopimukset takasivat Suomen mukaanpääsyn Euroopan taloudelliseen integraatiokehitykseen.²²⁰

Presidentti Kekkoselta ulkomaankauppapolitiikassa saatu tuki ei merkinnyt, että liike-elämän edustajat olisivat tunteneet asemansa 1970-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa suotuisaksi. He kokivat päinvastoin poliittisen vaikutusvaltansa rajalliseksi ja olonsa uhatuksi. Julkisuudessa velloivat väitteet yksityisen pääoman mahdista, vaikka yritysjohtajien omat tuntemukset olivat päinvastaiset.²²¹ Liike-elämää

²¹⁸ Esim. Isohookana-Asunmaa 2006, 435; Repo, Eino S. & Repo, Ville (1985) Päämies: Henkilökuva Urho Kekkosesta hänen presidenttiajaltaan. Espoo: Weilin+Göös. 141; Suomi, Juhani (1998) Liennytyksen akanvirrassa: Urho Kekkonen 1972–1976. Helsinki: Otava. 674-675.

²¹⁹ Presidentin perättäisten virkakausien määrä rajattiin kahteen vuonna 1991 tehdyllä perustuslain muutoksella.

²²⁰ EFTA:n (European Free Trade Association) eli Euroopan vapaakauppajärjestön perustivat vuonna 1960 Iso-Britannia, Tanska, Norja, Ruotsi, Itävalta, Sveitsi ja Portugali vastavetona EEC:lle. EFTA oli EEC:tä löyhempi yhteisö, jonka toiminta rajoittui vain vapaakauppaan ilman poliittisia ulottuvuuksia ja tavoitteita. Suomen taloudellisen länsi-integraation historiasta laajemmin ks. esim. Aunesluoma, Juhana (2011) Vapaakaupan tiellä: Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1303. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Paavonen 2008.

²²¹ Jensen-Eriksen 2007, 298-299.

solvattiin ”tuhottoman paljon päättömästi”, eikä puolestapuhujia juuri löytynyt.²²² Teollisuuden ja työnantajien edustajat katsoivat 1970-luvun suomalaisen asenneilmaston käyneen huolestuttavan kielteiseksi teollisuutta, yrittämistä ja vallitsevaa talousjärjestelmää kohtaan. Talouskasvun ohella julkisuudessa kyseenalaistettiin yritysten pyrkimys tehdä voittoa, vaikka yksityisen sektorin haluttiin samanaikaisesti ottavan kantaakseen enenevissä määrin sosiaalimenoja. Arvostelu oli voimistunut mediassa ja kansalaisten keskuudessa siinä määrin, että yritysjohtajat pelkäsivät koko yhteiskuntajärjestelmän olevan uhattuna.²²³ Yhdysvalloissa liike-elämän tuntemukset olivat varsin samankaltaiset. Myös siellä yleinen mielipide kääntyi 1960-luvun loppupuolelta alkaen hyvin kriittiseksi kaikkia vakiintuneita instituutioita, mutta erityisesti liike-elämää kohtaan. Yritysjohtajat kokivat, että kapitalistinen yhteiskuntajärjestys oli uhattuna ja että ”vastapuoli” oli voitolla.²²⁴ Valtiotieteilijä David Vogel in mukaan liike-elämän yhteiskunnallinen vaikutusvalta kaventui 1970-luvulla myös Iso-Britanniassa ja Saksassa.²²⁵

Teollisuusvaikuttajien näkökulmasta suurin vaara vaani vasemmalla. Vasemmistolaiset tuulet puhalsivat ympäri läntistä maailmaa. Myös suomalainen asenneilmasto kallistui vahvasti vasemmalle. Suuntaus näkyi ja kuului muun muassa sanomalehtien sivuilla ja Yleisradion ohjelmissa, taistolaisessa opiskelijaradikalismissa ja laululiikkeessä²²⁶ sekä aatteellisesti sävyttyneissä akateemisissa analyyseissa suuryritysten ylivallassa. Samaan aikaan ammattiosastojen ja -liittojen jäsenmäärä kasvoi räjähdysmäisesti, ja koko ammattiyhdistysliikkeen yhteiskunnallinen painoarvo kasvoi. Työmarkkinat olivat levottomat ja laittomia lakkoja oli paljon. Myös sosiaalidemokraattinen puolue reivasi kurssia vasemmalle ja julisti aiempaa näyttävämmiin sosialismia tavoitteenaan.²²⁷ Kehitys

²²² ‘Herrojen Eva’, *Talouselämä* 16.8.1974.

²²³ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 27.11.1970 ja 22.1.1971.

²²⁴ Micklethwait & Wooldridge 2005, 79; Phillips-Fein 2009, 159, 166; Vogel 1989, 54-56, 98-99, 144-145; Waterhouse 2012, 237.

²²⁵ Vogel 1996a, 305-306, 308.

²²⁶ Taistolaisuus viittaa Suomen Kommunistisen Puolueen sisäiseen oppositioon eli Taisto Sinisalon ympärille ryhmittyneisiin vähemmistökommunisteihin, jotka sitoutuivat marxismi-leninismiin, Neuvostoliittoon ja NKP:hen. Erityisen vahvan jalansijan taistolaisuus sai yliopistoissa ja kulttuurielämässä. Taistolaisuudesta laajemmin ks. esim. Vesikansa 2004, 280-282.

²²⁷ Bergholm, Tapio (2012) Kohti tasa-arvoa: Tulopolitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977. Helsinki: Otava. 51, 75-76, 79; Jakobson 1992, 116-118; Jensen-Eriksen 2007, 297-299; Jensen-Eriksen 2008, 63-64; Mansner 1990, 153, 159. Liike-elämän epäluuloista sosiaalidemokraatteja kohtaan tarkemmin ks. s. 119-124. Laittomalla lakolla tarkoitetaan työehtosopimuksen voimassaoloaikana käytyä työtaistelua. Lisääntynyt lakkoilukaan ei ollut ainoastaan suomalainen ilmiö, vaan työtaisteluita puhkesi myös Yhdysvalloissa ja eri puolilla Länsi-Eurooppaa (Blyth 2002, 202; Phillips-Fein 2009, 153, Savtschenko 2015, 94). Ammattiyhdistysliike vahvisti asemiaan myös Iso-Britanniassa (Useem 1984, 151).

SDP:ssä huolestutti liike-elämän edustajia, koska Suomen hallituspolitiikkaa leimasi keskustan ja sosiaalidemokraattien punamultayhteistyö. Se takasi SDP:lle vakiopaikan hallituksessa ja lisäsi siten sen mahdollisuuksia toteuttaa poliittinen ohjelmansa. Lisäksi maalaisliitto-keskustapuolueesta ponnistanut presidentti Kekkonen lähentyi sosiaalidemokraatteja. *Talouselämä*-lehti epäili jo ”presidentin kääntyvän hiljalleen demariksi, ellei aatteiltaan niin ainakin käytännön teoissa”.²²⁸

Pelastusta ei ollut odotettavissa poliittisen kentän oikealta laidalta. Aikakauden vasemmistolaisessa ilmastossa kokoomus varoi tunnustautumasta oikeistolaiseksi. Ylipäätään porvaripuolueet määrittelivät asemansa puoluekartalla negaation kautta ”ei-sosialistisiksi”.²²⁹ Kokoomus etsi itselleen entistä raikkaampaa profiilia, ja nuoret ”remonttimiehet” ryhtyivät puoluejohdon tuella uudistamaan kokoomuksen politiikkaa. Puolue vältteli puhumista epämuodikkaasta markkinataloudesta ja tarjosi tilalle ”sosiaalista valintataloutta”. Pyrkimyksenä oli kilpailutalouden periaatteiden ja sosiaalipoliittisten tavoitteiden yhteensovittaminen, muttei ole yllättävää, että liike-elämän edustajista sosiaalinen valintatalous haiskahti markkinatalouden hylkäämiseltä. Kokoomus ei tosiasiallisesti halunnut kääntää markkinataloudelle selkäänsä. Puolue omaksui talouspolitiikkansa johtavaksi periaatteeksi yksilön valinnanvapauden niin taloudellisessa toiminnassa kuin yhteiskunnan muillakin aloilla. Sosiaalisen valintatalouden idea kohdistui valtiojohtoisuutta vastaan, mutta vapaiden markkinoiden toiminta ei saanut kaventaa yksilön valinnanvapautta, jota valtion oli suojeltava sosiaalipoliittisin toimenpitein. Sitä paitsi puolueesta kuului kantoja, jotka vaativat markkinamekanismin puutteiden ja talouskasvun kielteisten seurausten tunnustamista.²³⁰

²²⁸ Antti Seppälä: ‘Vaalit eivät sytytä’, *Talouselämä* 15.8.1975; Suomi, Juhani (1996) Taistelu puolueettomuudesta: Urho Kekkonen 1968–1972. Helsinki: Otava. 376, 386; Suomi 1998, 359; Rusi, Alpo (2007) Vasemmalta ohi: Kamppailu Suomen ulkopoliittisesta johtajuudesta rautaesiripun varjossa 1945–1990. Jyväskylä: Gummerus. 272.

²²⁹ Jakobson 1992, 117-118. Tilanne muuttui vasta Harri Holkerin sinipunahallituksen muodostamisen yhteydessä keväällä 1987, kun presidentti Mauno Koivisto palautti käyttöön porvarillisten puolueiden käsitteen (Rekola 1998, 323).

²³⁰ ‘Potilas jaksaa hyvin’ (pääkirjoitus), *Talouselämä* 3.5.1974; Weijo Pitkänen: ‘Sosiaalinen valintatalous’ (vastine), *Talouselämä* 24.5.1974; Kokoomuksen lähiajan tavoiteohjelma 6.8.1972, Poliittisten ohjelmien tietovaranto POHTIVA; Marttila 2015, 26, 46-48, 52; Smolander, Jyrki (2000) Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”: Kansallisen kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun. *Bibliotheca historica* 63. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 248-249, 252, 269-270, 272-274, 285-288; Smolander, Jyrki (2001) ‘Integratiivinen nationalismi – porvarillisen Suomen hyvinvointi-ideologia toisen maailmansodan jälkeen?’, *Ennen & nyt* 2001:4.

Liike-elämä ei siis voinut varmasti laskea edes kokoomuksen varaan vapaan markkinatalouden puolustajana. Tukalaa tilannetta pahensi se, että liike-elämän omat voimat olivat hajallaan ja järjestökenttä sotkuinen. Pääomalta puuttuivat ”pätevät kätyrit” eli edusmiehet yhteiskunnallisessa keskustelussa.²³¹ Vähitellen liike-elämän edustajien mielialat kypsyivät vastahyökkäykselle heidän asiattomaksi kokemaansa kritiikkiä vastaan. Oli päästävä mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja saatava hälvennettyä talouselämään kohdistuneita ennakkoluuloja. Yritystoiminta piti osoittaa ”tarpeelliseksi eikä vain kaikkia hyviä asioita haittaavaksi ja turmelevaksi yhteiskunnan kasvaimeksi”.²³² Liike-elämän oli luotava vastavoima ”vieraaseen ideologiaan perustuvalla käännytystyölle” ja ryhdyttävä ”toiseksi asianosaiseksi” osapuoleksi yhteiskunnallisessa keskustelussa.²³³

Liike-elämän piirissä vahvistuivat jo vuosikymmeniä vanhat vaatimukset voimien kokoamisesta ja tiedotustoiminnan tehostamisesta.²³⁴ Ensimmäinen vaatimus liittyi suomalaisen teollisuuden järjestökenttään. Se oli vanhastaan jakautunut vientiteollisuutta edustavaan Suomen puunjalostusteollisuuden keskusliittoon (vuodesta 1973 alkaen Suomen metsäteollisuuden keskusliitto) ja kotimarkkinateollisuutta edustavaan Suomen teollisuusliittoon. Työmarkkina-asioista huolehti vielä erikseen Suomen työnantajain keskusliitto. Työnantajapolitiikan keskittäminen omaan järjestöönsä koettiin perustelluksi 1990-luvun alkuun saakka. Sen sijaan jo sotien välisellä kaudella teollisuusvaikuttajat keskustelivat tarpeesta tiivistää talous- ja teollisuuspoliittisten järjestöjen yhteistyötä. Yhteistoiminnan tehostamispyrkimykset johtivat Suomen teollisuusvaltuuskunnan ja Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan perustamiseen vuonna 1935. Teollisuusvaltuuskunta kokosi puunjalostusteollisuuden keskusliiton ja teollisuusliiton edustajia yhteen pari kertaa vuodessa. Keskusvaliokunta oli tiheämmin kokoontuva, suppeampi valmisteleva ja toimeenpaneva elin, joka käsitteli teollisuudenaloja yhdistäviä kysymyksiä. Vuonna 1940 myös STK tuli mukaan teollisuusvaltuuskunnan ja keskusvaliokunnan toimintaan.²³⁵

²³¹ Antti Seppälä: ‘Ajatus ei lennä’, *Talouselämä* 16.1.1976.

²³² ‘Herrojen Eva’, *Talouselämä* 16.8.1974.

²³³ Lehto, Sakari T. (1996) Muistikuvia ja merkintöjä: Teollisuuden piirissä koettua. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. 134-135.

²³⁴ Vastaavat vaatimukset kaikuivat 1970-luvulla myös Yhdysvalloissa (Phillips-Fein 2009, 160, 166; Waterhouse 2012, 237).

²³⁵ ELKA. STKV. STVK:n ja STKV:n perustamisasiakirjat 1934–1942. Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan säännöt; STVK:n pöytäkirjat 1940–1943. STVK:n kokous 18.12.1940; Mansner 1990, 151-153.

Teollisuusvaltuuskunnassa ja teollisuuden keskusvaliokunnassa harjoitetun yhteistyön täydentämiseksi teollisuusmiehet pohtivat aika ajoin talouspoliittisten järjestöjensä yhdistämistä. Fuusioajatusta perusteltiin sillä, että yhtenäinen rintama lisäisi teollisuuden yhteiskunnallista vaikutusvaltaa.²³⁶ Järjestötason kahtiajako puolestaan antoi päättäjille mahdollisuuden ”pelata eri teollisuuden järjestöjä toisiaan vastaan ja siten viedä koko maan ja teollisuuden kannalta vähemmän tarkoituksenmukaisia ratkaisuja läpi”. Ristiriitaisten intressien ja vahvojen erillisten identiteettien takia jako vienti- ja kotimarkkinateollisuuden omiin järjestöihin säilyi aina 1970-luvun puoliväliin saakka.²³⁷

Järjestöyhteistyön tiivistämisen kanssa rinnakkainen, mutta teollisuuden keskusvaliokunnan mielestä erillisiä ratkaisumalleja edellyttänyt pyrkimys oli tiedotustoiminnan tehostaminen. 1930-luvun loppuvuosina ja läpi 1940-luvun keskusvaliokunta katsoi, että poliittisen vasemmiston voimistuminen ja valtion lisääntyvä puuttuminen taloudelliseen toimintaan uhkasivat porvarillista maailmankatsomusta, yksityisen liike-elämän toimintamahdollisuuksia ja koko vallitsevaa taloudellisyhteiskunnallista järjestelmää. Keskusvaliokunta piti välttämättömänä vaikuttaa sekä päättäjien asenteisiin että yleiseen mielipiteeseen. Vasemmistolaisten tendenssien vastapainoksi tarvittiin teollisuuden omaa suunnitelmallista valistus-, tutkimus- ja tiedotustoimintaa herättämään ymmärrystä talouselämää kohtaan.²³⁸ Teollisuuden keskusvaliokunta pelkäsi, että ”hajanaisesti ja suunnittelemattomasti toimien teollisuus ennemmin tai myöhemmin joutuu kollektivismin ja valtiososialismin jalkoihin”.²³⁹

²³⁶ ELKA. STKV. STVK:n ja STKV:n perustamisasiakirjat 1934–1942. Pöytäkirja Einar Ahlmanin, Åke Gartzin, John Grundströmin, Harry Gullichsenin, A. L. von Julinin, Jacob von Julinin, Åke Kihlmanin, Arno Solinin, Rudolf Waldenin ja Hjalmar von Wendtin kokoontumisesta 19.12.1934; STKV:n pöytäkirjat 1940–1941, 1959–1963 ja 1964–1968. STKV:n kokous 6.6.1940, 30.10.1940, 12.11.1940, 22.2.1963 ja 16.3.1964; vrt. Mansner 1981, 34–35.

²³⁷ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1959–1963. STKV:n kokous 22.2.1963. Päiviö Hetemäki: PM ‘Näkökohtia teollisuusliittojen organisaatiokysymyksestä’, 22.2.1963; myös Mansner 1990, 152.

²³⁸ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1937–1938, 1942–1944 ja 1945–1946. STKV:n kokous 29.11.1937. PM ‘Teollisuuden propagandatoiminnasta ja sen keskittämisestä’, 1.12.1937; STKV:n kokous 14.1.1938. PM ‘Teollisuuden propagandasta ja poliittisesta toiminnasta’, tammikuu 1938; STKV:n kokous 8.10.1942; STKV:n kokous 9.5.1946. PM ‘Tuotannollisten järjestöjen tiedotus- ja valistustoiminnan järjestelystä’; STVK:n pöytäkirjat 1940–1943 ja 1946–1955. STVK:n kokous 18.12.1940. Antti Hackzellin selostus Suomen teollisuusvaltuuskunnan kokouksessa 18.12.1940; STVK:n kokous 9.10.1947; STKV:n toimintakertomukset 1941–1942. PM ‘Förslag till en ekonomisk-politisk pro-industriell organisation 9.9.1942’.

²³⁹ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1937–1938. STKV:n kokous 29.11.1937. PM ‘Teollisuuden propagandatoiminnasta ja sen keskittämisestä’, 1.12.1937.

Keskusvaliokunnan kunnianhimoisimmat hankkeet kilpistyivät kuitenkin vaikeuteen löytää kykenevää henkilöä tiedotustoimintaa johtamaan. Markku Mansner epäilee, että taustalla vaikutti myös reviirijattelu: eri etujärjestöt halusivat lopulta pitää tiedotustoiminnan langat omissa käsissään.²⁴⁰ Keskusvaliokunnan keskustelujen valossa teollisuusjohtajien polttavimmat sosialismipelot myös hälvenivät 1950-luvun taitteeseen tultaessa pariksi kymmeneksi vuodeksi.²⁴¹ Hankkeet eivät siis toteutuneet toivotussa laajuudessaan ennen 1970-lukua, jonka alussa kollektivismiin ja sosialismin aaveet palasivat kummittelemaan teollisuusvaikuttajien mieliin.

Pääomapiirien ryhtiliike ja teollisuuden linnake

Liike-elämän omat valistus- ja tiedotushankkeet etenivät takkuisesti, mutta sen edustajilla oli pitkät perinteet yhteistoiminnasta laajempien porvarillisten piirien kanssa yhteiskuntajärjestelmän puolustamiseksi kommunismilta. Liike-elämän taloudellinen tuki oli elintärkeää esimerkiksi Kansalais-tietotoimistolle 1920-luvulla, Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätiölle (SYT) 1950-luvulta alkaen ja Vapaan koulutuksen tuki -säätiölle (VKTS) sekä Korkeakoulu- ja tiedepoliittiselle tutkimussäätiölle (KTTS), joiden toiminnan painopiste oli 1970-luvulla. Kaikki nämä järjestöt pyrkivät eri tavoin puolustamaan porvarillista yhteiskuntajärjestystä ja vastustamaan kommunismia tai vasemmistoradikalismia.²⁴²

Liike-elämän edustajat eivät myöskään olleet täysin vailla omia tutkimus- ja tiedotusorganisaatioitaan. Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan pyrkimykset yleiseen mielipiteeseen vaikuttamiseksi olivat 1940-luvun loppupuolella johtaneet Taloudellisen tutkimuskeskuksen (myöhempi Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, ETLA) ja Taloudellisen

---

²⁴⁰ Mansner 1990, 236. 1940-luvun puolivälissä teollisuuden, pankkien, vakuutusyhtiöiden ja maatalouden edustajat päättivät perustaa Talousliitoksi kutsutun yhdistyksen välittämään liike-elämän näkemyksiä suuren yleisön ja päättäjien tietoon. Hanke kuivui kuitenkin kasaan, kun Talousliitolle ei löytynyt sopivaa johtajaa (Mansner 1984, 243-245). 1950-luvun lopulla perusteilla oli Elinkeinoelämän Valtuusto, jonka oli tarkoitus ohjata taloudellista tutkimus- ja tiedotustoimintaa, mutta suunnitelmat eivät tuolloinkaan toteutuneet (Mansner 1990, 235-236).

²⁴¹ Ks. myös Jensen-Eriksen, Niklas (2013) 'Capitalism under attack'. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus (tekijän hallussa). 13-14.

²⁴² Leskinen 2004, 222, 224, 365-366; Mansner 1981, 279-283; Vesikansa 2004, 9, 73-74, 76-77, 287, 294. Elinkeinoelämän valtuuskunta ryhtyi perustamisensa jälkeen organisoimaan liike-elämän rahoitusta SYT:lle, KTTS:lle ja VKTS:lle. Järjestöjen merkitys hiipui 1980-luvulla, ja EVA:n tuki päättyi lopulta 1990-luvun taitteessa (KA. EVA. Pöytäkirjat 1990. EVA:n työvaliokunnan kokous 15.2.1990; Leskinen 2004, 426, 427, 432; Vesikansa 2004, 294).

tiedotustoimiston perustamiseen (TT).²⁴³ Tiedotustoimiston rooli oli 1970-luvulle tultaessa kaventunut lähinnä yritysten pr-toiminnan avustamiseen. Keskusvaliokunta pitikin TT:n toiminnan tuloksia sattumanvaraisina ja riittämättöminä. 1940-luvulta tutuin äänenpainoin keskusvaliokunta vaati vakavan huomion kiinnittämistä yleiseen mielipiteeseen: teollisuuden valistustoimintaa oli tehostettava yrityskielteisten asenteiden kitkemiseksi, teollisuuden yhteiskunnallisen merkityksen korostamiseksi ja koko talousjärjestelmän toimintaedellytysten turvaamiseksi.²⁴⁴

Taloudellisen tiedotustoimiston selvitystyön perusteella teollisuusvaikuttajille hahmottui synkkä kuva 1970-luvun alun tilanteesta. Televisio ja Yleisradio olivat käytännössä vasemmiston ohjattavissa, samoin sanomalehtimiehet olivat ”laajalti värittyneitä”. Leikkikoulunopettajilla oli kummallisia pyrkimyksiä pikkulasten suhteen ja yliopistoissa harjoitettiin organisoitua myyräntyötä, joten ”poliittisia ylikokouksia koettiin parhaimmissakin perheissä”. Jopa puolustusvoimien liepeillä oli nähtävissä kielteisiä merkkejä: esimerkiksi kadettikouluun tiedettiin ohjattavan ”agentteja”. Vasemmisto pyrki miehittämään valtionhallinnon avainpaikkoja, ja sosiaalidemokraattisen puolueen tavoitteet sisälsivät talouselämän kannalta arveluttavia pyrkimyksiä. Kaiken kaikkiaan teollisuusmiehet olivat vakuuttuneita siitä, että määrätietoinen toiminta vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan oli voimistumassa. Tässä tilanteessa liike-elämän passiivisuus kävisi kohtalokkaaksi. Teollisuuden oli välttämättä luotava tehokasta, koordinoitua tiedotustoimintaa vastapainoksi yhteiskuntaa väärään suuntaan vieville voimille.²⁴⁵

Suomen teollisuuden keskusvaliokunta haki aluksi ratkaisua Taloudellisen tiedotustoimiston tehtäväkentän laajentamisesta ja resurssien lisäämisestä. Pian kävi ilmeiseksi, että tiedotustoimiston toiminnan aktivointi ei yksinään riittänyt. Silloinen Finlaysonin toimitusjohtaja, STK:n varapuheenjohtaja ja myöhempi puheenjohtaja

²⁴³ Mansner 1984, 246-247.

²⁴⁴ ELKA. STKV. STVK:n pöytäkirjat 1963–1976. STVK:n kokous 7.12.1970; ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 27.11.1970; STKV:n kokous 22.1.1971. PM ‘Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktivointi’; Vesikansa 2004, 286. Ks. myös Koroma 2015, 27. Samanlaisista valistus- ja tiedotuskampanjoista Australiassa ja Yhdysvalloissa, ks. Carey 1995, 87, 89.

²⁴⁵ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Stig Hästö Max Jakobsonille 15.10.1976. ‘EVA ja sen rooli’; Mika Tiivola Hetemäelle 10.5.1977. Stig Hästö: PM ‘EVA:n synty ja kehitys’, 25.4.1977; myös Savtschenko 2015, 102.

vuorineuvos Stig Hästö ehdotti keskusvaliokunnassa, että tehostetun tiedotustoiminnan tueksi etsittäisiin arvovaltainen taustahahmo, joka ryhtyisi diskreetisti johtamaan liike-elämän vastahyökkäystä. Hästön mielestä liike-elämä tarvitsi harmaata eminenssiä, joka voisi liivintaskutoimistostaan käsin harjoittaa ”asian ytimeen menevää suoraa toimintaa”. Tehtävään tavoiteltiin Suomen Pankin entistä pääjohtajaa, Helsingin kauppakorkeakoulun kansleria Klaus Warista. Wariksen äkillinen sairastuminen sotki suunnitelmat eikä sopivaa uutta eminenssiehdokasta löytynyt.²⁴⁶

STK:sta Suomen Pankin johtokunnan jäseneksi siirtynyt kokoomus- ja teollisuusvaikuttaja Päiviö Hetemäki otti asian omakseen. 1970-luvun alkuvuosina oli käynyt ilmi, että teollisuuden ohella myös muut liike-elämän lohkot olivat halukkaita osallistumaan tehostettuun mielipidevaikuttamiseen. Hetemäki nosti esille jo 1960-luvulla kypsyttämänsä idean liike-elämän yhteistyöelimen perustamisesta.²⁴⁷ Maaliskuussa 1973 pitämässään puheessa Hetemäki valitteli, että ”yrityselämän ja poliittisten päätäntäelinten yhteydet ja vuorovaikutus ovat jääneet liian paljon sivumennen ja sattumanvaraisesti hoidetuiksi”. Tilanteen korjaamiseksi ja yritysmaailman vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi liike-elämän järjestöjen tuli Hetemäen mielestä palkata yhteisesikunta hoitamaan poliitikkojen ja yritysjohtajien välistä vuorovaikutusta. Esikunnan johtoon Hetemäki kaavaili jo tuolloin Max Jakobsonia.²⁴⁸

Vaasan Höyrymylly Oy:n toimitusjohtaja, Suomen teollisuusliiton puheenjohtaja vuorineuvos Erik Tuomas-Kettunen järjesti lokakuussa 1973 kotonaan keskustelutilaisuuden, jossa Hetemäen aloite sai myönteisen vastaanoton joukolta keskeisiä

²⁴⁶ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 22.1.1971. PM ‘Elinkeinoelämän tiedotustoiminnan aktivointi’; KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Stig Hästö Max Jakobsonille 15.10.1976. ‘EVA ja sen rooli’; Mika Tiivola Hetemäelle 10.5.1977. Stig Hästö: PM ‘EVA:n synty ja kehitys’, 25.4.1977. Hästö 1987, 315, 317; Mansner 1990, 236.

²⁴⁷ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 27.11.1970 ja 22.1.1971; ‘EVA vielä vain idea’, *Helsingin Sanomat* 6.8.1974; Mansner 1990, 236. Sakari T. Lehdon mukaan Hetemäki sivuutti toiminnallaan pitkälle edenneet suunnitelmat, joita joukko talouselämän edustajia oli tapaamispaikkansa mukaan nimetyssä Wärtsilä-ryhmässä tehnyt uuden organisaation perustamisesta. Lehto olettaa, että Hetemäki tiesi suunnitelmista muttei uskonut, että Wärtsilä-ryhmä saisi mitään aikaan (Lehto 1996, 134-135).

²⁴⁸ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. Päiviö Hetemäki Max Jakobsonille 22.5.1973; Päiviö Hetemäki: ‘Yrityksen osuus yhteiskunnan poliittisessa kehityksessä’, 22.5.1973. Teollisuuden keskusvaliokunta oli luonut yhteyksiä Jakobsoniin jo syksystä 1972 lähtien (ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 26.9.1972 ja 25.1.1973).

talousvaikuttajia.²⁴⁹ Hetemäki sai tehtäväkseen kirjoittaa sisällöltään ulospäin käyttökelpoisen, julkisuuden valoa kestävän muiston. Hästön sanoin paperi onnistuikin ”aika huolellisesti verhoa[maan] pääasian”.²⁵⁰ Muistiossa ja sen parannellussa versiossa Hetemäki korosti teknologian nopean kehityksen yhteiskuntapolitiikalle asettamia haasteita. Taloudellinen ja tekninen kehitys nostattivat sivuilmiöinänsä yhteiskunnallista liikehtimistä ja yhteiskunnalle kielteistä asennoitumista. Yhteiskunnallinen rikkinäisyys ja polarisoituminen taas hankaloittivat liike-elämän kannalta tarkoituksenmukaisen talous- ja yhteiskuntapolitiikan harjoittamista. Huomispäivän ongelmiin orientoituneiden yritysjohtajien oli ryhdyttävä herättelemään eilispäivään ankkuroituneita poliitikkoja yhteiskunnan muutoksiin ja tulevaisuuden haasteisiin. Liike-elämän eri etujärjestöjen tuli perustaa tätä tarkoitusta varten yhteistyöelin, Elinkeinoelämän valtuuskunta. Sen tehtävänä olisi luoda yritysystävällisempää yhteiskunnallista ilmapiiriä ja järjestää vuorovaikutusta liike-elämän ja poliittisten päättäjien välille. Valtuuskunnan toimitusjohtajasta tulisi liike-elämän yhteiskunnallista herätystyötä johtava unilukkari.²⁵¹

Suunnitelmat saivat muodon keväällä 1974. Metsäteollisuuden keskusliitossa maaliskuun puolivälissä pidetyssä neuvottelussa tehtiin periaatepäätös Elinkeinoelämän yhteistyövaliokunnan perustamisesta.²⁵² Varsinaisessa perustavassa kokouksessa 10.4.1974 seitsemän liike-elämän keskusjärjestöä – Liiketyöntajain keskusliitto, Pellervo-Seura, Suomen metsäteollisuuden keskusliitto, Suomen pankkiyhdistys, Suomen teollisuusliitto, Suomen työntajain keskusliitto ja Teollisuudenharjoittajain liitto – muodostivat Elinkeinoelämän valtuuskunnaksi lopulta nimetyn elimen. Valtuuskunnan sääntöjen mukaan sen tarkoituksena oli edistää myönteistä yhteiskunnallista ja kansantaloudellista kehitystä luomalla yhteistyötä ja vuorovaikutusta eri alojen ”asiantuntijoiden, ... poliitikkojen ja yritystalouden edustajien kesken”. EVA:n tuli myös herättää keskustelua

²⁴⁹ Max Jakobsonin mukaan tilaisuuteen osallistuivat molempien suurten liikepankkien pääjohtajat Matti Virkkunen (KOP) ja Mika Tiivola (SYP), teollisuuden johtavien etujärjestöjen puheenjohtajat eli Rauma-Repolan pääjohtaja Paavo Honkajuuri (Suomen metsäteollisuuden keskusliitto), Wärtsilän pääjohtaja Tankmar Horn (Suomen teollisuusliitto) ja Huhtamäen pääjohtaja Erkki Partanen (STK), sekä MTK:n puheenjohtaja Veikko Ihamuotila (Jakobson 1992, 123).

²⁵⁰ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Päiviö Hetemäki Tankmar Hornille 28.12.1973 ja Mika Tiivola Päiviö Hetemäelle 10.5.1977. Stig Hästö: PM ‘EVA:n synty ja kehitys’, 25.4.1977; KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. Stig Hästö Max Jakobsonille 30.12.1974.

²⁵¹ KA. PH. Puheet ja käsikirjoitukset 1972–1975. Päiviö Hetemäki: ‘PM elinkeinoelämän yhteistoiminnan tehostamisesta’, 28.12.1973; ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 31.1.1974. PM ‘Elinkeinoelämän yhteistoiminnan tehostaminen’, 22.1.1974.

²⁵² KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. Neuvottelu Metsäteollisuuden keskusliitossa 15.3.1974.

yhteiskunnan muutoksesta ja sen politiikalle asettamista vaatimuksista. Kolmantena tehtäväkenttänä oli liike-elämän tutkimus- ja tiedotuselinten toiminnan koordinoiminen ja tehostaminen. Päättäntäoikeus uudessa elimessä olisi jäsenjärjestöjen edustajien muodostamalla valtuuskunnalla, ja hallituksena toimisi vuodeksi kerrallaan valittava työvaliokunta. Päiviö Hetemästä tuli itseoikeutetusti valtuuskunnan ensimmäinen puheenjohtaja. Varapuheenjohtajiksi nimitettiin Wärtsilän pääjohtaja, ministeri Tankmar Horn sekä Suomen Yhdyspankin (SYP) pääjohtaja Mika Tiivola. EVA:n ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi valittiin Hetemäen läpi ajama Suomen Tukholman-suurlähettiläs Max Jakobson, sillä ”[t]iedossa ei ollut muita vaatimukset täyttävää henkilöä”.²⁵³

EVA:n toiminnan edellyttämästä kymmenen miljoonan markan rahoituksesta teollisuus suoritti 50 prosenttia, pankit 20 prosenttia ja kauppa, vakuutusala sekä maatalous kukin 10 prosenttia.²⁵⁴ Huhtamäki-yhtymän toimitusjohtaja, STK:n puheenjohtaja vuorineuvos Erkki Partanen kiteytti, että EVA muodostamalla ja rahoittamalla luovutettiin ”10 milj[oonaa] markkaa nykyisen yhteiskuntajärjestyksen hyväksi tapahtuvaan toimintaan”.²⁵⁵ Perustamisasiakirjojen ja perustamisesta kertovan lehdistötiedotteen ylimalkaisista sanankäänteistä huolimatta valtuuskunnan perimmäinen tarkoitus oli siis taustavoimien piirissä selvä: EVA oli osa ”nykyisen talous- ja yhteiskuntajärjestyksen puolustusoperaatiota”.²⁵⁶

Tieto Elinkeinoelämän valtuuskunnan perustamisesta annettiin julkisuuteen toukokuussa ja Jakobsonin nimittämisestä toimitusjohtajaksi heinäkuussa 1974.²⁵⁷ EVA joutui välittömästi mediaryöpytykseen, kun lehdistö yritti kiihkeästi päästä selvyyteen uuden järjestön

²⁵³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. EVA:n kokous 17.5.1974 ja 10.6.1974; ks. myös ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 9.5.1974. Jakobson oli halukas luopumaan parikymmenvuotisesta urastaan ulkoasiainhallinnon palveluksessa, koska hän oli huolissaan ulkoministeriön radikalisoituviksi kokemistaan poliittisista suhdanteista ja eikä pitänyt omia tulevaisuudennäkymiään sen palveluksessa erityisen houkuttelevina. Jakobsonin käsityksen mukaan Hetemäki peräti loi EVA:n houkutelakseen hänet palaamaan kotiin kansainvälisen pankkimaailman palvelukseen astumisen sijaan. Jukka Koivisto arvelee Hetemäen olleen muutenkin varma valtuuskunnan tarpeellisuudesta, mutta uskoo pätevän toimitusjohtajaehdokkaan vielä vahvistaneen hänen vakuuttuneisuuttaan (‘Max Jakobson Helsingin Sanomille: En aio pyrkiä presidentiksi’, *Helsingin Sanomat* 6.8.1974; Jakobson 1992, 10-112, 122-123; Jakobson 2003, 120-121; Koivisto, Jukka (2006) Päiviö Hetemäki. Sovinnontekijä. Helsinki: Edita. 280).

²⁵⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. Neuvottelu Suomen työnantajain keskusliitossa 10.4.1974.

²⁵⁵ ELKA. STK. Hallituksen pöytäkirjat 1973–1974. STK:n hallituksen kokous 28.3.1974.

²⁵⁶ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. EVA:n kokous 17.5.1974. Lehdistötiedote julkaistavaksi 21.5.1974; ELKA. STK. Hallituksen pöytäkirjat 1973–1974. STK:n hallituksen kokous 21.5.1974; ks. myös ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 11.1.1974.

²⁵⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokous 17.5.1974; Jakobson 1992, 123.

luonteesta. Reaktiot vaihtelivat liike-elämää lähellä olevan lehdistön toiveikkudesta vasemmiston äänenkannattajien syvään epäluuloon. Sekä porvarillisessa lehdistössä että Jakobsonille ja Hetemäelle henkilökohtaisesti tulleissa viesteissä oltiin vakuuttuneita valtuuskunnan kaltaisen järjestön tarpeellisuudesta. Jakobsonista EVA:n perustaminen vaikutti nostaneen pinnalle tiedostamattoman tai julkilausumattoman tarpeen, jota laajat piirit myös liike-elämän ulkopuolella olivat tunteneet. Toisaalta kielteinen vastaanotto oli odotettavissa ”niiden taholta, jotka tarkastelevat kaikkia ilmiöitä laimentamattoman luokkataisteluopin näkökulmasta”.²⁵⁸ *Kansan Uutiset* uskoi EVA:n perustamisessa olevan kyse ”suurpääoman voimien kokoamisesta uuden katto-organisaation alle, joka esikuntana johtaa pääomapiirien ja äärioikeiston masinoimaa ‘ryhtiliikettä’ ” ”monopolioiden vallan” vahvistamiseksi.²⁵⁹ *Suomen Sosialidemokratissa* Arvo Salo tulkitsevi EVA:n merkitsevän ”Etuoikeuksien Vartioimisen Asianajotoimistoa”. Päätoimittaja Aimo Kairamo oli hivenen vaikeaselkoisesti huolissaan siitä, ”ettei EVA houkuttiminen ui liiveihin ja pyri iholle”, koska sitäkin tultaisiin hänen mukaansa yrittämään.²⁶⁰ Myös keskustanuoret sekä puolueen radikaalisiipi, Ryhmä 70, olivat kriittisiä ja vaativat osuustoiminnallisen Pellervo-Seuran eroa EVA:sta.²⁶¹

Ristiriitainen vastaanotto oli ymmärrettävä, sillä EVA:n perustajat eivät osanneet tai ennemmin halunneet selittää uuden yhteistyöelimen tarkoitusta alkuunkaan tyhjentävästi. Kesän ja syksyn 1974 haastatteluissa Hetemäki ja Jakobson tarjosivat maailmoja syleileviä, korkealentoisiksi jääneitä visioita valtuuskuntansa tulevasta toiminnasta. He puhuivat muun muassa kansanvallan ja suomalaisen yhteiskunnan elinkelpoisuuden vahvistamisesta, elinkeinoelämän ja yhteiskunnan tahdistamisesta sekä Suomen aseman parantamisesta talouselämän kansainvälisessä kokonaisuudessa.²⁶² Vielä joulukuussa 1974 Jakobson totesi, ettei edes halunnut ”esittää mitään konkreettista, ettei tule kuvaa mistään asioiden

²⁵⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. EVA:n kokous 4.12.1974. Max Jakobsonin katsaus; ks. myös KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Päivö Hakala ja Tapio Kähkönen Päiviö Hetemäelle 21.5.1974, Voitto Talonen Max Jakobsonille 13.8.1974 ja Veikko Raitanen 2.1.1975.

²⁵⁹ ‘EVA on suurpääoman uusi katto-organisaatio’, *Kansan Uutiset* 4.8.1974.

²⁶⁰ ‘Max Jakobson tarjoaa Eva-yhteistyötä yhteistyöhaluisille’, *Talouselämä* 20.12.1974. Kairamon sanat lienevät tulkittavissa varoitukseksi liike-elämän lobbauksen voimistumisesta.

²⁶¹ ‘Kapun Ryhmä 70: EVA:sta uusi Honka-liitto’, *Uusi Suomi* 7.8.1974; ‘Max Jakobson tarjoaa Eva-yhteistyötä yhteistyöhaluisille’, *Talouselämä* 20.12.1974.

²⁶² ‘Pankinjohtaja Päiviö Hetemäki: EVA ei puutu politiikkaan eikä presidenttikysymykseen’, *Keskisuomalainen* 31.7.1974; ‘EVA on suurpääoman uusi katto-organisaatio’, *Kansan Uutiset* 4.8.1974; ‘EVA vielä vain idea’, *Helsingin Sanomat* 6.8.1974; ‘Jakobson kiistää presidenttihuhut’, *Keskisuomalainen* 23.8.1974. Mielenkiintoisen välähdyksen EVA:n arkisesta käytännön toiminnasta 1990-luvulla tarjoaa Ekholm 2007, 45-46.

mahdollisesta tärkeysjärjestyksestä”.²⁶³ Jakobson perusteli epämääräistä linjaa sillä, että valtuuskunnan käytännön rooli muotoutuisi vasta ajan myötä. Olihan kyse ”tehtävästä jota ei ole olemassakaan ja järjestöstä joka vasta aloittaa toimintansa”.²⁶⁴ EVA:n edustajien määrittelyongelmia ja ulkopuolisten kommentaattoreiden mielikuvituksellisia oletuksia selittää se, ettei valtuuskunnan kaltaista järjestöä ollut Suomessa ennen nähty. Se ei tahtonut olla etujärjestö, poliittinen puolue eikä aatteellinen yhdistys, vaan pikemmin vaikutusryhmä.²⁶⁵ Kansainvälisesti katsoen EVA ei tosin ollut poikkeuksellinen ilmiö, vaan vastaavanlaisia *think tankeja* eli ajatuspajoja löytyi muualtakin.

Erityisesti Yhdysvalloissa luotiin ja elvytettiin 1970-luvulla liike-elämän taloudellisen tuen avulla oikeistolaista ajatuspajatoimintaa. Ajatuspajojen rahoittaminen oli keskeinen osa yhdysvaltalaisen liike-elämän yhteiskunnallis-poliittista aktivoitumista. Sikäläisten ajatuspajojen pyrkimyksenä oli – EVA:n tavoin – julkiseen keskusteluun osallistumalla levittää vapaan markkinatalouden ideaa ja torjua valtion sekaantumista talouselämään ja yritystoimintaan. Yhdysvalloissa huomattavin uusista oikeistolaisista ajatuspajoista oli vuonna 1973 perustettu *Heritage Foundation*. Uutta virtaa toimintaansa saivat myös muun muassa *Hoover Institute* ja *American Enterprise Institute*.²⁶⁶ Iso-Britanniassa perustettiin 1970-luvulla liike-elämän tuella *Adam Smith Institute* ja *Centre for Policy Studies*.²⁶⁷ Ruotsalaisia vastineita olivat 1970-luvulla uudelleen elvytetty *Studieförbundet Näringsliv och Samhälle* (SNS) ja työnantajien keskusjärjestön vuonna 1978 perustama *Timbro*.²⁶⁸

Kahdesta Suomessa 1970-luvun puolivälissä perustetusta uudesta liike-elämän yhteenliittymästä Teollisuuden keskusliitto oli EVA:a tyypillisempi etujärjestö. Myös perinteisten etujärjestöjen toiminnan tehostaminen oli kansainvälisesti katsoen osa liike-elämän poliittista mobilisoitumista 1970-luvulla.²⁶⁹ EVA:n ja TKL:n perustamisen

²⁶³ ‘Max Jakobson tarjoaa Eva-yhteistyötä yhteistyöhaluisille’, *Talouselämä* 20.12.1974.

²⁶⁴ ‘EVA vielä vain idea’, *Helsingin Sanomat* 6.8.1974; ks. myös ‘Max Jakobson tarjoaa Eva-yhteistyötä yhteistyöhaluisille’, *Talouselämä* 20.12.1974.

²⁶⁵ KA. PH. Puheet ja käsikirjoitukset 1972–1975. Päiviö Hetemäki: ‘PM elinkeinoelämän yhteistoiminnan tehostamisesta’, 28.12.1973; Jakobson 1992, 128. EVA:n johtoryhmässä pohdittiin 1990-luvun taitteessa järjestön englanninkielistä nimeä. Viimeistään tällöin valtuuskunta alkoi itse mieltää itsensä *think tankiksi* eli ajatuspajaksi (KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1990. P[eter]E[kholm]: ‘EVA englanniksi’, 19.11.1990).

²⁶⁶ Blyth 2002, 156-158; Micklethwait & Wooldridge 2005, 77, 80; Vogel 1989, 223-225.

²⁶⁷ Mitchell 1997, 48.

²⁶⁸ Blyth 2002, 215-219; Vesikansa 2004, 288.

²⁶⁹ Blyth 2002, 152-153; Useem 1984, 159; Waterhouse 2012, 237; Waterhouse 2014, 98-99.

perimmäinen tavoite oli sama: lisätä liike-elämän tai teollisuuden yhteiskunnallista painoarvoa ja poliittista sananvaltaa.²⁷⁰ EVA:n tavoin myös TKL:n synty oli vuosikausia kestänyt prosessi. Se yhdisti saman katon alle aiemmin hajallaan olleen teollisuuden järjestökentän. Se oli perinteisesti jaoteltu Suomen teollisuusliiton edustamaan kotimarkkinateollisuuteen ja Suomen metsäteollisuuden keskusliiton edustamaan vientiteollisuuteen. Toinen jakolinja kulki suuren sekä pienen ja keskisuuren teollisuuden välillä, joista jälkimmäisten etuja valvoi Teollisuudenharjoittajain liitto. Rakennemuutos ja viennin monipuolistuminen häivyttivät 1960-luvun kuluessa teollisuuden sisäisiä raja-aitoja. 1970-luvulle tultaessa teollisuuden edustajat pitivät järjestörakennetta jo jälkeenjääneenä ja epätarkoituksenmukaisena.²⁷¹ Teollisuuden yhtenäisempää poliittista linjaa jo pitkään tavoitellut Suomen teollisuuden keskusvaliokunta ryhtyikin valmistelemaan järjestörakenteen kehittämistä eli käytännössä järjestöfuusiota.²⁷²

Suomen teollisuusliiton toimitusjohtaja Sakari T. Lehto ja Suomen metsäteollisuuden keskusliiton toimitusjohtaja Lauri Kirves vetosivat yhtenäisyydessä piilevään voimaan muistiossaan kesällä 1970. Vain yhtenäinen teollisuus voisi toimia riittävän voimakkaana neuvottelukumppanina ja vastapoolina talouspoliittista aktiviteettiaan lisäävälle julkiselle vallalle ja ammattiyhdistysliikkeelle. Epäyhtenäisyydessä taas piili vaara, että valtiovalta ja työväestö ”pääsisivät iskemään kiilaa teollisuusjärjestöjen mahdollisten erimielisyyksien avaamaan aukkoon”.²⁷³ Myös vuorineuvos Erkki Partanen ja Wärtsilän pääjohtaja, ministeri Tankmar Horn puolustivat fuusiota perinteisin argumentein. Heidän mukaansa voimien keskittäminen parantaisi teollisuuden vaikutusvaltaa ja mahdollisuuksia vaikuttaa yleiseen kehitykseen.²⁷⁴ Omanarvontuntoiset metsäteollisuusmiehet hangoittelivat pitkään järjestöjen yhdistämistä vastaan. He olivat haluttomia luopumaan erityisasemastaan

²⁷⁰ Koroma 2015, 13-16, 31-34.

²⁷¹ Jensen-Eriksen 2008, 58-59; Pesonen 1992, 33. Vielä 1950-luvulla jopa 80 prosenttia Suomen viennistä koostui metsäteollisuustuotteista, mutta seuraavien vuosikymmenten kuluessa metsäteollisuuden osuus laski ja sen rinnalle kohosi erityisesti metalliteollisuus toisena viennin tukijalkana (Kaukiainen, Yrjö (2006) 'Foreign Trade and Transport'. Teoksessa Ojala, Jari, Eloranta, Jari & Jalava, Jukka (toim.) *The Road to Prosperity: An economic history of Finland*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1076. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 127-163. 151).

²⁷² ELKA. STKV. STVK:n pöytäkirjat 1963–1976. STVK:n kokous 17.3.1969 ja PM 'Teollisuuden järjestötoiminta', 17.3.1969; STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 27.11.1970 ja Lauri Kirves & Sakari T. Lehto: 'Lausunto teollisuuden keskusjärjestöjen yhteistyön parantamisesta', 16.6.1970; ks. myös ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 25.1.1973 ja 5.12.1973.

²⁷³ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 27.11.1970. Lauri Kirves & Sakari T. Lehto: 'Lausunto teollisuuden keskusjärjestöjen yhteistyön parantamisesta', 16.6.1970.

²⁷⁴ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1969–1973. STKV:n kokous 25.1.1973.

suomalaisen teollisuuden lippulaivana ja asettumaan uudessa keskusjärjestössä yhdeksi toimialaksi muiden joukossa. Metsäteollisuuden edustajat torjuivat yhdistymisen vielä keväällä 1973, mutta taipuivat viimein vuotta myöhemmin yhteisen etujärjestön muodostamiseen.²⁷⁵

Teollisuuden keskusliiton perustava kokous pidettiin Helsingin Hotelli Palacessa 23.9.1975. Järjestön toiminta käynnistyi virallisesti vuoden 1976 alussa entisissä Suomen teollisuusliiton tiloissa Eteläranta 10:ssä. Keskusliiton ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi tuli Suomen työnantajain keskusliiton entinen toimitusjohtaja, varatuomari Timo Laatonen. Hän jätti tehtävän jo syksyllä 1979, jolloin toimitusjohtajaksi valittiin entinen Finlaysonin toimitusjohtaja ja STK:n puheenjohtaja vuorineuvos Stig Hästö. Toimitusjohtajan lisäksi liiton asioita hoitivat johtajisto, toimitus ja hallitus sekä myöhemmin perustettu hallituksen työvaliokunta. Ylin päätäntävalta oli keskusliiton alaisten toimialajärjestöjen valitsemalla edustajistolla.²⁷⁶ TKL:n tehtäväksi tuli käsitellä koko teollisuutta koskevia talous- ja elinkeinopoliittisia kysymyksiä ja puolustaa teollisuuden yhteisiä etuja. Tavoitteena oli edistää koko maan taloudellista kehitystä sekä sellaista talous- ja teollisuuspolitiikkaa, joka mahdollistaisi kansantalouden voimavarojen tehokkaan hyödyntämisen ja varmistaisi teollisuusyritysten kannattavan liiketoiminnan.²⁷⁷ TKL:n ensimmäinen puheenjohtaja, Nokian pääjohtaja, vuorineuvos Björn Westerlund piti tärkeänä myös teollisuuden

²⁷⁵ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 4.2.1975, 27.3.1975, 27.5.1975 ja 2.7.1975; myös Jensen-Eriksen 2008, 59. Eri teollisuudenalojen yhteiselo TKL:ssa ei sujunut aivan kitkattomasti, mutta yhdistymisen arvioitiin todella vahvistaneen teollisuuden asemaa yhteiskunnassa (Jensen-Eriksen 2008, 60-62; ks. myös Hästö 1987, 263-265, 328, 331, 341, 372). Kokemus metsäteollisuuden erityisasemasta ja -tarpeista ei kuitenkaan lopullisesti hiipunut järjestöfuusioon: kesäkuussa 2016 Metsäteollisuus ry ilmoitti eroavansa TKL:n seuraajasta, Elinkeinoelämän keskusliitosta, koska koki EK:n toiminnan tulokset jäsenkuntansa kannalta epätydyttäväiksi kompromisseiksi ('Metsäteollisuus hylkää EK:n', *Helsingin Sanomat* 21.6.2016).

²⁷⁶ Jensen-Eriksen 2008, 59; Pesonen 1992, 34-35, 39; Sakari T. Lehto antaa muistelmissaan tunnustusta Timo Laatuselle TKL:n luotsaamisesta uuden järjestön alkuvuosina, mutta pitää Laatusen valintaa lopulta epäonnistuneena: "Teollisuus menetti erinomaisen työmarkkinamiehen ja sai huonosti motivoituneen talouspolitiikon" (Lehto 1996, 138. Vrt. Lauri Helve: "TKL:n johtamisesta tullut yhä vaikeampaa", *Helsingin Sanomat* 23.8.1980).

²⁷⁷ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1975. Lehdistötiedote "Teollisuuden keskusliitto perustettu", 23.9.1975. TKL:n perustamisen myötä päättyi Suomen teollisuusvaltuuskunnan toiminta, jonka korvasivat STK:n ja TKL:n hallitusten yhteiskokoukset. Suomen teollisuuden keskusvaliokunta pysyi pystyssä mutta sen merkitys hiipui, kunnes keskusvaliokunta 1980-luvulla elvytettiin STK:n ja TKL:n yhteisenä keskustelufoorumina (ELKA. STKV. STVK:n pöytäkirjat 1963–1976. STVK:n kokous 17.6.1976; ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1977–1978. STK:n johtokunnan kokous 19.1.1978; Hallituksen pöytäkirjat 1981–1983. STK:n hallituksen kokous 30.11.1982; myös Mansner 1990, 152).

yhteiskunnallisen arvostuksen kohentamista. Teollisuuden oli saatava sille kuuluva tunnustus talouskasvun ja yhteiskunnan kehittämisedellytysten luoja.²⁷⁸

Sulavalta jäälautalta vaaralliseen naapuriin

Toimintaansa 1970-luvun puolivälissä käynnistelleet EVA ja TKL päätyivät identtisiin arvioihin suomalaisen yhteiskunnan tilasta: se oli hälyttävä. Yhteiskunnallinen ilmapiiri oli liike-elämän näkökulmasta sietämätön. EVA tulkitse synkkänä, että liike-elämä kävi karvasta kujanjuoksua: ”Ideologia, jolla elinkeinoelämä seisoo, on kuin keväinen sulava jäälautta. Takatalvi voi antaa hengähdystauon mutta monella alkaa usko vähetä.”²⁷⁹ Kuin yhdestä suusta TKL huokaili, että monen yritysjohtajan usko tulevaisuuteen horjui eikä suoranainen apaattisuuskaan ollut tuntematonta. Kiilto Oy:n toimitusjohtajan Antti Soljan sanoin yrittäjät kulkivat kuin kivi kengässä. Yhä useammalla vaiva oli tullut niin suureksi, että teki mieli riisua kengät kokonaan. Yrittämisen halu oli tukahtunut ja yritykset taistelivat talousvaikeuksien keskellä eloonjäämisestään. Teollisuus ei uskaltanut luottaa kannattavan tuotantotoiminnan tulevaisuuteen Suomessa.²⁸⁰

Porvarilliset arvot olivat uhattuina, liiketoiminnan arvostus oli painunut pohjamutiin, ja Max Jakobsonin mukaan nuorisoa koulutettiin suhtautumaan kielteisesti vapaaseen yritystoimintaan ja yksityiseen omistusoikeuteen.²⁸¹ Liike-elämän edustajat olivat tappiomielialan vallassa kokiessaan, että yleinen mielipide, työntekijät, virkamiehet ja

²⁷⁸ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1975. Vuorineuvos Björn Westerlundin puhe TKL:n edustajiston kokouksessa; Kevätkokous 20.5.1976. Vuorineuvos Björn Westerlundin avauspuhe. Vasemmistolehdistö esitti asiaankuuluvaa arvostelua, jonka mukaan TKL:n perustaminen oli osoitus taloudellisen harvainvallon kasvusta ja ”suurpääoman” voimien keskittämisestä ja ryhmittymisestä työntekijöitä vastaan (esim. ‘Suurpääoma keskittää, harvainvalta kasvaa’, *Kansan Tahto* 5.9.1975; ‘Teollisuuden ryhtiliike muotoutumassa’, *Demari* 9.9.1975; ‘Teollisuusporvarit yhteen liittoon’, *Demari* 23.8.1975; ‘Teollisuuden keskusliitto syntyi: Suurpääoma kokoaa voimiaan’, *Kansan Uutiset* 24.9.1975). Muussa lehdistössä reaktiot olivat laimeampia, eikä toimittajien tarvinnut harrastaa samanlaista TKL:n tarkoituserien arvuuttelua kuin EVA:n kohdalla (esim. Nimimerkki Esalaisen Tänä päivänä -kolumni: ‘Teollisuuden superliitto’, *Etelä-Suomen Sanomat* 6.9.1975; ‘Teollisuus yhtyi – Laatonen tuli johtoon’, *Saimaan Sanomat* 25.9.1975; ‘Keskittymistä’ (pk), *Savon Sanomat* 25.9.1975; ‘Teollisuuden voimat koossa’ (pk), *Kauppalehti* 26.9.1975).

²⁷⁹ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. MS/RIL: ‘Elinkeinoelämän ideologiaa’ 6.5.1976.

²⁸⁰ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 25.11.1976. Toimitusjohtaja Antti Solja: ‘Ajatuksia teollisuuden toimintaedellytyksistä’; ‘Kovat lääkkeet nyt ainoa keino’ (pk), *Teollisuus tiedottaa* 9.12.1976.

²⁸¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975 ja 1976. Max Jakobson: ”EVA:n repliikki tulevaa rooliaan koskevassa keskustelussa”, Suomen pankkiyhdistys 24.3.1975; EVA:n kokous 10.6.1976. Max Jakobsonin katsaus.

poliitikot suhtautuivat siihen vihamielisesti.²⁸² Radikaali muutos asenteissa oli EVA:n käsityksen mukaan tapahtunut 1970-luvun alkupuolella. Aiemmin suomalaiset yritysjohtajat olivat EVA:n mielestä olleet suojassa hyökkäyksiltä ja saaneet osakseen hyväksyntää, joten uusi tilanne tuntui järkyttävältä. Samaa mieltä oli Suomen metsäteollisuuden keskusliiton puheenjohtaja Gay Ehrnrooth. Hänen mukaansa teollisuus oli ennen nähty taloudellisen kasvun ja elintason kohottamisen avaintekijänä. Nyt yleinen asennoituminen oli käynyt päinvastaiseksi: teollisuuden väitettiin saastuttavan, tuhlaavan resursseja ja pakottavan kuluttajat ostamaan tuotteita, joita he eivät tarvinneet. Tosiasiassa jo lukuisat aiemmat yritysjohtajasukupolvet olivat samaan tapaan kokeneet tulleen väärinymmärretyiksi, kaltoin kohdelluiksi ja syrjityiksi yhteiskunnassa.²⁸³ Suomalaiset yritysjohtajat eivät myöskään olleet yksin järkytyksen tunteineen 1960–1970-lukujen vaihteen arvosteluallan edessä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa liike-elämän edustajien tuntemukset olivat hyvin samankaltaiset.²⁸⁴

1970-luvun asennekehityksen taustalla oli yhteiskunnan kiihkeätahtinen rakennemuutos. Suomen väestö koulutautui, kaupunkilaistui ja palkkatyöläistyi. Omistajien ja yrittäjien määrä yhteiskunnassa väheni samalla, kun palkansaajien osuus huomattavasti kasvoi. Liike-elämällä oli suhteessa yhä vähemmän omakohtaisia puolustajia, joten sen arvot kuten tehokkuus, tuottavuus ja kannattavuus tuntuivat herättävän aiempaa vähemmän vastakaikua.²⁸⁵ Myös työn arvostus ja työmotivaatio vaikuttivat arveluttavasti laskeneen, mistä kieli lakkojen, poissaolojen ja työvoiman vaihtuvuuden lisääntyminen.²⁸⁶ Työnteon tai yritystoiminnan vieroksumista vakavampaa oli, että öljykriisin aiheuttama

²⁸² Esim. KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. EVA:n kokous 4.12.1974. Max Jakobsonin katsaus; Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: 'Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus', *Konttoriteknikka* 76 -tapahtuma 4.10.1976.

²⁸³ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. K[ari] N[ars]: 'Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia' 3.6.1976; Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: 'Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus', *Konttoriteknikka* 76 -tapahtuma 4.10.1976; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 20.5.1976. Toimitusjohtaja Gay Ehrnrooth: 'Talouspolitiikalla teollisuutta kehittämään'; Karonen 2004, 13; Kuisma 1993, 402; Mansner 1981, 34-35.

²⁸⁴ Phillips-Fein 2009, 152; Vogel 1989, 213; Waterhouse 2014, 37.

²⁸⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus; Muistiot 1973–1976. MS/RIL: luonnos 'Elinkeinoelämän ideologiaa' 6.5.1976; KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: Muutosten keskellä, Tasavallassa tapahtuu -TV-ohjelma 1977.

²⁸⁶ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. EVA:n kokous 4.12.1974. Max Jakobsonin katsaus; Muistiot 1973–1976. MS/RIL: 'Elinkeinoelämän ideologiaa' 6.5.1976; K[ari] N[ars]: 'Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia' 3.6.1976; Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: 'Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus', *Konttoriteknikka* 76 -tapahtuma 4.10.1976; 'TKL:n puheenjohtaja: Talouspolitiikassa nyt totuuden hetki käsillä', *Teollisuus tiedottaa* 25.11.1976; 'Kovat lääkkeet nyt ainoa keino' (pk), *Teollisuus tiedottaa* 9.12.1976.

kansainvälinen talouslama nostatti vaatimuksia talousjärjestelmän ”uudelleensuuntaamisesta”. EVA piti mahdollisena jopa uhkaa, että vaikeuksista ajaututtaisiin vallankumoukseen.²⁸⁷ Säikähtäneet tunnelmat tavoittaa hyvin valtuuskunnan kevätkokouksessa esitetty toteamus, että ”[h]ämmennys on tavaton elinkeinoelämän piirissä ja pelko siitä, että koko yhteiskunta kaatuu”.²⁸⁸ Samanlaisia huolenaiheita oli yhdysvaltalaisilla liikemiehillä, jotka pelkäsivät 1960–1970-lukujen yhteiskunnallisen kehityksen uhkaavan yksityisten yritysten ja koko markkinatalousjärjestelmän olemassaoloa.²⁸⁹

Suomessa yhteisymmärrys ideologisista peruskysymyksistä tuntui murtuneen. Liike-elämän ja julkisen vallan välille oli syntymässä syvenevä henkinen kuilu. Liike-elämän kannalta ongelmaa kärjisti se, että yhä useammat sen toimintaa koskevat ratkaisut tehtiin poliittisella areenalla ja julkisen hallinnon koneistossa. Poliittinen päätöksentekoprosessi puolestaan vaikutti yritysmaailmasta käsin etäisemmältä ja mahdollisuudet osallistua siihen heikommilta kuin ennen. Poliittiset realiteetit tuntuivat säännönmukaisesti ajavan taloudellisten näkökohtien yli. Päätäjien asiantuntemus talousasioissa oli liike-elämän edustajien mielestä heikko, eivätkä päättäjät uskaltaneet tunnustaa talouden tosiasioita poliittisten realiteettien pelossa. Niinpä liiketoiminnan edellytyksiä oli yhä vaikeampaa saada asianmukaisesti huomioon otetuiksi päätöksenteossa.²⁹⁰ Liike-elämän silmin katsottuna vaikutti kaiken kaikkiaan siltä, että harjoitetun talous- ja yhteiskuntapolitiikan tietoisena tavoitteena oli vapaan yritystoiminnan vähittäinen kuristaminen ja elinkeinoelämän kolhiminen.²⁹¹

²⁸⁷ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Suomen talouselämän linjanvetoa’ 6.4.1976; Muistiot 1973–1976. MS/RIL: ‘Elinkeinoelämän ideologiaa’ 6.5.1976.

²⁸⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. Muistio pääministeri Martti Miettusen puheenvuorosta EVA:n kevätkokouspäivällisillä 10.6.1976 ja sen johdosta käytetyistä puheenvuoroista.

²⁸⁹ Vogel 1989, 146; Waterhouse 2012, 242; Waterhouse 2014, 40.

²⁹⁰ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Yritys ja yhteiskunta’, Ideapäivät 30.10.1975; Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 10.6.1976. Max Jakobsonin katsaus; Max Jakobson: ‘Elinkeinoelämä ja poliittinen päätöksenteko’, Finnovaatio-päivät, Lahti 24.8.1976; Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: ‘Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus’, Konttoritekniikka 76 -tapahtuma 4.10.1976; Muistiot 1973–1976. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976; ‘Tosiasiat tunnustettava’ (pk), *Teollisuus tiedottaa* 1.4.1974.

²⁹¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. Max Jakobson: ”EVA:n repliikki tulevaa rooliaan koskevassa keskustelussa”, Suomen pankkiyhdistys 24.3.1975; Muistiot 1974–1976. Luonnos ‘Elinkeinoelämän ideologiaa’ 8.5.1976.

Useimmille suomalaisille 1970-luvun kehitys merkitsi hyvinvointipalveluiden turvaverkoston luomista. EVA:n tulkinassa korostuivat täysin toisenlaiset seikat: julkinen sektori paisui, valtion oma yritystoiminta lisääntyi ja julkinen valta puuttui entistä yksityiskohtaisemmin yksityiseen liiketoimintaan. EVA alkoi jo epäillä suomalaisen sekatalouden toimintakykyä. Kenties kahden vastakkaisen talousjärjestelmän piirteet olivat ”kuin menninkäinen ja päivänpaiste, jotka eivät voi elää samanaikaisesti samassa paikassa”. Yritys niiden yhteensovittamiseksi voisi vain johtaa vakaviin häiriöihin.²⁹² Liike-elämän edustajien mielestä valtion olisi pitänyt säädellä ainoastaan liiketoiminnan yleisiä puitteita, mutta nyt talouspolitiikkaa leimasivat Gay Ehrnroothin sanoin ohjailupyrkimykset, säännöstelymentaliteetti ja poikkeuslakihysteria. Julkinen valta ohjaili yritystoimintaa yksityiskohtaisesti verotuksella, sosiaali- ja työsuojelulainsäädännöllä, investointien ja sijainnin ohjauksella sekä suhdanne-, kauppaa-, tulo-, rakenne-, liikenne- ja työllisyyspolitiikalla. Koko ”EVALainen yritystoiminta” uhkasi siis tukehtua hengiltä. Ohjailun ohella valtio kohdisti yrityksiin kasvavia vaatimuksia. Niiden hoidettavaksi tuli esimerkiksi työllisyyden turvaamiseen ja ympäristönsuojeluun liittyviä tehtäviä. Liiketoiminnassa oli siis kiinnitettävä yhä enemmän huomiota toiminnan yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. EVA:n mukaan käynnissä oli ”hiipivä sosialisointi” eli päätäntävällän siirtyminen yrityksissä omistajalta muille sidosryhmille.²⁹³ Sääntelyn lisäksi talouden vapaata toimintaa häiritsi valtion oma liiketoiminta. Erityisesti suuryritysten asema tuntui käyvän uhanalaiseksi, kun valtionyhtiöt kilpailivat niiden kanssa elintilasta.²⁹⁴ Valtion otteen tiukentuminen herätti voimakasta huolta myös muualla. Yhdysvalloissa yritystoiminnan lisääntynyt sääntely oli jopa merkittävin motiivi liike-elämän poliittiselle mobilisaatiolle.²⁹⁵

²⁹² KA. EVA. Muistiot 1974–1976. Luonnos ‘Elinkeinoelämän ideologiaa’ 8.5.1976.

²⁹³ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. MS/RIL: ‘Elinkeinoelämän ideologiaa’ 6.5.1976; Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: ‘Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus’, Konttoritekniikka 76 -tapahtuma 4.10.1976; Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Taloudellinen demokratia’, Yleisen Osuuskauppojen Liiton 75. Edustajakokous 1.6.1977; Max Jakobson: Muutosten keskellä, Tasavallassa tapahtuu -TV-ohjelma 1977; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1975. Teollisuuden keskusliiton toimintaohjelma vuodelle 1976; Kevätkokous 20.5.1976. Toimitusjohtaja Gay Ehrnrooth: ‘Talouspolitiikalla teollisuutta kehittämään’. Liike-elämän edustajien huoli sääntelyn laajuudesta ei sinänsä ollut perusteeton, sillä Suomessa esimerkiksi rahapolitiikka oli säänneltympää kuin teollisuusmaissa yleensä (esim. Huikko, Kustaa & Pöysä, Jorma (1998) Vakaa markka. Teot ja tarinat. Sitran julkaisuja 208. Jyväskylä: Atena Kustannus. 62, 128).

²⁹⁴ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. MS/RIL: ‘Elinkeinoelämän ideologiaa’ 6.5.1976.

²⁹⁵ Useem 1984, 151, 160, 164-165; Vogel 1989, 59, 201; Waterhouse 2012, 237-239. Myös ”hiipivän sosialismin” retoriikka oli Yhdysvalloista tuttu. Siellä liike-elämä alkoi tosin 1970-luvulla viljellä voimakkaan ideologisen puheenparren sijaan hienovaraisempaa, asiantuntemukseen vetoavaa kieltä (Vogel 1989, 226).

EVA:n mielestä valtion interventio talouteen vaaransi yritysten liikevoittojen ohella perustavanlaatuiset henkiset arvot. ”Mitä hyödyttää aineellinen hyvinvointi, jos henki kahlitaan ja aloitteellisuus estetään kuten keskiajalla”, varoitteli EVA:n johtaja Kari Nars.²⁹⁶ Jakobson piti ajatusta yhteiskunnan toiminnan järkipäisestä suunnittelusta valistusajan ranskalaisfilosofeilta periytyvänä sitkeähenkisenä illuusiona. Hän arvosteli suunnittelua holhoavaksi ja korosti vapaiden yksilöllisten ponnistelujen merkitystä henkisen ja aineellisen edistyksen parhaana takeena.²⁹⁷ Narsin mukaan yhteiskunnan pienet puutteet olisi suvaittava, sillä pyrkimykset luoda täydellinen yhteiskunta veisivät vain kohti autoritaarista yhteiskuntaa. Sääntely oli EVA:n mielestä itseään vahvistava mekanismi, joka helposti laajeni aina uusille aloille. Pääomien ja investointien ohjailusta olisi lyhyt matka työvoiman pakko-ohjailuun ja tuonnin kontrolloimisesta tavaroiden jakelun säännöstelyyn. Riskinä oli, että kehitys johtaisi huomaamatta säännöstelytalouteen, jossa kaikkea yritystoimintaa ohjattaisiin pakkotoimin. Itse asiassa EVA näki jo Suomessa eräitä suunnitelmatalouden piirteitä. Jakobson uhkaili, että samaa tietä jatkamalla jouduttaisiin pian ”rajoittamaan ja säännöstelemään ei vain yritysten toimintamahdollisuuksia vaan myös yksityisten kansalaisten valinta- ja liikkumavapautta”.²⁹⁸

Maalailemistaan synkistä visioista huolimatta EVA ei pitänyt Suomen vakavimpana uhkakuvana neuvostotyyppistä sosialismia. Akuutimpi vaara piili pohjoismaisessa hyvinvointivaltiokehityksessä. Jakobson väittikin provokatiivisesti, että Suomella oli vaarallinen naapuri – Ruotsi. Länsinaapurin korkeampi palkkataso ja paremmat työolot houkuttelivat kymmenet tuhannet suomalaiset muuttamaan työn perässä Ruotsiin, ja Suomen työnantajain keskusliitto pelkäsi työvoimapulaa. EVA:n silmissä suurempi vaara piili länsinaapurista säteilevissä yhteiskunnallisissa vaikutteissa. Suomen oli pyrittävä vastaamaan rikkaan Ruotsin asettamaan haasteeseen ja pysyttelemään kilpailukykyisenä

²⁹⁶ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. K[ari] N[ars]: ‘Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia’, luonnos keskustelun pohjaksi 3.6.1976; ks. myös ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 20.5.1976. Toimitusjohtaja Gay Ehrnrooth: ‘Talouspolitiikalla teollisuutta kehittämään’.

²⁹⁷ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Elinkeinoelämä ja julkinen valta’, Yrittäjäjuhlat 5.10.1976.

²⁹⁸ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Suomen talouselämän linjanvetoa’ 6.4.1976; Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: ‘Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus’, Konttoriteknikka 76 -tapahtuma 4.10.1976; Muistiot 1973–1976. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976.

paitsi taloudellisen, myös yhteiskunnallisen kehityksen saralla.²⁹⁹ Samalla piti kuitenkin välttää sairastumista ”Ruotsin tautiin”, joka tarkoitti julkisen sektorin holtittomana pidettyä paisumista. Ruotsissa oli sosiaalidemokraattien johdolla edetty EVA:n mielestä jo liian pitkälle, osatavoitetalouteen. Se oli enää viimeinen välivaihe ennen varsinaista suunnitelmataloutta.³⁰⁰ Ruotsin taloudellinen ja sosiaalinen edistys olivat olleet parhaimmillaan 5-10 vuotta aiemmin. Tällä tasolla tulisi Suomenkin pysytellä. Missään tapauksessa Suomi ei saisi seurata Ruotsin tietä enää pidemmälle.³⁰¹

Liike-elämän edustajat pitivät Ruotsin taudin tartunnanvaaraa todellisena. Ruotsin työmarkkinoiden ohella myös kotimaan julkinen sektori veti puoleensa alati kasvavan osan suomalaisesta työvoimasta. Kuntien ja valtion palveluksessa olevien määrä kasvoi nopeasti, kun hyvinvointipalveluita kehitettiin. Max Jakobson varoitteli, että kasvuvauhdin jatkuessa samana julkinen sektori ahmaisisi kokonaan seuraavan kymmenen vuoden aikana odotettavissa olevan työvoiman lisäyksen. Liike-elämän palvelukseen ei siis riittäisi lainkaan lisää väkeä. Vielä kohtalokkaampaa oli, että yhteiskunnallisten uudistusten vauhti Suomessa oli käynyt liian nopeaksi taloudelliseen kantokykyyn verrattuna.³⁰² Julkisen sektorin laajentuessa kasvoi luonnollisesti myös sen rahoitustarve. Liike-elämän edustajista

²⁹⁹ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Kansalliset voimavaramme ja kansainvälinen kilpailu’, Suomen Vähittäiskauppaliiton 63. kesäkokous 13.7.1975; Esitelmäluonnos, Frankfurt helmikuu 1976; ELKA. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1975. Teollisuuden keskusliiton toimintaohjelma vuodelle 1976; Bergholm 2012, 16-17; Koroma 2015, 69; ks. myös Okkonen 2012b. Hyvin samaan sävyyn puhui presidentti Urho Kekkonen: ”Maamme yhteiskuntapolitiikan onnistumista voidaan tavallaan mitata ulkomaille suuntautuvan muuttovirran voimakkuudella. On luonnollista, että houkutus muuttaa Ruotsiin on suuri, koska olot muistuttavat paljon omiamme, sen kieli on maamme toinen kansalliskieli ja kyseessä on ehkä maailman parhaiten hyvinvoiva valtio.” (Urho Kekkosen julkaistu tuotanto, Tasavallan Presidentin vastaukset International Herald Tribunen esittämiin kysymyksiin 27.8.1976).

³⁰⁰ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. KN K[ari] N[ars]: ‘Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia’, luonnos keskustelun pohjaksi 3.6.1976.

³⁰¹ KA. EVA. Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: ‘Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus’, Konttoritekniikka 76 -tapahtuma 4.10.1976.

³⁰² 1970-luvun alussa valtion finanssipolitiikka todella oli löyhää, kun kasvavia verotuloja ei säästely (Hulkko & Pöysä 1998, 48). Julkisen talouden kasvusta ja kehityksestä 1950–1970-luvuilla ks. myös Hjerpe, Reino & Pihkala, Erkki (1982) ‘Julkinen talous nousee suurimmaksi’. Teoksessa Ahvenainen, Jorma, Pihkala, Erkki & Rasila, Viljo (toim.) Suomen taloushistoria 2: Teollistuva Suomi. Helsinki: Tammi, 481-493. Sakari Heikkisen ja Seppo Tiihosen mukaan julkisen sektorin kasvu nopeutui 1970-luvun puolivälissä (Heikkinen & Tiihonen 2010, 160). Hannu Lehtilä kuvaa Johannes Virolaisen ”legendaarisia” budjetteja vuosina 1974–75: ”... kun valtiovarainministerin puheille tuli lähetystö rahaa pyytämään, Virolainen kysyi myöntävän vastauksen lisäksi vielä, että riittääkö raha varmasti? Jos oltiin epävarmoja, annettiin lisää. Ja jos tultiin hakemaan valtion avustusta yhden viran perustamiseen, niin Virolainen kysyi, tullaanko sillä varmasti toimeen. Eikö olisi varmintaa perustaa saman tien toinenkin virka?” (Lehtilä, Hannu (1998) Tuntematon Koivisto. Helsinki: Otava. 280). Poikkeuksellisista lukemista huolimatta itse huolenaihe ei ollut uusi, vaan työnantajat olivat jo 1900-luvun alusta lähtien karsastaneet sosiaalisten uudistusten teollisuudelle aiheuttamia rasituksia (Mansner 1981, 136-138). Julkisten menojen kehityksestä ks. liite 2.

valtion verokirstut vaikuttivat pohjattomilta. Vielä vuonna 1965 Suomen bruttoveroaste oli ollut kolmenkymmenen prosentin luokkaa, mutta vuonna 1976 se kohosi jo miltei 40 prosenttiin. EVA varoitteli, että verotuksessa liikuttiin ehdottomilla ääri rajoilla.³⁰³ Ruotsin tilanne, jossa julkisen sektorin koko oli jo 60 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteen, oli EVA:lle kavahdettava esimerkki.³⁰⁴

Liike-elämän edustajien mielestä etusijalla olisi pitänyt olla enemmän taloudellinen kuin yhteiskunnallinen kehitys. Poliitikkojen tärkeysjärjestys ei välttämättä ollut sama. Jopa Martti Miettusen johtama kansanrintamapohjainen ”hätätilahallitus”, jonka Kekkonen runnoi kokoon marraskuussa 1975 taistelemaan työttömyyttä vastaan, vaikutti kiinnostuneemmalla sosiaalipoliittisista uudistuksista kuin talousongelmien ratkaisemisesta.³⁰⁵ Tilanne ei muuttunut hätätilahallitusta syksyllä 1976 seuranneen Miettusen keskustavetoisen vähemmistöhallituksen aikana. Hallituksen puheilla säästöbudjetista oli TKL:n Timo Laatusen mielestä ”vain propagandamerkitystä.” Teollisuusjohtajien silmissä ratkaisu oli päivän selvä: ainoa kestävä keino valtion talouden tasapainottamiseksi oli julkisten menojen voimakas karsiminen ja niiden kasvun rajoittaminen tuottavuuden kasvun mukaiseksi. Poliitikkoja näytti kuitenkin houkuttelevan päinvastainen linjaus, joka pyrki talouden tasapainottamiseen verotusta kiristämällä. TKL varoitteli, että teollisuuden verojen korottaminen johtaisi vain yritysten toiminnan vaikeutumiseen entisestään ja sitä kautta työttömyyden lisääntymiseen. Lopulta edessä olisi talouskasvun pysyvä hidastuminen.³⁰⁶

Suuri yleisö tervehti tyydytyksellä liiketoimintaan kohdistettavia veroja ja maksuja, mikä Kari Narsin mukaan johtui kuvitelma, että kansalaiset pääsivät tällöin itse halvalla. Tämän harhaluulon EVA halusi oikaista, sillä ”[n]iin kauan kuin lähdetään siitä, että elinkeinoelämä itse maksaa viulut, tulee esiintymään runsaasti esityksiä, jotka merkitsevät

³⁰³ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. K[ari] N[ars]: ‘Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia’, luonnos keskustelun pohjaksi 3.6.1976; Pöytäkirjat 1977. EVA:n työvaliokunnan kokous 8.2.1977. Muistio ‘Näkökohtia ”kansantalouden runko-ohjelmasta” (KARU)’ 26.1.1977; Max Jakobson 1975-1980. Max Jakobson: ‘Kansalliset voimavaramme ja kansainvälinen kilpailu’, Suomen Vähittäiskauppiasliiton 63. kesäkokous 13.7.1975; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 25.11.1976. Referaatti vuorineuvos Björn Westerlundin avauspuheesta TKL:n edustajiston kokouksessa; ks. myös Hjerpe & Pihkala 1982, 488-489. Ks. myös liite 2.

³⁰⁴ Jakobson 1992, 129-130.

³⁰⁵ ‘Hallitusohjelma’ (pk), *Teollisuus tiedottaa* 18.3.1976.

³⁰⁶ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1976. Timo Laatusen katsaus TKL:n syyskokouksessa 25.11.1976; TKL:n hallituksen kokous 25.11.1976; ‘Syytä huolestumiseen’ (pk), *Teollisuus tiedottaa* 20.5.1976.

julkisen kulutuksen kasvua ja osaltaan pohjautuvat elinkeinoelämän verotuksen lisäämiseen”. TKL:n mielestä valtiovalta ja laajat kansalaispiirit suhtautuivat yritystoimintaan lyhytnäköisellä ulosmittausmentaliteetilla.³⁰⁷ Keskusliiton mukaan verotusta käytettiin pahimmillaan jopa yrityksiin kohdistuvana rankaisukeinona.³⁰⁸ Liike-elämä sai pelkän maksumiehen roolin ilman, että sen mittavia panoksia hyvinvoinnin rahoittajana huomioitiin, saati sitten arvostettiin. Ymmärrystä talouskasvun ja kilpailukyvyn edistämiseksi ei herunut, vaikka juuri ne tekivät kasvavan julkisen sektorin ylläpitämisen mahdolliseksi. Yritysten rasitteita haluttiin vain lisätä ymmärtämättä, että tällöin niiden mahdollisuudet ”pyörien käynnissäpitämiseen” heikkenisivät.³⁰⁹

Tähän kaikkeen aikoivat EVA ja TKL saada muutoksen aikaan. Liike-elämälle oli palautettava sille oikeutetusti kuuluva arvonanto ja osallistumisoikeus yhteiskuntakehityksen määrittelyyn. Yhteiskunnallinen ilmasto oli käännettävä yritystävällisemmäksi ja markkinatalousmyönteisemmäksi. Julkisen sektorin kasvua oli suitsittava ja verotusta kevennettävä. Talouspolitiikassa oli asetettava etusijalle yksityisen liiketoiminnan kannattavuus ja suomalaisen teollisuuden kansainvälinen kilpailukyky. EVA:n ja TKL:n arviot vallitsevasta tilanteesta, sen muuttamisen välttämättömyydestä ja muutoksen suunnasta kävivät hyvin yksiin. Sen sijaan järjestöt ajautuivat erimielisyyksiin siitä, kenen toimesta, millä keinoin ja kenen kanssa muutosta tulisi käytännössä edistää.

Valtuuskunta vetää linjaa

Alkuinnostus EVA:n toimintaan oli suurta vuosina 1974–1975. Suomalainen liike-elämä tempautui mukaan EVA:n perustamishankkeeseen toiminnan tarmossa, mutta ajattelemta asiaa pitemmälle käytännön tasolla. Innostuneissa tunnelmissa EVA:n tehtävien tarkka määrittely jäi myöhemmin käytävien keskustelujen varaan.³¹⁰ Max Jakobsonin mukaan näin

³⁰⁷ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 25.11.1976. Referaatti vuorineuvos Björn Westerlundin avauspuheesta TKL:n edustajiston kokouksessa; ‘Lyhytnäköinen ulosmittaushenki vaikeuttaa ongelmien ratkaisua’, *Teollisuus tiedottaa* 22.1.1976.

³⁰⁸ Koroma 2015, 55-56.

³⁰⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1976 ja 1977. Muistio pääministeri Martti Miettusen puheenvuorosta EVA:n kevätkokouspäiväisillä 10.6.1976 ja sen johdosta käytetyistä puheenvuoroista; EVA:n työvaliokunnan kokous 24.3.1977. Henri J. Vartiainen: ‘Kansantalouden kehitysvaihtoehdot ja talouspolitiikan strategiat’ 7.3.1977.

³¹⁰ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Stig Hästö Max Jakobsonille 15.10.1976. PM ‘EVA ja sen rooli’; ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 31.1.1974. Päiviö Hetemäki: PM ‘Elinkeinoelämän yhteistoiminnan tehostaminen’ 22.1.1974; STKV:n kokous 9.5.1974 ja 25.11.1974.

toimittiin, jotta valtuuskunta saatiin ylipäättään perustettua. Jos toimintamuodot ja suhteet jäsenjärjestöihin olisi yritetty yksityiskohtaisesti täsmentää, ”olisivat synnytysvaikeudet mitä todennäköisimmin tulleet ylivoimaisiksi”.³¹¹ Teollisuuden keskusvaliokunnan tiedotustoimintaa aktivoimaan pyrkineen STK:n puheenjohtajan, vuorineuvos Stig Hästön mukaan yksityiskohtaiset määrittelyt eivät sitä paitsi olleet vaikuttaneet tarpeellisilta. EVA:n tarkoitus oli ollut perustajatahoille itsestään selvä: estää Suomen luisuminen kohti sosialismia.³¹² Silti kaikilla EVA:n perustamishankkeessa mukana olleilla ei alun perinkään ollut selkeää visiota tulevan järjestön käytännön roolista. Ne, joilla näkemys oli, eivät puolestaan olleet kaavailuissaan täysin yksimielisiä: ”yhteisesti sovittua tai edes ajateltua toimintalinjaa ei ole ... ja toisaalta on olemassa jonkin verran rajujakin odotuksia”.³¹³ Jo EVA:n ensimmäisen toimintavuoden aikana oletus yksimielisyydestä vaihtui eripuraan EVA:n toiminnan suotavista muodoista ja laajuudesta. Erityisen kriittisiä EVA:a kohtaan olivat teollisuuden edustajat Suomen teollisuuden keskusvaliokunnassa, STK:ssa ja TKL:ssa.

EVA:n ja teollisuuden johtohahmot määrittelivät valtuuskunnan tehtävät yhtenevästi. EVA:n tuli luoda yhteiskuntaan yhteistyön ilmapiiriä ja vuorovaikutusta eri intressiryhmien välille. Sen tuli seurata talouselämän toimintaedellytyksiin vaikuttavaa yleismaailmallista kehitystä ja tarjota tästä kehityksestä luotettavaa tietoa sekä liike-elämälle että muulle yhteiskunnalle. EVA:n oli edistettävä taloudellisen toiminnan yleisiä edellytyksiä ja kansantalouden myönteistä kehitystä. Valtuuskunnan vastuulla oli myös liike-elämän yhteiskunnallisen roolin pohtiminen ja yhteiskuntaa säilyttävän poliittisen dialogin käyminen. Kaiken kaikkiaan EVA:n tehtäväkenttään kuuluivat liike-elämän yhteiset, yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta merkitykselliset kysymykset ja pitkän aikavälin yhteiskunnallis-poliittiset tavoitteet.³¹⁴ EVA:ssa ja teollisuusvaikuttajilla oli kuitenkin ristikkäiset näkemykset siitä, miten tehtävät oli käytännössä toteutettava.

³¹¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. Max Jakobson: ‘EVA:n repliikki tulevaa rooliaan koskevassa keskustelussa’, puhe Suomen pankkiyhdistyksen päivällisillä 24.3.1975.

³¹² KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Stig Hästö Max Jakobsonille 15.10.1976. PM ‘EVA ja sen rooli’.

³¹³ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. Muistio ‘EVA:n roolin selkeyttämisestä’ 15.5.1975.

³¹⁴ KA. PH. Puheet ja käsikirjoitukset 1972–1975. Päiviö Hetemäki Keskuskauppakamarin syyskokouksessa 10.12.1974 ja Lahden Kauppakamarissa, päiväämätön; Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Stig Hästö Max Jakobsonille 15.10.1976. PM ‘EVA ja sen rooli’ ja PM ‘TT ja EVA’, päiväämätön; ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. STK:n johtokunnan kokous 17.12.1975. Timo Laatonen: PM ‘EVA:n ja TKL:n työnjako’.

Stig Hästö oli alun perin tavoitellut pelkkää liivintaskutoimistoa taustavaikuttajana toimivalle liike-elämän harmaalle eminenssille. Kun EVA kuitenkin päätettiin perustaa, Hästö sai tehtäväkseen opastaa toimitusjohtaja Jakobsonia uuteen työhönsä. Hästö suosittelee Jakobsonille matalaa profiilia ja varoitti tätä omaksumasta tarpeettoman näkyvää roolia. Hästön yllätykseksi ja suuttumukseksi EVA hankki pian itselleen edustustilat ja aiottua laajemman henkilökunnan.³¹⁵ STK:n johtokunnan kokouksessa joulukuussa 1975 Timo Laatonen, TKL:n tuore toimitusjohtaja, hahmotteli vastaperustetun TKL:n ja EVA:n välistä työnjakoa. Laatusen määritelmässä EVA:n kontolle lankeaisivat asennekehityksen seuraaminen ja siihen vaikuttaminen, taloudellisen tietämyksen lisääminen ja levittäminen sekä yleisluontoisen yhteiskuntapoliittisen keskustelun käyminen. Käytännössä EVA:n tuli tarjota ideoita liike-elämän järjestöjen omalle tiedotustoiminnalle ja hyödyntää näennäisesti riippumattomia taustakirjoittajia sanomansa levittämiseksi julkisuudessa. Hästö puolestaan korosti, ettei EVA:n johtajan tullut niinkään mainostaa toimintaansa vaan ennen muuta *toimia* tehokkaasti.³¹⁶ Toisaalta jo kansainvälisen kuuluisuuden – Max Jakobsonin – valinta EVA:n toimitusjohtajaksi oli osoittanut, ettei tarkoituksena ollutkaan noudattaa (Hästön) alkuperäistä ajatusta hienovaraisesta taustavaikuttamisesta.³¹⁷

Hästön epäilyt osuivat oikeaan. EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobsonilla ja puheenjohtaja Päiviö Hetemällä ei ollut aikomusta tyytyä diskreetin taustatoimijan roolin. He aikoivat toki ryhtyä vastustamaan yhteiskuntajärjestyksen ja talousjärjestelmän muuttamiseen tähtäävää toimintaa, kuten Hästö oli valtuuskunnan päätavoitteen kiteyttänyt.³¹⁸ Jakobsonin ja Hetemäen mielestä yhteiskuntajärjestelmän puolustusoperaatioon oli kuitenkin lähdettävä markkinatalouden viiriä avoimesti ja ylpeästi heiluttaen. EVA päätti turvautua hyökkäykseen parhaana puolustuksena ja omaksui ohjenuorakseen osallistumalla

³¹⁵ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Mika Tiivola Hetemälle 10.5.1977. Stig Hästö: PM ‘EVA:n synty ja kehitys’, 25.4.1977; Hästö 1987, 315–318. Myös Päiviö Hetemäki oli EVA-ideaan konkretisoidessaan korostanut, että perusteilla oleva yhteistyöelin edellyttäisi vain pientä henkilökuntaa ja budjettia (KA. PH. Puheet ja käsikirjoitukset 1972–1975. Päiviö Hetemäki Keskuskauppamarin syyskokouksessa 10.12.1974; ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 31.1.1974. Päiviö Hetemäki: PM ‘Elinkeinoelämän yhteistoiminnan tehostaminen’, 22.1.1974).

³¹⁶ ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. STK:n johtokunnan kokous 17.12.1975. Timo Laatonen: PM ‘EVA:n ja TKL:n työnjako’ ja Stig Hästö: PM ‘EVA:n toimintasuunnitelma 1976’, 16.12.1975.

³¹⁷ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Stig Hästö Max Jakobsonille 15.10.1976. ‘EVA ja sen rooli’.

³¹⁸ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Stig Hästö Max Jakobsonille 15.10.1976. ‘EVA ja sen rooli’.

vaikuttamisen. Valtuuskunta piti liike-elämän aiempaa poliittista toimintaa liian pidättyvänä ja peräänkuulutti aktiivista osanottoa yhteiskunnalliseen keskusteluun. Vaikkei julkisella esiintymisellä aina voitaisi vaikuttaa juuri vireillä olevaan asiaan, ainakin julkisen keskustelun aikaansaaminen saisi päättäjät harkitsemaan liike-elämän näkemyksiä myöhemmin esiin tulevissa kysymyksissä. Eihän voitu olettaa, että päättäjät ottaisivat liike-elämän mielipiteitä huomioon ilman, että se itse julkisesti ilmaisisi näkökantansa.³¹⁹

Ennen kaikkea EVA nosti salkoon markkinatalouden lipun. Paradoksaalisesti juuri valtuuskunnan perustamisen perimmäisin syy – markkinatalouden puolustaminen sosialisointipaineita vastaan – vei EVA:n kahnauksiin taustavoimiensa kanssa. EVA koki ongelmalliseksi sellaisen yhteiskuntakeskustelun, jossa Suomen kansantaloutta arvioitiin ja arvosteltiin suhteessa ”utopistiseen sosialistiseen ideaalimalliin” eikä käytännössä toimiviin sosialistisiin talouksiin.³²⁰ Tilanteen korjaamiseksi EVA julkaisi vuonna 1976 läntistä ja itäistä talousjärjestelmää kansantajuisesti vertailleen pamfletin *Talouden tosiasiat*. TKL ja STK kielsivät mainitsemasta niiden edustajien osallistumisen kirjaa valmistelleeseen työryhmään. Max Jakobson tulkitsee muistelmissaan, että teollisuusjärjestöt eivät siis halunneet leimautua markkinatalouden kannattajiksi vaan pysyttelivät mieluummin ideologisesti puolueettomina.³²¹ Tosiasiassa Teollisuuden keskusliittokin julisti heti toimintaohjelmansa ensimmäisessä virkkeessä, että Suomi on markkinatalousmaa. EVA:n avoimesti julkituomassa markkinatalouden sanomassa ongelmana oli sen vastaanotto poliittisen vasemmiston käsissä. Taistolaisten riepottelussa viestin volyyymi moninkertaistui ja sisältö sai osakseen kiusallisen suurta huomiota.³²²

Syntymäpäivähaastattelussa *Helsingin Sanomissa* keväällä 1975 STK:n puheenjohtaja, vuorineuvos Erkki Partanen määritteli, että EVA:n tehtävänä oli huolehtia saman

³¹⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. R[isto] P[iepponen]: ‘Muistio Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 3.4.1975 käydystä EVA:n toimintaa koskevasta ohjelmallisesta keskustelusta’; Muistiot 1973–1976. K[ari] N[ars]: ‘Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia’, luonnos keskustelun pohjaksi 3.6.1976; Tarkka 2002, 410–411. Ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1978. EVA:n kokous 29.11.1978. Mika Tiivolan avausanat: ”Tilanne edellyttää, että elinkeinoelämä osallistuu aktiivisesti keskusteluun talouttamme kohtaavista haasteista, talouspolitiikan tavoitteista ja keinoista. Elinkeinoelämän on selvästi määriteltävä ne ehdot, joiden vallitessa työllisyyttä, kasvua ja sopeutumista edistävä kehitystyö on mahdollista.”

³²⁰ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Kari Nars 26.8.1975: ‘Pystyykö vallitseva talousjärjestelmämme selvittämään tilannettamme’, 26.8.1975 ja ‘Elämisen laatu markkina- ja sosialistisissa maissa’. Samaa epäsuhtaa oli valittanut 25 vuotta aiemmin myös Friedrich Hayek (Hayek 1949).

³²¹ Jakobson 2003, 123; Nars, Kari (2002) Mahtimiesten matkassa. Helsinki: Tammi. 198.

³²² ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 24.5.1977. ‘Teollisuuden keskusliiton periaatteellinen toimintaohjelma’, 12.5.1977; Jakobson 1992, 151.

yhteiskuntajärjestyksen säilymisestä Suomessa vielä kymmenen vuoden kuluttuakin.³²³ Presidentti Kekkonen suivaantui lausunnosta ja soitti Päiviö Hetemäelle varoittaakseen häntä osallistumasta tällaiseen ”tarpeettomia ristiriitoja herättävään toimintaan”.³²⁴ EVA herätti Kekkosessa muitakin epäilyksiä, sillä se ei ollut presidentin kontrollissa kuten useimmat muut poliittisen kentän toimijat. Kekkonen ei kuitenkaan tuonut julkisesti esille varauksellisuuttaan valtuuskuntaa kohtaan. Jakobsonin mukaan presidentin neutraali kanta oli järjestön kannalta paras mahdollinen, sillä Kekkonen ei voinut olettaa ilmaisevan EVA:lle varsinaista tukeaan. Kielteinen kommentti häneltä olisi taas voinut vakavasti vahingoittaa valtuuskuntaa, sillä liike-elämän johtajat kuuntelivat herkällä korvalla presidentin mielipiteitä. Tästä asetelmasta Jakobson arvelee Kekkonen olleen täysin tietoinen.³²⁵

Kekkonen ohella talous- ja erityisesti teollisuusmiehet kuulostelivat tarkkaan Neuvostoliiton näkemyksiä, jotka olivat EVA:a kohtaan varsin kriittisiä. Max Jakobsonin saaman tiedon mukaan Neuvostoliiton käskyt vaikuttivat myös kotimaisten kommunistien EVA-kritiikin taustalla.³²⁶ Iso-Britanniassa, Yhdysvalloissa ja Ruotsissa pitkään asuneena Jakobson tarkasteli asioita usein läntisestä näkökulmasta, eikä hän peitellety länsisympatioitaan. Päiviö Hetemäki teki parhaansa neuvostoliittolaisten epäluottamuksen hälventämiseksi ja yhteyden rakentamiseksi Tehtaankadun ja Jakobsonin välille. Suurlähetystöneuvos Mihail Kotov kertoi kuitenkin Ahti Karjalaiselle, että hän ja suurlähettiläs Viktor Stepanov ”ovat kieltäytyneet ja kieltäytyvät”. Kotov perusteli jyrkkyyttään sillä, että EVA ei tulisi koskaan ”tukemaan nykyisen ulkopoliittisen linjan jatkumista Suomessa”.³²⁷ Myös Stepanov teki tietäväksi kielteisen asennoitumisensa sekä EVA:an yleensä että erityisesti sen toimitusjohtajaan Max Jakobsoniin, Suomen ulkopoliitiikan ”pahaan henkeen”. Stepanov tiesi mistä naruista vetää ja varoitteli

---

³²³ Jakobson 1992, 126.

³²⁴ Tarkka 2006, 277.

³²⁵ Jakobson 1992, 127. Jakobsonin oletus perustui ilmeisesti EVA:n poliittiseen kiistanalaisuuteen ja epäilyttävyyteen Neuvostoliiton silmissä. Jukka Tarkan mukaan Kekkonen varauksellisuus EVA:a kohtaan hellitti myöhemmin, mahdollisesti Kekkonen omaisuutta hoitaneen Mika Tiivolan harjoittaman suhdetoiminnan ansiosta. Tiivolan ja Kekkonen välinen yhteydenpito pysyi julkisuudelta piilossa (Tarkka 2002, 110).

³²⁶ K.A. M.J. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. PM ‘Kommunistien hyökkäys EVA:a vastaan kiihtyy’, 18.1.1977. Syksyllä 1971 Jakobson oli ollut ehdolla YK:n pääsihteeriksi, mutta hänen valintansa kariutui viime kädessä Neuvostoliiton vastustukseen.

³²⁷ UKA. Vuosikirja 1975. Ahti Karjalainen Urho Kekkoselle 1.3.1975. Jakobsonin länsisympatioista ks. esim. Tarkka, Jukka (2010) Max Jakobson: Kylmän sodan diplomaatti. Helsinki: Otava. 294, 298.

teollisuusjohtajia, että EVA:an sitoutumisesta voisi koitua seuraamuksia idänkaupalle.³²⁸ Teollisuusmiehet eivät voineet sivuuttaa uhkailuja olankohtauksella, sillä idänkauppa oli merkittävä tulonlähde ja työllistäjä Suomessa. Vaikka suurlähettiläällä oli tunnetusti arhakkä ilmaisuutyylä, Stepanovin varoitukset eivät olleet leikin asia.

Max Jakobson pyrki EVA:n kautta tuomaan esille lännen ja läntisen mielipiteen tärkeyttä idän vastapainoksi. Kylmän sodan Suomessa ulkopoliittikka samastettiin herkästi idänsuhteisiin, mutta Jakobson halusi tarkastella maata laajemmissa kansainvälisissä yhteyksissään. Niinpä hän analysoi EVA:n kokouksissa esittämässään tilannekatsauksissa kansainvälistä tilannetta ja sen vaikutuksia Suomeen. Analyysien painotus oli erityisesti läntisessä perspektiivissä.³²⁹ Kirjeessään presidentti Kekkoselle keväällä 1975 Jakobson käänsi päälaelleen hokeman idänkaupan poliittisuudesta huomauttamalla, että myös länsikaupalla oli poliittista merkitystä. Hänen mukaansa Suomen solmimat EFTA- ja EEC-sopimukset merkitsivät, että Suomi kuului kansainvälispoliittiselta asemaltaan läntisten teollisuusmaiden piiriin.³³⁰ Sisällöltään Jakobsonin sanomaa ei voi pitää erityisen radikaalina, mutta julkilausuttu länsimielisyys oli aikanaan ulko- tai tarkemmin sanoen idänpoliittisesti epäkorrektia. EVA:n ympärillä käytiinkin keskustelua valtuuskunnan poliittisesta luotettavuudesta eli siitä, ”ettei siitä tule poliittista painolastia toimintaan osallistuville”.³³¹

EVA:n kannalta tilanne oli kokonaisuudessaan haasteellinen. Valtuuskunta oli syntynyt aidosta tarpeesta kasvattaa liike-elämän poliittista vaikutusvaltaa ja helpottaa sen tukalaa yhteiskunnallista asemaa. Taustavoimat toivoivat EVA:n kuitenkin ajavan näitä tavoitteita mahdollisimman matalalla profiililla.³³² Yleistä mielipidettä, puhumattakaan presidentti

³²⁸ Jakobson 1992, 14.

³²⁹ Esim. KA. EVA. Pöytäkirjat 1974 ja 1975. EVA:n kokous 4.12.1974. Max Jakobsonin katsaus; EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus.

³³⁰ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson Urho Kekkoselle 22.5.1975.

³³¹ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. Muistio EVA:n kokouksessa 10.6.1976 toimitusjohtajan katsauksen pohjalta käydystä keskustelusta.

³³² Kaikki eivät toisaalta pitäneet EVA:n toimintaa tarpeeksi näkyvänä ja äänekkäänä. Jakobson sai myös palautetta, jossa EVA:n toivottiin omaksuvan aktiivisemmän julkisen roolin, esimerkiksi osallistuvan vuoden 1975 eduskuntavaalitaisteluun. Jakobson vastasi vaatimuksiin huomauttamalla, etteivät kaikki valtuuskunnan vaikuttamisen muodot näkyneet eivätkä voineet näkyä ulospäin (KA. EVA. Kirjeenvaihto 1974–1975 ja 1976. Max Jakobson Niilo Jaakkolalle 22.7.1975; Max Jakobson Asko Tarkalle 13.4.1976). ”Suurempi hosuminen julkisuudessa” olisi vain johtanut valtuuskunnan toimintamahdollisuuksien menettämiseen (KA. EVA. Muistiot 1973–1976. Muistio EVA:n kokouksessa 10.6.1976 toimitusjohtajan katsauksen pohjalta käydystä keskustelusta).

Kekkosen tai Neuvostoliiton mielipiteestä, valtuuskunnan ei tullut härnätä liian suorasukaisella puheella markkinataloudesta. Toisaalta Max Jakobson on huomauttanut, etteivät liike-elämän edustajat olleet täysin yksimielisiä siitä, mitä kaikkea puolustamista kaipaavaan ”vapaaseen talousjärjestelmään” lopulta kuului. Yrittäjät esimerkiksi kannattivat periaatteessa markkinataloutta, mutta toivoivat samalla valtiovallalta erityiskohtelua. Merkittävä osa suomalaisesta teollisuudesta hyötyi idänkaupasta, jota käytiin sekä politiikan että markkinoiden ehdoilla. Ja vaikka yritysjohtajat vanhoivat länsimaisen demokratian nimiin, moni heistä vierasti Jakobsonin mukaan siihen kuuluvaa moniarvoisuutta.³³³

Jäsenkenttä kohdisti EVA:an ristiriitaisia vaatimuksia ja odotuksia. Lisäksi kotimainen vasemmisto, Neuvostoliitto ja presidentti Kekkonen suhtautuivat järjestöön epäluuloisesti. Lopulta juuri tämä asetelma antoi Jakobsonille vapaat kädet toimia, kuten parhaaksi katsoi. Hänen oli käytännössä mahdotonta luoda EVA:lle toimintalinjausta, joka olisi tyydyttänyt sen taustavoimia ja tyynnyttänyt kommunisteja, itänaapuria ja Kekkosta. Niinpä hän saattoi pitää päänsä ja pysytellä omalla linjallaan. Kuten Jukka Tarkka kuvaa, EVA henkilöityikin vahvasti Jakobsoniin ja sai toimitusjohtajansa kasvot.³³⁴ Korvaamattomana apuna Jakobsonilla oli alkuun talouselämän edustajien syvästi kunnioittama Päiviö Hetemäki. Hetemäkeä seurasi puheenjohtajana Suomen Yhdyspankin pääjohtaja Mika Tiivola. Häntä paitsi kunnioitettiin, myös pelättiin taloudellisen valtansa tähden. Hetemäki ja Tiivola jakoivat Jakobsonin käsitykset EVA:n tavoitteista, jotka heidän mielestään olivat syvällisempiä kuin yritysystävällisen ilmapiirin levittäminen Suomeen.³³⁵ Kolmikön johdolla EVA jatkoi valitsemallaan linjalla eteenpäin, vaikka sen taustalla kiisteltiin ankarasti valtuuskunnan tavoitteista ja toimintalinjoista.

Kontroversseja ja kompetenssikonflikteja

EVA kävi useiden vuosien ajan rajanvetoa suhteessa muihin liike-elämän järjestöihin. Se päättyi kahnauksiin esimerkiksi osuustoimintaliikkeen Pellervo-Seuran kanssa.

---

³³³ Jakobson 1992, 126.

³³⁴ Tarkka 2002, 98.

³³⁵ Jakobson 1992, 128; Nars 2002, 195. Suurten liikepankkien vallasta ks. esim. Kuisma & Keskisarja 2012. Markku & Keskisarja, Teemu (2012) Erehtymättömät: Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa 1862–2012. Helsinki: WSOY.

Maataloustuottajat olivat osuuskuntiansa kautta Pellervossa vahvasti edustettuina. Maatalous taas rahoitti jo ennestään useaa liike-elämän järjestöä, joten pellervolaiset kokivat jäsenmaksunsa EVA:lle epäreiluksi. Kompromissiratkaisuna Pellervon jäsenmaksuosuutta pienennettiin kolmanneksella, vaikka vastaavia päällekkäisyyksiä esiintyi EVA:n mielestä myös muissa jäsenjärjestöissä.³³⁶ EVA:n ja Pellervon välisessä ristivedossa ei välttämättä ollut kyse pelkästä rahasta. Pellervo-Seura oli Maataloustuottajain keskusliiton vahvassa otteessa ja MTK puolestaan lähellä keskustapuoluetta, jonka voimakas K-linja suhtautui Max Jakobsoniin ja EVA:an kyräillen – ja toisin päin.³³⁷

Keväällä 1976 sosiaalidemokraattinen kauppa- ja teollisuusministeri Eero Rantala puolestaan kritisoi sitä, että valtio osallistui tahtomattaan valtuuskunnan rahoittamiseen. Valtionyhtiöt suorittivat jäsenmaksuja teollisuus- ja työnantajajärjestöille ja niiden varoja taas ohjautui EVA:n toiminnan ylläpitämiseen. Epäkohta päätettiin ratkaista irrottamalla valtionyhtiöt EVA:n toiminnasta. Käytännössä asia hautautui, kun valtuuskunnalle menevää osuutta jäsenmaksuista ei voitu erottaa, eivätkä yksittäiset yritykset voineet erota järjestöjen muodostamasta järjestöstä. Neste Oy:n pääjohtaja Uolevi Raade tosin erosi mielenosoituksellisesti valtuuskunnan jäsenyydestä ja ilmoitti ministeri Rantalalle, ettei hän eivätkä muut valtionyhtiöiden edustajat osallistuisi EVA:n toimintaan. Välikikko oli Jukka Tarkan mukaan lähinnä näytösluontoinen eikä estänyt Raadetta osallistumasta näyttävästi EVA-päiville pölyn laskeuduttua vuonna 1979.³³⁸

³³⁶ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974 ja 1975. Pöytäkirja neuvottelusta Suomen työnantajain keskusliitossa 10.4.1974; Muistio 'EVA:n rahoitus ja Pellervo-Seura' (vuoden 1975 pöytäkirja-aineistossa); Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson Veikko Ihamuotilalle 25.9.1975; ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 27.3.1974. Pellervo-Seuran jäsenyyden ongelmallisuus nousi esille vielä 1980-luvun puolella. Ks. KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM 'Elinkeinoelämän yhteistoiminnasta' 15.5.1984.

³³⁷ Tarkka 2002, 102-103.

³³⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 10.6.1976; ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1976–1980. STKV:n kokous 17.6.1976; Tarkka 2002, 104-105. Valtionyhtiöiden jäsenyysproblematiikka oli ennestään tuttu STK:sta. Melkein kaikki valtionyhtiöt kuuluivat Työnantajain Yleiseen Ryhmään sen jäljiltä, että K.-A. Fagerholmin sosiaalidemokraattinen hallitus oli yrittänyt 1940-luvulla vetää valtionyhtiöt pois työnantajajärjestöistä. Hallituksen mielestä valtionyritysten ei sopinut kuulua liittoon, joka keräsi jäseniltään varoja työntekijöitä vastaan suunnattuihin työtaistelurahastoihin. Yleisellä ryhmällä rahastoja ei ollut, joten valtionyhtiöt saattoivat kuulua siihen (Mansner 2005, 33-34). Nesteen jäsenyys TKL:ssa ja STK:ssa aiheutti samanlaisia ongelmia, jotka saatiin kuitenkin ratkaistua ilman Nesteen tai muiden valtionyhtiöiden eroa. Ilmeisesti Raaden EVA-manööverin eräänä tarkoituksena oli välttää tilanteen kärjistymistä siten, että valtionyhtiöt olisivat joutuneet irrottautumaan myös STK:sta ja TKL:sta (EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1976. TKL:n hallituksen kokous 17.6.1976; ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 2.7.1975, 3.9.1975 ja 20.10.1975). Myöhemmin Max Jakobson katsoi Uolevi Raaden itse asiassa tehneen EVA:lle palveluksen eroamalla valtuuskunnasta. Valtionyritykset eivät olleet sen koommin olleet edustettuina EVA:n hallintoelimissä, joten valtuuskunta saattoi 1980-luvulla huoletta puhua valtiollisen

Päiviö Hetemäki oli perustamisvaiheessa painottanut, että EVA ei pyrkisi korvaamaan mitään muuta elinkeinoelämän etujärjestöä, puuttuisi niiden asioihin tai suorittaisi niille kuuluvia tehtäviä.³³⁹ Alkuaikojen toistuvat vakuuttelut EVA:n toiminnan suunnittelemisesta kiinteässä yhteistyössä jäsenjärjestöjen kanssa kielivät siitä, että reviirinjako muodostui pian ongelmaksi.³⁴⁰ Se ei tullut EVA:lle yllätyksenä. Järjestöissä vallitsi voimakas nurkkapatriotismi, ja oman reviirin varjeleminen oli ”järjestöihmisten voimakkaimpia vientejä”.³⁴¹ Päinvastaisista vakuutteluista huolimatta EVA antoi itse aiheita jäsenjärjestöjen epäluuloille. Se pyrki omaksumaan itselleen roolin liike-elämän yhtenäisen linjan luoja ja toiminnan ylimpänä koordinoijana. EVA halusi valvoa koko liike-elämän intressejä poliittisiin päätöksentekijöihin päin ja koki olevansa korkeimman tason päätöselin, joka määritteli liike-elämän kehityksen suuntaa ja allokoisi sen resursseja. Julkisessa keskustelussa EVA tahtoi esiintyä aloitteentekijänä, jonka reaktioita muut talouselämän järjestöt seuraisivat ja tukisivat.³⁴²

Ei siis ollut ihme, että jäsenjärjestöt huolestuivat EVA:n aikeista ja pelkäsivät sen tallovan varpailleen. EVA pyrki tynnyttelemään jäseniään toimintaohjelmallaan syksyllä 1975. Ohjelman mukaan EVA kommentoisi yhteiskunnallisia ja taloudellisia kysymyksiä koko liike-elämän puolesta vain taustajärjestöjen kanssa erikseen sovittaessa. Mikäli kannanottojen julkistamisesta ei päästäisi yhteisymmärrykseen, valtuuskunnan oli

---

liiketoiminnan yksityistämisestä (KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Kari Kairamolle 15.12.1986).

³³⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. Neuvottelu Suomen työnantajain keskusliitossa 10.4.1974. Luonnos Elinkeinoelämän valtuuskunnan säännöiksi; KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Päiviö Hetemäen esitelmä Keskuskauppakamarin syyskokouksessa 10.12.1974; ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 31.1.1974. Päiviö Hetemäki: PM ‘Elinkeinoelämän yhteistoiminnan tehostaminen’, 22.1.1974; ks. myös Jakobsonin samanhenkiset vakuuttelut: KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. EVA:n työvaliokunnan kokous 1.7.1974; ‘EVA vielä vain idea’, *Helsingin Sanomat* 6.8.1974; ‘Max Jakobson tarjoaa Eva-yhteistyötä yhteistyöhaluisille’, *Talouselämä* 20.12.1974.

³⁴⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974 ja 1975. EVA:n kokous 10.6.1974; EVA:n kokous 28.5.1975; EVA:n työvaliokunnan kokous 13.11.1975; EVA:n kokous 27.11.1975; Muistiot 1973–1976. Muistio EVA:n kokouksessa 10.6.1976 toimitusjohtajan katsauksen pohjalta käydystä keskustelusta.

³⁴¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. Max Jakobson: ‘EVA:n repliikki tulevaa rooliaan koskevassa keskustelussa’, puhe Suomen pankkiyhdistyksen päivällisillä 24.3.1975; Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson Stig Hästöille 16.5.1975.

³⁴² KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. R[isto] P[iepponen]: ‘Muistio Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 3.4.1975 käydystä EVA:n toimintaa koskevasta ohjelmallisesta keskustelusta’, Muistiot 1973–1976. Muistio ‘EVA:n roolin selkeyttämisestä’ 15.5.1975; KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Muistio ‘TT ja EVA’, päiväamäton. Samansuuntaisia odotuksia esiintyi lehdistössä, jossa EVA:n odotettiin toimivan ”elinkeinoelämän järjestöjen yksimielisen kannan tulkkina” ja kykenevän antamaan liike-elämän yhteisiä kannanottoja, joiden ”alla on kaikkien tärkeimpien yhteisöjen yhteisöjen nimikirjoitus” (*Helsingin Sanomat* 30.5.1975; ‘Merkittävä kannanotto’ (pk), *Turun Sanomat* 30.5.1975).

tydyttävä ainoastaan seuraamaan tilannetta.³⁴³ EVA ei silti varsinaisesti uskonut, että se pystyisi lievittämään epäluuloja: ”Yksikään EVAn ottama askel tuskin parantaa tilannetta – hyvätkin toimenpiteet aiheuttavat pistoksia jossakin”. Perääntymisen sijaan EVA koki tarvitsevansa entistä laajemman toimivallan. Järjestö aikoi pitää kiinni itsenäisestä toimintalinjastaan suhteessa taustavoimiinsa.³⁴⁴ Vuoden 1974 kuumeisesta innostuksesta päädyttiinkin kevään 1975 tilanteeseen, jossa osa jäsenkentästä koki EVA:n uhkaksi sen olemassaololle tai ainakin ”perinteelliselle tehtäväkentälle ja riippumattomuudelle”.³⁴⁵

Kaikkein vakavimpiin reviiritaisteluihin EVA ajautui TKL:n kanssa. Teollisuuden keskusliiton toimitusjohtajaksi valittu Timo Laatonen kritisoi joulukuussa 1975, että taustajärjestöjen näkemyksiä ei ollut otettu huomioon EVA:n toimintaohjelmaa laadittaessa. Tuloksena oli päällekkäistoimintoja ja resurssien tuhlaamista. TKL:n johdon mielestä EVA:n tuli pitäytyä vain yleispoliittisissa kysymyksissä ja pysytellä erossa talous-, työmarkkina-, maatalous- tai rahapolitiikasta, jotka kuuluivat jäsenjärjestöille. Kaiken kaikkiaan EVA:n oli pysyttävä taustajärjestöilleen alisteisena. Laatonen ei ollut arvostelussaan yksin. Hänen lisäksi päällekkäistoiminnoista kantoivat huolta esimerkiksi Rauma-Repolan pääjohtaja, vuorineuvos Paavo Honkajuuri, Kemiran pääjohtaja, vuorineuvos Martti Hovi ja STK:n toimitusjohtaja Pentti Somerto.³⁴⁶ Max Jakobson tuohtui teollisuusmiesten kritiikistä. Hän tuskaili Päiviö Hetemäelle, että teollisuus pyrki rajoittamaan EVA:n toimintapiiriä ja ajamaan valtuuskunnan sivuraiteelle. Sieltä käsin sen olisi mahdoton toteuttaa perimmäistä tehtäväänsä. Valtuuskunnan oli voitava kohdistaa huomionsa kaikkiin yhteiskunnallisen kehityksen kannalta tärkeisiin kysymyksiin myös talouspolitiikan alalla. Jakobsonista TKL:n johdon asenne henki muutosvastaisuutta, vaikka EVA oli perustettu nimenomaan muutoksen aikaansaamiseksi maan poliittisessa kehityksessä – kaikki muu oli ”fraseologiaa”. Loukkaantuneen Jakobsonin mielestä

³⁴³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Luonnos ‘EVA ja sen toiminnan suunnittelu’. Kokouksessa pitämässään puheenvuorossa Päiviö Hetemäki vielä painotti, ettei toki kaikista asioista voitu olla yhtä mieltä ja ettei EVA:n tarkoituksena ollut ”pyrkä väkisin yhteisiin kannanottoihin silloin, kun jäsenjärjestöjen intressit menevät eri suuntiin”. Tällöinkin kannatti silti keskustella asioista omassa piirissä ja vaihtaa ajatuksia sekä informaatiota.

³⁴⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. Juhani Ristimäki: ‘Silloin kun teollisuuden sijalle on sijoitettu sana elinkeinoelämä’, päiväämätön; Muistiot 1973–1976. ‘Haikossa 9.-10.5.1975 käsiteltäviä asioita’.

³⁴⁵ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. Muistio ‘EVA:n roolin selkeyttämisestä’ 15.5.1975.

³⁴⁶ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 20.10.1975; ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. STK:n johtokunnan kokous 17.12.1975. Timo Laatonen: PM ‘EVAn ja TKL:n työnjako’; Johtokunnan pöytäkirjat 1977-1978. STK:n johtokunnan kokous 2.5.1977.

taustavoimien negatiivinen asennoituminen esti EVA:n pyrkimysten edellyttämän yhteistoiminnan syntymisen.³⁴⁷

Kaikkein äänekkäin EVA-kriitikko oli Stig Hästö. Hänen mukaansa EVA:a kehitettiin tarpeettomaksi päällekkäisjärjestöksi, joka kasasi itselleen ”joutaviakin tehtäviä” ja kohdisti huomiota muille järjestöille kuuluviin asioihin. EVA:n edustajat esitelmöivät ”kaiken näköisistä asioista ja sivusivat liiankin usein sellaisia asioita, jotka eivät alkuperäisen suunnitelman mukaan EVA:lle kuuluneetkaan”. Niinpä EVA:n toiminta herätti teollisuusjärjestöissä närkästystä ja nosti pintaan kompetenssikonflikteja ja kontroversseja.³⁴⁸ Hästö tuohtui EVA:n toimintaan lopulta niin pahoin, että kieltäytyi osallistumasta EVA:n toimintaan missään muodossa ennen kuin valtuuskunnan toimintaan liittyvät epäselvyydet olisi hoidettu pois päiväjärjestyksestä. EVA:n noudattama linja ei Hästöän mielestä vastannut valtuuskunnan alkuperäistä tarkoitusta. Jollei EVA nopeasti suorittaisi täydellistä uudelleen orientoitumista, se olisi ”viisainta lakkauttaa ja perustaa TKL:n yhteyteen yhteiskuntapoliittinen osasto hoitamaan niitä tehtäviä, joita EVA näköjään ei halua hoitaa”.³⁴⁹ Max Jakobson ei pyrkinyt kumoamaan Hästöän syytöksiä, vaan piti senhetkisiin tarpeisiin vastaamista tärkeämpänä kuin alkuperäisen tarkoituksen täyttämistä.³⁵⁰

Stig Hästöän arvostelun johdosta EVA:n ja sen jäsenjärjestöjen välistä suhdetta puitiin yksityiskohtaisesti vuonna 1977. Valtuuskunnan puheenjohtajiston asettama kolmimiehinen työryhmä laati toimenpidesuosituksen EVA:n toiminnan järjestämisestä. Työryhmä peräänkuulutti rakentavan yhteistyön luomista EVA:n ja jäsenjärjestöjen välille ja painotti EVA:n roolia yhteiskunnallis-poliittisiin kysymyksiin keskittyvänä taustatoimijana. Päivänpolttavat talouspoliittiset asiat EVA:n piti jättää jäsenjärjestöille. Niiden tuli

³⁴⁷ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson Päiviö Hetemäelle 29.12.1975.

³⁴⁸ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 20.10.1975; ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. STK:n johtokunnan kokous 17.12.1975. Stig Hästö: PM ‘EVA:n toimintasuunnitelma 1976’, 16.12.1975; Johtokunnan pöytäkirjat 1977-1978. STK:n johtokunnan kokous 2.5.1977; KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Stig Hästö Max Jakobsonille 15.10.1976. PM ‘EVA ja sen rooli’; Mika Tiivola Päiviö Hetemäelle 10.5.1977. Stig Hästö: PM ‘EVA:n synty ja kehitys’, 25.4.1977.

³⁴⁹ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Mika Tiivola Hetemäelle 10.5.1977. Stig Hästö: PM ‘EVA:n synty ja kehitys’, 25.4.1977; KA. EVA. Kirjeenvaihto 1977. Max Jakobson Stig Hästöille 15.4.1977 (luonnos).

³⁵⁰ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1977. Max Jakobson Mika Tiivolalle 11.5.1977.

vastaavasti antaa EVA:lle työrauha ja varaukseton tukensa.³⁵¹ EVA:n Max Jakobson, TKL:n Timo Laatonen ja STK:n Pentti Somerto antoivat työryhmän suosituksia seurailevan lausunnon joulukuussa 1977. Siinä lääkkeeksi pitkään jatkuneeseen kyräilyyn nimettiin henkilökontaktien lisääminen EVA:n ja taustajärjestöjen välillä. Lisäksi lausunto korosti, jälleen kerran, että EVA:n toiminta keskittyisi yleispolitiikkaan, eikä valtuuskunta toimisi neuvotteluosapuolena jäsenjärjestöille kuuluvissa kysymyksissä.³⁵² Tämän jälkeen tilanne rauhoittui. Kirjeessään suurlähettiläs Jaakko Iloniemelle syksyllä 1979 Max Jakobson totesi, että EVA:n tilanne oli vakiintunut eikä taustalla enää ollut häiritseviä ristiriitoja.³⁵³ Muistelmiensa mukaan myös Stig Hästö leppyi ja suostui pitkän hampain hyväksymään EVA:n toiminnan, koska koki Jakobsonin hyödylliseksi suomalaiselle liike-elämälle.³⁵⁴

Reviirikiistoista toimivaan työnjakoon

Reviiritaistelun hiipuminen ei merkinnyt yksinäisyyden saavuttamista liike-elämän poliittisen toiminnan linjauksista. Ristiriidat päinvastoin vain korostuivat, kun näyttämöllä oli EVA:n ja TKL:n muodossa kaksi voimakastahtoisesti johdettua järjestötoimijaa. EVA:n ja TKL:n sarvienkalisteluun sekoittui arvo- ja vaikutusvaltataistelua kahden asemaansa vasta juurruttavan organisaation välillä. Olihan mahdollista, ettei kaikille riittäisi tilaa Suomen jo ennestään tiheällä, mutta rajallisen kokoisella järjestökentällä.³⁵⁵ Periaatteessa kuluja oleellisempaa oli toiminnan tuloksekkuus. TKL:n hallituksessa Nesteen Uolevi Raade katsoi, että teollisuuden oli vastattava järjestäytyneen työväen haasteeseen ”kvalitatiivista ylivoimaansa” hyödyntämällä eli edunvalvontaansa riittävästi rahoittamalla. Raadetta säesti Oy MK-Tuote Ab:n toimitusjohtaja Heikki Tavela. Hän piti miljoonan markan (vuoden 2015 rahassa noin 590 000 euroa) käyttämistä esimerkiksi

³⁵¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n kokous 7.12.1977. Toimenpidesuositus 9.8.1977. Työryhmän jäseniä olivat Oy Strömberg Ab:n toimitusjohtaja Fredrik Castrén, Oy Ovako Ab:n toimitusjohtaja Lauri Pöyhönen ja G. A. Serlachius Oy:n toimitusjohtaja Gustaf Serlachius.

³⁵² KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n kokous 7.12.1977. PM ‘EVA:n ja sen taustajärjestöjen suhteet’.

³⁵³ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1979. Max Jakobson Jaakko Iloniemelle 29.10.1979. Jakobsonin käsitystä tukee Pentti Somerton jälkikäteen esittämä arvio (ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja sekalaista 1985 II. Pentti Somerto: ‘Haja-ajatuksia EVA:n toiminnasta’, 10.11.1986).

³⁵⁴ Hästö 1987, 319. Muistikuvaa tukevat Hästön ja Jakobsonin välillä vuoden 1977 kiistojen jälkeen jälleen kulkeneet hyvä veli -kirjeet (KA. EVA. Kirjeenvaihto 1978 ja 1979. Max Jakobson Stig Hästölle 18.9.1978; Stig Hästö Max Jakobsonille 4.9.1979; KA. EVA. Kirjeenvaihto 1980. Stig Hästö Max Jakobsonille 11.12.1980). Muistelmiensa ilmestyessä Hästö kuitenkin toi uudelleen esiin näkemyksensä, että EVA oli täysin tarpeeton organisaatio, joka vain kulutti liike-elämän rahoja (Tapio Kari: ‘Parantumaton kapitalisti muistelee’, *Kansan Uutiset* 6.1.1988; ‘Stig H. Hästö, 70: Vakautus puhalttaa inflaatiota vastaan’, *Länsi-Suomi* 12.9.1988; ‘Teollisuuden edusmies vaihtoi kirjailijaksi’, *Helsingin Sanomat* 13.9.1988).

³⁵⁵ Nars 2002, 199; Numminen 1980, 223 (Max Jakobsonin haastattelu).

verotuksen kehittämiseen pikkusummana, jonka uhraamalla voitiin nopeasti voittaa satoja miljoonia, jopa miljardeja.³⁵⁶ Päällekkäistoimintojen maksamista kulungeistaan tarkat yritysjohtajat, molempien järjestöjen viimekätiset rahoittajat, eivät kuitenkaan katsoneet hyvällä.³⁵⁷

Osittain erimielisyyksissä oli myös kyse siitä, että järjestöt toimivat eri tasoilla ja eri tarkoituksessa. Kuten EVA ja TKL itsekin mielsivät, Elinkeinoelämän valtuuskunnan vastuulla oli liike-elämän pitkän aikavälin yhteiskunnallinen vaikuttaminen; Teollisuuden keskusliitto puolestaan työskenteli akuuttien talous-, teollisuus- ja kauppapoliittisten kysymysten parissa. Päiväkohtaisten ja pitkän tähtäyksen tavoitteiden erilainen logiikka aiheutti jo lähtökohtaisesti ristivetoa järjestöjen välille.

Silti kyse oli myös todellisista näkemyseroista. Järjestöjen välinen periaatteessa selvä työnjako ei käytännössä ollut lainkaan kristallinkirkas. EVA ja TKL olivat toimintansa alkuvuosina kiinnostuneita hyvin samankaltaisista asioista. Päinvastaisista syytöksistään huolimatta TKL talloi EVA:n varpaille omaa toimintaansa määritellensä. Keskusliiton toimintaohjelmat ja johtajien puheenvuorot painottivat, että poliittinen vaikuttaminen kuului TKL:n tehtäviin. Yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen oli TKL:lle välttämätöntä, sillä talouspoliittiset ratkaisut olivat aina myös yhteiskuntapoliittisia valintoja.³⁵⁸ Toimitusjohtaja Timo Laatonen piti teollisuuden yleispoliittisten etujen ajamista tärkeämpänä tehtävänä kuin teollisuusyritysten jokapäiväisten ongelmien ratkomista. Jos resurssit eivät riittäisi molempiin, olisi etusija annettava koko teollisuuden tärkeiden tulevaisuudenkysymysten käsittelylle.³⁵⁹

EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson ja puheenjohtaja Mika Tiivola eivät puolestaan suostuneet tinkimään siitä, että talouspoliittiset kysymykset väistämättä kuuluivat EVA:n työnsarkaan. Päiväkohtainen talouspolitiikka kuului etujärjestöille, mutta EVA:n tuli

³⁵⁶ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. TKL:n hallituksen kokous 26.10.1978.

³⁵⁷ Vrt. Vesikansa 2004, 290.

³⁵⁸ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1975. Vuorineuvos Björn Westerlundin puhe TKL:n edustajiston kokouksessa ja TKL:n toimintaohjelma vuodelle 1976; Kevätkokous 24.5.1977. Mietintö: Teollisuuden keskusliiton periaatteellinen toimintaohjelma, 12.5.1977; Syyskokous 30.11.1978. Toimitusjohtaja Timo Laatusen tilannekatsaus.

³⁵⁹ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 30.11.1977. Timo Laatonen: 'Teollisuuden keskusliitto tänään ja huomenna'; Syyskokous 30.11.1978. Toimitusjohtaja Timo Laatusen tilannekatsaus.

tarkastella talouspolitiikkaa yleisemmällä tasolla ”koko elinkeinoelämän yhteisten intressien kannalta ja ikäänkuin strategisessa mielessä”.³⁶⁰ Jäsenjärjestöjen johdon täytyi keskittyä työssään päivänpoliittisiin, perimmäiseltä merkitykseltään vähäpätöisempiin asioihin. EVA puolestaan paneutui pitkän aikavälin yhteiskunnallisiin näkökohtiin, joita se tarkasteli koko liike-elämän yhteisen edun kannalta.³⁶¹

EVA:n ja TKL:n mielestä liike-elämän suhteet poliittisiin päättäjiin olivat riittämättömät. Liike-elämän ja politiikan välisen vuorovaikutuksen luomisen tarkeys oli ollut vahvasti esillä EVA:a perustettaessa. Jo valmiiksi EVA-kriittinen Stig Hästö kuitenkin raivostui siitä, että EVA piti yhteyttä maan hallituksen jäseniin. Hän antoi asiasta kielteistä palautetta ensimmäisen kerran syksyllä 1975. EVA:n johto ei ottanut Hästön arvostelua vakavasti, vaan valtuuskunnan toiminta jatkui ”entisellä vallattomalla tyylillä”. Jakobson harrasti johdonmukaisesti TKL:n kenttään kuuluvia yleistaloudellisia asioita, ja EVA jatkoi yhteydenpitoaan hallitukseen Hästön kritiikistä piittaamatta. EVA:n edustajien keskustelutilaisuus pääministeri Martti Miettusen kanssa keväällä 1977 sai Hästön menettämään malttinsa lopullisesti. Hästö torui, ”ettei EVA ole se instanssi, joka järjestää talouspoliittisia kontakteja valtiovallan kanssa tai joka yleensä käsittelee tällaisia asioita”.³⁶² EVA:n johto ei Hästön arvostelusta hätkähtänyt. Sen mukaan EVA:n tehtävä eli yhteiskuntakehityksen suuntaan vaikuttaminen edellytti välttämättä myös taloudellisten kysymysten käsittelyä.³⁶³ EVA:n mielestä sille luonteva toimialue oli yleiskeskustelujen käyminen hallituksen kanssa taloudellisesta tilanteesta ja noudatetusta talouspolitiikasta.

³⁶⁰ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1977. Max Jakobson Stig Hästölle 15.4.1977 (luonnos); KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Jäljennös Mika Tiivolan kirjeestä Stig Hästölle 18.4.1977.

³⁶¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Päiviö Hetemäen puheenvuoro; Muistiot 1973–1976. Muistio ‘EVA:n roolin selkeyttämisestä’ 15.5.1975; ks. myös ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976. STK:n johtokunnan kokous 17.12.1975. Timo Laatonen: PM ‘EVAn ja TKL:n työnjako’.

³⁶² KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Mika Tiivola Hetemäelle 10.5.1977. Stig Hästö: PM ‘EVA:n synty ja kehitys’, 25.4.1977; KA. EVA. Kirjeenvaihto 1977. Max Jakobson Stig Hästölle 15.4.1977 (luonnos). Hyvin samanlainen tilanne toistui vielä keväällä 1981, kun Hästö joutui ”hämmästelemään sitä, että EVA eilen oli järjestänyt kokouksen, johon oli kutsuttu toisaalta nimekkäitä sosialidemokraatteja ja toisaalta käsin poimittuja teollisuuden ja talouselämän edustajia. ... Nyt tapahtunut keskustelu EVA:ssa, joka sisällöltään kenties ei ole aikaansaanut haittaa, merkitsee muodollisesti melkoista välinpitämättömyyttä järjestöjen työnjakoa ajatellen.” (ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja puheenjohtajisto 1981 I. TKL:n työvaliokunnan kokous 5.2.1981).

³⁶³ KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Jäljennös Mika Tiivolan kirjeestä Stig Hästölle 18.4.1977.

Jäsenjärjestöjen vastuulle jäisi erityisongelmien käsittely asianomaisten ministereiden kanssa – työnjako, josta jäsenjärjestöt eivät olleet mielissään.³⁶⁴

TKL ei tyytynyt EVA:n ehdottamaan kapeaan tehtäväkenttään vaan ryhtyi luomaan omia yhteyksiään poliittikkoihin, puolueisiin ja johtaviin virkamiehiin.³⁶⁵ TKL:n ensimmäinen toimitusjohtaja Timo Laatonen korosti nimenomaan epävirallista yhteydenpitoa ja kulissien takaista vaikuttamista päättäjiin, jotta teollisuus pääsisi osallistumaan poliittisen päätöksenteon vaihtoehtojen valintaan ja sitä kautta välillisesti myös lopullisiin ratkaisuihin.³⁶⁶ Myös EVA piti ehdottoman oleellisina jatkuvia kontakteja valtiovaltaan, mutta piti vähintään yhtä tärkeänä yleiseen mielipiteeseen ja kansalaisten asenteisiin vaikuttamista.³⁶⁷ Tähän käsitykseen päätyi pian myös TKL. Järjestön 1980-luvun alkuvuosien toimintasuunnitelmat korostivat teollisuustyöväestön ilmapiiirin vahvistamista sekä TKL:n kuuluvuuden lisäämistä julkisessa keskustelussa.³⁶⁸

³⁶⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. R[isto] P[iepponen]: ‘Muistio Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 3.4.1975 käydystä EVA:n toimintaa koskevasta ohjelmallisesta keskustelusta’; EVA:n kokous 27.11.1975. Toimintaohjelmaluonnos; Muistiot 1973–1976. Muistio ‘EVA:n roolin selkeyttämisestä’ 15.5.1975.

³⁶⁵ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 24.5.1977. Mietintö: Teollisuuden keskusliiton periaatteellinen toimintaohjelma, 12.5.1977; Syyskokous 30.11.1977. Timo Laatonen: ‘Teollisuuden keskusliitto tänään ja huomenna’; Syyskokous 30.11.1978. Toimitusjohtaja Timo Laatusen tilannekatsaus.

³⁶⁶ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 30.11.1977. Timo Laatonen: ‘Teollisuuden keskusliitto tänään ja huomenna’; Syyskokous 30.11.1978. Toimitusjohtaja Timo Laatusen tilannekatsaus.

³⁶⁷ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1976. Max Jakobson Asko Tarkalle 13.4.1976; Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 10.6.1976. Max Jakobsonin katsaus. Asennevaikuttamista varten EVA halusi tehostaa liike-elämän kamppailua julkisten tiedotuskanavien kontrollista. EVA piti tärkeänä sitoutumattoman lehdistön tukemista vasemmiston puoluelehtien vastapainoksi, mikä merkitsi paitsi ilmoitustilan ostamista, myös moniarvoisen toimituspolitiikan eli yritysten kriittisen tarkastelun hyväksymistä. Vielä tärkeämpää oli varmistaa porvarillisen lehdistön ja erityisesti henkitorissaan olevan *Uuden Suomen*, kokoomuksen pää-äänenkannattajan, hengissä selviäminen. Liike-elämän edustajia oli mukana organisomassa *Uuden Suomen* pelastusoperaatiota, jossa lehti saneerattiin kokoomuksesta riippumattomaksi, yleisporvarilliseksi sanomalehdeksi. Liike-elämän tekohengityksen avulla *Uusi Suomi* sinnitteli läpi 1980-luvun, mutta lehti pysyi raskaasti tappiollisena ja se lakkautettiin lopulta vuonna 1991. Kustantaja, toimittaja Niklas Herlin osti oikeudet lehden nimeen ja ryhtyi julkaisemaan *Uutta Suomea* internetissä ilmestyvänä verkkolehdenä vuonna 2007. Lehdistön lisäksi EVA kohdisti katseensa liike-elämän omistamaan Mainos-Televisioon. Sitä oli pyrittävä aiempaa tehokkaammin hyödyntämään taloudellisen valistuksen välikappaleena ja vastapainona Yleisradion ohjelmien ”tasapainottomuudelle” (KA. EVA. Kirjeenvaihto 1976. Max Jakobson Mika Tiivolalle 2.4.1976; Muistiot 1973–1976. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976; Vastaanottajaryhmiille lähetetyt kirjeet 1975-1979. Max Jakobson 23.9.1977; Pöytäkirjat 1977. EVA:n työvaliokunnan kokous 11.1.1977. Osmo A. Wiio: ‘Tasavallassa tapahtuu ja Käyrä korkealla -ohjelmien sisällön erittely’; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1976. TKL:n hallituksen kokous 19.8.1976; Lassila, Jaakko (1993) Markka ja ääni: Suomalaisen pääoman palveluksessa. Helsinki: Kirjayhtymä. 161-162, 164-166; ks. myös Leskinen 2004, 316-319, 327-349; Vesikansa 2004, 283-285).

³⁶⁸ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1980 ja 1981. TKL:n hallituksen kokous 16.10.1980. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1981’ (luonnos); TKL:n hallituksen kokous 15.10.1981. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1982’ (luonnos).

Yhteinen – tai päällekkäinen – oli myös EVA:n ja TKL:n pyrkimys tehdä paremmin tiettäväksi liike-elämän myönteinen rooli yhteiskunnassa. Teollisuuden merkitys kansantalouden vetojuhtana ja hyvinvoinnin perustana oli luonnollisesti itsestäänselvyys TKL:lle. Nyt myös suuri yleisö oli saatava vakuutettua teollisuuden kansantaloudellisesta avainasemasta ja yhteiskunnallisesta vastuuntunnosta.³⁶⁹ STK:sta TKL:n toimitusjohtajaksi syksyllä 1979 siirtynyttä Stig Hästöä järkyttivät julkisuudessa esiintyvät näkemykset menestyvien ja voittoa ansaitsevien yritysten moraalittomuudesta. Tosiasiassahan juuri yritysten tekemä voitto mahdollisti koko yhteiskunnan kehittämisen eteenpäin: esimerkiksi sosiaaliturvan, kulttuuripalvelujen ja ympäristönsuojelun kehittäminen edellytti taloudellisia resursseja. Hästön mielestä täytyi ”koko kansan päähän iskeä se väistämätön totuus, että teollisuuden ja nimenomaan teollisuuden tulee kannattaa”. Teollisuuden edustajat eivät saaneet ujustella voitosta puhumista, vaan heidän oli valistettava yleistä mielipidettä ja päätöksentekijöitä sen merkityksestä. ”Olisi saatava ‘perille’ se sanoma, että vain voittoa tuottava kannattava yritys voi olla kilpailukykyinen, suorittaa investointeja, taata turvallisen työpaikan ja olla palkanmaksukykyinen.”³⁷⁰ Samaan tapaan yhdysvaltalaiset yritysjohtajat uskoivat, että julkisen mielipiteen kriittisyys johtui pohjimmiltaan tietämättömyydestä ja että tilanne oli korjattavissa valistamalla suurta yleisöä liike-elämän positiivisesta roolista yhteiskunnassa.³⁷¹

Myös EVA halusi tehdä suomalaisille selväksi, että ainoastaan tuottoisa yritystoiminta saattoi mahdollistaa yhteiskunnan ”ylempien tarpeiden” tyydyttämisen. Käytännössä liike-elämän yhteiskunnallinen arvo oli osoitettavissa esimerkiksi sosiaalisten tai yhteiskunnallisten tilinpäätösten avulla. Ne olivat 1970-luvulla kansainvälinen uutuus, jonka ajatuksena oli, että tulostaseen rinnalla kirjattaisiin yrityksen toiminnan yhteiskunnalliset vaikutukset systemaattisesti eriteltyinä. Yhteiskunnallisen kirjanpidon avulla voitaisiin ottaa huomioon yhtäältä julkisen vallan toimenpiteiden vaikutukset

³⁶⁹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1976, 1978, 1979 ja 1980. TKL:n hallituksen kokous 19.1.1976. Timo Laatunen: ‘Teollisuuden keskusliiton toiminnan pääpiirteet vuonna 1976’, 13.1.1976; TKL:n hallituksen kokous 21.6.1978; TKL:n kevätkokous 29.11.1979. Stig Hästön katsaus; TKL:n hallituksen kokous 24.4.1979. TKL:n keskustelumuistio: ‘Teollisuus ja elintason nousu’; TKL:n kevätkokous 15.5.1980. Stig Hästön katsaus; TKL:n hallituksen kokous 16.10.1980. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1981’ (luonnos). Ks. myös Koroma 2015, 33, 35, 37.

³⁷⁰ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1979 ja 1980. TKL:n hallituksen kokous 24.4.1979. TKL:n keskustelumuistio: ‘Teollisuus ja elintason nousu’; TKL:n kevätkokous 29.11.1979. Stig Hästön katsaus; TKL:n kevätkokous 15.5.1980. Stig Hästön katsaus. Vrt. Mikkonen, Antti (1998) Rahavallan rakkikoirat: Tositarinoita talousjournalismista. Helsinki: WSOY. 141-143.

³⁷¹ Vogel 1989, 213-214; Waterhouse 2012, 241; Waterhouse 2014, 40.

yritystoimintaan, toisaalta yritysten panostukset esimerkiksi työolosuhteisiin, laadunvalvontaan, ympäristönsuojeluun, koulutukseen ja kunnallisiin palveluihin.³⁷² Näin saataisiin kiinnitettyä huomiota yritysten sosiaaliseen vastuuntuntoon ja vähennettyä kritiikkiä yritystoimintaa kohtaan.³⁷³

EVA:n toimitusjohtajan Max Jakobsonin mukaan yhteiskuntajärjestelmän säilyminen edellytti myös yhteiskunnan uudistamistarpeen hyväksymistä ja ”vanhentuneiden asenteiden ja ajattelutapojen muutosta elinkeinoelämän piirissä”.³⁷⁴ Hän tähdensi, ettei liike-elämä suhtautunut kielteisesti yhteiskunnallisiin uudistuksiin, kunhan ne tapahtuivat ”perinnäisen järjestelmän” puitteissa. Yritysyntävällinen yhteiskunta ja uudistusystävällinen yhteiskunta eivät olleet eivätkä saaneet olla toistensa vastakohtia. Realistinen uudistusprosessi oli päinvastoin välttämätön edellytys yhteiskunnan suorituskyvyn vahvistumiselle. Liike-elämän täytyi osoittaa vääräksi käsitys siitä, että se torjui yhteiskunnan ja työelämän kehittämisen ja oli haluton kantamaan sosiaalista vastuutaan.³⁷⁵ ”Vastuullisuus ja laajempi yhteiskunnallinen näkemys” olivat tosin toistaiseksi jääneet vaille riittävää huomiota yritystoiminnassa. Hyvätkin uudistukset tuntuivat vanhakantaisista yritysjohtajista helposti kumouksilta.³⁷⁶

EVA:n tehtävänä oli aikaansaada asennemuutos ja osoittaa, ettei liike-elämä halunnut toimia pelkkänä jarrumiehenä vaan aktiivisesti osallistua yhteiskunnan kehittämiseen.³⁷⁷ Kansalaisia ei ollut varaa vieraannuttaa liike-elämästä seisomalla itsepintaisesti uudistusten tiellä. Liiketaloudellisen kannattavuuden lisäksi yritysten oli entistä paremmin huomioitava toiminnassaan eri sidosryhmät ja otettava vastuulleen yhteiskunnallisia velvoitteita. Vaikka lisävelvollisuuksien ottaminen rasittaisi ”lyhyen tähtäyksen kannattavuutta, niin pitemmällä

---

³⁷² KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Yritys ja yhteiskunta 30.10.1975; Muistiot 1973–1976. K[ari] N[ars]: ‘Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia’ 3.6.1976. Suomessa yhteiskunnalliset tilinpäätökset kukoistivat EVA:n aloitteesta hetken aikaa 1970–1980-lukujen taitteessa (Mikkonen 1998, 150). Keskustelu yritysten yhteiskuntavastuusta on kuitenkin 2000-luvulla virinnyt uudelleen. Yritysten yhteiskuntavastuusta ja sen historiasta kansainvälisesti ks. esim. Moon, Jeremy, Kang, Nahee & Gond, Jean - Pascal (2010) ‘Corporate Social Responsibility and Government’. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 512-543; Wilks 2013, 197-216.

³⁷³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Toimintaohjelmaluonnos.

³⁷⁴ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson Aatos Erkolle 15.5.1975; Muistiot 1973–1976. Muistio ‘EVA:n roolin selkeyttämisestä’ 15.5.1975.

³⁷⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. EVA:n kokous 4.12.1974. Max Jakobsonin katsaus.

³⁷⁶ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. MS/RIL: luonnos ‘Elinkeinoelämän ideologiaa’ 6.5.1976.

³⁷⁷ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. Muistio ‘EVA:n roolin selkeyttämisestä’ 15.5.1975.

tähtäyksellä liian rajoitettu linja johtaa helposti sekä yrityksen sisällä että yhteiskunnassa elinkeinoelämän poliittisiin tappioihin, jotka myöhemmin maksetaan taloudellisesti”.³⁷⁸ Hyvin samaan sävyyn puhui TKL:n hallituksessa alustanut keskusliiton varatoimitusjohtaja Juhani Ristimäki. Hänen mukaansa teollisuus oli perinteisesti suhtautunut kielteisesti uudistusvaatimuksiin, mutta vastaan hangoittelu vain eristäisi teollisuuden ja muodostuisi tuloksettomaksi viivytystaisteluksi. Ristimäen mukaan olisi omaksuttava proaktiivinen linja eli myönteinen suhtautuminen yhteiskunnallisiin uudistuspyrkimyksiin. Niitä oli tuettava silläkin uhalla, että menetettäisiin hetkellisiä etuja.³⁷⁹

EVA:n tai TKL:n edustajat eivät silti ajatelleet, että yritysten olisi pitänyt ottaa harteilleen mitä tahansa velvoitteita. Liike-elämän oli määriteltävä yhteiskunnallisille reformeille taloudellisen kannattavuuden sanelemat rajat, tuotava ne rohkeasti julki ja siten suojeltava kansantalouden niukkoja voimavaroja. Uudistusvalmius merkitsi ennen kaikkea aktiivista osallistumista yhteiskuntapolitiikan määrittelyyn, valmisteluun ja toteutukseen. Aloitetta ei saanut luovuttaa ainoastaan vastapuolen eli vasemmiston käsiin. Vain uudistustyöhön mukaan lähtemällä voitiin uudistusten sisältöön edes yrittää vaikuttaa. Samalla oli tärkeää pyrkiä suuntaamaan yhteiskunnassa syntyvät muutospainheet siten, että yritysten liikkumavapaus säilyisi mahdollisimman suurena.³⁸⁰

Monista yhtenevistä näkemyksistä huolimatta EVA:n ja TKL:n työnsarkojen päällekkäisyys hiersi 1970-luvun loppupuoliskon ajan järjestöjen välejä. Niiden kesken vallitsi TKL:n historiaa tarkastelleen Johannes Koroman myöhempien sanojen mukaan asenteellinen informaatiokuilu ja haluttomuus informoida toinen toistaan. Max Jakobsonin ja Stig Hästön suhteet pysyivät pahimpien jännitteiden laantumisesta huolimatta varauksellisina. Toimitusjohtajien yhteen sopimattomia henkilökemioita täytyy pitää yhtenä keskeisenä syynä järjestöjen välillä säilyneisiin jännitteisiin. Koroma luonnehtii Hästön olleen vanhan koulukunnan patruuna, joka olisi halunnut hoitaa kaiken eikä pitänyt siitä, että EVA söi

³⁷⁸ KA. EVA. Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: ‘Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus’, Konttoriteknikka 76 -tapahtuma 4.10.1976; ks. myös KA. EVA. Muistiot 1973–1976. KN K[ari] N[ars]: ‘Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia’ 3.6.1976.

³⁷⁹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. TKL:n hallituksen kokous 21.6.1978. Juhani Ristimäki: ‘Yhteiskuntapolitiikka yritysten toimintavapauden kaventajana’.

³⁸⁰ KA. EVA. Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: ‘Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus’, Konttoriteknikka 76 -tapahtuma 4.10.1976; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. TKL:n hallituksen kokous 21.6.1978. Juhani Ristimäki: ‘Yhteiskuntapolitiikka yritysten toimintavapauden kaventajana’; ks. myös KA. EVA. Muistiot 1973–1976. K[ari] N[ars]: ‘Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia’ 3.6.1976.

hänen valtaansa ja kontaktointiaan.³⁸¹ Teollisuuden puolella Jakobson taas koettiin kauniisti ilmaistuna ”voimakkaaksi persoonaksi”.³⁸²

Kärjekkäin reviiiritaistelu talttui 1970-luvun lopussa, vaikka vanha nuotio savutti ajoittain vielä myöhemminkin. Kysymys EVA:n toiminnan tarpeellisuudesta nousi satunnaisesti esiin teollisuuden keskusvaliokunnan keskusteluissa 1980-luvulla.³⁸³ Suurimmalla epäilyksellä EVA:an suhtautui edelleen Teollisuuden keskusliitto. Sen hallitus ja työvaliokunta keskustelivat vielä 1980-luvun puolella toistuvasti EVA:n roolista.³⁸⁴ EVA:n työvaliokunta, jossa jäsenjärjestöt olivat edustettuina, ei TKL:n hallituksessa esitettyjen valitusten mukaan saanut riittävästi tietoa valtuuskunnan tulevasta toiminnasta eikä siten pystynyt ohjaamaan EVA:n toimiston toimintaa. Teollisuuden johtohahmojen silmissä EVA:n todellinen hyödyllisyys oli kyseenalainen, mutta ”psykologisten syiden” vuoksi EVA:a ei voitu lakkauttaa. Valtuuskunnan toiminnan äkillinen loppuminen herättäisi kiusallista lehdistöpolemiikkia ja tarjoaisi vasemmistolle ilkkumisen aiheen.³⁸⁵

1980-luvun puolimaissa tilanne EVA:n työvaliokunnassa alkoi teollisuuden edustajien mielestä muuttua, kun EVA:n toimisto pyrki lisäämään työvaliokunnan informointia.³⁸⁶ Ei liene sattuma, että muutos osui ajallisesti yksiin EVA:n toimitusjohtajan vaihdoksen kanssa. Max Jakobson jäi eläkkeelle syksyllä 1984, ja hänen seuraajakseen kutsuttiin maaherra Kauko Sipponen. Sipponen oli entinen Tasavallan presidentin kanslian kansliapäällikkö ja Keski-Suomen läänin maaherra, joka toimi EVA:n toimitusjohtajana vuosina 1984–1990. Puoluekannaltaan Sipponen oli keskustalainen.³⁸⁷ Kuten Pentti Somerto kuvasi, EVA:n uusi toimitusjohtaja poikkesi suuresti edeltäjästään. Riuskaotteiseen Jakobsoniin verrattuna

³⁸¹ Johannes Koroma 24.4.2015.

³⁸² ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja sekalaista 1985 II. Pentti Somerto: ‘Haja-ajatuksia EVA:n toiminnasta’, 10.11.1986.

³⁸³ Esim. KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. Muistio ‘Teollisuuden keskusvaliokunnan suunnitteluryhmän ideapalaveri’, Aavaranta 11.-12.6.1984; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 29.10.1986.

³⁸⁴ ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja puheenjohtajisto 1981 I. TKL:n työvaliokunnan kokous 22.1.1981, 5.2.1981 ja 19.3.1981; TKL hallitus ja työvaliokunta 1983 I. TKL:n työvaliokunnan kokous 24.2.1983 ja TKL:n työvaliokunnan suunnitteluseminaari Saariselällä 13.-15.3.1983; TKL hallitus 1983-1984 huhtikuu. TKL:n työvaliokunnan suunnittelutilaisuus Bätvikissä 17.2.1984.

³⁸⁵ ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja sekalaista 1985 II. Pentti Somerto: ‘Haja-ajatuksia EVA:n toiminnasta’, 10.11.1986 ja ‘Näkökohtia EVA:sta’, 11.11.1986.

³⁸⁶ ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja sekalaista 1985 II. ‘Näkökohtia EVA:sta’, 11.11.1986.

³⁸⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1984. EVA:n ylimääräinen kokous 21.2.1984; Sipponen oli Tasavallan presidentin kanslian kansliapäällikkönä vuodet 1973–1976 ja Keski-Suomen läänin maaherrana vuodet 1977–1984 (Kuka kukin on 1986: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava. 891-892).

Sipposen toimintatavoissa kuvastui Somerton luonnehdinnan mukaan hänen taustansa korkean tason hallintovirkamiehenä.³⁸⁸ Jakobsonia järjestöjen välisissä kahinoissakin tukenut puheenjohtaja Mika Tiivola pysyi jatkuvuuden turvaamiseksi EVA:n johdossa vielä muutaman vuoden, kunnes vetäytyi tehtävästä vuodenvaihteessa 1988–1989. Tiivolan seuraajaksi valittiin Tukon eli Tukkukauppojen Oy:n pääjohtaja Pentti Kivinen.³⁸⁹ Samoihin aikoihin Max Jakobsonin eläköitymisen kanssa myös TKL:n toimitusjohtaja Stig Hästö jäi eläkkeelle. Hästön seuraajaksi tuli vuonna 1983 valtiotieteen lisensiaatti Timo Relander, joka pysyi TKL:n johdossa vuoteen 1992 saakka. Pahimpien kiistakumppaneiden, Hästön ja Jakobsonin, vetäytyminen areenalta oli epäilemättä omiaan rauhoittamaan järjestöjen välisiä suhteita.

EVA ja TKL vaikuttavat lopulta löytäneen luontevan keskinäisen työnjaon kymmenisen vuotta perustamisensa jälkeen, vaikei päällekkäisyyksiä edelleenkään pystytty täysin välttämään.³⁹⁰ Kenties kyse oli vain siitä, että järjestöt suuntasivat mustasukkaisen reviirien määrittelyn sijaan huomionsa liike-elämän yhtenäiseen esiintymiseen.³⁹¹ Tarkkaa työnjakoa oleellisempaa oli liike-elämää edustavien eri tahojen yhteinen sanoma, joka vain voimistui useammalla suulla toistettuna. Kuten eläköitynyt Max Jakobson totesi kirjeessään TKL:n tuolloiselle puheenjohtajalle, Nokian pääjohtaja Kari Kairamolle talvella 1986: ”On luonnollista, että on useita kysymyksiä, joita käsitellään samanaikaisesti sekä teollisuuden järjestöissä että EVA:ssa ja muissakin elinkeinoelämän elimissä. Päällekkäisyys ei ole sinänsä kovin paha asia, kunhan toimintasuunta on kaikilla sama. Jos yritetään kovin täsmällisesti määrittää työnjakoa, syntyy vain reviiritaisteluja. Niitä ei voi koskaan kokonaan välttää, mutta niiden haittavaikutuksia on pyrittävä minimoimaan. Tärkeintä on saada aikaan jatkuva yhteistyö EVA:n ja teollisuuden järjestöjen välillä.”³⁹²

---

³⁸⁸ ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja sekalaista 1985 II. Pentti Somerto: ‘Haja-ajatuksia EVA:n toiminnasta’, 10.11.1986.

³⁸⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1988. Pöytäkirja Elinkeinoelämän valtuuskunnan syyskokouksesta 12.12.1988; Tarkka 2002, 281.

³⁹⁰ Ks. luku 6.

³⁹¹ Ks. esim. ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987–tammikuu 1988, K-P. Kari Kairamo pääjohtaja Jaakko Lassilalle, pääjohtaja Juhani Pesoselle ja pääjohtaja Pentti Kiviselle 13.11.1987.

³⁹² KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Kari Kairamolle 15.12.1986.

Kiistelevät kapitalistit

EVA:n ja TKL:n väliset reviiirikiistat 1970-luvulla eivät olleet liike-elämän tavoitteiden kannalta yhdentekeviä. Ne uhkasivat murentaa sen yhtenäiseen esiintymiseen liittyvän edun, jota teollisuus oli TKL:n perustamisella nimenomaisesti tavoitellut.³⁹³ Sitä paitsi epäyhtenäisyys oli erikoista sikäli, että EVA:n ja TKL:n taustalla olivat osittain samat toimeksiantajat ja rahoittajat. Lisäksi järjestöjen päättävissä elimissä oli mukana samoja henkilöitä. Päällekkäisyyksistä huolimatta järjestöt päätyivät keskenään kovin erilaisiin näkemyksiin ja toimintamalleihin.³⁹⁴

Toisaalta kiistoista tekee ymmärrettäviä ajatus siitä, että liike-elämä ei pohjimmiltaan ole monoliittinen kokonaisuus. Sen sisällä risteilee monenlaisia jakolinjoja ja vastakkainasetteluita esimerkiksi suurten ja pienten yritysten, kotimarkkina- ja vientiteollisuuden, palveluiden ja teollisuuden sekä pankkien ja teollisuuden välillä. Nämä jaottelut ovat nähtävissä yhtä hyvin Suomessa kuin kansainvälisesti. Ne ovat usein myös heijastuneet liike-elämän järjestäytymisessä eri järjestöihin erilaisine yhteiskunnallis-poliittisine näkemyksineen. Liike-elämän epäyhtenäisyys heijastuu luonnollisesti myös yksittäisten yritysjohtajien tasolle. Jotkut heistä ovat taipuvaisia poliittiseen pragmaattisuuteen, sovun rakentamiseen ja taktikointiin, toiset taas ovat ärhäkkään puhdasoppisia idealisteja.³⁹⁵ EVA:n ja TKL:n kiistoissa kuvastui – järjestöjen johtohahmojen persoonallisuus- ja näkemyserojen ohella – perinteinen vastakkainasettelu teollisuuden ja pankkien välillä. Siinä missä TKL asettui vastahankaan EVA:n kanssa, Mika Tiivolan vuoteen 1977 puheenjohtajana luotsaama Suomen pankkiyhdistys ja myöhemmin mukaan liittyneet jäsenjärjestöt seisoivat EVA:n linjan takana.³⁹⁶ Myös aikalaistoimijat itse

³⁹³ Liike-elämän edustajat korostavat usein yhtenäisyyden tärkeyttä ja sen mukanaan tuomaa yhteiskunnallista painoarvoa (esim. Phillips-Fein 2009, 160; Waterhouse 2014, 46-47, 73-74). Mark A. Smithin mukaan ei tosin ole itsestään selvää, että yhtenäisyys kääntyisi poliittiseksi vallaksi. Hänen mielestään sellaiset asiat, jotka yhdistävät koko liike-elämän kenttää, ovat yleensä yhteiskunnallisesti niin merkittäviä, että ne nostattavat myös muita intressiryhmiä toimintaan ja herättävät siinä määrin julkista keskustelua, ettei liike-elämä pääse sanelemaan itselleen mieluisia ratkaisuja (Smith 2000, 205-207).

³⁹⁴ KA. EVA. EVA:n pöytäkirjat 1975–1978; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1976–1978. Vrt. Mansner 2005, 521.

³⁹⁵ Fones-Wolf 1995, 6-7; Kauppinen 1992, 163; Waterhouse 2014, 64, 74; Wilks 2013, 120.

³⁹⁶ ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1977–1978. STK:n johtokunnan kokous 2.5.1977. Suomalaista lobbauksista tutkineen Anders Blomin käsityksen mukaan EVA:n hallintoon integroitiin onnistuneesti myös MTK/Pellervo ja Etelärannan PK-yrittäjät. Anders Blomin sähköpostiviesti 13.4.2015 (tekijän hallussa). Pankkien ja teollisuuden järjestyksistä suhteista ks. myös Marttila 2015, 96. Pankkitoimialan sisällä puolestaan riehui käytännössä koko 1900-luvun ajan taistelu kahden pankkileirin välillä. Siinä kaksi suurinta liikepankkia, Kansallis-Osake-Pankki ja Pohjoismaiden Yhdyspankki (vuodesta 1975 Suomen Yhdyspankki) taistelivat keskenään paitsi suuren yleisön talletuksista, myös ja erityisesti suurista

ymmärsivät liike-elämän eri sektoreiden intressien eroavaisuudet. Esimerkiksi Stig Hästö pohti TKL:n työvaliokunnassa, missä määrin koko elinkeinoelämän yhteiset intressit poikkeavat teollisuuden intresseistä, ja kumman olisi luovuttava omista näkemyksistään ”suuremman yhteisen intressin edessä”.³⁹⁷

Erimielisyydet suomalaisen liike-elämän järjestökentällä eivät rajoittuneet EVA:n ja TKL:n suhteisiin. Myös STK:n ja TKL:n välillä puhkesi aika ajoin ristiriitoja, jotka liittyivät erityisesti palkkaratkaisuihin ja valuuttapolitiikkaan.³⁹⁸ Lisäksi TKL:n sisällä käytiin hyvin samanlaista reviirikiistelyä kuin sen ja EVA:n kesken. TKL:n jäsenliitot olivat alun perin kuvitelleet perustavansa suppean, kevyin voimavaroin varustetun koordinoituelimen. Teollisuusjohtajien kokemus 1970-luvun puolivälin taloudellisen ja poliittisen tilanteen vakavuudesta johti kuitenkin tehtäviltään ja resursseiltaan ajateltua laajemman keskusliiton syntyyn. Rahoittaminenkin nostatti erimielisyyksiä, kun TKL:n jäsenmaksu nousi luultua suuremmaksi.³⁹⁹ Stig Hästön tulo toimitusjohtajaksi Timo Laatusen sijaan vain muutamaa vuotta TKL:n perustamisen jälkeen yhdistettiin lehdistökirjoittelussa yrityksiin kaventaa teollisuuden kentän ja johdon välistä kuilua ja lisätä keskusliiton arvovaltaa alaisuudessaan olevien liittojen yli.⁴⁰⁰

Johtopäätökseni EVA:n ja TKL:n kiistoista on, että teollisuuden ja liike-elämän välille ei voi suoraan vetää yhtäläisyysmerkkejä. Teollisuus on toki tärkeä ja vaikutusvaltainen liike-elämän sektori, mutta sen etuja ei välttämättä voi laventaa suoraan koskemaan muitakin toimialoja. Liike-elämää kokonaisuudessaankin tarkastelemaan pyrkivän analyysin on pyrittävä pysymään herkkänä sen sisällä vaikuttaville monitahoisille jakolinjoille. Mutta

---

teollisuusyritysasiakkaista. KOP:n ja PYP/SYP:n ympärille muodostui kaksi tasavahvaa pankkileiriä, joiden sisällä pankeilla oli tiiviit suhteet rahoittamiinsa yrityksiin ja vaikutusvaltaa niiden strategiseen päätöksentekoon. Vastavasti myös suuryritysten edustajat pystyivät ristikkäisten hallituspaikkojen avulla ohjaamaan sekä pankkien että toisten leiriin kuuluvien yritysten toimintaa. Pankkileirit murenevivat 1990-luvun taitteessa Suomen talouden liberalisoinnin ja pankkikriisin yhteydessä. Lopullisena sinettinä kehitykselle oli KOP:n ja SYP:n fuusio Meritaksi vuonna 1995. Pankkileireistä yksityiskohtaisemmin ks. Kuisma 2004; Kuisma & Keskinen 2012; Ojala, Jari (2008) 'Pankkileireistä kansainvälisiin jättiyhtiöihin'. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) Kriisi ja kumous: Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 193-229. Tässä tutkimuksessa hyödynnetyt lähdeaineistot eivät tarjonneet viitteitä pankkileirien välisestä kamppailusta, joten se on jätetty tarkastelusta sivuun.

³⁹⁷ Koroma 2015, 30.

³⁹⁸ Hulkko & Pöysä 1998, 104; Mansner 1984, 49; Koroma 2015, 69, 100, 109.

³⁹⁹ Koroma 2015, 32-33.

⁴⁰⁰ 'Teollisuuden keskusliiton johtoon kaivattua arvovaltaa', *Helsingin Sanomat* 24.8.1979; 'Stig H. Hästö: Kuilua kavennetaan', *Suomenmaa* 24.8.1979.

vaikka liike-elämän sisäisiä kiistoja ei sovi sivuuttaa, niiden korostaminen vie herkästi huomiota yksimielisyydeltä useiden perustavanlaatuisien kysymysten suhteen. Liike-elämää pohjimmiltaan yhdistäviä avainteemoja ovat perinteisesti olleet taloudellisen sääntelyn, laajan hyvinvointivaltion ja vahvan ammattiyhdistysliikkeen vastustaminen sekä yhteiskunnan markkinavetoisuuden, vapaan yrittäjyyden, hyvän työrauhan ja kilpailukyvyn ensisijaisuuden puolustaminen.⁴⁰¹ Myös EVA ja TKL päätyivät pian perustamisensa jälkeen hyvin samankaltaisiin arvioihin siitä, millainen Suomen yhteiskunnallinen tilanne parhaillaan oli ja millaiseksi sen tulisi kehittyä. Ensisijaisen tärkeää oli lisätä liike-elämän sananvaltaa poliittisella areenalla ja kääntää kriittinen ja vasemmistolaistunut yleinen mielipideilmasto markkinatalousmyönteiseksi ja yritysystävälliseksi. Keskeisimmiksi poliittisiksi tavoitteikseen liike-elämän huippujärjestöt omaksuivat julkisen sektorin kasvun hillitsemisen, verotuksen keventämisen ja kansainvälisen kilpailukyvyn turvaamisen. Yksimielisyys näistä perustavoitteista on pidettävä mielessä, vaikka liike-elämän edustajat ajautuivat kiistoihin siitä, kenen toimesta, millä keinoin ja kenen kanssa muutoksia tulisi käytännössä edistää.

Yhteinen agenda ei sitä paitsi rajoittunut ainoastaan Suomeen. Eri puolilla länsimaita liike-elämä ryhmittyi 1970-luvulla poliittiseen toimintaan hyvin samankaltaisin perustein, keinoin ja tavoittein.⁴⁰² Yritysjohtajat eri maissa tunsivat joutuneensa yhteiskunnalliseen ahdinkoon. Kuten suomalaiset liike-elämän edustajat, he pitivät pahimpina uhkakuviina ammattiyhdistysliikkeen tai ylipäätään vasemmiston vahvistumista ja valtion roolin laajenemista sekä valtiollisen sääntelyn lisääntymistä. Eri maiden yritysjohtajat tekivät tilanteesta myös varsin samansuuntaisen arvion: heidän mielestään kehityksen suunta vaikutti niin vaaralliselta, että näköpiirissä häämötti koko yksityisen yritteliäisyyden ja markkinatalousjärjestelmän romahtaminen. Jälkikäteen arvioiden kokemusta voi pitää liioiteltuna, mutta liike-elämän edustajille uhka oli joka tapauksessa todellinen.⁴⁰³ Lisäksi sillä oli käytännön merkitystä, koska se antoi liike-elämälle kimmokkeen tehostaa poliittista

⁴⁰¹ Fones-Wolf 1995, 7; Kauppinen 1992, 37, 163-164; Waterhouse 2012, 238; Waterhouse 2014, 30, 32.

⁴⁰² Yhtäläisyyksiä aktivoitumisen kausissa ja keinoissa on löydettävissä myös aiemmilta vuosikymmeniltä. Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeen liike-elämä ryhmittäytyi sosialismin vastaiseen taisteluun tehostamalla propagandatoimintaansa paitsi Suomessa, myös Yhdysvalloissa (Carey 1995, 27-28, 30-31; Fones-Wolf 1995). Suomalaisen ja kansainvälisen liike-elämän yhteiskunnallisen aktivoitumisen yhtäläisyyksistä 1970-luvulla on aiemmin huomauttanut Jarkko Vesikansa, mutta hän ei analysoi havaintoaan syvällisemmin (Vesikansa 2004, 288). EVA:sta osana ”kansainvälistä yleiskonservatiivista järjestäytymisestä” on maininnut myös Ville Okkonen (Okkonen 2013, 294).

⁴⁰³ Ks. esim. Waterhouse 2014, 17, 20-21, 40.

toimintaansa. Järjestäytymisen tuloksena eri maissa joko perustettiin tai elvytettiin henkiin lukuisia liike-elämän etuja ajavia järjestöjä ja sen näkemyksiä edistäviä ajatuspajoja. Kiinnostavaa on myös eri maissa tapahtuneen aktivoitumisen ajallinen päällekkäisyys. Suomalainen liike-elämä mobilisoitui niin samanaikaisesti esimerkiksi yhdysvaltalaisen kanssa, että kyse ei ole ollut pelkästä ulkoa tulleiden vaikutteiden seuraamisesta.⁴⁰⁴

Kylmän sodan Suomea tarkasteltaessa huomio suuntautuu herkästi maan erityislaatuiseen asemaan Neuvostoliiton naapurina. Tällöin erot Suomen ja muiden länsimaiden välillä tapaavat korostua yhtäläisyyksien kustannuksella.⁴⁰⁵ Liike-elämän poliittiseen toimintaan Neuvostoliiton vaikutus heijastui suomalaisten teollisuusjohtajien ulko- eli idänpoliittisena varovaisuutena. Muutoin yhtäläisyydet suomalaisen liike-elämän poliittisessa aktivoitumisessa verrattuna muihin länsimaihin ovat ilmeisiä. EVA:n ja TKL:n synty asettuu osaksi kansainvälistä trendiä, jossa talouselämä eri puolilla läntistä maailmaa ryhmittäytyi taisteluun 1960–1970-lukujen vasemmistolaisia tuulia vastaan vapaan markkinatalouden ja rajatun valtiokoneiston puolesta. Yhtäläisyyksistä huolimatta kyse vaikuttaa olleen pikemmin toisilleen rinnakkaisista kansallisista projekteista kuin suunnitelmallisesta, yli rajojen ulottuneesta liike-elämän rintamasta. Mutta vaikka liike-elämän tehostuneiden vaikuttamispyrkimysten tavoitteenasettelut olivat käytännön politiikan tasolla pitkälti kansallisia, länsimaisen liike-elämän yhteiskunnallisen aktivoitumisen taustalla vaikutti myös laajakantoisempi yhteinen nimittäjä: ideoiden sota.

Friedrich Hayekin ja hänen hengenheimolaistensa toisen maailmansodan jälkeen käynnistämä ideoiden sota markkinaehtoisuuden puolesta ja valtiojohtoisuutta vastaan tuli 1970-luvulla uuteen vaiheeseen, kun liike-elämän edustajat aktivoituivat ja mobilisoituivat mukaan taisteluun eri puolilla läntistä maailmaa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa yritys- ja järjestöjohtajat kokivat käyvänsä taistelua ”ihmisten mielistä”. Tässä taistelussa menestyäkseen liike-elämä pyrki vaikuttamaan julkiseen keskusteluun ja mielipiteenmuodostukseen sekä vallitsevaan asenneilmastoon.⁴⁰⁶ Puolustaessaan markkinoiden ja yritysten vapaata toimintaa, vastustaessaan valtion sekaantumista

---

⁴⁰⁴ Vertailua olisi kiinnostavaa jatkaa myös muiden maiden osalta ja siten täsmentää tai korjata Benjamin Waterhousen sivuhuomautusta siitä, miten yhdysvaltalainen liike-elämä toimi esikuvana sen mallia viiveellä seuranneelle eurooppalaiselle liike-elämälle (Waterhouse 2014, 251).

⁴⁰⁵ Vesikansa 2004, 310.

⁴⁰⁶ Blyth 2002, 154, 156; Phillips-Fein 2009, 166; Vogel 1989, 213-214.

talouselämään ja vaatiessaan verotuksen keventämistä sekä hyvinvointimenojen kurissa pitämistä länsimaisen liike-elämän edustajat tulivat samalla joko tarkoituksella tai tarkoittamattaan ajaneeksi uusliberalistista agendaa.

EVA:n, saati sitten TKL:n, aineistoista ei löydy viitteitä uusliberalististen ajatusten julkilausutusta ajamisesta tai suorista kytköksistä uusliberalististen ajattelijoiden keskeisiin yhteenliittymiin, kuten Mont Pelerin Societyyn. EVA itse listasi syksyllä 1975 mahdollisiksi yhteistyökumppaneikseen ruotsalaisen *Studieförbundet Näringsliv och Samhället* (SNS), norjalaisen *Libertaksen*, tanskalaisen *Erhvervenes Oplysningsråd* ja brittiläiset *Aims of Freedom and Enterprisen* (aiemmalta nimeltään *Aims of Industry*) ja *Political and Economic Planningin*. Näistä järjestöistä aiempi tutkimus yhdistää uusliberalismiin ainakin SNS:n, Libertaksen ja Aimsin. Yhteistyökumppanien pohdinta tai edes valinta ei vielä paljasta EVA:n suhdetta uusliberalismiin, mutta asettaa sen osaksi viiteryhmää, joka ei ainakaan vastustanut uusliberalistisia ajatuksia.⁴⁰⁷

Yksiselitteistä oli joka tapauksessa suomalaisen liike-elämän sitoutuminen ideoiden sotaan.⁴⁰⁸ TKL:ssa sodankäynti vaikuttaa lähdeaineistojen perusteella olleen EVA:a tiedostamattomampaa, vaikka keskusliitonkin hallitus saattoi päätyä korostamaan ”informaatiosotaan osallistumisen” merkitystä esimerkiksi valtion menojen supistamisen tärkeydestä keskustellessaan.⁴⁰⁹ EVA sen sijaan lähti ideoiden sotaan markkinatalouden lippua heiluttaen. Valtuuskunnan ensimmäisen toimintavuoden työn tuloksena syntyi raportti markkinatalouden tilasta. Raportti esiteltiin suomalaisen yritysmaailman ylimmälle johdolle marraskuussa 1976 Helsingin Finlandia-talolla pidetyssä Minne menet markkinatalous -seminaarissa. Seminaarin tarkoituksena oli valaa

⁴⁰⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Luonnos ‘EVA ja sen toiminnan suunnittelu’; Blyth 2002, 215-216, 218-219; Olsen, Niklas (2014) ‘A Second-Hand Dealer in Ideas: Christian Gandil and Scandinavian Configurations of European Neoliberalism, 1945–1970’. Teoksessa Schulz-Forberg, Hagen & Olsen, Niklas (toim.) *Re-Inventing Western Civilization: Transnational Reconstructions of Liberalism in Europe in the Twentieth Century*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 137-168. 149; Tribe, Keith (2009) ‘Liberalism and Neoliberalism in Britain, 1930–1980’. Teoksessa Plehwe, Dieter & Mirowski, Philip (toim.) *The Road from Mont Pèlerin: The making of the neoliberal thought collective*. Cambridge – London: Harvard University Press, 68-97. 89. Raportit kansainvälisistä konferenssimatkoista ja tutustumiskäynneistä ulkomaille kertovat, että EVA sai nopeasti aikaan keskusteluyhteyden samankaltaisista teemoista kiinnostuneiden tahojen kanssa (KA. EVA. Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Risto Piepposen matkakertomus, Lontoo 22.-26.9.1975; Muistiot 1973–1976. Matti Sipilä: PM ‘Yksityinen sektori huomispäivän talouselämässä, konferenssi Kööpenhaminassa 1.-2.12.1975’).

⁴⁰⁸ Vrt. Kuisma & Keskinen 2012, 139.

⁴⁰⁹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1976. TKL:n hallituksen kokous 25.11.1976.

liike-elämän edustajiin uskoa yritystoimintaan ja markkinatalouteen. Seminaarin ja raportin yleisönä olivat suomalaiset yritysjohtajat, mutta Minne menet markkinatalous -muistio vuoti myös vasemmistolehdistöön, joka riepotteli raporttia ankarasti.⁴¹⁰

EVA:lle vasemmistolehdistön nostama äläkkä sopi paremmin kuin hyvin. Saihan valtuuskunta siten näkemyksilleen huomattavasti laajemman yleisön kuin suljettujen ovien takana pidetyssä seminaarissa. Max Jakobsonin ydinviestinä seminaarissa itse asiassa oli, että liike-elämän täytyi uskaltaa julkisesti puolustaa markkinataloutta. Liike-elämä oli pitkään vältellyt julkisia kannanottoja ideologisiin peruskysymyksiin. Nyt tilanteeseen oli tultava muutos. Yksityisen liike-elämän edustajien olisi painokkaasti korostettava markkinatalousjärjestelmän roolia länsimaisen demokratian ja avoimen, moniarvoisen yhteiskunnan takaajana: missään maassa ei ollut kyetty onnistuneesti yhdistämään toisiinsa kollektivisoitua talouselämää ja poliittista demokratiaa kansalaisvapauksineen.⁴¹¹ EVA ei tietenkään saanut sanomalleen välitöntä yleistä hyväksyntää kansalaismielipiteen kaikilta laidoilta eikä siihen tähännytkään. Oleellista oli, että suomalainen liike-elämä asettui valtuuskunnan välityksellä puolustamaan markkinatalousjärjestelmää ja onnistui siten

⁴¹⁰ KA. EVA. Lehtileikkeet tammi-toukokuu 1977; Tarkka 2002, 147-149.

⁴¹¹ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. Muistio ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976; Jakobson 1992, 151-154. Jakobson oli rinnastanut markkinatalouden ja länsimaisen demokratian jo pari kuukautta aiemmin Finnovaatio-päivillä pitämässään puheessa (KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. Max Jakobson: ‘Elinkeinoelämä ja poliittinen päätöksenteko’, puhe Finnovaatio-päivillä Lahdessa 24.8.1976). Saman sisältöistä viestiä välitti vuoden 1976 Talouden tosiasiat -pamfletti. Se saavutti Kari Narsin mukaan suurta suosiota liike-elämän edustajien keskuudessa, koska kirjanen selitti selkeästi ja käytännönläheisesti, miksi markkinatalous oli koko yhteiskunnan kannalta sosialismia parempi järjestelmä (Nars 2002, 198). Ajatus ei ollut EVA:n oma, vaan se on peräisin muun muassa uusliberalistisen ajatussuunnan keulahahmoilta kuten Friedrich Hayekilta ja Milton Friedmanilta (Bernhagen 2005, 8). EVA puolestaan omaksui idean vapaan markkinatalouden ja moniarvoisen poliittisen demokratian välisestä siteestä vuoden 1977 EVA-päivien vieraana olleen ruotsalaisen taloustieteilijä Assar Lindbeckin välityksellä (KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Assar Lindbeck: ‘Voiko moniarvoisuus säilyä’, käänös julkaisusta Ekonomisk Debatt 5/1976; Tarkka 2002, 147). Lindbeck oli ruotsalaisen taloustieteen avainhahmoja, jonka ajattelu muuttui 1970-luvun kuluessa keynesiläisyydestä uusliberaaliin suuntaan. Lindbeckin perässä uusliberalismin kannalle kääntyi pian koko ruotsalainen taloustieteellinen keskustelu (Blyth 2002, 215; Lindbeckin myöhemmästä uusliberalistisuudesta ks. myös Julkunen Raija (2001) Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino. 165). Kylmän sodan maailmassa kysymys kapitalismin ja demokratian kytköksestä oli ylipäättään kiihkeän kiistelyn kohteena. Kommunismin romahdukseen ja Neuvostoliiton tosiasiallisten olojen paljastumiseen saakka keskustelua ruokki ajatus siitä, että kommunismissa ihmiset saattoivat olla tasa-arvoisempia kuin kapitalismissa. Neuvostoliiton sortuminen vei pohjaa markkinatalouden arvostelijoilta ja vähensi sen puolustajien tarvetta perustella, miten markkinatalous edisti vapauden ja tasa-arvon kaltaisia valistusajan arvoja (Bernhagen 2005, 2-3). EVA osallistui osaltaan tähän keskusteluun teettämällä kansantaloustieteilijä Tauno Tiusasella tutkimuksia Neuvostoliiton talouden ja yhteiskunnan todellisesta tilasta (Tarkka 2002, 136-139).

horjuttamaan vasemmiston 1960–1970-lukujen taitteessa nauttimaan valta-asemaa yhteiskunnallisessa keskustelussa.⁴¹²

1970-luvulla poliittista toimintaansa tehostanut suomalainen liike-elämä pyrki kaiken kaikkiaan ajamaan toiminnallaan monen tasoisia tavoitteita. Etujärjestöjen toimintakenttään kuuluivat luonnollisesti pyrkimykset vaikuttaa juoksevaan lainsäädäntötyöhön ja muuhun päivänpolttavaan päätöksentekoon. Lisäksi liike-elämän edustajat määrittelivät itselleen kansallisella tasolla edistettävät perustavanlaatuiset tavoitteet: yritysystävällisen poliittisen asenneilmaston, kooltaan ja kasvultaan kontrolloidun julkisen sektorin ja talouspolitiikan prioriteetiksi nostetun kansainvälisen kilpailukyvyn. Kaikkein kauaskantoisin tavoitteenasettelu liittyi sekä kansallisella että kansainvälisellä areenalla käytyyn ideoiden sotaan valtiojohtoisuutta vastaan ja vapaan markkinatalouden puolesta. Liike-elämän käytännön poliittisessa toiminnassa tämä perimmäinen taistelu joutui kuitenkin herkästi ristiriitaan lyhemmän aikavälin pragmaattisten etujen kanssa. Pohjimmiltaan juuri tähän vastakkainasetteluun perustui EVA:n ja TKL:n eriseurainen poliittinen toiminta kerta toisensa jälkeen 1970–1980-lukujen aikana. EVA omaksui ensisijaiseksi tavoitteekseen pitkäjänteisen, strategisen ideoiden sodan käymisen. TKL puolestaan joutui perinteisenä etujärjestöön kiinnittämään huomiota lyhemmän aikavälin etuihin ja nopeammin saavutettaviin hyötyihin, vaikka halusi samalla tukea myös kapitalismin voittoa aatteiden välisessä taistossa.

Markkinatalousideologian edistämisen ja pragmaattisen edunvalvonnan välinen ristiriita nousi eri tavoin esiin liike-elämän suhtautumisessa kaikkiin niihin poliittisiin prosesseihin, joita tässä tutkimuksessa käsittelem. Seuraavaksi kohdistan huomion siihen, miten liike-elämän edustajat pyrkivät vaikuttamaan Suomen talouspolitiikan peruslinjaan. Mitä liike-elämän talouspoliittiset tavoitteet pitivät sisällään, ja kenen kanssa se päätyi niitä edistämään? Entä miten talouspoliittinen linjanveto liittyi ideoiden sotaan? Millä tavoin ristiriita ideoiden sodan ja lyhyen aikavälin etujen välillä heijastui liike-elämän pyrkimyksiin vaikuttaa talouspolitiikan peruslinjauksiin?

---

⁴¹² ‘Marknadshushållningens parter’, *Hufvudstadsbladet* 30.1.1978; ‘Jan-Magnus Jansson: Elinkeinoelämän johtajat ovat astuneet ulos kuorestaan’, *Keskisuomalainen* 8.2.1978; Jakobson 1992, 157; ks. myös Nars 2002, 195, 202-203.

3. Vihollisista liittolaisiksi

Sosialismin mörkö väijyi 1970-luvun alussa suomalaisten yritysjohtajien ajatuksissa. Yleinen vasemmistovirtaus voimistui ja äänenpainot poliittisen kentän vasemmalla laidalla jyrkkenivät. Kommunistien ohella myös osa sosiaalidemokraateista omaksui – vähintään retoriikan tasolla – kärjekkäitä vaatimuksia talouselämän valtiollisesta ohjailusta. Liike-elämän edustajat vastasivat voimistuneeseen vasemmistovaaraan hakeutumalla kosketuksiin Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen kanssa. Samaan aikaan öljykriisin aiheuttama taantuma sai SDP:n johdon etsimään puolueelle uutta talouslinjausta. Radikaalista retoriikastaan huolimatta SDP otti käytännön talouspolitiikkansa perustaksi markkinatalouden ja tavoitteikseen yritysten toimintaedellytysten ja talouskasvun tukemisen. Liike-elämän edustajat ja sosiaalidemokraattien johto löysivät pian yhteisen sävelen. Korpilammen konferenssista syksyllä 1977 käynnistyi konsensuksen kausi, joka merkitsi tunnustuksen antamista yhtäältä sosiaalisten uudistusten tarpeellisuudelle ja toisaalta kansainvälisen kilpailukyvyn ensisijaisuudelle talouspolitiikassa.

Yhteisymmärrys peruseriaatteista ei vielä merkinnyt, että hallitusten käytännön talouspolitiikka olisi vastannut liike-elämän vaatimuksia. Erityisesti TKL pysyi kriittisenä ja jatkoi uusien väylien etsimistä päästäkseen paremmin vaikuttamaan talouspolitiikan muotoiluun. Etsintä johti SDP-kytkösten rinnalla teollisuusvaikuttajien ja keskustapuolueen johdon väliseen yhteydenpitoon. EVA:lle konsensuspolitiikka sen sijaan tarjosi käyttökelpoisen työkalun edistää keskeisimpiä pyrkimyksiään, yhteiskuntajärjestyksen ja markkinatalousjärjestelmän puolustusta. Kun konsensuksen pohja alkoi 1980-luvulla murentua, EVA puolusti edelleen yhteisymmärryksen politiikkaa ja kehitti sitä uudeksi ”superkonsensukseksi”. Käytännössä 1980-luvun lopun uusi konsensus merkitsi sosiaalisten uudistusten tarpeen pudottamista pois yhtälöstä siten, että konsensuksen sisällöksi jäi pelkkä kilpailukyvyn ensisijaisuus. Konsensuksen pitkän linjan tarkasteleminen tekee selväksi sen yhteensopivuuden liike-elämän käymän ideoiden sodan kanssa. Sitä ei myöskään tarvitse pitää uusliberalismin vaihtoehtona tai vastakohtana, vaan konsensus näyttäytyy pikemmin uusliberalismin mahdollistajana.

Vaara vasemmalla

Porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen sortumista 1970-luvun alussa pelänneet suomalaiset yritysjohtajat eivät olleet huolineen yksin. Myös esimerkiksi brittiläisten liikemiesten mielessä kummitteli sosialismin aave. Sen olivat herättäneet henkiin poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen voimistuminen ja vaatimukset pankkien ja vakuutuslaitosten kansallistamisesta. Yhdysvaltalainen liike-elämä puolestaan samasti valtion sääntelytoimenpiteet sosialismiin ja kollektivismiin. Siellä valtion otteen tiukentuminen talouselämästä nostatti kauhukuvia vapaan yritystoiminnan ja koko markkinatalousjärjestelmän vääjäämättömästä tuhosta.⁴¹³ Pelonaiheet olivat omaa luokkaansa Länsi-Saksassa, jossa vasemmistoradikaalit militantit järjestöt suorittivat 1970-luvulla myös liike-elämän edustajiin kohdistuneita terroritekoja. Uhreiksi joutuivat muun muassa Dresdner-pankin pääjohtaja Jürgen Ponto sekä työnantaja- ja teollisuusliiton johtaja Hanns Martin Schleyer.⁴¹⁴

Uutiset maailmalta olivat omiaan lietsomaan tuomiopäivän tunnelmia Suomessa. EVA tulkitsti, että länsisaksalainen terrorismi oli Suomen oloille vieras ääri-ilmiö. Silti mielipiteet olivat täälläkin radikalisoituneet ja ideologinen väittely oli huolestuttavasti kärjistynyt.⁴¹⁵ Suomalaisen liike-elämän silmissä pelottavimpana peikkona näyttäytyi poliittinen vasemmisto. Kommunistit eivät enää olleet eristettyinä poliittisen kentän laidalle, vaan päinvastoin kommunismin vastustaminen leimattiin ulkopoliittisesti tuomittavaksi.⁴¹⁶ SKP:n vaarallisuutta lisäsi taistolaisen ryhmittymän vahva vaikutusvalta puolueen sisällä. Jakobsonin käsityksen mukaan se toimi usein isoveljensä NKP:n äänitorvena ja edusti siten Neuvostoliittoa Suomen politiikassa.⁴¹⁷ Esimerkiksi syksyllä 1975 NKP:n äänenkannattaja *Pravda* patisteli länsimaissa toimivia kommunistipuolueita voimakkaampaan

⁴¹³ Carey 1995, 96; Useem 1984, 156, 164; Vogel 1989, 146; Waterhouse 2012, 242; Waterhouse 2014, 16.

⁴¹⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974. EVA:n kokous 4.12.1974. Max Jakobsonin katsaus; Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobsonin alustus ajankohtaisista kysymyksistä, Mediapäivä 77 28.9.1977; Colvin, Sarah (2009) Ulrike Meinhof and West German Terrorism: Language, violence, and identity. Rochester, N.Y.: Camden House. xi-xii; Koroma 2015, 43.

⁴¹⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974 ja 1975. Max Jakobson: 'EVA:n repliikki tulevaa rooliaan koskevassa keskustelussa', Suomen pankkiyhdistys 24.3.1975; Muistio EVA:n kokouksessa 3.4.1975 käydystä ohjelmallisesta keskustelusta.

⁴¹⁶ KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 10.6.1976. Max Jakobsonin katsaus.

⁴¹⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. Muistio EVA:n kokouksessa 3.4.1975 käydystä ohjelmallisesta keskustelusta; EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus.

ulkoparlamentaarisena toimintana. EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson ounasteli, että tällaiset äänenpainot idässä voimistaisivat taistolaisuuntausta Suomessa entisestään.⁴¹⁸

Jakobson muutti tilannearviotaan vain pari kuukautta myöhemmin, kun Italian ja Ranskan kommunistipuolueet sanoutuivat irti Neuvostoliiton johtoasemasta. Ne torjuivat ulkopuolisen asioihinsa puuttumisen ja korostivat politiikassaan kansallisen linjan ensisijaisuutta. Samalla puolueet julistivat, että ne aikoivat pyrkiä tavoitteisiinsa parlamentaarisin keinoin. TKL:n korvissa Italian kommunistipuolueen kannanotot alkoivat pian kuulostaa huomattavan yritysystävällisiltä verrattuna silloisen Mieltusen hätätilahallituksen laimeisiin aikaansaannoksiin.⁴¹⁹ Myös SKP:ssa tapahtui samoihin aikoihin merkittävä käänne, kun puolueen enemmistö päätti ryhtyä hallitusyhteistyöhön sosiaalidemokraattien ja keskustapuolueiden kanssa. SKP:n enemmistön ”kääntyminen demokraattiseen uskoon” kärjisti enemmistön ja vähemmistön vastakkainasettelua ja jakoi Jakobsonin mukaan puolueen käytännössä kahtia. Enemmistö sitoutui parlamentarismiin, kun vähemmistö pysytteli uskollisena Neuvostoliitolle ja tuomitsi enemmistön revisionistisina luokkapettureina. Enemmistökommunistien kääntymyksen vilpittömyydestä ei voinut olla varma, mutta Jakobson lainasi tyytyväisenä vähemmistöön jääneiden arviota, että hallitusyhteistyö ”ja sen edellyttämä kompromissivalmius johtaa vähitellen kommunistisen puolueen vallankumouksellisen hengen ja tahdon ehtymiseen ja sen jäsenten integroitumiseen vallitsevaan porvarilliseen yhteiskuntaan”.⁴²⁰

Siinä missä SKP:n enemmistö maltillistui, osa sosiaalidemokraateista radikalisoitui ja ryhtyi korostamaan sosialistista ideologiaa vähintään retoriikan tasolla. Vielä sotien jälkeen SDP oli ollut kommunismin vastaisen taistelun etulinjassa. Nyt EVA tulkitsti, että puolue teki selvää eroa itsestään oikealla oleviin puolueisiin samalla, kun raja kommunisteihin päin hämärtyi ja SDP:n ja SKP:n välinen yhteistyö tiivistyi.⁴²¹ Max Jakobson ennusti, että vähitellen syntyisi laaja vasemmistoryhmittymä, joka siirtäisi politiikan painopisteen kauaksi vasemmalle. Se saattaisi saavuttaa poliittisessa elämässä ”sellaisen hegemonian, että ilman sitä maata ei enää voida hallita”. Kokoomus oli puolestaan joutumassa

⁴¹⁸ KA. EVA. Max Jakobson 1973–1976. Käsikirjoitus ‘Eduskunnan voimasuhteet’ 11.9.1975.

⁴¹⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 20.5.1976. Vuorineuvos Björn Westerlundin avauspuhe.

⁴²⁰ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Esitelmäluonnos, Frankfurt helmikuu 1976.

⁴²¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus; Muistiot 1973–76. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976.

idänpoliittisin perustein pysyvästi paitsioon. Eduskunnassa oli tosin edelleen porvarienemmistö, mutta se oli toimintakyvytön, kun kokoomus oli eristyksissä ja keskiryhmät vasemmiston painostuksen alaisina.⁴²²

1970-luvulla oli meneillään sukupolvenvaihdos, joka katkoi sota-aikana syntyneitä yhteyksiä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta eli niin kutsuttua asevelihenkeä sosiaalidemokraattien ja porvaripiirien välillä. Sotien jälkeen oli Jakobsonin sanoin ollut itsestään selvää, ”että oli tiettyjä yhteisiä päämääriä, joista ei tarvinnut sen enempää puhua”. Nyt osapuolten välejä sävytti EVA:n mukaan luottamuspula.⁴²³ Aseveliakselista kirjoittanut Jarkko Vesikansa huomauttaa toisaalta, että yhteistyösuhteet eivät 1970-luvulla suinkaan katkenneet. Päinvastoin yhteydet tiivistyivät uudelleen 1960-luvun säröilyn jälkeen, kun työnantajat ja sosiaalidemokraattiset ammattiyhdistysjohtajat aktivoituivat yhdessä vastustamaan kommunistien vaikutusvaltaa ammattiyhdistysliikkeessä. Poliitiikan kentällä asevelihenki ei 1970-luvun alkupuolella ollut parhaissa voimissaan. Se säilyi silti pinnan alla ”optiona”, joka voitiin myöhemmin epäluulojen hälvettyä kaivaa esiin.⁴²⁴

Liike-elämän edustajien silmissä syypäitä yhteistyön hiipumiseen olivat sosiaalidemokraatit voimistuvine sosialistisine äänenpaineineen. Sosiaalidemokraatit olivat tosiasiaassa erimielisiä puolueen linjauksista ja kiistelivät esimerkiksi suhtautumisesta liike-elämään ja sen tukemiseen, avoimeen talouteen, suoraan tai edustukselliseen demokratiaan ja vasemmistoyhteistyöhön. Vuoden 1972 puoluekokous päättyi sosialismia tavoittelevaan linjaan, mutta myös sosialismin tietoisella häivyttämisellä oli ollut kokouksessa kannatusta. Sosiaalidemokraatit eivät olleet yksimielisiä myöskään Jyväskylän puoluekokouksessa vuonna 1975. Jyväskylässä annettu sisäpoliittinen julkilausuma sisälsi mediakohua

⁴²² KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 10.6.1976. Max Jakobsonin katsaus.

⁴²³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus; Muistiot 1973–1976. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976; ks. myös Mansner 1990, 501. Rintamalla Neuvostoliiton vastaisessa taistelussa syntynyt aseveljeys jatkui rauhan tultua poliittisena aseveliakselina. Se muodostui sosiaalidemokraattisten ja kokoomuslaisten sotaveteraanien välille ja pyrki torjumaan kotimaisen kommunismin nousua. Aseveliyhteistyöstä ks. Vesikansa, Jarkko (2005) ‘Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona: Aseveliakseli ja kommunisminvastainen toiminta kylmän sodan Suomessa’. Työväentutkimus 2005. 1970-luvulla auennut sukupolvien välinen kuilu näkyi myös SDP:n sisällä, jossa nuoret vasemmistoradikaalit ja vanhemman polven aseveliaktiivit joutuivat vastakkainasetteluun keskenään (Vesikansa 2004, 272).

⁴²⁴ Vesikansa 2004, 229-230, 292; Vesikansa 2005, 12-13.

synnyttäneen sosialisointityypkälän eli vaatimuksen pankkien ja vakuutuslaitosten ottamisesta yhteiskunnan hallintaan.⁴²⁵

Liike-elämän järjestöistä EVA kohdisti huomionsa erityisesti sosiaalidemokraattien periaatteellisiin linjauksiin. Vuosina 1977–1978 valtuuskunta seurasi tarkkaan SDP:n uuden Sosialidemokratian suunta -puolueohjelman valmistelua. EVA:n mielestä luonnos asennoitui vihamielisesti porvaristoon ja yksityiseen liiketoimintaan. Kommunisteihin se teki vain säyseän pesäeron. Luonnoksen perusteella sosiaalidemokraatit tavoittelivat tuotannon saattamista yhteiskunnan valvontaan ja omistajan oikeuksien murentamista taloudellisen demokratian hyväksi. Käytännön tasolla yritysvihamielisyys kuvastui esimerkiksi suunnitelmissa työntekijärahastoiden perustamisesta, sijainnin ja investointien ohjauksesta, valtioneuvoston edustajien nimeämisestä liikepankkien hallituksiin sekä veroasteen kirittämisestä entisestään. EVA saattoi pitää myönteisenä ainoastaan mainintaa siitä, että Suomi hyötyisi parhaiten kansainvälisestä työnjaosta avoimen ulkomaankaupan olosuhteissa. Samalla SDP kuitenkin penäsi valtiovallalle entistä tehokkaampia keinoja estää kansainvälisten kriisien rantautumista Suomeen.⁴²⁶

Kaiken kaikkiaan EVA katsoi, että SDP:n ohjelmaluonnoksen toteuttaminen johtaisi liike-elämän joutumiseen yhteiskunnan haltuun tai vähintään sen valvomaksi.⁴²⁷ Puheenjohtaja Mika Tiivolan mukaan liikepankkien sosialisointisuunnitelmat paljastivat SDP:n ”todelliset tavoitteet”. Toimitusjohtaja Max Jakobson oli huolissaan ohjelmaluonnoksen heijastamasta pyrkimyksestä muuttaa valtiollisia valtarakenteita ja keskittää taloudellista määräysvaltaa

---

⁴²⁵ Lipponen 2009, 415-417; Savtschenko 2015, 113-114, 120. Jyväskylän puoluekokous ehti ajanpuutteen takia käsitellä julkilausumaa vain lyhykäisesti ja se hyväksyttiin yksimielisesti ilman äänestystä. Koska julkilausumaluonnos oli jo julkaistu Suomen Sosialidemokraatissa, se oli puheenjohtaja Kalevi Sorsan mukaan käytännössä pakko hyväksyä. Muutoin olisi jouduttu äänestykseen ja ajauduttu repiviin sisäisiin kiistoihin vain yhden lauseen tähden. Sorsan mielestä julkilausuma poikkesi kuitenkin maltilliseen suuntaan kääntyneestä mielipidekehityksestä ja oli vailla käytännön toteuttamisedellytyksiä. Silti kannanotto ei ollut pelkkä yksittäinen lipsahdus. Puoluekokous hyväksyi myös teollisuuspoliittisen ohjelman, jonka mukaan markkinatalous oli kyvytön ohjaamaan talouselämää tyydyttävällä tavalla. Näin ollen teollisuuspolitiikan omistussuhteiden muuttaminen oli välttämätöntä. SDP:n sisältä kuului kuitenkin myös kriittisiä kannanottoja, joiden mukaan ”sosialisointivouhotus” alensi puolueen kannatusta (Savtschenko 2015, 115-117). Jyväskylän puoluekokouksen päätösten erilaisista merkityksistä eri sosiaalidemokraateille, ks. Outinen 2015, 53.

⁴²⁶ KA. EVA. Pöytäkirjat 1978. EVA:n työvaliokunnan kokous 10.3.1978. Muistio ‘Sosialidemokratian suunta’ – luonnos puolueen ohjelmallisiksi tavoitteiksi’ 28.2.1978; myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n työvaliokunnan kokous 4.10.1977. Muistio ‘SDP:n talouspoliittinen ohjelma’; Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979. Max Jakobson 19.6.1978.

⁴²⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1978. EVA:n työvaliokunnan kokous 10.3.1978. Muistio ‘Sosialidemokratian suunta’ – luonnos puolueen ohjelmallisiksi tavoitteiksi’ 28.2.1978.

hallitukselle ja virkakoneistolle.⁴²⁸ Sosiaalidemokraattien omat tulkinnat uuden puolueohjelman suhtautumisesta liike-elämään olivat hyvin erilaisia. Puheenjohtaja Kalevi Sorsan mielestä Sosialidemokratian suunta -asiakirja asennoitui myönteisesti talouskasvuun ja pyrki ainoastaan torjumaan sen haittavaikutukset. Demarinuorten SNK koki, että ohjelma vieläpä asetti teollisuuden kilpailukyvyn etusijalle. Nuoria huolestutti, ettei yhteiskunnallisiin uudistuksiin riittäisi lainkaan varoja, jos kaikki resurssit kohdennettaisiin talousongelmien perusteella tuotantotoimintaan.⁴²⁹

Monilla liike-elämän ja sosiaalidemokraattien välille hankausta aiheuttaneilla kysymyksillä oli samanaikaisesti sekä käytännönläheinen että periaatteellinen ulottuvuutensa. Kun vasemmiston vastustus vaaransi EEC-vapaakauppasopimuksen synnyn 1970-luvun alussa, oli uhattuna teollisuuden pääsy vientimarkkinoille. Samalla teollisuusjohtajat mielsivät EEC-ratkaisun valinnaksi sosialistisen ja kapitalistisen yhteiskuntamallin välillä.⁴³⁰ Samoin esimerkiksi valtionyhtiöitä koskeneissa kiistoissa oli kyse sekä periaatetason erimielisyyksistä että yksityisten yritysten konkreettisista eduista. Intressit olivat törmäyskurssilla muun muassa keväällä 1975, kun sosiaalidemokraatit ryhtyivät suunnittelemaan valtiollisen elektroniikkateollisuuden luomista. Suunnitelmia karsasti erityisesti yksityisen elektroniikkateollisuuden lippulaiva Nokia, jolle sosialisoinnin uhka konkretisoitui juuri valtiollisessa elektroniikkayhtymässä. Sosiaalidemokraattien kauaskantoisimmat kaavailut eivät olisi jättäneet lainkaan elintilaa Nokian omalle elektroniikkateollisuudelle. Kunnianhimoisimmat visiot elivät kuitenkin vain muutaman vuoden ja hiipuivat 1970-luvun loppuun mennessä. Käytännössä valtiollinen elektroniikkateollisuus rajoittui valtion osakkuuksiin Televa Oy:ssä ja lyhytikäiseksi jääneessä kuvaputkitechdas Valcossa. Hankkeet ehtivät silti kylvää epäluuloja Nokian ja sosiaalidemokraattien välille.⁴³¹ Toisaalta ne osoittivat Nokian pääjohtaja Kari Kairamolalle,

⁴²⁸ KA. EVA. Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979. Max Jakobson 19.6.1978 ja kirjeen liitteenä oleva Mika Tiivolan muistio 15.6.1978.

⁴²⁹ Savtschenko 2015, 118.

⁴³⁰ Koroma 2015, 43–44. Vuorineuvos Erkki Partasen muistelmien valossa kohtalonkysymyksenä olivat nimenomaan sosiaalidemokraattien EEC-sopimuksen vastapainoksi vaatimat suojalait, jotka lisäsivät hallituksen valtuuksia talouselämän ohjaamisessa. Partanen kirjoittaa, että sosiaalidemokraattien vaatimukset ”olivat ymmärtääkseni markkinatalousmaalle täysin mahdottomia” (Partanen, Erkki (1985) Erkki Partasen muistelmien käsikirjoitusluonnos. Helsinki: Helvi Partanen. 137–138). Vrt. myös Paavonen 2008, 226: vasemmisto-oppositio puolestaan vastusti EEC-sopimusta ennen muuta siksi, että sen katsottiin heikentävän sosialismin toteuttamisen edellytyksiä Suomessa.

⁴³¹ Häikiö, Martti (2001a) Fuusio: Yhdistymisen kautta suomalaisiksi monialayritykseksi 1865–1982. Nokia Oyj:n historia 1. Helsinki: Edita. 216, 219–220, 229; Häikiö 2001b, 41; Rekola 1998, 238–239; Skurnik 2005, 175–176. Valco Oy:n perustivat vuonna 1976 Suomen valtio, Salora Oy ja japanilainen Hitachi.

että suhteiden luominen SDP:hen oli välttämätöntä, jos erimielisyyksiä ja epäsuotavia hankkeita haluttiin jatkossa pyrkiä torjumaan. Sosiaalidemokraateille Valco-seikkailu puolestaan havainnollisti (valtiollisen) yritystoiminnan haasteita ja edisti osaltaan puolueen talouspoliittisen linjan muuttumista.⁴³²

Kuten Ritva Savtschenko huomauttaa, sosialismikohun ja porvarilehdistön kauhistelun takia jäivät huomaamatta Kalevi Sorsan talouspoliittiset linjaukset, joissa näkyi jo Jyväskylän puoluekokouksen aikaan merkkejä suunnanmuutoksesta. Sorsa korosti valtion taloudellisen ohjauksen ohella kilpailukykyisen teollisuuden merkitystä.⁴³³ Sami Outisen mukaan SDP:n johdon talouspoliittisen ajattelun uudistuminen käynnistyi keväällä 1975, josta lähtien se alkoi painottaa valtion menojen kurissapitämistä ja tuotannollisen toiminnan ensisijaisuutta. Outinen toteaa, että 1970-luvulla puolueessa vaikuttivatkin rinnakkain ihanteelliset, sosialistista suunnitelmataloutta tavoitelleet kaukotavoitteet ja käytännölliset, markkinatalouteen ja talouskasvun tukemiseen sitoutuneet lähitavoitteet.⁴³⁴

Arkistoaineistot huokuvat joka tapauksessa liike-elämän edustajien pelkoa oman aseman ja koko yhteiskuntajärjestelmän tulevaisuudesta. Jälkikäteen arvioituna kauhukuvat tuntuvat ylimitoitetuilta, mutta aikanaan kokemukset olivat yhtä kaikki aitoja.⁴³⁵ Suomalaisen liike-elämän lisäksi sosialisointia ja yksityisyritteliäisyyden romuttumista pelkäsivät sitä paitsi myös brittiläiset ja jopa yhdysvaltalaiset yritysjohtajat.⁴³⁶ Kauhistuneissa äänenpainoissa on epäilemättä ollut mukana myös taktiikkaa. Sosialismin uhkaa rummuttamalla voitiin lietsoa

---

Suomen valtiolla oli Valcossa osake-enemmistö. Valco kaatui pahoin velkaantuneena loppuvuodesta 1979 ja siirtyi Valmet Oy:n tytäryhtiöksi. Lopullisesti Valcon toiminta lopetettiin noin vuotta myöhemmin. Televa oli valtion omistama elektroniikkateollisuusyritys, joka muutettiin osakeyhtiöksi 1970-luvun puolivälissä. Pian tämän jälkeen Nokia ja Televa ryhtyivät harjoittamaan yhteistyötä. Televa päätyi lopulta Nokian haltuun 1980-luvun alussa (Häikiö 2001a, 216-217, 220, 265-272, 295-305).

⁴³² Rekola 1998, 241.

⁴³³ Savtschenko 2015, 114; ks. myös Lipponen 2009, 465. Esimerkiksi Nokian toimitusjohtajan Kari Kairamon arkistosta löytyy jäljennös SDP:n vuoden 1975 puoluekokouksen sisäpoliittisesta ohjelmasta, josta Kairamo on voimakkaasti alleviivannut kohdat joissa mainitaan pyrkimys sosialistiseen yhteiskuntaan (Häikiö 2001a, 217).

⁴³⁴ Outinen 2015, 43, 47, 55.

⁴³⁵ Vrt. Benjamin Waterhouse yhdysvaltalaisen liike-elämän paniikitunnelmien aitoudesta (Waterhouse 2014, 17, 20-21, 97). Esimerkiksi SDP:n Paavo Lipponen ja Ulf Sundqvistin mielestä 1970-luvun vasemmistovaaraa on huomattavasti liioiteltu (Iivari, Ulpu (2009) Lähikuvassa Ulf Sundqvist. Helsinki: Otava. 70-71, 93-94; Lipponen 2009, 260, 380-381). Mikä merkittävämpää, myös Jukka Tarkka on jälkikäteen myöntänyt, että mielikuva vasemmiston kulttuurisesta ja poliittisesta dominanssista on kärjistys. Hän arvelee, että 1970-luvun poliittista ilmettä on totuttu ajattelemaan todellista taistolaisemmaksi (Tarkka, Jukka (2012) Karhun kainalossa: Suomen kylmä sota 1947–1990. Toinen painos. Helsinki: Otava. 294, 328).

⁴³⁶ Useem 1984, 156, 164; Vogel 1989, 146.

pelkoa myös äänestäjissä ja kerätä sympatiapisteitä yksityiselle yritystoiminnalle ja sen puolustustaistelulle.⁴³⁷ Vaikka liike-elämän edustajat eivät olisi tosissaan uskoneet varsinaisen vallankumouksen uhkaan, he saattoivat vilpittömästi pelätä sosialismia siinä merkityksessä, jonka he sille käytännön tasolla antoivat. Heidän silmissään sosialismia olivat sellaiset SDP:n tavoitteet kuten pääomavirtojen ja yksityisen yritystoiminnan ohjailu, valtion yritystoiminnan laajentaminen, ulkomaankaupan sääntely ja aktiivinen työvoima- ja aluepolitiikka.⁴³⁸ Liike-elämän edustajat lukivat siis sosialismiksi kaikkinaisen valtion taloudellisen ohjailun ja aktiivisuuden lisääntymisen.⁴³⁹ Tässä mielessä SDP:n sosialismin uhka oli aina 1970-luvun lopulle saakka todellinen.

Liike-elämä rakentaa siltaa vasemmalle

Vasemmistoradikalismin vastustaminen oli antanut ratkaisevan kimmokkeen Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja Teollisuuden keskusliiton perustamiselle. Vastatessaan 1970-luvun alun vasemmistovaaraan liike-elämän uudet yhteenliittymät turvautuivat kaksiteräiseen strategiaan. Niistä ensimmäinen tähtäsi porvarillisen ideologian ja porvaripuolueiden vahvistamiseen liike-elämän antaman taloudellisen tuen avulla. Esimerkiksi Ville Okkonen painottaa EVA:n keskeistä roolia osana oikeistolaista järjestökenttää, joka pyrki poliittisten voimasuhteiden muuttamiseen ja kehityksen ”oikaisemiseen oikealle”. EVA:n tavoin myös teollisuus tuki porvaripuolueita ja niiden yhteistyötä.⁴⁴⁰ Mutta vaikka porvaririntaman tukeminen oli tärkeää, käytännön politiikassa varsinaiseen oikeistoon ei voinut 1970-luvun tai 1980-luvun alun Suomessa kohdistaa kummoisia toiveita. Kokoomus oli pitkäaikaisessa hallituspaitsiossa, eivätkä pienet porvaripuolueet kuten RKP olleet tarpeeksi vahvoja voidakseen tyydyttää liike-elämän poliittisten yhteistyökumppanien tarvetta. Valtakunnantason päätöksenteossa kiistaton hegemonia kuului keskustapuolueelle ja sosiaalidemokraateille. Vaikutusvaltaista

---

⁴³⁷ Vrt. Lipponen 2009, 380-381.

⁴³⁸ Häikiö 2001a, 217; Jakobson 1992, 117; ks. myös Okkonen 2012b.

⁴³⁹ Samaan tapaan määrittelivät ”socialismia” myös liikemiehet USA:ssa (Carey 1995, 96; Waterhouse 2012, 242).

⁴⁴⁰ Okkonen 2012a; Okkonen 2012b; Okkonen 2013. Porvaripuolueiden tukemisesta laajemmin ks. s. 214-218.

yhteistyötahoa etsineen liike-elämän oli välttämätöntä rakentaa suhteita juuri näihin puolueisiin.⁴⁴¹

Kaikkein kiireellisimmäksi liike-elämän uudet järjestöt EVA ja TKL kokivat yhteistyön luomisen sosiaalidemokraattien kanssa. EVA otti tehtäväkseen vahvistaa ”kansallista ajattelua” edustavia aineksia SDP:ssä ja SKDL:ssä ja ryhtyi rakentamaan siltoja sekä kommunisteihin että erityisesti sosiaalidemokraatteihin.⁴⁴² EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobsonin mukaan taustatohot olivat toivoneet valtuuskunnasta oikeistolaista taistelujärjestöä ja sen toimitusjohtajasta nuijamiestä, joka nujertaisi SDP:n, radikalismia ja vasemmistohegemonian.⁴⁴³ Toisaalta Suomen teollisuuden keskusvaliokunta oli EVA:n suunnitteluvaiheessa korostanut yhteyksien muodostamista myös SDP:hen.⁴⁴⁴

EVA omaksui joka tapauksessa tavoitteekseen epäluottamuksen hälventämisen liike-elämän ja sosiaalidemokraattien väliltä. Jakobsonin mielestä voitiin olla ”yhtä mieltä siitä, että sos.dem.-puolueen suuri enemmistö pysyy oikealla puolella ideologista rajaa, ja ... yhtyä siihen, että meitä yhdistävät sos.dem.-puolueen enemmistöön tietyt perusarvot, demokratian periaatteiden kunnioittaminen ja kansallinen ajattelutapa”. Yhteiset perusarvot loivat riittävän perustan yhteyksien ja yhteistyön luomiselle. Mutta SDP-yhteistyö ei ollut EVA:n mielestä ainoastaan mahdollista vaan myös välttämätöntä. Jakobson piti sitä itse asiassa

⁴⁴¹ Häikiö 2001b, 42; Jensen-Eriksen 2008, 64-65, 71; Lukkariniemi 2010, 12. Pragmaattisen keskusta- ja demariyhteistyön rinnalla kulki silti jatkuvasti ”puhdasoppisempia” yhteyksiä ja tukea kokoomuksen ja ylipäättään oikeiston suuntaan.

⁴⁴² KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n kokous 18.5.1977. Max Jakobson Björn Westerlundille 13.5.1977; ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 10.6.1976. Max Jakobsonin katsaus. EVA:n mielestä tarjolla ei ollut riittävästi systemaattista tietoa Suomen kommunistisen liikkeen kehityksestä ja sen suunnasta, joten valtuuskunta päätti ottaa kommunistien seurannan tehtäväkseen. Vuoden 1975 toimintakohteiden rahoituksesta ”yhteiskuntapoliittinen tutkimus (kommunistit)” soi merkittävän osan yhdessä poliittisen toiminnan ja Yrittäjien keskusliiton kanssa tehdyn yhteistyön ohella. Tarkkailun lisäksi EVA haki myös kontakteja kommunisteihin ja pääsikin keskusteluyhteyteen ainakin *Kansan Uutisten* päätoimittajan, SKP:n enemmistöön kuuluneen Erkki Kauppilan kanssa. Keskustelussa Kauppila toivoi yhteyksien ylläpitämistä, mutta yhteydenpidon jatkumisesta ei ole tietoa. Kauppilan mukaan EVA:n oli jättänyt täyttämättä enemmistökommunistien siihen kohdistamat ennako-odotukset vuorineuvosten ja suurkapitalistien linnoituksena. Taistolaiset olivat säilyttäneet vihamielisen asennoitumisensa ja saaneet painostettua enemmistönkin yhtymään EVA:n arvosteluun (KA. EVA. Muistiot 1973–1976. ’PM päätoimittaja Erkki Kauppilan (Kansan Uutiset) kanssa käydystä keskustelusta 31.3.1976’; Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979. Max Jakobson 28.2.1977).

⁴⁴³ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. ’Eräitä näkökohtia EVA:n tehtävästä’, päiväämätön; Jakobson 1992, 125; Jakobson 2003, 157.

⁴⁴⁴ ELKA. STKV. STKV:n pöytäkirjat 1974–1975. STKV:n kokous 13.2.1974; KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Mika Tiivola Hetemäelle 10.5.1977. Stig Hästö: PM ’EVA:n synty ja kehitys’, 25.4.1977.

valtuuskunnan tärkeimpänä tehtävänä.⁴⁴⁵ Sosiaalidemokraattien merkitys oli Suomen politiikassa niin ratkaiseva, että ”[i]lman yhteistyötä SDP:n kanssa ei voida ... saada aikaan järkeviä ratkaisuja maan asioiden hoidossa”. Edellytyksenä yhteistyön syntymiselle oli EVA:n mielestä, että liike-elämä tunnustaisi SDP:n johtoportaan yhteistyökumppanikseen ja puoluejohto puolestaan pitäisi liike-elämän edustajat mukana yhteiskunnan ja talouden suunnittelussa. Myös SDP:n johto oli kiinnostunut suhteiden kehittamisestä.⁴⁴⁶

Max Jakobson kertoi omaksutusta yhteistyölinjasta valtuuskunnan jäsenille EVA:n syyskokouksessa marraskuussa 1975. Linjaus kohtasi ”sekä suoranaista vastustusta että myös epäilyjä siitä, olisiko lähentyminen sosiaalidemokraatteihin lainkaan mahdollista”.⁴⁴⁷ Teollisuuden keskusliitto kuului epäilijöihin. Sen mielestä yhteydet SDP:hen olivat ”sinänsä erittäin tärkeitä, mutta työryhmien tai muiden muodollisten järjestelyjen julkiseksi tulon vaara [oli] erittäin suuri, jolloin niiden käyttökelpoisuus [oli] olematon”.⁴⁴⁸ Jakobsonia taustatahojen varauksellisuus ei hetkauttanut. Itse asiassa kontakteja demarijohtoon oli rakennettu jo pitkään. Ensimmäiset viitteet EVA:n ja SDP:n edustajien keskusteluista ovat tammikuulta 1975. Max Jakobson ja Kalevi Sorsa olivat jo ehtineet tavata ja suunnittelivat lisäksi keskustelutilaisuutta, johon Jakobson kaavaili SDP:stä Sorsan lisäksi Matti Louekoskea, Ulf Sundqvistia ja Paavo Lipposta.⁴⁴⁹ EVA:n marraskuisen syyskokouksen alla oli ravintola Marskissa järjestetty uusi tilaisuus, jossa läsnä olivat EVA:sta Jakobsonin ohella Juha Sipilä ja Kari Nars sekä SDP:stä Sorsa, Sundqvist ja Lipponen.⁴⁵⁰ Jakobsonin Ruotsin sosiaalidemokraattisen puolueen puheenjohtajalle, pääministeri Olof Palmelle lähettämän ”Käre Olof” -kirjeen mukaan tapaamiset olivat osa luottamuksellisten keskusteluiden sarjaa. Niissä pieni piiri EVA:n ja SDP:n edustajia pohti yhteiskunnan tulevan kehityksen avainkysymyksiä.⁴⁵¹

⁴⁴⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus; ks. myös KA. EVA. Muistiot 1973–1976. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976; Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobsonin alustus ajankohtaisista kysymyksistä, Mediapäivä 77 28.9.1977; Jakobson 1992, 134.

⁴⁴⁶ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus; R[isto] P[iepponen]: Muistio ‘Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokouksessa 3.4.1975 käydystä EVA:n toimintaa koskevasta ohjelmallisesta keskustelusta’; Muistiot 1973–1976. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976; PM Keskustelusta osastopäällikkö Paavo Lipposen kanssa 23.3.1976. Ks. myös ‘Max Jacobson (EVA): Järkevä yhteiskuntapolitiikka ei toteudu ilman demareita’, *Keskisuomalainen* 31.12.1976.

⁴⁴⁷ Jakobson 2003, 158.

⁴⁴⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. PM ‘EVA:n ja TKL:n työnjako’ 16.12.1975.

⁴⁴⁹ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 31.1.1975.

⁴⁵⁰ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 12.11.1975.

⁴⁵¹ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1976. Max Jakobson Olof Palmelle 7.1.1976; KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Muistio suhdannepoliittisesta keskustelusta 11.2.1976.

Keväällä 1976 saattoi jo puhua ”vanhasta Marskin porukasta”, jolla voitaisiin kokoontua saunan merkeissä ja keskustella arkaluontoisista aiheista, kuten kommunistisen liikkeen kehityksestä.⁴⁵² Jakobsonin ja Sorsan kahdenkeskisten kontaktien⁴⁵³ ja Marskin porukan kokoontumisten⁴⁵⁴ ohella tapaamisten kokoonpano laajeni vähitellen. Tammikuussa 1977 keskustelunaiheena oli ”markkinatalouden nykytila”,⁴⁵⁵ ja marraskuussa 1978 vapaamuotoinen ideakeskustelu pohti työllisyyden parantamista pitkällä aikavälillä.⁴⁵⁶ Näiden tilaisuuksien osanottajia pohdittaessa EVA pyrki huolehtimaan siitä, että sen taustatahojen edustajia pyydettiin tasapuolisesti mukaan. Tarkoituksena oli yhtäältä välttää tilanne, jossa osa jäsenkunnasta voisi kokea tulleen syrjityksi. Toisaalta EVA halusi välittää SDP:n johdolle kuvaa itsestään ainoana elimenä, ”jonka välityksellä voi yhdellä kertaa tavoittaa kaikki elinkeinoelämän sektorit”.⁴⁵⁷

Suppeiden seurueiden tapaamisten lisäksi SDP-johtoa osallistui 1970-luvun loppupuolella säännöllisesti EVA:n kevät- tai syyskokouspäiväisille.⁴⁵⁸ Kohtaamisista ei haluttu pitää ääntä, vaan Max Jakobson erikseen korosti, että tilaisuudet olivat suljettuja eikä niistä tiedotettu julkisuuteen lainkaan.⁴⁵⁹ Päivälliskeskusteluilla on tuskin saavutettu tai edes

⁴⁵² KA. EVA. Muistiot 1973–1976. PM Keskustelusta osastopäällikkö Paavo Lipposen kanssa 23.3.1976.

⁴⁵³ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1978. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 20.9.1978.

⁴⁵⁴ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1977 ja 1979. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 17.2.1977; Max Jakobson Paavo Lipposelle 5.11.1979.

⁴⁵⁵ KA. EVA. Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979. Max Jakobson 18.1.1977. Liike-elämää edustivat kokouksessa EVA:n Jakobson, Hetemäki ja Tiivola sekä Hankkijan toimitusjohtaja, vuorineuvos Jorma Järvi, Nokian varatoimitusjohtaja Kari Kairamo, TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatonen ja Pohjolan pääjohtaja Jaakko Lassila.

⁴⁵⁶ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1978. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 16.10.1978; ks. myös KA. EVA. Kirjeenvaihto 1978. Max Jakobson Mika Tiivolalle 17.10.1978. Elinkeinoelämän edustajia olivat Jakobsonin, Hetemäen ja Tiivolan lisäksi Pohjolan pääjohtaja Jaakko Lassila, TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatonen, STK:n toimitusjohtaja Pentti Somerto, Oy Wilh. Schauman Ab:n toimitusjohtaja, vuorineuvos Gay Ehrnrooth, Finlaysonin toimitusjohtaja vuorineuvos Stig H. Hästö sekä KOP:n pääjohtaja Veikko Makkonen. Mahdollisesti mukaan kutsuttiin myös Liiketyöntäjain keskusliiton Tapio Koski ja Pellervo-Seuran Erkki Ahola.

⁴⁵⁷ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1978. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 16.10.1978; vrt. KA. EVA. Kirjeenvaihto 1979. Max Jakobson Mauno Koivistolle 28.5.1979. Jakobson oli tullut EVA:n sisäisten kiistojen jäljiltä varovaisemmaksi aloitteissaan, ks. KA. EVA. Kirjeenvaihto 1978. Max Jakobson Stig Hästölle 18.9.1978: ”En kuitenkaan halua lähteä liikkeelle tällaisen tilaisuuden järjestämiseksi, ennen kuin olen saanut kuulla Sinulta, että myös STK:n kannalta katsoen siitä saattaisi olla hyötyä.”

⁴⁵⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. EVA:n työvaliokunnan kokous 26.11.1976; Kirjeenvaihto 1978 ja 1979. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 13.3.1978; Max Jakobson Mauno Koivistolle 28.5.1979; Pöytäkirjat 1980. EVA:n kokous 3.12.1980.

⁴⁵⁹ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1979. Max Jakobson Mauno Koivistolle 28.5.1979; ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 1.12.1976. Max Jakobson 9.12.1976; Kirjeenvaihto 1978. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 5.4.1978.

tavoiteltu konkreettisia tuloksia. Oleellista on ollut keskusteluyhteyksien muodostaminen ja vastapuolen näkemysten kuunteleminen. Esimerkiksi Kalevi Sorsa vieraili EVA:n päivällisillä toukokuussa 1978 ja piti alustuksen poliittisen toiminnan ja liike-elämän välisten yhteyksien kehittämistä. Kiitoskirjeessään Sorsalle Max Jakobson kertoi alustuksen herättämän keskustelun jatkuneen vilkkaana vielä Sorsan lähdettyäkin. Hän kiitteli, että oli ollut ”epätavallista ja tästä syystä kaikille osallistujille virkistävää voida kerrankin käydä keskustelua periaatteista eikä aina vain päiväkohtaisista talouspolitiikan yksityiskohdista”. Jakobsonin mukaan kaikki olivat kokeneet, että keskustelua oli syytä jatkaa.⁴⁶⁰

Teollisuuden edustajien suhtautuminen sosiaalidemokraatteihin oli EVA:a ristiriitaisempi. Yhtäältä Suomen teollisuuden keskusvaliokunta määritteli erääksi tavoitteekseen estää SDP:n pääsyn ”pysyväksi valtuoluueksi”, mutta toisaalta keskusvaliokunta piti SDP-yhteyksien luomisen yhtenä EVA:n tehtävistä. TKL:n edustajat EVA:ssa arvostelivat kuitenkin valtuuskunnan johdon aikomuksia rakentaa siltaa SDP:n suuntaan. Varsin pian myös teollisuusjohtajien piirissä heräsi silti toive suhteiden parantamisesta sosiaalidemokraattien kanssa. Kalevi Sorsan puheet SDP:n talouspoliittisen linjan kirkastamiseksi oli huomattu TKL:ssa, jonka johto päätti syksyllä 1976 tiivistää yhteydenpitoa sosiaalidemokraatteihin. Epäilevällä kannalla olleille TKL:n hallituksen jäsenille huomautettiin, että teollisuuden oli syytä varautua SDP:n hallitukseen paluuseen luomalla puolueeseen suhteita. Talvella 1976–1977 myös Kone Oy:n toimitusjohtaja Pekka Herlin välitti metalliteollisuuden työnantajaliitossa viestiä siitä, että synkstä taloustilanteesta voitaisiin nousta ainoastaan yhteistyössä sosiaalidemokraattien kanssa. Moni Herlinin kuulijoista oli edelleen järkyttynyt SDP:n sosialisointivaatimuksista, ja ajatus kuulosti heidän korvissaan täysin mahdottomalta.⁴⁶¹ Sillanrakentajien näkemys vei teollisuuden piirissä lopulta voiton. EVA:n tapaan myös TKL kutsui SDP:n edustajia säännöllisesti kevät- ja syyskokouksensa alustajiksi. Lisäksi keskusliitto pyrki välittämään johtaville sosiaalidemokraateille, kuten Kalevi Sorsalle, Paul Paavelalle ja Ulf Sundqvistille, tietoa yritysten ajankohtaisesta taloudellisesta tilanteesta.⁴⁶² Myös yksittäiset

⁴⁶⁰ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1978. Max Jakobson Kalevi Sorsalle 18.5.1978; Pöytäkirjat 1979. EVA:n työvaliokunnan kokous 23.5.1979. Toimintakertomusluonnos 1978.

⁴⁶¹ Koroma 2015, 74.

⁴⁶² Ks. esim. EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. TKL:n hallituksen kokous 21.9.1978; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. TKL:n kevätkokous 20.5.1976, syyskokous 30.11.1977 ja kevätkokous 15.5.1980; Hulkko & Pöysä 1998, 61.

teollisuusjohtajat, kuten Kari Kairamo, rakensivat omalla tahollaan suhteita sosiaalidemokraatteihin.⁴⁶³

Johannes Koroman tekemän Timo Laatusen haastattelun perusteella TKL:n johto omaksui itselleen valistustehtävän suhteessa sosiaalidemokraatteihin. Toiveena oli, että SDP-johtoa valistamalla voitaisiin saada puolue harjoittamaan (teollisuuden kannalta) entistä järkevämpää talouspolitiikkaa.⁴⁶⁴ Samaan tapaan myös EVA pyrki yhteistyölinjallaan estämään SDP:n ajautumisen yhä kauemmas vasemmalle. Valtuuskunta uskoi, että ainoastaan yhteistyöhön ryhtymällä saattoi edes pyrkiä vaikuttamaan sosiaalidemokraattien politiikkaan. Ville Okkonen on väittänyt, että EVA:n ”rooli 1970-luvun poliittisissa asetelmissa oli konkreettisesti rakentava lähinnä ei-sosialistisen yhteistyön suuntaan” ja että valtuuskunnan toiminta ”suuntautui ei-sosialistisen puolue- ja järjestökentän tukemiseen, ei aseveliyhteistyöhön”.⁴⁶⁵ Arkistoaineistojen valossa Okkosen näkemykset vaikuttavat vähättelyltä. Ne ovat silti tärkeitä muistuttaessaan, että EVA:n toiminnassa oli koko ajan vahva oikeistolainen pohjavire, jota SDP-yhteydet eivät mitätöineet. Okkosen tulkintoja täsmällisempää olisi sanoa, että EVA ryhtyi rakentamaan SDP-suhteita nimenomaan porvarillisten arvojen ja markkinatalousyhteiskunnan puolustamiseksi. Varsinaiset oikeistolaiset voimat olivat liian heikkoja riittääkseen puolustustaistelun ainoiksi liittolaisiksi, ja keskustapuolueen tai ainakin sen K-linjan valtaa EVA halusi pikemmin rajoittaa kuin pönkittää. Niinpä ”EVA:n tärkein vaikutuskanava kulki SDP:n kautta”, kuten Jukka Tarkka tulkitsee.⁴⁶⁶

Johdonmukaista yhteistyölinjaa ei tarvitse pitää osoituksena syvällisestä sielujen sympatiasta liike-elämän ja SDP:n välillä. Ennemmin liike-elämän edustajien linjaus oli

---

⁴⁶³ ELKA. Nokia. KK. SDP taustamateriaalia, Televa/Telefeno 1975–1979. Max Jakobson Kari Kairamolles 18.1.1977; Kari Kairamo Kalevi Sorsalle 31.5.1977; Harry Mildh: Bätvikohjelma, päiväys 20.6.1977.

⁴⁶⁴ Koroma 2015, 56.

⁴⁶⁵ Okkonen 2012b. Okkosen katse tuntuu kuitenkin tarkentuvan hieman jälkijättöisesti. Hän argumentoi kirjoituksessaan EVA:n toimintaa ja toimintalinjauksia 1970-luvun puolivälin tapahtumilla, kuten öljykriisillä tai vuoden 1975 eduskuntavaaleilla, mutta nämä tapahtumat olivat vain lähtötilanne EVA:n toimintaa käynnistettäessä. Ne eivät siten selitä valtuuskunnan myöhempää käytännön toimintaa, jossa vasemmistovaaran uhka jäi yhteistyöpainotusten ja konsensushankkeen varjoon.

⁴⁶⁶ Tarkka 2002, 413; vrt. myös Savtschenko 2015, 105: ”EVALaiset visionäärit ... ryhtyivät tavoittelemaan kansallista konsensusta yhteiskuntasopimuksen avulla. Parhaiten se luonnistuisi integroimalla ensin SDP ja sitten myöhemmin SKDL mukaan yhteiskunnan päätöksentekojärjestelmiin.” Esimerkiksi Ahti Karjalaisen korviin kiiri tietoja, että EVA ei nähnyt erityisiä ponnistuksia keskustapuolueeseen päin tarpeelliseksi ”muilta osin kuin puolueen vasemman siiven (K-linjan) asemien heikentämiseksi” (KA. AK. Yksityinen ja poliittinen aineisto. 239 Sekalaista poliittista 1977–1978. Muistio ‘Elinkeinoelämän valtuuskunta(EVA)’ 11.8.1977).

välineellinen ja perustui vanhaan viisauteen vihollisen pitämisestä vielä ystäviäkin lähempänä. Tärkeintä oli sosiaalidemokraattien politiikan tiivis seuraaminen ja tähän politiikkaan vaikuttaminen läheisten yhteyksien avulla.⁴⁶⁷ EVA tai TKL eivät kuvitelleet kykenevänsä muuttamaan SDP:n perimmäisiä ideologisia lähtökohtia, mutta järjestöjä kiinnostivatkin enemmän SDP:n politiikan käytännön sovellutukset. Niihin vaikuttamiseen tuntuivat 1970-luvun lopun taloudellinen tilanne ja SDP:n saavuttama valtionhoitajapuolueen asema tarjoavan suotuisat edellytykset. SDP:n vuonna 1978 Espoon puoluekokouksessa hyväksymä ohjelma oli nimeltään ”Sosialidemokratian suunta – SDP:n tienviitat 1980-luvulle”.⁴⁶⁸ EVA ja TKL halusivat ehdottomasti olla mukana määrittämässä näitä Suomen vaikutusvaltaisimman puolueen tulevaisuuden suuntaviivoja.

Liike-elämä ja SDP:n suunnanmuutos

EVA:n pyrkimykset vaikuttaa kehityksen suuntaan SDP:ssä ja yhteiskunnassa yleensä tiivistyivät valtuuskunnan voimakkaasti ajamassa konsensusajattelussa. Heti ensimmäisissä esiintymisissään EVA:n toimitusjohtajana talvella 1974 ja keväällä 1975 Max Jakobson puhui yhteiskunnan eri etupiirien – päätöksentekijöiden, valtionhallinnon, liike-elämän ja ay-liikkeen – pitkälle menevän yhteistyön tarpeellisuudesta.⁴⁶⁹ Ajatus täsmentyi loppukesään 1976 mennessä, jolloin Jakobson ehdotti Finnovaatio-päivillä Lahdessa pitämässään puheessa konsensusmenettelyn omaksumista eli ”neuvotteluja ja sovitteluja laajan yhteisymmärryksen aikaansaamiseksi”. Jakobsonin mukaan vuodesta 1968 alkaen solmitut tulopoliittiset kokonaisratkaisut olivat askel oikeaan suuntaan. Hän peräänkuulutti vieläkin laaja-alaisempaa yhteistoimintaa eri etupiirien välille ja havitteli yhteiskuntasopimusta eli ”kaikkien osapuolten hyväksymän yleisen talous- ja

⁴⁶⁷ Ks. myös Okkonen 2013, 300-301. Paavo Lipponen ja Jukka Tarkka ovat tosin kirjoittaneet arvostavaan sävyyn siitä, miten EVA ja SDP löysivät keskenään hedelmällisen keskusteluyhteyden (Lipponen 2009, 384, 457; Lipponen 2014, 29, 36, 66, 153) ja saivat toisistaan vertaisensa keskustelukumppanit (Tarkka 2002, 413).

⁴⁶⁸ ‘Sosialidemokratian suunta – SDP:n tienviitat 1980-luvulle’, 1978. Poliittisten ohjelmien tietovaranto POHTIVA.

⁴⁶⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1974 ja 1975. Elinkeinoelämän valtuuskunnan kokous 4.12.1974. Max Jakobsonin katsaus; Max Jakobson: ‘EVA:n repliikki tulevaa rooliaan koskevassa keskustelussa’, Suomen pankkiyhdistys 24.3.1975; Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson: ‘Kansainväliset kehitysnäkymät ja Suomi’, Rationalisointiliiton XVI Tuottavuuden Päivät 17.2.1975. Yhteistyön ja yhteisymmärryksen tarvetta saarnasivat kerran toisensa jälkeen myös EVA:n muut edustajat. Ks. esim. KA. EVA. Pöytäkirjat 1975 ja 1976. EVA:n kokous 27.11.1975. Päiviö Hetemäen puhe; EVA:n kokous 10.6.1976. Muistio ‘Hallituksen ja Elinkeinoelämän valtuuskunnan neuvottelutilaisuus 29.4.1976’; EVA:n kevätkokous 10.6.1976. Mika Tiivolan puhe; Muistiot 1973–1976. K[ari] N[ars]: ‘Elinkeinoelämän tilannemuutos, päämäärät ja strategia’ 3.6.1976.

yhteiskuntapoliittisen strategian” määrittelyä.⁴⁷⁰ EVA toi yhteiskuntasopimusajatustaan näyttävästi esille myös vuoden 1977 kevätkokouksessaan puheenjohtaja Mika Tiivolan suulla.⁴⁷¹

Vasemmistolehdistö suhtautui yhteiskuntasopimusideaan torjuvasti ja piti sitä haihatteluna.⁴⁷² Muutoin lehdistökirjoittelu oli vähintään varovaisen myönteistä ja piti ennakkoluulotonta yhteistyötä tavoittelemisen arvoisena.⁴⁷³ Kommunistien kielteinen asennoituminen luokkavastakohtaisuuksien häivyttämiseltä kalskahtaneeseen ehdotukseen ei ollut yllättävää. Sen sijaan esimerkiksi *Ilkka* kummasteli sosiaalidemokraattien varauksellisuutta ja piti sitä osoituksena heidän voimantunnostaan: yhteisymmärryksen etsiminen saattaisi rajoittaa SDP:n mahdollisuuksia sanella talous- ja sisäpolitiikkaa ”suurimman ja kauneimman” oikeudella.⁴⁷⁴ *Hufvudstadsbladet* puolestaan tulkitsi – aivan oikein – että EVA tähtäsi ehdotuksellaan dialogiin niiden poliittisten voimien (eli SDP:n) kanssa, jotka käyttivät suurinta valtaa yhteiskunnassa.⁴⁷⁵ Myös Max Jakobson vahvistaa sosiaalidemokraattien olleen aloitteen ensisijainen osoite.⁴⁷⁶

Sosiaalidemokraattisen lehdistön varauksellisesta julkisesta vastaanotosta huolimatta SDP:n johto oli valmis tarttumaan EVA:n kädenojennukseen ja oli itse asiassa jo tarttunut siihen. Juho Saari on esittänyt *Ilkan* aikalaisanalyysille vastakkaisen tulkinnan ja esittänyt, että valtiosäännön vähemmistösuojasäännösten takia sosiaalidemokraattien poliittinen hegemonia ei tuonut heille vastaavaa toimeenpano- ja päätösvaltaa. Se päinvastoin kannusti SDP:tä etsimään talous- ja sosiaalipolitiikassa korporatistisia ratkaisuja. Max Jakobson taas huomauttaa, että vuosina 1976–1977 palvellut Martti Miettusen keskustalainen vähemmistöhallitus oli osoittanut SDP:lle, ettei se ollut korvaamaton. Porvarillinen

⁴⁷⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. Max Jakobson: ‘Elinkeinoelämä ja poliittinen päätöksenteko’, Finnovaatio-päivät 24.8.1976.

⁴⁷¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n kevätkokous 18.5.1977. Mika Tiivolan puhe.

⁴⁷² Esim. ‘Jakobsonin unelmamaa’ (pk), *Kansan Uutiset* 25.8.1976; ‘EVA ja ”yhteiskuntasopimus”’ (pk), *Kansan Uutiset* 22.5.1977; ‘Yhteiskuntasopimus suurpääoman tavoitteena’, *Tiedonantaja* 1.6.1977.

⁴⁷³ ‘Terveytymissopimus tarpeen’ (pk), *Satakunnan Kansa* 20.5.1977; ‘Yhteistyön vuoro’ (pk), *Turun Sanomat* 20.5.1977; ‘Kädenojennus hallitukselle’ (pk), *Uusi Suomi* 20.5.1977; ‘Tavoiteltava päämäärä’ (pk), *Länsi-Suomi* 21.5.1977.

⁴⁷⁴ ‘Yhteiskuntasopimus’ (pk), *Ilkka* 29.8.1976.

⁴⁷⁵ ‘Näringslivet och politiken’ (pk), *Hufvudstadsbladet* 26.8.1976.

⁴⁷⁶ Jakobson 1992, 170.

enemmistökin oli osoittanut merkkejä toimintakyvystä: hallitus ei päässyt budjettisopuun SDP:n kanssa, mutta sai sen sijaan budjettiesityksensä tukijaksi kokoomuksen.⁴⁷⁷

Tärkein syy sosiaalidemokraattien talouspoliittisen ajattelun uudistamiselle oli kuitenkin Suomen synkkä taloudellinen tilanne ja rapautunut kansainvälinen kilpailukyky. Sami Outisen mukaan muutos käynnistyi jo alkuvuodesta 1975, jolloin SDP asetti vaihtotaseen vajeen paikkaamisen työttömyyden ehkäisyä ja julkisen sektorin laajentamista tärkeämmäksi tavoitteeksi.⁴⁷⁸ Viimeistään Mieltusen hätätilahallituksen (1975–1976) epäonnistuminen tehtävässään nostaa kansantalous ahdingosta osoitti johtaville sosiaalidemokraateille, että talouspoliittinen kurssinmuutos oli välttämätön.⁴⁷⁹ Kansantalous oli pelastettava pitkäjänteisellä vakauttamispolitiikalla, jossa etusijalla olisivat tuottavuuden kohentaminen, valtion menojen suitseminen ja tuloratkaisujen pitäminen aisoissa.⁴⁸⁰

Myös liike-elämän edustajilla oli roolinsa SDP:n talousajattelun uudistumisen taustavaikuttajina, joskin Paavo Lipponen korostaa kehityksen omaehtoisuutta.⁴⁸¹ Joka tapauksessa SDP:n ja EVA:n edustajat olivat jo tammikuussa 1976 löytäneet yhteisen sävelen keskustellessaan Königstedtin kartanossa tulevasta talouspolitiikasta. Tapaamisessa käsiteltiin kolmea vaihtoehtoista talouspolitiikan toimintamallia, joista ensimmäinen lähti inflaation torjunnasta, maltillisesta tulopolitiikasta ja tiukasta valtiontaloudesta, toinen markan ulkoisen arvon alentamisesta sekä vientivetoisen kasvun hakemisesta ja kolmas raha- ja tulopolitiikan höllentämisestä, velkaelvytyksestä sekä investointien laajentamisesta. Neuvottelukumppanit pitivät ensimmäistä eli inflaation hallintaa parhaana vaihtoehtona. EVA oli puhunut sen puolesta monella muullakin foorumilla.⁴⁸² Tapaamisessaan Mieltusen hätätilahallituksen jäsenten kanssa vapun alla 1976 – siis yli kolme kuukautta Königstedtin

⁴⁷⁷ Isohookana-Asunmaa 2006, 475; Jakobson 1992, 171-170; Rekola 1998, 227; Saari, Juho (2010) 'Suomalainen konsensus: Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana'. Yhteiskuntapolitiikka 75:5, 469-487. 474.

⁴⁷⁸ Outinen 2015, 43. Jo aiemmin ainakin Väinö Tanner ja Mauno Koivisto olivat ajaneet SDP:ssä inflaatiota hillitsemiseen, vaihtotaseen vajeen tasapainottamiseen ja valtion menojen vähentämiseen tähtäävää, nuukuutta korostavaa talouspolitiikkaa (Heikkinen & Tiihonen 2010, 123-126; Outinen 2015, 46-47).

⁴⁷⁹ Hulkko & Pöysä 1998, 62; Saari 2010, 474-475. Ks. myös EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1977. TKL:n hallituksen kokous 16.2.1977.

⁴⁸⁰ Savtschenko 2015, 193.

⁴⁸¹ Lipponen 2009, 384, 456.

⁴⁸² KA. PH. Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978. Muistio suhdannepoliittisesta keskustelusta, 11.2.1976; Lipponen 2009, 455-456. Myös Savtschenko 2015, 106.

jälkeen – EVA:n edustajat esittelivät hallitukselle identtiset talouspolitiikan toimintavaihtoehdot. Kesäkuussa Mika Tiivola esitteli samaiset toimintamallit myös julkisuuteen EVA:n kevätkokouksen yhteydessä.⁴⁸³ EVA:n marssijärjestys oli siis selvä: tärkeintä ja kiireellisintä oli neuvonpito SDP-johdon kanssa. Istuvan hallituksen informointi hoidettiin vasta paljon myöhemmin, vain hieman ennen talouspoliittisen aloitteen esille tuomista julkisuudessa.

Sosiaalidemokraatit ohittivat itse asiassa tärkeysjärjestyksessä jopa EVA:n jäsenjärjestöt. Max Jakobsonin Finnovaatio-päivien aloitteen jälkeen EVA toi yhteiskuntasopimusajatusta esiin Minne menet markkinatalous -seminaarissa lokakuussa ja EVA:n syyskokouksessa joulukuun alussa 1976.⁴⁸⁴ Seuraavan vuoden alussa EVA:n työvaliokunta otti asian käsittelynsä ja ryhtyi etsimään yhteiskuntasopimukselle koko liike-elämän hyväksymää käytännön muotoilua. EVA:n johto perusteli jäsenkunnalle keskustelujen tarpeellisuutta sillä, että SDP tietävästi jo hahmotteli erilaisia malleja yhteiskuntasopimuksen toteuttamiseksi. Koska sosiaalidemokraatit saattaisivat jo pian tehdä asiassa konkreettisia aloitteita, ”tulisi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa käydä elinkeinoelämän sisäistä keskustelua suhtautumisesta asiaan”, sillä ”[e]linkeinoelämän vaikutusmahdollisuudet luonnollisesti paranisivat, jos omassa piirissä asiaa on etukäteen selvitelty”.⁴⁸⁵ Kevään aikana työvaliokunta käsitteli muistioita yhteiskuntasopimuksen mahdollisesta käytännön sovelluksesta, joka nimettiin kansantalouden runko-ohjelmaksi eli KARU:ksi.⁴⁸⁶

EVA:ssa käytyjen keskustelujen perusteella pitkän tähtäimen kansallisen talouspoliittisen strategian aikaansaaminen vaikutti hankalalta, koska se edellyttäisi yhteisymmärryksen

⁴⁸³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 10.6.1976. Tiedote Mika Tiivolan katsauksesta; EVA:n kokous 1.12.1976. Muistio ‘Hallituksen ja Elinkeinoelämän valtuuskunnan neuvottelutilaisuus 29.4.1976.’

⁴⁸⁴ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976; Pöytäkirjat 1976. EVA:n kokous 1.12.1976. Tiedote ‘EVA:n talouslääkkeenä yhteiskuntasopimus’.

⁴⁸⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n työvaliokunnan kokous 11.1.1977. Muistio ‘Näkökohtia ”yhteiskuntasopimuksesta”’.

⁴⁸⁶ Laajimmassa muodossaan KARU:lla tarkoitettiin ”yhteiskunnan eri osapuolten yhteistä arviota yhteiskuntamme käytettävissä olevista voimavaroista, talouspolitiikan eri sektoreiden tavoitteista ja keinovalikoimasta sekä niukkojen voimavarojen suuntaamisesta keskipitkällä aikavälillä (= 5 vuotta)”. Pyrkimyksenä oli ”siis konsensus-periaatteella [hahmotella] eri osapuolten kannattama yleinen talous- ja yhteiskuntapoliittinen strategia, toisin sanoen, mihin käytettävissä olevat voimavaramme riittävät, mihin tarkoitukseen niitä halutaan käyttää ja mitä tämä merkitsee kansalaisten hyvinvoinnin sekä kansantalouden tulevan kehityksen kannalta” (KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n työvaliokunnan kokous 8.2.1977. Muistio ‘Näkökohtia ”kansantalouden runko-ohjelmasta” (KARU)’ 26.1.1977; EVA:n työvaliokunnan kokous 24.3.1977. Pöytäkirja ja muistio ‘Kansantalouden kehitysvaihtoehdot ja talouspolitiikan strategiat’ 7.3.1977).

syntymistä laajan osanottajakaartin kesken. Vaikeuksia tuotti tosiasiaissa lähinnä ajatuksen hyväksyttäminen EVA:n jäsenkunnalla, joka ei ollut asiasta täysin samaa mieltä toimivan johdon kanssa. Työvaliokunnan jäsenet vaativat toimiston kaavailuja pelkistetympää ohjelmaa.⁴⁸⁷ EVA:n johto oli saavuttanut yksimielisyyden talousohjelman peruslähtökohdista SDP:n kanssa jo alkuvuodesta 1976. Keväällä 1977 neuvottelut sosiaalidemokraattien kanssa etenivät täyttä päätä sillä välin, kun EVA:n työvaliokunta vielä epäröi. Myös pääministeri Mieltusta Max Jakobson lähestyi jälleen kerran jälkijunassa eli vasta, kun yhteisymmärrys vaadittavista toimenpiteistä oli ehditty saavuttaa SDP:n edustajien kanssa.⁴⁸⁸

Tammikuussa 1977 EVA:n ja SDP:n nokkamiehet kokoontuivat uuteen perinpohjaiseen keskusteluun, jossa haettiin yhteistä näkemystä yhteiskuntasopimuksen sisällöstä. Puheenjohtaja Sorsa piti hallituskysymystä keskeisenä ajankohtaisena teemana. Hän kertoi SDP:n käsityksenä, ettei tuleva ”hallitusratkaisu ole pelkkä hallitusratkaisu, vaan samassa yhteydessä voitaisiin saada aikaan jonkinlainen yhteiskuntasopimus”. SDP:n ja EVA:n edustajat pitivät tällaisen sopimuksen solmimista kiireellisenä. Taloudellisissa ongelmissa oltiin jo niin syvällä, että nyt täytyi keskittyä ”nenän pitämiseen veden pinnan yläpuolella”. Tavoitteeksi asetettiin sellainen yhteisymmärrys, ”että esimerkiksi rahapolitiikka sekä investointipolitiikka voidaan siirtää kymmeneksi vuodeksi pois riitelylistalta”. Yhteisymmärryksen tueksi haettaisiin tulopoliittista ratkaisua, joka tähtäisi kilpailukyvyyn parantamiseen.⁴⁸⁹ Kun Mieltusen hallitus toukokuussa 1977 hajosi ja sen tilalle astui Kalevi Sorsan kakkoshallitus, tammikuisen neuvottelun päätöksiä ryhdyttiin panemaan täytäntöön.

Johannes Koroman mukaan on syytä varoa ylikorostamasta EVA:n vaikutusta SDP:n talouspoliittisen linjanvedon muutokseen. Jouko Marttilan, Sami Outisen ja Ritva Savtschenkon tutkimusten perusteella EVA:n ja SDP:n johdon välisten keskustelujen merkitys on kuitenkin ilmeinen.⁴⁹⁰ Koroma valottaa toisaalta myös teollisuuden edustajien

⁴⁸⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n työvaliokunnan kokous 8.2.1977. Muistio ”Näkökohtia ”kansantalouden runko-ohjelmasta” (KARU) 26.1.1977; EVA:n työvaliokunnan kokous 8.2.1977. ”Muistio ”Kansantalouden runko-ohjelmasta” (KARU)” 30.1.1977.

⁴⁸⁸ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1977. Max Jakobson Martti Mieltuselle 28.1.1977.

⁴⁸⁹ KA. EVA. Muistiot 1977–1979. Muistio ”Näkökohtia ”Kansantalouden runko-ohjelmasta” (KARU)” 18.1.1977; J[uha]S[ipilä]: ”Luonnos muistioksi keskustelusta 24.1.1977” 7.2.1977; J[uha]S[ipilä]: ”Muistio 24.1.1977” 1.3.1977.

⁴⁹⁰ Koroma 2015, 84–85, Marttila 2015, 12; Outinen 2015, 62, 65; Savtschenko 2015, 94; vrt. myös Lipponen 2009, 384, 475.

roolia SDP:n talouslinjausten taustalla. Pettymys Miettusen hallitusten epäonnistuneeseen talouspolitiikkaan yhdisti teollisuutta ja sosiaalidemokraatteja ja sai TKL:n hakeutumaan syksyllä 1976 yhteyksiin SDP:n kanssa. Kun Paul Paavela ryhtyi keväällä 1977 valmistelemaan puolueen uutta talouspoliittista ohjelmaa, mukana oli SDP:n omien talusasiantuntijoiden rinnalla valtiovarainministeriön ja Suomen Pankin edustajia. Epävirallisesti yhteyttä pidettiin myös TKL:n ekonomisteihin. Lisäksi TKL:n talouspoliittisen osaston johtaja Paavo Grönlund osallistui niin kutsuttujen porkkanapoikien keskusteluihin. Porkkanapojiksi nimitettiin valtiovarainministeri Paavelan ja Suomen Pankin pääjohtaja Mauno Koiviston luottomiehiä, jotka pyrkivät keksimään kimmokkeita talouden kääntämiseksi nousuun. Porkkanapoikien ryhmästä oli peräisin moni niistä päätöksistä, joita Sorsan hallitus ryhtyi kesästä 1977 alkaen toteuttamaan. Johannes Koroman mielestä Sorsan II hallituksen ohjelma oli saanut vaikutteita myös TKL:n Miettusen hallitukselle aikanaan ehdottamista talous- ja tulopoliittisista toimista.⁴⁹¹

”Päät eivät putoa; mutta muutoksia syntyy sittenkin”

SDP:n uuden talouspolitiikan päätavoitteiksi tulivat tuottavuuden ja kansainvälisen hintakilpailukyvyyn parantaminen ja inflaation torjuminen maltillisten palkankorotusten ja niitä kompensoivien veronalennusten avulla.⁴⁹³ Linjaukset eivät voineet olla tyydyttämättä liike-elämän edustajia riippumatta siitä, oliko SDP muotoillut talouspolitiikkansa linjaukset omaehtoisesti vai yhteistyössä EVA:n ja/tai TKL:n kanssa. Käytännön ilmauksensa SDP:n talouspoliittinen linjanveto sai elvytyshallitukseksi tituleeratun Sorsan II hallituksen talousohjelmassa. Ohjelma asetti ensisijaisiksi tavoitteikseen tuotannon elvyttämisen ja työttömyyden supistamisen. Lisäksi ohjelma sitoutui pitämään inflaation, kokonaisveroasteen ja julkisen sektorin kasvun kurissa. Juhannuksen alla 1977 hallitus sopi vielä erillisestä elvytyspaketista, joka tähtäsi teollisuuden toimintaedellytysten ja kilpailukyvyyn palauttamiseen. Linjauksia voi pitää 1970-luvun Suomessa mullistavina. Ritva Savtschenkon mukaan ne merkitsivät käytännössä työväenpuolueiden agendan

---

⁴⁹¹ Koroma 2015, 76-80; porkkanapoijista ks. myös Hulkko & Pöysä 1998, 63. Teollisuuden roolista SDP:n linjanmuutoksessa ks. myös Vesikansa, Jyrki (6.6.2003, päivitetty 28.3.2008) ‘Gay Ehmrooth’. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

⁴⁹³ Outinen 2015, 76.

muutosta yhteiskunnallisen omistuksen tavoittelusta oikeudenmukaisen jaon tavoitteluun.⁴⁹⁴

Elvytyspaketin toimeenpano oli edessä talvella 1977–1978. Hakeakseen sen toimenpiteille eri etupiirien tuen Sorsan hallitus järjesti syyskuun alussa kaksipäiväisen konferenssin Hotelli Korpilammella Espoossa. Konferenssiin osallistui aikakauden suomalainen poliittinen ja taloudellinen eliitti, 326 keskeistä vaikuttajaa yhteiskunnan eri aloilta. Miesvaltainen osanottajakunta edusti poliittisia puolueita, virkamieskuntaa, etujärjestöjä ja liike-elämää.⁴⁹⁵ Vaikka EVA:lla oli keskeinen rooli konsensuksen kättilönä, Max Jakobsonia ei kutsuttu Korpilammelle.⁴⁹⁶ Kalevi Sorsa kuittasi tapahtuneen myöhemmin työtapaturmaksi ja selitti kutsun vahingossa unohtuneen. EVA:n ja SDP:n tiiviit yhteydet huomioon ottaen vahinko tuntuu epätodennäköiseltä. Uskottavampi on Jukka Tarkan esittämä tulkinta, että kutsumatta jättäminen oli taktikointia. Sen tarkoituksena oli piilotella sosiaalidemokraattien ja EVA:n läheisiä yhteyksiä kommunisteilta.⁴⁹⁷

Korpilammen konferenssi ei tavoitellut konkreettisia päätöksiä. Ne oli lyöty lukkoon jo hallituksen kesäkuuisessa elvytyspaketissa. Sen juuret puolestaan juontuivat jo keväällä 1975 käynnistyneeseen SDP:n talouspoliittisen ajattelun muutokseen. Sorsan mukaan konferenssin oli tarkoitus esitellä hallituksen linjauksia talouspolitiikan vaikuttajille.⁴⁹⁸ Paavo Lipponen kertoo tärkeintä olleen ”uuden ilmapiirin luominen, epäviralliset keskustelut, uudet kontaktit, sitoutuminen kolmikantaiseen yhteistyöhön”.⁴⁹⁹ Avainajatuksena oli nimenomaan sitouttaminen elvytykseen. Korpilammella hallitus haki eri eturyhmiltä siunausta talous- ja yhteiskuntapolitiikalleen.⁵⁰⁰

Pauli Kettunen on runollisesti kuvannut, miten ”Korpilammen kokouksesta 1977 Suomen ylle lankesi konsensuksen henki”, jonka ”loivat juuri nuo harmaapukuiset herrat,

⁴⁹⁴ Jakobson 1992, 173; Saari 2010, 475; Savtschenko 2015, 200. Myös SKDL oli edustettuna Sorsan hallituksessa.

⁴⁹⁵ Saari 2010, 476–478; Savtschenko 2015, 201.

⁴⁹⁶ Valtuuskuntansa jäsenten välityksellä EVA oli kuitenkin läsnä (Tarkka 2002, 159).

⁴⁹⁷ Saari 2010, 477; Tarkka 2002, 159. Johannes Koroma tosin epäilee, että EVA:a ei kutsuttu, koska sillä ei tosiasiaassa ollut roolia konferenssissa tai sen valmisteluissa (Johannes Koroman sähköposti tekijälle 17.4.2015, tekijän hallussa).

⁴⁹⁸ Outinen 2015, 90; Saari 2010, 469; Savtschenko 2015, 201.

⁴⁹⁹ Lipponen 2009, 477.

⁵⁰⁰ Saari 2010, 469, 476.

etujärjestöjen ja valtiovallan edustajat”.⁵⁰¹ Termi ”Korpilammen henki” tuli käyttöön jo konferenssin aikana. Sittemmin se on juurtunut osaksi suomalaisen politiikan retoriikkaa ja poliittisen lähihistorian vakiokäsitteistöä. Korpilammen kokous on saanut legendaariset mittasuhteet, vaikkei aikalaisvastaanotto ollut erityisen hurmioitunut.⁵⁰² Vasemmistolehdistö tuomitsi konferenssin, jota se piti pääomapiirien laatimana juonena luokkavastakohtaisuuksien häivyttämiseksi.⁵⁰³ *Helsingin Sanomat* puolestaan ivasi, että konferenssi oli antanut elvytysruiskeen ainoastaan hotelli Korpilammelle.⁵⁰⁴ Lehdistökentän oikealla laidalla Korpilammen kokousta kommentoitiin varovaisen myönteisesti. Innostunein oli *Kauppalehti*. Se suitsutti kokousta historialliseksi superseminaariksi, joka nostatti ilmaan ”suuren elvytysjuhlan tuntua”.⁵⁰⁵

Korpilammella tai ylipäätään syksyllä 1977 Suomen politiikan ja talouden päättäjät pääsivät yhteisymmärrykseen kansakunnan yhteisestä edusta, jota määritti kilpailukyky.⁵⁰⁶ Samalla suomalaisen päätöksenteon mekanismiksi vakiintui seuraavan vuosikymmenen ajaksi ristiriitojen hillitsemiseen tähännyttä konsensuspolitiikka, joka haki hallituksen ja työmarkkinaosapuolten linjauksille minimienemmistöä laajempaa kannatusta.⁵⁰⁷ Konsensus muodosti uuden vahvan valta-akselin liike-elämän ja sosiaalidemokraattien välille. Korpilammen hengen avulla liike-elämän edustajien ja SDP:n johdon välille syntynyt yksituumaisuus syötettiin laajemmalle vaikuttajapiirille ikään kuin mullistavana uutuutena huolimatta siitä, että päälinjat oli lyöty lukkoon jo paljon aiemmin. Konsensus heikensi Max Jakobsonin mukaan kiinnostusta porvarilliseen yhteistyöhön, kun liike-elämässä vahvistui käsitys, että sosiaalidemokraatit olivat välttämättömiä talouden

⁵⁰¹ Kettunen, Pauli (2006) ‘Kirkuvan harmaa vuosikymmen’. Työväentutkimus (2006), 4-11. 11.

⁵⁰² Savtschenko 2015, 203-204; vrt. Saari 2010, 469.

⁵⁰³ ‘Yhteiskuntasopimus’ (pk), *Tiedonantaja* 4.8.1977; ‘Uusi järjestelmä’ ja ‘Ilo ja aihe’ (pk), *Tiedonantaja* 7.9.1977; Nimim. Kansanen: ‘Henget ja tulkinnat’, *Kansan Sana* 13.9.1977.

⁵⁰⁴ ‘Elvytyspiikki hotellille’, *Helsingin Sanomat* 7.9.1977.

⁵⁰⁵ ‘Monet olivat kutsutut’ (pk), *Kauppalehti* 6.9.1977; ‘Superseminaari etsii kansallista tavoitetta’, *Kauppalehti* 6.9.1977; Jyrki Vesikansa: ‘Korpilammen henki’, *Uusi Suomi* 6.9.1977; Anja Alasilta: ‘Kaikkien aikojen seminaari’, *Hämeen Sanomat* 8.9.1977; ‘Uutisraportti’, *Uusi Suomi* 10.9.1977.

⁵⁰⁶ Smolander 2001; Savtschenko 2015, 206. Pauli Kettunen on korostanut eroa kompromissin ja konsensuksen välillä: konsensusajattelussa ”lähdetään ennalta määritellystä yleisestä edusta ja sen jälkeen otetaan eri erityiseduista huomioon vain ne osat, jotka mahtuvat tämän ennalta määritellyn yleisen edun piiriin” (Kettunen 2006, 7).

⁵⁰⁷ Saari 2010, 469-470. Mielenkiintoista kyllä, kehitys Suomessa kulki päinvastaiseen suuntaan kuin Ruotsissa. Siellä 1930-luvulla syntynyt ”ns. Saltsjöbadenin henki eli ammattiyhdistysliikkeen ja työnantajien välinen peruskompromissi murtui 1970-luvulla”, kun Ruotsin oikeisto ja työnantajat ryhmittäytyivät öljykriisin jälkimainingeissa uusliberalismin lipun alle. Suomessa puolestaan ”muutoksen suunnaksi tuli sosiaalisten ristiriitojen epäpoliittointi ja kansallista kilpailukykyä vaaliva konsensus” (Kettunen 2006, 11; ks. myös Smolander 2001).

hoidossa. Konsensus oli ”tavallaan elinkeinoelämän ja SDP:n välinen sanaton sopimus: kahden kauppa ja kolmannen eli kokoomuksen korvapuusti”.⁵⁰⁸

EVA oli vielä vuonna 1976 ollut huolissaan vallan siirtymisestä ”pienelle suljetulle piirille poliitikkoja, virkamiehiä, suuryrittäjiä ja ammattiyhdistysten johtajia”. Konsensuksen myötä huoli unohtui.⁵⁰⁹ Korporatistiset järjestelyt ja konsensuspolitiikkahan vain pönkittivät vallan keskittymistä pienen eliitin käsiin.⁵¹⁰ Max Jakobson kyllä myönsi konsensusjärjestelmän olevan tuskastuttava sikäli, että ”vallan hajoamisen myötä myös vastuu hajoaa ja hämärtyy; ... vaihtoehdot häivytetään olemattomiin; järjestelmä jähmettyy”. Jakobson ei kuitenkaan nähnyt yhteiskuntasopimuspolitiikalle vaihtoehtoa, vaan uskoi sen jatkuvan myös tulevalla vuosikymmenellä. Sitä paitsi Jakobson luotti siihen, että konsensus oli omalla tavallaan tehokas tai ainakin toimiva päätöksentekojärjestelmä. ”Näkyviä vaihtoksia ei tapahdu, ei ainakaan dramaattisesti, päät eivät putoa; mutta muutoksia syntyy sittenkin vähitellen ja hitaasti”, ja ”vaikka puolueet eivät vaihdu, niin ainakin miehet osittain vaihtuvat, ja puolueiden politiikan sisältö mukautuu tilanteen vaatimuksiin”.⁵¹¹

Jyrki Smolanderin mukaan konsensuspolitiikka kuvasti suomalaisen liike-elämän pyrkimyksiä säilyttää asemansa suomalaisen talouspolitiikan johdossa.⁵¹² Samansuuntaisen tulkinnan esitti jo *Tiedonantaja*, jota Max Jakobson siteerasi kirjeessään Nokian pääjohtaja, vuorineuvos Björn Westerlundille. Lehti oli moittinut ”yhteiskuntasopimuksen ideologian levittämistä porvariston tehokkaimmaksi tavaksi turvata valtansa säilyttäminen”.⁵¹³ Liike-

⁵⁰⁸ Jakobson 1992, 173. Jouko Marttila arvioi toisaalta, että Korpilampi ja elvytys lähensivät SDP:n ja kokoomuksen talouspoliittista ajattelua tuomalla ”suomalaiseen korporatismiin markkinatalouden piirteitä, joilla pyrittiin parantamaan kansantalouden tehokkuutta, teollisuuden kilpailukykyä ja suhdannekestävyyttä” (Marttila 2015, 12).

⁵⁰⁹ KA. EVA. Esitykset ja esitelmät 1973–1984. Kari Nars: ‘Yrityksen yhteiskunnallinen tulevaisuus’, Konttoriteknikka 76 -tapahtuma 4.10.1976. Ks. myös KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Elinkeinoelämä ja julkinen valta’, Yrittäjäjuhlat, Pori 5.10.1976.

⁵¹⁰ Saari 2010, 484. Tätä kritisoi jo vuonna 1977 *Tiedonantaja*, jonka sanoin ”[s]eminaarisysteemillä pyritään viemään työväenjärjestöiltä päätösoikeus omista asioissaan. EVA:n kunnianhimoisena lopputavoitteena on joukkoluonteisella seminaarisysteemillä korvata niin työväenjärjestöjen kuin esimerkiksi eduskunnankin mahdollisuudet vaikuttaa talous- ja yhteiskuntapoliittisiin ratkaisuihin. Kun siihen päästään, on yhteiskuntasopimus lopullisesti valmis.” (‘Uusi järjestelmä’ (pk), *Tiedonantaja* 7.9.1977).

⁵¹¹ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Haasteita ja mahdollisuuksia’, Valtakunnalliset Yrittäjäpäivät 26.10.1977; Pöytäkirjat 1979. EVA:n kokous 31.5.1979. Max Jakobsonin katsaus.

⁵¹² Smolander 2001.

⁵¹³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n kokous 18.5.1977. Pöytäkirjan liite B, 3 §. Max Jakobson Björn Westerlundille 13.5.1977.

elämän vaikutusvallan säilyttämisen ohella konsensus tähtäsi myös markkinatalouspohjaisen yhteiskuntajärjestelmän suojaamiseen: ”EVA:n propagoima ‘yhteiskuntasopimus’ [oli] juuri markkinatalousjärjestelmän uusi sovellutus siinä mielessä, että markkinavoimien sääntely yhteiskunnan edun turvaamiseksi tapahtuisi neuvottelujen ja yhteistyön tuloksena pikemmin kuin valtiovallan käsiin keskitetyn pakko-ohjauksen kautta.”⁵¹⁴ Pauli Kettusen mielestä tavoite toteutui paremmin kuin hyvin. Hänen mukaansa konsensus johti nopeasti siihen, että hallinnon politisoitumisen sijaan politiikka hallinnollistui ja valtion interventio talouteen kääntyi talouden interventioksi valtioon. Valtiollinen ohjaus korvautui talouden valtiolle sanelemilla välttämättömyyksillä.⁵¹⁵

Konsensusajattelun läpilyönnin myötä EVA otti pitkän askeleen kohti alkuvuosiensa keskeisten tavoitteiden toteutumista suhteessa poliittiseen vasemmistoon. Kilpailukyyn priorisoiminen oli ollut yksi perustavoitteista, joita liike-elämä 1970-luvun puolivälissä poliittiselle aktivoitumiselleen asetti. Nyt myös sosiaalidemokraatit jakoivat julkilausutusti käsityksen Suomen kilpailukyvästä talouspolitiikan ensisijaisena päämääränä.⁵¹⁶ Lisäksi konsensukseen liittyi ajatus talouselämän tunnustamisesta hyvinvoinnin moottoriksi. Vastavuoroisesti liike-elämä tai yleensä porvaristo tunnusti sosiaalisten uudistusten tarpeellisuuden. Samalla EVA:n tavoitteet etenivät astetta syvällisemmällä tasolla: konsensuspolitiikan saattoi tulkita osoitukseksi siitä, että sosialismiretoriikkaa viljellyt SDP hyväksyi tosiasiaa markkinatalouden suomalaisen talousjärjestelmän perustaksi.⁵¹⁷ Antti Kujalan mukaan Korpilampi ”oli jo hiipumassa olevan 1970-luvun vasemmistosuuntauksen selvin yksittäinen päätepiste”, jonka myötä sosialismikeskustelu jäi SDP:ssä taka-alalle. Sami Outinen pitää Kujalan tulkintaa epätarkkana sikäli, että vasemmistosuuntaus eli edelleen SDP:n sisällä ja sosialistinen suunnitelmatalous säilyi puolueen periaatteellisena

⁵¹⁴ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. ‘Eräitä näkökohtia EVA:n tehtävästä’, päiväämätön. Muistio on ajoitettavissa vuoteen 1978, koska siinä puhutaan edellisvuoden lopulla saavutetusta yhteisymmärryksestä elvytyspolitiikan suhteen. Ks. myös Max Jakobsonin kirje Casimir Ehrnroothille kesällä 1986: ”[Konsensus] oli ennen muuta puolustustoimenpide uhkaavalta näyttävän vasemmistoaallon pysäyttämiseksi. Tässä mielessä se oli myös tuloksellinen.” (KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Casimir Ehrnroothille 13.6.1986).

⁵¹⁵ Kettunen 2006, 11.

⁵¹⁶ Paavo Lipponen tosin arvostelee voimakkaasti käsitystä siitä, että kilpailukyyn puolustaminen olisi ollut sosiaalidemokraattien politiikassa jotakin uutta ja ihmeellistä. Hänen mukaansa SDP oli jo aiemmin johdonmukaisesti ajanut vakauttamista ja kilpailukyyn turvaamista (Lipponen 2009, 470; ks. myös Outinen 2015, 80). Myös Timo Kyntäjä ja Jyrki Smolander ovat huomauttaneet, että vientiteollisuuden kilpailukyyn ensisijaisuus oli itse asiassa ollut suomalaisen talouspolitiikan kovaa ydintä jo kauan ennen konsensusaika (Kyntäjä 1993, 251; Smolander 2001).

⁵¹⁷ Smolander 2001.

kaukotavoitteena. Vuodesta 1977 alkaen yksityisen yritystoiminnan edellytykset nousivat kuitenkin aiempaa keskeisemmälle sijalle sosiaalidemokraattien politiikassa.⁵¹⁸

Liike-elämän edustajien näkökulmasta sosiaalidemokraattien asenteiden muuttuminen tuntui joka tapauksessa ilmeiseltä. Myöhemmät talouskriisit saivat teollisuuden edustajat haikailemaan Korpilammen henkeä, joka oli edistänyt teollisuuden näkemysten hyväksymistä talouspolitiikan perusteiksi.⁵¹⁹ Sorsan hallituksen käytännön elvytyspolitiikka tuotti silti teollisuudelle pettymyksen. Jo ennen Korpilammen konferenssia TKL:n puheenjohtaja Björn Westerlund totesi, että ”hallituksen kesäkuussa aloittaman elvytyksen hedelmät ovat näköjään jäämässä varsin vähäisiksi”. Sorsan hallitus julkisti joulukuussa 1977 toisen elvytyspaketinsä. TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatunen harmitteli, että vaikka kansainvälisen kilpailukyvyn parantaminen oli nyt hallituksen ja eri etutahojen yhteisesti omaksuma tavoite, näkemykset sen edellyttämien keinojen luonteesta, voimakkuudesta ja kiireellisyydestä poikkesivat toisistaan. Niinpä TKL ei voinut olla tyytyväinen hallituksen elvytystoimiin. TKL:n kritiikkiä säesti EVA:n puheenjohtaja Mika Tiivola, joka luonnehti uutta elvytyspakettia vaatimattomaksi.⁵²⁰

Teollisuuden näkökulmasta ongelmallisinta oli elvytystoimien lyhytkestoisuus. Ne olisi pitänyt omaksua johdonmukaiseksi osaksi talouspolitiikan keinovalikoimaa, ei vain kriisitilanteessa käytetyiksi kertaluontoisiksi hätätoimiksi. Johannes Koroma arvioi, että elvytyslääkettä todella tarjottiin turhan pieninä annoksina. Kun teollisuuden kilpailukykyä kuitenkin korjattiin neljällä elvytysohjelmalla ja kolmella devalvaatiolla (yhteisvaikutukseltaan vajaat 20 prosenttia), hän katsoo teollisuuden aliarvioineen elvytystoimenpiteitä. Sami Outisen mukaan SDP:n johto puolestaan piti yksityistä yritystoimintaa suosintua elvytyslinjaa alun perin väliaikaisratkaisuna, joka vasta 1980-luvun kuluessa vähitellen vakiintui puolueen strategiaksi.⁵²¹

⁵¹⁸ Kujala, Antti (2006) Paperiliiton historia 1906–2005: Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Paperiliitto. 354; Outinen 2015, 87-90. Ks. myös Marttila 2015, 82.

⁵¹⁹ ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976-1992. Timo Laatunen 10.8.1977 ja 8.9.1977; Koroma 2015, 85, 89.

⁵²⁰ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1977. TKL:n hallituksen kokous 22.8.1977; Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976-1992. Timo Laatunen 9.12.1977; ‘Teollisuus nimittää vakautustoimiksi’, *Suomenmaa* 9.12.1977; Jyrki Vesikansa (21.3.2005) ‘Timo Laatunen’. Kansallisbiografia-verkkopublication.

⁵²¹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. Timo Laatusen katsaus TKL:n kevätkokouksessa 18.5.1978; Koroma 2015, 86-87, 89-90; Outinen 2015, 317-319.

TKL:n kritiikki elvytyspolitiikkaa kohtaan voimistui keväällä 1978, jolloin toimet eivät vielä olleet ehtineet purra. Toimitusjohtaja Laatonen ja tuore puheenjohtaja Gay Ehrnrooth tuskailivat, että Sorsan hallitus väitti tehneensä jo kaiken voitavansa talouden elpymisen eteen ja viljeli ylioptimistisia käsityksiä toimenpiteidensä vaikutuksista.⁵²² Keskusliiton kevätkokouksessa toimitusjohtaja Laatonen korosti, ettei halunnut väheksyä elvytyspolitiikkaa ja uskoi, että Sorsan hallitus todellakin teki kaikkensa eikä pystynyt enempään. Teollisuus oli silti edelleen kriisissä ja joutui taistelemaan kansainvälisistä markkinaosuuksista ”raskaat lyijysaappaat” jalassa. Laatonen kuvasi tunnelmia raamatullisen runollisesti: ”Teollisuus ponnistelee jo neljättä vuotta taloudellisen taantuman kääntämiseksi uuteen nousuun. Taas kerran teollisuus odottaa taloudellisen nousun kyyhkyä tuoreine öljypuun lehtineen ainakin yhtä hartaasti kuin Nooa aikanaan omaa kyyhkystään Araratin vuorella. Näihin asti on kuitenkin jouduttu odotuksissa pettymään. Vain epämieluisat kehitystiedot ovat vedenpaisumuskertomuksen korppien tavoin kierrelleet talouselämän taivaan yllä.”⁵²³

Konsensus ei siis käytännössä täyttänyt liike-elämän tai etenkin teollisuuden talouspoliittisia toiveita, vaikka talouden ja politiikan päättäjät olivat nyt löytäneet yhteisymmärryksen kilpailukykyä korostavasta peruslinjauksesta.⁵²⁴ Pääministeri Kalevi Sorsa kommentoikin TKL:n hallituksen kokouksessa happamaan sävyyn teollisuuden kiittämättömyyttä. Hänen mielestään SDP oli yrittänyt ”perehtyä talouselämään ja erityisesti on lähestytty teollisuutta”, mutta teollisuus ei näyttänyt näitä ponnisteluja ja puolueen lisääntyvää talouspoliittista realismia arvostavan.⁵²⁵ Yhteisymmärryksen politiikka ei siis alun alkaenkaan ollut särötöntä. Vaikka yksimielisyys vallitsi peruslähdekohdista, kamppailu konkreettisista poliittisista ratkaisuista jatkui muuttumattomana.

⁵²² ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Laatonen 10.4.1978; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. Gay Ehrnroothin avauspuhe TKL:n kevätkokouksessa 18.5.1978.

⁵²³ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. Timo Laatusen katsaus TKL:n kevätkokouksessa 18.5.1978.

⁵²⁴ Vastaavasti Ritva Savtschenko muistuttaa, ettei konsensukseen sisällynyt hyväksyntä sosiaalisille uudistuksille merkinnyt vasemmistolle avointa valtakirjaa suorittaa haluamiaan hyvinvointipalveluiden lisäyksiä. Merkittävät uudistukset olivat edelleen kiistanalaisia ja edellyttivät toteutuakseen poliittisen vasemmiston painostustoimia (Ritva Savtschenkon sähköposti tekijälle 23.4.2015, tekijän hallussa).

⁵²⁵ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. TKL:n hallituksen kokous 21.9.1978. Myös Koroma 2015, 88.

Teollisuuden keskustakrytkökset

Yhteistyö sosiaalidemokraattien kanssa riitti vakuuttamaan liike-elämän edustajat siitä, ettei puolue tosiasiallisesti tavoitellut sosialismia vaan tunnusti markkinatalouden suomalaisen talousjärjestelmän perustaksi. Käytännön politiikka ei kuitenkaan muodostunut niin yritysmäntyteiseksi kuin erityisesti teollisuuden johtomiehet olisivat toivoneet. Sitä paitsi SDP ei hallinnut suomalaista politiikkaa yksinään, vaan jakoi valta-aseman säännönmukaisen hallituskumppaninsa keskustan kanssa. Niinpä liike-elämän edustajille oli tärkeää luoda yhteyksiä myös keskustapuolueeseen.

EVA:n suhde keskustaan oli haasteellinen. Toimitusjohtaja Max Jakobson piti yhteyttä puolueen johtoon ja järjesti EVA:n ja keskustapuolueen edustajille keskustelutilaisuuksia. Lisäksi valtuuskunnan kautta kanavoitui keskustapuolueelle huomattavaa rahallista tukea. Muutoin EVA:n ja keskustapuolueen suhde ei ollut erityisen lämmin. Suhteiden varauksellisuus juonsi ainakin osittain juurensa Max Jakobsoniin, jonka Alpo Rusi tulkitsee kärsineen ”kepekammosta”.⁵²⁶ Keskustapuolueen näkökulmasta vaikutti siltä, että EVA ei pitänyt ponnistuksia keskustapuolueeseen päin tarpeellisina ”muilta osin kuin puolueen vasemman siiven (K-linjan) asemien heikentämiseksi”.⁵²⁷ Varauksellisuus oli molemminpuolista. Kun keskustalainen Kauko Sipponen astui EVA:n toimitusjohtajaksi Max Jakobsonin jälkeen, nimitys tulkittiin myös yritykseksi lähestyä keskustapuoluetta. Keskustan puheenjohtaja Paavo Väyrynen tyrmäsi väitteen toteamalla, että EVA oli aina ollut SDP:n ja kokoomuksen asialla, joten keskusta pysyisi sille viileänä ja pitäisi etäisyyttä, vaikka johdossa olikin nyt oma mies.⁵²⁸

Teollisuuden keskusliitto hakeutui käytännönläheisin perustein yhteistyöhön kaikkien (hallitus)puolueiden kanssa.⁵²⁹ Erityisesti teollisuuden edustajat halusivat kehittää

⁵²⁶ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1974–1975, 1977 ja 1978. Max Jakobson Ahti Karjalaiselle 14.5.1975 ja 31.3.1977; Max Jakobson keskustapuolueen eduskuntaryhmälle 17.3.1977; Max Jakobsonin kirjeitä Johannes Virolaiselle ja Paavo Väyrykselle; Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979. Kutsu keskustapuolueen ja EVA:n kesken järjestettävään keskustelutilaisuuteen 20.10.1981; Korhonen 2015, 452; Rusi 2007, 373. EVA:n yhteydenpidosta keskustapuolueen puheenjohtaja Johannes Virolaiseen ks. Isohookana-Asunmaa 2006, 502.

⁵²⁷ KA. AK. Yksityinen ja poliittinen aineisto. 239 Sekalaista poliittista 1977–1978. Muistio ’Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA)’ 11.8.1977. Karjalaisen saamista tiedoissa oli mukana vähintään totuuden siemen, kuten luku 4 osoittaa.

⁵²⁸ Tarkka 2002, 283.

⁵²⁹ Johannes Koroman sähköposti tekijälle 26.1.2015 ja Samuli Skurnikin sähköposti tekijälle 9.5.2015 (tekijän hallussa).

kytköksiään keskustapuolueeseen, jonka he kokivat punamultahallituksen heikommaksi osapuoleksi.⁵³⁰ Teollisuusvaikuttajat suhtautuivat keskustapuolueeseen 1970-luvun puolivälissä hyvin samalla tavoin kuin SDP:hen: heidän mielestään myös keskusta oli talouspoliittisesti hakoteillä. Johannes Koroman haastatteleman toimitusjohtaja Timo Laatusen mukaan ”sen enempää Johannes Virolainen kuin Ahti Karjalainenkaan eivät ymmärtäneet talouspolitiikkaa”. Paavo Väyrysen talouspoliittiset näkemykset taas kuulostivat teollisuusvaikuttajien korvissa pahimmillaan hulluilta. Kaiken kaikkiaan keskustapuolue vaikutti tarvitsevan kipeästi teollisuuden talouspoliittista valistustyötä.⁵³¹ Tavoitteena oli vahvistaa puolueen teollisuus- ja markkinatalousajattelua. Teollisuuden näkemyksiä ja tarpeita haluttiin esitellä erityisesti keskustan nousevalle kyvyllä Paavo Väyrykselle.⁵³²

Valistamisen tarve vaikutti taustalla, kun vuonna 1975 sai alkunsa 1980-luvun lopulle saakka aktiivisesti toiminut keskusteluryhmä, jota on kutsuttu ”Kairamon-Väyrysen ryhmäksi” tai ”teollisuuden ja keskustapuolueen ryhmäksi”.⁵³³ Ensimmäisestä yhteydenotosta Väyryseen vastasi TKL:n varatoimitusjohtaja Juhani Ristimäki. Heidän kohtaamisensa ei kantanut hedelmää, kun Ristimäki ”haukkui P[aaavo] V[äyrysen] pystyyn”. Epäonnistuneen tapaamisen jälkeen Nokian toimitusjohtaja Kari Kairamo otti aloitteen omiin käsiinsä. Hän otti Nokian varatoimitusjohtajan Harry Mildhin välityksellä yhteyden Paavo Väyryseen, ja lopputuloksena oli Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmän perustaminen. Aloitteentekijöinä toimineiden Kairamon, Koivikon, Mildhin ja Väyrysen lisäksi ryhmän alkuperäiseen kokoonpanoon kuuluivat MTK:n puheenjohtaja Heikki Haavisto, Lemminkäisen toimitusjohtaja Harri Hintikka, Valmetin (ja myöhemmin Nesteen) toimitusjohtaja Jaakko Ihamuotila, Taloudellisen tiedotustoimiston varatoimitusjohtaja (ja

⁵³⁰ Häikiö 2001a, 229-230. Liike-elämän yhteydenpidossa maalaisliitto/keskustapuolueeseen ei toki ollut mitään uutta. Suhteisiin kaivattiin kuitenkin 1970-luvulla uutta virtaa ja tuoreita kontakteja (Skurnik, Samuli (2003) 'Kairamon ja Väyrysen keskusteluryhmä'. Kanava 31:3, 234-239. 234). (Metsä)teollisuuden ja keskustan yhteyksistä ks. myös Jensen-Eriksen 2008, 64-65.

⁵³¹ Johannes Koroma 24.4.2015; Koroma 2015, 56.

⁵³² Saari, Matti (2000) Kari Kairamo: Kohtalona Nokia. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus. 75; Skurnik 2005, 177-178.

⁵³³ Häikiö 2001a, 230; Skurnik 2005, 169, 487. Martti Häikiön mielestä edellinen nimitys ylikorostaa harhaanjohtavasti Nokian toimitusjohtajan Kari Kairamon aktiivisuutta ryhmän toiminnassa verrattuna keskustapuolueen Paavo Väyryseen. Samuli Skurnik perustelee nimitystä sillä, että Kairamon rooli oli ratkaiseva keskusteluryhmän toiminnan käynnistymiselle ja hänen asenteensa jatkuvasti sitoutunut ja kiinnostunut. Kairamo oli läsnä vain noin puolissa ryhmän kokouksista ja Väyrysen puolestaan kaikissa. Syynä oli Skurnikin mukaan se, että kokousajankohdat sovittiin ensisijaisesti Väyrysen aikatauluihin. Kairamon aktiivisesta roolista ks. myös Kouri 1996, 88-89; Saari 2000, 76.

myöhempi STK:n johtaja) Matti Korhonen, TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatonen ja Keran toimitusjohtaja Esko Ollila.⁵³⁴

Alkuvuosien epäsäännöllisten kokoontumisten jälkeen ryhmä halusi kehittää kokouksiaan valmistellumpaan suuntaan. Koollekutsujan ja valmistelijan tehtävän sai vuoden 1978 lopulla Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen vastanimitetty tutkimusjohtaja Samuli Skurnik. Hänen lisäksi ryhmään liittyivät 1980-luvun taitteessa TKL:n johtaja Vesa Vainio ja taloustieteilijä, professori Pentti Kouri. Muutamaa vuotta myöhemmin kokoonpano täydentyi vielä Suomen työnantajain yleisen ryhmän toimitusjohtaja Tapani Kahrilla sekä Osuuspankkien keskuspankki Oy:n toimitusjohtaja Matti Liukkosella. Timo Laatonen puolestaan jättäytyi toiminnasta pois vuonna 1983.⁵³⁵ Keskusteluryhmän jäsenet edustivat monien sidosryhmiensä puolesta suomalaista liike-elämää laajalla skaalalla pankeista maatalouteen. Ryhmää käsittelevä kirjallisuus samastaa mukana olleet liike-elämän edustajat silti teollisuuteen. Ryhmään osallistuneet teollisuusvaikuttajat eivät kuitenkaan olleet ”mikään kollektiivi vaan joukko itsenäisesti ajattelevia ja toimivia yksilöitä”, kuten mukana ollut Timo Laatonen huomauttaa.⁵³⁶

Keskusteluryhmän aktiivikausi ajoittuu vuosille 1979–1988, joiden aikana järjestettiin kaikkiaan 79 kokoontumista. Osallistumisprosentti oli Skurnikin mukaan lähes 70, mikä hänen mielestään osoittaa jäsenten asettaneen tapaamiset tärkeysjärjestyksessä korkealle.⁵³⁷ Ryhmän toiminta päättyi Kari Kairamon kuolemaan vuoden 1988 lopulla. Tapaamiset jatkuivat vielä harvakseltaan, kunnes ryhmä päätti lopettaa kokoontumisensa kokonaan vuonna 1990.⁵³⁸ Keskusteluryhmän kokoukset olivat luonteeltaan vapaamuotoisia ja niissä käydyt keskustelut suorapuheisia ja avoimia mutta ehdottoman luottamuksellisia. Välillä väittelyt olivat kiivaita, eikä kaikesta vallinnut yksimielisyyttä. Kokoontumisissa käsiteltiin usein etukäteen valmisteltuja teemoja, joista keskusteltiin jonkun ryhmän jäsenen tai

⁵³⁴ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 27.8.1985; Skurnik 2003, 234-235; Skurnik 2005, 523; Väyrynen 1993a, 172-173. Samuli Skurnik esittää Koivikon kertomukseen nojaten, että Ristimäen epäonnistumista tehtävässään pidettiin niin merkittävänä seikkana, että se esti Ristimäen ennakoitun nimityksen TKL:n toimitusjohtajaksi ja johti siihen, että järjestön johtoon kutsuttiin STK:n toimitusjohtaja Timo Laatonen (Skurnik 2005, 175, viite 176).

⁵³⁵ Kiander & Vartia 1998, 170; Skurnik 2005, 175, 523.

⁵³⁶ Häikiö 2001a, 230; Isohookana-Asunmaa 2006, 502; Saari 2000, 76; Skurnik 2005, 173, alaviite 173, 178-179.

⁵³⁷ Skurnik 2005, 172, alaviite 169, 176.

⁵³⁸ Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti (1998) Suuri lama: Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Toinen painos. ETLA, Sarja B 143. Helsinki: Tutkimustieto Oy. 170; Skurnik 2003, 239.

vierailevan alustajan esityksen perusteella. Vähintään yhtä tärkeiksi Skurnik arvioi ennalta valmistelemattomat ajankohtaiskeskustelut, joita käytiin illan mittaan vaihtelevilla kokoonpanoilla saunan lauteilla, pukuhuoneissa, vilvoittelutiloissa tai ryhmän jäsenten välisessä yhteydenpidossa yhteisten tapaamisten välillä.⁵³⁹

Ryhmän keskusteluissa käsiteltiin kulloinkin ajankohtaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä. Erityisen kiinnostuksen kohteena olivat pitkän aikavälin kehityskulut ja niiden merkityksen ennakointi tulevien päätöksentekoaletelmien kannalta.⁵⁴⁰ Yhteiskunnallisen päätöksenteon vuotuinen rytmi valtion tulo- ja menoarvioineen sekä tupo-neuvotteluineen tarjosi perustan ryhmän keskustelunaiheiden valinnalle. Budjettiesitysten ja palkkaratkaisujen ohella ryhmä keskusteli säännöllisesti raha-, valuutta-, vero-, kaupp- ja teollisuuspolitiikasta sekä talouden eri sektorien näkymistä. Paavo Väyrynen selosti miltei joka kokouksessa yleistä poliittista tilannetta. Pentti Kourin tehtävänä puolestaan oli valottaa kansainvälistä talouskehitystä.⁵⁴¹ Keskusteluita hallitsi kaiken kaikkiaan yhtäältä teollisuuden, toisaalta keskustan näkökulma. Keskusteluryhmä ei kuitenkaan ollut keskustapuolueen tai teollisuuden varsinainen edunvalvontahanke. Kyse oli tärkeiden teollisuus- ja keskustavaikuttajien halusta ymmärtää toisiaan ja sekä saada että jakaa tietoa päätöksenteon, toiminnan ja linjanvetojen lähtökohdaksi. Esimerkiksi Väyrynen kertoo muistelmateoksessaan, että keskusteluryhmä auttoi häntä ymmärtämään teollisuuden ja sen kilpailukyvyn sekä kannattavuuden merkityksen kansantaloudelle.⁵⁴²

Jukka Tarkka on luonnehtinut Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmää varjo-EVA:ksi.⁵⁴³ EVA:n ja Kairamon-Väyrysen ryhmän mielenkiinnon kohteet olivat monessa suhteessa päällekkäisiä, vaikka julkisuudessa toimivan järjestön ja luottamuksellisen keskusteluryhmän toimintakeinot olivat hyvin erilaisia. Molempien tavoitteena oli yhteiskunnalliseen keskusteluun ja sen agendan asettamiseen osallistuminen. Samuli Skurnik luonnehtii, että Kairamon-Väyrysen ryhmä pyrki arvioimaan pitkän tähtäyksen periaatekysymyksiä ja ennakoimaan niiden merkitystä. Ryhmän keskustelujen tärkeimmäksi teemaksi hän määrittelee ”suomalaisen talouselämän omaehtoisten

⁵³⁹ Skurnik 2005, 176-177, 179-180; Väyrynen 1993a, 173.

⁵⁴⁰ Skurnik 2003, 235.

⁵⁴¹ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä; Skurnik 2005, 176, 180.

⁵⁴² Skurnik 2005, 179; Väyrynen 1993a, 174.

⁵⁴³ Tarkka 2002, 245.

kehittämismahdollisuuksien ja taloudellisen (kuten myös poliittisen) itsenäisyyden” puolustamisen.⁵⁴⁴ Kairamon-Väyrysen ryhmässä rinnakkaista EVA:n toiminnalle oli myös kontaktien rakentaminen niihin tahoihin, jotka tosiasiaa johtivat suomalaista yhteiskuntaa ja politiikkaa – EVA:n tapauksessa erityisesti sosiaalidemokraatteihin ja Kairamon-Väyrysen ryhmässä keskustapuolueeseen. Siinä missä EVA operoi julkisuudessa näyttävillä kannanotoillaan ja aloitteillaan, Kairamon-Väyrysen ryhmän toiminta oli luonteeltaan pääasiassa hienovaraista taustavaikuttamista.⁵⁴⁵ 1980-luvun lopulla Kairamo ja Väyrynen pyrkivät tosin vaikuttamaan valtakunnanpolitiikkaan suoraan ja ajamaan läpi haluamansa hallitusratkaisun.

SDP:n ja keskustan punamultapohja tyydytti teollisuuden edustajia aina 1980-luvun puoliväliin saakka. Sorsan elvytyshallitusta keväällä 1979 seuranneeseen Mauno Koiviston hallitukseen teollisuuden järjestöt suhtautuivat alkuun toiveikkaasti. Ne luottivat siihen, että hallitus ottaisi ”taloudelliset tosiasiat” huomioon tulo-, teollisuus- ja sosiaalipolitiikassaan. Äänenpainot muuttuivat hallituskauden edetessä kriittisemmiksi, kun TKL koki, ettei käytännön talouspolitiikka vastannut hallituksen myönteistä periaatteellista linjanvetoa.⁵⁴⁶ Keskustan ja SDP:n välinen hegemoniataistelu ylimmästä vallasta Suomessa huipentui Koiviston hallituskaudella ja heijastui hallitusta repineissä rajuisissa riidoissa.⁵⁴⁷ Liike-elämän edustajien ennakoajatus talouspolitiikasta kiinnostuneesta pääministeristä osoittautui vääräksi, kun Koivisto joutui keskittymään lähinnä hallituksensa kasassa pitämiseen. Kustaa Hulkon ja Jorma Pöysän sekä Johannes Koroman haastatteleman Raimo Sailaksen mielestä Koiviston hallituksen talouspolitiikka oli suuri pettymys niille, jotka olivat edellisen hallituksen aikana osallistuneet elvytyspolitiikan muotoilemiseen. Pitkä taantuma oli viimein kääntynyt nousukaudeksi, joten pääministerillä oli varaa silotella

⁵⁴⁴ Skurnik 2005, 176, 180 (alaviite 191).

⁵⁴⁵ Johannes Koroma huomauttaa lisäksi, että Kairamon-Väyryseen ryhmään kuuluneilla teollisuusvaikuttajilla oli vastaavanlaisia keskusteluryhmäyhteyksiä myös SDP:n suuntaan. Ylipäättään jako SDP:n ja keskustan ympärille ryhmittyneisiin tai muihin porvaripuolueisiin yhteyttä pitäviin teollisuusmiehiin ei ollut mitenkään vakiintunut (Koroma 2015, 85).

⁵⁴⁶ ELKA. STK. Hallituksen pöytäkirjat 1978–1980. STK:n hallituksen kokous 25.5.1979; ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Laatonen 13.6.1979 ja Stig Hästö 2.1.1980; EK. TKL. Pöytäkirjat 1979. Syyskokous 29.11.1979. Stig Hästö tilannekatsaus; ‘Hallitus syntyi’ (pk), *Teollisuus tiedottaa* 31.5.1979; ‘Teollisuus ja hallituksen budjettiesitys vuodelle 1980’, *Teollisuus tiedottaa* 27.9.1979; Hästö 1987, 259. Myös EVA oli Koiviston hallituksen suhteen odottavalla, mutta varovaisen myönteisellä kannalla. Pian hallituksen asettamisen jälkeen pitämässään EVA:n kevätkokouspuheessa Mika Tiivola kehui hallitusohjelman sisältävän ”monta varteenotettavaa tavoitetta talouspolitiikalle”, mutta luonnollisesti vasta aika näyttäisi, saisiko hallitus muutettua tavoitteensa käytännön toimiksi (KA. EVA. Pöytäkirjat 1979. EVA:n kevätkokous 31.5.1979. Mika Tiivolan puhe).

⁵⁴⁷ Lukkariniemi 2010, 6, 12; hegemoniataistelusta ks. myös Lipponen 2009, 380.

hallituksen sisäisiä kiistoja suunniteltua löysemmällä finanssipolitiikalla. Raimo Sailas arvostelee jälkikäteen, että ”olimme tuhoamassa 70-luvun saavutukset päätöksenteolla, jossa kaikesta annetaan periksi”. Pettymystään purki jo syksyllä 1981 TKL:n puheenjohtaja Gay Ehrnrooth, joka haikaili Korpilammella käynnistyneen ”pitkälti TKL:n esitysten mukaisen” elvytyspolitiikan perään. Nyt samantapaista rakentavaa keskustelua ei Ehrnroothin mukaan ollut saatu aikaan.⁵⁴⁸

Kun Koivisto siirtyi keväällä 1982 presidentin tehtäviin, Kalevi Sorsa palasi jälleen pääministerin paikalle. Sorsan paluu herätti teollisuuden edustajissa toiveita Korpilammen hengessä tehtävän talouspolitiikan viriämisestä uudelleen. TKL suorastaan kehui Sorsan III ja IV hallituksen ohjelmia ja niiden talouspoliittisia näkemyksiä. Samoilla linjoilla oli Pentti Kouri, joka piti Kairamon-Väyrysen ryhmässä punamultahallituksen talouspolitiikkaa järkevänä ja jatkamisen arvoisena. Kommentit muuttuivat varautuneemmiksi, kun teollisuuden edustajat kokivat, ettei hallitus käyntykään sanoista tekoihin. Keväällä 1984 TKL antoi Sorsan IV hallitukselle jo heikon välitilinpäätöksen.⁵⁴⁹ Punamultayhteistyö alkoi 1980-luvun edetessä yskiä yhä pahemmin. Sosiaalidemokraattien ja keskustapuolueen jo 1970-luvulla käymä hegemoniaistelu jatkui Sorsan III ja IV hallituksen kaudella ja muuttui entistä repivämmäksi.⁵⁵⁰ Puolueita johtaneiden Kalevi Sorsan ja Paavo Väyrysen välit ajautuivat hallituskahinoissa katkeamispisteeseen.⁵⁵¹ Pohjimmiltaan yhteistyön eväät

---

⁵⁴⁸ Hulkko & Pöysä 1998, 74; Koroma 2015, 103. Ensimmäisessä tiedotustilaisuudessaan pääministerinä Koivisto toivoi, ettei ministeristö alentaisi Suomen hallitusten keskimääräistä yhden vuoden elinikää. Lausahdus heijasti Koiviston selviytymistaktiikakseen omaksumaa matalan profiilin filosofiaa. Seppo Lindblomin mukaan Koivisto halusi hallituksen, joka kulkisi niin matalalla, ettei se oikeastaan edes onnistuisi kaatumaan. Koivistolle riitti hallituksen pystyssä pitäminen ja hänen oman kansansuosionsa ylläpitäminen. Niinpä hän yritti välttää virheitä ja draamatiikkaa ja oli ”ikään kuin hääräävinaan.” Koivisto vältteli näyttävää hallituspolitiikkaa, eikä hallituksessa rakennettu suuria poliittisia paketteja, jotka olisivat lisänneet sen sisäisiä paineita. Toisaalta hallituspuolueet eivät päässeet kirjaamaan tililleen myöskään merkittäviä poliittisia voittoja (Blåfield, Antti & Vuoristo, Pekka (1982) Kun valta vaihtui: Mitä todella tapahtui presidentinvaaleissa 1982. Helsinki: Kirjayhtymä. 43; Lindblom, Seppo (2009) Manun matkassa. Helsinki: Otava. 246; Uimonen, Risto (2011) Pääministerin puhuva pää. Helsinki: WSOY. 162-163).

⁵⁴⁹ ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Stig Hästö 8.4.1982; EK. TKL. Pöytäkirjat 1982, 1983 ja 1984. Kevätkokous 20.5.1982. Fredrik Castrénin avauspuhe; Kevätkokous 19.5.1983. Fredrik Castrénin avauspuhe; Syyskokous 24.11.1983. Lyhennelmä toimitusjohtaja Timo Relanderin katsauksesta; Kevätkokous 17.5.1984. Toimitusjohtaja Timo Relanderin katsaus; SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 22.3.1983. Myös Nokian Kari Kairamo ja Harry Mildh pitivät keväällä 1982 vanhan punamultapohjan jatkumista hyvänä (SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 8.2.1982).

⁵⁵⁰ Valtataistelun kiristymisessä oli osittain kyse presidenttipuolueen aseman menettäneen keskustapuolueen päätöksestä nostaa profiiliaan ja terävöittää politiikkaansa. Korkea profiili merkitsi SDP:n pidäkkeetöntä haastamista ja aggressiivista johtotaseman tavoittelemista Suomen politiikassa (Kääriäinen 2002, 220, 225; Lukkariniemi 2010, 155).

⁵⁵¹ Lehtilä 1998, 198-199; Lehtilä, Hannu (2001) Mainettaan parempi: Valtioneuvos Harri Holkeri. Helsinki: Otava. 131.

kuitenkin söi punamultavetoisen hyvinvointivaltioprojektin tulo kypsään vaiheeseen, kuten Heikki Paloheimo tulkitsee. SDP ja keskusta eivät enää voineet totuttuun tapaan jatkaa etuisuuksien jakamista kannattajakunnilleen.⁵⁵²

Punamultahallituksen sisäiset ristiriidat kärjistyivät vuonna 1986, ja samaan aikaan huononivat myös teollisuuden ja SDP:n suhteet.⁵⁵³ Keskeiset teollisuusvaikuttajat olivat kyllästyneitä punamultavaltaan, jonka he kokivat sosiaalidemokraattien dominoimaksi. Heidän mielestään talouspolitiikkaa oli kehitettävä porvarilliseen suuntaan ja entistä ”järkevämmäksi” eli teollisuusmyönteisemmäksi.⁵⁵⁴ Kari Kairamon ja Paavo Väyrysen keskusteluissa syntyi idea keskustavetoisen porvarihallituksen muodostamisesta eduskuntavaalien 1987 jälkeen. Kari Kairamo oli tuolloin TKL:n puheenjohtajana, mutta keskusliitto ei suoraan liittynyt hankkeeseen. Kairamo ja muut hallitushanketta kannattaneet teollisuusjohtajat kanavoivat siis vaalitukensa porvaripuolueille suoraan yritystensä kautta. Porvariston vaalimenestyksen perusteella suunnitelma olisi ollut toteuttamiskelpoinen, mutta presidentti Mauno Koivisto esti porvarihallituksen syntymisen ja nosti valtaan Harri Holkerin johtaman kokoomuksen ja SDP:n sinipunahallituksen.⁵⁵⁵ Teollisuuden edustajille sinipunana syntyi oli kokoomuksen hallitukseen pääsystä huolimatta katkera pala. Sen lisäksi, että porvarihallitushanke oli tehty tyhjäksi, kokoomuslaisiakin ministereitä vaikutti kiinnostavan enemmän palkansaajien kuin liike-elämän etujen ajaminen. Vielä vuoden 1988 presidentinvaalien alla teollisuusjohtajat purkivat kiukkuaan lahjoittamalla kitsaasti rahojaan kokoomuksen ehdokkaan Harri Holkerin kampanjaan. Huomattavampaa tukea virtasi keskustapuolueen ehdokkaana olleelle Paavo Väyryselle, jota yhdisti teollisuuteen paitsi katkeruus myttyyn menneestä porvarihallitushankkeesta, myös hyviksi vakiintuneet keskusteluyhteydet Kairamon-Väyrysen ryhmässä.⁵⁵⁶

---

⁵⁵² Paloheimo, Heikki (1994) *Tasavallan presidentit: Kohti yhdyntävää maailmaa 1982–1944*. Koivisto. Espoo: Weilin+Göös. 132.

⁵⁵³ Ks. luku 5.

⁵⁵⁴ Häikiö 2001b, 166-167; Väyrynen 1993b, 183.

⁵⁵⁵ Hallituksessa olivat päähallituspuolueiden lisäksi Ruotsalainen Kansanpuolue ja Suomen Maaseudun Puolue. Porvarihallitushankkeeseen tähänneestä ns. kassakaappisopimuksesta ja kevään 1987 hallitusratkaisusta laajemmin ks. luku 5.

⁵⁵⁶ Korhonen 2014, 701, 742.

Porvarillinen superkonsensus

Teollisuuden kasvava tyytymättömyys punamultaan kuvasti myös kokemusta konsensuspolitiikan hyötyjen hiipumisesta. EVA:kin havaitsi jo 1980-luvun alkupuolella konsensus-ilmapiirin heikenneen.⁵⁵⁷ Yhtenä konsensuksen isistä tai vähintään kummeista EVA oli huolissaan kehityksestä, koska piti yhteisymmärryksen politiikkaa edelleen käyttökelpoisena. Entinen toimitusjohtaja Max Jakobson tosin myönsi, että vaikka konsensus oli auttanut kilpailukyvyn vahvistamisessa, se oli päässyt vähitellen rappeutumaan.⁵⁵⁸ Konsensuksen hiipuminen oli luonnollista sikäli, että 1980-luvun noususuhdanteessa unohtui 1970-luvun laman aikainen kokemus yhteisestä vihollisesta. Kuten kauppa- ja teollisuusministeri Seppo Lindblom (sd.) totesi TKL:n hallituksessa joulukuussa 1984: ”Suomi ei tunnetulla tavalla kestä hyviä aikoja. Sen sijaan huonoina aikoina yksimielisyys on parempi”.⁵⁵⁹

EVA:n syyskokouksessa vuonna 1984 puheenjohtaja Mika Tiivola piti puolustuspuheenvuoron uhattuna olleelle konsensukselle. Hänen mukaansa EVA edusti edelleen ”päätäväisesti konsensusajattelua, sillä se tukee monella tavalla elinkeinoelämän yleisiä tavoitteita”. Yhteistyön ja sovittelun avulla saavutettiin parempia lopputuloksia kuin saneluratkaisuilla tai hukkaamalla voimavaroja riitelyyn. Tiivola määritteli konsensuksen yksimielisyydeksi politiikan keskeisistä peruslähtökohdista. Ulkopoliittisen yksimielisyyden ohella niihin kuului sitoutuminen avoimeen kansainväliseen talouteen, kilpailukyvyn säilyttämiseen ja hyvinvointivaltioon. Tiivola samasti vahvasti nämä kolme ja tulkitsi, että ”[s]e mielipideosa, joka suuntaa kritiikkinsä kilpailukykyyn, arvostelee siis myös avointa taloutta ja vaatii hyvinvointivaltiosta luopumista”. Yhteisymmärryksen etsimiselle kansallisissa peruskysymyksissä oli tarjolla vain huonoja vaihtoehtoja. Käynnissä oli kuitenkin voimakas yhteiskunnallinen muutos, jonka keskellä konsensuskaan ei voinut säilyä muuttumattomana. Konsensusta tuli jatkojalostaa muun yhteiskunnan kehityksen tahdissa. Samassa hengessä pari vuotta myöhemmin kirjoittanut EVA:n toimitusjohtaja Kauko Sipponen antoi osviittaa konsensuksen kehittämisen suunnasta.

⁵⁵⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1983. EVA:n syyskokous 19.12.1983. PM ‘EVA:n tehtävistä’.

⁵⁵⁸ KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Casimir Ehrnroothille 13.6.1986.

⁵⁵⁹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1984. TKL:n hallituksen kokous 20.12.1984. Ks. myös KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Joko konsensus rapautuu?’, päiväamäton: ”Emme elä samanlaisissa talouskriisin tunnelmissa kuin Korpilammen kokouksen aikoihin, muutos käy vitkaan. ... todellista pakkoa uudistumiseen ja perimmäisistä keskustelemiseen ei vielä ole näkyvissä, olemmehan eläneet yhdeksän taloudellisen kasvun lihavaa vuotta.”

Vastataksien tulevaisuuden tarpeisiin konsensuksen oli entistä paremmin otettava huomioon yksilöllisyyttä, yksityistämistä ja yritysveltoista talouskasvua korostavan porvarillisen aatesuunnan voimistuminen. Yhteisymmärrys ei voinut enää ”nojata vasemmistojohtoiseen eduskuntaan eikä hallitukseen. Sen edellytyksenä oleva luottamus on tällä erää rakennettava porvarillistuvan yhteiskunnan pohjalta”.⁵⁶⁰

Kokoomuspuolueen nousujohtoinen kannatuskehitys 1980-luvulla ja lopulta nousu hallitukseen vuonna 1987 tarjosivat yhden osoituksen yhteiskunnan porvarillistumisesta. Teollisuusvaikuttajista poiketen EVA asennoitui Holkerin hallitukseen myönteisesti. On myös viitteitä siitä, että valtuuskunta ennemmin edisti kuin vastusti sinipunahallituksen syntyä.⁵⁶¹ EVA:sta eläkkeelle vetäytynyt, mutta valtuuskunnan taustalla edelleen vaikuttanut Max Jakobson ei pitänyt porvarihallituksen muodostamista itsetarkoituksena. Hän korosti ennen vuoden 1987 eduskuntavaaleja, ettei kontakteja SDP:n suuntaan saisi laiminlyödä. Talouspoliittisten keskustelujen jatkaminen sosiaalidemokraattien johdon kanssa oli Jakobsonin mielestä tärkeää.⁵⁶² EVA ottikin Holkerin hallituksen vastaan hyvillä mielin. Sille sinipuna näyttäytyi pyrkimyksenä turvata konsensuspolitiikan jatkuminen.⁵⁶³ Itse asiassa sinipunahallituksen saattoi tulkita jopa konsensuspolitiikan täydellistymiseksi, kun keskitettyjen tulopoliittisten ratkaisujen ilmentämä työmarkkinakompromissi huipentui nyt poliittisen tason konsensukseksi.⁵⁶⁴

EVA puhui 1980-luvun lopulla uudenlaisesta superkonsensuksesta, joka oli syntynyt, kun sinipunayhteistyö vei kokoomuksen ja SDP:n samaan hallitukseen.⁵⁶⁵ 1970-luvun lopun konsensus oli – EVA:n myötävaikutuksella – vahvistanut SDP:n asemaa

⁵⁶⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat 1984. EVA:n syyskokous 3.12.1984. Mika Tiivolan puhe; Kauko Sipponen käsikirjoitukset 1986. Kauko Sipponen: ‘Dynaaminen yhteisymmärrys eli konsensus’, käsikirjoitus Suomen Kuvalehteen nro 39/1986.

⁵⁶¹ Ks. luku 5.

⁵⁶² KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Casimir Ehrnroothille 16.6.1986.

⁵⁶³ KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: päiväamäätön puheluonnos [todennäköisesti toukokuulta 1987] ja Kauko Sipponen: ‘Rakennemuutoksen arviointia’, päiväamäätön; KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Valéry Giscardille 16.6.1987; ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1987. EVA:n kokous 11.5.1987. Pääministeri Harri Holkerin puhe. TKL:n ja STK:n kriittinen asennoituminen Holkerin hallitukseen sen sijaan uhkasi Max Jakobsonin mukaan romuttaa yhteisymmärryksen ilmapiiriin (‘Jakobson huolissaan konsensuksen kestosta’ (pk), *Keskisuomalainen* 16.1.1988).

⁵⁶⁴ Kauppinen 1992, 285.

⁵⁶⁵ KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: päiväamäätön puheluonnos [todennäköisesti toukokuulta 1987] ja Kauko Sipponen: ‘Rakennemuutoksen arviointia’, päiväamäätön; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Joko konsensus rapautuu?’, päiväamäätön; Kirjeenvaihto 1987–1988. EVA-kirje 2.6.1987. Kauko Sipponen: ‘Politiikan uusia peruslinjoja’.

valtakunnanpolitiikan johdossa.⁵⁶⁶ Uuteen superkonsensukseen liittyi kuitenkin mahdollisuus, että SDP:n ideologia, kannatus ja sisäinen yhtenäisyys heikkenisivät samaan tapaan kuin kansanrintamahallitukseen osallistuminen oli aikanaan heikentänyt SKDL:ää.⁵⁶⁷ 1980-luvun lopussa liike-elämä saattoi olla jo täysin varma siitä, että poliittinen vasemmisto ei millään tavoin uhannut sen asemaa ja olemassaoloa. Ympyrä sulkeutui viimeistään keväällä 1990, kun Kauko Sipponen seuraajaksi EVA:n toimitusjohtajana kutsuttiin sosiaalidemokraattinen Suomen Yhdyspankin johtaja Jaakko Iloniemi.⁵⁶⁸

Yhteisymmärryksen politiikka oli EVA:n silmissä 1980-luvun lopussa edelleen käyttökelpoinen vaikuttamisen väline. Nyt aika oli kuitenkin otollinen myös konsensuksen sisällön uudelleenmuotoilulle. EVA:n edustajat painottivat konsensuksen säilyttämisen tarpeellisuutta, mutta kaipasivat siihen uutta dynamiikkaa.⁵⁶⁹ Toimitusjohtaja Kauko Sipponen määritteli suomalaisen konsensuksen kestäväksi ytimeksi sovun ulkopoliitikasta sekä kilpailukyvyn ja hyvinvointivaltion ylläpitämisestä. 1980-luvun lopun tilanteessa yksimielisyys oli silti välttämätöntä saavuttaa myös julkisen sektorin uudistamisen tarpeesta. Perustavoitteina korostuivat nyt aineellisen elintason nostaminen ja kasvuajattelu, ei niinkään hyvinvointi. Vaikka EVA korosti edelleen puheissaan kilpailukyvyn ja hyvinvoinnin yhteen kietoutumista, hyvinvointivaltio näyttäytyi pahimmillaan jopa konsensuksen vihollisena. Max Jakobson oli jo syksyllä 1982 kirjoittanut siitä, miten julkisen sektorin kasvu uhkasi ”johtaa sellaiseen menojen lisäykseen ja sitä tietä verorasituksen kasvuun, joka olisi ristiriidassa laajan yhteisymmärryksen pohjalta hyväksytyjen talouspolitiikan suuntaviivojen kanssa”.⁵⁷⁰

---

⁵⁶⁶ Outinen 2015, 79.

⁵⁶⁷ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1987–1988. EVA-kirje 2.6.1987. Kauko Sipponen: ‘Politiikan uusia peruslinjoja’.

⁵⁶⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1990. EVA:n ylimääräinen kokous 16.3.1990.

⁵⁶⁹ KA. EVA. Kauko Sipponen käsikirjoitukset 1986. Kauko Sipponen: ‘Dynaaminen yhteisymmärrys eli konsensus’, käsikirjoitus Suomen Kuvalehteen nro 39/1986; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Joko konsensus rapautuu?’, päiväämätön; Tarkka 2002, 293. Vrt. Harri Holkerin näkemys konsensuksesta suomalaisen yhteiskunnan kilpailuvalttina, jota hallitus halusi puolustaa (KA. EVA. Pöytäkirjat 1987. EVA:n kokous 11.5.1987. Pääministeri Harri Holkerin puhe).

⁵⁷⁰ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Max Jakobson: ‘Onko malttia?’, alustus EVA-päivänä 22.9.1982; KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: ‘Rakennemuutoksen arviointia’, päiväämätön; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Joko konsensus rapautuu?’, päiväämätön. EVA:n kamppailusta julkisen sektorin kasvua vastaan ks. luku 5.

Mika Tiivola painotti yhteisymmärrystä ”kansakunnan menestymisen perusehdoista” ja ”välttämättömästä tarpeesta löytää yhteinen menestystahto”. Pääministeri Holkeri puolestaan peräänkuulutti konsensuksena ”yhteisen edun tajuamista ja rajojen asettamista eri mielipiteiden keskinäiselle kamppailulle”. EVA:n ja hallituksen ”yhteispelin” kriittinen kommentaattori Hannu Nieminen katsoi, että yhteisymmärryksen piiri määräytyi nyt yritysten kansainvälisen menestymisen tarpeiden mukaan. Vanhaa konsensusta EVA ja hallitus vaikuttivat pitävän vain muutoksen jarruna ja kansainvälistymisen esteenä, josta oli päästävä eroon.⁵⁷¹ Kilpailukyky oli tosiasiaa ollut olennainen osa myös ”vanhaa”, 1970-luvun lopulla luotua konsensuspolitiikkaa. Siinä keskeistä oli ollut periaatetason kompromissi, jossa porvaristo suostui vasemmiston sosiaalipoliittisiin vaatimuksiin vastineeksi siitä, että sosiaalidemokraatit hyväksyivät vientiteollisuuden kilpailukyvyn talouspolitiikan ykkösprioriteetiksi.⁵⁷²

1980-luvulla sosiaalipoliittiset uudistukset alkoivat joka tapauksessa hämärtyä konsensuksen sisällöstä. EVA:n ja Holkerin hallituksen ajaman ”uuden konsensuksen” ytimeksi nousi pelkkä kilpailukyvyn priorisointi. Viimeistään 1990-luvun alun talouslama pudotti sosiaalipoliittiset vaatimukset pois yhteisymmärryksen piiristä. Jäljelle jäi puhdas kilpailukykykonsensus.⁵⁷³ Kun kilpailukykyimperatiivi oli saatu turvatuksi, liike-elämän edustajien kiinnostus konsensuspolitiikkaa kohtaan alkoi 1990-luvulla laimentua. Kiinnostuksen karisemista on selitetty myös porvarillisten puolueiden 1990-luvun taitteesta alkaen nauttimalla poliittisella etulyöntiasemalla. Sen myötä liike-elämä on voinut olettaa etujensa tulevan huomioiduksi politiikassa ilman, että sen edustajien tarvitsisi konsensuspolitiikalla hakea laajaa yhteiskunnallista yhteisymmärrystä talouspolitiikan peruslähtökohdista.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1987. EVA:n kokous 11.5.1987. Pääministeri Harri Holkerin puhe; Pöytäkirjat 1988, työvaliokunta. Pääjohtaja Mika Tiivolan puhe EVA-päivässä 26.10.1988; Kirjeenvaihto 1987–1988. EVA-kirje 2.6.1987. Kauko Sipponen: 'Politiikan uusia peruslinjoja'; Lehtileike Hannu Nieminen: 'Hallitus ja uudenaikainen hyvinvointivaltio'.

⁵⁷² Kytäjä 1993, 251; Smolander 2001.

⁵⁷³ Vrt. Kantola 2006, 262.

⁵⁷⁴ Kauppinen 1992, 42, 256, 286; Pelkonen, Antti (2008) 'Reconsidering the Finnish Model: Information society policy and modes of governance'. *Trames* 12:4, 400-420. 412; Sauramo Pekka (2011) 'Mikä on tehnyt suomalaisesta tulopolitiikasta erityisen?'. *Talous & yhteiskunta* 2011:4, 26-31. 31. Mielenkiinnon hiipumisesta kertovat esimerkiksi työnantajien irtautumispyrkimykset tulopoliittisista kokonaisratkaisuksista ja työmarkkina-asioiden keskitetystä sopimisesta (ks. esim. Kytäjä 1993, 132, 254). Konsensuspolitiikan perustaa murensi myös vuoden 1992 perustuslakiuudistus, jonka perusteella keskeiset talouspolitiikkaa säätelevät lait voitiin viedä eduskunnassa läpi yksinkertaisella enemmistöllä aiemman 2/3 enemmistön sijaan. Opposition tukea ei enää tarvittu samalla tapaa kuin aiemmin, mikä heikensi tarvetta hallituksen ja opposition välisen yhteisymmärryksen etsimiselle (Kauppinen 1992, 135).

Konsensuspolitiikka ja hakeutuminen yhteistyöhön sosiaalidemokraattien kanssa olivat olleet EVA:n merkittävimpiä yhteiskunnallisia innovaatioita. Konsensuksen avulla liike-elämä saavutti jo 1970-luvun lopussa kaksi merkittävää poliittista erävoittoa, kun yhteistyöpolitiikka varmisti poliittisen vasemmiston vaarattomuuden ja takasi periaatteellisen hyväksynnän kilpailukyvyn priorisoimiselle. 1980-luvun lopussa ja 1990-luvulla nämä saavutukset vain sementoituivat. Konsensus oli täyttänyt tehtävänsä liike-elämän keskeisten poliittisena työkaluna lopulta niin hyvin, että liike-elämän edustajien osallistuminen sen aktiiviseen uusintamiseen kävi oikeastaan tarpeettomaksi. Konsensus ei silti itsessään purkautunut, vaan jatkui 1990-luvulla markkinavetoisena, talouden tosiasioihin nojaavana päätöksentekijöiden yksituumaisuutena.⁵⁷⁵

Uusliberalismin vastakohta vai mahdollistaja?

EVA:n perustaminen sai sysäyksensä pelosta, jota yritysjohtajat tunsivat 1970-luvun alun vasemmistoradikalismia ja SDP:n jyrkkeneviä äänenpainoja kohtaan. Käsitys EVA:sta vasemmistovaaraa vastaan ja oikeistovoimien puolesta perustettuna taisteluorganisaationa ei kuitenkaan kerro koko totuutta. Elinkeinoelämän valtuuskunta oli myös sotien jälkeisen sosiaalidemokraattien ja porvariston välisen aseveliyhteistyön vaalija. Jo aseveliakseli oli korostanut kompromissia vapaan talouden ja markkinatalouden sekä sosiaalisten uudistusten välillä eli edustanut siten eräänlaista esikonsensusta. EVA:n avustuksella vuonna 1977 syntynyt konsensuspolitiikka jalosti asevelihengen perinnön aikakauden oloihin sopivaksi.⁵⁷⁶ Konsensushakuisuuden perimmäinen motiivi oli toki vasemmistohegemonian ja sosialismivaatimusten torjuminen hakeutumalla yhteistyöhön SDP:n kanssa ja pyrkimällä siten vaikuttamaan puolueen politiikkaan.

Konsensus toi monella eri tavalla esille ristiriidat liike-elämän pitkäjänteisen ideoiden sodan ja lyhyen aikavälin politikoinnin välillä. Ensinnäkin konsensus vahvisti vähintään väliaikaisesti SDP:n valta-asemaa, vaikka EVA:n kaukotavoitteena oli vasemmistovaaran pysyvä suitseminen konsensuksen avulla. Toiseksi konsensus ensi alkuun heikensi

⁵⁷⁵ Kantola 2006, 276, 285-286.

⁵⁷⁶ Vrt. Marttila 2015, 11; Vesikansa 2004, 94. Korpilammen konsensuskokouksen läsnäolijoita yksityiskohtaisesti analysoinut Juho Saari on luonnehtinut konferenssia asevelisukupolven areenaksi (Saari 2010, 476-478).

porvaripuolueita, joita yritysjohtajat halusivat kyllä tukea, mutta joilla ei vielä 1970-luvulla ollut riittäviä vaikutusmahdollisuuksia ollakseen liike-elämän kannalta hyödyllisiä. Pitkällä aikavälillä konsensus toisaalta vauhditti kokoomuksen ja SDP:n talouspolitiikan lähentymistä ja siten myös kokoomuksen hallituskelpoisuutta. Kolmanneksi, vaikka konsensus edisti liike-elämän käymää ideoiden sotaa ja ”suomalaisen sosialismin ja kapitalismin yhteensulautumista”,⁵⁷⁷ se jätti liike-elämän edustajien näkökulmasta katsottuna paljonkin toivomisen varaa konkreettisten politiikanmäärittelyjen suhteen. Kaiken kaikkiaan konsensuspolitiikan käynnistymistä täytyy silti pitää ideoiden sodan kannalta ilmiselvänä epävoittona. Se lievitti poliittisen vasemmiston luomaa – todellista tai kuviteltua – sosialismin uhkaa ja edisti markkinaehtoisuuden ja yritysvetoisuuden leviämistä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Liike-elämän yhteistyön sosiaalidemokraattien kanssa teki mahdolliseksi SDP:n käytännön talouspolitiikan muuttuminen yritysten toimintaedellytyksiä ja kansainvälistä kilpailukykyä korostavaksi ja entistä markkinatalousmyönteisemmäksi 1970-luvun puolivälistä alkaen. Kansainvälisessä keskustelussa esimerkiksi Ison-Britannian työväenpuolueen käänös markkinatalousteille 1990-luvun lopulla on tulkittu osoitukseksi liike-elämän niin kutsutusta rakenteellisesta vallasta.⁵⁷⁸ Suomen osalta Sami Outinen viittaa rakenteellisen vallan ajatukseen SDP:n työllisyyspolitiikkaa tarkastellessaan.⁵⁷⁹ Rakenteellisen vallan teorian mukaan modernit markkinatalousmaat ovat siinä määrin riippuvaisia liike-elämästä tuottajana, työllistäjänä, investoijana ja veronmaksajana, että poliitikkojen on pakko harjoittaa liike-elämän etujen mukaista politiikkaa. Muutoin seurauksena on pääoman lakko tai pako maasta, mikä johtaa heikkeneviin talousnäkyymiin ja siten myös poliitikkojen nauttiman kannatuksen laskuun. Teoria olettaa, että liike-elämän intressit tulevat turvatuksi automaattisesti, ilman että sen edustajien tarvitsee lainkaan ilmaista ja ajaa etujaan. Tältä osin empiria puhuu teoriaa vastaan: on epätodennäköistä, että liike-elämä kokisi tarvetta poliittiselle toiminnalle ja pyrkisi vaikuttamaan päätöksentekoon, mikäli politiikka vastaisi jo lähtökohtaisesti täysin sen toivomuksia.⁵⁸⁰

---

⁵⁷⁷ Marttila 2015, 12.

⁵⁷⁸ Wilks 2013, 28-29, 32, 70-71.

⁵⁷⁹ Outinen 2015, 170-171. Tämän eksplisiittisen maininnan lisäksi Outinen kirjoittaa rakenteellisesta vallasta implisiittisesti paljon laajemmaltikin pohtiessaan SDP:n tarvetta houkutella Suomeen pääomia ja varmistaa markkinavoimien luottamus Suomen talouspolitiikkaan (Outinen 2015, 205, 209, 309).

⁵⁸⁰ Ks. esim. Bernhagen 2005, 14, 72-73. Rakenteellisesta vallasta ks. s. 29-30.

Uskottavaa on silti ajatella, että liike-elämän rakenteellinen valta on vähintään siinä määrin todellinen ilmiö, että siihen voi vedota ja että sillä on vaikutuksia päättäjien käytännön toimintaan. Liike-elämän edustajat tunnistivat itse valtionalouden ja liiketoiminnan tiiviin yhteen kietoutumisen ja viittasivat siihen puheenvuoroissaan. Investointien tyrehtymisen tai pääomapaon uhka vaikutti vähintään implisiittisesti taustalla silloin, kun esimerkiksi EVA tai TKL varoittelivat omalta kannaltaan vääranlaisen talouspolitiikan tuhoisista seurauksista tuotantotoiminnalle ja niiden kielteisistä kerrannaisvaikutuksista palkanmaksukyvyille, työllisyydelle ja yleiselle hyvinvoinnille. Tässä mielessä liike-elämän etujärjestöjen miltei rutiininomaisesti viljelemä kriisipuhe näyttäytyy yhtäältä yrityksenä hyödyntää liike-elämän rakenteellista valtaa.⁵⁸¹ Toisaalta se samalla osoittaa, ettei potentiaalinen rakenteellinen valta kuitenkaan todellisuudessa aktualisoidu liike-elämää tyydyttävällä tavalla.

Talouspolitiikka voi peruslähtökohdiltaan olla yritys- ja markkinatalousmyönteistä – kuten Suomessa viimeistään Korpilammen konferenssista 1977 alkaen oli. Silti yksittäiset käytännön ratkaisut saattavat olla yritysten kannalta haitallisempia tai hyödyllisempiä. Ja vaikka politiikan perusagenda olisi liike-elämän ajama tai peräti sanelema, agenda edellyttää aina myös käytännön muotoiluja, jotka ovat poliittisten päättäjien ratkaistavissa. Niinpä poliittinen toiminta ja vaikuttamispyrkimykset ovat pysyneet tärkeinä liike-elämälle ja sitä edustaville järjestötoimijoille. Liike-elämän poliittisen toiminnan empiirinen tarkastelu tarjoaa siten tukea tietoon perustuvan vallan teorioille. Ne katsovat, että liike-elämä saattaa hyvin olla poliittisessa etulyöntiasemassa, mutta että sen toiveet ja tarpeet on silti saatettava poliitikkojen tietoon poliittisen toiminnan välityksellä. Tässä prosessissa sananvaltaa on myös päätöksentekijöillä, jotka muovaavat esitetyistä vaatimuksista omien preferenssiensä mukaisia käytännön ratkaisuja ja vaikuttavat samalla liike-elämän toimintaympäristöön.⁵⁸² Juuri tällaista kaksisuuntaista vuorovaikutusta tapahtui, kun liike-elämää edustaneet EVA ja TKL yrittivät vaikuttaa SDP:hen ja/tai keskustapuolueeseen, mutta onnistuivat saamaan aikaan toiveitaan vain osittain vastannutta käytännön politiikkaa.

Anu Kantolan ja Timo Kyntäjän mukaan suomalaiseen konsensuspolitiikkaan kuuluu olennaisena osana välttämättömyyden retoriikan hyödyntäminen. Se esittää tehdyt ratkaisut

⁵⁸¹ Kriisipuheesta ks. esim. Kantola 2006, 18; Kyntäjä 1993, 175.

⁵⁸² Vrt. Jensen-Eriksen 2015, 10; Wilks 2013, 32; tietoon tai ideoihin perustuvasta vallasta ks. s. 30-31.

taloudellisina tosiasioina, vaihtoehdottomina välttämättömyyksinä ja reagoitina ulkoiseen paktoon. Konsensuspolitiikka saa pakottavan luonteen synnyttäessään päättäjien ja muiden vaikuttajien välille yhteisymmärryksen, joka tekee vaihtoehdoista kiistelemisen turhaksi.⁵⁸³ Nämä välttämättömyydet ovat viimeistään 1970-luvulta lähtien määrittäneet nimenomaan vientiteollisuuden kilpailukyvyn perusteella.⁵⁸⁴ Välttämättömyysretoriikka – ”*there is no alternative*” – kuuluu elimellisesti myös uusliberalistiseen puheenparteen ja nostaa siten esille kysymyksen suomalaisen konsensuksen ja kansainvälisen uusliberalismin suhteesta.⁵⁸⁵ Kysymys on mielekäs myös sikäli, että kansainvälinen think tank -kirjallisuus kytkee EVA:n kaltaiset liike-elämän rahoittamat ajatuspajat osaksi uusliberalismin nousua.⁵⁸⁶

Konsensuksen ja uusliberalismin suhdetta on problematisoinut Jyrki Smolander, joka pitää tulkintaa EVA:sta uusliberalismin sanansaattajana turhan yksioikoisena. Smolander painottaa, että EVA edusti 1970–1980-lukujen Suomessa nationalistista linjaa, joka pyrki yhteiskunnallisten ristiriitojen lievittämiseen eikä aggressiiviseen uusliberalistiseen vyörytykseen. Tässä Smolander näkee selvän eron uusliberalismia voimalla ajaneen ruotsalaisen ja kansallista yhtenäisyyttä rakentaneen suomalaisen liike-elämän välillä. Hänen mielestään myöskään EVA:n ajama konsensuspolitiikka ja sen edistämä korporatistinen päätöksenteko eivät käy yksiin uusliberalististen ihanteiden kanssa.⁵⁸⁷ Smolanderin tulkinta jää kuitenkin askeleen päähän maalistaan. Hän pysähtyy pohtimaan ristiriitaa siinä, että Suomi on kehittynyt uusliberaaliin suuntaan mutta perinteisen konsensusyhteiskunnan instituutioiden puitteissa.⁵⁸⁸

Ristiriitaa ei lopulta ole, vaan konsensusta ja uusliberalismia voi hyvin pitää yhteensopivina. Viime kädessä juuri konsensuspolitiikka tarjosi EVA:lle tai ylipäätään liike-elämälle keinon

⁵⁸³ Kantola 2006, 276; Kyntäjä 1993, 159, 166, 175-176. Kyntäjä pitää kriittisyydestään huolimatta uskottavana, että ratkaisut ovat todella olleet pakonalaisia, tai vähintäänkin päättäjät ovat vilpittömästi kokeneet ne vaihtoehdottomiksi (Kyntäjä 1993, 176, 183).

⁵⁸⁴ Smolander 2001.

⁵⁸⁵ Uusliberalismin vaihtoehdottomuudesta ks. esim. Schrecker & Bamba 2015, viii, 117-118. ”*There is no alternative*” tarkoittaa suomeksi, että vaihtoehtoja ei ole. Perusteluun viitataan toisinaan pelkällä kirjainlyhenteellä TINA.

⁵⁸⁶ Beder 2006, 110, 114; Denham & Garnett 1998, v, 16; Mitchell 1997, 48; Nordström 2015, 4, 56-59, 61; Smith, Marcus & Marden, Peter (2008) ‘Conservative Think Tanks and Public Politics’. *Australian Journal of Political Science* 43:4, 699-717. 703, 706.

⁵⁸⁷ Tarkoitan tässä korporatismilla sellaista järjestelmää, jossa yhteiskunnallista päätöksentekoa luonnehtivat valtiovallan ja työmarkkinaosapuolten kolmikantaiset neuvottelut ja sopimukset.

⁵⁸⁸ Smolander 2001.

edistää uusliberalistisia tavoitteita, kuten markkinalogiikan ja vapaan kilpailun leviämistä sekä taloudellisen sääntelyn ja julkisen sektorin rajoittamista.⁵⁸⁹ Mielestäni on perustelluinta nähdä EVA:n ajama konsensus uusliberalismin suomalaisena sovelluksena. Uusliberalismin tutkijat korostavat ajatussuuntauksen muuntautumiskykyistä luonnetta, jolla on eri paikoissa ollut hyvin erilaisia käytännön ilmenemismuotoja ja toimeenpanijoita poliittisen kentän laidalta toiselle. Suomessa, monen muun maan tavoin, uusliberalistisen politiikan toteuttamisessa ratkaisevaa roolia ovat näytelleet sosiaalidemokraatit – EVA:n konsensuspolitiikan tärkeimmät liittolaiset.⁵⁹⁰

Uusliberalistiseen projektiin on olennaisesti kuulunut laajan julkisen sektorin kritiikki. Se kuului myös suomalaisen liike-elämän poliittiselle perusagendalle yhdessä talouspolitiikan peruslinjaukseen ja Suomen kansainväliseen asemaan vaikuttamisen kanssa. EVA oli tarttumassa julkisen sektorin haasteeseen jo vuonna 1980, mutta politiikanteon päähuomio suuntautui Suomessa uuden vuosikymmenen alussa toisaalle.⁵⁹¹ Kolmesta liike-elämälle keskeisestä poliittisesta temasta ajankohtaistui seuraavaksi kamppailu Suomen paikasta idän ja lännen välissä. Tämän asemanmäärittelyn käynnisti presidentti Urho Kekkosen seuraajasta käyty taistelu. Seuraavassa luvussa tarkastelen, millaista liike-elämän poliittista toimintaa liittyi presidentinvaihdokseen. Miksi seuraajakysymys oli liike-elämälle tärkeä, ja mitä etuja tai tavoitteita sillä oli vaalitaistelussa ajettavanaan? Millä tavoin presidentinvaalit liittyivät Suomen kansainväliseen asemaan? Entä millainen kytkös niillä oli ideoiden sotaan?

---

⁵⁸⁹ Vrt. uusliberalistinen konsensus Iso-Britanniassa, ks. Wilks 2013, 112.

⁵⁹⁰ Esim. Julkunen 2001, 22, 27; Kantola 2006, 282; Peck 2010, 30, 276. Sami Outinen on pohtinut paljon SDP:n politiikan suhdetta ja asennoitumista uusliberalismiin. Hän katsoo, että sosiaalidemokraatit eivät ottaneet uusliberalismia esikuvakseen tai tavoitteekseen, mutta heidän politiikkansa piti sisällään uusliberalismin suuntaisia toimia ja niiden perusteluja. Outisen mielestä toimenpiteiden motiivit erottavat silti SDP:n uusliberalisteista (Outinen 2015, 170-171, 198, 315, 325). Toisaalta juuri tämä on uusliberalistiselle politiikalle tyypillistä: sen toteuttajat eivät useinkaan koe ajavansa nimenomaan uusliberalistista agenda vaan tarpeellisia käytännön ratkaisuja (Kantola 2006, 282).

⁵⁹¹ KA. EVA. Lehtileikkeet 1980.

4. Rintamasuunta itään vai länteen?

Urho Kekkonen kävi pitkän presidenttikautensa (1956–1982) kuluessa korvaamattomaksi suomalaiselle liike-elämälle. Syynä olivat erityisesti Kekkonen idänsuhteet, joiden avulla hän takasi Neuvostoliiton hyväksynnän Suomen osallistumiselle Länsi-Euroopan taloudelliseen integraatioon. Lisäksi Kekkonen varmisti Kremlin-suhteidensa avulla hyvät edellytykset Neuvostoliiton kanssa käydyn kaupan kehitykselle. Kun Kekkonen joutui terveysystistä eroamaan syksyllä 1981 ja kamppailu hänen seuraajastaan käynnistyi, halu turvata idänkaupan jatkuvuus ohjasi teollisuusvaikuttajia Neuvostoliiton suosikkiehdokkaana pidetyn Ahti Karjalaisen (kesk.) taakse. EVA puolestaan tarkasteli presidentinvaaleja tilaisuutena parantaa Suomen imagoa lännessä. Valtuuskunta korosti suomalaisten vapaata äänestyspäättöstä ja tuki siten epäsuorasti kansansuosikki Mauno Koivistoa (sd.). EVA:n ja TKL:n toisistaan poikkeavat näkökulmat presidentinvaaleihin kuvastavat hyvin suomalaisen liike-elämän tasapainottelua idän ja lännen välillä. Idän suuntaan suomalaisyrityksillä oli tuottoisat kauppasuhteet, joiden turvaamiseksi varottiin ärsyttämästä Neuvostoliittoa. Samalla yritysjohtajat mielsivät Suomen kuuluvan kulttuurinsa ja yhteiskuntajärjestelmänsä puolesta länteen, jossa sijaitsivat myös maan tärkeimmät vientimarkkinat. Idän ja lännen välinen ristiveto jatkui aina 1990-luvun taitteeseen saakka. Tuolloin Neuvostoliiton romahdus sai suomalaisen liike-elämän kääntämään katseensa länteen ja ajamaan yhtenäisenä rintamana Suomen jäsenyyttä Euroopan Yhteisössä / Unionissa.

Perustellessaan presidentinvaalikantaansa talvella 1981–1982 teollisuuden johtajat vetosivat idänkaupan ohella sosialismin ja kapitalismin väliseen taisteluun – siis ideoiden sotaan. EVA näki vaalit ideoiden sodan areenana eri tavalla: yhteiskuntajärjestyksen säilymistä tukisi parhaiten se, että suomalaiset valitsisivat uuden presidentin itsenäisesti ja vapaana ulkopuolisesta painostuksesta. Ihanteita enemmän liike-elämän toimintaa presidentinvaaleissa ohjasi silti laskelmointi. EVA halusi pysyä voittajan puolella ja turvata siten oman arvovaltansa, TKL puolestaan pyrki varmistamaan idänkaupan jatkuvuuden ja siten jäsentensä taloudelliset edut. Merkitystä oli myös talouden ja politiikan vaikuttajien välisillä henkilökemioilla ja suhdeverkostoilla sekä niiden synnyttämällä luottamuksella, vastavuoroisuudella ja ystävyydellä. Asetelman mutkikkuus kuvastaa hyvin sitä, miten monenlaiset tekijät saattavat yhtäaikaaisesti vaikuttaa liike-elämän poliittisen toiminnan

taustalla. Samalla ilmeiseksi käy, ettei poliittisella toiminnalla saavutettujen voittojen ja tappioiden määrittelemine ole yksiselitteistä. Kokonaisuudessaan suomalainen liike-elämä selviytyi silti voittajana presidentinvaalitaistelusta talvella 1981–1982. Vaalitulos ei heikentänyt Suomen idänsuhteita tai haitannut idänkauppaa, mutta vahvisti osaltaan Suomen länsi-identifikaatiota ja helpotti rintamasuunnan ottamista länteen vuosikymmentä myöhemmin.

Korvaamaton Kekkonen

Kun maalaisliiton Urho Kekkonen voitti tammikuun 1956 presidentinvaaleissa vastaehdokkaansa SDP:n K.-A. Fagerholmin pienimmällä mahdollisella marginaalilla, kukaan tuskin arvasi, miten vahvaksi Kekkonen valta ajan myötä kasvaisi. ”Yhden äänen presidenttinä” Kekkonen asema oli alkuun hyvin epävarma.⁵⁹² Myös suomalaisen liike-elämän edustajat suhtautuivat presidentti Kekkoseen varauksella. Vuoden 1956 presidentinvaaleissa Kekkosella oli vain harvoja tukijoita liike-elämässä. Sen edustajat pysyivät kriittisinä myös Kekkonen presidentiksi tulon jälkeen.⁵⁹³

Läntisen Euroopan syvenevä talousintegraatio käänsi 1960-luvun taitteesta alkaen liike-elämän edustajien asenteita myönteisemmiksi Kekkostä kohtaan. Euroopan talousyhteisö EEC ja Euroopan vapaakauppaliitto EFTA perustettiin 1950–1960-lukujen vaihteessa, ja EEC laajeni 1970-luvun alussa. Läntisille vientimarkkinoille suuntautuneelle metsäteollisuudelle oli elintärkeää, että Suomi pysyi integraatiokehityksessä mukana. Neuvostoliiton epäluulot läntisiä järjestöjä ja Suomen länsikytköksiä kohtaan merkitsivät, että Suomen mukanaolo oli mahdollista vain erityisjärjestelyin. Kekkonen vastuulla oli Neuvostoliiton hyväksynnän hankkiminen näille järjestelyille. Presidentti saattoi käyttää integraatoratkaisuja ja Kremlin asennoitumista niihin myös hyväksi oman valta-asemansa pönkittämisessä. Pitkällisten neuvotteluprosessien tuloksena Suomi onnistui saamaan EFTA-liitännäisjäsenyyden vuonna 1961 ja EEC-vapaakauppasopimuksen vuonna 1973.⁵⁹⁴

⁵⁹² Kekkonen presidenttikauden alusta ks. Suomi, Juhani (1992) *Urho Kekkonen 1956–1962: Kriisien aika*. Helsinki: Otava.

⁵⁹³ Kekkonen ja liike-elämän suhteista 1950-luvulla ks. esim. Jensen-Eriksen 2007, 72-76; Suomi, Juhani (1990) *Kuningastie: Urho Kekkonen 1950–1956*. Helsinki: Otava. 32, 270, 273, 281, 353.

⁵⁹⁴ Yksityiskohtaisemmin EFTA- ja EEC-prosesseista sekä Kekkonen ja elinkeinoelämän suhteista niihin liittyen ks. esim. Jensen-Eriksen 2007; Suomi 1992; Suomi 1998. FINEFTA-ratkaisu ajoittui vuoden 1962 presidentinvaalien alle, ja Kekkonen oletti saavansa onnistuneen järjestelyn vastineeksi elinkeinoelämän tuen vaaleissa (Jensen-Eriksen 2007, 273-274; Suomi 1992, 400). EEC-vapaakauppasopimuksen avulla

Integraatoratkaisut osoittivat liike-elämälle ja länsiorientoituneelle metsäteollisuudelle, että juuri Kekkonen pystyi parhaiten hoitamaan idänsuhteita ja hankkimaan neuvostojohdon hyväksynnän Suomen läntisille kauppapoliittisille ratkaisuille. Toisaalta myös itäiset kauppasuhteet kävivät yhä tärkeämmiksi, mikä lähensi presidenttiä ja erityisesti metalliteollisuuden johtoa toisiinsa. Nimenomaan idänkauppa teki 1970-luvun edetessä Kekkosesta yhä korvaamattomamman suomalaiselle liike-elämälle.⁵⁹⁵

Suomen ja Neuvostoliiton väliset kauppasuhteet eivät olleet vain kaupankäyntiä vaan myös politiikkaa, eli poliittiset suhdanteet vaikuttivat kaupan laajuuteen. Kekkonen teki kauppasuhteista idänpolitiikkansa keskeisen osatekijän ja pyrki sen avulla ostamaan Suomelle poliittista liikkumavaraa: jos Neuvostoliitto olisi sidottu suomalaisiin tavarantoimituksiin, se ei haluaisi turhaan aiheuttaa pienelle naapurilleen poliittisia vaikeuksia.⁵⁹⁶ Presidenttiä aktivoi idänkaupassa myös suomalainen liike-elämä avunpyyntöineen, joita sateli erityisesti Neuvostoliiton-vierailujen alla.⁵⁹⁷ Kekkonen laajensi huomattavasti presidentin totuttua toimenkuvaa idänkaupassa. Häntä onkin kuvattu muun muassa idänkaupan ”isännäksi” ja ”pääneuvottelijaksi”. Kekkonen pyrki soveltamaan kaupankäyntiin poliittisten idänsuhteiden hoidossa hyväksi havaitsemaansa taktiikkaa eli asioiden sopimista korkeimmalla mahdollisella tasolla. Sen etuna oli, etteivät asiat jääneet neuvostobyrokratian rattaisiin eivätkä tiukkaa linjaa vetävät virkamiehet pystyneet jälkikäteen puuttumaan päätöksiin.⁵⁹⁸

Kekkonen taas painosti eduskunnan hyväksymään kautensa jatkamisen poikkeuslailla (Jensen-Eriksen 2007, 364; Suomi 1998, 86-89, 108, 140).

⁵⁹⁵ Jensen-Eriksen 2007, 274-275; Suomi, Juhani (2000) *Umpeutuva latu: Urho Kekkonen 1976–1981*. Helsinki: Otava. 420-421.

⁵⁹⁶ Suomi, Juhani (1994) *Presidentti: Urho Kekkonen 1962–1968*. Helsinki: Otava. 147-148; Suomi 1996, 90.

⁵⁹⁷ Suomi 1994, 147, 261; Suomi 1996, 738; Suomi 2000, 421; Vladimirov, Viktor (1993) *Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984*. Helsinki: Otava. 163.

⁵⁹⁸ Seppänen, Esa (2011) *Idänkaupan isäntä*. Helsinki: Helsinki-kirjat Oy. Ks. erit. 14-15; Piskulov, Juri (2009) *Näin teimme idänkauppaa*. Helsinki: Ajatus Kirjat. 75-76; Sorsa 2003, 140, 150; Suomi 1994, 146. Nykytutkimus on tosin arvioinut uudelleen käsitystä idänkaupan perinpohjaisesta poliittisuudesta. Presidentti Kekkonen on kenties onnistunut takaamaan neuvostojohdon suopeuden maiden välisissä kauppasuhteissa yleisellä tasolla ja ajanut läpi mittavia rakennusprojekteja. Käytännön kauppavaihtoa hoitivat kuitenkin suomalaiset virkamiehet ja yritykset liiketaloudellisista lähtökohdista käsin. Suomalaiset idänkaupan toimijat ovat halunneet tuoda esiin omaa aktiivista rooliaan. Osa heistä on myöhemmissä haastatteluissa kyseenalaistanut politiikan ja poliitikkojen ratkaisevan roolin kaupankäynnissä. Haastateltujen näkemykset tosin vaihtelevat huomattavasti, ja toisten mukaan Kekkonen puuttui linjakysymysten ohella myös idänkaupan pienimpiin yksityiskohtiin (Sivonen, Tiinamari (2007) *Neuvostokaupan muisto: Aikalaiskokijoiden arvioita Suomen idänkaupasta. Poliittisen historian pro gradu*. Helsinki: Helsingin yliopisto. 34-36, 38-42; Sutela, Pekka (2005) 'Finnish Trade with the USSR: Why was it different?'. *BOFIT Online* (2005):7. 82-83). Risto Kangas-Ikkala kritisoi muistelmissaan ylipolitisoitunutta

Neuvostoliiton kanssa käyty kauppa toimi yhtenä kiihokkeena Suomen toisen maailmansodan jälkeiselle talouskasvulle. Maa kuului 1970–1980-luvuilla Neuvostoliiton suurimpiin läntisiin kauppakumppaneihin Yhdysvaltain ja Saksan liittotasavallan rinnalla. Nelisen prosenttia Neuvostoliiton kokonaistuonnista oli tuolloin peräisin Suomesta. Neuvostoliiton länsimaiden kanssa käymästä kaupasta Suomen osuus oli 1970-luvulla yli kymmenen prosenttia. Kaupankäynti Neuvostoliiton kanssa oli Suomelle tärkeämpää kuin yhdellekään toiselle OECD-maalle. Neuvostoliiton osuus Suomen koko ulkomaankaupasta vaihteli 1960–1980-luvuilla 15–25 prosentin välillä. Idänkauppa työllisti 1970-luvun alussa noin 50 000 suomalaista ja reilut kymmenen vuotta myöhemmin jo lähes kolminkertaisen määrän. Vuonna 1980 vienti Neuvostoliittoon tarjosi työtä 4,5 prosentille Suomen työvoimasta ja toimeentulon yli seitsemälle prosentille koko kansasta.⁵⁹⁹

Idänkaupalla oli Suomen kansantalouden kannalta sekä kielteisiä että myönteisiä vaikutuksia. Yhtäältä kauppa synnytti taloudellista ja poliittista riippuvuutta Neuvostoliitosta. Lisäksi se jäykisti ja byrokratisoi suomalaista talousjärjestelmää. Toisaalta idänkauppa tarjosi työllisyyttä huomattavalle joukolle suomalaisia. Se myös tasoitti

---

käsitystä idänkaupasta, mutta toisaalta myös luonnehtii Kekkosta ”korkean tason kaupparatsuksi” ja kertoo hänen toiminnastaan kauppaneuvottelujen vauhdittajana. Muistelmat tämentävät, että Kekkonen rooli oli merkittävä projektien ja kauppajen valmisteluvaiheissa ja niiden esittelemisessä neuvostoliittolaisille. Kaupallisten ja teknisten neuvotteluiden käynnistyttyä esiin astuivat toiset toimijat. Tässä vaiheessa kauppajen politisoiminen muuttui hyödyllisestä suorastaan haitalliseksi (Koulumies, Jyrki (2012) Kohtalona Kostamus: Risto Kangas-Ikkalan muistelmat. Helsinki: Siltala. 42, 56, 129).

⁵⁹⁹ Alho, Kari, Forssell, Osmo, Huttunen, Juhani, Kotilainen, Markku, Luukkonen, Ilkka, Mattila, Olli-Tapio, Moilanen, Jorma & Vartia, Pentti (1986) Neuvostoliiton-kauppa Suomen kansantaloudessa. Sarja B 50. Helsinki: Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA. 51, 72, 90; Parkkinen, Pekka (1983) ‘The Impact of the Trade with the Soviet Union on Finnish Economy’. Teoksessa Möttölä, Kari, Bykov, N. O. & Korolev, I. S. (toim.) Finnish-Soviet Economic Relations. London: Macmillan Press, 191-197. 196; Sutela 2005, 4; ks. myös Tarkka 2002, 84. Suomen suuri osuus Neuvostoliiton ulkomaankaupasta heijastaa pikemmin neuvostotalouden rajoitteita kuin Suomen vientipotentiaalia. Suomen ja Neuvostoliiton välinen kauppa oli luonteeltaan bilateraalista clearing-kauppaa. Sitä määrittivät viisivuotiset runkosopimukset, joita täsmennettiin tarkemmilla vuosisopimuksilla. Kaupan rakenne oli suomalaisten kannalta edullinen: vienti koostui pitkälle jalostetuista tuotteista, kuten koneista, laivoista, paperista ja kaapelista, mutta tuonti pääasiassa raaka-aineista kuten öljystä, maakaasusta ja puutavarasta (Sutela 2005, 4-5). Toisaalta idänkaupan kielteisenä puolenä oli Suomen lisääntynyt riippuvuus neuvostoliittolaisista raaka-aineista, erityisesti öljystä. Epäsuhta kaupan rakenteessa oli ilmiselvää myös neuvostoliittolaisille, jotka valittivat joutuneensa siirtomaan asemaan. Neuvostoliittolaisten tuotteiden laatu ei suomalaisille riittänyt, joten idäntuonnin jalostusasteen kohottamisesta tuli ratkaisematta jäänyt kunniakysymys. Suomi oli silti neuvostoliittolaisten koneiden ja laitteiden suurin läntinen hankkija (Helge Haavisto 18.1.2011; Piskulov 2009, 34; Rantanen, Paavo (2000) Talviministeri: Diplomatian näyttämöiltä politiikan parrasvaloihin. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus. 196). Suomen taloudellisesta merkityksestä Neuvostoliitolle ks. myös Androsova, Tatiana (2011) ‘Economic Interest in Soviet Post-War Policy on Finland’. Teoksessa Autio-Sarasmo, Sari & Miklóssy, Katalin (toim.) Reassessing Cold War Europe. London – New York: Routledge, 33-48.

läntisten vientimarkkinoiden suhdannevaihteluiden vaikutuksia luomalla kysyntää suomalaistuotteille silloin, kun niiden menekki lännessä oli heikkoa. Idänkaupan korkeaksi väitetyistä hintatasosta vallitsee ristiriitaisia näkemyksiä. Yleistysten tekemistä vaikeuttaa hintatason vaihtelu ajan mittaan ja tuotannonalojen välillä. Suomalaiset hyötyivät matalista markkinointikustannuksista, suurten tilausmäärien antamasta mittakaavaedusta sekä viisivuotissopimusten tarjoamasta ennustettavuudesta.⁶⁰⁰ Osa idänviejistä saattoi lisäksi sijoittaa idänkaupan suomia voittoja ja etumaksuja tuotekehittelyyn. Itään viedyt tuotteet eivät olleet kilpailukykyisiä lännessä, mutta tuotekehittely saattoi pitkällä aikavälillä auttaa parantamaan suomalaisyritysten asemaa myös länsimarkkinoilla.⁶⁰¹ Osa tuotannonaloista toisaalta taantui kakkoslaadun tuottajiksi neuvostomarkkinoille.

Idänviennin tuotoista hyötyneet ovat kuvanneet kauppaa ”lottovoitoksi” ja ”kultasuoneksi”. Pekka Sutela lainaa väittämää suomalaisten säännöstä, jonka mukaan Neuvostoliitonkaupan tuli vastata yhtä viidennestä yrityksen viennistä mutta neljää viidennestä sen vientituloista.⁶⁰² Esimerkiksi Nokian periaatteena oli vaatimus projektien kannattavuudesta molemmille osapuolille. Se tarkoitti käytännössä, että ”neuvostoliittolaiset saivat hyviä tuotteita, ja suomalaiset viejät saivat hyvät rahat”.⁶⁰³ Nokian liikevaihdosta 10–25 prosenttia tuli Neuvostoliiton-viennistä ja Wärtsilän toiminnasta 20–30 prosenttia oli 1970–1980-luvuilla idänkaupan varassa.⁶⁰⁴ Nokian historiaa tutkinut Martti Häikiö ei mainitse lukuja, mutta hänenkin mukaansa kaapelivienti Neuvostoliittoon oli 1980-luvulla yrityksen kannattavin toimiala, jonka varassa yhtiö eli ja kasvoi.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Urpo Kivikarin mukaan vientihinnat Neuvostoliittoon olivat vuonna 1985 miltei kymmenen prosenttia korkeammat kuin vastaavat vientihinnat lähteen. Itään viedyistä tuotteista 60 prosentilla oli korkeammat hinnat kuin länteen (Kivikari, Urpo (1997) ‘Finland’. Teoksessa Desai, Padma (toim.) *Going Global: Transition from plan to market in the world economy*. Cambridge–London: The MIT Press, 273-313. 280). On tietysti mahdotonta arvioida, kuvastaako Kivikarin yhtä vuotta koskeva aineisto pitkäaikaisempaa tilannetta.

⁶⁰¹ Häikiö 2001b, 37, 49; Seppälä, Raimo (2006) Stefan Widomski ja puhelut Moskovaan. Helsinki: Otava. 140; Simon, John (2009) Koneen ruhtinas: Pekka Herlinin elämä. Helsinki: Otava. 302–303; Sutela 2005, 4, 11–12; Sutela, Pekka (2009) ‘Finland’s Eastern Trade: What do interviews tell?’. Teoksessa Enderle-Burcel, Gertrude et al. (toim.) *Gaps in the Iron Curtain: Economic relations between neutral and socialist countries in Cold War Europe*. Krakow: Jagiellonian University Press, 73-86. 76-81.

⁶⁰² Simon 2009, 306; Sutela 2005, 16-17; Tarkka 2002, 84.

⁶⁰³ Häikiö 2001b, 49.

⁶⁰⁴ Keskinen, Tuomas (1987) *Idänkauppa 1944–1987*. Helsinki: Kauppalehti. 384 (lähteenä Nokian pääjohtajan Kari Kairamon haastattelu); Seppänen 2011, 237 (lähteenä Wärtsilän pääjohtajan Tankmar Hornin haastattelu); Sutela 2009, 78 (lähteenä ilmeisesti Nokian pääjohtajan Simo Vuorilehdon haastattelu); ks. myös Seppälä 2006, 138.

⁶⁰⁵ Häikiö 2001b, 37, 53.

Idänkauppa oli monelle yritykselle niin tärkeää, että suhteet kaupan veturina toimineeseen presidentti Kekkoeseen oli pidettävä kunnossa.⁶⁰⁶ Erityisen tiiviitä yhteyksiä presidenttiin ylläpitivät ne yritysjohtajat, jotka hyötyivät eniten idänkaupasta.⁶⁰⁷ Yhteydenpito presidenttiin ei ollut pelkästään tiukan asiapitoista, vaan suhdetoimintaa Kekkoeseen hoidettiin myös rennommissa merkeissä eräretkillä. Presidentti tunnettiin intohimoisena hiihtäjänä ja kalastajana. Hän harrasti ahkerasti myös metsästystä, tosin lähinnä virkavelvoitteena. Kekkonen eräharrastukset tarjosivat liike-elämän edustajille tilaisuuden ajanviettoon ja keskusteluihin presidentin kanssa. Yritykset tai niiden johtajat isännöivät presidentin jokakeväisiä hiihtomatkoja Lapissa ja kesäisiä kalastusrupeamia saaristo- tai koskiapajilla, kustansivat hänelle kalastusmatkoja Islantiin, Alaskaan, Karibianmerelle ja Amazonakselle ja syytivät hänelle kutsuja järjestämiinsä jahteihin.⁶⁰⁸

Yhteistyösuhteet presidentin ja liike-elämän edustajien välillä olivat 1970-luvulla tiiviit ja toimivat. Niitä varjosti ainoastaan yksi seikka: Kekkonen väistämätön ikääntyminen ja sen myötä vähitellen polttavammaksi käynyt tarve löytää sopiva seuraajaehdokas. Pitkään odotettiin, että Kekkonen ratkaisisi seuraajakysymyksen nimeämällä mieleisensä perintöprinssin. Presidentti kuitenkin muuttui vuosien mittaan yhä mustasukkaisemmaksi asemastaan ja aina vihamielisemmäksi potentiaalisia seuraajakandidaattejaan kohtaan. Tilanne oli koko 1970-luvun ristiriitainen. Yhtäältä ymmärrettiin, että uusi presidentti ennen pitkää väistämättä tarvittaisiin, ja asiaa pidettiin julkisuudessakin esillä mielipidetiedustelujen muodossa. Toisaalta kukaan ei rohjennut Kekkonen suuttuttamisen

⁶⁰⁶ Kuisma 1997, 466-467; Suomi 1992, 223.

⁶⁰⁷ Heihin kuuluivat mm. Nesteen Uolevi Raade, Nokian Björn Westerlund, Wärtsilän Tankmar Horn, Koneen Pekka Herlin, Rautaruukin Helge Haavisto, Valmetin Olavi J. Mattila, Finn-Stroin Kauko Rastas ja MTK:n Veikko Ihamuotila. Idänkaupan kävijät olivat Kekkonen kanssa säännöllisessä kirjeenvaihdossa. He informoivat presidenttiä johtamiensa yritysten tai koko edustamansa tuotannonalan tilanteesta ja mahdollisista ongelmista. Monesti kirjeissä pyydettiin vähintään rivien välissä presidentin apua tai tukea erilaisiin hankkeisiin (UKA. Kirjeenvaihto 1974–1981; Seppänen 2011, 236-237).

⁶⁰⁸ Lapin-hiihtomatkojen tukikohtina toimineita mökkejä omistivat ainakin Kemijoki Oy, Perusyhtymä ja Pohjolan Kaapeli (Mäki, Tauno V. (1975) Iloista kyytiä päämiehen mukana kairassa ja tunturissa. Helsinki: Otava. 157-158, 162; Soikkanen, Mauri (1998) Urho Kekkonen: Kovettu kalamies. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus. 52, 199). Kekkonen kävi kalastamassa ainakin G. A. Serlachius Oy:n, Nesteen, Valion, SOK:n ja Suomen Sokerin vesillä (Soikkanen 1998, 35, 40, 42; Soikkanen, Mauri (2006) Kekkonen kanssa metsällä ja kalalla. Helsinki: Gummerus. 11). Eksoottisimpien kalastusmatkojen isäntinä toimivat Neste ja sen amerikkalainen yrityskumppani Lummus (Soikkanen 1998, 60, 63, 68, 83, 86, 88, 93-94). Presidentin kala- ja hiihtoverien mukaan kalastettaessa tai hiihdettyäessä ei keskusteltu politiikasta tai juuri muustakaan asiapitoisesta. Metsästysretket sen sijaan palvelivat Kekkoista politiikoinnin paikkoina. Jahdin lomassa ja sen jälkeen järjestettävillä illallisilla seurue vaihtoi ajatuksia ajankohtaisista sisä-, talous- ja ulkopoliittisista aiheista (Mäki 1975, 198; Soikkanen, Mauri (2000) Tauno V. Mäki: Tasavallan jahtimestari. Helsinki: Otava. 122-123; Soikkanen 2006, 18, 159; Suomi 1994, 19).

pelossa ilmoittautua presidenttikilvan osanottajaksi. Käsitukset todennäköisistä tulevista ehdokkaista olivat silti Gallup-kyselyiden perusteella hyvin vakiintuneita.⁶⁰⁹ Avoimen keskustelun puutteesta huolimatta – tai juuri siksi – seuraajaspekulaatiot riehuivat villeinä ja lähes kaikkia poliittisen kentän tapahtumia katseltiin presidenttikysymyksen silmälasien läpi. Spekulaatioiden kohteena itsekkin ollut EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson on kuvannut 1970-luvun presidenttipeliä konspiratiivisessa ilmapiirissä käydyksi kuurupiiloksi ja kansalliseksi pakkomielteeksi, siinä määrin se hänen mukaansa hallitsi suomalaista poliittista keskustelua.⁶¹⁰

Stig Hästö kertoo muistelmissaan, että koko 1970-luku kului ”ilman talouselämän piirissä käytyä varsinaista keskustelua presidenttiasista”. Myöskään Timo Laatusen mukaan ”teollisuuden järjestöissä ei tästä siihen aikaan vielä keskusteltu”.⁶¹¹ Eräänä liikelämän edustajien keskusteluareenana seuraajakysymyksessä toimi Kairamon-Väyrysen ryhmä. Se kävi presidenttikeskustelua yleisellä tasolla jo vuonna 1979, josta lähtien kysymys kuului Samuli Skurnikin mukaan tärkeimpien keskustelunaiheiden joukkoon.⁶¹² Kairamon-Väyrysen ryhmä kävi 1970–1980-lukujen presidenttikeskustelunsa julkisuudelta salassa, mutta EVA joutui presidenttispekulaatioiden kohteeksi heti perustamisensa jälkeen. Moni uskoi, että valtuuskunnan tarkoituksena oli tavalla tai toisella sekaantua Kekkosen seuraajakysymykseen.⁶¹³ *Helsingin Sanomien* politiikan toimittaja Hannu Savola tulkit

---

⁶⁰⁹ Suomalaisten käsityksiä todennäköisistä sekä suosituimmista presidenttikandidaateista tiedusteltiin säännöllisesti 1970-luvun mittaan. Todennäköisimpinä presidenttiehdokkaina pidettiin vuodesta toiseen Mauno Koivistoa, Ahti Karjalaista, Johannes Virolaista ja pitkään myös Veikko Vennamo, kunnes jälkimmäinen alkoi menettää asemiaan Kalevi Sorsalle ja Paavo Väyryselle. Alusta alkaen Gallup-kyselyiden suosikki oli Koivisto, jonka suosio notkahti vain 1970-luvun puolivälissä. Tuolloin hänen edelleen kiilasi Ahti Karjalainen. Koivisto palasi Gallup-kuninkaan paikalle jälleen vuosikymmenen lähestyessä loppuaan, kun taas Karjalaisen suosio alkoi hiipua (KA. AK. Yksityinen ja poliittinen aineisto. 251 Presidenttiasiat 1981. Suomen Gallup: ‘Mielipiteet presidenttiehdokkaista 1984’; ‘Presidenttiehdokkaiksi povattiin 11 poliitikkoa’, *Helsingin Sanomat* 29.9.1970; ‘M-tietokeskus sai vastaukseksi: Koivisto ja Karjalainen sopivimmat UK:n jälkeen’, *Helsingin Sanomat* 18.12.1970; ‘HS-Gallup: Kekkonen, Koivisto, Karjalainen presidenttikilpailun kärjessä’, *Helsingin Sanomat* 14.10.1972; ‘HS-Gallup presidenttinäkemyksistä: Tunteet tulvivat yli puolueiden rajojen’, *Helsingin Sanomat* 12.4.1974; ‘HS-Gallup presidenttinäkemyksistä: Kepun ja Skdl:n tutkijat nyt samassa rintamassa’, *Helsingin Sanomat* 11.1.1975; ‘US:n mielipidetutkimus: Koivisto johtaa presidenttikilpaa’, *Helsingin Sanomat* 12.11.1979; ‘HS-Gallup: Koivisto ylivoimainen suosikki presidentiksi kaikkien puolueiden äänestäjäkunnissa’, *Helsingin Sanomat* 16.10.1980).

⁶¹⁰ Jakobson 1992, 13-16.

⁶¹¹ Timo Laatusen 27.10.2010; Hästö 1987, 346-347; samoilla linjoilla Hästö ja Laatusen kanssa oli myös Helge Haavisto haastattelussaan 18.1.2011. Laatusen muistaa Hästöä poiketen, että 1970-luvun loppua kohti Kekkosessa nähtiin vanhenemisen merkkejä ja ”toki tiedettiin, että aika on rajallinen”.

⁶¹² Skurnik 2005, 180, 526-527.

⁶¹³ Jouko Loikkanen: ‘Kuva tykkää Evasta?’, *Helsingin Sanomat* 6.8.1974; Pentti Holappa: ‘Epäilysten aika’, *Helsingin Sanomat* 10.8.1974; ‘EVA on suurpääoman uusi katto-organisaatio’, *Kansan Uutiset*

valtuuskunnan nimilyhenteen tarkoittavan ”erään vaalitaistelun avausta”.⁶¹⁴ EVA:n oletettiin tähtäävän Ahti Karjalaisen tai jopa Urho Kekkosen kaatamiseen tai valtuuskunnan toimitusjohtaja Max Jakobsonin tai puheenjohtaja Päiviö Hetemäen nostamiseen presidentiksi.⁶¹⁵

EVA:lla todella oli tavoitteita presidentti Kekkosen seuraajakysymyksen suhteen, mutta ne olivat vähemmän konkreettisia ja suoraviivaisia kuin huhuttiin. Presidenttiasia nousi EVA:ssa esille jo varhain, viimeistään kesällä 1976. Tuolloin EVA:n toimisto katsoi ”tarpeelliseksi ryhtyä valmistelemaan presidentinvaalikysymystä” teettämällä Gallup-kyselyitä, analysoimalla äänestäjäkunnan muutoksia ja julkaisemalla kirjan presidentinvalintaan vaikuttavista tekijöistä.⁶¹⁶ EVA:n johto ymmärsi, ettei Kekkoseen voitaisi tukeutua loputtomiin. Valtuuskunta ryhtyi siksi vähitellen valmistautumaan Kekkosen jälkeiseen aikaan. Tämän Jakobson tunnusti julkisestikin *Uuden Polttopisteen* haastattelussa keväällä 1977. Hänen mukaansa ”[h]uhut ‘erään vaalikampanjan alusta’ ovat varmasti osuneet vikaan; pikemminkin voisi olla kysymys siitä, miten välttää valtakunnassa äkkiputous kun muuan valtiomies on hallinnut kyllikseen”.⁶¹⁷

Presidenttikilpa käynnistyy

Presidentti Kekkonen alkoi jo 1970-luvun alkupuolelta lähtien kärsiä viranhitoaan hankaloittavista terveysongelmista, jotka kärjistyivät 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa.⁶¹⁸ Kesän ja alkusyksyn 1981 aikana hänen kuntonsa viimein romahti. Kekkonen jäi syyskuun

---

4.8.1974; ‘Pankinjohtaja Päiviö Hetemäki: EVA ei puutu politiikkaan eikä presidenttikysymykseen’, *Keskisuomalainen* 31.7.1974.

⁶¹⁴ Hannu Savola: ‘Koukerokieltä eli ajanvietettä vaaleja odottaville’, *Helsingin Sanomat* 10.8.1974.

⁶¹⁵ Jakobson 1992, 13-14; Kangas 1984, 186-187; Lauantaiseura (1981) Tamminiemen pesänjakajat: Kekkonen lähtee – kuka tulee? Tampere: Kustannusvaihe Ky. 88; Tarkka 2002, 259-260.

⁶¹⁶ KA. EVA. Pöytäkirjat 1976. ‘Toimiston neuvottelussa M/S Wellamolla 15.-16.6.1976 käsitellyjä asioita’. Seuraavina vuosina presidenttikysymys pulpahteli EVA:ssa silloin tällöin esille (Esim. KA. EVA. Pöytäkirjat 1977 ja 1979. Työvaliokunnan kokous 4.10.1977; EVA:n kokous 31.5.1979. Max Jakobsonin katsaus; Muistiot 1973–1984. V[eli] M[erikoski]: ‘Kansalaistoiminta terveen yhteiskuntakehityksen turvaamiseksi’ 19.9.1977; Presidenttimuistioita 1976–1980. J[uha] S[ipilä]: ‘Presidenttikysymys’ 19.11.1979). Valtuuskunta pohti muun muassa potentiaalisia erityistilanteita, kuten uusien poikkeusmenettelyiden mahdollisuutta tai presidentin kohtaamaa pysyvää estettä toimia virassaan (KA. EVA. Presidenttimuistioita 1976–1980. ‘Muistio 28.10.1976 klo 14.15 neuvottelua varten’; Tarkka 2002, 260).

⁶¹⁷ KA. AK. Yksityinen ja poliittinen aineisto. 239 Sekalaista poliittista 1977–1978. Muistio ‘EVA:n ”presidenttiryhmä”’ 10.8.1977.

⁶¹⁸ Presidentti Kekkosen terveydentilan heikkenemisestä ks. Hauvonen, Risto (2015) Koivisto Kekkosta kaatamassa. Helsinki: Paasilinna. Erit. 52-104; Korhonen 2015, erit. 25-30.

alussa sairauslomalle, joka päättyi presidentin eroon lokakuun lopussa. Hallitus määräsi valitsijamiesvaalit pidettäväksi 17.–18. tammikuuta ja presidentin vaalin toimitettavaksi 26. tammikuuta 1982. Samalla hallitus päätti, että Tamminiemi jäisi Kekkonen käyttöön hänen eläkepäiviensä ajaksi.⁶¹⁹ Presidentin vanhenemisen ja voimien heikkenemisen merkit ovat jälkikäteen katsoen ilmeisiä, mutta Kekkoselle oli tietoisesti luotu julkisuuskuvaa ”hankien ja lenkkipolkujen ikiliikkujana”. Hänen todisteltiin vielä 73-vuotiaana vastaavan kunnoltaan keskimääräistä 40- tai peräti 30-vuotiasta. Presidentti Kekkonen sairastuminen syksyllä 1981 tulikin monelle suomalaiselle yllätyksenä, jopa järkytyksenä.⁶²⁰

Mielikuvilla presidentti Kekkosesta ja hänen voimakasotteisesta vallankäytöstään oli keskeinen merkitys talvella 1981–1982, kun valtakunnalle ryhdyttiin valitsemaan uutta presidenttiä. Yleinen oletus oli, että presidentinvaihdoksessa oli kyse suuresta mullistuksesta, jostakin enemmästä kuin pelkästä henkilövalinnasta. Varmuutta ei vain vallinnut siitä, mikä kaikki tulisi vallan siirtymisen myötä muuttumaan. Valtava osa suomalaisista ei ollut koskaan tiennyt muuta presidenttiä kuin Kekkonen, joka siten vaikutti enemmän monarkilta kuin vaaleilla valitulta viranhaltijalta. Sellaisista normaaleista presidentinvaaleista, joissa Urho Kekkonen ei olisi ollut ehdokkaana, oli kulunut jo 45 vuotta. Kekkonen presidenttikaudella maa oli nostanut elintasoaan, rakentanut laajaa hyvinvointiyhteiskuntaa ja vakiinnuttanut kansainvälisen asemansa. Kukaan ei tiennyt tulevasta, eikä voitu olla vakuuttuneita siitä, että kehitys jatkuisi yhtä suotuisana myös Kekkonen seuraajan kaudella. Vanha presidentti edusti turvaa tulevaisuuden haasteilta, kun taas hänen seuraajansa joutuisi väistämättä kohtaamaan nämä haasteet ilman varmuutta lopputuloksesta.⁶²¹

⁶¹⁹ Christoffer Taxell 30.3.2011; Blåfield & 1982, 73-75, 77-79.

⁶²⁰ Sainio, Pentti (1982) Mitä tapahtui Urho Kekkoselle? Viimeiset vaiheet presidenttinä. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. 43, 56-57, 122; Suomi 1998, 578, 580. Kekkonen julkisuuskuvasta ks. Wuokko 2011.

Kekkonen sairauslomana aikana tasavallan presidentin kanslia raportoi säännöllisillä tiedotteilla presidentin voimien kehityksestä ja valmisteli samalla niiden avulla valtakuntaa edessä olevaan eroon. Tunnelmia tyynnyteltiin myös virkaa tekevän presidentin, pääministeri Mauno Koiviston jokaviikkoisilla Tamminiemen-vierailuilla. Niillä välitettiin julkisuuteen sanomaa, ettei Kekkoista yhtäkkiä kokonaan unohdettu. Lyhyiden visiittien virallisena tarkoituksena oli pitää vanha presidentti informoituna valtakunnan asioista, vaikkei hän aina jaksanut keskittyä esillä olleisiin kysymyksiin (Blåfield & Vuoristo 1982, 72-73; Koivisto 1994, 17). Koiviston lisäksi Tamminiemessä vieraili sairauslomana aikana vain lähiomaisia, lääkäreitä ja presidentinlinnan henkilökuntaa. Edes pitkäaikaiset ystävät eivät päässeet enää tapaamaan sairastavaa presidenttiä. Kekkonen ”säilöttiin” Tamminiemen hiljaisuuden turviin ja julkinen katse käännettiin hänen heikkenevästä kunnostaan voiman ja vallan päivien saavutuksiin (Sainio 1982, 174; Wuokko 2011, 136).

⁶²¹ Wuokko 2011, 135. Vrt. Hästö 1987, 348; Jakobson 1992, 220; Klinge, Matti (2015) Anarkisti kravatti kaulassa: Muistelmia 1972–1982. Helsinki: Siltala. 414-415.

Samalla moni suomalainen myös kaipasi muutosta Kekkonen aikaan ja sen aikana vakiintuneisiin vallankäytön muotoihin. Ne tuntuivat 1980-luvun alussa aikansa eläneiltä.⁶²² Kekkonen pitkä virkakausi oli vähintään venyttänyt perustuslain rajoja ja suomalainen parlamentarismi oli näivettynyt. Sisä- ja ulkopoliittikka olivat sekoittuneet toisiinsa, ja Neuvostoliiton-kortti oli ollut ahkerassa käytössä sisäpoliittisena aseena. Poliittinen oppositio oli lopulta nojannut lähinnä muutamaan yksittäiseen oikeistopoliittikkoon, kun kaikki puolueet olivat asettuneet Kekkonen ja hänen ulkopoliittikkansa taakse.⁶²³ Vaikka presidentti Kekkonen ei ollutkaan päättänyt kaikesta, hän oli laajan henkilösuhdeverkostonsa avulla pyrkinyt vaikuttamaan mahdollisimman moneen asiaan mahdollisimman monella suunnalla. Muut vallankäytön kanavat olivat tukkiutuneet, kun valta oli keskittynyt presidentin ja hänen lähipiirinsä käsiin.

Kekkonen poliittinen dominanssi oli luonut näköharhan, että vuoden 1982 vaaleissa valittaisiin uusi Kekkonen vanhan Kekkonen paikalle. Harhakuvaa pitivät yllä kirjoitukset, joissa kuvailtiin Kekkonen asettamaa mallia vahvana vallankäyttäjänä. Moni kommentaattori toisaalta myös torjui ajatuksen. He huomauttivat, että uuden presidentin olisi luotava valta-asemansa itse, aivan kuten Kekkonenkin oli joutunut kautensa alussa ”yhden äänen presidenttinä” tekemään.⁶²⁴ Joka tapauksessa presidentin valtaoikeudet olivat tuolloisen Suomen perustuslain mukaan laajat ja tarjosivat presidentille ja presidentin vanavedessä hänen taustapuolueelleen mahdollisuuden nousta ylivertaiseen asemaan valtakunnan politiikassa. Niinpä presidentinvaalikamppailu talvella 1981–1982 merkitsi jälleen yhtä erää sosiaalidemokraattien ja keskustapuolueen välillä pitkään jatkuneessa hegemoniataistelussa.⁶²⁵

Puolueiden kannalta lähtötilanne presidentinvaaleihin syksyllä 1981 oli ongelmallinen. Presidentinvaihdokseen oli osattu varautua jo vuoden 1978 vaaleista lähtien, mutta puolueet

⁶²² Ks. esim. Aarno Laitinen: ‘Napina ja kapina’, *Helsingin Sanomat* 20.1.1982; Laukkanen, Markku (1982) *Kekkospuolueen kujanjuoksu: Sisäkuva vallasta ja väyryksistä*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. 17, 19, 167.

⁶²³ Kekkonen kauden toisinajattelijoista ks. esim. Keski-Rauska, Riku (2014) *Kekkosta ja kommunismia vastaan: Georg C. Ehrnroothin poliittinen toiminta vuosina 1945–1982*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

⁶²⁴ Esim. ‘Muut lehdet: Sankareita ei tarvita’, *Helsingin Sanomat* 25.9.1981; Antti Seppälä: ‘Päämiehen valtuudet’, *Talouselämä* 2.10.1981; ‘Perinnönjakoon’ (pk), *Talouselämä* 6.11.1981; Pentti Sillantaus: ‘Presidentti ja eduskunta’, *Kauppalehti* 4.1.1982; ‘Mitä häneltä odotetaan’ (pk), *Talouselämä* 22.1.1982.

⁶²⁵ Lukkariniemi 2010, 11-12, 17; Kääriäinen 2002, 203, 210, 227.

olivat pitäneet silmällä vuotta 1984. Ainoastaan sosiaalidemokraatit olivat ehtineet hankkiutua hyviin lähtöasemiin yllättäen alkanutta vaalitaistelua ajatellen. Mauno Koivisto oli onnistunut pitämään ristiriitojen repimän hallituksensa pystyssä ja nousi siten Kekkonen eron myötä virkaatekeväksi presidentiksi. Puheenjohtaja Kalevi Sorsa oli luopunut presidenttiehdokkuuden tavoittelusta ja keskinäisestä kädenväännöstä Mauno Koiviston kanssa syksyyn 1981 mennessä, joten puolue saattoi seistä yhtenäisenä Koiviston takana. Odotusten mukaisesti puoluekokous nimitti hänet SDP:n presidenttiehdokkaaksi 19. marraskuuta.⁶²⁶

Myös muut puolueet käynnistivät vaalikoneistonsa syys–lokakuussa ja asettivat ehdokkaansa marraskuun aikana. Liberaalisen Kansanpuolueen kandidaatiksi valittiin varatuomari Helvi Sipilä, joka teki historiaa Suomen ensimmäisenä naispuolisena presidenttiehdokkaana. SKDL päättyi Kalevi Kivistöön, ruotsalainen kansanpuolue Jan-Magnus Janssoniin, kokoomus Harri Holkeriin ja Suomen Kristillinen Liitto Raino Westerholmiin. Suomen Maaseudun Puolue valitsi ehdokkaakseen Veikko Vennamon, joka kuitenkin ilmoitti, että hänen valitsijamiestensä asettuisivat ratkaisevassa äänestyksessä Koiviston taakse. Perustuslaillinen Oikeistopuolue ei asettanut omaa ehdokasta, mutta puheenjohtaja Georg C. Ehrnrooth ilmoitti Vennamon tapaan tukevansa Koivistoa.⁶²⁷

Keskustapuolueen tilanne oli ehdokasasettelun kannalta kaikkein haastavin. Puolueen johto pyrki hillitsemään sekä puolueen sisäistä että yleistä presidenttikeskustelua koko Kekkonen sairausloman ajan. Puolue ei voinut hylätä Kekkoa ja avoimesti aloittaa ehdokasvalinnan ja vaalikampanjan valmistelua ennen presidentin eroa. Samalla keskusta pelkäsi, että nopealiikkeisemmät kilpailijat saisivat liikaa etumatkaa vaalitaisteluun.⁶²⁸

⁶²⁶ Blåfield & Vuoristo 1985, 156-157, 160, 167; Lindblom 2009, 259-260; Savola, Hannu (1982) (toim.) Näin saatiin presidentti: Raportti Kekkonen kauden päättymisestä ja vuosikymmenen presidentinvaaleista 1982. Helsinki: Helsingin Sanomat. 9, 16, 59.

⁶²⁷ Sosiaalidemokraatit eivät katsooneet pelkästään hyvällä muiden tuloa omille apajilleen eivätkä halunnut jakaa Koivisto-ääniä kutsumattomien liittolaisten kanssa. Kalevi Sorsa varoitteli, että SMP ja perustuslailliset saattaisivat lopulta olla valmiita myymään äänensä kenelle hyvänsä (Savola 1982, 62). Lisäksi pienpuolueiden Koivisto-kampanjat löivät kiusallisella tavalla yli, kun ne esittivät Koiviston messiaana ja ”toisen vapaussodan sankarina” (‘Ehrnroothin toinen vapaussota’, *Helsingin Sanomat* 29.11.1981).

⁶²⁸ Blåfield & Vuoristo 1982, 152, 164; Isohookana-Asunmaa 2006, 634-635; Laukkanen 1982, 16. Kun oikeusministeri Taxell informoi hallitusryhmien edustajia mahdollisesta vaaliakataulusta heti Kekkonen sairausloman alkuvaiheessa, keskustapuolueen edustajat pyysivät, ettei presidentinvaalien järjestämisessä pidettäisi ”niin tavatonta kiirettä”. He perustelivat lykkäämistöivetta keskustapuolueen säännöillä, joiden mukaan puoluekokouksen koollekutsumisaika oli kokonainen kuukausi, mikä tekisi aikataulusta kovin kiireisen. Oikeusviranomaisten mielestä ei kuitenkaan ollut epäselvyyttä siitä, etteikö perustuslain vaatimus

Viivyttelytaktiikassa ja syytöksissä sairauslomalla olevan presidentin epäkunnioittavasta kohtelemisesta oli tosiasiaa kyse keskustan sisäisestä valtataistelusta, ei Kekkosen kohdistetusta hienotunteisuudesta. Puolueen sisällä oli jo 1960–1970-lukujen taitteesta asti roihunnut kiihkeä kamppailu presidenttiehdokkuudesta Kekkosen jälkeen. Kilpaa kävivät kaksi tohtorismiestä, Ahti Karjalainen ja Johannes Virolainen, mistä vakiintui nimitys ”tohtorien taisto”.⁶²⁹ Kummallakin mahdollisella kandidaatilla oli omat henkilökohtaiset ongelmansa, Karjalaisella liiallinen alkoholinkäyttö ja Virolaisella avioliiton rakoilu. Molemmilla oli toisaalta myös kiihkeät kannattajansa, Virolaisella puolueen kenttä ja Karjalaisella puoluekoneisto.⁶³⁰ Keskustapuolue asetti presidenttiehdokkaan Kuopion puoluekokouksessa 22.11.1981. Karjalaisella oli takanaan enemmistö puoluehallituksesta, eduskuntaryhmästä, puoluevaltuuskunnasta ja keskustanuorista, mutta se ei riittänyt bussilasteittain Kuopioon tulvineiden rivijäsenten voimaa vastaan. Kentän äänillä ja puoluejohdon varoitteluista piittaamatta Johannes Virolainen äänestettiin presidenttiehdokkaaksi selvin luvuin 2666 vastaan 1365.⁶³¹

Virolaisen ja Karjalaisen välinen kamppailu ei päättynyt Kuopion puoluekokouksen kiistattomaan äänestystulokseen. Karjalaisen mahdollinen mukaantulo vaalien ratkaisevalle kierrokselle mustana hevosenä kummitteli itsepintaisesti lehtien palstoilla.⁶³² Risto

---

vaalien pikaisesta järjestämisestä ajaisi keskustapuolueen sääntöjen yli (Christoffer Taxell 30.3.2011; Blåfield & Vuoristo 1982, 74).

⁶²⁹ Isohookana-Asunmaa 2006, 281-289. Seppo Kääriäinen luokittelee K- ja V-linjan välisen jaon puolueen sisäiseksi fraktioitumiseksi, joka vaikutti syvällisesti koko puolueen toimintaan. K- ja V-linjojen välillä oli myös ideologisia, strategisia ja poliittisia näkemuseroja, mutta pohjimmiltaan kyse oli Karjalaisen ja Virolaisen välisestä henkilökamppailusta (Kääriäinen 2002, 152-153).

⁶³⁰ Blåfield & Vuoristo 1982, 142, 145-146, 148; Savola 1982, 65; Uusitalo 1983, 162-163. Johannes Virolaisen avio-ongelmat, jotka olivat ärsyttäneet puolueen vanhoillisia kannattajia, ratkesivat eroon Kaarina Virolaisesta ja uuteen liittoon Kyllikki Stenroosin kanssa keväällä 1981 (Blåfield & Vuoristo 1982, 155-156; Laukkanen 1982, 159). Myös Ahti Karjalaisen kunto ja mahdollisuudet paranivat kesän 1981 aikana, kun hän kävi hoidossa Sveitsissä ja palasi sen jälkeen raitistuneena näkyvästi julkisuteen (Savola 1982, 30-31).

⁶³¹ Kääriäinen 2002, 228; Laukkanen 1982, 167; Savola 1982, 65, 72-73.

⁶³² Presidentinvaaleja ei toimitettu suoralla kansanäänestyksellä, vaan äänestäjät valitsivat 301 valitsijamiestä, jotka sitten kokoontuivat äänestämään presidentistä. Mikäli joku ehdokkaista sai heti ensimmäisellä kierroksella yli puolet äänistä, hän tuli valituksi. Muussa tapauksessa pidettiin toinen äänestyskierros. Jos kukaan ehdokkaista ei vielä toisella kierroksella saanut ääntenemmistöä, kolmannella kierroksella äänestettiin kahden toisessa äänestyksessä eniten ääniä saaneen ehdokkaan väliltä. Epäsuora valintamenettely mahdollisti vielä vuoden 1982 vaaleissa mustan hevosen eli ehdokasasettelun ulkopuolisen henkilön nostamisen vaalin myöhemmille kierroksille. Vuonna 1987 Suomen hallitusmuotoa muutettiin niin, että valitsijamiehet saivat äänestää ainoastaan virallisia presidenttiehdokkaita, joten mustan hevosen mahdollisuus poistui. Valitsijamiesjärjestelmästä luovuttiin vuonna 1991, ja vuoden 1994 presidentinvaaleista alkaen presidentti on valittu suoralla kaksivaiheisella kansanäänestyksellä. Talvella 1981–1982 esillä oli esimerkiksi mahdollisuus, että Kalevi Sorsa nostettaisiin kommunistien tuella Mauno Koiviston tilalle. Ajatus oli Koiviston kansansuosion huomioon ottaen kuitenkin hyvin epätodennäköinen

Sänkiahon mukaan Koiviston vaaliliitto pyrki itse asiassa ylläpitämään keskustelua mustasta hevosesta, sillä se näytti pelaavan Koiviston pussiin.⁶³³ Ahti Karjalainen olisi halutessaan voinut leikata huhulta siivet, mutta sen sijaan hän piti epämääräistä tilannetta yllä eikä yksitulkintaisesti irtisanoutunut ehdokkuudesta. Hän piti tällaista ilmoitusta tarpeettomana ja ihmetteli loukkaantuneeseen sävyyn, ”[p]itäisikö kaikkien mahdollisten ihmisten erikseen sanoutua irti ehdokkuudesta”.⁶³⁴ Spekulaatiot presidentin paikan päätyemisestä mustalle hevoselle velloivat loppuun saakka ja kuumensivat entisestään vaalitaistelun jo valmiiksi kiihdyttämiä mielialoja. Tunnelmia kuvaa osuvasti Ahti Karjalaisen saama kortti, jossa uhattiin: ”Mustasta hevosesta tehdään makkaraa. Pysy pois sirkuksesta”.⁶³⁵

Elinkeinoelämän presidenttiehdokas

Myös liike-elämän edustajat tempautuivat mukaan syksyn 1981 kiihkeisiin tunnelmiin ja halusivat tehdä tiettäväksi omat mielipiteensä seuraajataistelusta. *Kauppalehti* kirjoitti jo ennen Kekkosen eroilmoitusta, että yritystoiminnan kannalta ei voinut olla yhdentekevää, kuka maata johti ja millaista politiikkaa maassa harjoitettiin. Vaaleissa oli panoksena enemmän kuin presidentin persoona tai yhden puolueen menestys. Lehden mukaan kyse oli koko yritystoiminnan poliittisista edellytyksistä: ”Yritysmailmalle, joka vannoo markkinatalouden nimeen, sosialistinen ehdokas ei voi olla samanarvoinen ei-sosialistisen ehdokkaan kanssa. Talouselämälle, joka on riippuvainen idänkaupasta, jokainen ehdokas ei voi olla yhtä otollinen.”⁶³⁶

Liike-elämän aktiivisimpia edustajia julkisessa presidenttikeskustelussa olivat EVA ja TKL. Molemmat toivoivat, että uusi presidentti olisi markkinatalousjärjestelmää kannattava porvari. *Kauppalehti* totesi marraskuun alussa 1981, että liike-elämän presidentinvaalistrategia oli hahmottumassa: ”Tosin se on edelleen nimetön, sukupuoleton,

---

(ELKA. TKL. Toimitusjohtaja Stig Hästö'n kirjeenvaihto 1979–1983. Stig Hästö Gay Ehrnroothille 4.11.1981).

⁶³³ Sänkiaho, Risto (1983c) ‘Vaalikampanja’. Teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.) Kun kansa valitsi Koiviston. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä, 147-180. 174.

⁶³⁴ ‘Karjalaisen loimi’ (pk), *Kauppalehti* 12.1.1982; ‘Presidenttiehdokas’, *Talouselämä* 15.1.1982; Sänkiaho, Risto (1983b) ‘Pitkän matkan presidentin kilpa’. Teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.) Kun kansa valitsi Koiviston. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä, 111-146. 135.

⁶³⁵ KA. AK. Yksityinen ja poliittinen aineisto. 245 Kirjeenvaihtoa (Kirjeitä hulluilta) 1981. Nimetön, päiväämätön postikortti, postileimassa päiväys 9.1.1982.

⁶³⁶ ‘Johtajan valinta’ (pk), *Kauppalehti* 20.10.1981.

puolueetonkin, mutta silti ainakin yhdeltä piirteeltään selkeästi tunnistettavissa. Se on ei-sosialisti.” *Kauppalehden* mielestä liike-elämän oli pidettävä huolta siitä, että myös valitsijamiesten enemmistö olisi porvarillinen. Siksi lehti peräänkuulutti liike-elämältä yhtenäistä esiintymistä, kehotti sitä unohtamaan henkilö pohjaiset sympatiat ja panemaan asiat tärkeysjärjestykseen.⁶³⁷ Hartaista toiveista ja yhtenäisistä peruslähtökohdistaan huolimatta EVA ja TKL ajautuivat pian erimielisyyksiin asennoitumisessaan niin yksittäisiin ehdokkaisiin kuin vaalitaistelun merkitykseen yleensä.⁶³⁸

EVA:n välitön ensireaktio oli ryhtyä etsimään porvarillista kompromissiehdokasta.⁶³⁹ Pian Kekkonen sairausloman alettua valtuuskunnassa kiersi muistio otsikolla ”Elinkeinoelämän presidenttiehdokas”. Sen mukaan presidentinvaalien kansallisina perustavoitteina oli pidettävä ulkopoliittikan jatkuvuutta ja sisäpoliittista vakautta sekä yhteiskuntasopimusilmapiiriin säilymistä. Liike-elämän omaksi erityistavoitteeksi muistio nimesi porvarillisen presidentin. Puolueiden ehdokkaita ei vielä ollut asetettu, mutta Harri Holkeri vaikutti itsestään selvältä kokoomuksen ehdokkaalta. Muistio ennusti keskustapuolueen päätyvän Ahti Karjalaiseen. Holkeria tai Karjalaista paremmin olisi liike-elämän presidenttiehdokkaaksi muistion mukaan sopinut RKP:n Jan-Magnus Jansson. Hän täyttäisi ”kaikki elinkeinoelämän tavoitteet”: Jansson oli ulkopoliittisesti luotettava ja kokenut porvari, joka ei hajottaisi puolueita persoonallisuudellaan eikä ”henkilökohtaisilla ominaisuuksillaan [katkaisisi] ehdokkaana suhteita demareihin”. EVA:n kampanjointi olisi suunnattava omien tavoitteiden puolesta, ei ketään vastaan. Keskeisenä vaalitaistelutavoitteena muistio korosti sitä, että ”siltoja ei polteta demareihin eikä mahdolliseen demaripresidenttiin”.⁶⁴⁰

Muistion idea elinkeinoelämän presidenttiehdokkaan nimeämisestä ei vastannut EVA:n toimitusjohtajan Max Jakobsonin ajatuksia. Jo seuraavana päivänä presidenttimuistion

⁶³⁷ ‘Ensimmäinen kierros ensin’ (pk), *Kauppalehti* 3.11.1981.

⁶³⁸ Ks. Wuokko, Maiju (2013) ‘Layers of Disunity: The presidential politics of Finnish business, 1981–1982’. *Scandinavian Journal of History* 38:5, 612-635.

⁶³⁹ Max Jakobson oli jo pari vuotta aiemmin tuonut esiin tarpeen vahvistaa porvarillista rintamaa tulevassa presidenttipelissä. EVA:n syyskokouksessa joulukuussa 1979 hän totesi, että näköpiirissä ei ollut ”ketään sellaista porvarillista ehdokasta ... joka voisi muodostaa vastapainon Koivistolle valitsijamiesvaaleissa” (KA. EVA. Pöytäkirjat 1979. EVA:n kokous 4.12.1979. Max Jakobsonin katsaus). *Uudessa Suomessa* samoihin aikoihin julkaistussa kolumnissaan Jakobson kaipaili ”porvarillista koivistoa” eli henkilöä, joka voisi henkilönä ”saavuttaa laajojen kansalaispiiriin luottamuksen yli puoluerajojen” (Kolmas mies: ‘Missä porvari?’, *Uusi Suomi* 18.11.1979).

⁶⁴⁰ KA. EVA. Presidenttimuistioita 1976–1980. ‘Elinkeinoelämän presidenttiehdokas’, 23.9.1981.

päiväämisestä Jakobson kirjoitti kirjeessään EVA:n puheenjohtaja Mika Tiivolalle, ”ettei elinkeinoelämällä voi olla yhtenäistä kantaa, eikä sellaiseen tietenkään pidä pyrkiäkään” ja ettei liike-elämä voinut ”yksipuolisesti sitoutua yhden ehdokkaan tukemiseen”. Jakobson pohti kuitenkin Jan-Magnus Janssonia uskottavana porvarillisena ehdokkaana, jonka taakse porvarilliset voimat voitaisiin saada koottua. Hänen tukemisensa ei myöskään vahingoittaisi yhteistyösuhteita sosiaalidemokraatteihin.⁶⁴¹ Ajatus Janssonin leiriin ryhmittymisestä ei mitä ilmeisimmin saanut laajempaa vastakaikua, eikä EVA pitänyt sitä myöhemmin enää esillä.⁶⁴²

EVA:n toimiva johto linjasi pian, ettei valtuuskunta ottaisi kantaa presidenttiehdokkaisiin vaan asennoituisi presidentinvaaleihin neutraalisti. Linjaus sai kannatusta myös presidenttikysymystä käsitelleessä EVA:n työvaliokunnassa syystalvella 1981. Liiketyöntantajain keskusliiton, Pellervon, Suomen pankkiyhdistyksen, STK:n ja Suomen vakuutusyhdistyksen johtajat ilmoittivat, etteivät heidän edustamansa järjestöt ottaisi vaaleihin kantaa. Max Jakobson ja Mika Tiivola sekä STK:n Pentti Somerto painottivat, että liike-elämän vaalirahoitus oli syytä koordinoida ei-sosialististen valitsijamiesehdokkaiden tehokkaaksi tukemiseksi. Jakobson kuitenkin varoitteli, että liike-elämän edustajat eivät saisi sitoutua kehenkään yksittäiseen ehdokkaaseen. TKL:n Stig Hästöltä kyseltiin, pitivätkö huhut TKL:n aikeista ottaa vaalitaisteluun kantaa paikkansa. Työvaliokunnan muut jäsenet pitivät julkista esiintymistä epäviisaana. Julkiset kannanotot saattaisivat Jakobsonin mukaan kääntää yleistä mielipidettä päinvastaiseen suuntaan kuin oli tarkoitus.⁶⁴³

Valtuuskunnan syyskokouksessa 9.12.1981 puheenjohtaja Mika Tiivola totesi, että EVA oli liike-elämän järjestöjen yhteistyöelin, joka kattoi teollisuuden, maatalouden, kaupan, pankit ja vakuutusalan. Siksi kukaan ei ollut oikeutettu EVAn nimissä ja kaikkien näiden erilaisten intressien puolesta sitoutumaan yhden puolueen tai ehdokkaan kannattajaksi.⁶⁴⁴

⁶⁴¹ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1981. Max Jakobson Mika Tiivolalle 24.9.1981.

⁶⁴² Timo Laatonen kommentoi haastattelussaan 27.10.2010, että Janssonia pidettiin kyllä viisaana miehenä, mutta hänellä ei nähty olevan realistisia mahdollisuuksia voittaa vaaleja.

⁶⁴³ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981; ELKA. TKL. Toimitusjohtaja Stig Hästön kirjeenvaihto 1979–1983. Stig Hästö Gay Ehrnroothille 4.11.1981. ‘Ajankohtaista tietoa’; myös Tarkka 2002, 257.

⁶⁴⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 9.12.1981. Mika Tiivolan avauspuheenvuoro. Puheenjohtaja Mika Tiivola ja EVA:n johtaja Juhani Kivelä olivat mukana Harri Holkerin ehdokkuutta tukevassa

Työvaliokunnassa TKL:n Stig Hästö oli pettynyt EVA:n passiivisuuteen ja kertoi sen herättävän teollisuudessa happamia tunteita. Hästön mielestä EVA olisi ollut liike-elämän luonteva keskustelufoorumi ja kannanilmaisija presidenttiasianssa. Liike-elämän oli tehtävä kaikkensa, jotta Suomelle valittaisiin porvarillinen presidentti. Passiivisella asennoitumisella ei kansansuosikki Koiviston valintaa pystyttäisi estämään. Hästö jäi arvosteluineen työvaliokunnassa yksin. Kansallis-Osake-Pankin (KOP) pääjohtaja Veikko Makkosen mielestä presidenttikysymys ei kuulunut EVA:n tehtäviin. Myös Pohjolan pääjohtaja Jaakko Lassila piti mielettömänä ajatusta, ”että EVA olisi presidentin tekijä”.⁶⁴⁵ Jakobson ja Tiivola eivät TKL:n arvostelua säikähtäneet. Valtuuskunta pidättäytyi ottamasta kantaa yksittäisiin ehdokkaisiin ja puhui julkisesti ainoastaan presidentinvaaleihin liittyvistä periaatekysymyksistä.

TKL ei suostunut taipumaan siihen, että Koivisto kiittäisi kansansuosionsa siivittämänä presidentinlinnaa ilman kunnollista vaalitaistelua.⁶⁴⁶ Teollisuuden edustajien oli vaikea hyväksyä ajatusta vasemmistolaisesta presidentistä, mutta puoluekantaa oleellisempia olivat ulko- eli idänpoliittiset kriteerit. Presidenttikysymys oli idänsuhteiden ja -kaupan kannalta niin tärkeä, että teollisuus ei voinut pistää päätä pensaaseen.⁶⁴⁷ Idänpoliittisen asiantuntemuksen ja suhdeverkoston nojalla teollisuuden ilmiselvä presidenttisuosikki oli keskustapuolueen Ahti Karjalainen. Hän oli 1960-luvun alusta lähtien näytellyt keskeistä roolia Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden hoidossa ja nautti neuvostoliittolaisten luottamusta.⁶⁴⁸ Karjalaisen merkittävä rooli kaupassa motivoi teollisuuden edustajia ryhmittymään hänen taakseen 1960-luvulta alkaen. Useat yritysjohtajat lupautuivat jo

---

kansalaistoimikunnassa, mutta ainoastaan yksityishenkilöinä eivätkä EVA:n edustajina (‘Makkonen ja Tiivola tukemaan Holkeria’, *Helsingin Sanomat* 11.12.1981).

⁶⁴⁵ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Pöytäkirja EVA:n työvaliokunnan kokouksesta 2.12.1981; Hästö 1987, 346-347; Tarkka 2002, 266.

⁶⁴⁶ Hästö 1987, 356. Muistelmiensa mukaan Hästö oli tosin liike-elämän vaikuttajien lounaskokouksessa alkusyksyllä kysynyt, olisiko realistisinta tukea lyömättömältä vaikuttanutta Koivistoa. Idea ei saanut kannatusta vaan koki päinvastoin varsin tylyn vastaanoton (Hästö 1987, 356). EVA:n työvaliokunnassa marraskuun alussa Hästö oli jo omaksunut päinvastaisen linjan ja painotti, että ”täysisydäminen ponnistus olisi tehtävä jotta estettäisiin M[auno]K[oiviston]:n valinta” (ELKA. TKL. Toimitusjohtaja Stig Hästön kirjeenvaihto 1979–1983. Stig Hästö Gay Ehrnroothille 4.11.1981. ‘Ajankohtaista tietoa’).

⁶⁴⁷ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981. Stig Hästön mukaan Kalevi Sorsa olisi voinut olla monille Mauno Koivistoa mieluisampi vaihtoehto, joten puoluekanta ei voinut olla ratkaiseva tekijä (Hästö 1987, 366).

⁶⁴⁸ Timo Laatunen 27.10.2010; Rekola 1998, 298-299; Seppinen, Jukka (1999) ‘Ahti Karjalainen’, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

varhain tukemaan Karjalaisen mahdollista presidenttiehdokkuutta.⁶⁴⁹ Heidän käsityksensä mukaan juuri Karjalainen voisi parhaiten korvata Kekkonen liike-elämän kannalta hyödyllisenä presidenttinä, joka pystyisi hoitamaan idänsuhteita Kekkonen asettaman esimerkin mukaisesti. Yhtäläisyyksiä oli myös epämuodollisessa yhteydenpidossa, vaikkei Karjalainen Kekkonen tavoin ollutkaan ”hirvimetsämiehiä”.⁶⁵⁰

Julkinen esiintyminen Karjalaisen puolesta ei silti ollut itsestäänselvyys. Vielä lokakuun lopulla Hästö katsoi, että ”[t]eollisuus tulee tuskin ottamaan virallisen ja näkyvän kannan tässä asiassa”.⁶⁵¹ Pian Hästö kuitenkin tuli siihen tulokseen, että todennäköisesti joko hän tai TKL:n puheenjohtaja Gay Ehrnrooth joutuisivat esiintymään asiassa jollain tapaa.⁶⁵² Kiivaimmat keskustelut TKL:ssa ajoittuivat vaalitaistelun alkuvaiheeseen pian Kekkonen eroilmoituksen jälkeen lokakuun lopussa ja marraskuun alkupuolella. Tuolloin suurimman huomion kohteena olivat keskustapuolueen tuleva puoluekokous ja siellä tehtävä ehdokasvalinta Ahti Karjalaisen ja Johannes Virolaisen välillä. Teollisuuden keskusliitto uskoi, ettei Virolaista olisi suositeltavaa kannattaa hänen pitkän, yöpakkasista asti kertyneen idänpoliittisen painolastinsa takia.⁶⁵³ Virolaisella oli tukijoita MTK:ssa, Pellervossa, Valiossa, OKO:ssa ja SOK:ssa, mutta Etelärannassa eli STK:n ja TKL:n päämajassa ei hänen kannattajiaan näkynyt.⁶⁵⁴ Teollisuusmiehet pelkäsivät, että puolueetonkin asennoituminen Virolaisen ja Karjalaisen väliseen kaksintaisteluun olisi voitu tulkita Virolaisen tukemiseksi, eivätkä halunneet passiivisuudella pönkittää hänen asemaansa.

⁶⁴⁹ Isohookana-Asunmaa 2006, 284-285, 287-288; Kangas 1984, 127, 137-138. Esimerkiksi Tankmar Horn kertoo luvanneensa Karjalaiselle tukensa, ”jos tä[m]ä asia tulee nyt ajankohtaiseksi” (Tankmar Horn 3.6.2010).

⁶⁵⁰ Timo Laatonen 27.10.2010.

⁶⁵¹ Hästö 1987, 354.

⁶⁵² EVA:n työvaliokunnassa 2.11.1981 Hästö kertoi, että TKL aikoi ottaa kantaa presidenttikysymykseen ylimääräisessä kokouksessaan 15.11. Hästö ei silti itse pitänyt välttämättä viisaana esiintymistä ennen keskustapuolueen puoluekokousta. Hästö piti mahdollisena esimerkiksi puheenjohtajuudesta luopuvan Ehrnroothin jäähyväishaastattelua, jossa tämä voisi samalla lausua ”jotakin viisasta” presidentinvaaleista. Hästö myös työsti Ehrnroothia varten lausuntoluonnosta ”herkästä kysymyksestä”, mutta luonnoksen tarkempi sisältö ei ole tiedossa (KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981; ELKA. TKL. Toimitusjohtaja Stig Hästön kirjeenvaihto 1979–1983. Stig Hästö Gay Ehrnroothille 4.11.1981; Hästö 1987, 356-358).

⁶⁵³ Ks. Lehtilä 2001, 80. Yöpakkasilla tarkoitetaan Suomen ja Neuvostoliiton välille syksyllä 1958 puhjennutta kriisiä. Sen aiheutti K. A. Fagerholmin (sd.) hallituskokooapano, johon Neuvostoliitto oli tyytymätön. Johannes Virolainen oli mukana hallituksessa ulkoasiainministerinä.

⁶⁵⁴ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975-1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981; ‘Presidentintekijät tehneet valintansa – Ehdokkaat odottavat lähtölaukausta’, *Helsingin Sanomat* 18.10.1981; myös Tarkka 2002, 257. Myös haastatteluista kävi ilmi, ettei Virolaisella katsottu olleen minkäänlaisia mahdollisuuksia, eikä häntä pidetty sopivana presidentiksi (Helge Haavisto 18.1.2011; Tankmar Horn 3.6.2010; Timo Laatonen 27.10.2010).

Lisäksi käynnissä olivat parhaillaan vuotuiset kauppaneuvottelut Neuvostoliiton kanssa. TKL:n esiintyminen (tai esiintymättä jättäminen) saattaisi pahimmillaan vaikuttaa neuvottelujen tulokseen. Hästön mukaan oli pidettävä ”mielessä, että meillä poliittisiin realiteetteihin luettiin myös vaalituloksen vaikutus idänkaupan jatkuvuuteen”. Teollisuuden edustajat eivät halunneet ehdoin tahdoin satsata ehdokkaaseen, joka saattaisi saada aikaan häiriöitä.⁶⁵⁵

Huhut TKL:n aikomuksista antaa julkinen kannanotto levisivät, ja Hästö sai varoituksia ulostulon riskeistä. Esimerkiksi kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suominen epäili, että ”jos TKL aikoo esiintyä näkyvästi ennen Kepu:n puoluekokousta tiettyyn suuntaan, tuolla esiintymisellä on selvä rekyylivaikutus”. Teollisuus voisi kuitenkin tukea Karjalaista ennen Kuopion kokousta ”harkitusti ja hiljaisesti”.⁶⁵⁶ Hiljaisuus ei miellyttänyt idänkaupassa vaikuttaneita vahvatahtoisia teollisuusjohtajia. 11.11.1981 kokoontunut TKL:n hallitus keskusteli presidentinvaaleista ja teki muodollisesti yksimielisen päätöksen tiedonannon saattamisesta julkisuuteen. Tosiasiassa Karjalaisen voimakkaiden tukijoiden Pekka Herlinin, Tankmar Hornin ja Kari Kairamon ”karhukopla” jyräsi kannanoton läpi muiden hallituksen jäsenten epäluuloista huolimatta.⁶⁵⁷ Keskustelua ei juuri syntynyt, sillä oli ”hirveän ikävää, jos joutuu Kari Kairamon kanssa vastakkain”.⁶⁵⁸ Julkisuuteen toimitettu tiedonanto totesi:

*”Maamme teollisuus katsoo, että työllisyystilanteemme ja kansainvälinen kilpailukykyemme ovat parhaiten turvattavissa sillä, että tulevissa presidentinvaaleissa kannatetaan niitä puolueita ja henkilöitä, jotka ovat aktiivisesti kehittäneet markkinatalousjärjestelmäämme pohjautuvaa, ulkomaankaupan monipuolistamista ja naapurimaamme Neuvostoliiton kanssa käytävää, työllisyyttä edistävää kauppaa.”*⁶⁵⁹

⁶⁵⁵ Hästö 1987, 353, 355-359 (sitaatti s. 355).

⁶⁵⁶ ELKA. TKL. Toimitusjohtaja Stig Hästön kirjeenvaihto 1979–1983. Stig Hästö Gay Ehrnroothille 4.11.1981. ‘Ajankohtaista tietoa’; Blåfield & Vuoristo 1982, 176-177; Hästö 1987, 358.

⁶⁵⁷ EK. TKL. Pöytäkirjat 1981. TKL:n hallituksen kokous 11.11.1981; Tankmar Horn 3.6.2010; Hästö 1987, 359; Koroma 2015, 106-107; Mansner 2005, 77; Simon 2009, 307. Ennen hallituksen kokousta Kari Kairamo oli esitellyt TKL:n työvaliokunnassa kannanottoluonnosta, joka mainitsi Ahti Karjalaisen nimeltä. Kairamo perusteli kannanoton tarvetta idänkaupalla ja Tehtaankadun mielipiteellä. Kaikki työvaliokunnan jäsenet eivät hyväksyneet muotoilua vaan vaativat nimetöntä, yleisempää kannanottoa. Työvaliokunta pääsikin yhteisymmärykseen yleisluontoisesta kannanotosta (Blåfield & Vuoristo 1982, 177; Mansner 2005, 76-77).

⁶⁵⁸ Blåfield & Vuoristo 1982, 179.

⁶⁵⁹ ELKA. TKL. Lehdistötiedotteet 1981. Lehdistötiedote 11.11.1981.

Helsingin Sanomat uutisoi TKL:n ottaneen kantaa ”Ahti Karjalaisen (kesk.) vaalikampanjasta lainatuin termein” ja katsoi, että Karjalainen saattoi lukea kannanoton voitokseen.⁶⁶⁰ Myös *Kauppalehti* koki, että sanamuodon perusteella oli helppo tunnistaa teollisuudelle mieluisa vaihtoehto: ”markkinatalousjärjestelmän korostaminen pudottaa suosituimpien listalta vääjäämättömästi pari ehdokasta ja idänkaupan painottaminen karsii jäljellejääneittenkin joukon enemmän kuin suppeaksi”.⁶⁶¹ Karjalaisen hahmo oli niin helposti tunnistettavissa kannanoton muotoilun takaa, että vitsien mukaan siitä puuttuivat enää hänen pituutensa, painonsa ja kengännumeronsa.⁶⁶² Pekka Herlin myönsikin, että ”kun paltto ommeltiin ja ehdokkaan kuva maalattiin, oli minulla ihminen mielessä”.⁶⁶³

TKL:n tiedote herätti lehdistössä kummeksuntaa. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* Jaakko Okker luonnehti TKL:n olevan ”sekoilukeskusten eturivissä” yrittäessään ”murskata koko kansanvaltaisen järjestelmän karjumalla äänestäjille, ketä näiden on äänestettävä”. Okker ivaili, ettei vuorineuvoksille riittänyt vaaleissa yksi ääni, vaan heidän mielestään olisi joko myönnettävä lisä-ääniä yrityksen liikevaihdon mukaan tai annettava työnantajan äänestää kaikkien työntekijöidensäkin puolesta.⁶⁶⁴ Perustuslaillisen oikeistopuolueen Georg C. Ehrnrooth vertasi teollisuusmiesten toimintaa vuoteen 1917, jolloin ”teollisuuden johtajat vastustivat Suomen itsenäistymistä Venäjältä, koska he pelkäsivät menettävänsä hyvät markkinat”.⁶⁶⁵ TKL:n edustajat torjuivat loukkaantuneina arvostelun ja puolustivat oikeuttaan ottaa kantaa itselleen tärkeässä asiassa. Keskusliiton tiedotuslehti esitti, että TKL:lla oli oikeastaan jopa velvollisuus muistuttaa sellaisista presidentin tehtäviin kuuluvista puolista, jotka uhkasivat jäädä vaaliväittelyssä vaille riittävää huomiota.⁶⁶⁶ TKL

⁶⁶⁰ ‘Teollisuus korostaa idänkaupan painoarvoa presidentinvaalissa’, *Helsingin Sanomat* 12.11.1981.

⁶⁶¹ ‘Teollisuuden ehdokas’ (pk), *Kauppalehti* 13.11.1981.

⁶⁶² Blåfield & Vuoristo 1982, 179.

⁶⁶³ Mansner 2005, 78.

⁶⁶⁴ Jaakko Okker: ‘Terapeutit vauhdissa’, *Helsingin Sanomat* 15.11.1981. Ks. myös ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja puheenjohtajisto 1981 II. TKL:n työvaliokunnan kokous 20.11.1981.

⁶⁶⁵ ‘Ehrnroothin toinen vapaussota’, *Helsingin Sanomat* 29.11.1981.

⁶⁶⁶ ‘TKL:n hallituksen kannanotto’, *Teollisuusviikko* 19.11.1981. TKL:n Helsingissä 26.11.1981 pidettyä syyskokousta valmisteltaessa pohdittiin, pitäisikö puheenjohtaja Ehrnroothin perustella kannanottoa avauspuheessaan. Puheen luonnosversio totesi, että kannanmäärittely oli ollut luonnollista presidentin laajojen valtaoikeuksien takia. Suomen presidentti käytti paljon paitsi poliittista, myös taloudellista valtaa. Siksi oli tärkeää, ”että tuleva presidentti tiedetään markkinatalousjärjestelmän kannattajaksi”. Lisäksi luonnos vetosi jälleen kerran presidentin rooliin ulko- ja kauppapolitiikan johtajana (ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. TKL:n edustajiston kokous 26.11.1981. Gay Ehrnroothin avauspuheen luonnos). Puhekesikirjoituksen lopullisesta versiosta perustelut puuttuivat, eikä Ehrnrooth lopulta

ei onnistunut kannanotollaan vaikuttamaan keskustapuolueen ehdokasratkaisuun ainakaan Ahti Karjalaisen eduksi, vaan valituksi tuli Johannes Virolainen. Lausunnolla oli enemmän varoitellun kaltainen ”rekyylivaikutus”, vaikka sitä on mahdoton osoittaa.⁶⁶⁷ TKL päätti olla enää ottamatta presidenttikysymykseen kantaa. Esiintyminen asiassa vaimeni, vaikka Hästö vielä joulukuussa puolusteli kannanottoa lehdistössä ja tuli samalla pitäneeksi teollisuuden argumentteja esillä.⁶⁶⁸

Suomenmaan joulukuuisessa haastattelussa Stig Hästö kertoi teollisuuden pitäneen tärkeänä ulkomaan- ja erityisesti idänkaupan merkityksen alleviivaamista äänestäjille. TKL oli antanut kannanottonsa toivoen, että ”jukuripäinen kansamme hyväntahtoisesti kuuntelisi” teollisuudenkin käsityksiä, ”jotta aineellisen hyvinvoinnin dynamo, teollisuus hyvin toimisi”. Hästö epäili, että kansalaiset olivat tekemässä tunneperäisen äänestyspäätöksen, ja ilmaisi avoimesti käsityksensä, etteivät suomalaiset olleet riittävän kypsiä presidentin valitsemiseen suoralla kansanvaalilla.⁶⁶⁹ Samoihin aikoihin *Uudessa Suomessa* julkaistussa kirjoituksessaan Hästö painotti, että tilanne oli poikkeuksellinen. Suomi oli vaihtamassa presidenttiä ensimmäistä kertaa neljännesvuosisataan, eikä kansa siten ollut ”tottunut vaalitulannetta ajatellen näkemään asian kaikkia puolia”. Teollisuudella oli oikeus neuvoa kokemattomia äänestäjiä, sillä presidentinvaaleissa ”olisi viisasta päättää oikein”.⁶⁷⁰ Merkittävä osa äänestäjäkunnasta ei todella ollut koskaan elänyt muun presidentin kuin Kekkonen johtamassa valtakunnassa. Sama päti toisaalta myös teollisuusjohtajiin: huomattavan moni heistä oli luotsannut yritystään ainoastaan Kekkonen Suomessa. Myös he saattoivat ylitulkita presidentinvalinnan kohtalonkysymykseksi, joka edellytti dramaattisia toimenpiteitä.

---

kommentoinut presidentinvaaleja tai TKL:n kannanottoa millään tapaa (ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. TKL:n edustajiston kokous 26.11.1981. Gay Ehrnroothin avauspuhe).

⁶⁶⁷ Esimerkiksi TKL:n entinen toimitusjohtaja Timo Laatonen epäili Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmässä joulukuussa 1981, että kannanotolla oli ollut kielteinen vaikutus. Hänestä TKL:n ei olisi pitänyt lähteä järjestönä liikkeelle, koska kentällä oli presidenttiasiansa erilaisia näkemyksiä. Laatusen mielestä TKL oli varomattomalla esiintymisellään pelannut itsensä lopullisesti ulos vaikutusmahdollisuuksista. Paavo Väyrynen pyrki keskustelussa puolustelemaan hyvänä pitämänsä TKL:n lausuntoa (SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 9.12.1981).

⁶⁶⁸ Hästö 1987, 363.

⁶⁶⁹ ‘Vuorineuvos Stig H. Hästö: Sosialistipresidentti loisi edellytyksiä sosialismille’, *Suomenmaa* 9.12.1981.

⁶⁷⁰ Hästö 1987, 363. Vrt. ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Stig Hästö 2.1.1982.

Sosialisti ja kapitalistit

Paradoksaalista kyllä, sosialistisen suurvallan kanssa käydyin kaupan kärsimisen lisäksi teollisuuden edustajat säikäyttelivät suomalaisia Mauno Koiviston sosialismilla. TKL:n näkökulmasta presidentinvaaleissa oli siis kyse ideoiden sodasta sosialismin ja kapitalismin välillä.⁶⁷¹ Joulukuisessa *Suomenmaan* haastattelussaan TKL:n toimitusjohtaja Stig Hästö lausui, että seuraavan presidentin pitäisi olla porvari, sillä ”jos maahan tulee sosialistipresidentti, niin edellytykset sosialismin toteutumiselle ovat paremmat kuin jos presidentti on ei-sosialisti”. EVA:n työvaliokunnassa Hästö totesi, että talouselämä ei voinut tukea sosialistia, sillä Suomi ei ollut sosialistinen yhteiskunta. Hänen mukaansa myöskään Suomen kansan enemmistö ei hyväksynyt vasemmistopuolueiden puolueohjelmiin sisältyviä sosialisointitavoitteita tai taloudellisen ohjauksen keskittämistä. Äänestäjien tuli tarkkaan harkita, kannattiko sosialistiselle ehdokkaalle antaa ääntään.⁶⁷² Myös Kairamon-Väyrysen ryhmässä herätti huolta se, ettei sosialistin ja ei-sosialistin välinen ero ollut ihmisille riittävän selvä. Järjestelmien välistä vastakkainasettelua oli siksi korostettava ja tuotava Koivisto esiin kovana sosialistina.⁶⁷³

Väitteet Koiviston valinnasta askeleena kohti sosialismia olivat yliampuvia. Ne oli Ulf Sundqvistin tapaan helppo sivuuttaa kysymällä, ”mikä pohjoismainen sosiaalidemokraattinen puolue on kumonnut yhteiskuntajärjestelmän”.⁶⁷⁴ Astetta vakavammin otettavia olivat uhkakuvat Mitterrand-ilmion ja vasemmistohegemonian syntymisestä. Mitterrand-ilmioillä viitattiin poliittiseen kehitykseen Ranskassa, jossa sosialistipuolueen (ransk. *Parti socialiste*) François Mitterrand tuli presidentiksi toukokuussa 1981. Valtaannousunsa jälkeen Mitterrand hajotti parlamentin ja määräsi pidettäväksi uudet vaalit saadakseen kansalliskokoukseen vasemmistoenemmistön. Enemmistö oli tarpeen, jotta Mitterrand voisi toteuttaa vaalilupauksensa. Niihin sisältyi

⁶⁷¹ Tulkintaa tukevat Stig Hästön EVA:n työvaliokunnassa esittämät näkemykset. Hänen mukaansa EVA oli alun perin perustettu vastustamaan vasemmistosuuntausta, mutta nyt Suomi oli saamassa vasemmistopresidentin. EVA ei siis ollut ”toiminut niin kuin sen pitäisi asiassa, jossa pitäisi toimia”. Niinpä TKL koki tarvetta pohtia ”miten tehokkaasti käytetään sitä 43 % sen budjetista, joka menee eri järjestöille ja silloin tulee esille se, että EVA on perustettu vasemmiston torjumiseksi. ... EVA:n olisi pitänyt olla porvarillisen puolen koordinaattori ja estää dialogiin osallistumalla luisu vasemmalle.” (KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981).

⁶⁷² KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981; Stig Hästö: ‘Tasavalta odottaa’, *Uusi Suomi* 3.12.1981; ‘Vuorineuvos Stig H. Hästö: Sosialistipresidentti loisi edellytyksiä sosialismille’, *Suomenmaa* 9.12.1981.

⁶⁷³ SSSA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 17.9.1981 ja 29.10.1981.

⁶⁷⁴ ‘Kivistö esitteli Skdl:n hallitusehdot – Keskustan ja vasemmiston yhteistyö ”uudelle tasolle”’, *Helsingin Sanomat* 4.1.1982.

joukko radikaaleja talousuudistuksia, muun muassa yksityisten pankkien ja 11 johtavan yrityksen kansallistamiset.⁶⁷⁵ Suomessa talouselämää lähellä olevat lehdet seurasivat huolestuneina Ranskasta kantautuvia uutisia Pariisin pörssin paniikkitunnelmista, pääomakadosta ja syvistä ristiriidoista hallituksen ja talouselämän välillä.⁶⁷⁶ *Talouselämä*-lehti kuittasi kuitenkin huhut Suomen eduskunnan hajottamisesta ja vasemmistoenemmistön junailemisesta pelkkänä kummitusjuttuna.⁶⁷⁷ Mitterrand-ilmioilla voitiin toisaalta tarkoittaa myös vasemmiston painoarvon voimistumista yleensä. Stig Hästö pohti *Uudessa Suomessa*, ”järkkykö yhteiskunnan tasolla terveellinen tasapaino jos samaa ideologiaa edustavat hallitsevat suurinta poliittista puoluetta, ay-liikettä ja Tasavallan Presidentin valta-asemaa”.⁶⁷⁸

Vuodenvaihteessa 1981–1982 STK ja TKL järjestivät sanomalehtiin porvarillisen vaalijulistuksen. Se varoitteli Mauno Koiviston valitsemisesta presidentiksi otsikolla ”Mietipä tätä, suomalainen”. Vetoamuksen oli allekirjoittanut pari sataa kaupan ja teollisuuden edustajaa, toimittajaa, urheilijaa, taiteilijaa ja tutkijaa. Enemmistö edusti liike-elämää: mukana oli muun muassa valtaosa TKL:n hallituksen jäsenistä. Julistus ilmestyi kolmesti, ja esillä oli aina sata nimeä kerrallaan. Adressin tarkoituksena oli Hästön mukaan

⁶⁷⁵ Mitterrandin politiikasta ks. esim. Mitchell 1997, 73-74. Radikaalit uudistukset törmäsivät kuitenkin nopeasti ”talouden tosiasioihin”. Kotimaiset investoinnit pysähtyivät ja kansainvälinen luottamus Ranskan frangiin romahti syysäsen valuutan arvon laskuun. Kiihtyvä inflaatio ja paisuva työttömyys pakottivat hallituksen luopumaan löyhäkätisestä uudistuspolitiikastaan ja omaksumaan ohjenuorakseen talouskurin, markkinaehtoisuuden ja yritysystävällisyyden (Mitchell 1997, 74-75; Vogel 1996a, 310).

⁶⁷⁶ ‘Talouselämä epävarmuuden ilmapiiressä – Ranskassa odotetaan kolmatta vaalikierrosta’, *Teollisuusviikko* 28.5.1981; ‘Mitterrand pysyy aikeessaan sosialisoida suurteollisuutta’, *Talouselämä* 5.6.1981; ‘Muuttuva Ranska’, *Kauppalehti* 4.9.1981; ‘Puoli vuotta sosialistihallitusta: Ranskan talouselämä natisee liitoksissaan’, *Kauppalehti* 1.12.1981.

⁶⁷⁷ ‘Perinnönjakoon’ (pk), *Talouselämä* 6.11.1981.

⁶⁷⁸ Stig Hästö: ‘Tasavalta odottaa’, *Uusi Suomi* 3.12.1981. Samoilla linjoilla oli Paavo Väyrynen puheessaan lokakuussa 1981. Väyrynen muistutti, että sosiaalidemokraateilla oli jo vankka asema etujärjestökentällä ja että SDP oli Suomen suurin puolue. Jos sosiaalidemokraatit valtaisivat itselleen vielä presidentin paikan, olisi tuloksena ehdoton demarivalta (Väyrynen 1993a, 345). Hästö piti Väyrysen varoituksia huomion arvoisina, ja Timo Laatusen arvion mukaan teollisuusjohtajat saattoivat tosissaan pelätä hegemonista demarilinjaa (Timo Laatusen 27.10.2010; ‘Vuorineuvos Stig H. Hästö: Sosialistipresidentti loisi edellytyksiä sosialismille’, *Suomenmaa* 9.12.1981). Kiinnostavaa kyllä, Koiviston suosio oli tulkittavissa myös osoitukseksi oikeistolaistumisesta. Matti Saaren mukaan Neuvostoliiton suurlähetystö katsoi, että Koiviston myötä oikeiston valta Suomessa vahvistuisi, joten kunnan sosialistien piti vastustaa Koivistoa. Saaren väitettä tukevat Tiedonantajan syytökset siitä, että ”Koiviston nostamisella voitaisiin tehokkaimmin oikeistolaistaa kaikkia puolueita” (‘Muut lehdet’, *Helsingin Sanomat* 12.12.1981; ‘Koivisto-ilmio’ (pk), *Tiedonantaja* 29.12.1981; Saari 2000, 79). Vaikka Neuvostoliiton suurlähetystön tai kommunistien propaganda jätettäisiin omaan arvoonsa, ne eivät olleet ainoita Koiviston oikeistolaisiksi mieltäneitä tahoja. Esimerkiksi perustuslaillisen oikeistopuolueen Georg C. Ehrnrooth perusteli asettumistaan Koiviston taakse sillä, että tämä oli monissa asioissa enemmän oikealla kuin Urho Kekkonen oli ollut (Suomi, Juhani (2005) *Pysähtyneisyyden vuodet: Mauno Koiviston aika 1981–1984*. Helsinki: Otava. 41).

kiinnittää huomiota puolueuskollisuuteen, koska Koivisto vaikutti nauttivan huolestuttavan suurta suosiota pohjimmitaan porvarillistenkin äänestäjien parissa. Julistus korosti, että presidentinvaali ei ollut pelkkä henkilövaali vaan myös puoluepoliittinen ratkaisu. Presidentillä oli laajat sisäpoliittiset valtaoikeudet, ja hän toimisi vastoin vakaumustaan, jos ei antaisi maailmankatsomuksen vaikuttaa päätöksiinsä. Koiviston vaaliliitto vastasi omalla julistuksellaan, jossa 600 allekirjoittajaa ilmoitti: ”Me suomalaiset olemme harkinneet”.⁶⁷⁹

TKL ei yleisoikeistolaisen Mietipä tätä -vaalijulistuksen lisäksi ilmaissut tukeaan esimerkiksi kokoomuksen Harri Holkerille. Kokoomusta teollisuuden hiljeneminen ihmetytti. Helsingin kaupunginjohtaja, valitsijamiesehdokkaas Raimo Ilaskivi kyseli *Uudessa Suomessa* joulukuun alussa, kenen joukoissa teollisuus seisoo. Ilaskivi kehotti sitä asettumaan avoimesti Holkerin taakse. Myös Holkeri itse kummasteli liike-elämän puolueettomuuspyrkimystä.⁶⁸⁰ *Kauppalehden* haastattelussa Stig Hästö esitti henkilökohtaisesti pitävänsä Holkeria eräänä ”kaikkein varteenotettavimmista presidenttiehdokkaista”. Innotonta ilmaisua vesitti entisestään se, että Hästö antoi muissa yhteyksissä Holkerille huomiota herättävän vähäistä tukea. Esimerkiksi TKL:n työvaliokunnassa marraskuun alussa Hästö mainitsi, että Karjalaisen lisäksi oli tarjolla toinenkin porvarillinen ehdokkaas, Jansson. Holkerin hän jätti kokonaan nimeämättä, mitä paikalla olleet Holkerin kannattajat arvostelivat.⁶⁸¹ Holkeri joutui itse tyyntymään TKL:n kannanoton nostattamaa kohua ja peittelemään mahdollista mielipahaansa ilman kädenojennuksia keskusliiton suunnalta. Holkeri kertoi olevansa tyytyväinen TKL:n kannanottoon, olevansa siitä kiitollinen ja laskevansa sen itselleen myönteiseksi; Holkerin mielestä TKL:n palttoo sopi kyllä hänellekin.⁶⁸² Hästö’n kommentti palttoon sopivuuteen oli paljonpuhuva: ”En tuota tiedä. Hän on solakampi ja pitempi mies.”⁶⁸³

⁶⁷⁹ ‘Teollisuus Koivistoa vastaan – Sadan nimen julistus varoittaa sosialismista’, *Helsingin Sanomat* 31.12.1981; Hästö 1987, 366; Mansner 2005, 78-79. Samaan logiikkaan Hästö vetosi myös EVA:n työvaliokunnassa: ”Vain hölmö jättää presidentin valtuudet käyttämättä jos pääsee presidentiksi.” (KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.12.1981).

⁶⁸⁰ ‘Holkeri haastoi teollisuuden’ (pk), *Kauppalehti* 8.12.1981; Raimo Ilaskivi: ‘Kenen joukoissa seisot?’, *Uusi Suomi* 5.12.1981.

⁶⁸¹ ‘Kokoomus heitti haasteen talouselämälle: Tunnusta väri, valitse mies’, *Kauppalehti* 10.12.1981; Blåfield & Vuoristo 1982, 176.

⁶⁸² ‘Kokoomus heitti haasteen talouselämälle: Tunnusta väri, valitse mies’ ja ‘Yritysjohto ja Holkeri etsivät yhteistä väriä – Järjestöiltä ei enää uusia kannanottoja’, *Kauppalehti* 10.12.1981.

⁶⁸³ ‘Vuorineuvos Stig H. Hästö: Sosialistipresidentti loisi edellytyksiä sosialismille’, *Suomenmaa* 9.12.1981. Hästö ei ollut kriittisine asenteineen yksin. Haastatteluissaan Helge Haavisto ja Tankmar Horn suhtautuivat vielä 2010-luvun alussa varauksella Holkeriin, jota ei Haaviston mukaan voinut pitää kovin onnistuneena poliitikkona eikä varsinaisena valtiomiehenä (Helge Haavisto 18.1.2011; Tankmar Horn 3.6.2010). Kairamon-Väyrysen ryhmässä Paavo Väyrynen kuvasi Holkeria ”tyhjäksi tynnyriksi”, jota ei voinut pitää

Holkerin saaman tuen puute viittaa siihen, että poliittinen aate ja puoluekanta eivät sittenkään ratkaisseet ehdokkaiden paremmuusjärjestystä teollisuuden edustajien silmissä. Jos presidentinvaaleissa olisi TKL:n näkökulmasta ollut ensisijaisesti kyse sosialismin ja kapitalismin välisestä taistelusta, sen olisi pitänyt painokkaammin kannattaa ”ilmeisintä porvarillista ehdokasta” Holkeria.⁶⁸⁴ Muihin motiiveihin viittaavat myös teollisuusjohtajien myöhemmät lausumat siitä, että Koivistoa mieluisampi vaihtoehto olisi voinut olla SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa. Hänhän oli vähintään julkisuuskuvansa – joskaan ei elvytyshallituksen pääministerinä toteuttamansa talouspolitiikan – perusteella Koivistoa leimallisempi sosialisti ja Tankmar Hornin sanoin ”kova demari”.⁶⁸⁵ Vaikuttaa siis siltä, että olennaisempi vaikutus teollisuuden johdon puolentalintaan oli henkilöillä. Ahti Karjalainen oli monille yritysjohtajille läheinen yhteistyökumppani, jopa ystävä. Mauno Koiviston ja teollisuusmiesten suhteet olivat sen sijaan ongelmalliset.

Koivisto tunnettiin maltillisen pragmaattisena talouspoliitikkona ja nuukana miehenä, joka edellytti päätöksenteolta taloudellista realismia. Hän arvosteli julkisten menojen kasvua, suhtautui varauksella hyvinvointijärjestelmän liialliseen laajenemiseen, korosti valtion- ja kansantalouden tasapainon merkitystä ja piti talouspolitiikan tärkeänä tavoitteena kansainvälistä kilpailukykyä.⁶⁸⁶ Suomen Pankin pääjohtajana toimiessaan Koivisto piti silti etäisyyttä vientiteollisuuteen ja sen vaatimuksiin.⁶⁸⁷ Koivistoa etäännytti talouselämästä myös hänen tavaramerkikseen muodostunut vaikeaselkoinen, filosofinen ilmaisutapa. Se sai kuulijan herkästi tuntemaan ”itsensä vähän tyhmäksi”.⁶⁸⁸ Lisäksi Koivisto halusi tarkoituksella säilyttää itsenäisyytensä suhteessa liike-elämään. Hän ei kestinnyt yritysjohtajia tai tarkoituksella verkostoitunut heidän kanssaan.⁶⁸⁹ Tankmar Hornin mukaan

---

johtajana tai persoonana, eikä Holkeri saanut teollisuusmiehistä puolustajia (SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 9.12.1981).

⁶⁸⁴ Vrt. Koroma 2015, 108.

⁶⁸⁵ Tankmar Horn 3.6.2010; Blåfield & Vuoristo 1982, 122; Blåfield & Vuoristo 1985, 209; Hästö 1987, 366; myös Helge Haavisto 18.1.2011 ja Timo Laatonen 27.10.2010.

⁶⁸⁶ Jakobson 1992, 171; Lehtilä 1998, 15, 274, 283; Lindblom 2009, 41, 43; Nars 2002, 108.

⁶⁸⁷ Esimerkiksi Kustaa Hulkko ja Jarmo Pöysä sekä Seppo Lindblom kertovat tapauksesta, jossa devalvaation puolesta puhunut metsäteollisuuden edustajien delegaatio sai Koivistolta Suomen Pankissa tylyn vastaanoton (Hulkko & Pöysä 1998, 51; Lindblom 2009, 213-214). Ks. myös ”Koivisto: Yrittäkää selvitä – Teollisuus: Apua pakko saada”, *Helsingin Sanomat* 19.10.1977; Lehtilä 1998, 279.

⁶⁸⁸ Hästö 1987, 304-305; Uimonen 2011, 139.

⁶⁸⁹ Helge Haavisto 18.1.2011; Tankmar Horn 3.6.2010; Seppo Lindblom 14.6.2010.

Koivisto halusi olla etäinen, jopa eristäytynyt, ”eikä veljeillyt porukoissa” joten on ”ymmärrettävää, et[tä] ei nyt häntä lähdetty ainakaan tukemaan”.⁶⁹⁰

Teollisuusvaikuttajat olivat kyllä yrittäneet luoda Koivistoon suhteita. He olivat esimerkiksi vieneet hänet ulkomaille pelaamaan lentopalloa, mutta Koivisto vain ”hosui lentopallon kanssa” eikä suostunut ”kovin lähelle juttelemaan miesten kesken, puhumattakaan sitoumuksista”.⁶⁹¹ Oli ilmeistä, että Koivisto olisi presidenttinä hyvin erilainen vallankäyttäjänä kuin Urho Kekkosen. Kekkosen kaudella hyväksi havaitut tavat hoitaa asioita eivät mahdollisessa Koiviston Suomessa enää toimisi. Teollisuusjohtajien mielestä Koivisto ei itse asiassa lainkaan vaikuttanut vallankäyttäjältä vaan johtajanominaisuksiltaan heikolta.⁶⁹² Timo Laatonen pitää jahkailijan mainetta keskeisenä syynä teollisuusjohtajien asettumiselle Koivistoa vastaan. He olivat tottuneet Kekkosen jämäkkyyteen päätöksentekijänä eivätkä oivaltaneet, että jahkailu oli osittain pelkkää taktikointia.⁶⁹³ Esimerkiksi Harry Mildh ihmetteli Kairamon-Väyrysen ryhmässä, ”mikä vitsi pitää Koivisto kulttia yllä”.⁶⁹⁴ Myös Stig Hästö korosti päättäväisyyttä vähimmäisvaatimuksena, joka tulevan presidentin tuli täyttää.⁶⁹⁵ Lausunto viittasi ilmiselvästi juuri Koivistoon.

Suhdeverkostojen ja liikemiesten kaipaamien johtajaominaisuuksien puutetta ratkaisevampaa oli, että teollisuuden edustajilla ei ollut varmuutta Koiviston kyvyistä hoitaa suhteita Neuvostoliittoon. Teollisuusvaikuttajien mielestä Suomen presidentiksi piti valita ehdokas, jolla oli Kremlin hyväksyntä, jotta suotuisten idänsuhteiden ja erityisesti idänkaupan jatkuvuus olisi taattu. Yleinen käsitys Suomessa oli, että Neuvostoliitto asetti presidenttiehdokkaat selvään suosituimmuusjärjestykseen.⁶⁹⁶ Ykkössijalla oli Ahti

⁶⁹⁰ Tankmar Horn 3.6.2010.

⁶⁹¹ ‘Suunnaton byrokraatia pidättää henkeään’, *Helsingin Sanomat* 29.11.1981. Samaan sävyyn puhui haastattelussaan myös Seppo Lindblom mainitessaan Kanarialle suuntautuneen matkan, jolla pelattiin lentopalloa mutta ei sen enempää (Seppo Lindblom 14.6.2010). Yhteyksien luomisesta ks. myös ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto 1976–1983, I-Q ja 1984–1987 maaliskuu, K-P.

⁶⁹² SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 17.9.1981; Seppo Lindblom 14.6.2010; vrt. ‘Johtajan valinta’, *Kauppalehti* 20.10.1981: ”Yritysjohtajille, jotka tuntevat johtajuuden perimmäisen olemuksen, kaikki ehdokkaat eivät saata olla tasapäisiä.”

⁶⁹³ Timo Laatonen 27.10.2010; vrt. ‘Ehdokas Koivisto’ (pk), *Kauppalehti* 20.11.1981: ”Selvästikin hän ajattelee, mutta mitä? Saattaa hyvinkin olla, että hän on tehnyt päätöksiä, mutta milloin?”

⁶⁹⁴ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 19.12.1979.

⁶⁹⁵ ‘Teollisuus korostaa idänkaupan painoarvoa presidentinvaalissa’, *Helsingin Sanomat* 12.11.1981.

⁶⁹⁶ Ks. esim. Hästö 1987, 362; Jakobson 1992, 251; Koivisto 1994, 21; Majander, Mikko (2011)

‘Kekkoslovakia?’. HS Teema (2012):4, 40-43. 43; Suomi 2005, 24.

Karjalainen, joka säilytti asemansa keskustan puoluekokouksen jälkeenkin.⁶⁹⁷ Kreml tunsi Karjalaisen ”tavattoman hyvin”, mutta Mauno Koivisto oli neuvostoliittolaisille tuntemattomampi.⁶⁹⁸ Koivisto oli itse siinä käsityksessä, että hän oli Neuvostoliiton silmissä toiseksi epäsuosituin heti SKDL:n Kalevi Kivistön jälkeen.⁶⁹⁹ Ennakkoluulojen syyksi on esitetty esimerkiksi Koiviston taustaa sotaveteraanina ja Turun sataman lakonmurtajana, hänen asemaansa SDP:n oikealla laidalla, epäselvää ja arvoituksellista puhetyyliään tai hankaluuksiaan ulkopoliittisen liturgian latelemisessa.⁷⁰⁰ Vaalitaistelun aikana Koivisto myönsi, ettei hänen idänsuhteissaan ollut kehumista. Koivisto selitteli sanomisiaan sillä, että suhteet korkeimpaan neuvostojohtoon olivat olleet Kekkonen yksinoikeus. Lausahdusta saattoi silti pitää pyhäinhäväistykseenä.⁷⁰¹

Kairamon-Väyrysen ryhmä esitti suoria sanoja Koiviston ulkopoliittisista puutteista. Paavo Väyrynen korosti ulkopoliittisen kokemuksen merkitystä presidentinvaaleissa ja välitti eteenpäin käsitystä, että Neuvostoliitto suosi Karjalaista. Väyrysen mukaan sekä poliittisesti että taloudellisesti oli paljon pelissä. Suomen kansa eli kuitenkin kuin Impivaarassa, josta oli ”kaukana paha kavala maailma”. Lemminkäisen toimitusjohtaja Harri Hintikka pohti, pitäisikö Impivaara-mentaliteetista pois pääsemiseksi saattaa tietoon Koiviston ”ulkop[oliittinen] kelvottomuus”. Väyrysen mielestä Koivisto oli ”täys kupla”, joka ei osannut eikä oppisi hallitsemaan ulkopoliitiikkaa. Teollisuuden edustajat olivat huolissaan Koiviston mahdollisen valinnan vaikutuksista idänkauppaan. Harry Mildh kertoi keskusteluryhmän tapaamisessa, että Neuvostoliiton ”kauppiamiehet [olivat] ottaneet esille epämieluisat ehdokkaat”, ja Paavo Väyrynen pelkäsi, että ”suurvallan arvovalta ei kestä [sitä,] ettei vihjauksia oteta huomioon”.⁷⁰²

---

⁶⁹⁷ Juhani Suomen mukaan ministerineuvos Viktor Vladimirov esitti vielä joulukuussa käsityksensä, että Karjalainen olisi Moskovan mielestä paras henkilö jatkamaan Kekkonen työtä. Vähintään idänkaupan saralla Karjalainen olisi edelleen välttämätön, valittiin presidentiksi kuka hyvänsä. Suomi perustelee Karjalaiseen tukeutumista neuvostojärjestelmän konservatiivisuudella ja muutoksen pelolla, jotka tekivät tärkeäksi totuttujen käytäntöjen jatkamisen tuttujen kasvojen johdolla (Suomi 2005, 33; Karjalaisen tärkeydestä edelleen ks. myös Hästö 1987, 365).

⁶⁹⁸ Hästö 1987, 354-356, 362; Jakobson 1992, 251.

⁶⁹⁹ Koivisto 1994, 21.

⁷⁰⁰ Lauantaiseura 1981, 23; Saari 2000, 79; Suomi 2005, 53.

⁷⁰¹ Koivisto 1994, 31; Sänkiaho, Risto (1983a) 'Koiviston kakkoshallituksen kausi'. Teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.) Kun kansa valitsi Koiviston. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä, 96-110. 109.

⁷⁰² SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 17.9.1981 ja 9.12.1981; Hästö 1987, 354; Jakobson 1992, 252-253; Suomi 2005, 30.

Moni idänkaupassa vahvasti mukana ollut yritysjohtaja koki neuvostoliittolaisten kauppakumppaniensa puheiden perusteella, että presidentinvaaleissa oli kyse idänkaupan tulevaisuudesta.⁷⁰³ Liike-elämää paimensi Ahti Karjalaisen taakse erityisesti ministerineuvos Viktor Vladimirov.⁷⁰⁴ Hän asetti sanansa hienovaraisesti ja varoi esittämästä suoranaisia uhkauksia, mutta tilanne teki Jukka Tarkan mukaan rivien välien lukemisen kuulijoille helpoksi.⁷⁰⁵ Jarmo Korhosen käsitys tosin on, että Vladimirovin todellinen suosikkiehdokas oli Koivisto, ei Karjalainen. Paavo Väyrynenkään ei luule Vladimirovin uskoneen Karjalaisen mahdollisuuksiin. Hän vain noudatti saamiaan ohjeita ja pyrki osoittamaan esimiehilleen, että yritti kaikin keinoin hoitaa Karjalaisen asiaa. Samalla Vladimirov koetti ohjata Moskovan toimintalinjaa viisaampaan suuntaan.⁷⁰⁶ Lähetystöneuvoksena talvella 1981–1982 toimineen neuvostodiplomaatti Juri Derjabinin myöhemmän kertoman mukaan Kreml tuki Vladimirovin kautta Karjalasta. Sen sijaan Derjabin ja suurlähettiläs Vladimir Sobolev raportoivat Moskovaan, ”ettei Karjalainen ole enää mikään tekijä, että hänen aikansa on mennyt, hän on heikko poliitikko, ei häntä valita”. He kehottivat ennemmin tukemaan Koivistoa, jolla oli ”sekä henkilökohtaista että poliittista arvovaltaa”.⁷⁰⁷

Julkisuudessa Vladimirov korosti, että Neuvostoliitto ei aikonut puuttua presidentinvaaleihin. Kreml luotti Suomen ulkopoliittisen linjan jatkuvuuteen riippumatta siitä, kuka ehdokkaista valittaisiin presidentiksi. Vladimirovin mukaan Suomessa ei ollut sellaisia voimia, jotka haluaisivat muuttaa vakiintunutta Paasikiven-Kekkonen linjaa.⁷⁰⁸ Samansisältöinen viesti välittyi suomalaisille teollisuusjohtajille myös suoraan. Matti Saari kertoo Vladimirovin vakuuttaneen Nokian Harry Mildhille, että Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet kehittyisivät jatkossa myönteisesti, valittiin presidentiksi kuka tahansa.

⁷⁰³ Koroma 2015, 106, 108.

⁷⁰⁴ Ks. esim. Bläfield & Vuoristo 1982, 181-182; Jakobson 1992, 255-256; Simon 2009, 307. Vladimirovin aktiivisesta roolista ks. myös Väyrynen 1993a, 328-330.

⁷⁰⁵ Tarkka 2002, 254, 256.

⁷⁰⁶ Korhonen 2015, 155, 444; Väyrynen 1993a, 336-337. Vladimirov olikin luonut yhteydet Koivistoon jo 1970-luvun alussa. Koiviston noustua pääministeriksi vuonna 1979 Vladimirov oli jopa rakennuttanut neuvostosuurlähetystön huvilalle Porkkalaan lentopallokentän pääministeriä ja mahdollista tulevaa presidenttiä varten (Suomi 2005, 34-35; Vladimirov 1993, 387). Vladimirovin lisäksi suurlähettiläs Sobolev piti yllä yhteyksiä Koivistoon (Lauantaiseura 1981, 145).

⁷⁰⁷ ‘Juri Derjabin: Puhe Suomen ja Neuvostoliiton ystävytydestä oli liturgia’, *Helsingin Sanomat* 28.10.2012.

⁷⁰⁸ Jakobson 1992, 258; Savola 1982, 88. Mauno Koivistolle Vladimirov vakuutti, ettei hänen tehtävään ollut vastustaa Koiviston valintaa presidentiksi. Vladimirov antoi kasvotusten tunnustusta myös Harri Holkerille ja ilmoitti jopa Johannes Virolaiselle, että Neuvostoliitto hyväksyisi hänet (K.A. EVA. Kirjeenvaihto 1981. Max Jakobson Mika Tiivolalle 24.9.1981; Jakobson 1992, 251; Suomi 2005, 29).

Lisäksi Saari kuvaa Kari Kairamon järjestämää saunailtaa, jossa Vladimirov oli viestittänyt kaikkien ehdokkaiden olevan NKP:n silmissä hyviä.⁷⁰⁹ Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmässä Paavo Väyrynen yhtyi Max Jakobsonin esittämiin arvioihin siitä, että Neuvostoliitto ei puuttuisi Suomen asioihin, ”tekevät suomalaiset] miten tyhmästi tahansa”. Se ei halunnut sekaantumisellaan aiheuttaa kansainvälistä skandaalia.⁷¹⁰

Koiviston heikot idänsuhteet olivat lopulta enemmän suomalaisten itsensä käyttämä vaaliase kuin neuvostoliittolaisten todellinen huolenaihe.⁷¹¹ Teollisuusvaikuttajien kannalta uhka idänkaupan kärsimisestä oli joka tapauksessa liian tuntuva, jotta he olisivat voineet asennoitua presidentinvaaleihin viileän puolueettomasti. Ahti Karjalaisista tukemalla ei varsinaisesti menettänyt mitään, mutta saattoi ”osoittaa, että millä linjalla oltiin”. Vaalien lopputuloksesta riippumatta teollisuuden kannatti siis ottaa kantaa.⁷¹² Neuvostoliiton reaktioiden ennakkointia ei tarvitse pitää pelkkänä itsekkäänä omanvoitonpyyntinä. Kun ottaa huomioon Neuvostoliiton kanssa käydyn kaupan merkityksen Suomen kansantaloudelle, on teollisuusmiesten toimintaa hyvinkin voinut ohjata heidän omien yritystensä etujen ajamisen ohella huoli koko Suomen taloudellisesta hyvinvoinnista.⁷¹³

Herrojen EVA kansanvallan ritarina

Myös EVA korosti vaalitaistelun aikana isänmaan etua ja Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita, mutta eri näkökulmasta kuin TKL. Siinä missä teollisuus pelasi idänkortilla ja kaitsi kansalaisia äänestämään ulkopoliittisesti ”oikein”, EVA pyrki torjumaan Neuvostoliiton vaikutuksen vaaleihin ja suomalaisten äänestyskäyttäytymiseen. Valtuuskunta pelkäsi, että ”yleisen epävarmuuden ilmapiirissä voi ulkoisella suhteellisen vähäisellä puuttumisella olla suuri vaikutus kansalaismielipiteeseen”, joka oli ”pohjaltaan terve, mutta pinnaltaan säikky”. Niinpä EVA omaksui strategiseksi tavoitteekseen ”hämminki skenaarion” torjunnan ”niin, että valinta pysyy omissa käsissä”.⁷¹⁴ Toimitusjohtaja Max Jakobson pyrki tynnyttelemään tunnelmia

⁷⁰⁹ Saari 2000, 80.

⁷¹⁰ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 9.12.1981.

⁷¹¹ Idänkauppa-argumenttia käytti painostuskeinona muun muassa keskustan johto puolueen sisällä Karjalaisen puolesta käymässään taistelussa (Jakobson 1992, 255-256; Suomi 2005, 29).

⁷¹² Tankmar Horn 3.6.2010; Blåfield & Vuoristo 1982, 177; Hästö 1987, 356, 359.

⁷¹³ Vrt. Simon 2009, 306-307.

⁷¹⁴ KA. EVA. Presidenttimuistioita 1976–1980. PM ‘Näkökohtia alkanutta taistelua silmällä pitäen.’; mustan hevosen torjumisesta ks. KA. EVA. Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 9.12.1981. Max Jakobsonin katsaus.

lehtikirjoituksillaan. *Uudessa Suomessa* hän sanaili Bertolt Brechtia mukaillen, että sankareiden aika oli Suomen historiassa toistaiseksi ohi. Presidentinvaali ei ollut niin kohtalonomainen kuin eräissä aiemmissa historian vaiheissa. Kekkonen kaudella Suomen kansainvälinen asema ja yhteiskunnalliset olot olivat vakiintuneet siinä määrin, että uuden presidentin rooli asettuisi edeltäjänsä arkipäiväisemmälle tasolle.⁷¹⁵

Kansainvälisestä tilanteesta tekemänsä analyysin perusteella Jakobson luotti siihen, ettei Neuvostoliitto puuttuisi Suomen presidentinvaaleihin. Hän piti kansainvälisiä suhdanteita Suomen kannalta suhteellisen edullisina: suurvaltasuhteiden jännittymisestä huolimatta vallitsi Euroopassa vakaus, jonka Neuvostoliitto tahtoi säilyttää. Se pyrki vakuuttamaan Länsi-Euroopan maille rauhantahtoaan ja irrottamaan ne Yhdysvaltojen kovalta linjalta. Neuvostoliitto ei halunnut vaarantaa yhteistyöpolitiikkansa uskottavuutta Länsi-Euroopan silmissä esimerkiksi Suomen presidentinvaaleihin puuttumalla.⁷¹⁶ Suomi sai Jakobsonin mukaan palvella Neuvostoliiton näyteikkunana länteen ja tarjota esimerkin yhteistyöpolitiikan onnistumisesta. Sitä paitsi Moskova antoi jo sellaisenaan ”arvoa Suomen suhteiden ongelmattomuudelle aikana, jolloin Neuvostoliiton muut naapurit lähes poikkeuksetta näyttävät vihamielisiltä, epäluotettavilta ja epävakailta”.⁷¹⁷

Neuvostoliiton toivomuksia enemmän Jakobson pani painoa läntisille näkemyksille. Hänen mukaansa vaaleissa oli vaakalaudalla myös Suomen puolueettomuuden ja suvereniteetin uskottavuus Länsi-Euroopan silmissä. Jakobson muistutti, että idän ohella lännenkin huomio suuntautui Suomen presidentinvaaleihin. Häntä huolestutti maan kansainvälinen imago, jota suomettumissytykset tahrasivat.⁷¹⁸ Presidentinvaaleissa suomettunutta vaikutelmaa voitaisiin joko torjua valitsemalla presidentiksi Suomen kansan haluama henkilö tai vahvistaa äänestämällä presidentiksi todellinen tai oletettu Kremlin suosikki. Myös läntisellä mielipiteellä saattoi olla taloudellista merkitystä, menihän valtaosa Suomen

⁷¹⁵ Max Jakobson: ‘Sankareiden aika on ohi’, *Uusi Suomi* 24.9.1981. Jakobson siteerasi Brechtin näytelmää Galileon elämä: ”... onneton on maa, joka tarvitsee sankareita”. Kirjoituksessaan Jakobson piti presidentinvaaleja poliitikkojen ja puolueiden kypsyyskokeena. Tältä osin kirjoitus vertautuu kiinnostavalla tavalla Stig Hästön hieman myöhemmin esittämiin epäilyksiin äänestäjien kypsyttömyydestä. Ks. s. 177.

⁷¹⁶ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1981. Max Jakobson Mika Tiivolalle 24.9.1981.

⁷¹⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 9.12.1981. Max Jakobsonin katsaus; Max Jakobson 1981–1984. Kolumnikäsitelmäkirjoitus YV 11/81; sitaatti: Max Jakobson: ‘Sankareiden aika on ohi’, *Uusi Suomi* 24.9.1981.

⁷¹⁸ Suomettumisella tarkoitetaan suuren ja/tai vahvemman valtion vaikutusvaltaa pienen ja/tai heikomman valtion asioihin. Suomen tapauksessa, josta koko termi sai alkunsa, suomettuminen merkitsi Neuvostoliiton myötäilyä ja itsesensuuria sekä itänaapurin vaikutusta Suomen sisä- ja ulkopolitiikkaan.

viennistä länteen idänkaupan (yli)korostuneesta roolista huolimatta. Ja vaikka länteen suuntautunut kauppa nojasi idänkaupasta poiketen liiketaloudellisiin näkökohtiin eikä politiikkaan, eivät länsiviejät voineet täysin sivuuttaa imagoiseikkojen tärkeyttä.⁷¹⁹ Erityisen raskauttavana suomettumissyytösten kannalta Jakobson piti mahdollisuutta, että valituksi tulisi Ahti Karjalainen idänkortilla avitettuna mustana hevosena. Lisäksi Jakobson uskoi, että Karjalainen olisi presidenttinä Kekkosta neuvostoystävällisempi, Neuvostoliitosta vaarallisella tavalla riippuvainen ja sen turvallisuuspoliittiselle painostukselle altis.⁷²⁰ Niinpä EVA painotti sekä Jakobsonin että Tiivolan suulla sen merkitystä, että suomalaiset valitsisivat tammikuun vaaleissa presidenttinsä vapaasti oman mielensä mukaan.⁷²¹

Kun äänestäjäkunnan suosikki ilmiselvästi oli Koivisto, EVA:n kansanvaltaa ja suomalaisten vapaata valintaa korostaneet kommentit merkitsivät käytännössä kannanottoa Koiviston puolesta. Mielipidetiedustelujen valossa oli ilmeistä, että kansalaiset olivat valmiita hylkäämään puoluesidonnaisuutensa ja äänestämään puolueen sijaan henkilöä – siis Koivistoa.⁷²² Edes yritysjohtajat eivät *Kauppalehden* teettämän yritysjohtajien presidenttigallupin perusteella suoraan torjuneet Koivistoa, joka oli heidän keskuudessaan kolmanneksi suosituin presidenttiehdokas. Lähes kolmannes vastanneista katsoi, että riippui ”täysin henkilöstä, jos presidentinvaaleissa joutuu tekemään valinnan sosialistisen ehdokkaan ja ei sosialistisen ehdokkaan välillä”, joten Koiviston puoluekanta ei välttämättä ollut hänen valintansa esteenä.⁷²³

⁷¹⁹ Vrt. poliittisten näkökohtien tärkeys esimerkiksi suomalaisyritysten mahdollisuuksille saada lainoja lännestä (Jensen-Eriksen 2007, 207, 211; Kuisma 1997, 29, 31). Idänkaupan ja idänkauppiaiden näkyvyydestä ks. myös Rekola 1998, 258, 261.

⁷²⁰ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1981. Max Jakobson Mika Tiivolalle 24.9.1981; Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 9.12.1981. Max Jakobsonin katsaus; Jakobson 1992, 218, 252.

⁷²¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 9.12.1981. Mika Tiivolan avauspuhe ja Max Jakobsonin katsaus. Oman ”esivaalikampanjansa” aikana loka-marraskuussa 1981 Ahti Karjalainen kommentoi Jakobsonin sanomisia. Hän pyrki muun muassa kiistämään Jakobsonin väitteen, että Suomi ei enää tarvinnut sankaria valtionpäämiehekseen. Karjalaisen mielestä suomalaiset eivät saaneet tuudittautua senhetkisten ongelmattomien idänsuhteiden jatkuvuuteen ja ”vain elää löllötellä niiden varassa” (KA. AK. Yksityinen ja poliittinen aineisto. 251 Presidenttiasiat 1981. Ahti Karjalaisen puhe keskustapuolueen tilaisuudessa Jyväskylässä 17.11.1981). Yhteistyön ja hyvän naapurisovun jatkumista ei voinut pitää itsestäänselvyytenä. Luottamuksen puolesta oli työskenneltävä jatkuvasti päivittäin, sillä ”Neuvostoliiton pienikin epäluulo Suomea ja sen tarkoituseriä kohtaan on meille vaarallinen”. Lisäksi Karjalainen arvosteli Jakobsonin länsimielisyyttä ihmettelemällä, miksi Suomen pitäisi olettaa ”oikopäätä ... samaistuvan läntisen maailman intresseihin” ja ”hyväksyvän länsivaltain kaikki edut omikseen”. Hänen mielestään Suomen tuli toimia omien etunäkökohtiensa ja erityisolosuhteidensa pohjalta (KA. AK. 251 Presidenttiasiat 1981. Ahti Karjalainen keskustapuolueen kansainvälisessä seminaarissa Helsingissä 24.10.1981).

⁷²² KA. EVA. Pöytäkirjat 1979. EVA:n kokous 4.12.1979. Max Jakobsonin katsaus; Kirjeenvaihto 1981. Max Jakobson Mika Tiivolalle 9.11.1981; vrt. Sankiaho 1983c, 150, 152, 163-164, 166.

⁷²³ ‘200 yritysjohtajan presidenttigallup: Holkeri ohitti Koiviston ja Karjalaisen’, *Kauppalehti* 20.11.1981; ‘Kolmasosa yritysjohtajista: Sosialistisuus ei Koiviston valinnan esteenä’, *Kauppalehti* 23.11.1981.

EVA oli asennoitumisessaan samoilla linjoilla yritysmaailman kentän kanssa: valtuuskunnan johdon silmissä Koivisto oli kelvollinen ehdokas.⁷²⁴ Henkilökemiat vaikuttivat EVA:ssa toiseen suuntaan kuin TKL:ssa. Max Jakobson kertoo tunteneensa Koiviston vain pinnallisesti, mutta Mika Tiivola puolisoineen kuului Mauno ja Tellervo Koiviston ystäväpiiriin.⁷²⁵ EVA:n johtomiesten ja Koiviston väliset suhteet olivat jo peruslähtökohdiltaan myönteisemmät kuin teollisuuden edustajien. On lisäksi huomattava, että EVA:ssa olivat mukana liike-elämän eri alat eikä pelkkä teollisuus kuten TKL:ssa. Esimerkiksi Pekka Morri on arvioinut, että Mauno Koivistolla oli hyvät suhteet finanssimaailmaan ja että rahalaitokset suhtautuivat häneen huomattavasti positiivisemmin kuin teollisuus.⁷²⁶ Perusmyönteisyys ei silti tarkoittanut, että EVA olisi halunnut varsinaisesti kannattaa Koivistoa. Jakobsonia joka tapauksessa syytettiin sosialistin suosimisesta. Hän korosti, ettei merkitystä niinkään ollut sillä, *kuka* ehdokkaista valittaisiin vaan sillä, *miten* hänet valittaisiin.⁷²⁷

EVA osallistui keskusteluun Koiviston poliittisesta vakaumuksesta ainoastaan yhdellä epäsuoralla kommentilla. Valtuuskunnan syyskokouksessa 1981 puheenjohtaja Mika Tiivola huomautti, että markkinatalousjärjestelmällä oli kansalaisten vankka kannatus. Tiivola toivoi, että ”kaikki ehdokkaat ilmaisivat selkeästi kantansa kansan suuren enemmistön hyväksymän markkinatalousjärjestelmän jatkuvuuteen”.⁷²⁸ Koivisto ei reagoinut Tiivolan toivomukseen, mutta hänen sihteerinsä Paavo Lipponen kommentoi, ”että presidentti valitaan vallitsevalle järjestelmälle – ei sitä muuttamaan”.⁷²⁹

Kyselyiden perusteella yritysmaailman kenttä piti kokoomuksen Harri Holkeria parhaana presidenttiehdokkaana (‘200 yritysjohtajan presidenttigallup: Holkeri ohitti Koiviston ja Karjalaisen’ ja ‘Yritysjohtajat yllättivät presidentti-gallupissa: Janssonkin oli ajaa Koiviston ohitse’, *Kaupalehti* 20.11.1981).

⁷²⁴ KA. EVA. Presidenttimuistioita 1976–1980. PM ‘Näkökohtia alkanutta taistelua silmällä pitäen.’

⁷²⁵ Seppo Lindblom 14.6.2010; Jakobson 1992, 252. Toukokuussa 1980 kuollut Päiviö Hetemäki ei enää ollut mukana seuraamassa presidenttitaistelua, mutta myös hän on antanut Koivistolle tunnustusta erinomaisena miehenä, jonka alaisuudessa oli luottamuksellisten välien ansiosta helppo työskennellä Suomen Pankissa (Numminen, Juha (1980) Johtaja Suomessa. Kolmas painos. Helsinki: Kirjayhtymä. 154, Päiviö Hetemäen haastattelu).

⁷²⁶ Pekka Morri 14.2.2011.

⁷²⁷ ‘Jakobson ei pelkää Koiviston ”sosialismia”’, *Tiedonantaja* 22.10.1981; Jakobson 1992, 251, 253.

Vilkkaan yleisönosastokirjoittelun perusteella EVA osasi vetää oikeista naruista, sillä mielipiteissä korostui Risto Sänkiähoon mukaan ”kansan eittämätön halu valita itse oma presidenttinsä” (Sänkiäho 1983b, 131).

⁷²⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 9.12.1981. EVA:n toimisto painotti, että Tiivolan toivomus oli suunnattu kaikille ehdokkaille, ei vain Koivistolle (‘Oikaisu’, *Uusi Suomi* 12.12.1981).

⁷²⁹ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1981. Max Jakobson Mika Tiivolalle 17.12.1981.

Mitään todellista pelkoa EVA ei tuntenut sitä kohtaan, että Koiviston valinta uhkaisi perinteistä yhteiskuntajärjestystä.⁷³⁰ Max Jakobson ei myöskään pitänyt uskottavina pelkoja Mitterrand-ilmion toistumisesta tai väitteitä Suomen luisumisesta vasemmistohegemoniaan.⁷³¹ Jakobson oli valmis myöntämään, että sosiaalidemokraattien asema todennäköisesti vahvistuisi, mutta ennenkin äärivasemmiston kuin porvariston kustannuksella. Suomen vertaaminen Ranskaan oli harhaanjohtavaa, koska vasemmisto oli siellä ennen Mitterrandin vaalivoittoa ollut oppositiossa yli 20 vuotta ja ehtinyt tuona aikana kasvattaa kovan uudistusnälän. Suomessa vasemmisto oli ollut lähes yhtä pitkään vallankahvassa kiinni ja suureksi osaksi jo toteuttanut ohjelmansa. Sosiaalidemokraatit olivat oikeastaan konservatiivinen puolue, jonka ”pää tarkoituksena [oli] tähänastisten yhteiskunnallisten uudistusten säilyttäminen”. Jakobson arvioi sosiaalidemokraattien hyvin tietävän, että hyvinvointijärjestelmän ylläpito edellytti talouskasvua, talouskasvu taas kansainvälistä kilpailukykyä ja kilpailukyvyn kehittäminen puolestaan laaja-alaisen yhteistyön jatkamista liike-elämän ja poliittisten päättäjien välillä.⁷³²

EVA jättäytyi pois Koiviston vastaisesta rintamasta ensinnäkin, koska ei halunnut asettua häviäjän puolelle. Jakobsonin vaalimatemaattisten laskelmien perusteella oli ilmeistä, että Koivistoa ei voitaisi millään toimenpiteillä syrjäyttää. Siksi neutraali asennoituminen vaaleihin oli ainoa järkevä ratkaisu. Liike-elämä ei voinut asettua tukemaan Koivistoa, mutta sen ei myöskään kannattanut julkisesti asettua häviävän ehdokkaan taakse.⁷³³ Toiseksi, Koiviston kansansuosio tarjosi suojaa EVA:n pelkäämältä mustalta hevoselta ja Neuvostoliiton vaikutukselta. Niinpä Koivistoa oli syytä vähintään epäsuorasti kannattaa.⁷³⁴ Kolmanneksi, EVA:n asennoituminen Koivistoon oli johdonmukaista jatkoa valtuuskunnan sovinnolliselle yhteistyölinjalle suhteessa sosiaalidemokraatteihin. Talvella 1981–1982 EVA halusi esiintyä kansallisen edun ja yhtenäisyyden puolesta ja huolehtia siitä, että konsensuspolitiikan eli ”sisäisen laaja-alaisen yhteistyön jatkumisen” edellytykset

---

⁷³⁰ Jakobson 1992, 254.

⁷³¹ KA. EVA. Max Jakobson 1981–1982. Max Jakobson: ‘Utvecklingen av det finska samhället från konfrontation till konsensus’, Den Polytekniske Forening, Oslo, 5.10.1982.

⁷³² KA. EVA. Max Jakobson 1981–1982. Max Jakobson 26.1.1982; ‘Tämä mies on profeetta omalla maallaan – Onko Suomi nyt Maximoitu?’, *Uusi Suomi* 13.12.1981.

⁷³³ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Pöytäkirja EVA:n työvaliokunnan kokouksesta 2.11.1981 ja ‘Muistiinpanot keskustelusta Jakobsonin kanssa 1.6.1983’; Jakobson 1992, 254–255. Ks. myös KA. EVA. Kirjeenvaihto 1981. Max Jakobson Mika Tiivolalle 9.11.1981.

⁷³⁴ Jakobson kertoo antaneensa myös oman äänensä Koivistolle, koska vastusti Karjalaista ja halusi omalta osaltaan olla mukana torjumassa mustan hevosen mahdollisuutta (Jakobson 2003, 168).

säilyisivät presidentinvaalitaistelun tuoksinassa.⁷³⁵ Neljänneksi EVA koki, että Koiviston valinta tukisi valtuuskunnan perimmäistä tehtävää yhteiskuntajärjestelmän tukemiseksi. Sen säilymisen kannalta oli ehkä hyvinkin järkevää antaa Koiviston tulla presidentiksi, vaikka EVA ei voinut ilmaista näkemystä avoimesti. Valtuuskunnan toimisto piti liike-elämän ja koko kansakunnan kannalta onnellisena, ”jos suurinta kansansuosiota nauttiva ehdokas valittaisiin kirrkaasti. Se vahvistaisi kansan uskoa järjestelmään ja siis myös järjestelmää.”⁷³⁶

Suomalaiset eivät halunneet tammikuun 1982 presidentinvaaleissa muuttaa vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää. Sen sijaan monet toivoivat muutosta poliittiseen päätöksentekosysteemiin. Mustan hevosen ja kansansuosikin ympärillä pyörinyt vaalikeskustelu loi äänestäjille kuvan, että valinta tapahtui yhtäältä salakähmäisen kabinettiveikeilyn, lehmänkauppojen sekä poliittisten pelien ja toisaalta rehellisen, selkeän päätöksenteon sekä kansanvallan välillä.⁷³⁷ Suomalaiset olivat kyllästyneitä Kekkonen kauden päätöksentekomekanismeihin. Poliittiseen koneistoon kohdistui valtava muutospaine, ja Koivisto ilmensi äänestäjien silmissä muutoksen mahdollisuutta.⁷³⁸ Valitsijamiesvaalit käytiin näissä tunnelmissa 17.–18.1.1982. Vaalit olivat ennätysvilkkaat ja äänestysaktiivisuus nousi 86,6 prosenttiin.⁷³⁹ Vaikka Mauno Koiviston suosio oli ennakolta tiedossa, hänen saamansa kansanliikkeenomainen äänivyöry tuli yllätyksenä. Koiviston valitsijamiehet saivat miltei 1 400 000 ääntä ja keräsivät 43,3 prosenttia kaikista

⁷³⁵ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1981. Max Jakobson Mika Tiivolalle 24.9.1981; Presidenttimuistioita 1976–1980. ‘Elinkeinoelämän presidenttiehdokas’, 23.9.1981; Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 9.12.1981. Max Jakobsonin katsaus; KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.12.1981.

⁷³⁶ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981 ja 2.12.1981.

⁷³⁷ Bläfield & Vuoristo 1982, 245; Jakobson 1992, 237, 246; Suomi 2005, 56.

⁷³⁸ KA. EVA. Presidenttimuistioita 1976–1980. PM ‘Näkökohtia alkanutta taistelua silmällä pitäen.’; SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 21.1.1982; Suomi 2005, 56-57. Kansa näki Koiviston kirkasotsaisena sheriffinä, joka ajaisi moraalittomat rosvot pois politiikasta ja elvyttäisi suomalaisen demokratian. Koiviston valttina oli hänen itsenäisen miehen imagonsa: hän ei ollut kuulunut Kekkonen lähipiiriin eikä hän ollut myöskään SDP:n puoluejohdon talutusnuorassa. Päinvastoin Koivisto vaikutti olevan irrallaan puolueen establishmentista ja oli ansainnut kannuksensa puoluepolitiikan ylä- tai ainakin ulkopuolella (Laukkanen 1982, 174; Martikainen, Tuomo & Yrjönen, Risto (1983) ‘Koivisto-ilmiö, äänestysaktiivisuus ja puolueiden välinen kilpailu’. Teoksessa Sänkiäho, Risto (toim.) Kun kansa valitsi Koiviston. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä, 181-196. 182; Savola 1982, 189; Sänkiäho 1983c, 163).

⁷³⁹ Poliitiikan tutkijat tulkitsivat jo toisen vaalipäivän iltapäivälehdissä, että korkea äänestysprosentti merkitsisi Koiviston voittoa. Uuden presidentin valinta Urho Kekkonen pitkän valtakauden jälkeen oli jo sellaisenaan ”poliittiselta merkitykseltään ja kiinnostavuudeltaan tavanomaiset aktiivisuuspidäkkeet murtava tapahtuma”. Lisäksi Koiviston ylivoimainen kansansuosio loi kuvaa suorasta kansanvaalista, mikä oli omiaan lisäämään aktiivisuutta entisestään (sitaatti: Martikainen & Yrjönen 1983, 182; Savola 1982, 137).

äänistä, mikä toi 145 valitsijamiestä 301:stä. Sosiaalidemokraattien saama äänimäärä oli kaksinkertainen edellisiin eduskuntavaaleihin verrattuna. Koiviston valinta presidentiksi oli käytännössä selvä jo vaalihuoneistojen ovien sulkeuduttua. Valitsijamiesten suorittama lopullinen vaalitoimitus järjestettiin 26.1.1982. Mauno Koivisto sai toisella äänestyskierroksella vaadittavan ääntenemmistön, 167 ääntä, ja tuli valituksi ensimmäiseksi sosiaalidemokraattiseksi Suomen tasavallan presidentiksi.⁷⁴⁰

Toimittaja Aarno Laitinen tulkitsi *Helsingin Sanomissa* vaalitulosta protestina puoluepampuille, vastalauseena vuorineuvosten uhkailuille, kyllästymisenä ulkopoliitikkalla pelotteluun ja irtautumisena herrojen holhouksesta.⁷⁴¹ Suomalaiset halusivat presidentinvaaleissa varmistaa äänensä kuuluville tulo. Max Jakobsonin mielestä vaalitulos olikin tulkittavissa ”ilmaukseksi kansalaisten tahdosta vaikuttaa suoraan ohi puolueiden keskeisiin poliittisiin ratkaisuihin”. Jakobson hehkutti vallanperimyksen kitkatonta läpivientä ja kuvasi Mauno Koiviston valintaan huipentunutta presidentinvaaliprosessia suomalaisen kansanvallan voimannäytteeksi.⁷⁴² Suomalaisen demokratian vahvistuminen jatkui Koiviston valtakaudella, kun uusi presidentti käytti valtaoikeuksiaan edeltäjänsä kitsaammin ja elvytti Kekkonen aikana halvaantunutta parlamentarismia. Tapahtunut muutos oli vähittäinen, ei murroksellinen. Koivisto vältti dramaattisia liikkeitä ja korosti jatkuvuutta esimerkiksi pitämällä hallituspuheen ennallaan. Epäpoliitikon mainetta nauttinut Koivisto omaksui kuitenkin Kekkonen tavoin varsin vahvan poliittisen roolin.⁷⁴³

Kuten Max Jakobson oli uumoillut, länsi otti Suomen presidentinvaalien tuloksen vastaan tyydytyksellä. Se piti tärkeänä, että presidentiksi ei valittu Neuvostoliiton nimenomaista suosikkia. Läntinen media kuvasi vaalien toteutuneen lähes suorana kansanäänestyksenä, mikä lupasi hyvää suomalaiselle demokratialle ja vahvisti pohjoismaista parlamentarismia maassa. Koiviston valinta ja vaaliprosessi tarjosivat myös vahvistusta Euroopan *status*

⁷⁴⁰ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 21.1.1982; Savola 1982, 137.

⁷⁴¹ ‘Aarno Laitinen: Napina ja kapina’, *Helsingin Sanomat* 20.1.1982.

⁷⁴² KA. EVA. Max Jakobson 1981-1982. Max Jakobson: ‘Suomi UKK:n jälkeen’, alustus Suomen metsäteollisuuden keskusliiton viestintäpäivässä Hanasaareissa 4.2.1982. Harry Mildh kommentoi Kairamon-Väyrysen ryhmässä Koiviston maanvyörymävoittoa huomattavasti happamammin ”tunnepitöiseksi fanaattisuudeksi” (SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 21.1.1982).

⁷⁴³ Jakobson 1992, 242; Mansner 2005, 82. Juhani Suomi on kuitenkin kritisoinut käsitystä parlamentarismien vahvistumisesta, ks. Suomi 2005, 222-224, 635-637.

quolle ja puolueettomien maiden uskottavuudelle.⁷⁴⁴ Erityisesti vahvistui tietenkin Suomen oma kansainvälinen asema. Max Jakobsonin mukaan länsi oli kuvitellut, että Suomella ei ollut mahdollisuutta valita itse presidenttiään. Suomettunutta kuvaa ei voinut torjua todisteluilla, vaan ainoastaan kuvan vääräksi osoittavilla teoilla. Presidentinvaali oli Jakobsonin mielestä ollut tällainen teko, joka oli välittömästi vahvistanut Suomen puolueettomuuspolitiikan uskottavuutta.⁷⁴⁵

EVA saattoi olla tyytyväinen myös omaan toimintaansa ja kannanottoihinsa presidentinvaalikamppailun aikana. Neutraali linjanveto osoittautui viisaaksi ratkaisuksi, joka kasvatti EVA:n yhteiskunnallisten ja poliittisten analyysien painoarvoa. TKL:n uskottavuus sen sijaan koki kolauksen, vaikka Stig Hästö vakuutteli, ettei teollisuus ollut kokenut arvovaltatappiota tai toiminut vaalitaistelussa harkitsemattomasti.⁷⁴⁶ Ilmeisesti keskusliiton sisällä käytiin kuitenkin kovaa jälkipyykkiä ja etsittiin syntipukkia kalliille presidentinvaalikampanjalle.⁷⁴⁷ Hästö vieritti vastuuta keskusliiton presidenttikampanjan epäonnistumisesta yritysjohtajien niskoille ja väitti, että he olivat syrjäyttäneet ammattijohdon maltillisemmat mielipiteet.⁷⁴⁸ Muistelmissaan Hästö kyseenalaistaa lisäksi EVA:n toiminnan ihmettelemällä: ”Tahallaanko EVA:n sisärengas pidättyi vastustamasta Koivistoa? Jos näin on, miksei menetely niin, että samanlainen käsitys olisi tullut yleisemmäksi talouselämän piirissä. Kiusallinen kysymys.”⁷⁴⁹ Tosiasiassa EVA oli tätä yrittänytkin, mutta teollisuusjohtajat eivät olleet sen viestiä kuulleet tai ymmärtäneet.

⁷⁴⁴ Blåfield & Vuoristo 1982, 246; Savola 1982, 159.

⁷⁴⁵ KA. EVA. Max Jakobson 1981–1982. Max Jakobson: ‘Suomi UKK:n jälkeen’, alustus Suomen metsäteollisuuden keskusliiton viestintäpäivässä Hanasaareissa 4.2.1982.

⁷⁴⁶ ‘Vuorineuvos Stig H. Hästö: Koivistokin mahtuu TKL:n raameihin’, *Helsingin Sanomat* 20.1.1982. Jutussa tosin todettiin, että ”[m]onet teollisuusjohtajat eivät yksityisissä puheenvuoroissa ole olleet asiasta lainkaan yhtä vakuuttuneita”.

⁷⁴⁷ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Muistiinpanot keskustelusta Jakobsonin kanssa 1.6.1983. Muistiinpanojen mukaan TKL:n kampanja oli maksanut yli kolme miljoonaa markkaa eli vuoden 2015 rahassa yli 1 200 000 euroa. Kolmen miljoonan markan vaalituki oli samaa suuruusluokkaa kuin keskustapuolueen talouselämältä vuosien 1983 (2,7 milj. mk) ja 1987 (3,1 milj. mk) eduskuntavaaleja varten saama rahoitus (Korhonen 2014, 322–324). Vielä 1970-luvulla liike-elämän antaman vaalirahan määrä oli liikkunut sadoissa tuhansissa ja keskustapuolueen koko vaalibudjetit reilun miljoonan ja vajaan kolmen miljoonan markan kokoluokassa (Isohookana-Asunmaa 2006, 237; Korhonen 2015, 452).

⁷⁴⁸ ‘Aarno Laitinen: Napina ja kapina’, *Helsingin Sanomat* 20.1.1982.

⁷⁴⁹ Hästö 1987, 370.

Idänkaupan umpisolmu

TKL:n toimitusjohtaja Stig Hästö ilmaisi pian vaalien jälkeen sanomalehtihaastatteluissa luottamuksensa siihen, että teollisuuden ja uuden presidentin välinen yhteistyö kehittyisi toimivaksi.⁷⁵⁰ Hästö vakuutti vielä, että Koivisto mahtui kyllä TKL:n tulevalle presidentille asettamiin raameihin.⁷⁵¹ Myös *Kauppalehti* torjui ajatuksen, että Koiviston ja talouselämän suhteisiin olisi vaalitaistelussa tullut särö. Tankmar Horn tosin toteaa kuivakkaasti, että olemattomia suhteita ei edes voinut vahingoittaa.⁷⁵² Mauno Koivisto oli ilmeisesti pahoittanut mielensä eräistä häntä vastaan käytetyistä vaaliaseista, erityisesti Mietipä tätä -vaalivetoomuksesta.⁷⁵³ Hän ei kuitenkaan näyttänyt pettymystään julkisesti. Tuore presidentti teki päinvastoin sovittavia eleitä teollisuuden suuntaan. Koivisto otti teollisuusmiehiä mukaansa ensimmäiselle presidenttinä tekemälleen Moskovan-matkalle ja antoi ensimmäisen myöntämänsä vuorineuvoksen arvonimen Nokian Kari Kairamolle.⁷⁵⁴

Myöskään Suomen ja Neuvostoliiton suhteet eivät kärsineet Koiviston valinnasta. Idänpoliittinen leimakirves menetti merkitystään sisäpoliittisena lyömäaseena, mutta ulkopolitiikan hoito ei sanottavasti muuttunut. Koivisto piti sen tiukassa otteessaan ja hoiti erityisesti idänsuhteita varovasti ja jatkuvuutta painottaen.⁷⁵⁵ Kreml antoi Koivistolle hyväksyntänsä Moskovan radion suulla vähän vaalien jälkeen. Englanninkielinen lähetys kehui sitä, että ensimmäistä kertaa Suomen historiassa presidentiksi oli valittu vasemmiston ehdokas. Ironista sinänsä, radiolähetys tulkitsi vaalituloksen myös takaiskuksi kapitalistipuolueiden yrityksille kukistaa sosiaalidemokraattinen ehdokas.⁷⁵⁶ Koiviston valinta presidentiksi ei pelottelusta huolimatta vahingoittanut suoranaisesti edes

⁷⁵⁰ Mitä mielessä liikkuu? –palsta: ‘Vuorineuvosten vetoomukselta puuttui teho’, *Suomen Sosialidemokraatti* 21.1.1982.

⁷⁵¹ ‘Vuorineuvos Stig H. Hästö: Koivistokin mahtuu TKL:n raameihin’, *Helsingin Sanomat* 20.1.1982.

⁷⁵² Tankmar Horn 3.6.2010; ‘Suomi sai presidentin’ (pk), *Kauppalehti* 20.1.1982. Myöskään Seppo Lindblomin mukaan vaalitaistelu ei jättänyt suhteisiin erityisiä jälkiä (Seppo Lindblom 14.6.2010).

⁷⁵³ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 21.1.1982; Lehtilä 1998, 68–69; Suomi 2005, 50.

⁷⁵⁴ Mansner 2005, 80. Ks. myös EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1982. TKL:n hallituksen kokous 18.3.1982; Kilpakumppaninsa Ahti Karjalaisen Koivisto nimitti seuraajakseen Suomen Pankin pääjohtajana. Karjalainen säilytti myös Suomalais-neuvostoliittolaisen talouskomission puheenjohtajan paikan. Karjalainen ei kuitenkaan pysynyt pääjohtajana ja puheenjohtajana kuin reilun vuoden verran, toukokuuhun 1983, jolloin hänet erotettiin tehtävistään jälleen pahentuneen alkoholiongelman takia (Mansner 2005, 80; Suomi 2005, 241–243).

⁷⁵⁵ Bläfield & Vuoristo 1982, 246; Jakobson 1992, 242, 270–271; Mansner 2005, 82; Suomi 2005, 77, 221–222. Juhani Suomi katsoo, että idänsuhteet tosiasiaassa heikkenivät Koiviston kaudella (Suomi 2005; Suomi, Juhani (2006) Epävarmuuden vuodet: Mauno Koiviston aika 1984–1986. Helsinki: Otava).

⁷⁵⁶ Raatikainen, Erkki (1982) Mauno Koivisto ja kaikki kuninkaan miehet. Espoo: Weilin+Göös. 153–154; Savola 1982, 159.

idänkauppaa. 1980-luvun alkuvuosina kauppavaihto itse asiassa nousi uusiin ennätyslukemiin, ei tosin Koiviston vaan nousseen öljyn hinnan ansiosta.⁷⁵⁷ Vuosikymmenen edetessä Suomen ja Neuvostoliiton välinen kauppa kohtasi kasvavia vaikeuksia. Esimerkiksi Juri Piskulov ja Tankmar Horn pitävät vaikeuksien syynä Koivistoa passiivisuutta idänkaupassa. Kun presidentiltä tulevat impulssit kaupan kehittämiseen heikkenivät, Neuvostoliitto tulkitsi, että kauppa ei enää ollut suomalaisten mielestä tärkeää. Hornin mielestä Kekkonen ja Koivisto olivat tässä suhteessa kuin yö ja päivä, eikä jälkimmäinen erikoisemmin piitannut idänkaupan ”meiningeistä”, ollut käytettävissä kaupan edistämiseksi tai ylipäätään tehnyt mitään kaupan hyväksi.⁷⁵⁸

Idänkaupan ajautuminen vaikeuksiin 1980-luvun jälkipuoliskolla liittyi tosiasiasa enemmän Neuvostoliiton sisäiseen uudistus- ja hajoamisprosessiin kuin presidentti Koivistoon. Neuvostoliiton johtoon nousi keväällä 1985 uudistusmielinen Mihail Gorbatsšov. NKP:n pääsihteeriksi tultuaan Gorbatsšov käynnisti laajakantoisen muutosprosessin, jonka iskusanoja olivat *glasnost* (avoimuus) ja *perestroika* (uudelleenrakentaminen). Yhdysvaltain kanssa käydyn kilpavarustelun lopettaminen edusti perestroikan ulkopoliittista puolta. Sisäpolitiikassa puolestaan avattiin yksipuoluejärjestelmää demokratisoinnille ja moniarvoistumiselle. Samaan prosessiin kytkeytyi glasnostin avoimuusperiaate, joka väljensi sensuuria ja kiihdytti julkista keskustelua. Debatti lisäsi sanomalehtipaperin kulutusta Neuvostoliitossa ja heijastui siksi ensi alkuun Suomen kansantalouteen paperiteollisuustuotteiden kysynnän kasvuna. Glasnost toi kuitenkin myös esille neuvostotalouden ongelmat. Perestroikan talouspoliittinen ulottuvuus purki neuvostotalouden keskitettyä ohjausta ja salli pienimuotoisen markkinatalouden. Lopputulos oli suunnitelmatalouden ja markkinatalouden epämääräinen yhdistelmä, joka vain kärjisti talousongelmia. Kauppapolitiikassa keskusjohdon monopoli purkautui ja viranomaisten sekä yritysten oikeus käydä ulkomaankauppaa itsenäisesti laajeni. Suomen kannalta monopolin purku

⁷⁵⁷ Jakobson 1992, 267; Piskulov 2009, 82.

⁷⁵⁸ Tankmar Horn 3.6.2010; Piskulov 2009, 157-158. Horn sysää jopa syyn clearing-kaupan loppumisesta Koiviston harteille, mutta väite yliarvioi Koiviston mahdollisuudet vaikuttaa idänkaupan ja koko Neuvostoliiton sekavaan tilanteeseen 1990-luvun taitteeseen tultaessa. Myös Juhani Suomi tulkitsee Koiviston hoitaneen idänsuhteita ja idänkauppaa edeltäjänsä huomattavasti passiivisemmin (Suomi 2005, 143-144; Suomi 2006, 372, 459-460; Suomi, Juhani (2008) Kohti sinipunaa: Mauno Koiviston aika 1986–1987. Helsinki: Otava. 248). Clearingin loppumisesta ks. Matala, Saara (2011) Idänkaupan loppu: Suomen ja Neuvostoliiton välinen erityinen kauppasuhde ja Suomen kauppapolitiikan odotushorisontti sen purkauessa 1988–1991. Poliittisen historian pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopisto.

tarkoitti erityisaseman menettämisen uhkaa, kun politiikan merkitys maiden välisten kauppasuhteiden perustana heikkeni ja koko bilateraalikaupan rakenne mureni.⁷⁵⁹

Suomalainen liike-elämä otti Neuvostoliiton uudistukset vastaan ristiriitaisin tuntein. EVA:n toimiva johto viestitti työvaliokunnalleen itänaapurin muutosprosessin arvaamattomuutta. Lopputulosta oli vielä vaikea arvioida, mutta EVA:n asenne oli optimistinen. Sen mukaan Neuvostoliitossa oli avautumassa uusia taloudellisia mahdollisuuksia, joita Suomen piti pyrkiä hyödyntämään. EVA katsoi suomalaisten teollisuusjohtajien pelkäävän rohkeita aloitteita ja piti tärkeänä kokeilunhalua idänkaupassa. Suomen ja Neuvostoliiton välisiin kauppasuhteisiin oli kehitettävä tuoreita muotoja. Suomalaiset voisivat esimerkiksi tarjota konsulttipalveluita yhtäältä neuvostomarkkinoille tähyäville länsimaisille yrityksille ja toisaalta länsimarkkinoille pyrkivälle neuvostoliittolaiselle teollisuudelle. Suomen oli luotava kansainvälinen profiili Neuvostoliiton asiantuntijana, mikäli se halusi säilyttää etumatkansa itämarkkinoilla.⁷⁶⁰

Myös periaatteelliset seikat antoivat EVA:lle aihetta optimismiin. Markkinatalouden lipunkantajana valtuuskunta iloitsi siitä, että Neuvostoliitossa vapautettiin, tehostettiin ja joustavoitettiin taloudellista toimintaa ja kannustettiin neuvostokansalaisia henkilökohtaiseen yrittämiseen.⁷⁶¹ Toimitusjohtaja Kauko Sipponen puhui paradoksaalisesta ”sosialistisesta markkinataloudesta” visioidessaan Neuvostoliiton lähitulevaisuutta. Sosialistisen markkinatalouden kehittäminen haastetta paitsi itäblokin maille, myös Suomelle. Sen ja muiden ”sosiaalista markkinataloutta” edustavien Pohjoismaiden naapuriin saattoi olla muodostumassa monipuolinen ja rikas sosialistisen markkinatalouden alue. Jos talousuudistukset menestyisivät, itään syntyisi kansainvälisesti kilpailukykyistä tuotantoa ja dynaamiset avoimet markkinat, joilla suomalainen liike-elämä joutuisi uudenlaiseen kilpailutilanteeseen.⁷⁶²

⁷⁵⁹ Jensen-Eriksen 2008, 166-167; Matala 2011, 42, 44, 56, 59.

⁷⁶⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat 1987 ja 1988. EVA:n työvaliokunnan kokous 19.2.1987 ja 3.5.1988; Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. PM ‘NL-projekti’, 29.12.1987; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Korkea profiili itä-länsikauppaan’, 10.6.1987.

⁷⁶¹ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. Kauko Sipponen: PM ‘EVA:n toimintaympäristö’, EVA:n kevätkokous 19.5.1986; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: käsikirjoitus ‘Muuttuva yhteiskunta’ 9.1.1987; Pöytäkirjat 1988. Työvaliokunta. Mika Tiivolan puhe EVA-päivässä 26.10.1988.

⁷⁶² KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Korkea profiili itä-länsikauppaan’, 10.6.1987; Kauko Sipponen: Juhlapuhe maakunnallisessa yrittäjäjuhlassa Pieksämäellä, 23.9.1988; Kauko Sipponen: ‘Elinkeinoelämän kehitys vuoteen 2010’, 24.10.1988.

Idänkaupan parissa konkreettisemmin työskennelleen Teollisuuden keskusliiton tunnelmat olivat huomattavasti EVA:a synkemmät. Öljyn maailmanmarkkinahinnan romahtaminen aiheutti vuonna 1986 idänkauppaan kuuden miljardin markan suuruisen tuontivajeen. Sen paikkaaminen neuvostoliittolaista tuontia lisäämällä oli epärealistista, sillä sopivia tuontituotteita oli ponnisteluista huolimatta vaikea keksiä. Kaupan tasapainottaminen olisi edellyttänyt Suomen viennin radikaalia supistamista. Se olisi kuitenkin ajanut idänvientiin suuntautuneet yritykset ahdinkoon ja oli siksi sekä teollisuuden edustajien että poliitikkojen vierastama vaihtoehto. TKL:n hallitus toivoi ylimenokauden ratkaisuja, ”jotta muutoksen haittavaikutuksia voitaisiin lieventää”. Väistämätöntä pudotusta pehmennettiin pitämällä vienti supistumisesta huolimatta mahdollisimman korkeana esimerkiksi luototusjärjestelyiden ja välityskaupan avulla. Erityisjärjestelyt eivät ratkaisseet idänkaupan ongelmia, mutta ne antoivat yrityksille aikaa sopeutua madaltuneisiin vientimääriin. Hankaluuksia kärjisti se, että Suomen puolelta tuntui puuttuvan korkein vastuunkantaja. Koiviston ei oletettu tarttuvan ongelmiin esimerkiksi Moskovaan matkustamalla, mutta teollisuusmiehet odottivat silti, että joku vielä keksisi jotakin ”à la Kekkonen aika”. Tilanne alkoi huolestuttavasti vaikuttaa idänkaupan umpisolmulta.⁷⁶³

Suomen julkisessa keskustelussa korostui öljyn hinnan vaikutus idänkaupan tasoon, mutta vaikeuksissa ei ollut kyse vain halvasta öljystä. Neuvostoliiton järjestelmän muutos vaikeutti kauppasuhteita kahdella tapaa. Ensinnäkin muutokset vähensivät suunnittelumahdollisuuksia, kun epäselväksi kävi jopa se, kenen kanssa suomalaisten olisi

⁷⁶³ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1986 ja 1987. TKL:n hallituksen kokous 26.5.1986, 4.9.1986 ja 26.11.1987; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 26.5.1986. Timo Relanderin katsaus; Kevätkokous 25.5.1988. Timo Relanderin katsaus; Syyskokous 24.11.1988. Timo Relanderin katsaus; Matala 2011, 46. Välityskauppa oli öljytuotteiden lisätuontia, joka myytiin Suomen kautta kansainvälisille markkinoille. Riittävän sopeutumisaajan tarvetta korosti myös Kairamon-Väyrysen ryhmä. Samuli Skurnikin mukaan teollisuus toivoi leikkausten lykkäämistä, ”jos vaikka jotain ilmaantuu runkosopimuskauden lopulla” (SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 16.9.1986 ja Samuli Skurnikin muistiinpanot ‘Pointteja NL kaupan problemat.[iikasta]’, 17.9.1986). SDP ja keskustapuolue ajautuivat syyskesällä 1986 koviin kiistoihin idänkaupan ongelmista ja niiden ratkaisemisesta. Suomen ja Neuvostoliiton välisen talouskomission puheenjohtajana toiminut pääministeri Sorsa suhtautui julkisuudessa toiveikkaasti idänkaupan ongelmiin ja Suomen kasvavaan vientiylijäämään. Ulkoministeri Väyrynen oli sen sijaan syvästi huolissaan idänkaupan tasapaino-ongelmista ja toi huolensa myös julki. Hänen mukaansa Suomen idänviennin raju supistaminen oli välttämätöntä kaupan tasapainottamiseksi ja koko clearing-järjestelmän romahduksen estämiseksi. Väyrynen uhkasi hallituskriisillä, jollei Sorsan hallitus puuttuisi ongelmiin pikaisesti. Ulkoministeri vaati myös Suomen kilpailukykyä parantavia toimia, jotta idänkaupan supistumista voitaisiin paikata länsivientiä lisäämällä. Pohjimmiltaan kiistojen syynä oli keskustapuolueen ja SDP:n taistelu tulevasta hallituspolitiikasta ja hallituspaikoista (Kivelä, Juhani (2000) Kronikka Arkadia-klubin vaiheista. Helsinki: Edita. 67; Rusi 2007, 524; Väyrynen 1993b, 199-200, 203-206, 420-421; Suomi 2008, 231-245).

pitänyt kaupankäynnistä neuvotella. Tilanteen selkiytyminen ei ollut näköpiirissä. Esimerkiksi TKL:n toimitusjohtaja Timo Relander toi jo syksyllä 1987 esiin huolen, että perestroika päättyisi kaaokseen vuoden-parin sisällä. Toisekseen Neuvostoliiton talousuudistusten perimmäiset tavoitteet olivat sovittamattomassa ristiriidassa bilateraalisen kaupan periaatteiden kanssa.⁷⁶⁴ Tätä pitkän aikajänteen ongelmaa oli suomalaisen liike-elämän näkövinkkelistä vielä vaikeaa havaita. TKL yhti EVA:n näkemykseen siitä, että Neuvostoliiton talousuudistukset merkitsivät Suomelle suurta haastetta: tulevaisuudessa suomalaisilla ei enää olisi kiintiöiden takaamaa turvattua asemaa neuvostomarkkinoilla. Suomen teollisuus aikoi kuitenkin tehdä parhaansa säilyttääkseen perinteiset asemansa idässä. Kasautuvista käytännön hankaluuksista huolimatta suomalaiset viejät uskoivat pitkään, että vaikeudet olivat voitettavissa esimerkiksi uusia maksu- ja luototusjärjestelmiä ja taloudellis-tuotannollisia yhteistyömuotoja kehittämällä. TKL toivoi EVA:n tapaan, että Neuvostoliiton muutoksen mukanaan tuomat haasteet olisivat käännettävissä mahdollisuuksiksi. Luottamus ulottui keskusjärjestöistä yritystasolle asti: kyselytutkimuksessa vielä vuonna 1989 valtaosa suomalaisyrityksistä piti Neuvostoliiton tulevaisuudennäkymiä hyvinä tai vähintään kohtalaisina.⁷⁶⁵

Tulevaisuudenuskoa heijastivat myös yritysten käytännön toimet: ne sitoivat edelleen pääomia ja tuotantoansa Neuvostoliiton vientiin.⁷⁶⁶ TKL puolestaan perusti tammikuussa 1988 vuorineuvos Kari Kairamon johtaman idänkaupan työryhmän, jonka pyrkimyksenä oli ratkoa idänkaupan ongelmia tiiviissä yhteistyössä valtiiovallan kanssa.⁷⁶⁷ Työryhmän perustaminen kuvastaa paitsi tilanteen tukaluutta, myös uskoa siihen että tilanteeseen voitiin vielä vaikuttaa. Jo samana keväänä toiveikkaus kuitenkin rapautui lopullisesti. Vientiryitysten tilanne tuntui kestävämmältä ja lähivuosien kaupan näkymät olivat lohduttomia. Kari Kairamo kuvasi Kairamon-Väyrysen ryhmässä idänkaupan tilaa

⁷⁶⁴ Häikiö 2001b, 144; Jensen-Eriksen 2008, 168; Matala 2011, 62.

⁷⁶⁵ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1987. Kari Kairamon avauspuhe; Kevätkokous 25.5.1988. Timo Relanderin katsaus; Syyskokous 24.11.1988. Timo Relanderin katsaus; Kevätkokous 25.5.1989, Casimir Ehrnroothin avauspuhe; Syyskokous 16.11.1989. Casimir Ehrnroothin avauspuhe; Matala 2011, 62, 78.

⁷⁶⁶ Matala 2011, 91.

⁷⁶⁷ Häikiö 2001b, 252. Työryhmään kuuluivat Pekka Herlin (Kone), Jaakko Ihamuotila (Neste), Harri Hintikka (Polar), Pertti Hellemaa (Friitala), Reijo Kaukonen (Fiskars), Magnus Savander (W. Rosenlew), Tor Stolpe (Wärtsilä), Niilo Hakkarainen (Yhtyneet Paperitehtaat), Orvo Kiesi (Art-Print) ja sihteerinä toiminut Sampsä Saralehto.

volyyymi- ja luottamuskatastrofiksi. Pekka Herlin valitti TKL:n hallituksessa synkkänä, miten ”useiden valmistajien toimitukset ruostuvat toimittajan pihalla”.⁷⁶⁸

Pessimistisetkin arviot osoittautuivat lopulta riittämättömiksi, kun idänkauppa tuli 1980-luvun loppuvuosina tiensä päähän kiihtyvällä vauhdilla ja romahti Neuvostoliiton mukana lopulta täydellisesti. Clearing-järjestelmän muuttaminen antoi kauppasuhteille vielä tekehengitystä. Suomen ja Neuvostoliiton syyskuussa 1988 allekirjoittama sopimus muutti maiden välisen kauppavaihdon clearingia ja vapaavaluuttakauppaa yhdisteleväksi sekajärjestelmäksi. Vuotta myöhemmin, lokakuussa 1989, solmittiin viisivuotinen runkosopimus vuosille 1991–1995. Käytännössä sopimus oli jo allekirjoitushetkellään pelkän paperin arvoinen. Seuraavan vuoden jälkipuoliskolla Suomi ja Neuvostoliitto sopivat jälkimmäisen aloitteesta clearing-järjestelmän lakkauttamisesta ja siirtymisestä vapaasti vaihdettaviin valuuttoihin maiden välisessä kauppavaihdossa. Neuvostoliitto lakkasi olemasta vuotta myöhemmin, joulukuussa 1991. Suomesta itään suuntautunut kauppa jatkui nyt Venäjän kanssa, mutta perusteiltaan täysin erilaisena. Saara Matalan sanoin ”idänkauppa” erityisenä taloudellis-poliittisena rakennelmana loppui.⁷⁶⁹

Idänkaupan romahdus heikensi 1990-luvun taitteessa synkeiksi käyneitä Suomen talousnäkyymiä. Turvattuun idänvientiin tuudittautuneilla yrityksillä oli edessään kivulias sopeutumisprosessi, jossa konkurssit ja irtisanomiset olivat väistämättömiä. Suomen taloudellisten vaikeuksien dramaattisuus kalpeni silti sosialistisen leirin mullistusten rinnalla.⁷⁷⁰ Neuvostoliiton hajoamisprosessi romutti Suomen kansantaloudessa niin hyvässä kuin pahassa merkittävää roolia näytelleen idänkaupan. Lisäksi itänaapurin tulevan kehityksen ennakoimattomuus herätti Suomessa turvallisuuspoliittisia huolia. Samalla

⁷⁶⁸ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1988. TKL:n hallituksen kokous 18.2.1988 ja 24.3.1988; SSSY. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 10.3.1988.

⁷⁶⁹ Jensen-Eriksen 2008, 168; Matala 2011, 43, 51, 53, 60, 68, 88, 115. Idänkaupan ja Neuvostoliiton romahtaessa Suomelle jäi miljardien markkojen saatavat, jotka Venäjä otti vastuulleen ja maksoi lokakuuhun 2013 mennessä. ”Entisen Neuvostoliiton velka Suomelle hoidettu nyt kokonaan”, Työ- ja elinkeinoministeriön internetsivusto.

⁷⁷⁰ Vallankumousten sarja Itä-Euroopassa päätti kommunistisen puolueen yksinvallan entisissä satelliittimaissa, jotka muuttuivat monipuoluejärjestelmiksi suhteellisen rauhanomaisesti. Venäjä julistautui suvereeniksi kesäkuussa 1990 ja Boris Jeltsin valittiin Venäjän presidentiksi. Berliinin muuri oli murtunut jo marraskuussa 1989, ja Itä- ja Länsi-Saksa yhdistyivät lokakuussa 1990. Baltian maat pyristelivät itsenäisiksi Neuvostoliitosta vuosien 1990–1991 aikana. Vanhoilliset kommunistit yrittivät kaapata vallan Moskovassa elokuussa 1991 estääkseen Neuvostoliiton hajoamisen, mutta kaappausyritys epäonnistui. Se sinetöi itäisen suurvallan kohtalon. Joulukuussa 1991 Mihail Gorbatsšov erosi, ja Neuvostoliitto lakkautettiin virallisesti 21.12.1991.

kehitys kuitenkin avasi maalle uusia mahdollisuuksia ja lisäsi sen ulkopoliittista liikkumavaraa. Jo varhaisessa vaiheessa teollisuuden edustajille oli selvää, että supistuvan itäviennin tilalle oli löydettävä uusia markkinoita lännestä.⁷⁷¹ Liike-elämän edustajien katset kääntyivät yhä tiiviimmin kohti länttä. He ryhmittivät ensimmäisten joukossa Suomessa kansainvälistymisen ja Länsi-Euroopan integraatioon osallistumisen puolestapuhujiksi. 1980-luvun lopussa käynnistyneessä ja 1990-luvulla konkretisoituneessa kehityskulussa ei ollut kyse pelkkien kaupallisten etujen turvaamisesta vaan koko Suomen kansainvälisen aseman ja identiteetin uudelleenmäärittelystä.

Mahdollisuuksien markkinat

Jo pohtiessaan EVA:n toimitusjohtajaksi ryhtymistä alkuvuodesta 1974 Max Jakobson visioi, että valtuuskunta voisi koordinoida Suomen liike-elämän osallistumista kansainväliseen taloudelliseen yhteistoimintaan.⁷⁷² Vielä EVA:n toiminnan alkuaikoina kansainväliset kysymykset jäivät kotimaan yhteiskuntakehityksen seuraamisen varjoon, mutta 1980-luvun loppupuolella kansainvälistyminen nousi liike-elämän järjestöjen asialistan kärkeen. Päiviö Hetemäki argumentoi aikanaan, että teknologisen edistyksen aiheuttama yhteiskunnallinen muutos ja siihen sopeutuminen loivat tarpeen EVA:n perustamiselle. Viisitoista vuotta myöhemmin valtuuskunnan puheenjohtaja Mika Tiivola nosti muutoksen moottoriksi ja sopeutumistarpeiden syyksi kansainvälistymisen ja yhdentymiskehityksen.⁷⁷³ Supervaltasuhteiden lämpenemisestä ja Neuvostoliiton dramaattisesta muutoksesta huolimatta Suomen kansainvälisen toimintaympäristön merkittävin mullistus tapahtui Länsi-Euroopassa ja etenkin Euroopan Yhteisössä (EY).⁷⁷⁴ ”Eurosclerosis” eli jähmeä talouskehitys muuttui 1980-luvun jälkipuoliskolla euro-optimismiksi ja dynaamisiksi kehitysvisioiksi.⁷⁷⁵

---

⁷⁷¹ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 26.5.1986. Kari Kairamon avauspuhe, Timo Relanderin katsaus sekä alustus keskustelutilaisuudessa ‘Suomen teollisuuden menestyminen kansainvälisessä kilpailussa’.

⁷⁷² KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Max Jakobson [Päiviö Hetemäelle] 6.1.1974.

⁷⁷³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1988. EVA:n kevätkokous 23.5.1988. Mika Tiivolan avauspuhe.

⁷⁷⁴ Euroopan yhteisö eli EY (engl. European Community, lyhenne EC) oli Euroopan Unionia (EU) edeltänyt eurooppalainen valtioyhteisö, jonka perustan muodosti Euroopan talousyhteisö EEC.

⁷⁷⁵ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: Juhlapuhe maakunnallisessa yrittäjäjuhlassa Pieksämäellä, 23.9.1988; Kirjeenvaihto 1987–1988. EVA-kirje 2.6.1987. Max Jakobson: ‘Kansainvälinen tilanne, toukokuu 1987’; Johtoryhmän pöytäkirjat 1988. ‘Kallis Suomenmaa 1992’, hahmotelma EVA-raportiksi.

EY:n komissio julkisti kesäkuussa 1985 Milanossa niin sanotun valkoisen kirjan, joka otti tavoitteeksi yhteismarkkinoiden luomisen. Tavaroiden, palvelujen, pääomien ja ihmisten vapaa liikkuminen yhteisön sisällä oli tarkoitus toteuttaa vuoden 1992 loppuun mennessä. Suomalaisellekin teollisuudelle saattaisivat siis avautua lännessä ”mahdollisuuksien markkinat”.⁷⁷⁶ TKL:n toimitusjohtaja Timo Relander arvioi, että kaupan esteiden purkaminen loisi uusia vientimahdollisuuksia myös Euroopan talousyhteisön ulkopuolisille Euroopan maille. Samalla esiin nousi EFTA- ja EEC-sopimusten solmimisen ajoilta tuttu huoli siitä, että Suomi ei pysyisi kauppapoliittisissa ratkaisuisaan muiden pohjoismaiden tasolla. Teollisuuden oli siis aktivoiduttava kansainvälisissä kysymyksissä, tehostettava edunvalvontaansa Euroopan talousyhteisön suunnalla ja varmistettava Suomen osallistuminen syvenevään integraatioon.⁷⁷⁷ EVA:n Kauko Sipponen painotti, että Euroopan kokonaiskulttuuri oli myös suomalaisten kulttuuria, ja kantoi huolta siitä, että Suomi putoaisi Euroopan kartalta.⁷⁷⁸ Myös Sipposen edeltäjän, Max Jakobsonin mukaan Suomen oli pysyttävä kehityksessä mukana: ”koko maailma Kiinasta ja Neuvostoliitosta lähtien on kulkemassa kollektivismista markkinatalouteen, idästä länteen. Neuvostoliittokin on lähentymässä Talousyhteisöä. Suomen täytyy tietenkin liikkua muiden mukana samaan suuntaan.”⁷⁷⁹

TKL:n ja EVA:n välillä ei tässä asiassa ollut erimielisyyden häivääkään: Suomen oli osallistuttava Länsi-Euroopan taloudelliseen integraatioon. Mikään muu vaihtoehto ei voinut tulla kysymykseen. Suomen valtionjohto, poliittiset piirit, tiedotusvälineet ja yleinen mielipide, mutta myös yritysmaailman kenttä oli herätettävä huomaamaan tämä perustotuus.⁷⁸⁰ Liike-elämän johtohahmot suunnittelivat yhteisen etenemisstrategian Suomen teollisuuden keskusvaliokunnassa. Liikkeelle oli lähdeittävä usealla taholla.

⁷⁷⁶ ELKA. TKL. Vierailuja ja tapahtumia koskevat asiakirjat. 1987–1988 EU-integraatioseminaarit. Teollisuuden keskusliiton ja Kauppakamareiden EC-integraatioseminaarisarja. Esitelmät otsikoilla ‘Euroopan yhdentymisen – mahdollisuuksien markkinat’ ja ‘Yhdentävä Eurooppa – mahdollisuuksien markkinat’.

⁷⁷⁷ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 26.5.1986. Toimitusjohtaja Timo Relanderin alustus keskustelutilaisuudessa ‘Suomen teollisuuden menestyminen kansainvälisessä kilpailussa’; Syyskokous 27.11.1986. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe; Häikiö 2001b, 175. Myös ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto 1984–1987 maaliskuu, A-J. Stig Hästö Teollisuuden keskusvaliokunnalle 6.5.1985.

⁷⁷⁸ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM ‘EVA:n toimintaympäristö’, EVA:n kevätkokous 19.5.1986; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: käsikirjoitus ‘Muuttuva yhteiskunta’ 9.1.1987.

⁷⁷⁹ KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Kari Kairamolle 16.3.1987.

⁷⁸⁰ KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Luonnos esitettäväksi TKL:n hallituksen työvaliokunnan kokouksessa 8.5.1987; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1987. Kari Kairamon avauspuhe; Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 10.12.1987.

Suomalaisministereitä oli kannustettava Eurooppa-kontaktiansa tiivistämiseen. Eurooppalaisiin avainhenkilöihin oli luotava yhteyksiä ja heille oli järjestettävä vierailuja Suomeen. Kotimaassa liike-elämän edustajien oli sekä harjoitettava kabinettipoliitikkaa että herätettävä julkista keskustelua. Kansalaisia oli valistettava integraatiokysymyksessä, ja oli ”syytä käyttää populististakin kieltä, jotta elinkeinoelämän sanoma menisi yleisessä mielipiteessä lävitse”. Kaiken kaikkiaan oli tehtävä paljon, jotta Suomi olisi Eurooppaa lähempänä.⁷⁸¹ Tärkeimmäksi tavoitteekseen suomalainen liike-elämä asetti integraation etenemisen samassa tahdissa Ruotsin ja muiden EFTA-maiden kanssa.⁷⁸²

EVA:n entisellä toimitusjohtajalla Max Jakobsonilla oli keskeinen rooli liike-elämän integraationäkemyksen kehittelijänä.⁷⁸³ Keväällä 1987 Jakobson hahmotteli perusargumentit, joiden avulla liike-elämän edustajat voisivat puolustaa integraatioon osallistumista ja jotka ”suomalainen opinio” oli saatava hyväksymään. Jakobson esitti, että Suomi oli jo vuosikymmenien ajan kuullut Euroopan taloudelliseen kokonaisuuteen. Oli vain luonnollista, että Suomi pyrki edelleen pysymään kehityksessä mukana, eikä uutta poliittista periaatepäätöstä tarvittaisi. Kysymys oli vakiintuneen linjan jatkamisesta ja kansainvälisen aseman turvaamisesta, ei sen muuttamisesta. Sivuuun jääminen sen sijaan johtaisi kohtalokkaaseen muutokseen Suomen kansainvälisessä asemassa. Jäsenyyttä Euroopan talousyhteisössä oli Jakobsonista turha spekuloida julkisesti; puolueettomuuspolitiikka esti yksiselitteisesti jäsenyyden paitsi Suomelta, myös muilta neutraaleilta EFTA-mailta. Kylmän sodan kaiut kuuluivat vakuutteluissa, että Suomen taloudellisten etujen turvaaminen lännessä ei olisi ristiriidassa idänkaupan edelleen kehittämisen kanssa. Jakobson korosti, että vain kansainvälisesti kilpailukykyinen Suomi saattoi olla Neuvostoliitolle hyödyllinen kauppakumppani.⁷⁸⁴ TKL:n Timo Relander

⁷⁸¹ ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 1.9.1987. Jukka Tarkka huomauttaa EVA:n, STK:n, TKL:n ja Keskuskauppakamarin samanaikaisesta aktivoitumisesta integraatioasioissa. Hän ei kuitenkaan vaikuta olleen tietoinen järjestöjen edustajien tiivistä yhteyksistä ja keskusteluista Suomen teollisuuden keskusvaliokunnassa (Tarkka 2002, 329-330).

⁷⁸² Mm. ELKA. Nokia. KK. TKL työvaliokunta tammikuu 1986 – lokakuu 1987. TKL:n työvaliokunnan ja integraatiotyöryhmän yhteistapaaminen 18.5.1987.

⁷⁸³ Jäätyään eläkkeelle EVA:sta vuonna 1984 Jakobson tarjosi edelleen kansainvälistä asiantuntemustaan EVA:n käyttöön. Lisäksi TKL palkkasi vuonna 1987 Jakobsonin sekä ministeri Tankmar Hornin ja Finnpapin toimitusjohtajan Jorma Keinon konsultteikseen integraatioasioissa (KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Sopimus Jakobsonin palkkaamisesta TKL:n konsultiksi suhteissa Euroopan talousyhteisön maihin; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 26.3.1987; Häikiö 2001b, 177).

⁷⁸⁴ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1987–1988. EVA-kirje 2.6.1987. Max Jakobson: ‘Kansainvälinen tilanne, toukokuu 1987’; KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Kari Kairamolle, 16.3.1987; Luonnon esitettäväksi TKL:n hallituksen työvaliokunnan kokouksessa 8.5.1987.

kehitteli Jakobsonin argumenttiarsenaalia edelleen: Länsi-Euroopan taloudelliseen integraatioon osallistuminen oli luonut edellytykset Suomen kehittymiselle moderniksi teollisuus- ja hyvinvointivaltioksi. Kehityksen sivuraiteelle joutuminen johtaisi sen sijaan väistämättä kilpailukyvyn heikkenemiseen, talouskasvun taantumiseen ja elintason laskuun.⁷⁸⁵ Liike-elämän johtohahmot viestittivät sanomaansa yhtenevin sanankääntein: Max Jakobson EVA:n tiedotuskirjeessä, Casimir Ehrnrooth TKL:n vuosikokouspuheessaan, Timo Relander TKL:n toimitusjohtajan paimenkirjeessä ja Kairamo kirjeessään Mauno Koivistolle.⁷⁸⁶

EVA:n ja TKL:n johtajat painottivat alusta alkaen, että tiivis yhteistyö poliittisten päättäjien, julkisen hallinnon ja liike-elämän välillä oli integraatioasioissa tärkeää. Yhteistyö sujuikin erittäin hyvin, mitä teollisuuden edustajat useaan otteeseen kiittelivät. Hallitus ja liike-elämä ovat harvasta asiasta olleet niin yksimielisiä kuin integraatiokysymyksestä, sen tavoitteenasettelusta ja etenemisaikataulusta.⁷⁸⁷ Molemmat halusivat edetä lännessä, mutta varovasti, jotta suhteet itään eivät kärsisi. Merkittävä askel kohti länttä oli Suomen täysjäsenyys EFTA:ssa 25-vuotisen liitännäisjäsenyyden jälkeen joulukuussa 1985. Ratkaisua pidettiin lähinnä muodollisuutena, mutta sillä oli kahdella tapaa kauaskantoinen merkitys. Ensinnäkään päätöksestä ei neuvoteltu etukäteen Neuvostoliiton kanssa, vaan se kerrottiin Moskovaan ilmoitusasiana. Neuvostoliitto ei enää kyennyt aktiivisesti vastustamaan Suomen länsi-integraatiota eikä protestoinut päätöksen varsinaista sisältöä, vaikka nurisikin menettelytavasta. Toiseksi EFTA:n täysjäsenyys mahdollisti Suomen osallistumisen neuvotteluihin, joita EFTA ja EEC kävivät yhteistyönsä tiivistämisestä ja Euroopan talousalueen (ETA) luomisesta. Tavoitteena oli koko Länsi-Euroopan kattavan talousalueen syntyminen ja EFTA-maiden liittäminen EY:n sisämarkkinoihin järjestöjen

⁷⁸⁵ ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 16.9.1987.

⁷⁸⁶ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1987–1988. EVA-kirje 2.6.1987. Max Jakobson: 'Kansainvälinen tilanne, toukokuu 1987'; ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 16.9.1987; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1988. Casimir Ehrnroothin avauspuhe TKL:n kevätkokouksessa 25.5.1988; Häikiö 2001b, 176.

⁷⁸⁷ KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Luonnos esitettäväksi TKL:n hallituksen työvaliokunnan kokouksessa 8.5.1987; ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 16.9.1987 ja 2.10.1989; Toimitusjohtaja Relanderin kirjeenvaihto 1987–1992. Teollisuuden keskusliitto Harri Holkerille 2.6.1988; Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1988 ja 25.5.1989. Pääjohtaja Casimir Ehrnroothin avauspuhe; ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987 – tammikuu 1988, K-P. Kari Kairamo: 'Teollisuus ja Euroopan integraatio', Taloudellisen integraation iltapäivä 14.9.1987; Mansner 2005, 399.

välisellä sopimuksella. Liitännäisjäsenenä Suomi olisi jäänyt juuri alkaneiden yhteistyöneuvotteluiden ulkopuolelle.⁷⁸⁸

EFTA ja neuvottelujen kohteena ollut ETA edustivat taloudellista integraatiota ja niihin osallistuminen oli idänsuhteiden kannalta verrattain harmitonta kauppapolitiikkaa. Euroopan Yhteisöön sen sijaan liittyi taloudellisen yhteistyön lisäksi vahva poliittinen aspekti, jota Neuvostoliitto ei voinut hyväksyä. Niinpä Suomen ulkopoliitikasta vastannut ylin valtionjohto ja idänkauppaa sen vaikeuksista huolimatta arvostaneen teollisuuden johtohahmot kielsivät tähtäävänsä EY-jäsenyyteen. Jäsenyys tuntuikin vielä utopistiselta ajatukselta. Sen yhteensovittaminen Suomen puolueettomuuspolitiikan kanssa olisi yhtä mahdotonta kuin ympyrän neliöiminen, kuten pääministeri Holkeri totesi vielä marraskuussa 1990. Hallitus ja liike-elämä korostivat kiinnostustaan taloudellisen yhteistyön syventämiseen Euroopan talousalueen puitteissa ja luottamustaan siihen, että ETA riittäisi turvaamaan Suomen kaupalliset edut.⁷⁸⁹

Suomi oli muita puolueettomia maita sitoutuneempi EEC-EFTA-yhteistyöhön ja piti pitkään EFTA:a ensisijaisena neuvotteluväylänä. Ruotsissa ja Itävallassa teollisuuden edustajat väläyttelivät EY-jäsenyyttä jo vuonna 1987 ja tavoittelivat mailleen suoria neuvotteluyhteyksiä EEC:hen ohi EFTA:n. TKL:n Timo Relander toppuutteli, ettei Ruotsin ja Itävallan jäsenyys ollut sen todennäköisempi kuin Suomenkaan. Myös Max Jakobson piti Suomen linjaa edelleen ainoana oikeana. Hän kuitenkin varoitteli luottamasta liikaa ”EFTA-korttiin” ja kiteytti kirjeessään Kari Kairamolalle, että suomalaisten käsitys Euroopan tilanteesta on staattinen siinä missä muiden oli dynaaminen. Toisin kuin muualla, Suomessa kuviteltiin, että EEC-EFTA-asetelma saattaisi pysyä pystyssä vielä pitkään. Euroopan poliittisten olojen kehitys lähivuosina ratkaisisi, kumpi näkemys olisi realistisempi.⁷⁹⁰

⁷⁸⁸ Jakobson 2003, 360, 362; Mansner 2005, 273, 285; Tarkka 2002, 318.

⁷⁸⁹ ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 16.9.1987; Toimitusjohtaja Relanderin kirjeenvaihto 1987–1992. Teollisuuden keskusliitto Harri Holkerille 2.6.1988; Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1988. Pääjohtaja Casimir Ehrnroothin avauspuhe TKL:n edustajiston kokouksessa; ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987 – tammikuu 1988, K-P. Kari Kairamo: ‘Teollisuus ja Euroopan integraatio’, Taloudellisen integraation iltapäivä 14.9.1987; Lehtilä 2001, 85; Mansner 2005, 399; Paloheimo 1994, 141, 173. Juhani Suomi tosin huomauttaa Neuvostoliiton suhtautuneen suurella epäluulolla myös Suomen EFTA-jäsenyyteen (Suomi 2008, 50).

⁷⁹⁰ KA. MJ. Yksityinen kirjeenvaihto 1987–1989. Max Jakobson Kari Kairamolalle 15.10.1987; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 1.9.1987, 10.12.1987 ja 5.9.1988; ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 16.9.1987 ja 2.10.1989; Häikiö 2001b, 144.

Kehitys sekä Itä- että Länsi-Euroopassa osoittautui dynamisemmaksi kuin osattiin arvatakaan. Varsinaiset ETA-neuvottelut käynnistyivät vuonna 1990, sopimus Euroopan talousalueesta allekirjoitettiin toukokuussa 1992, ja se astui voimaan vuoden 1994 alusta. ETA-sopimuksella Euroopan talousyhteisön sisämarkkinoiden perusvapaudet eli tavaroiden, palvelujen, henkilöiden ja pääomien vapaa liikkuvuus laajennettiin koskemaan myös EFTA-maita. ETA oli kuitenkin heti syntyessään jäänyt ajastaan jälkeen. Jopa Suomesta katsottuna se vaikutti tässä vaiheessa vain väliaikaisratkaisulta. Moni ETA-maa tavoitteli jo ETA-neuvottelujen kuluessa aktiivisesti EY-jäsenyyttä. Ruotsin hallitus ilmoitti jäsenyyden hakemisesta lokakuussa 1990. Ilmoitus loi paineita myös Suomen hallitukselle, vaikka virallisesti Suomi sitoutui edelleen ETA:an. Ruotsin ilmoituksen jälkeen TKL omaksui Suomen jäsenyyden julkilausumattomaksi tavoitteekseen. Se oli johdonmukaista jatkoa teollisuuden aiemmalle integraatiolinjaukselle, joka korosti vähintään tasajalkaa kulkemista Ruotsin kanssa kauppapoliittisissa ratkaisuisa. Jukka Tarkka esittää, että EVA olisi ottanut EY-jäsenyyden tavoitteeksi sisäisissä keskusteluissaan jo vuonna 1988. Valtuuskunta toi kuitenkin kantansa julki vasta syksyn 1990 EVA-raportissa.⁷⁹¹

Tarkan mukaan Suomen ulkopolitiikan painopiste siirtyi ETA-keskeisyydestä EY-hakuisuuteen sitä mukaa, kun Neuvostoliitto heikkeni. Ruotsi toimitti jäsenhakemuksensa Brysseliin kesällä 1991, ja Moskovan vallankaappausyritys elokuussa 1991 sinetöi Neuvostoliiton romahduksen. Syyskesän tapahtumat naapurimaissa merkitsivät ratkaisevaa käännekohtaa Suomen integraatiopolitiikassa. Max Jakobsonin sanoin vallankaappaus Hankkeen epäonnistumisella oli dramaattinen vaikutus Suomen politiikkaan: se herätti tunteen, että Suomi oli vapautunut sitoumuksista itään. EY-jäsenyydelle ei ollut enää ulkopoliittisia esteitä. Puolueettomuuspolitiikan sijaan alettiin puhua Suomen ”sotilaallisesta liittoutumattomuudesta”. Syyskuussa 1991 SDP liittyi kokoomuksen ja RKP:n rinnalle jäsenyyttä puoltavaan rintamaan. Suurista puolueista enää keskusta hangoitteli jäsenyyttä vastaan. Samana syksynä myös TKL liputti jo täyden EY-jäsenyyden puolesta. Vuoden 1992 alussa TKL ja STK julkaisivat Suomen osallistumista vaatineet integraatioteesit. Myös EVA aloitti jäsenyyden avoimen lobbaamisen loppuvuodesta 1992.⁷⁹²

⁷⁹¹ ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 20.9.1991; Jensen-Eriksen 2008, 181; Häikiö 2001b, 176; Mansner 2005, 282, 400-401; Tarkka 2002, 346-347, 362, 364.

⁷⁹² ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 20.9.1991; Jakobson 2003, 372; Mansner 2005, 402; Paloheimo 1994, 173; Tarkka 2002, 345-347, 364, 367. Valtiöpäivien avajaisissa

EVA ja TKL seisoivat ratkaisevissa vaiheissa yhtenäisinä Suomen EY-/EU-jäsenyyden takana ja kampanjoivat julkisuudessa voimakkaasti sen puolesta. Pinnan alla kyti silti erimielisyyksiä ja epävarmuutta. Pelkkä ETA-ratkaisu olisi riittänyt turvaamaan suomalaisille pääsyn Euroopan sisämarkkinoille. Täysjäsenyys ei puolestaan tuonut lisää konkreettisia etuja. Päinvastoin se edellytti esimerkiksi kilpailupolitiikan tiukentamista eli suomalaisten perinteisten vientikartellien ja muun vientiyhteistyön suitsemista. Ulkomaalaisia koskevia protektionistisia omistusrajoituksia oli purettava ja toivotettava kansainväliset suuryritykset tervetulleeksi Suomeen. Lisäksi jäsenyys kavensi Suomen raha- ja valuuttapoliittista itsenäisyyttä ja vei mukanaan mahdollisuudet tukea vientiä markan devalvaatioiden avulla. EU-jäsenyyden edut painoivat silti liike-elämän vaakakupissa haittapuolia enemmän, ja muut vaihtoehdot vaikuttivat jäsenyyttä huonommilla. Euroopan integraatio vaikuttaisi suomalaisen talouselämään joka tapauksessa, olihan Länsi-Eurooppa Suomen päämarkkina-alue, jolle suuntautui 2/3 sen viennistä. Liike-elämän edustajat pitivät tärkeänä, ettei Suomi joutuisi tyytymään passiivisen sopeutujan osaan vaan pääsisi vaikuttamaan sisältä käsin unionin päätöksentekoprosesseihin. He katsoivat, että vauraiden ja demokraattisten eurooppalaisten teollisuusmaiden EU oli Suomelle oikea viiteryhmä. Talousmiehet halusivat viedä kotimaansa kylmän sodan aikaiselta harmaalta vyöhykkeeltä Euroopan ytimeen ja siten osoittaa ulos- ja sisäänpäin, että Suomi kuului kiistattomasti länteen.⁷⁹³

Ihanteita ja laskelmointia

Suomalaisen liike-elämän edustajien mielestä Suomen kansainvälinen viiteryhmä on aina ollut enemmän lännessä kuin idässä. Maan kytkös länteen on ollut perinteisesti vahva niin kulttuurivaikutteiden kuin kauppasuhteiden muodossa. Kylmän sodan kaudella

---

helmikuussa 1992 presidentti Koivisto otti ensi kerran julkisesti kantaa EY-jäsenyyden puolesta. Maaliskuun lopussa 1992 hallitus päätti jäsenhakemuksen lähettämisestä. Eduskunta antoi hallitukselle luvan jäsenhakemuksen tekoon kolmisen viikkoa myöhemmin luvuin 133–60. Ratkaisut merkitsivät, että Suomi pääsi aloittamaan jäsenyysneuvottelut yhtä aikaa Ruotsin ja Itävallan kanssa. Keväällä 1992 EY-maat solmivat niin kutsutun Maastrichtin sopimuksen, joka muutti EY:n Euroopan Unioniksi (EU). Suomen liittymissopimus unioniin allekirjoitettiin kesäkuussa 1994. Lokakuisessa kansanäänestyksessä enemmistö suomalaisista kannatti sen hyväksymistä, ja marraskuussa eduskuntakin siunasi jäsenyyden, joka astui voimaan vuoden 1995 alusta (Mansner 2005, 403; Tarkka 2002, 369-370).

⁷⁹³ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: 'Elinkeinoelämän kehitys vuoteen 2010', 24.10.1988; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1989. Pääjohtaja Casimir Ehrnroothin avauspuhe TKL:n edustajiston kokouksessa; Jakobson 1992, 381; Jensen-Eriksen 2008, 179-184; Julkunen 2001, 123; Mansner 2005, 281, 402; Mansner 2007, 252-253; Tarkka 2002, 371, 401.

sotakorvauksista kehittynyt idänkauppa sai kuitenkin teollisuusjohtajia laajalla rintamalla kääntämään katsettaan myös itään päin. Kuten Markku Kuisma kirjoittaa, suomalaisella kapitalismilla oli januskasvot, joiden yksi puoli katsoi länteen ja toinen itään.⁷⁹⁴ Ristiriita idän ja lännen välillä kuvastui erityisen hyvin suomalaisen liike-elämän epäyhtenäisissä näkemyksissä talven 1981–1982 presidentinvaalikamppailun aikana. TKL painotti idänkaupan jatkuvuuden tärkeyttä, EVA puolestaan Neuvostoliitosta riippumatonta ratkaisua, joka vahvistaisi Suomen imagoa lännessä. Presidentinvaalien tulos edisti lopulta molempia tavoitteita: Suomen suvereniteetti ja asema lännen silmissä kirkastuivat ilman, että suhteet Neuvostoliiton kanssa olisivat kärsineet.⁷⁹⁵

Idän ja lännen välinen ristiveto vaikutti suomalaisen liike-elämän ulkopoliittiseen asennoitumiseen kylmän sodan loppuun saakka. Taloudellista integraatiotaan syventävän Länsi-Euroopan merkitys suomalaiselle liike-elämälle kasvoi 1980-luvun lopussa samalla, kun Neuvostoliiton uudistuminen ja kriisiytyminen heikensivät idänkaupan kehitysnäkymiä. Yritysjohtajat yrittivät viimeiseen asti pitää kiinni kauppasuhteistaan itään. Kun Neuvostoliitto lopulta romahti, he ryhtyivät aikailematta ajamaan Suomen länsi-integraatiota. Liike-elämän perinteinen länsi-identifikaatio sai sinettinsä Suomen EU-jäsenyydessä vuonna 1995. EU-jäsenyys merkitsi Suomen kansainvälisen aseman kirkastumista, jota EVA ja Max Jakobson olivat tavoitelleet jo viidentoista vuoden ajan. Jälkikäteisarviossaan Jakobson on tyytyväisenä todennut, että jäsenyys muutti ratkaisevasti Suomen imagoa muun maailman silmissä. Maata alettiin nyt hänen mukaansa arvioida omien vahvuuksien ja heikkouksien perusteella, ei sen mukaan, mikä oli sen kulloinenkin riippuvuusaste itäisestä suurvallasta.⁷⁹⁶

Tammikuun 1982 presidentinvaalit näyttäytyivät liike-elämän edustajien silmissä myös yhdeltä erältä ideoiden sodassa. Teollisuusmiehet varoittelivat, että sosiaalidemokraatti Mauno Koiviston valitseminen presidentiksi vahvistaisi sosialismin toteutumisen edellytyksiä Suomessa. Varsinaisen vallankumouksen sijaan huolta herätti enemmän ajatus siitä, että niin presidenttiys, eduskuntaenemmistö kuin ay-liike olisivat SDP:n hallussa.

⁷⁹⁴ Kuisma 1997, 27-28, 99-100. Toki itäisilläkin markkinoilla on autonomian ajasta asti ollut merkitystä suomalaiselle liike-elämälle, erityisesti metalliteollisuudelle. Kylmän sodan vuosikymmeninä tämä merkitys joka tapauksessa huomattavasti korostui.

⁷⁹⁵ Orastavasta länsisuuntauksesta 1980-luvun puolivälissä presidentti Koiviston johdolla ks. Suomi 2006, 108-111, 360-369.

⁷⁹⁶ Jakobson 2003, 403.

Ranskan esimerkin mukainen Mitterrand-ilmiö ei kuitenkaan toistunut Suomessa Koiviston valinnasta huolimatta.⁷⁹⁷ Vaikka teollisuuden johtomiesten sosialismipelot ja -pelottelu olivat yliampuvia, ne eivät välttämättä olleet pelkkää vaalitaktiikkaa. EVA:n toimistokin totesi syksyllä 1981, että ”patruunoihin” vaikutti hirveä sosialismin pelko.⁷⁹⁸ Max Jakobson on kuvannut suurta osaa suomalaisista yritysjohtajista poliittisesti lukutaidottomiksi.⁷⁹⁹ He eivät kenties osanneet tulkita tilannetta täysin oikein, vaan ryhtyivät epäonniseen kampanjaan häviävän ehdokkaan, Ahti Karjalaisen puolesta. EVA sen sijaan halusi pysytellä voittajan puolella, mutta saattoi puolenvaihdoksensa vedota yleviin periaatteisiin ja esiintyä kansanvallan puolustajana.

(Peri)aatteisiin vetoamisesta huolimatta EVA:n ja TKL:n toimintaa ohjasivat monenlaiset laskelmat. EVA:n asettumista demokratian ritariksi helpottivat vaalimatemaattiset kalkyytit, joiden perusteella valtuuskunnan johto piti Mauno Koiviston voittoa jo ennalta selvänä. EVA:n kannalta kätevää oli, että kansansuosikin epäsuora tukeminen ja Neuvostoliiton vaikutuksen torjuminen pönkittivät samalla Suomen suvereniteetin ja puolueettomuuspolitiikan uskottavuutta länsimaiden silmissä. Suomen länsikytkösten vahvistaminenhan oli alusta lähtien kuulunut EVA:n johdon pyrkimyksiin. Tätä tavoitetta tuki pohjimmiltaan myös teollisuus, mutta idänkauppaa käyvät teollisuusmiehet eivät halunneet pitää länsisympatioistaan turhaa meteliä. TKL puolestaan painotti vaalitaistelussaan porvarillisten arvojen tärkeyttä, mutta sitäkin enemmän idänkauppaan liittyvien taloudellisten arvojen merkitystä. Kyse ei silti ollut ainoastaan itsekeskeisestä oman yrityksen etujen ajamisesta, vaan myös halusta turvata koko kansantalouden suotuisa kehitys, jossa idänkaupalla oli merkittävä rooli.

Idänpoliittisen laskelmoinnin ohella teollisuuden edustajien toimintaa ohjasivat myös inhimilliset motiivit. Teollisuusjohtajien ja heidän kannattamansa Ahti Karjalaisen väliset tiiviit yhteydet, jopa ystävyysuhteet, juonsivat juurensa aina 1960-luvulle asti. Karjalainen ja teollisuusmiehet kuuluivat samaan *sosiaaliseen verkostoon*,⁸⁰⁰ jollaisten

⁷⁹⁷ Koivisto-ilmiön siivittämänä SDP sai vuoden 1983 eduskuntavaaleissa viisi uutta paikkaa, mutta varsinainen vaalivoittaja oli protestipuolue SMP. Vuoden 1987 eduskuntavaaleissa edessä oli jo vasemmiston vaalitappio ja oikeiston voitto.

⁷⁹⁸ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981.

⁷⁹⁹ Lindblom 2009, 277.

⁸⁰⁰ Sosiaaliset verkostot voidaan määritellä ihmisten, ihmisryhmien tai organisaatioiden välisten suhteiden muodostamiksi kokonaisuuksiksi (Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (2003) 'Verkostot työväenhistoriassa'.

perustavanlaatuisia kantimia ovat vastavuoroisuuden ja luottamuksen periaatteet. Tärkeää on myös verkoston jäsenten välinen lojaalius, velvollisuus auttaa toinen toistaan parhaansa mukaan. Avunannon ei tarvitse olla pyyteetöntä, vaan avun antaja voi laskea saavansa myöhemmin vastapalveluksen siltä, joka on apua tarvinnut. Strategisen ja aidon ystävyyden välinen raja on kuitenkin häilyvä, eivätkä edes asianosaiset itse osaa välttämättä kertoa, kummasta heidän kohdallaan on kyse. Sitä paitsi verkoston jäsenten välisillä suhteilla on luottamusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta luovien prosessien myötä tapana kehittyä ulkokohtaisista, ammatin tai aseman edustajien välisistä kontakteista yksityisluontoiseksi ystävyydeksi. Tämä kehitys muuttaa yksinkertaisten vastavuoroisten suoritteiden vaihdon verkoston sisällä monimutkaisemmaksi ystävänpalvelusten tekemiseksi. Toinen verkostosuhteille tyypillinen piirre on niiden pysyvyys, mikä selittää teollisuusmiesten järkähtämätöntä tukea Karjalaiselle.⁸⁰¹

Verkostoihin kuulumattomat suljetaan puolestaan luottamuksen ja vastavuoroisuuden piiriin ulkopuolelle.⁸⁰² Siten suhdeverkostojen mekanismit toimivat käänteisesti Mauno Koivistoa vastaan. Teollisuuden edustajat eivät onnistuneet yrityksistä huolimatta luomaan häneen yhtä lämpimiä yhteistyösuhteita kuin Urho Kekkoseen tai Ahti Karjalaiseen – tai vaikkapa Koiviston puoluetoveriin Kalevi Sorsaan. Vaalitaistelun aikana huolta herätti se, että valituksi tultuaan Koivisto ei lainkaan kasaisi ympärilleen samanlaista hovia kuin

---

Teoksessa Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (toim.) Työväen verkostot. Väki voimakas 16. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 7-34. 7). Verkostonäkökulman hyödyntämisestä ja sen haasteista historian tutkimuksessa ks. esim. Nurmiainen, Jouko (2000) 'Vastavuoroisuus ja yhteinen etu: Lähtökohtia historialliselle verkostanalyysille'. Teoksessa Nurmiainen, Jouko (toim.) Valta, eliitit ja verkostot historiassa. Historiallisia Papereita 6. Helsinki: Historiallinen Yhdistys; Saaritsa & Teräs 2003, 7-21.

⁸⁰¹ Ilmonen, Kaj (2000) 'Sosiaalinen pääoma: Käsite ja sen ongelmallisuus'. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. SoPhi 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9-38. 10, 15, 22; Stenlås 1998, 50-53, 59, 233, 242-244, 257; Teräs 2009, 16, 19-20, 261. Vastavuoroisuuden periaatteesta yksityiskohtaisemmin ks. Mauss, Marcel (1999) Lahja: Vaihdamman muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa. Suomentaneet Jouko Nurmiainen ja Jyrki Hakapää. Helsinki: Tutkijaliitto (erit. 27-28, 31, 36, 41-42, 74, 112, 124). Verkostotutkimuksen esittämien näkökohtien kanssa resonoiivat hyvin teollisuusjohtajien käsitykset Ahti Karjalaisesta. Esimerkiksi Stig Hästö luonnehtii, että Karjalainen oli poliitikkona asiallinen mutta helposti lähestyttävä (Hästö 1987, 306). Karjalainen oli valmis kuuntelemaan teollisuusmiesten murheita ja puuttumaan esimerkiksi idänkaupan pulmiin henkilökohtaisesti, mikä saattoi nopeasti johtaa ongelmien ratkeamiseen. Lasse Kankaan lainaaman Palkki Oy:n ja Pellos Oy:n toimitusjohtajan, vuorineuvos Aarne J. Aarnion mukaan Karjalaisen avuna oli myös luotettavuus: ”Mistä sovitaan tai minkä hän lupaa, se pitää aina” (Kangas 1984, 126-127, 129-130; Numminen, Juha (1986) Raskas sarja. Helsinki: Insinööri-lehdet Oy. 30, Helge Haaviston haastattelu). Vastavuoroisuudesta ihmisten toimintaa ohjaavana periaatteena ks. Kujala, Antti & Danielsbacka, Mirikka (2015) Hyvinvointivaltion loppu? Vallanpitäjät, kansa ja vastavuoroisuus. Helsinki: Tammi.

⁸⁰² Ks. esim. Kaunismaa, Pekka (2000) 'Yhdistyselämä ja sosiaalinen pääoma'. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. SoPhi 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 119-143. 126, 128; Teräs 2009, 19.

Kekkosella oli ollut: ”Monien ihmisten merkitys vähitellen latistuu ja noste lakkaa, kun Tamminiemen taustatuki jää uupumaan”.⁸⁰³ Koiviston valinnan myötä perässähihtäjät todella menettivät tiiviit siteensä valtakunnan ylimpään johtoon, eikä ollut merkkejä siitä, että Koiviston ”kanssapalloilijana” voisi nousta yhtä huomattavaan asemaan.⁸⁰⁴ Henkilösuhteiden ja -kemioiden merkitystä ei kannata sivuuttaa vähäpätöisenä. Se auttaa osaltaan ymmärtämään, miksi teollisuusvaikuttajat tukivat Karjalaista ja olisivat olleet valmiita tukemaan myös Sorsaa, mutta suhtautuivat penseästi etäisiksi kokemuinsa Koivistoon ja Harri Holkeriin.

Osa liike-elämän poliittisen vallan tutkijoista pitää nimenomaan suhdeverkostoja keskeisinä lähteinä liike-elämän poliittiselle vallalle. Niin kutsuttujen eliittiteorioiden mukaan vaikutusvalta kumpuaa liike-elämän edustajien keskinäisistä ja yhdessä poliittisten päättäjien kanssa muodostamista vuorovaikutusverkostoista.⁸⁰⁵ Tiiviillä yhteydenpidolla ylläpidetyt verkostot tarjoavat liike-elämän edustajille etuoikeutetun pääsyn päätöksentekijöiden luokse ja auttavat verkoston jäseniä saavuttamaan jotakin sellaista, mihin he eivät yksinään kykenisi.⁸⁰⁶ Eliittiteorioiden suuri ansio on siinä, että ne onnistuvat valottamaan sosiaalisten mieltymysten ja yhtäläisyyksien merkitystä vallankäytölle, mutta niissä on myös puutteensa.⁸⁰⁷ Ne saattavat esimerkiksi johtaa vallan tarkasteluun liiankin henkilöityneenä. Kun Suomen presidentiksi nousi tammikuussa 1982 Mauno Koivisto, joka ei kuulunut samoihin eliittiverkostoihin teollisuusvaikuttajien kanssa, merkitsikö se todella teollisuuden yhteiskunnallisen vallan heikkenemistä? On helppo hyväksyä ajatus, että toimivat verkostosuhteet voivat lisätä vaikutusvaltaa. Sen sijaan ei tunnu perustellulta ajatella, että verkostosuhteiden puute johtaisi välttämättä vaikutusvallan menetykseen.

Huomion suuntaaminen henkilösuhteisiin antaa joka tapauksessa tärkeän muistutuksen yritysjohtajien inhimillisyydestä ja heidän poliittisen toimintansa sosiaalisista motivaatioista. Kuten Niklas Stenlås kirjoittaa, yrittäjät eivät ole vain taloudellisia olentoja, eivätkä poliitikot vain poliittisia, vaan molemmat ovat myös sosiaalisia olentoja. Siten sekä sosiaalisten, poliittisten että taloudellisten tekijöiden merkitys tulisi ottaa huomioon

⁸⁰³ ‘Uusi hovi – uudet narrit’, *Talouselämä* 29.1.1982.

⁸⁰⁴ ”Kanssapalloilijat”-termiä käytti Klaus Vartiovaara kolumnissaan ‘Ruhtinas ja presidentti’, *Kauppalehti* 25.1.1982.

⁸⁰⁵ Eliittiteorioista ks. s. 27-28.

⁸⁰⁶ Bernhagen 2005, 52; Stenlås 1998, 54.

⁸⁰⁷ Ks. Bernhagen 2005, 52-53.

samanaikaisesti liike-elämän poliittista toimintaa tutkittaessa.⁸⁰⁸ Yksi tällaisen kokonaisvaltaisen lähestymistavan haasteista on, että se tekee poliittisen toiminnan tulosten arvioimisesta entistä mutkikkaampaa. Heijastuuko tuloksellinen poliittinen toiminta myönteisesti yritysten liikevaihtoon? Vai onko arvovallan ja arvostuksen kasvu sittenkin oleellisempaa ja jos on, miten sitä pystyy mittaamaan? Edellyttääkö menestys tavoitteiden täyttymistä, vai voiko toiminta olla menestyksestä, vaikka kaikki sille asetetut konkreettiset tavoitteet eivät toteutuisi?

Esimerkiksi tammikuun 1982 presidentinvaaleissa suomalaisella liike-elämällä oli niin monenlaisia keskenään ristiriitaisia toiveita, etteivät ne kaikki voineet yhtä aikaa täytyä. Voittojen ja tappioiden arvioiminen ei siten ole yksiselitteistä. Kokonaisuudessaan suomalainen liike-elämä kuului kuitenkin presidentinvaalien voittajiin. Vaalikampanjassa korostuneet ulkopoliittiset uhkakuvat eivät toteutuneet, vaan Suomen (kauppa)suhteet sekä itään että länteen säilyivät hyvinä –jälkimmäiset jopa paranivat. 1980-luvun lopulta alkaen kehitys kulki kohti Suomen henkisten ja kaupallisten länsi-yhteyksien täydentymistä poliittisella integraatoratkaisulla, johon Neuvostoliiton romahdus tarjosi tilaisuuden 1990-luvun puolivälissä. EU-jäsenyys viimeisteli toisen liike-elämän perustavanlaatuisista poliittisista tavoitteista eli Suomen kansainvälisen asemoinnin Länsi-Euroopan yhteyteen. Ensimmäinen tavoite, kilpailukykyimperatiivin määrittäminen talouspolitiikan peruslinjaukseksi, oli saatu turvattu jo 1970-luvun lopussa konsensuspolitiikan avulla. Konsensuspolitiikka ja 1980-luvun loppuvuosina vahvistuneet edellytykset osallistua länsi-integraatioon edistivät yhdessä myös liike-elämän kolmatta perustavoitetta, markkinavetoisuuden lisäämistä yhteiskunnassa.

Ulkopoliittisen kehityksen ohella myös Suomen sisäiset puoluepoliittiset asetelmat ja aatteelliset virtaukset kehittyivät 1980-luvulla liike-elämän kannalta suotuisasti. Vaikka sosiaalidemokraatti valittiin presidentiksi, yleinen mielipideilmasto kehittyi yhä oikeistolaisempaan ja markkinahenkisempään suuntaan. Sinettinä kehitykselle oli kokoomuksen pääsy hallitukseen Mauno Koiviston ensimmäisen presidenttikauden lopussa, kun Koivisto nosti valtaan Harri Holkerin sinipunahallituksen keväällä 1987. Vaikka teollisuuden edustajien ja hallituksen välejä sävytti kiistely, hallitus loi samalla

---

⁸⁰⁸ Stenlås 1998, 338. Listaani pitäisi vielä lisätä psykologiset tekijät, joita tosin ei tässä tutkimuksessa erityisemmin eritellä.

otollisen ilmapiirin taloudellisen sääntelyn purkamiselle ja julkisen sektorin supistamiselle. Seuraavaksi paneudun liike-elämän osuuteen oikeistolaistumiskehityksessä yleensä ja kevään 1987 hallitusratkaisussa erityisesti. Miten liike-elämä pyrki edistämään porvarillisten puolueiden ja aatteiden menestystä? Millaisia tavoitteita liittyi liike-elämän hallituspolitiikointiin? Mistä johtuivat teollisuuden ja Holkerin hallituksen kahnaukset, ja miksi EVA suhtautui hallitukseen TKL:oa myönteisemmin? Kuvastiko liike-elämän kaksijakoinen suhtautuminen ristiriitaa ideoiden sodan ja lyhyen aikavälin edunvalvonnan välillä? Miten liike-elämän toimet ja toiveet hallituskokoonpanojen ja -politiikan suhteen ylipäättään liittyivät ideoiden sotaan? Entä millaisia näkökulmia liike-elämän poliittisen vallan teorit tarjoavat 1980-luvun lopun suomalaisen liike-elämän poliittisen toiminnan tarkastelulle?

5. Puolustusasemista hyökkäykseen

Suomalainen liike-elämä halusi 1970–1980-lukujen poliittisella toiminnallaan vasemmistovaaran torjumisen lisäksi tukea porvarillisia aatteita, porvaripuolueita ja niiden välistä yhteistyötä. Varsinaisten oikeistopuolueiden merkitystä liike-elämän poliittisina kumppaneina heikensivät kuitenkin SDP:n ja keskustapuolueen ylivoimainen asema ja liike-elämän vakiintuneet yhteistyösuhteet näihin valtapuolueisiin. Poliittinen oikeisto ei voinut taata liike-elämän tavoitteiden toteutumista, joten sen edustajat hankkiutuivat käytännönläheiseen yhteistyöhön niiden poliittisten voimien kanssa, joilla oli todellista valtaa. Liike-elämän poliittinen toiminta ei ollut puoluepoliittisesti puhdasoppista, vaan sen vakaumuksellisuus liittyi enemmän omien poliittisten ja yhteiskunnallisten tavoitteiden tinkimättömään ajamiseen ja yleisporvarillisen aatemaailman edistämiseen.

Haasteellinen suhde johtavaan oikeistopuolueeseen kokoomukseen heijastui hyvin liike-elämän edustajien asennoitumisessa kevään 1987 hallitusratkaisuun. Merkittävät teollisuusvaikuttajat tavoittelivat keskustajohtoisen porvarihallituksen syntyä ja pettyivät katkerasti, kun vaalien jälkeen valtaan nousikin Harri Holkerin johtama SDP:n ja kokoomuksen sinipunahallitus. Myös hallituksen uudistuspolitiikka lietsoi kiistoja teollisuuden ja hallituksen välille, kun teollisuus koki uudistushankkeet etujensa vastaisiksi. Lyhyen aikavälin etunäkökohtiin keskittyneestä teollisuudesta poiketen EVA suhtautui Holkerin hallitukseen myönteisesti. Hallitus tarjosi valtuuskunnalle tilaisuuden ideoiden sodan käymiseen ja liike-elämän perustavanlaatuisten tavoitteiden ajamiseen: valtiojohtoisuuden torjumiseen ja markkinavetoisuuden edistämiseen suomalaisessa yhteiskunnassa. EVA:n pyrkimykset kiteytyivät kamppailuun julkisen sektorin kokoa ja kasvua vastaan. Keskeisten päättäjien näkemykset kääntyivät 1980-luvun lopulla EVA:n kannalta otolliseen, hyvinvointivaltiokriittiseen suuntaan. Lopullisen sinetin julkisen sektorin supistamiselle antoi 1990-luvun alun taloudellinen lama. Kehitys Suomessa heijasteli länsimaiden yleisiä aatteellisia ja yhteiskunnallisia virtauksia. EVA:n taistelu laajaa hyvinvointivaltiota vastaan ja valtuuskunnan tässä taistelussa hyödyntämät perustelut kytkevät sen myös osaksi aikakauden uusliberalistista aaltoa.

Liike-elämä porvaririntaman tukena

Kun EVA ja TKL perustettiin 1970-luvun puolivälissä, niiden yhtenä keskeisenä tavoitteena oli torjua vasemmistovaaraa ja edistää porvarillisia arvoja ja porvarillista politiikkaa. EVA:n suhde poliittisen kentän oikealle laidalle ei kuitenkaan ollut aivan yksioikoinen. Muun muassa sosiaalidemokraattinen oikeusministeri Matti Louekoski tulkitsi EVA:n perustamisen epäluottamuslauseeksi kokoomuspuolueelle. Ahti Karjalainen oli samoin kuullut, että EVA tunkeutui kokoomuksen etupiiriin, koska katsoi puolueen hoitaneen siellä asioita huonosti.⁸⁰⁹ EVA:n perustamista ei varsinaisesti ollut tarkoitettu toruiksi kokoomuksen toiminnalle. Toisaalta kokoomus todella yritti irtautua imagostaan pääomapiirien edustajana ja profiloitua palkansaajapuolueeksi. Se oli haluton ja hallituspaitsionsa takia myös kyvytön ajamaan liike-elämän etuja. Tämä tosiasia vaikutti osaltaan EVA:n perustamisen taustalla.⁸¹⁰

Myös teollisuusvaikuttajien suhteet kokoomuspuolueeseen olivat samoista syistä ristiriitaiset. Metsäteollisuuden edustajat olivat jo 1960-luvun puolella havahtuneet siihen, ettei kokoomukseen voinut tukeutua sen vähäisen vaikutusvallan takia. Niinpä metsäteollisuuden johto ryhtyi pragmaattisiin perustein luomaan suhteita keskustapuolueeseen. Samassa tahdissa kun keskustakytkökset tiivistyivät, heikkenivät suhteet kokoomukseen, joka tunsu joutuneensa metsäteollisuuden hylkäämäksi. Vastaavanlainen kehityskulku tapahtui teollisuuspiireissä yleisemmin viimeistään 1970-luvulla. Tuloksena oli tuolloin muun muassa Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmän muodostaminen.⁸¹¹ Yhteyksien rakentamista keskustan suuntaan motivoi paitsi puolueen vaikutusvalta, myös halu vaikuttaa sen talouspoliittiseen ajatteluun. Tässä suhteessa teollisuudella oli 1970-luvun lopussa aihetta tyytyväisyyteen. TKL:n hallitus koki, että keskusta oli sen kanssa samoilla linjoilla talouspolitiikan perusteista, ja antoi puolueen teollisuuspolitiikalle suoranaista suitsutusta.⁸¹² EVA ja TKL loivat vastaavanlaisin perustein

⁸⁰⁹ KA. AK. Yksityinen ja poliittinen aineisto. 239 Sekalaista poliittista 1977–1978. Muistio ‘Elinkeinoelämän valtuuskunta(EVA)’ 11.8.1977; ‘Elinkeinoelämän valtuuskunta’, *Viikkosanomat* 34/74 (22.8.1974); ‘EVA ja porvaripuolueet’ (pk), *Kansan Utiset* 19.1.1977.

⁸¹⁰ Jensen-Eriksen 2007, 43; Smolander 2000, 307-308. EVA:n ja kokoomuksen jännitteisiä suhteita kommentoi myös lehdistö (esim. ‘Ilkka Suominen haukkui Jakobsonin – EVA hiertää kokoomuksen jalassa’, *Tiedonantaja* 28.9.1982; ‘Soitteleeko EVA vain vanhoja levyjä?’, *Kauppalehti* 8.10.1982).

⁸¹¹ Jensen-Eriksen 2007, 295; Jensen-Eriksen 2008, 64-66; Jensen-Eriksen 2015, 13-14. Vrt. yhdysvaltalaisen liike-elämän pragmaattisin perustein demokraateille antama tuki, ks. Vogel 1989, 208-209. Teollisuuden keskustayhteyksistä ja Kairamon-Väyrysen ryhmästä ks. s. 142-148.

⁸¹² EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1979. TKL:n hallituksen kokous 25.1.1979. Ks. myös EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1978. TKL:n hallituksen kokous 21.9.1978.

ja tavoittein suhteita myös sosiaalidemokraatteihin 1970-luvun jälkipuoliskolla. SDP oli liian vaikutusvaltainen sivuutettavaksi, ja liike-elämä toivoi voivansa vaikuttaa puolueen talouspolitiikkaan asettumalla sen kanssa keskusteluyhteyksiin.⁸¹³

Samaan aikaan kokoomuksen pitkä oppositiotaiival näivetti päivittäisiä kontakteja puolueen ja liike-elämän edustajien väliltä. Hannu Lehtilän mukaan liike-elämä sai SDP:n avulla ostettua työrauhaa ja keskustan avulla ajettua läpi devalvaatioita. Kokoomuksesta ei ollut samaan tapaan ollut puristettavissa ”lisäarvoa”, mikä vähensi teollisuusmiesten kiinnostusta yhteydenpitoon puolueen kanssa. Lisäksi teollisuusvaikuttajat olivat jo 1980-luvun alkupuolella olleet huolissaan kokoomuksen heikosta talous- ja teollisuuspoliittisesta asiantuntemuksesta ja pelkäsivät puolueen ideologiainkin hämärtyneen.⁸¹⁴ Lopulta päädyttiin tilanteeseen, jossa teollisuuden johdolle oli kokoomusta helpompaa keskustella jopa sosiaalidemokraattien kanssa. Heillä oli Kari Kairamon sanoin tähän ”aikaisemman kokemuksen pohjalta ... toisenlaisia valmiuksia, vaikka puolueen tavoitteet ovatkin teollisuuden tavoitteista poikkeavia”.⁸¹⁵

Kaikesta huolimatta useimmat liike-elämän edustajat antoivat vaaleissa äänensä oikeistopuolueille, kuten kokoomukselle ja RKP:lle. Niinpä liike-elämän järjestöjen yhteistyö keskustapuolueen ja SDP:n kanssa saattaa vaikuttaa laskelmoidulta tai jopa inhorealisticelta.⁸¹⁶ Tosiasiassa liike-elämän edustajille oli tärkeää myös oikeistopuolueiden nostaminen siitä henkisestä alakynnestä ja taloudellisesta ahdingosta, johon ne olivat 1970-luvulla joutuneet. EVA painotti, että kaikki porvaripuolueet tarvitsivat liike-elämältä järjestelmällistä tukea. Sitä voitiin antaa erityisesti rahoituksen muodossa. Valtuuskunnan mukaan tuen tarvetta lisäsi se, että vasemmistopuolueet hyötyivät valtion puolue- ja

⁸¹³ Ks. luku 3. Jukka Tarkka katsoo, että EVA:n keskusteluyhteys toimi paremmin SDP:n kuin kokoomuksen suuntaan (Tarkka, Jukka (13.10.2004, päivitetty 12.3.2013) ‘Max Jakobson’. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu).

⁸¹⁴ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1984. TKL:n hallituksen kokous 29.3.1984; Lehtilä 2001, 170. Ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1986. EVA:n syyskokous 24.11.1986. Kauko Sipponen: PM ‘Poliittinen tilanne’, 24.11.1986. Kokoomuksen ja teollisuuden edustajien välisten suhteiden kireydestä ks. myös Koroma 2015, 122-123.

⁸¹⁵ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 7.5.1987. Ks. myös ’Teollisuus kehuu demareita’, *Iltalehti* 1.12.1983.

⁸¹⁶ Jensen-Eriksen 2008, 64-65. Ks. myös ‘Työnantajan koko kuva’, *Kaleva* 28.8.1983: ”Suomalainen työnantaja on nyt tutkimuksellakin todettu suunnilleen sellaiseksi, kuin on arveltukin. Hän äänestää kokoomusta ... Kokoomuksen ylivoimainen suosio yritysjohtajapiireissä on aivan odotettua. Sen sijaan on pieni yllätys, että kepun ja demarien kannatus jää hyvin pieneksi, muutamaa prosenttiyksikköön. Teollisuuden ja hallituksen hyvät suhteet näyttävät siis pysyneen puhtaana liikeasiana, samoin taannoiset kannanotot presidentin valintaan.”

lehtituesta ja nauttivat jäsenmaksujen paisuttamista ammattiyhdistysliikkeen voimavaroista.⁸¹⁷ Valtion puoluetuki oli silti myös porvaripuolueiden pääasiallinen rahanlähde, jota liike-elämän lahjoitukset vain täydensivät. Liike-elämän antama puoluerahoitus kanavoitui pääasiassa keskusjärjestöjen kautta. EVA:n lisäksi tuen antamista koordinoi muun muassa TKL.⁸¹⁸

EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson väitti, ettei valtuuskunnan tehtäviin kuulunut osallistuminen eduskuntavaalitaisteluihin.⁸¹⁹ Todellisuudessa EVA osallistui heti ensimmäisen toimintavuotensa (1975) eduskuntavaalitaisteluun ja jatkoi vaalikampanjointia sekä vaalituen antamista myöhemminkin.⁸²⁰ EVA:n – ja ylipäätään koko liike-elämän – pitkäjänteisenä pyrkimyksenä oli vaikuttaa vaaleissa porvarillisten puolueiden hyväksi. Valtiollisissa vaaleissa tavoitteena oli turvata porvarillisen enemmistön säilyminen ja vahvistuminen eduskunnassa. Pelkällä porvarienemmistöllä ei vielä ollut paljon painoa, jos porvaripuolueet eivät olleet yhdessä toimintakykyisiä. Toimintakykyisyys oli kiertoilmaus kokoomuksen hallitukseen pääsulle.⁸²¹ EVA haaveili 1970-luvulla kokoomuksen hallituspaikasta, mutta ei tuonut toivettaan suoranaisesti julki. Se ilmenee lähinnä rivien välistä esimerkiksi Max Jakobsonin pohdinnoissa kokoomuksen hallituspaitsion sisäpoliittisista syistä.⁸²² Jakobsonista oli Suomen poliittisen elämän kannalta onnetonta, jos kasvavaa kansansuosiota nauttinut kokoomus jätettäisiin jatkuvasti ”turhauttavaan oppositioon”.⁸²³ Myös teollisuuspiirit olivat liikkeellä samansuuntaisin toivein. Teollisuuden edustajat tukivat hienovaraisesti porvaripuolueiden

⁸¹⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975 ja 1977. EVA:n kokous 27.11.1975. Max Jakobsonin katsaus; EVA:n työvaliokunnan kokous 26.1.1976. Muistio ‘Puoluetoiminnan rahoitus’ 23.1.1976; EVA:n työvaliokunnan kokous 24.3.1976. Muistio ‘Kunnallisvaalit 1976 ja puoluetoiminnan rahoitus’ 23.3.1976; EVA:n kokous 10.6.1976. Max Jakobsonin katsaus.

⁸¹⁸ Jensen-Eriksen 2015, 12, 15; Korhonen 2015, 177-178; Mansner 2005, 45. EVA:n keskustapuolueelle antamasta rahoituksesta ks. Korhonen 2015, 170, 184-185, 452.

⁸¹⁹ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1974–1975. Max Jakobson Niilo Jaakkolalle 22.7.1975.

⁸²⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat 1975. ‘Vaalikampanja 1975’ 8.10.1975; EVA:n kokous 27.11.1975. Laskelma ‘Toimintakohteiden rahoitus’. Jarmo Korhosen mukaan EVA:n tuki kattoi kolmanneksen keskustapuolueen vaalimenoista vuonna 1975 (Korhonen 2015, 452).

⁸²¹ KA. EVA. Muistiot 1973–1976. ‘Minne menet markkinatalous?’ 27.10.1976; Pöytäkirjat 1977 ja 1982. EVA:n kokous 18.5.1977. Pöytäkirjan liite B, 3 §. Max Jakobson Björn Westerlundille 13.5.1977; EVA:n työvaliokunnan kokous 18.3.1982. Muistiluonnos ‘EVA:n tehtäväkentät v. 1982–83’ ja PM ‘Eduskuntavaaleihin vaikuttaminen’. Edelliset kokoomuslaiset ministerit olivat istuneet Johannes Virolaisen vuosina 1964–1966 toimineessa hallituksessa. Päiviö Hetemäki oli kuitenkin edustanut kokoomusta Teuvo Auran virkamieshallituksissa eli ”vapaapalokunnissa” 1970-luvun alussa (Smolander 2000, 181, 249).

⁸²² KA. EVA. Pöytäkirjat 1976, 1977 ja 1980. EVA:n kokous 10.6.1976. Max Jakobsonin katsaus; EVA:n kokous 18.5.1977. Max Jakobson Björn Westerlundille 13.5.1977; EVA:n kokous 8.5.1980. Max Jakobsonin katsaus.

⁸²³ KA. EVA. Max Jakobson 1973–1976. Max Jakobsonin käsikirjoitus 5.12.1978.

yhteistyön tiivistämistä tavoitellutta hanketta nimeltään K-80. Hankkeen eräänä keskeisenä tavoitteena oli viedä kokoomus hallitukseen uuden, ulkopoliittisesti luotettavan keskustaoikeistolaisen porvariryhmittymän osana.⁸²⁴

Porvarillisten puolueiden tukeminen ei kuitenkaan ollut koko totuus liike-elämän antamasta vaali- ja puoluetuesta. Erityisesti 1970-luvulla porvarienemmistön edelle kiilasi kiireellisimpiä ja/tai käytännönläheisempiä tavoitteita. Tukea ohjautui paitsi oikeistopuolueille, myös keskustalle ja jopa SDP:lle. Keskustalaisten ja sosiaalidemokraattien tukeminen selittyi tarpeella pitää heihin luodut suhteet kitkattomina. Kun kerran valtapuolueiden kanssa oli päästy toimivaan yhteistyöhön, kannatti huolehtia siitä, että yhteistyön edellytykset säilyisivät myös jatkossa. Niklas Jensen-Eriksen on tehnyt eron liike-elämän varsinaisille oikeistopuolueille antaman, aatteellisesti motivoitun tuen ja keskustapuolueen saaman laskelmoidun rahoituksen välillä. Hän luonnehtii, että kokoomukselle ja pienille porvaripuolueille annettu rahallinen tuki edusti ”ideologisesti puhdasoppisempaa poliittista aktivismia” kuin pragmaattinen keskustayhteistyö.⁸²⁵ Puhdasoppisuus riippuu kuitenkin siitä, kuinka laajassa viitekehyksessä sitä tarkastelee. Kapeimmin ajateltuna puhdasoppisuus on tarkoittanut nimenomaan varsinaisten

⁸²⁴ Stenbäck, Pär (2009) Kriisejä ja katastrofeja: Poliittinen ja humanitaarinen työni. Suomentanut Salla Simukka. Helsinki: Schildts. 95-96. K-80 viittasi presidentinvaaleihin vuonna 1980, joka oli vielä hanketta käynnistettäessä eli ennen Kekkosen kauden pidentämistä poikkeuslailla vuosiksi 1974–1978 todennäköinen ajankohta presidentinvaaleille. Hanke sai alkunsa 1970-luvun alkuvuosina kokoomuksen remonttimiesten keskuudessa. He pitivät puoluettaan liian vanhoillisena ja ryhtyivät ajamaan uuden suuren keskustaoikeistolaisen puolueen perustamista. Käytännössä tämä olisi tarkoittanut kokoomuksen jakamista kahtia siten, että oikea laita olisi jäänyt omaksi puolueekseen ja keskustahakuiset voimat olisivat siirtyneet uuteen keskustaan. K-80:n ponttimena olivat SDP:n hegemonian pelko ja eduskunnan porvarillisen rintaman hajanaisuus ja käyttökelvottomuus. Maltillisesta porvaristosta haluttiin luoda uskottava vaihtoehto ja iskukykyinen vastavoima SDP:lle (Kääriäinen 2002, 168-169; Smolander 2000, 249-250, 277; Stenbäck 2009, 95-96; Virmavirta, Jarmo (2005) Presidenttipeli ja sen pelaajat: Mielikuvia ja muistikuvia lähes 40 vuoden ajalta. Helsinki: Kirjastudio. 59-60, 63-64). Hankkeen rahoitus tuli pääosin liike-elämältä. Virmavirta kertoo, että rahoituksen järjesteli TKL:n toimitusjohtaja Timo Laatonen. RKP:n Pär Stenbäck mainitsee muistelmissaan saman, kenties Virmavirralla omaksutun tiedon. Ajoitus ei kuitenkaan täsmää, sillä samat muistelijat kertovat K-80-hankkeen hiipuneen aktiivisten alkuvuosien jälkeen ja pitävät käännekohtana Juha Vikatmaan itsemurhaa joulukuussa 1974 (Stenbäck 2009, 96-97; Virmavirta 2005, 68, 79, 81). Teollisuuden keskusliitto perustettiin vasta vuonna 1975 ja järjestön käytännön toiminta käynnistyi vuonna 1976. Timo Laatonen täsmentää haastattelussaan, että hän antoi hankkeelle tukea ”ei-vähennyskelpoisina kerätyistä varoista” vielä STK:n johdossa toimiessaan eikä mainitse rahoituksen jatkuneen enää TKL:n kautta (Timo Laatonen 27.10.2010). Laatonen ei halunnut puuttua K-80:n varsinaiseen toimintaan eikä häntä siitä edes informoitu. Hän edellytti myös hankkeen toimijoilta varovaisuutta ja hienovaraisuutta. K-80 pidettiin visusti salassa ja pienen piirin asiana. Teollisuuden edustajista tietoisia olivat Laatusen lisäksi STK:n työvaliokunnan jäsenet Ensi Partanen ja Stig Hästö, myöhemmin myös Taloudellisen Tiedotustoimiston Leif Fast (Virmavirta 2005, 68-70). Vuosien myötä K-80 kuivui kasaan ja se haudattiin 1970-luvun lopulla kaikessa hiljaisuudessa (Stenbäck 2009, 97; Virmavirta 2005, 79, 85).

⁸²⁵ Jensen-Eriksen 2008, 71.

oikeistopuolueiden tukemista, hieman laajennettuna myös keskustan tukemista yhtenä porvaripuolueista. Laajimmillaan jopa SDP:n tukeminen on ollut puhdasoppista siinä mielessä, että vaikka puolue oli väärällä puolella oikeiston ja vasemmiston välistä rajaa, se oli rajan oikealla puolella suhteessa kommunisteihin. Kylmän sodan vuosikymmeninä juuri kommunistien ja sosiaalidemokraattien välinen raja oli lopulta kaikkein ratkaisevin. Kommunismin patoajana SDP:kin oli liike-elämän tuen arvoinen.⁸²⁶

Liike-elämä pyrki (ja pystyi) vaalirahoituksellaan vaikuttamaan ennemmin makrotason kysymyksiin ja yleisen yhteiskuntakehityksen suuntaan kuin edistämään yksittäisten yritysten tai tuotannonalojen etua. Puolue- ja vaalituki olivat siis käyttökelpoisia aseita ideoiden sodassa.⁸²⁷ Tässä sodankäynnissä liike-elämä ei antanut puoluepoliittisen puhdasoppisuuden kahlita itseään. Kuten yhteistyössä SDP:n kanssa omaksuttu konsensuspolitiikka oli osoittanut, liike-elämän poliittisten perustavoitteiden ajaminen ei välttämättä edellyttänyt oikeistovoimien kokoamista. Hyödyllisempää oli yhteistoiminta niiden kanssa, jotka olivat jo vallankahvassa kiinni. Liike-elämän realismi kiteytyy Max Jakobsonin toteamuksessa: ”Elinkeinoelämän kannalta ei olekaan niin tärkeitä se, ketkä kulloinkin ovat vallassa, kuin harjoitetun politiikan todellinen sisältö”.⁸²⁸ Niin kauan kuin käytännön politiikan peruslinjaukset olivat liike-elämän näkökulmasta retuperällä, sillä ei ollut varaa keskittyä ihanteelliseen aatteiden ajamiseen. Vasta kun sisältöasiat asettuivat konsensuspolitiikan ja kilpailukykyimperatiivin avulla oikeille urilleen, saattoi liike-elämä kiinnittää enemmän huomiota poliittisen toimintansa aatteellisuuteen.

Vielä 1970-luvulla yhteydenpidon rajoittaminen pelkkiin oikeistopuolueisiin olisi ollut tuloksetonta. Liike-elämän oli kannattavampaa uida myötävirtaan poliittisten virtausten mukana kuin pyrkiellä yleistä vasemmistosuuntausta ja vahvaa SDP:tä vastaan. 1970–1980-lukujen taitteessa näytti kuitenkin siltä, että suomalaisen politiikan virta vei oikealle.⁸²⁹ Yleisen asennekehityksen myötä alkoi näyttää mahdolliselta, että kokoomus pääsisi viimein pois hallituspaitsiosta. Samalla eduskunnan porvarienemmistön ja sen hallitusyhteistyövalmiuksien tukeminen kävi liike-elämän kannalta entistä

⁸²⁶ Jensen-Eriksen 2015, 10-11; Kuisma & Keskiarja 2012, 139.

⁸²⁷ Jensen-Eriksen 2015, 7-8, 11-12; Kuisma & Keskiarja 2012, 139-140.

⁸²⁸ KA. EVA. Kirjeenvaihto 1979, A-L. Max Jakobson nimeämättömille vastaanottajille 16.2.1979. Vrt. myös ’Ei värillä väliä, sanoo Laatonen’, *Lapin Kansa* 28.1.1979

⁸²⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1979 ja 1981. EVA:n kokous 31.5.1979. Max Jakobsonin katsaus; EVA:n kokous 22.5.1981. Max Jakobsonin katsaus.

kannattavammaksi. Toki pyrkimystä saattoi perustella myös aatteellisin näkökohdin: EVA:n mukaan eduskunnan säilyminen porvarienemmistöisenä merkitsi myös markkinatalouden toimintaedellytysten vahvistumista.⁸³⁰

EVA ja teollisuuden keskusvaliokunta olivat kuitenkin huolissaan porvariston hajaannuksesta, huonosta yhteistyökyyvystä ja heikosta otteesta Suomen politiikkaan. Porvarihajaannus korosti sosiaalidemokraattien valta-asemaa ja jätti talous- ja yhteiskuntapolitiikan SDP:n armoille. Teollisuuden keskusvaliokunta oli tyytymätön senhetkisiin porvarijohtajiin, sillä se haikaili porvarilliselle puolelle karismaattista ja johtamaan kykenevää johtoa. Yhteiskunnallisen tavoitteenasettelun selkeyttämiseksi keskusvaliokunta ideoi poliittisen ohjelman laatimista ”porvarillisesti ajatteleville”. Ohjelman käytännön valmistelun keskusvaliokunta halusi jättää EVA:n tehtäväksi. Max Jakobsonin seuraaja, EVA:n tuore toimitusjohtaja Kauko Sipponen katsoi puolueiden omien ohjelmien riittävän eikä pitänyt ohjelmatehtailua tarpeellisena, mutta lupasi EVA:n muutoin hoitavan asiaa. Liike-elämä epäilemättä toivoi kokoomuksen pääsevän viimein hallituspaitsiosta, ja moni sen edustaja olisi mielellään nähnyt maan johdossa porvarihallituksen. Tässä vaiheessa toiminnan tavoitteena oli silti vain yleisten edellytysten luominen paremmalle porvari yhteistyölle. Lähdeaineisto ei vielä 1980-luvun alkuvuosina viittaa konkreettisiin pyrkimyksiin vaikuttaa tulevaan hallituskokoonpanoon.⁸³¹ Liike-elämän edustajat myös pidättäytyivät ottamasta julkisesti kantaa 1980-luvun puolivälissä velloneisiin hallituspohjaspekulaatioihin.⁸³² Taustavaikuttaminen sai sen sijaan hieman

⁸³⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat 1982. EVA:n työvaliokunnan kokous 18.3.1982. PM ‘Eduskuntavaaleihin vaikuttaminen’.

⁸³¹ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM ‘EVA:n tehtävistä’, EVA:n syyskokous 19.12.1983; Teollisuuden keskusvaliokunnan suunnitteluryhmän ideapalaveri, Aavaranta 11.-12.6.1984; ‘Teollisuuden keskusvaliokunnan suunnitteluryhmän kokous STK:ssa 1.11.1984 ja muistio ‘Yhteiskunnallinen ohjelma porvarillisesti ajatteleville’ 24.10.1984.

⁸³² Matalaan profiiliin vaikutti se, että TKL oli Karjalais-kannanottoineen saanut tammikuun 1982 presidentinvaalikamppailussa näpeilleen. Hienovaraisempi eduskuntavaaleihin vaikuttaminen kuitenkin jatkui. Olihan se sitä paitsi kirjattu yhdeksi EVA:n tehtävistä (KA. EVA. Pöytäkirjat 1982. EVA:n työvaliokunnan kokous 18.3.1982. Luonnos työvaliokuntamuistioksi ‘EVA:n tehtäväkentät v. 1982–1983’ ja PM ‘Eduskuntavaaleihin vaikuttaminen’; ks. myös KA. EVA. EVA. Pöytäkirjat 1987. EVA:n johtoryhmä 27.3.1987. Kauko Sipponen: PM ‘EVA:n toimintalinjoista vuosina 1986–87’, 22.9.1986; vrt. Kuisma, Markku (2010) Rosvoparonien paluu: Raha ja valta Suomen historiassa. 2. painos. Helsinki: Siltala. 77). TKL:n Stig Hästö puolestaan kuvasi TKL:n olleen kevään 1983 eduskuntavaalikampanjassa, Sorsan IV hallituksen muodostamisessa ja hallitusohjelman valmistelussa mukana taustavaikuttajana (ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 19.5.1983. Luonnos toimitusjohtaja Stig Hästöön katsaukseksi).

myöhemmin kokonaan uusia muotoja ja konkretisoitui lopulta teollisuusmiesten kulussientakaisessa hankkeessa porvarihallituksen muodostamiseksi.

Viestien välittäjät ja Väyrysen vyöryttäjät

Kalevi Sorsan IV hallituskaudella (1983–1987) kävi ilmeiseksi, että SDP:n ja keskustapuolueen punamultayhteistyö oli tullut tiensä päähän. Valtapuolueiden keskinäinen hegemoniataistelu kiristyi hallitusyhteistyön kannalta tuhoisalla tavalla. Kamppailun kärjistymiseen liittyi kokoomuksen kannatuksen kasvu. Se sai keskustan pelkäämään poliittisen kentän kaksinapaistumista SDP:n ja kokoomuksen ympärille. Tässä kuviossa keskustapuolue uhkasi menettää kannatustaan ja vaikutusvaltaansa. Niinpä keskustapuolue päätti nostaa profiiliaan ja terävöittää politiikkaansa. Kovaotteisen tahtopolitiikan tarkoitus oli estää keskustan tippuminen kahden suuremman kelkasta. Keskustapuolue halusi korkealla profiilillaan osoittaa olevansa varteenotettava vaihtoehto sosiaalidemokraateille ja kokoomukselle.⁸³³

Vuoden 1987 eduskuntavaalien lähestyessä vaikutti siltä, että vaalien jälkeen olisi tarjolla useita vaihtoehtoja enemmistöhallituksen pohjaksi. Mukaan tarvittaisiin joka tapauksessa vähintään kaksi kolmesta suuresta: hallituspohjana täytyisi olla joko SDP:n ja keskustan punamulta, SDP:n ja kokoomuksen sinipuna, keskustan ja kokoomuksen porvarihallitus tai SDP:n, keskustan ja kokoomuksen laajapohjainen kolmen suuren hallitus.⁸³⁴ Periaatteessa mikä tahansa näistä hallituspohjista oli mahdollinen. Todennäköisin tai mieluisin vaihtoehto eli paitsi kommentaattorin, myös ajankohdan mukaan. Keskustapuolue häرنäsi korkean profiilin politiikallaan hallituskumppani SDP:tä, mutta vakuutteli silti sitoutumistaan punamultaan.⁸³⁵ Vanhan hallituspohjan jatkuminen vielä vuoden 1987 eduskuntavaalien jälkeen oli kuitenkin epätodennäköistä. SDP:n johto oli avoimen kyllästynyt

⁸³³ Kääriäinen 2002, 220, 231; Lukkariniemi 2010, 153.

⁸³⁴ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM 'EVA:n tehtävistä', EVA:n valtuuskunnan syyskokous 19.12.1983 ja PM 'EVA:n toimintaympäristö', EVA:n kevätkokous 19.5.1986; Max Jakobson: 'Muutos', *Uusi Suomi* 27.1.1985; Väyrynen 1993b, 20, 23–24, 160.

⁸³⁵ Esimerkiksi Paavo Väyrynen piti kesäkuussa 1984 Kairamon-Väyrysen ryhmässä esittämässään poliittisessa tilanneanalyysissä punamultapohjaa turvallisimpana ja uskoi punamullan mahdollisuuksiin vielä lokakuussa 1985. Joulukuussa 1985 hän kertoi keskustapuolueen tavoittelevan kokoomuksen mukaantuloa joko kolmen suuren hallituksen tai keskiryhmien ja kokoomuksen porvarihallitukseen. Seuraavana vuonna Väyrynen korosti keskustapuolueen seisovan punamullan takana, mutta pohti samalla porvarihallituksen hyviä puolia (SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 13.6.1984, 8.10.1985, 11.12.1985, 28.4.1986 ja 30.10.1986; Kääriäinen 2002, 237; Väyrynen 1993b, 162–163).

hallitusyhteistyöhön keskustapuolueen kanssa, ja ulkoministeri Väyrysen ja pääministeri Sorsan suhteet olivat pahoin tulehtuneet.⁸³⁶

SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyön esteenä olivat lähinnä vanhat ennakkoluulot puolien ja toisin, vaikka puolueiden välillä sotien jälkeen kulkenut aseveliaksi oli totuttanut niitä yhteistoimintaan. SDP:n 1970-luvun lopulla omaksuma elvytyspolitiikka lähensi puolueiden talouspoliittista ajattelua toisiinsa. Myös teollisuuspoliittiset näkemykset yhdistivät. SDP ja kokoomus kokivat edustavansa kaupunkilaista teollisuus-Suomea erotuksena agraarisesta, kehitysaluepainotteisesta keskustapuolueesta. Keskustan sisällä vaikutti lisäksi vahvasti ympäristöliike, joka kasvuorientoituneissa SDP:ssä ja kokoomuksessa innosti huomattavasti vähemmän.⁸³⁷ Paavo Väyrysen mukaan SDP toivoi kokoomuksesta helpommin johdateltavissa olevaa hallituskumppania lujatahtoisien keskustan tilalle. SDP:n näkökulmasta taas hallitusyhteistyö keskustan kanssa oli käynyt hankalaksi tai jopa mahdottomaksi.⁸³⁸ Keskusta edisti konfliktihakuisella korkean profiilin politiikallaan sosiaalidemokraattien ja kokoomuslaisten lähentymistä.

Sosiaalidemokraatteja ajoi kokoomusyhteistyöhön myös pelko porvarihallituksen syntymisestä, joka sekin oli varteenotettava vaihtoehto. Keskustaa ja kokoomusta yhdisti luonnollisesti yhteinen porvarillinen perusideologia. Edellisellä vuosikymmenellä niin kutsuttu K-80-hanke oli tähdännyt porvaripuolueiden välisten raja-aitojen madaltamiseen. Esimerkiksi Hannu Lehtilä näkee 1980-luvun pyrkimykset porvarihallituksen muodostamiseksi osana samaa perinnettä. Vasemmiston kannatuksen lasku teki todennäköiseksi eduskunnan porvarienemmistön voimistumisen. Presidentti Koiviston parlamentarismipuheet herättivät toiveita, että presidentti suostuisi myös nimeämään porvarihallituksen. Keskustapuolue otti kantaa kokoomuksen hallitusvastuun puolesta jo

---

⁸³⁶ Vuonna 1985 Sorsa ilmoitti neuvottelevansa Väyrysen kanssa vain julkisen notaarin läsnä ollessa. Syksyllä 1986 SDP:n puoluesihteeri Erkki Liikanen tilitti kokoomuslaiselle EVA:n johtajalle Juhani Kivelälle: ”Paavon [Väyrysen] kanssa ei voi olla. Paavolta puuttuu jotain. Paavo on vaarallinen maalle.” *Turun Sanomien* haastattelussa lokakuussa 1985 Sorsa pohjustikin punamullan päättymistä ja SDP:n ja kokoomuksen hallitusyhteistyötä. Sorsan mukaan kokoomukselle olivat avautumassa ”laajemmat kammarit”, jos puolue tunnustautuisi urbaaniksi keskustalaiseksi puolueeksi. Julkisuudessa tulkittiin, että hallitusovet lonksuivat kokoomukselle. Joulukuussa haastattelussaan kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suominen toppuutteli hallitusspekulaatioita toteamalla, että vasta eduskuntavaalien jälkeen nähtäisiin, ”minkä kokoisen kammarin kukin puolue on saanut” (Kivelä 2000, 63-64, 67; Koivisto 1994, 218; Lehtilä 2001, 131.)

⁸³⁷ Jakobson 1992, 310; Kivelä 2000, 39, 55, 60; Lehtilä 2001, 12, 98; Rekola 1998, 227; Yliaska 2014, 232-233.

⁸³⁸ Lukkariniemi 2010, 152-153, 155; Väyrynen 1993b, 20, 23-24, 160.

Koiviston kauden alussa. Kokoomuksen johto vakuuttui siitä, että hallitukseen pääsyn takaisi varmimmin yhteistyö keskustan kanssa. Keskustalle taas oli välttämätöntä saada kokoomuksen tuki, jos puolue aikoi haastaa SDP:n hegemonia-aseman ja nousta itse johtavaksi puolueeksi Suomessa. Puolueiden tarpeet tuntuivat siis kohtaavan.⁸³⁹ Toisaalta keskustapuolueen korkean profiilin politiikka merkitsi rajanvedon terävöittämistä myös kokoomuksen suuntaan. Keskusta ei kilpaillut ainoastaan SDP:n kanssa johtavan hallituspuolueen asemasta, vaan myös kokoomuksen kanssa johtavan porvaripuolueen roolista. Kokoomus ja keskusta epäilivät toisiaan ja pelkäsivät molemmat joutuvansa alistumaan toisen luokan porvarilliseksi apupuolueeksi. Jatkuva oppositioon jääminen vaalituloksesta riippumatta oli katkeroittanut kokoomusta. Osasyynä pitkälle oppositiotaipaleelle pidettiin keskustan yhteistyöhaluttomuutta.⁸⁴⁰

Viimeistään loppuvuodesta 1985 alkaen keskustapuolueen johto piti esillä myös keskustan, kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien koalitiota mahdollisena hallituspohjavaihtoehtona. Lappeenrannan puoluekokouksessa kesäkuussa 1986 Paavo Väyrynen julkisti ajatuksensa uudesta kansanrintamasta eli keskustajohtoisesta kolmen suuren hallitusyhteistyöstä. Tosiasiassa keskusta ja SDP kävivät kilpailua siitä, kumpi saisi kokoomuksen hallituskumppanikseen vuoden 1987 eduskuntavaalien jälkeen.⁸⁴¹ Pyrkimys kolmen suuren koalitioon oli ennemmin keskustan varotoimenpide sinipunahallitusta vastaan kuin vilpittön pyrkimys. SDP:n mukaantulo ja kolmen suuren hallituksen syntyminen tiedettiin epätodennäköiseksi.⁸⁴² Jos ja kun sosiaalidemokraatit olisivat kieltäytyneet laajapohjaisesta hallitusyhteistyöstä, olisi Väyrynen päässyt muodostamaan porvarillisen enemmistöhallituksen.⁸⁴³ Aloite kolmen suuren hallituksesta oli siis epäsuora manööveri keskustan hallitusaseman varmistamiseksi ja porvarihallituksen luomiseksi.

⁸³⁹ Kivelä 2000, 42, 59, 67-68; Kääriäinen 2002, 235; Lehtilä 2001, 216; Lukkariniemi 2010, 153.

⁸⁴⁰ Kivelä 2000, 55, 67-68; Kääriäinen 2002, 201, 220, 235; Lukkariniemi 2010, 152-153, 155. Ei olekaan yllättävää, että Väyrynen viestitti Kairamon-Väyrysen ryhmässä vuonna 1985 keskustan ja kokoomuksen huonoja välejä. Puolueiden johtajat olivat eri aaltopituudella, puolueet olivat ajautumassa toistensa kanssa törmäyskurssille ja kokoomus oli Väyrysen sanoin ”epätoivoinen porukka” (SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 28.2.1985, 26.3.1985 ja 8.10.1985. Porvaripuolueiden huonosta yhteistyövalmiudesta myös KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Casimir Ehrnroothille 28.8.1986).

⁸⁴¹ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 11.12.1985; Koivisto 1994, 218-219; Väyrynen 1993b, 20, 162-163, 250.

⁸⁴² Näin arvioivat esim. Harri Holkeri Arkadia-klubin kokouksessa marraskuussa 1986, Ilkka Suominen Suomen teollisuuden keskusvaliokunnassa helmikuussa 1987 ja Paavo Väyrynen itse Kairamon-Väyrysen ryhmässä heti eduskuntavaalien jälkeen maaliskuussa 1987 (ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 19.2.1987; SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 18.3.1987; Kivelä 2000, 69. Myös Mansner 2005, 296).

⁸⁴³ Kääriäinen 2002, 240; Paloheimo 1994, 135, 139; Väyrynen 1993b, 20-22.

Paavo Väyrynen sai keskustajohtoiselle porvarihallitushankkeelleen tukea teollisuusvaikuttajilta. Heidän toimintansa oli luontevaa jatkoa K-80:n rahoittamiselle ja Kairamon-Väyrysen ryhmässä luoduille keskustakytöksille. EVA:n johtajaksi vuonna 1980 pestattu kokoomuslainen Juhani Kivelä esittää, että teollisuuden edustajat olisivat ryhmittyneet jo vuoden 1984 lopulla Paavo Väyrysen johtaman koalition tukijoiksi. Kauko Sipponen joutui EVA:n suunnittelukokouksessa 19.12.1984 varoittelemaan: ”Elinkeinoelämän on oltava nyt tarkkana, ettei käytetä liikaa poliittista valtaa.”⁸⁴⁴ Seuraavan vuoden syksyllä liike-elämän johtomiehet Kivelän mukaan jo vyöryttivät Paavo Väyrystä seuraavaksi pääministeriksi ja presidentiksi. Lisäksi Kivelä esittää Väyrysen itsensä viestittäneen hallituspohjan tulevaa muutosta eri tilaisuuksissa.⁸⁴⁵ Paavo Väyrynen puolestaan muistelee kuulleensa noihin aikoihin sosiaalidemokraattien ja kokoomuksen keskusteluista. Nämä yhteydet ajoivat keskustan puolustustaisteluun ja porvarihallitusvalmisteluihin.⁸⁴⁶ Ilmeisesti kaikki suuret puolueet vähintään virittelivät hallitusyhteistyötunnusteluita sekä toistensa kanssa että ohi viimeistään syksystä 1985 alkaen.

Samanaikaisesti teollisuuden suhteet SDP:hen kärjistyivät. TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamo lähetti Kalevi Sorsalle elokuussa 1986 kirjeen, joka evästi pääministeriä teollisuuden vaatimuksilla budjettineuvotteluita ajatellen. Sorsa koki TKL:n terveiset painostukseksi ja närkästyi. SDP:n kahdeksanhenkinen ministeriryhmä ilmoitti, ettei se osallistuisi TKL:n perinteisille rapuillallisille. Boikotti pakotti TKL:n perumaan kokonaan syyskuiset rapujuhlat Nokian edustuskartanossa Kirkkonummen Bätvikissa.⁸⁴⁷

⁸⁴⁴ Kivelä 2000, 61-63.

⁸⁴⁵ Kivelä 2000, 62-63. Hannu Lehtilä muistuttaa, että Kivelä saattaa sortua arvioissaan jälkiviisauteen, ja muistikuviiin on syytä suhtautua tällä varauksella (Lehtilä 2001, 126).

⁸⁴⁶ Väyrynen 1993b, 159-160, 250-251; myös SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 11.12.1985; Koivisto 1994, 218. Kivelä kuului kokoomuksessa sinipunayhteistyön kannattajiin, Väyrynen taas tähtäsi ensisijaisesti keskustapuolueen pysymiseen hallituksessa. Molemmat yrittävät luonnollisesti säilyttää vastapuolelle vastuun punamultayhteistyön päättymisestä ja uusien hallituskuvioiden hakemisesta kullissien takana.

⁸⁴⁷ ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto 1984-1987 maaliskuu, R-Ö. Kari Kairamo Kalevi Sorsalle 29.8.1986 ja SDP:n ministereiden sähkösanoma Kari Kairamolle 29.8.1986; Häikiö 2001b, 161-162; Uimonen 2011, 118. Jarmo Korhonen tarkentaa, että kirjeitä oli kaksi: Kairamon henkilökohtaisen kirjeen lisäksi Kairamon ja TKL:n toimitusjohtajan Timo Relanderin yhdessä lähettämä versio, joka oli ”suoraa puhetta ja vaikutti teollisuuden hätähuudolta” (Korhonen 2014, 519). Kairamo yritti jälkikäteen hillitä kirjeistä syntyneitä julkisuuskohua ja lepyttää loukkaantuneita sosiaalidemokraatteja sekä henkilökohtaisella pahoittelukirjeellä että TKL:n tiedotteella (ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto 1984-1987 maaliskuu, R-Ö. Kari Kairamo Kalevi

Rapujuhlaepisodi ei ollut yksittäistapaus, vaan kuvasti teollisuuden ja sosiaalidemokraattien suhteiden huononemista yleisemminkin. Suurteollisuuden edustajat olivat kyllästyneitä punamultavaltaan, jonka he kokivat sosiaalidemokraattien dominoimaksi.⁸⁴⁸ Konkreettinen osoitus tyytymättömyydestä oli vaikutusvaltaisten teollisuusjohtajien hanke hallituspuhjan muuttamiseksi. Aloitteentekijäksi on mainittu joko Kymi-Strömberg Oy:n pääjohtaja, vuorineuvos Casimir Ehrnrooth tai Nokian pääjohtaja Kari Kairamo. Martti Häikiö korostaa Kairamon poikkeuksellista poliittista aktiivisuutta ja tulkitsee tämän olleen hankkeen kantavana voimana.⁸⁴⁹ Häikiön tulkinta tukee Paavo Väyrysen kertomaa, jonka mukaan Kairamon yhteydenotto toukokuussa 1986 käynnisti teollisuuden ja keskustapuolueen, kokoomuksen sekä RKP:n johtajien keskustelut tulevasta hallitusratkaisusta.⁸⁵⁰

Kairamon toukokuinen viesti Väyrykselle oli, että eduskunnan porvarienemmistön tulisi päästä paremmin vaikuttamaan talous- ja teollisuuspolitiikkaan. Eduskuntavaalien jälkeen valtaan piti saada teollisuusystävällistä politiikkaa harjoittava kolmen tai porvaripuolueiden hallitus, jonka pääministeriksi tulisi Paavo Väyrynen. Keskustelukumppanit pitivät tällaisen hallituksen aikaansaamista vaikeana, mutta presidentti Koiviston parlamentarismipuheiden perusteella mahdollisena. Väyrysen mukaan hän, kokoomuksen Ilkka Suominen ja RKP:n Christoffer Taxell tapasivat juhannuksena ja saavuttivat periaatteellisen yhteisymmärryksen tulevan hallitusratkaisun perusteista. Puoluejohtajat suostuivat keskusteluyhteyksiin teollisuusvaikuttajien kanssa, mutta painottivat riippumattomuuttaan talouselämästä. Keskustelut käynnistyivät loppukesästä ja kokoontumisia oli useita. Teollisuuden edustajista mukana olivat Kairamon lisäksi ainakin Rauma-Repolan toimitusjohtaja Antti Potila, A. Ahlström Oy:n pääjohtaja Krister Ahlström sekä Kaso Oy:n toimitusjohtaja Heikki Bachman. Markku Mansner huomauttaa, että teollisuuden järjestöt ja niiden johtajat pidettiin tarkoituksella keskusteluista sivussa. TKL:n puheenjohtaja Kairamon sekä hallituksen jäsen Potilan ja STK:n hallituksen puheenjohtaja Ahlströmin sekä johtokunnan ja hallituksen jäsen Bachmannin välityksellä järjestöjen sisäpiiri oli kuitenkin kytköksissä hallitushankkeeseen.⁸⁵¹

Sorsalle 1.9.1986; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1986. TKL:n hallituksen kokous 4.9.1986. Tiedote 2.9.1986).

⁸⁴⁸ Häikiö 2001b, 166.

⁸⁴⁹ Häikiö 2001b, 165-167.

⁸⁵⁰ Väyrynen 1993b, 183.

⁸⁵¹ Häikiö 2001b, 167; Mansner 2005, 296; Väyrynen 1993b, 183-185.

Väyrynen kertoo, että tapaamisissa hahmoteltiin vaalien jälkeistä talous- ja teollisuuspolitiikkaa, mutta Suomen mukaan varsinaisesta hallitusohjelmasta ei keskusteltu. Teollisuuden edustajat lupasivat julkisen keskustelun avulla tukea porvarileirin vaalimenestystä ja pedata halutunlaista hallitusratkaisua. Lisäksi teollisuusmiehet sitoutuivat varmistamaan porvaripuolueille riittävän vaalirahoituksen. Rahoituksen vastineeksi teollisuusmiehet vaativat puoluejohtajilta kirjallisen henkilökohtaisen sitoumuksen vaalien jälkeisestä yhteistyöstä. Suominen, Taxell ja Väyrynen allekirjoittivat joulukuussa 1986 ruutupaperille käsin kirjoitetun muistion, jossa he lupasivat myötävaikuttaa laajapohjaisen enemmistöhallituksen muodostamiseen. Jos (tai kun) sosiaalidemokraattien vastustus estäisi tavoitteen toteutumisen, pyrkisivät porvaripuolueet muodostamaan keskustajohtoisen porvarihallituksen. Sopimuksen sinetöi vakuutus, ettei kukaan allekirjoittajista osallistuisi ”sellaisen hallituksen muodostamiseen, johon jokin edustamistamme puolueista osallistuu ilman kahta muuta”.⁸⁵² Allekirjoitettu sitoumus suljettiin erään teollisuusjohtajan kassakaappiin, mistä paperi on saanut nimen kassakaappisopimus. Vastoin huhuja kyseessä ei ollut Kairamon kassakaappi, vaan Jarmo Korhosen mukaan sopimuksen talletti Kymi-Strömberg Oy:n Vesa Vainio.⁸⁵³

Teollisuusjohtajat ja porvaripuolueiden puheenjohtajat eivät olleet syksyn 1986 ainoita liikkeelle lähtijöitä. Myös sinipunahan puuhamiehet aktivoituivat. SDP:ssä sinipunahan ideologina oli Paavo Lipponen, jolta ilmestyi joulumarkkinoille kokoomusyhteistyötä pohjustanut kirja *Muutoksen suunta*.⁸⁵⁴ Kokoomuksen sisällä SDP-suhteita kehitti entisen kansanedustajan Pentti Sillantauksen johtama Arkadia-klubi.⁸⁵⁵ Klubilaisten tavoitteena oli

---

⁸⁵² Korhonen 2014, 322-327; Väyrynen 1993b, 185-187. *Suomenmaa* julkaisi sopimustekstin keväällä 1987 Holkerin sinipunahallituksen nimittämisen jälkeen osoittaakseen, että kokoomus oli pettänyt keskustapuolueen. Muistio löytyy sanasta sanaan myös Paavo Väyrysen muistelmista. Alkuperäistä sopimusta ei ole Markku Mansnerin mukaan koskaan nähty julkisuudessa. Jarmo Korhosen mukaan puoluejohtajat allekirjoittivat paperin kukin erikseen eri päivinä, joten siinä ei ole päiväystä (Korhonen 2014, 326-327; Mansner 2005, 297; Väyrynen 1993b, 186-187). Markku Kuisman ja Teemu Keskisarjan mukaan myös suuret liikepankit osallistuivat kevään 1987 eduskuntavaalitaisteluun tavanomaista suuremmalla rahoituspanoksella (Kuisma & Keskisarja 2012, 257). Varsinaisessa kassakaappisopimuksessa pankinjohtajat eivät kuitenkaan olleet osallisina.

⁸⁵³ Häikiö 2001b, 168; Korhonen 2014, 327; Mansner 2005, 296-297; Saari 2000, 138.

⁸⁵⁴ Yliaska 2014, 235-236.

⁸⁵⁵ Arkadia-klubi toimi vuosina 1979–1999, ja sen keskeisenä tavoitteena oli SDP-yhteistyön rakentaminen. Klubi sai nimensä kokoontumispaikkana toimineesta Arkadia-kabinetista, joka sijaitsi Pentti Sillantauksen johtaman Alkon omistamassa Hankkijan talossa Helsingissä. Klubin jäseniin kuuluivat ennen sinipunahallituksen syntyä Sillantauksen lisäksi Pekka Alanen, Jarmo Heiniö, Harri Holkeri, Matti Jaatinen, Juhani Kivelä, Pentti Kivinen, Heikki Perho, Toivo T. Pohjala, Ulla Puolanne, Veikko Tavastila, Jouni Veinio, Ilkka Viippola sekä käynnistysvaiheessa hetken aikaa Erkki Pihkala (Kivelä 2000, 6, 37-38; Lehtilä 2001, 124).

saattaa kokoomus hallitukseen ”paraatiovesta”, ei ottopoikina tai apupuolueena, ja mieluiten yhteistyössä sosiaalidemokraattien kanssa. Klubilaiset tehostivat työskentelyään sinipunaa hyväksi syksyllä 1986 ja tiivistivät yhteydenpitoaan SDP:n suuntaan. Arkadialainen Ilkka Viippola valmisteli yhdessä sosiaalidemokraattien Eero Tuomaisen kanssa ohjelmaluonnosta sinipunahallitusta varten. Alpo Rusin käsityksen mukaan luonnoksen oli tarkoitus pudottaa keskustapuolue pois hallituksesta ohjelmallisin syin. Rusi kiteyttää koko syksyn 1986 asetelman: ”Vastakkain olivat Väyrysen Kairamo-klubi ja Sorsan Arkadia-klubi.”⁸⁵⁶

Hallitus pohjaa koskeneessa vastakkainasettelussa Elinkeinoelämän valtuuskunta asettui ennemmin sinipunaa kuin teollisuusvetoisen porvarihallitushankkeen kannalle. Linkkinä EVA:n ja Arkadia-klubin välillä toimi kokoomuslainen EVA-johtaja Juhani Kivelä, jolla oli tärkeä rooli kokoomuksen ja SDP:n välisessä yhteydenpidossa. Jarmo Korhosen mukaan myös Max Jakobson oli tekemisissä arkadialaisten kanssa. Lisäksi EVA maksoi laskut lounaista, joiden yhteydessä SDP:n ja kokoomuksen edustajat valmistelivat yhteistä ohjelmaluonnostaan.⁸⁵⁷ EVA ei kuitenkaan varsinaisesti ottanut kantaa hallitusspekulaatioihin, vaan pysytteli vuoden 1982 presidentinvaaleista tutussa tarkkailijan roolissaan. Toimitusjohtaja Kauko Sipposen mukaan liike-elämän intressiä palveli parhaiten mahdollisimman matala profiili, ja hän yritti varoittaa teollisuusmiehiä liian innokkaasta politikoinnista.⁸⁵⁸ Ville Yliaskan mukaan EVA jättäytyi ulos vaalitaistelusta, koska ilmapiiri oli ennen vaaleja muutenkin liike-elämälle suotuisa.⁸⁵⁹

EVA:n kannanilmaisuna voi korkeintaan pitää sitä, että valtuuskunnan toimiva johto ei ollut mukana teollisuuden ja porvaripuolueiden kassakaappisopimuksessa. EVA:sta eläkkeelle vetäytynyt, mutta valtuuskunnan taustalla edelleen vaikuttanut Max Jakobson piti dynaamisen, rakennemuutosta edistävän talouspolitiikan aikaansaamista välttämättömänä.

⁸⁵⁶ Kivelä 2000, 59, 66, 69; Rusi 2007, 525, lainaus 524.

⁸⁵⁷ Korhonen 2014, 52; Marttila 2015, 138. Aihetodisteen EVA:n tuesta sinipunalle antaa myös Arkadian johtohahmon Pentti Sillantauksen ja EVA:n luojaan Päiviö Hetemäen (k. 1980) välinen läheinen kytkös. Kivelän mukaan Hetemäki oli toiminut Sillantauksen tukijana ja esikuvana. Sillantaus puolestaan vaali Hetemäen (ja EVA:n) ajamaa konsensuspolitiikkaa. Asevelihenki luonnehti sekä Hetemäen että Sillantauksen poliittista ajattelua. Esimerkiksi Lehtilä taas liittyy sinipunahallituksen aseveliakselin perintöön, jota myös EVA:n SDP-yhteistyö osaltaan ilmensi (Kivelä 2000, 11-12, 16; Lehtilä 2001, 12).

⁸⁵⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1986. EVA:n syyskokous 24.11.1986. Kauko Sipposen: PM ‘Poliittinen tilanne 24.11.1986’; Kivelä 2000, 61.

⁸⁵⁹ Yliaska 2014, 237.

Hän ei kuitenkaan pitänyt järkevänä sitoutumista mihinkään tiettyyn hallituskoalitioon. Eduskuntavaaleissa tavoitteena tuli olla porvarienemmistön kasvattaminen, mutta porvarillisen enemmistöhallituksen muodostaminen vaalien jälkeen ei saanut olla itsetarkoitus. Oleellista oli harjoitetun talouspolitiikan sisältö, ei puoluepolitiikka. Jakobson korosti myös, ettei kontakteja SDP:hen saisi laiminlyödä. Talouspoliittisten keskustelujen jatkaminen sosiaalidemokraattien johdon kanssa oli hänestä tärkeää.⁸⁶⁰

EVA:n valtuuskunnan jäseniin lukeutui porvarihallitushankkeen kantavia voimia, kuten Krister Ahlström, Casimir Ehrnrooth ja Kari Kairamo.⁸⁶¹ Omien jäseniensä ja tilaisuuksiensa kutsuvieraiden avulla EVA pysyi hyvin informoituna tilanteen kehityksestä hallitusrintamalla. EVA:n kautta kulki myös vaikuttajien välisiä viestejä. Kivelä pitää tärkeinä esimerkiksi Erkki Liikasen puheenvuoroja EVA:n tilaisuuksissa alkuvuodesta 1982 ja 1983. Niissä Liikasen viestitti kokoomuksen suuntaan ”SDP:n avointa realismia” ja hallituspoliittisen ajattelun murrosta. Paavo Väyrynen puolestaan uumoili hallituskuvioiden muutosta EVA:n yhteiskuntasuhdeseminaarissa keväällä 1985. Syyskokouksessa 1986, siis vähän ennen kassakaappisopimuksen allekirjoittamista, Kivelä kertoo Väyrysen pitäneen pääministeriyttään jo itsestään selvänä. Tiiviistä sinipunayhteyksistä tietoinen Kivelä varoitti Väyrystä pitämästä porvarihallituksen syntymistä vielä varmana.⁸⁶² Toimitusjohtaja Kauko Sipponen luonnehti tammikuussa 1987 Sorsan hallitusta liian väsyneeksi ja voimattomaksi toteuttamaan tarpeellisia uudistuksia. Sipponen ei puuttunut hallituspohjaan suoraan, mutta toivoi uudelta hallitukselta pirteyttä

---

⁸⁶⁰ KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Casimir Ehrnroothille 13.6.1986 ja 28.8.1986. Max Jakobson ei ollut innoissaan porvarihallitusajatuksista, jonka tiellä oli useita epävarmuustekijöitä. Hän varoitteli, että porvarillinen enemmistöhallitus tarjoaisi sosiaalidemokraateille tehokkaan propagandavälineen. He voisivat vedota ”oikeistovaaraan” ja pelotella kansalaisia väittämällä, että porvarihallitus toisi Suomeen hyvinvointipalveluiden karsimiseen johtavan thatcherismin. Kokoomuksen hallitukseen osallistumiseen ei Jakobsonin mielestä liittynyt tosiasiallista ulko- eli idänpoliittista riskiä. Sekä poliitikot että yleinen mielipide olivat silti alttiita Neuvostoliitolla pelottelulle, joten ulkopoliittisen aseiden vaikutusta ei tullut vähätellä. Presidentti Koiviston ajatuksista ei ollut tietoa, mutta Jakobson muistutti, että hallitusta muodostettaessa presidentin valta olisi ylimmillään. Hän oletti, että Koivisto suhtautui varovasti ja epäilevästi hallituspohjan muuttamiseen eikä halunnut antaa Paavo Väyrykselle suuren koalition pääministerin paikkaa. Suuri ongelma oli myös porvarillisten puolueiden heikko tai oikeastaan olematon yhteistyövalmius. Niiden tahdosta ja kyvystä toteuttaa realistista talouspolitiikkaa, ”johon väistämättömästi sisältyisi vähemmän populaareja aineksia”, ei voinut mennä takuuseen.

⁸⁶¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1986. EVA:n syyskokous 24.11.1986; Häikiö 2001b, 167; Lehtilä 2001, 180; Väyrynen 1993b, 184-185.

⁸⁶² Kivelä 2000, 51-53, 62, 69. EVA:n yhteiskuntasuhdeseminaareista ks. Tarkka 2002, 127-128.

ja uudistushaluisuutta. Rivien välistä voi lukea hyvästit punamullalle ja tervetuloivotuksen uudelle hallituskokoonpanolle.⁸⁶³

Sinipuna suututtaa teollisuuden

Eduskuntavaalit käytiin 15.–16.3.1987. Äänestystulos oli vaalimatematiikan ansiosta eriskummallinen: SDP menetti yli 100 000 ääntä mutta ainoastaan yhden kansanedustajanpaikan. Kokoomus sai ”onnenkantamois-vaalivoiton” eli reilun 7000 äänen lisäyksellä eduskuntaan peräti yhdeksän uutta kansanedustajaa. Myös keskiryhmät lisäsivät paikkamääräänsä. Eduskunnan porvarillinen enemmistö kasvoi vahvimmilleen vuosikymmeniin lukemin 124–76. Tilanne vaikutti lupaavalla kassakaappisopimuksen solmineiden porvaripuolueiden johtajien ja heitä tukeneiden teollisuusmiesten kannalta. Puoluejohtajien toisilleen – ja teollisuudelle – antama henkilökohtainen sitoumus näytti olevan realisoitavissa poliittiseksi todellisuudeksi.⁸⁶⁴ Kannatustaan menettäneet sosiaalidemokraatit valmistautuivat lähtemään oppositioon.⁸⁶⁵ Kassakaappisopimuksen ja porvarihallituksen tielle astui kuitenkin presidentti Mauno Koivisto. Hän pääsi viimeistään vaalien jälkeen selville sopimuksen olemassaolosta, provosoitui ja päätti estää suunnitelman toteutumisen.⁸⁶⁶ Koivisto ei omien sanojensa mukaan aikonut kellyä valmiiksi petattuun petiin.⁸⁶⁷

Koivisto antoi hallitustunnustelijan tehtävän luottomiehelleen Esko Rekolalle. Tällä nimityksellä Koivisto sivuutti perinteisen käytännön antaa selvittelytehtävä eduskunnan puhemieselle. Puhemies Ilkka Suominen ei presidentille kelvannut, koska hän olisi

⁸⁶³ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: Lyhennelmä puheesta ‘Muutos ja murros yhteiskunnassamme’ 14.1.1987.

⁸⁶⁴ Kivelä 2000, 70; Kääriäinen 2002, 237, 239.

⁸⁶⁵ Koivisto 1994, 231–232; Väyrynen 1993b, 21.

⁸⁶⁶ Muistelmiensa perusteella Koivistolla oli epämääräisten huhujen perusteella sopimuksen olemassaolosta pelkkä epäily, ja käsitys konkretisoitui vasta vähitellen kevään 1987 kuluessa. Paavo Väyrysen käsityksen mukaan Koivisto olisi kuullut suunnitelmista Holkerin välityksellä heti tuoreeltaan. Tuolloinen SDP:n puoluesihteerinä Erkki Liikanen on kertonut teollisuuden edustajien informoineen häntä sopimuksesta viikkoa ennen vaaleja. Liikaselta tieto olisi todennäköisesti kulkeutunut Koivistonkin korviin. Myös Risto Uimonen otaksuu Koiviston saaneen viestejä sopimuksesta jo ennen vaaleja. RKP:n puheenjohtaja Christoffer Taxell puolestaan muistaa kertoneensa porvarihallituskavailuista Holkerille paljon ennen vaaleja. Holkeri taas ei muista käyneensä kassakaappisopimusta koskeneita keskusteluja ennen kuin vaalien jälkeen (Koivisto 1994, 229, 231; Mansner 2005, 300; Uimonen 2011, 176; Väyrynen 1993b, 187). Sillä, kuka tiesi sopimuksesta ja koska, on ollut merkitystä lähinnä eri toimijoiden keskinäisissä välienselvittelyissä ja arvioitaessa sitä, kuinka suunnitelmallista ja määrätietoista presidentti Koiviston toiminta Holkerin hallitusta muodostettaessa oli.

⁸⁶⁷ Koivisto 1994, 237.

Koiviston sanoin pyrkinyt ”aikaansaamaan tapahtuneita tosiasioita” eli toteuttamaan Väyrysen-johtoisen porvarihallituksen.⁸⁶⁸ Rekolan saama tunnustelutehtävä kolmen suuren hallituksen muodostamiseksi epäonnistui, kun SDP ilmoitti odotusten mukaisesti, että edellytyksiä ei ollut. Tämän jälkeen Koivisto antoi 10.4.1987 hallitustunnustelijan tehtävän kokoomuksen Harri Holkerille. Holkerin tehtävänanto oli selvittää ensisijaisesti kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien tai toissijaisesti porvarillisen enemmistöhallituksen mahdollisuus.⁸⁶⁹ Kassakaappisopimuksen arkkitehdit alkoivat hätäntyä. Holkeri kertoi Koivistolle, että liike-elämän edustajat olivat pyytäneet tapaamista hänen kanssaan Suomen Pankissa. Holkerin ennakkotiedon mukaan tarkoituksena oli ylipuhua hänet Paavo Väyrysen johtamaan hallitukseen. Koiviston kommentti oli, että ”[s]ehän on erikoista tuo Paavon suosio tuolla teollisuuden puolella”.⁸⁷⁰ Porvarihallitus oli kuitenkin auttamatta lipeämässä käsistä. Holkeri saattoi jo 13.4.1987 ilmoittaa presidentille, että kokoomus ja SDP olivat pääsemässä yhteisymmärrykseen hallituspohjasta. Alustavien tunnustelujen pohjalta Koivisto nimitti Holkerin hallituksen muodostajaksi 21.4.1987. Pääpuolueiden lisäksi hallitusneuvotteluihin tulivat mukaan RKP ja SMP.⁸⁷¹

Samana päivänä pidetyssä STK:n johtokunnan kokouksessa toimitusjohtaja Pentti Somerto tiesi kertoa, että neuvottelut todennäköisesti johtaisivat hallituksen syntyyn. Puheenjohtaja Krister Ahlström kritisoi, ”että presidentin taholta toimeksiannon muotoilu hallitustunnusteluissa on varsin kovaa porvaripuolen hajottamista”. Nokian varatoimitusjohtaja, Kairamon-Väyrysen ryhmään kuulunut Harry Mildh liputti edelleen porvarihallituksen puolesta: ”Jos se nyt ei ole mahdollista, niin milloin se sitten olisi?”⁸⁷²

⁸⁶⁸ Lehtilä 2001, 132; Uimonen 2011, 177.

⁸⁶⁹ Koivisto 1994, 246-247, 252-253; Lehtilä 1998, 219; Lehtilä 2001, 122; Rekola 1998, 321-322. Rekola kiinnittää huomiota Holkerin tehtävänannon sanamuotoon. Hän kehuu Koiviston palauttaneen sanavalinnallaan pitkään pannassa olleen käsitteen ”porvarillinen”, joka oli poliittisessa kielenkäytössä totuttu häveliäästi korvaamaan sanalla ”ei-sosialistinen”. Koiviston mielestä termi oli liian kielteinen ja kuulosti lähestulkoon samalta kuin ”sosialistisen vastainen” (Koivisto 1994, 246-247; Rekola 1998, 232). Koivisto oli pohjustanut Holkerin pääministeriyttä hyvissä ajoin ennen vaaleja. Holkeri vakuuttaa, että konkreettisia keskusteluja pääministeriydestä käytiin silti vasta vaalien jälkeen. Koiviston ehdotuksesta presidentti ja presidentin pääministeriehdokas hoitivat keskustelunsa puhelimitse, jotta ”näyttävä kulkeminen” ei herättäisi huomiota (Koivisto 1994, 236; Uimonen 2011, 175-176). Presidentin lisäksi Holkeria lähestyi hallitusasiassa SDP:n puheenjohtaja Sorsa. Hän ilmoitti Holkerille Suomen Pankin aamukahvipöydässä 1.4.1987, että SDP olisi valmis hallitusyhteistyöhön kokoomuksen kanssa. Ajankohdasta huolimatta kyseessä ei ollut aprillipila, vaan Sorsa ilmaisi samalla – sittemmin toteutuneen – halukkuutensa ryhtyä Holkerin johtaman hallituksen ulkoministeriksi (Lehtilä 2001, 132).

⁸⁷⁰ Koivisto 1994, 250.

⁸⁷¹ Koivisto 1994, 256, 260.

⁸⁷² ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1986–1987. Myös Mansner 2005, 301, 305.

EVA:n työvaliokunta käsitteli kokouksessaan pari päivää myöhemmin Paavo Pirttimäen muistiota poliittisesta tilanteesta. Pirttimäki arvioi kokoomuksen pääsevän uuteen hallitukseen paraatiovesta. Myös pääministerin paikka olisi ”otettavissa”. Kokoomuksen todennäköisimpänä hallituskumppanina hän piti SDP:tä.⁸⁷³ Kirjeessään puheenjohtaja Mika Tiivolalle 27.4.1987 toimitusjohtaja Kauko Sipponen piti Holkerin pääministeriyttä jo melko varmana. Lisäksi hän toivoi, että Ilkka Suomisesta tulisi uuden hallituksen kauppa- ja teollisuusministeri.⁸⁷⁴

Kokoomuksen, SDP:n, RKP:n ja SMP:n hallitusneuvottelut sujuivat hyvin ja hallitusohjelma saatiin kasaan viikossa. Mauno Koivisto nimitti kokoomuksen, SDP:n, RKP:n ja SMP:n sinipunahallituksen 30.4.1987.⁸⁷⁵ Ministereiksi pääsivät myös kassakaappisopimuksen allekirjoittajat Ilkka Suominen (kok.) kauppa- ja teollisuusministerinä ja Christoffer Taxell (rkp.) opetusministerinä. Kokoomus nousi viimein hallitukseen 21 oppositiovuoden jälkeen, ja Holkerista tuli ensimmäinen kokoomuslainen pääministeri neljään vuosikymmeneen. Kokoomuksen ja etenkin Arkadia-klubin tunnelmat olivat juhlat. Holkerin sinipunahallituksen synty osoitti, että kaikki suuret puolueet olivat nyt hallituskelpoisia ja eri hallituspohjavaihtoehdot siten mahdollisia.⁸⁷⁶

Porvarihallitusta ajaneille teollisuusmiehille Holkerin hallituksen nimittäminen oli luonnollisesti pettymys. Kuten Mansner muistuttaa, teollisuudessa ja Etelärannan järjestöissä oli silti myös sinipunaa kannattajia.⁸⁷⁷ Liike-elämän edustajista etenkin EVA

⁸⁷³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1987. EVA:n työvaliokunnan kokous 23.4.1987.

⁸⁷⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1987. Johtoryhmä. Kauko Sipponen Mika Tiivolalle 27.4.1987.

⁸⁷⁵ Koivisto 1994, 260; Lehtilä 2001, 137.

⁸⁷⁶ Kivelä 2000, 72; Lehtilä 2001, 116; Lukkariniemi 2010, 155; Paloheimo 1994, 137; Uimonen 2011, 178. Esimerkiksi Esko Rekola näkee hallituksen synnyssä vielä syvällisempää symboliikkaa. Hänen mukaansa kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien tasaväkinen hallitusyhteistyö merkitsi kansallisen eheytyksen lopullista sinettiä vuoden 1918 sisällissodan jäljiltä (Rekola 1998, 327). Holkerin hallitus oli Suomen ensimmäinen enemmistöhallitus, jossa maalaisliitto/keskustapuolue ei ollut mukana. Oppositioasema oli puoluesihteerin Seppo Kääriäisen sanoin keskustalle ennen kokematon, hankala ja traumaattinen. Oppositioon joutuminen oli odottamaton takaisku eduskuntavaalimenestyksestä iloinneille ja optimistisille tulevaisuudentoiveita elätelleille keskustalaisille. Puolueen kohtalo nostatti keskustan sisällä kitkerän jälkiselvittelyn ja rajun itsekritiikin aallon, jos kohta myös presidentti Koiviston toiminta herätti katkeruutta. Erityisen kovasti sinipunaa syntyi koetteli puheenjohtaja Paavo Väyrystä, joka jäi kassakaappisopimuksen solmineista puoluejohtajista ainoana hallituksen ulkopuolelle. Väyrynen ei päässyt edes eduskunnan puhemieheksi, vaan paikka meni SDP:n Matti Ahteelle (Kääriäinen 2002, 240-242; Mansner 2005, 301; Paloheimo 1994, 137; Väyrynen 1993b, 22, 305, 311).

⁸⁷⁷ Mansner 2005, 304.

otti Holkerin hallituksen vastaan hyvillä mielin. Eläköityneen toimitusjohtaja Max Jakobsonin mukaan hallitusratkaisu merkitsi, että puoluepolitiikka vastasi viimein jälkiteollista, kaupunkilaistunutta ja keskiluokkaistunutta yhteiskunnallista todellisuutta, jossa oikeisto-vasemmisto-jaottelu oli aikansa elänyt.⁸⁷⁸ Jo ennen täyttä varmuutta hallituspohjasta Paavo Pirttimäki arvioi EVA:n työvaliokunnassa syntymässä ollutta sinipunaa myönteisin sanankääntein. Hallituspohjan muutosta hän piti tärkeänä sekä Suomen ulkoisen kuvan että sisäpolitiikan uskottavuuden kannalta. Pirttimäki povasi sinipunayhteistyölle pitkää ikää, ja kokoomus ja SDP ovatkin sittemmin löytäneet toisensa hallitusneuvotteluissa useasti.⁸⁷⁹

Vaikka kassakaappisopimus kariutui, teollisuus ei jäänyt seuraamaan hallitusneuvotteluita sivusta. STK ja TKL pyrkivät vielä vaikuttamaan hallitusohjelman sisältöön. Toimitusjohtaja Pentti Somerto suhtautui alun perin toiveikkaasti STK:n mahdollisuuksiin vaikuttaa hallitusohjelmaan, ja laki- ja sosiaaliosaston johtaja Lasse Laatonen nimitettiin yhteyshenkilöksi työnantajien ja Holkerin esikunnan välille. Toisaalta Nokian varatoimitusjohtaja Harry Mildh epäili STK:n johtokunnassa, että sosiaalidemokraatit onnistuisivat harhauttamaan kokemattomat kokoomuslaiset neuvottelijat tarjoamalla ylimalkaista hallitusohjelmaa, jonka yksityiskohdista jouduttaisiin myöhemmin kiistelemään asia asialta. Tavoitteena tuli hänen mielestään olla mahdollisimman yksityiskohtainen ohjelma. Mildhin toive ei toteutunut, vaan esimerkiksi hankalassa työelämän uudistamiskysymyksessä hallitusneuvottelijat tekivät niin sanotun nahkapäätöksen. Hallitusohjelma ei määritellyt uudistuksen sisältöä, vaan sisällöstä päättämisen lykkäytyi myöhemmäksi. Teollisuuden edustajat kokivat ylipäätään, että sosiaalidemokraatit saivat saneltua hallitusneuvotteluiden tahdin ja hallitusohjelman sisällön. STK piti osia ohjelmasta kuin toisintona SAK:n vaatimuslistasta.⁸⁸⁰

⁸⁷⁸ KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson Giscardille 16.6.1987.

⁸⁷⁹ Holkerin hallituksen (1987–1991) jälkeen sinipunapohjalta on muodostettu Lipposen I (1995–1999) ja II (1999–2003) sekä Kataisen (2011–2014) ja Stubbin (2014–2015) hallitukset. Ks. myös Lehtilä 2001, 162; Lukkariniemi 2010, 156.

⁸⁸⁰ ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 19.3.1987. Muistio ‘Uuden hallituksen ohjelmaan vaikuttaminen; TKL:n kannalta keskeisiä asiakokonaisuuksia’, 17.3.1987; ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1986–1987. STK:n johtokunnan kokous 21.4.1987; Kahri, Tapani (2001) Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat. Helsinki: Otava. 256; Kivelä 2000, 73; Lehtilä 2001, 139; Mansner 2005, 306, 308.

Hallitusneuvotteluista kantautuneet tiedot huolestuttivat Kari Kairamo, jonka aloitteesta TKL kutsui koolle STK:n, MTK:n, Suomen yrittäjien keskusliiton ja Pienteollisuuden keskusliiton edustajien kokouksen 29.4.1987. Keskusteluiden aiheena oli hallitusohjelma. Kokoontumisesta annettiin tiedotusvälineille huolestunutta ilmapiiriä kuvastanut tiedote. Sen mukaan järjestöjen keskinäisen yhteistyön tiivistäminen oli välttämätöntä yritystoiminnan edellytysten turvaamiseksi. Uimonen tulkitsee tiedotteen merkinneen epäluottamuslausetta uudelle hallitukselle jo ennen kuin sitä oli edes nimitetty, päätösten tekemisestä puhumattakaan. Lehdistö leimasi tapaamisen ”kriisikokoukseksi”, minkä Kairamo yritti tuoltuneena kiistää. Markku Mansnerin mukaan teollisuuden järjestöissä ei vallinnut kriisitunnelma, mutta kriittinen tunnelma kylläkin.⁸⁸¹ Kriittisyys purkautui ulos kärjekkäinä lausuntoina. Esimerkiksi STK:n tuorelle hallitukselle järjestämällä illallisilla toukokuun alussa toimitusjohtaja Somerto moitti, että hallitus oli tunkeutunut työmarkkinajärjestöjen tontille suunnitellessaan hallitusohjelmassa työelämän uudistuksia. Siitä seuraisi pahimmassa tapauksessa ”Puolan tie”⁸⁸²: tankit, pamput ja miliisi. Mansner kertoo, että Somerton haukut muuttivat illallisten viileän tunnelman suorastaan hyytäväksi.⁸⁸³

Teollisuuden edustajat käyttivät kovia sanoja myös muissa yhteyksissä. Esimerkiksi Kairamon-Väyrysen ryhmä pohti kaksi viikkoa Holkerin hallituksen nimittämisen jälkeen pessimistisissä tunnelmissa, ”miten tästä eteenpäin”. Kari Kairamo ei nähnyt hallitusohjelmassa mitään myönteistä, vaan piti hallitusta huonona sekä ohjelmansa että politiikkansa puolesta. STK:n Matti Korhosen mielestä hallitusohjelma oli ”heikoimpia mitä on nähty”, joten hallitusta sai ja piti arvostella.⁸⁸⁴ TKL:n kevätkokouksessa, siis keskusteluryhmää julkisemmalla foorumilla ja keskusliiton puheenjohtajan ominaisuudessa, Kairamo esiintyi sovitteluvaan sävyyn. Puheenjohtajan mukaan teollisuus kohdisti hallituksen toimintaan ”poikkeuksellisen suuria odotuksia”. Hän kuvasi hallitusohjelmaa konkreettiselta anniltaan niukaksi mutta piti useita sen tavoitteita hyvinä. Veropolitiikkaa ja työelämän uudistamista koskeviin ohjelmakohtiin Kairamo suhtautui varauksella, mutta lupasi, että hallitusta arvioitaisiin vasta käytännön politiikan perusteella. Kairamo toivoi tiivistä yhteistyötä hallituksen ja teollisuuden välille ja puolusteli

⁸⁸¹ Mansner 2005, 307-308; Uimonen 2011, 182-183.

⁸⁸² Puolassa hallitus nujersi parhaillaan voimakkain ottein Solidaarisuus-ammattiliittoa.

⁸⁸³ Lehtilä 2001, 180; Mansner 2005, 310.

⁸⁸⁴ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 13.5.1987.

teollisuuden edustajien hallitukseen kohdistamaa arvostelua edellytyksenä avoimelle, rakentavalle yhteistyösuhteelle.⁸⁸⁵

Kairamon puhe heijasteli tunteja Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan kokouksessa pari päivää aiemmin. Keskusvaliokunta käsitteli STK:n ja TKL:n laatimaa muistiota, jonka mukaan hallitusta tuli ”ensisijaisesti arvioida tekojen mukaan” ja joka antoi kiitosta hallitusohjelman talouspoliittisille tavoitteille. Muistio kiinnitti kuitenkin huomiota hallitusohjelman tulkinnanvaraisuuteen ja konkretian puutteeseen. Lisäksi hallituksen paikkajako antoi merkittävimmät ministerinpestit sosiaalidemokraateille. Keskusvaliokunnan mielestä hallitusohjelman kritisointi oli ollut perusteltua ja sitä oli syytä edelleen jatkaa. Vain julkisten kannanottojen avulla voitiin hallituksen käytännön päätöksiin vaikuttaa. Puheenvuorojen tuli kuitenkin pysyä asiallisina. Erityisen tärkeänä keskusvaliokunta piti yhteydenpitoa kokoomuksen suuntaan, mikä kuvastaa luottamusta siihen, että teollisuus pystyisi kokoomuslaisten ministerien kautta vaikuttamaan hallituksen politiikkaan.⁸⁸⁶

Kokoomuksen hallitukseen pääsy oli ollut liike-elämän pitkäaikainen haave ja herätti periaatteessa toiveita liike-elämän edustajissa. Holkerin hallituksen ohjelma ei kuitenkaan lunastanut liike-elämässä eläteltyjä toiveita siitä, että kokoomuksen hallituspaikka merkitsisi talouspoliittista mullistusta. Puolueen mukana olo päinvastoin vain korosti hallituksen talouspoliittisten linjanvetojen tuottamaa pettymystä.⁸⁸⁷ Sitä paitsi kokoomus oli kulkenut hallitukseen väärää tietä – ei kassakaapin kautta vaan paraatiovista – ja väärän hallituskumppanin kanssa. Esimerkiksi STK:n Matti Korhonen piti kokoomuksen naiivia intoa lähteä hallitukseen yhdessä SDP:n kanssa halveksuttavana. Kokoomus oli jo pitkään korostanut palkansaajapuolueen rooliaan, ja sinipunayhteistyö oli omiaan vahvistamaan vaikutelman todeksi. Korhonen luonnehti, että kyseessä oli ”kaikkien palkansaajien ja

⁸⁸⁵ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 20.5.1987. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe.

⁸⁸⁶ ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 18.5.1987 ja STK:n ja TKL:n muistio ‘Teollisuuden näkökohtia hallitusohjelmasta’, 15.5.1987. Ks. myös ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987 – tammikuu 1988, A-J. Kari Kairamo Harri Holkerille 15.4.1987; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 7.5.1987.

⁸⁸⁷ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 20.5.1987; Jensen-Eriksen 2008, 153; Lehtilä 2001, 181.

byrokr[attien] hallitus”.⁸⁸⁸ Toisaalta myös kokoomus itse teki pesäeroa teollisuuteen. Pääministeri Holkeri ilmoitti STK:n ja TKL:n *Teollisuusviikko*-lehden haastattelussa, että kokoomus ei istunut hallituksessa teollisuuden mandaatilla. Myös puheenjohtaja, kauppa- ja teollisuusministeri Ilkka Suominen korosti kokoomuksen riippumattomuutta teollisuudesta. Vuorineuvos Casimir Ehrnrooth esittikin TKL:n hallituksessa huolensa ”kokoomuksen harvinaisen voimakkaasta itsenäisyydestä” ja pelkäsi sen merkitsevän myös ”haluttomuutta kuunnella asiantuntijoita” – toisin sanoen teollisuuden edustajia.⁸⁸⁹

Holkerin hallitus otti ohjelmansa lähtökohdaksi tarpeen sopeutua yleismaailmalliseen taloudelliseen rakennemuutokseen. Meneillään oli siirtymä teollisuusyhteiskunnasta palvelu- ja tietoyhteiskuntaan, joten suomalaisen tuotantoelämän ja elinkeinorakenteen muuttuminen oli vääjäämätöntä. Kehitys merkitsi mahdollisuutta modernisoida tuotantotoimintaa, mutta odotettavissa oli myös kielteisiä vaikutuksia esimerkiksi työllisyyteen. Hallitus asettikin tavoitteekseen ”hallitun rakennemuutoksen” eli tuotantotoiminnan nykyaikaistamisen mahdollisimman vähin yhteiskunnallisin vaurioin.⁸⁹⁰ TKL oli Holkerin hallituksen kanssa samaa mieltä rakennemuutoksen tarpeesta.⁸⁹¹ Teollisuuden edustajat eivät kuitenkaan pitäneet hallituksen suunnitteleimia toimia muutoksen läpiviemiseksi riittävinä tai ylipäätään oikeansuuntaisina. STK:n Matti Korhonen moitti hallittua rakennepolitiikkaa hillityksi, vaikka olisi kaivattu ”villittyä” rakennemuutosta.⁸⁹² TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamo epäili, että kaavailut uudistukset vain jäykistäisivät tuotantorakennetta rakennemuutoksen edistämisen sijaan. Myös

⁸⁸⁸ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 13.5.1987; Jensen-Eriksen 2008, 153; Kauppinen 1992, 152. Ks. myös EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 7.5.1987.

⁸⁸⁹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 20.5.1987; ”Kokoomus ei istu hallituksessa teollisuuden mandaatilla”, *Teollisuusviikko* 8.10.1987; Mansner 2005, 310.

⁸⁹⁰ Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987, Valtioneuvoston internetsivusto; Lehtilä 2001, 150-151; Lehtinen, Kalle (2008) Hallittu rakennemuutos rassaa: Holkerin hallituksen rakennemuutospuhe sekä sen muotoutuminen ja kritiikki 1980-luvun lopun yhteiskuntamuutoksissa. Suomen historian pro gradu. Tampere: Tampereen yliopisto. 1, 20, 43, 44; Uusitalo, Roope (1999) ‘Miten kävi hallitun rakennemuutoksen?’. Kansantaloudellinen aikakauskirja 95:4, 780-797. 780. SDP oli omaksunut hallitun rakennemuutoksen tavoitteekseen jo vuonna 1979 (Outinen 2015, 113).

⁸⁹¹ ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 19.3.1987. TKL:n muistio ‘Uuden hallituksen ohjelmaan vaikuttaminen’, 17.3.1987; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 27.11.1986. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe; Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 2.6.1987.

⁸⁹² SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 13.5.1987.

toimitusjohtaja Timo Relanderin mielestä ”rakennemuutoshallituksen” toimet pikemminkin estivät rakennemuutosta.⁸⁹³

Hallitus painotti muun muassa jatkuvan koulutuksen sekä tutkimus- ja kehitystoiminnan merkitystä rakennemuutokseen sopeutumisessa. Näille painotuksille teollisuuden edustajat antoivat varauksettoman tukensa. Hallituksen keinovalikoimaan kuului kuitenkin myös työelämän uudistaminen, joka oli jo hallitusneuvotteluiden aikana nostanut teollisuuden karvat pystyyn. Hallitusohjelmaan kirjattiin laaja kirjo suunniteltuja työelämän uudistuksia: tavoitteiksi otettiin muun muassa työntekijöiden edustuksen saaminen yritysten hallintoon, pienten lasten vanhempien työaikajärjestelyjen joustavoittaminen, irtisanomis- ja lomautusperusteiden selkeyttäminen, osa-aikaisten työntekijöiden työsuhde- ja sosiaaliturvaan parantaminen ja yhteistoimintamenettelyn ja työsuojelusäädösten laajentaminen.⁸⁹⁴ Valmistelu- ja toteutusvaiheessa työelämän uudistuksesta sikisi teollisuuden ja hallituksen välille kitkerä riita.

Kansallisen sekoomuspuolueen suuret uudistukset

Hallitus kutsui työmarkkinajärjestöt mukaan työelämän uudistamista käsittelevään työryhmään keväällä 1987. Pian kävi ilmeiseksi, että työnantajapuolen käsitykset poikkesivat jyrkästi palkansaajapuolen ja sosiaalidemokraattisen työministeri Matti Puhakan näkemyksistä. Kaikkein vaikeinta työnantajien oli hyväksyä tavoiteltua irtisanomissuojan parantamista. STK piti hankalina myös aikeita laajentaa neuvotteluvollisuutta henkilöstön määrään vaikuttavista muutoksista.⁸⁹⁵ Työnantajapuolen mielestä hallitus oletti sen hyväksyvän SAK:n vaatimukset sellaisenaan ja saamatta vastineeksi läpi mitään omia tavoitteitaan. STK:n toimitusjohtaja Somerto oli silti toiveikas, että porvarillisten ministereiden avulla uudistuksen sisältöön pystyttäisiin vielä vaikuttamaan. STK piti tiivistä yhteyttä valmistelutyöhön Puhakan ohella

⁸⁹³ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 20.5.1987. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe; Syyskokous 26.11.1987. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe; ELKA. STKL. Johtokunnan pöytäkirjat 1988–1989. STK:n johtokunta 11.1.1988. Ks. myös EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 20.5.1987.

⁸⁹⁴ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 20.5.1987. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe; Syyskokous 26.11.1987. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe; Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relander: ’Kestääkö taloutemme perusta?’, Mansner 2005, 310, 338; Yliaska 2014, 236.

⁸⁹⁵ Kahri 2001, 256-257; Mansner 2005, 338-339. Hallitusohjelmaan kirjatuiista työelämän uudistuksista kattavammin ks. Mansner 2005, 337-345.

osallistuneisiin Ilkka Kanervaan (kok.), Christoffer Taxelliin (rkp.) ja Pekka Vennamoon (smp.). ”Huomattava työmäärä” uhrattiin heidän informoimiseensa, ja keskustelut tuntuivat sujuvan hyvässä hengessä.⁸⁹⁶

Tammikuun 1988 alussa ministeriryhmä kuitenkin pudotti pommin ja julkisti periaatepäätöksensä työelämän uudistamisesta. Siinä missä ammattiyhdistysliike kiitteli esitystä, olivat tunnelmat STK:ssa, teollisuuden keskusvaliokunnassa ja Kairamon-Väyrysten ryhmässä täysin tyrmistyneet. STK:n Somerton mielestä periaatepäätös unohti kokonaan yritystoiminnan perusedellytykset. Hän piti muistiota osoituksena ministereiden asiantuntemattomuudesta, koska ei voinut uskoa heidän todella tavoittelevan muistion mukaista muutosta oikeusjärjestykseen. Nokian Harry Mildh ja STK:n Lasse Laatunen arvelivat, että uudistuksen sisällöstä oli tosiasiassa sovittu jo etukäteen. Kenties kyseessä oli Harri Holkerin sosiaalidemokraateille suorittama maksu pääministerin paikasta. Ilmoilla oli ”voimakas ‘silmään kusemisen’ maku” ja teollisuus tunsi joutuneensa ”suuren huijauksen kohteeksi”, kun muistio sivuutti kokonaan sen mielipiteet. Teollisuuden edustajat kokivat kovaääniset julkiset kannanotot ainoaksi keinokseen vaikuttaa vielä työelämän uudistuksen sisältöön. Työnantajat aikoivat ”nostaa niin ison mekkalan kuin pystyy”, ja teollisuuden keskusvaliokunta lupasi antaa STK:n kampanjalle kaiken tukensa. Koko esityksen estäminen ei enää vaikuttanut mahdolliselta, joten teollisuus tähtäsi vastalauseillaan parannusten aikaansaamiseen.⁸⁹⁷ Työnantajajohtajat kokivat taktiikkansa onnistuneeksi, kun työelämän uudistus sai kevään kuluessa ”huonoa tyydyttävämmän” sisällön ja esityksiin tuli teollisuuden mielialoja rauhoittaneita muutoksia.⁸⁹⁸

Miltei identtisten nuottien mukaan eteni teollisuuden näkökulmasta katsottuna Holkerin hallituksen toinen keskeinen tavoite, suuri verouudistus. Hallitus julisti aikovansa keventää

⁸⁹⁶ ELKA. STK. Hallituksen pöytäkirjat 1987–1988. STK:n hallituksen kokous 24.9.1987; Johtokunnan pöytäkirjat 1986–1987. STK:n johtokunta 10.11.1987; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 5.11.1987 ja 12.1.1988; Mansner 2005, 339.

⁸⁹⁷ ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1988–1989. STK:n johtokunnan kokous 11.1.1988; SSYA. Kairamon-Väyrysten keskusteluryhmä 11.1.1988; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 12.1.1988.

⁸⁹⁸ ELKA. STK. Hallituksen pöytäkirjat 1987–1988. STK:n hallituksen kokous 28.1.1988, 18.2.1988 ja 10.3.1988; Johtokunnan pöytäkirjat. STK:n johtokunnan kokous 25.1.1988; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 1.3.1988; SSYA. Kairamon-Väyrysten keskusteluryhmä 10.3.1988. Tapani Kahrin mukaan STK saattoi kakistellen hyväksyä eduskunnan kesäkuussa 1988 hyväksymät muutokset työsopimus- ja yhteistoimintalakeihin. Kahri kertoo muutosten vaikeuttaneen käytännön yritystoimintaa, minkä takia säännöksiä lievennettiin jo muutamana vuoden kuluttua (Kahri 2001, 258).

verotusta, mutta budjetin tasapainottaminen Sorsan IV hallituksen jäljiltä, verouudistuksen puutteellinen valmistelu, päähallituspuolueiden erimielisyydet ja muuttuvat taloudelliset suhdanteet vesittivät lupaukset.⁸⁹⁹ Liike-elämä piti tärkeänä hallituksen pyrkimystä keventää tuloverotusta. Pian heräsivät kuitenkin pelot, että yritykset joutuisivat veroremontin maksajiksi.⁹⁰⁰ Casimir Ehrnrooth epäili Suomen teollisuuden keskusvaliokunnassa, että sinänsä kannatettava tuloveron alentaminen aiottiin rahoittaa kiristämällä yritysten ja omaisuustulojen verotusta. Keskusvaliokunta piti yleiseen mielipiteeseen ja päättäjiin vaikuttamista parhaana keinona välttää ”[e]linkeinoelämän kannalta haitallinen verouudistuksen palapeli”.⁹⁰¹ Pelkän torjuntataistelun sijaan teollisuus halusi antaa verouudistukseen myönteisen panoksensa, joten TKL julkisti oman vaihtoehdonsa kokonaisverouudistukseksi syyskokouksessaan 1987. Ehdotus korosti verorasituksen alentamista parhaana keinona edistää yrittäjyyttä, työmotivaatiota ja taloudellista toimeliaisuutta.⁹⁰² Teollisuuden ja työnantajien rintama rakoili sisäisesti taistelussa verouudistusta vastaan. STK kaipasi teollisuudelta rakentavampaa asennetta. Se piti TKL:n näkemyksiä turhan yksipuolisina ja pelkäsi niiden johtavan koko verouudistuksen romuttumiseen. Työnantajien puheenjohtaja Krister Ahlström korosti kuitenkin, että ulospäin oli tärkeää näyttää teollisuuden yhtenäinen kanta.⁹⁰³

Aloitteellisuudestaan ja vaikuttamisyrityksistään huolimatta teollisuuden edustajat kokivat, että verouudistuksen valmistelu eteni sosiaalidemokraattien johdolla ja ”kohtuuttomassa määrin” liike-elämää kuulematta.⁹⁰⁴ Keväällä 1988 TKL:n varatoimitusjohtaja Tarmo Korpela saattoi todeta, että teollisuuden voimakkaat julkiset kannanotot ja hyvä yhteistyö valmistelevien virkamiesten kanssa olivat vieneet uudistusta parempaan suuntaan.⁹⁰⁵ Pääkonsuli Heikki Tavelan ”verolässähdykseksi” pilkkaaman verouudistuksen lopputulos

⁸⁹⁹ Lehtilä 2001, 150-152; Paloheimo 1994, 140.

⁹⁰⁰ ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 19.3.1987. TKL:n muistio ‘Uuden hallituksen ohjelmaan vaikuttaminen’; STKV:n kokous 18.5.1987; ELKA. TKL. Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992. Timo Relander 2.6.1987; SSSA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 13.5.1987.

⁹⁰¹ ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 5.11.1987.

⁹⁰² EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 27.8.1987; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1987.

⁹⁰³ ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1986–1987. STK:n johtokunnan kokous 10.11.1987; Hallituksen pöytäkirjat 1987–1988. STK:n hallituksen kokous 19.11.1987. Yhtenäisyyden tärkeyttä korosti myös TKL:n puheenjohtaja Kari Kairamo (ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987 – tammikuu 1988, K-P. Kari Kairamo pääjohtaja Jaakko Lassilalle, pääjohtaja Juhani Pesoselle ja pääjohtaja Pentti Kiviselle 13.11.1987; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 26.11.1987).

⁹⁰⁴ ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1988–1989. STK:n johtokunnan kokous 25.1.1988; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 26.1.1988 ja 1.3.1988; ks. myös Kääriäinen 2002, 245.

⁹⁰⁵ ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 26.4.1988 ja 23.5.1988.

syksyllä 1988 oli parannuksista huolimatta teollisuudelle äärimäinen pettymys. Yritysten verorasitus kasvoi eikä varallisuusverotuksesta luovuttu. Laihaa lohtua liike-elämä saattoi hakea siitä, että alkuperäiset kaavailut olisivat kiristäneet yritysverotusta vielä enemmän. Toiveita herätti myös ansiotuloverotuksen uudistuksen käynnistyminen, jonka jatkokehitykseen teollisuus uskoi voivansa vaikuttaa asiallista argumentointia jatkamalla. Kaikkiaan teollisuuspiirien tunnelmat olivat kuitenkin katkerat. TKL:n hallituksessa puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth valitti, että vaikka keskusliiton toimisto oli tehnyt valtavasti töitä, se ei ollut ”minkään arvoista, kun tulos on esitetyn kaltainen”. Teollisuuden keskusvaliokunnassa verouudistuskeskustelun lopputulos oli, että teollisuuden järjestöjen neuvottelijat olivat tehneet kaikkensa, eikä parempaa lopputulosta yksinkertaisesti saatu aikaiseksi.⁹⁰⁶

STK:n tuoreen toimitusjohtajan Tapani Kahrin mukaan työelämän uudistus oli ollut varsinainen farssi, mutta teollisuuden edustajia ei juuri naurattanut. Vuorineuvos Casimir Ehrnroothin mielestä hallitus kokonaisuudessaan oli keskusteluhaluton ja pääministerin sanat ja teot olivat ristiriidassa keskenään. Työelämän uudistuksesta moitteita saivat etenkin porvariministerit Ilkka Kanerva, Christoffer Taxell ja Pekka Vennamo, jotka olivat pettäneet teollisuuden heihin asettamat toiveet. Kahri purki pettymystään Kairamon-Väyrysen ryhmässä: ”Kanerva oli ratk[aisevalla] hetkellä poissa, Vennamo humalassa”. Verouudistusta puitaessa teollisuuden edustajat panivat merkille, että liike-elämän kannalta kielteinen lopputulos oli kokoomuksen ja SDP:n yhteisen poliittisen tahdon mukainen.⁹⁰⁷

Aivan erityisen pettyneitä teollisuusmiehet olivatkin kokoomukseen, jota STK:n tuhtunut puheenjohtaja Krister Ahlström haukkui ”kansalliseksi sekoomuspuolueeksi”.⁹⁰⁸ Kokoomuksen julkinen arvostelu äityi niin ankaraksi, että Aurajoki Oy:n toimitusjohtaja Dennis Seligson kyseli STK:n johtokunnassa, tarvitsiko keskusliiton enää jatkaa puolueen ampumista. Myös kokoomus vetosi Kahriin, jotta työnantajat lopettaisivat julkisen kampanjansa hallituksen esityksiä vastaan. TKL:n hallituksessa MK-tuotteen

⁹⁰⁶ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1988. TKL:n hallituksen kokous 25.8.1988; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 5.9.1988; ks. myös ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 24.11.1988. Casimir Ehrnroothin avauspuhe.

⁹⁰⁷ ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 12.1.1988; SSSA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 11.1.1988 ja 10.3.1988; myös Mansner 2005, 341.

⁹⁰⁸ ELKA. STK. Hallituksen pöytäkirjat 1987–1988. STK:n hallituksen kokous 18.2.1988; pettymyksestä kokoomukseen myös ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 5.11.1987 ja 5.9.1988.

toimitusjohtaja Heikki Tavela uhosi, että asioiden esillä pitoa oli jatkettava ”täysin riippumatta siitä, että hallitus on eri tavalla osoittanut ärtymyksensä ja käskenyt meitä olemaan hiljaa”.⁹⁰⁹ Vähitellen liennytyshalut kuitenkin kasvoivat sekä kokoomuksessa että teollisuudessa, ja katastrofaalisen alun jälkeen suhteet paranivat. Liike-elämän kentän arvio hallituksesta oli lopulta niin hyvä, että mielipidetiedustelun mukaan puolet vastanneista yritysjohtajista olisi eduskuntavaalien 1991 jälkeen suonut sinipunapohjan jatkavan.⁹¹⁰

Liennytys ei kuitenkaan välttämättä ulottunut pääministeri Harri Holkeriin henkilökohtaisesti. Holkeri oli kokoomuksen presidenttiehdokkaana toistamiseen vuoden 1988 presidentinvaaleissa. Puolue ei saanut presidentinvaalikampanjaan odotetussa määrin tukea teollisuudelta, vaan joutui kampanjoimaan lainarahalla ja velkaantui pahoin. Muun muassa Lehtilä ja Mansner ovat tulkinneet teollisuuden kitsauden kostoksi Holkerille kassakaappisopimuksen kaatamisesta ja PaaVo Väyrysen kuningastien katkaisemisesta.⁹¹¹ Täytyy toisaalta muistaa, että teollisuuden edustajat olivat suhtautuneet Holkeriin varauksella jo edellisissä, kevään 1982 presidentinvaaleissa. Hallituksen muodostamistapa ja sen käynnistämät uudistushankkeet epäilemättä heikensivät Holkerin suosiota teollisuuden piirissä entisestään. Esimerkiksi STK:n toimitusjohtaja Pentti Somerto kyseenalaisti työelämäuudistuksen kiihkeimmässä vaiheessa, oliko Holkeri lainkaan sopiva presidenttiehdokkaaksi.⁹¹² Päivänpolttavien kiistakysymysten ohella taustalla vaikuttivat myös Holkerin luonteenpiirteet. Hannu Lehtilä arvioi, että Holkeri edusti teollisuusmiesten silmissä vääränlaista, pehmeää ja konsensushakuista johtajuutta eikä kunnolla ymmärtänyt liike-elämän toimintalogiikkaa. Lisäksi Lehtilä pohtii, oliko Holkerin hyvä veli -verkosto vääränlainen: Holkeri ei esimerkiksi kuulunut vapaamuurareihin saamastaan kutsusta huolimatta, toisin kuin STK:n Pentti Somerto.⁹¹³

⁹⁰⁹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1988. TKL:n hallituksen kokous 25.8.1988.

⁹¹⁰ ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1988–1989. STK:n johtokunnan kokous 9.2.1988; Hallituksen pöytäkirjat 1987–1988. STK:n hallitus 7.4.1988; Lehtilä 2001, 180-181; Mansner 2005, 342, 344-345.

⁹¹¹ Lehtilä 2001, 118 178-179, 216; Mansner 2005, 302. Holkerin kampanjan rahoituksen järjestämiseen osallistunut Timo Laatonen lähestyi teollisuusjohtajia tukipyynnöin, eikä ainakaan täysin tuloksetta (ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987 – tammikuu 1988, K-P. Timo Laatonen Kari Kairamolalle 14.9.1987; Kirjeenvaihto 1988, A-J. Harri Holkeri Kari Kairamolalle 16.3.1988).

⁹¹² ELKA. STK. Johtokunnan pöytäkirjat 1988–1989. STK:n johtokunnan kokous 11.1.1988; myös Mansner 2005, 339.

⁹¹³ Lehtilä 2001, 53-54, 172-174, 178.

Teollisuuden vaalirahoitusintoa lienee hillinnyt myös Holkerin kampanjan uskottavuusongelma. Pääministeriä pidettiin yleisesti presidentin miehenä, ja Koiviston ja Holkerin profiilit vaikuttivat käytännössä identtisiltä. Holkerin vaatimuksesta hänen kampanjansa oli suorastaan ylikorkeksi istuvaa presidenttiä ja SDP:tä kohtaan. Vaalikamppailun loppusuoralla hän vielä testamenttasi valitsijamiestensä toisen kierroksen äännet Koivistolle.⁹¹⁴ Ehdoton ennakkosuosikki Koivisto kävi lyhyen, amerikkalaistyyllisen kampanjan tunnuksella ”Kyllä se siitä”. Hän esiintyi suurissa vaalijuhlissa suosittujen viihdetaitelijoiden esilämmittelyn jälkeen. Pentti Kouri ihmetteli Kairamon-Väyrysen ryhmässä, miten Suomen kansa voi äänestää Koivistoa, jota hän nimitti ”täydeksi eunukiksi”. Kansa oli eri mieltä ja Koiviston kannatus kasvoi entisestään edellisvaaleihin verrattuna. Pettymyksekseen hän ei kuitenkaan saanut yli 50 prosenttia äänistä ja tullut siten suoraan valituksi. Lopullinen valinta jäi valitsijamiesten tehtäväksi. Toisella kierroksella 45 Holkerin valitsijamiestä äänesti Koivistoa, mutta 18 kieltäytyi noudattamasta ehdokkaansa toivetta.⁹¹⁵

EVA:n ja hallituksen yhteispeli

EVA:n johtomiehet suhtautuivat sekä Holkerin presidentinvaalikampanjaan että hänen hallitukseensa teollisuutta myötämielisemmin.⁹¹⁶ Presidentinvaaleissa EVA kiinnitti jälleen huomiota ulkopoliittikan merkitykseen – tai merkityksettömyyteen. Kuusi vuotta aiemmin presidentinvaaleissa oli ollut vahva ulkopoliittinen lataus. Nyt EVA:n työvaliokunta totesi vaalien jälkeen tyytyväisenä, ettei ulkopoliittikalla ”ollut mitään merkitystä kenenkään kampanjan kannalta”. Suurempi ulkopoliittinen merkitys oli ollut edelliskevään hallitusratkaisulla. Max Jakobson kiittelee sinipunahallituksen syntyä merkittävänä ulkopoliittisena käännekohtana: ensimmäistä kertaa toisen maailmansodan jälkeen Suomen hallitus oli muodostettu ottamatta huomioon niin sanottuja yleisiä syitä. Myös

⁹¹⁴ Lehtilä 2001, 116-118, 245-246; Paloheimo 1994, 117.

⁹¹⁵ SSSA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 11.1.1988; Koivisto 1994, 322; Lehtilä 1998, 226-227. Jarmo Korhosen mukaan vaalitulokset olivat pettymys paitsi Koivistolle, myös parempaa menestystä toivoneelle Paavo Väyrykselle ja tyrmäystappion kokeneelle Harri Holkerille (Korhonen 2014, 779-780). Vaaleissa oli käytössä menettely, jonka perusteella presidentti olisi tullut valituksi suoralla kansanvaalilla, mikäli joku ehdokkaista olisi saanut yli 50 prosenttia äänistä.

⁹¹⁶ Valtuuskunnan luonut Päiviö Hetemäki oli aikanaan ollut Harri Holkerille läheinen poliittinen isäahamo. Myös puheenjohtaja Mika Tiivola suhtautui Holkeriin suopeasti ja oli kuulunut tämän ehdokkuutta tukeneeseen kansalaistoimikuntaan jo vuoden 1982 presidentinvaaleissa. Valtuuskunnan toimitusjohtaja Kauko Sipponen antoi puolestaan taloudellista tukea Holkerin kampanjalle vuonna 1988 (KA. EVA. Kirjeenvaihto 1987-1988. Harri Holkeri Kauko Sipposelle 16.3.1988; Kivelä 2000, 73; Lehtilä 2001, 48, 180).

sisäpoliittisesti Holkerin hallituksen muodostaminen merkitsi irtautumista Kekkosen ajasta ja sen vaihtoehdottomasta punamultapolitiikasta. Tämänsuuntainen irtiotto sopi hyvin muutoksen puolesta jo pitkään puhuneelle EVA:lle.⁹¹⁷

EVA:n ensivaikutelma sinipunahallituksesta oli siis huomattavasti myönteisempi kuin teollisuuden edustajien. Pian hallituksen muodostamisen jälkeen Mika Tiivola katsoi EVA:n toimiston kokouksessa, että ”[p]ääministeri tarvitsee EVA:n tukea”. Sitä annettiin muun muassa kutsumalla Holkeri puhujaksi EVA:n kevätkokoukseen. Kokouksessa Holkeri ja Tiivola korostivat kuin yhdestä suusta konsensuksen tarvetta hallituksen talouspoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Tiivolan mielestä liike-elämän tuli antaa selvä tuki hallituksen pyrkimyksille alentaa työttömyyttä, hidastaa inflaatiota ja pitää markan ulkoinen arvo vakaana. Kevätkokouksen ilmapiiri oli niin säyseä, että Nokian Kari Kairamo haukkui sitä jälkepäin ”EVA:n ‘perseennuolenta’-kokoukseksi”. Myöhemmin esimerkiksi *Iltasanomat* kiinnitti huomiota EVA:n tavoitteiden ja Holkerin hallituksen ohjelman yhteneväisyyksiin.⁹¹⁸

Myös hallituksen uudistusaikeet saivat EVA:lta huomattavasti rohkaisevampaa vastaanoton kuin STK:lta ja TKL:lta. Toimitusjohtaja Kauko Sipposen mukaan tuli luottaa siihen, että ”sodanjälkeisen historiamme porvarillisin eduskunta tekee myös maan elinkeinoelämälle sopivia ratkaisuja”. Jos ratkaisut eivät tyydyttäisi liike-elämää, vika saattoi olla yhteiskunnallisen kehityksen keltasta pudonneessa liike-elämässä itsessään.⁹¹⁹ Työelämän uudistuksia valmistelleen ministerityöryhmän periaatepäätös tammikuussa 1988 meni kuitenkin Sipposen mielestä ”yli periaatteellisen sietorajan”. Hän arvosteli hallituksen sanelulinjaa asiassa ja puolusti liike-elämän poikkeuksellisen voimakasta julkista esiintymistä uudistusten vastustamisessa. Juhani Kivelän mukaan EVA:n

⁹¹⁷ Jakobson 1992, 310; Kivelä 2000, 96.

⁹¹⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1987. EVA:n kokous 11.5.1987; SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 13.5.1987; ’Elinkeinoelämän lintukoto teki pesänjakoa – TKL:n haukat ottivat siipeensä’, *Kaleva* 13.5.1987; ’EVA:n mallia kannattavat kaikki’, *Iltasanomat* 1.10.1987; ’Sorsa Suomi vuorineuvoksia tuesta Väyrykselle – Jakobson rakentaa siltaa kokoomuksesta Etelärantaan’, *Uusi Suomi* 7.2.1988; Kivelä 2000, 73. Ks. myös Hannu Niemisen artikkeli ’Hallitus ja uudenaikainen hyvinvointivaltio’ (KA. EVA. Kirjeenvaihto 1987–1988). ’Uuteen yhteispeliin’ oli vuoden 1987 EVA-raportin otsikko (Tarkka 2002, 294).

⁹¹⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: otsikoimaton luonnos [toukokuu 1987]; myös KA. EVA. Kirjeenvaihto 1987–1988. EVA-kirje 2.6.1987. Kauko Sipponen: ’Politiikan uusia peruslinjoja’. Ks. myös Koroma 2015, 141–142. Koroman mukaan EVA:n suopeus hallitusta kohtaan johti peräti Etelärannan (eli STK:n ja TKL:n) ja EVA:n välirikoon.

puheenjohtaja Mika Tiivola joutui jopa varoittamaan Sipposta liiasta politikoinnista.⁹²⁰ Sipponen palasikin ruotuun ja puhui jo maaliskuussa 1988 työelämän uudistusten puolesta. Hänen mukaansa yritysjohtajat eivät olleet kunnolla sisäistäneet ajatusta henkilöstöstä yrityksen tärkeimpänä voimavarana. Toimitusjohtajien oli hyväksyttävä, että entistä paremmin koulutetut työntekijät kaipasivat työhönsä mielekkyyttä ja halusivat myös osallistua työnsä järjestämiseen. Samaan aikaan rakennemuutos synnytti työelämään turvattomuutta, jota työelämän uudistukset auttoivat torjumaan. Kun työmarkkinajärjestöt eivät päässeet uudistuksista sopuun, oli hallituksen välttämätöntä tarttua toimeen. Sipponen syytti liike-elämän edustajia harhakuvitelmasta, ”että kaikesta rakennemuutoksesta huolimatta maamme tuhannet yritykset voisivat säilyttää työntekijän ja työnantajan väliset suhteet miltei entisellään”.⁹²¹

EVA asennoitui teollisuuden järjestöjä suopeammin myös hallituksen verouudistukseen. Uudistusta koskevassa julkisessa keskustelussa esiintyi käsityksiä, etteivät yritykset maksaneet valtion tuloveroa. Teollisuuden keskusvaliokunta tyrmäsi väitteet, mutta EVA:n Sipponen piti yritysten sinänsä laillista verosuunnittelua yleisen mielipiteen kannalta vaikeasti hyväksyttävänä.⁹²² Hallitus sai verouudistuksensa pakettiin syksyllä 1988, kun se solmi yhdessä työmarkkinajärjestöjen kanssa talous-, tulo- ja veropoliittisen kokonaisratkaisun sisältäneen vakautussopimuksen. EVA suorastaan ylisti sopimusta, jonka se arvioi antavan ”uutta voimaa 1990-luvun kehitysloikalle”. Tulopoliittinen vakautusratkaisu alensi henkilöverotusta ja korotti palkkoja maltillisesti. Juhani Kivelä väittää teollisuuden edustajien suhtautuneen ratkaisuun happamasti, koska se vakiinnutti hallituksen aseman ja sisäisen tilanteen. EVA sitä vastoin iloitsi, että Holkerin hallitus oli vakautusratkaisun myötä saavuttanut ohjelmallisen läpimurron ja saanut käynnistettyä kaikki poliittiset suur tavoitteensa. Hallitus oli siten hankkinut olemassaololleen oikeutuksen

⁹²⁰ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Talouselämän paineita’ 18.3.1988 ja ‘Politisoituuko elinkeinoelämän edunvalvonta?’, päiväämätön; Kivelä 2000, 77.

⁹²¹ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Talouselämän paineita’ 18.3.1988. SAK oli koko 1980-luvun ajan neuvotellut STK:n kanssa työelämän uudistamisesta, mutta ilman merkittävää edistystä. Kun uudistukset eivät edenneet työmarkkinajärjestöjen välisin neuvotteluin, SAK ajoi niitä läpi hallituksen avulla (Kauppinen 1992, 152). Työelämän uudistamishankkeista yksityiskohtaisemmin ks. Mansner 2005, 312-355.

⁹²² KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Talouselämän paineita’ 18.3.1988; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 1.3.1988.

vaalikauden loppuun saakka. Loppukaneettina valtuuskunta kuitenkin varoitti, että alulle pantu verouudistus vesittyisi, ellei julkista sektoria pantaisi kuriin.⁹²³

STK ja TKL jäivät aluksi kinastelemaan Holkerin hallituksen kanssa päivänpoliittisesti merkittävistä mutta pitkällä aikavälillä vähäpätöisistä vero- ja työelämän uudistusten yksityiskohdista. EVA puolestaan keskittyi laajakantoisempiin kysymyksiin ja otti avosylin vastaan Holkerin hallituksen ajaman rakennemuutoksen. Rakennemuutos taloudellisine, yhteiskunnallisine, kulttuurisine ja sosiaalisine vaikutuksineen hallitsi EVA:n sisäisiä keskusteluja ja julkisia puheenvuoroja vuonna 1987. Hallitusohjelman ja EVA:n käsitykset rakennemuutoksen syistä ja sen edellyttämistä toimenpiteistä olivat samansuuntaiset. Tuotantoa tuli monipuolistaa ja joustavoittaa, tuotantokoneistoa uudistaa ja rationalisoida. Yritystasolla muutos merkitsi toimintojen uudelleen suuntaamista, erikoistumista sekä voimavarojen yhdistämistä yritysfuusioin. Uudistuminen oli välttämätöntä, jotta Suomi pystyisi paremmin pärjäämään kiristyvässä kansainvälisessä talouskilpailussa.⁹²⁴

EVA:n toimitusjohtaja Kauko Sipponen luonnehti, että taloudellisen rakennemuutoksen vyöry kävi yli maan, ja julkisen vallan tuli poistaa esteet sen tieltä. Luutuneista, epätarkoituksenmukaisista rakenteista oli päästävä eroon, joten luova tuho oli tarpeen. Rakennemuutos oli paitsi välttämätön, myös myönteinen ilmiö. Se tarjosi positiivisia kehittymismahdollisuuksia sekä yksilölle että koko yhteiskunnalle. Sipponen harmitteli, että julkinen keskustelu sivuutti rakennemuutoksen myönteiset puolet ja keskittyi yksipuolisesti siihen liittyviin ongelmiin. Ongelmakohtia olivat erityisesti yritysten saneeraukseen liittyvät lomautukset ja irtisanomiset sekä niiden aiheuttama huoli työpaikkojen säilymisestä. Julkisen vallan tuli lieventää rakennemuutoksen haitallisia seurauksia ja ylipäätään huolehtia siitä, että muutos toteutuisi hallitusti. Se oli Holkerin

⁹²³ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1988. 'Kallis Suomenmaa 1992', hahmotelma EVA-raportiksi; Kivelä 2000, 81; Marttila 2015, 181. Toimitusjohtaja Timo Relander luonnehti TKL:n hallituksen kokouksessa vakautussopimusta välttämättömäksi ja sinänsä hyväksi ratkaisuksi. Happamampi oli loppukaneetti, että ratkaisu ja siitä tiedottaminen olivat hallitukselta taitavaa politikointia, joka ei kuitenkaan ratkaisisi talouden perusongelmia (EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1988. TKL:n hallituksen kokous 25.8.1988).

⁹²⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: 'Rakennemuutoksen arviointia'; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: 'Muuttuva yhteiskunta' 9.1.1987 ja 'Kuka hallitsee rakennemuutoksen', päiväämätön; 'Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987', Valtioneuvoston internetsivusto. Myös Tarkka 2002, 293.

hallituksenkin pyrkimys.⁹²⁵ Kaikki suomalaiset eivät jakaneet Holkerin hallituksen ja EVA:n uskoa rakennemuutoksen tarpeellisuuteen. EVA:n mielipidetutkimuksen perusteella kansalaiset asennoituivat rakennemuutokseen pikemmin varautuneen epäluuloisesti kuin avoimen hyväksyvästi. Etenkin moni SAK:n ja MTK:n jäsen uskoi, että puhe rakennemuutoksesta oli pelkkää propagandaa, jolla ihmiset haluttiin saada hyväksymään omien etujensa vastainen toiminta. Johtavassa asemassa olevat ja yrittäjät puolestaan pitivät rakennemuutosta välttämättömänä.⁹²⁶

EVA:n näkökulmasta olennaista oli, että rakennemuutos oli lavennettavissa myös julkisen sektorin reformiksi. Sitä valtuuskunta oli tavoitellut perustamisestaan lähtien, ja EVA:n ydinsanomaa rakennemuutoskeskustelussa oli nimenomaan julkisen sektorin uudistaminen. Rakennemuutos miellettiin helposti yksityisen talouselämän uusiutumiseksi, mutta EVA korosti tarvetta myös julkisen hallinnon perusteelliselle remontille.⁹²⁷ Sinipunahallituksen käynnistämä rakennemuutospolitiikka tarjosi välineen viestin perille saattamiseen. Hallituskin otti tavoitteekseen tuotantoelämän uusiutumisen ohella vanhentuneiden julkisten rakenteiden purkamisen.⁹²⁸ EVA:n retorisena innovaationa rakenneuudistuskeskustelussa oli ”suljetun talouden” käsitteen uudelleenmäärittely. Se oli perinteisesti tarkoittanut lähinnä kotimarkkinoita ulkomaankauppaan kiinnittyneen avoimen talouden vastakohtana. Valtuuskunta laajensi suljetun talouden merkitsemään julkista sektoria, joka tuottamattomana ainoastaan kulutti avoimen eli yksityisen sektorin tuottamia varoja. Julkinen hallinto – jolla EVA tarkoitti koko julkista sektoria – kaipasi joustavuutta, tehokkuutta, tuloksellisuutta, kilpailuttamista ja yksityistämistä. Kuin yhdestä suusta puhui TKL:n Timo Relander, joka vaati julkisten toimintojen yksityistämismahdollisuuksien selvittämistä ja yksityisen kilpailun lisäämistä julkisen sektorin tehtävissä.⁹²⁹

⁹²⁵ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: Lyhennelmä puheesta ‘Muutos ja murros yhteiskunnassamme’, 14.1.1987, ‘Muuttuva yhteiskunta’, 9.1.1987, ‘Mitä Joensuun jälkeen?’ 19.11.1987 ja ‘Kuka hallitsee rakennemuutoksen’, päiväämätön.

⁹²⁶ KA. EVA. Kauko Sipponen käsikirjoitukset 1989. Kauko Sipponen: ‘Kansainvälistyvä suomalainen 90-luvulla’ 17.3.1989 ja ‘Rakennekehityksen merkitys yhteiskunnalle’, Rakennekehityssymposium Lahdessa 18.9.1989.

⁹²⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1987. EVA:n syyskokous 23.11.1987. PM ‘EVA:n vuoden 1988 toiminnan pääpiirteistä’.

⁹²⁸ Ks. esim. KA. EVA. Pöytäkirjat 1987. EVA:n kevätkokous 11.5.1987. Pääministeri Harri Holkerin puhe.

⁹²⁹ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. Paavo Pirttimäki: ‘Julkinen sektori – ihmiskeskeinen markkinatalous’, 31.1.1985; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 24.11.1988. Timo Relanderin katsaus; myös ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat.

Holkerin hallitus oli tismalleen samoilla linjoilla. Se edisti julkisten palveluiden yksityistämistä ja liikelaitostamista ja pyrki tuomaan (jäljelle jäävän) julkisen sektorin sisälle markkinaehtoisuutta, tulostuottoa ja uudenlaista palvelukulttuuria. Yksityistamisestä ja markkinaistamisesta etsittiin lopulta vastausta kaikkiin julkisen talouden ongelmiin. Niiden oli tarkoitus korvata virkavaltaisuus asiakaspalvelulla ja tehostaa julkisen sektorin toimintaa tulospalkkauksen ja organisaatioiden välisen kilpailun keinoin. Juhani Kivelä painottaa, että nimenomaan julkisella puolella ja hallinnon uudistamisessa rakennemuutoshallitus todella ansaitsi nimensä. Holkerin hallitus käynnisti reformiaallon, joka 1990-luvun puoliväliin mennessä mullisti syvällisesti julkisen hallinnon rakenteet.⁹³⁰

EVA halusi esittää julkisen sektorin täysremontin rakentavassa valossa tarjoamalla hyvinvointivaltion tilalle visionsa ”valmentajavaltiosta”. Se vastaisi hyvinvointivaltiota paremmin tulevaisuuden informaatioyhteiskunnan tarpeisiin. Perinteidensä mukaisesti valtuuskunta pyrki ottamaan haltuunsa aloitteen yhteiskunnallisessa keskustelussa. Hyvinvointivaltion uudistamisessa aloitteellisuuteen oli erinomainen tilaisuus, sillä poliittisilla puolueilla ei ollut selvää näkemystä siitä, mitä ”hyvinvointi hyvinvoinnin tuolla puolen” saattaisi olla. EVA piti valmentajavaltiota niin mullistavana ajatuksena, että siitä piti tulla Kauko Sipposelle samanlainen tavaramerkki kuin konsensus oli ollut Max Jakobsonille ja ”vanhalle EVA:lle”. Johtaja Juhani Kivelä valotti EVA:n johtoryhmässä hyvinvointivaltion ja valmentajavaltion eroja. Hyvinvointivaltio tasapäisti ihmisten lähtökohdat ja saavutukset, jakoi vaurautta solidaarisesti ja toimi oikeudenmukaisena mutta autoritäärisenä isänä. Valmentajavaltiossa hyvinvointia tavoiteltaisiin ”yksilöllisesti ja omatoimisesti”. Kansalaisille tarjottaisiin yhtäläiset lähtökohdat, mutta saavutusten suhteen ihmiset olisivat oman onnensa seppiä. Valtion tärkein tehtävä olisi kouluttaa kansalaisia ja yrityksiä selviytymään kansainvälisessä kilpailussa. Hyvinvointitehtävissä valmentajavaltio vetäytyisi taka-alalle perusturvan takaajaksi ja kehityksestä jälkeenyjääneiden

---

Syyskokous 16.11.1989. Lyhennelmä Timo Relanderin esitelmästä ‘Miksi Suomi on kallis maa?’; Yliaska 2014, 246.

⁹³⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: ‘Rakennemuutoksen arviointia’, päiväämätön, ja ‘Julkisen sektorin hallittu uudistus vai kriisi’, päiväämätön; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Kuka hallitsee rakennemuutoksen’, päiväämätön; Kivelä 2000, 96; Yliaska 2014, 93-93, 230, 239-241, 246.

kuntouttajaksi.⁹³¹ TKL yhtyi EVA:n sanomaan: koulutuksen ja tutkimuksen kaltaisten talouden perustaa vahvistavien menojen tarve korostui, joten julkisten menojen rakenteeseen kohdistui paineita. TKL:n mielestä ”vanhojen” eli käytännössä sosiaalimenojen uudelleenkohdentamisen ja supistamisen täytyi siksi olla mahdollista.⁹³²

Sinipunahallituksessa varsinkin kokoomuslaiset ministerit ottivat valmentajavaltion ajatuksen omakseen. Pääministeri Holkeri puhui valmennustyöstä julkisen sektorin tärkeimpänä tehtävänä. Sosiaalipolitiikan sijaan julkinen sektori oli suunnattava osaamisen ja siten taloudellisen kilpailukyvyyn edistämiseen. SDP:lle oli kokoomusta hankalampaa hyväksyä julkisen sektorin uudistuksia, mutta puolue koki vapaaehtoiset reformit pakon sanelemia paremmiksi.⁹³³ Liike-elämän edustajat vetosivatkin vahvasti juuri uudistusten pakonomaisuuteen. He pyrkivät esittämään julkisen sektorin uudistamisen – eli käytännössä karsimisen – vaihtoehdottomana välttämättömyytenä. Tosiasiassa valtion taloudellisen roolin ja julkisen sektorin rajaaminen olivat mitä suurimmissa määrin poliittisia vaatimuksia, jotka olivat kuuluneet liike-elämän poliittiselle perusagendalle EVA:n ja TKL:n perustamisesta lähtien ja jo sitä aiemmin. Sekä tavoitteidensa, perustelujensa että hyödyntämänsä välttämättömyysretoriikan perusteella suomalainen liike-elämä kulki aikakauden kansainvälisen trendin mukana.

Pahoinvoivan hyvinvointivaltion pakkohoito

Politiikan painopiste siirtyi 1980-luvulla oikealle koko teollistuneessa maailmassa. Kehityksen merkkipaluja olivat konservatiivipuolueen Margaret Thatcherin nousu Ison-Britannian pääministeriksi vuonna 1979 ja republikaanien Ronald Reaganin valinta Yhdysvaltojen presidentiksi vuonna 1980. Thatcherin ja Reaganin hallitukset tekivät maailmanlaajuisesti tunnetuksi uusliberalistisen ajattelutavan, jonka mukaan tehokas talous ja hyvä yhteiskunta edellyttivät valtion tehtävien minimoimista ja markkinoiden toiminta-alueen maksimoimista. Thatcher ja Reagan vaativat valtion taloudellisen vaikutusvallan rajoittamista, taloudellisen sääntelyn purkamista, vapaan kilpailun edistämistä ja

⁹³¹ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Juhani Kivelä: PM ‘Rakennemuutoksen hallinnasta’, 5.1.1987 ja Kauko Sipponen: ‘Rakennemuutoksen arviointia’, päiväämätön. Myös Yliaska 2014, 245-246.

⁹³² ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relander: ‘Kestääkö taloutemme perusta?’.

⁹³³ Yliaska 2014, 240, 242-243.

rahamarkkinoiden sekä pääoman liikkeiden vapauttamista. Thatcher hyökkäsi myös hyvinvointivaltiota vastaan ja syytti sitä yksilönvapauden kaventamisesta ja talouskasvun rapauttamisesta. Sosiaalisten uudistusten sijaan edistyksen mittapuuksi kohosi markkinoiden vapauttaminen. Keskeinen uudistuspolitiikan kohde olikin julkinen sektori, jonka toimintaa ryhdyttiin tehostamaan ja kokoa rajoittamaan. Modernin länsimaisen hyvinvointivaltion yhtenä kehtona ollut Iso-Britannia näytti nyt mallia julkisen sektorin suitsemisessa ja hyvinvointipalveluiden karsimisessa, kilpailuttamisessa, yksityistämässä ja ulkoistamisessa.⁹³⁴ Uudistuspolitiikkansa perusteluissa pääministeri Thatcher vetosi vaihtoehdottomuuteen ja välttämättömyyteen, ja hänen tunnuslauseenaan olikin ”*there is no alternative*”.⁹³⁵

EVA oli ajan hengen mukaisesti ottanut julkisen sektorin seurannan painopistealueekseen vuoden 1981 alusta ja kutsunut Juhani Kivelän johtajistoonsa tätä seurantaa suorittamaan. Toki valtuuskunta oli koko toimintansa ajan osoittanut kiinnostusta ja kritiikkiä julkisen sektorin kasvua kohtaan.⁹³⁶ Tässä arvostelussa se oli saanut heti seuraa myös TKL:sta.⁹³⁷ 1980-luvun puolella liike-elämän vaatimukset voimistuivat ja saivat uutta virtaa myös kansainvälisistä esikuvista. EVA halusi tosin irtisanoutua Thatcherin ja Reaganin opeista eikä pitänyt niitä suoraan soveltamiskelpoisina Suomeen. Valtuuskunnan mielestä julkista sektoria piti silti kehittää ”ajan vaatimusten mukaisesti”. Joustavuutta, tehokkuutta ja yksityisten palveluiden hyödyntämistä oli lisättävä ja annettava markkinavoimille sijaa palveluiden tuottamisessa. Sosiaalipolitiikkaa oli suunnattava uudelleen siten, että palvelut ja tulonsiirrot kohdistettaisiin niitä kipeimmin tarvitseville. Kansalaisten ”tervettä omavastuuta” oli korostettava ja turhaa byrokratiaa karsittava.⁹³⁸ Hyvinvointipalvelujen

⁹³⁴ Esim. Schrecker & Bamba 2015, 14-15. Nykytutkimusta thatcherismista ja reaganismista edustavat esim. Cooper, James (2012) Margaret Thatcher and Ronald Reagan: A very political special relationship. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan; Evans, Eric J. (2013) Thatcher and Thatcherism. Third edition. Abingdon – New York: Routledge.; Rossinow, Doug (2015) The Reagan Era: A history of the 1980s. New York: Columbia University Press.

⁹³⁵ TINA:n hyödyntämisestä ks. esim. Margaret Thatcher: ‘House of Commons Speech’, 16.1.1979, ‘Speech to Conservative Trade Unionists’, 17.11.1979, ‘1980 Budget’, 26.3.1980 ja ‘Speech to Conservative Women’s Conference’, 21.5.1980, Margaret Thatcher Foundationin internetsivusto; Evans 2013, 50.

⁹³⁶ Tarkka 2002, 276-277. Kivelä saapui EVA:an opiskeltuaan kolme kuukautta Englannissa, mikä herätti pohdintaa Thatcherin oppien soveltamisesta myös Suomessa: ‘Kivelä Evaan Rautarouvan opein’, *Kauppalehti* 3.9.1980.

⁹³⁷ Ks. esim. EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1976 ja 1979. TKL:n hallituksen kokous 25.11.1976 ja Timo Laatusen katsaus TKL:n syyskokouksessa 25.11.1976; TKL:n hallituksen kokous 24.4.1979. TKL:n keskustelumuistio: ‘Teollisuus ja elintason nousu’.

⁹³⁸ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. Paavo Pirttimäki: ‘Julkinen sektori – ihmiskeskeinen markkinatalous’, 31.1.1985; Kauko Sipponen käsikirjoitukset 1984–1985. Kauko Sipponen: ‘Organisaatiot

tuotannossa oli EVA:n mukaan tuettava entistä enemmän myös kansalaisjärjestöjen, lähipiirin, perheen ja naapureiden antamia palveluja.⁹³⁹ Päinvastaisista vakuutteluista huolimatta vaatimuslistassa kuuluvat ilmiselvät uusliberalistiset kaiut.⁹⁴⁰

EVA korosti tarvetta kehittää oma kansallinen ratkaisu, joka tekisi mahdolliseksi suomalaisen hyvinvointivaltion turvaamisen mutta myös julkisen sektorin kasvun pysäyttämisen. Juhani Kivelän tekemän selvitystyön perusteella Suomen julkinen sektori oli kansainvälisesti katsoen keskimääräistä pienempi ja tehokkaampi, joten se muodosti säilyttämisen arvoisen kilpailuedun. Suomessakin julkisen talouden kasvu oli silti johtanut valtion velan kasvuun, alijäämäongelmiin ja veroasteen nousuun. Erityisen huolestuttavalta EVA:sta näytti julkisen sektorin lainsäädännöllä automatisoitu kasvu.⁹⁴¹ Sen takia tulevaisuudessa luotavat taloudelliset voimavarat oli jo etukäteen korvamerkitty julkisen sektorin ylläpitoon. Mika Tiivola havainnollisti tilannetta sekä kielikuvoin että suoran sanoin: ”... olemme sitoneet itsemme yhteisin päätöksin yhteiskunnalliseen kasvuvexseliin. Kasvutavoitteista luopuminen merkitsee poliittisia päätöksiä joko veroasteen nostamisesta tai sosiaaliturvan purkamisesta tai molemmista.”⁹⁴²

EVA päätti ryhtyä vastavoimaksi julkisen talouden laajenemiselle. Valtuuskunta halusi panna pisteen kasvuautomatiikalle ja saattaa julkisen sektorin katkaisuhuoltoon. Peruspalveluita ei sen mukaan tarvinnut purkaa, jos vain julkisen sektorin kasvu

---

yksilön palvelijoina’, 26.7.1985; Kauko Sipposen käsikirjoitukset 1986. Kauko Sipponen: ‘Uusliberalismi ja perusoikeudet’, Lahti 16.8.1986; Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: ‘Julkisen sektorin hallittu uudistus vai kriisi’; Julkunen 2001, 59-60; Saari 2010, 485; Tarkka 2002, 277-278. Ks. myös EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. Timo Relanderin katsaus TKL:n kevätkokouksessa 20.5.1987. EVA:n tavoitin myös pääministeri Holkeri halusi tehdä eron thatcherilaisuuden ja oman politiikkansa välillä (Yliaska 2014, 240). Ks. myös ‘Kapitalismi uhkaa itseään’ (Kauko Sipposen haastattelu), *Suomen Kuvalehti* 14.4.1989: ”Minulle ainakin on vähitellen muodostunut käsitys, että vakavin uhka markkinatalouden kannatukselle maassamme olisi siirtyminen sosiaalisesta markkinataloudesta takaisin 1800-luvun klassisen kapitalismin menettelytapoihin.”

⁹³⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: ‘Rakennemuutoksen arviointia’.

⁹⁴⁰ Uusliberalistisesta agendasta ks. s. 41-42. EVA:a kytkee uusliberalistiseen ajatteluun myös valtuuskunnan toiminta *New Public Managementin* (NPM) eli uuden julkisjohtamisen propagoijana Suomessa. NPM:n perusideana oli yhtäältä julkisen sektorin pienentäminen ja tehostaminen, toisaalta hyvinvointivaltion tehtävien uudelleensuuntaaminen suojan tarjoajasta talouskasvun tukijaksi. Uuden julkisjohtamisen ja uusliberalismin kytköksistä sekä EVA:n roolista NPM:n tulossa Suomeen yksityiskohtaisesti ks. Yliaska 2014.

⁹⁴¹ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Juhani Kivelä: ‘Hyvinvointivaltion kehitysnäkymät meillä ja muualla’, EVA-päivä 8.2.1984; KA. EVA. Pöytäkirjat 1985. EVA:n kevätkokous 20.5.1985. Mika Tiivolan puhe. Myös Tarkka 2002, 277. Heikkinen ja Tiivonen pitävät valtiovarainministeriön historiassaan huolta kasvuautomaateista perusteltuna (Heikkinen & Tiivonen 2010, 165).

⁹⁴² KA. EVA. Pöytäkirjat 1985. EVA:n kevätkokous 20.5.1985. Mika Tiivolan puhe.

sopeutettaisiin kansantalouden kasvuvauhtiin. Nyrkkisäännöksi EVA määritteli, että julkisen talouden koon tulisi pysyä alle 40 prosentissa suhteessa bruttokansantuotteeseen. Suomessa lukema vaihteli 1980-luvun alkupuoliskolla 40–45 prosentin välillä, siinä missä muiden Pohjoismaiden keskiarvo liikkui 55–60 prosentin välillä. Toinen nyrkkisääntö oli, että julkisen talouden kasvuvauhti ei saisi ylittää kansantuotteen kasvuvauhtia. 1980-luvun puolimaissa BKT:n vuotuinen kasvu oli kolmisen prosentin vuosittain, kun taas julkinen sektori kasvoi tätä nopeammin. Talouskasvu tarjosi kuitenkin valtionaloudelle sen tarvitseman liikkumavaran ja se säilyi ylijäämäisenä.⁹⁴³ EVA:n näkemyksiä säesti TKL, joka vaati ”erittäin pidättyvää julkista menotaloutta” ja katsoi, että sen nopean paisuttamisen tie oli kuljettu loppuun. Osittain TKL meni vaatimuksissaan EVA:a pitemmälle ehdottaessaan ”myös sellaisia skenarioita, jotka eivät perustu yksinomaan julkisen talouden suhteellisen koon säilyttämiseen nykyisellä tasolla vaan myös sellaiseen mahdollisuuteen, jossa julkisen talouden rooli asteittain alenisi”.⁹⁴⁴

Päällisin puolin vaikutti siltä, ettei liike-elämän viestiä otettu vakavasti. Julkisten menojen kasvun hillitsemistä pidettiin kyllä hyvänä tavoitteena yleisellä tasolla, mutta hyvät aikomukset eivät muuttuneet käytännön toimenpiteiksi, ”jos menojen karsinta uhkaa kohdistua omaan hallinnon alaan, omalle talousalueelle tai omiin äänestäjiin”.⁹⁴⁵ Hyvinvointijärjestelmien kehittäminen, sosiaalimenojen ja julkisen sektorin koko suhteessa bruttokansantuotteeseen jatkoivat kasvuaan 1980-luvulla.⁹⁴⁶ Talous kukoisti ja valtion verotulot paisuivat, joten Suomella oli varaa viimeistellä pohjoismainen hyvinvointivaltio.⁹⁴⁷ Julkinen talous näytti olevan terveellä pohjalla, kun valtionvelkakin pysyi hallinnassa kasvavaan kansantuloon nähden.⁹⁴⁸ EVA:n toimitusjohtajan Kauko

⁹⁴³ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Juhani Kivelä: ‘Hyvinvointivaltion kehitysnäkymät meillä ja muualla’, EVA-päivä 8.2.1984; KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. Paavo Pirttimäki: ‘Julkinen sektori – ihmiskeskeinen markkinatalous’, 31.1.1985; Pöytäkirjat 1985. EVA:n kevätkokous 20.5.1985. Mika Tiivolan puhe; Tarkka 2002, 276–277; Yliaska 2014, 118–119. Jo ennen Kivelän selvitystyön valmistumista EVA:n johto oli toistuvasti korostanut tarvetta julkisten menojen supistamiseksi ja sopeuttamiseksi kansantalouden kasvuvauhtiin (Ks. esim. KA. EVA. Pöytäkirjat 1982 ja 1983. EVA:n kevätkokous 14.6.1982. Mika Tiivolan avauspuheenvuoro; EVA:n syyskokous 14.12.1982. Toimitusjohtaja Jakobsonin katsaus ajankohtaisesta tilanteesta; EVA:n kevätkokous 31.5.1983. Mika Tiivolan avauspuheenvuoro). Julkisten menojen kehityksestä ks. liite 2.

⁹⁴⁴ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1986. TKL:n hallituksen kokous 13.2.1986. ‘TKL:n näkökohdat valtion tulo- ja menoarvioon’, 3.2.1986.

⁹⁴⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1984. EVA:n kevätkokous 28.5.1984. Mika Tiivolan alustus. Ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1983. ‘Uusi suunta vai saneeraus, EVA:n raportin lehdistökomentointi’.

⁹⁴⁶ Julkunen 2001, 60; Tarkka 2002, 275, 293.

⁹⁴⁷ Kuisma & Keskiarja 2012, 258.

⁹⁴⁸ Julkunen 2001, 59.

Sipposen mielestä hyvinvointipalveluja suunniteltiin huolettomasti, ikään kuin niihin saataisiin rahaa ”jostakin ikiliikkujakasvuautomaatista”. Tosiasiassa sellaista ei kuitenkaan ollut, vaan julkisen sektorin ”löysä menotalous” söi kohtuuttomasti taloudellisia voimavaroja.⁹⁴⁹ Liike-elämän edustajien mielestä julkisen sektorin kasvu vei siltä investointi- ja työvoimaresursseja. Samalla kapenivat yrityssektorin toimintaedellytykset ja mahdollisuudet ylläpitää taloudellista hyvinvointia.⁹⁵⁰

Mika Tiivolan keväällä 1984 peräänkuuluttamaa poliittista tahtoa julkisten menojen hillitsemiseksi alkoi löytyä, kun Holkerin hallitus nousi valtaan keväällä 1987. Liike-elämä ja pääministeri Holkeri tekivät nyt toisilleen seuraa julkisen sektorin kasvun kriitikkoina. Holkerin mielestä julkisen sektorin osuus työvoimasta ja koko suhteessa BKT:hen oli jo niin suuri, ettei valtion ja kuntien talous enää kantanut. Kasvun rajat oli saavutettu, ja hyvinvointivaltio politiikka tuli linjata uudelleen.⁹⁵¹ Kansantalouden tila ei kuitenkaan ollut otollinen menoleikkauksille. Hallituksen yritykset hillitä julkisten menojen kasvua jäivät tarkoitettua laimeammiksi. Säästötarvetta oli vaikea perustella, kun talouskasvu näytti rajattomalta ja valtiontalouden ylijäämä oli suurempi kuin koskaan ennen.⁹⁵² Siksi esimerkiksi TKL:n Timo Relanderin vaatimukset konkreettisista toimista julkisen sektorin kasvun hillitsemiseksi ja ehdotukset 1,5-2 miljardin markan suuruudesta valtion menojen säästöohjelmasta kaikuivat kuuroille korville.⁹⁵³

⁹⁴⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: ‘Julkisen sektorin hallittu uudistus vai kriisi’; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relander: ‘Kestääkö taloutemme perusta?’; Syyskokous 24.11.1988. Toimitusjohtaja Timo Relanderin katsaus. Myös STK oli EVA:n ja TKL:n kanssa samoilla linjoilla ja katsoi julkisen sektorin paisuneen vahingollisen suureksi (Mansner 2005, 408).

⁹⁵⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat 1986. EVA:n syyskokous 24.11.1986. Mika Tiivolan puheenvuoro; Kauko Sipposen käsikirjoitukset 1989. Kauko Sipponen: ‘Hyvinvointivaltion nurkanvaltaus’, päiväämätön; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 27.10.1987. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1988’ (luonnos); ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relander: ‘Kestääkö taloutemme perusta?’; TKL:n kevätkokouksen keskustelutilaisuus; Syyskokous 24.11.1988. Toimitusjohtaja Timo Relanderin katsaus.

⁹⁵¹ Yliaska 2014, 329. Kokoomus oli 1970-luvulle tultaessa antanut hyväksyntänsä hyvinvointivaltiolle, mutta öljykriisin 1973–1974 jälkeen puolue kiristi linjaansa ja syytti talousongelmista liian suurta julkista sektoria. Harri Holkeri julisti jo vuonna 1977, että Suomella ei ollut varaa liian laajaan hyvinvointivaltioon. Julkinen talous ja sen vaatima verotus olivat menneet niin pitkälle, että ne vaaransivat talouskasvun. Heikoimpia tuli tukea, mutta sosiaaliturvajärjestelmän laajuus ei saanut heikentää Suomen kilpailukykyä (Smolander 2010; Yliaska 2014, 79, 83).

⁹⁵² Heikkinen & Tiivonen 2010, 271, 273–274; Julkunen 2001, 87; Kiander, Jaakko (2001) Laman opetukset: Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. 21. Sakari Heikkinen ja Seppo Tiivonen luonnehtivat kuitenkin finanssipolitiikan olleen jo vuonna 1988 selvästi kiristävää (Heikkinen & Tiivonen 2010, 275).

⁹⁵³ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 24.11.1988. Timo Relanderin katsaus ja Casimir Ehrnroothin avauspuhe edustajiston kokouksessa.

Taustalla oli silti meneillään mullistava asennemuutos suhteessa julkiseen sektoriin ja hyvinvointivaltioon. Max Jakobson oli julistanut jo vuonna 1979, että ihmiset olivat nousemassa kapinaan ”hyvinvointivaltion pahoinvointiseurauksia” vastaan. Kansalaiset olivat hänen mukaansa kyllästyneet byrokratian, verotaakan ja puoluevallan kasvuun, joten ”[h]aihattelun aika” oli takanapäin. Kaiken kaikkiaan suunnitteluyhteiskunta- ja projekti menetti kantavuuttaan länsimaissa ja usko valtion laajan roolin siunaussellisuuteen hiipui.⁹⁵⁴ Lännessä levinnyt hyvinvointivaltio- ja byrokratiakritiikki putosi Suomessa otolliseen maaperään ja sai 1980-luvulla enenevässä määrin jalansijaa julkisessa keskustelussa.⁹⁵⁵ Kriittisyyden lisääminen oli vähintäänkin EVA:n tavoite, sillä se otti tehtäväkseen ”muokata kansalaismielipidettä niin, että se vaatisi enemmän tehokkuutta ja vaihtoehtoja julkisiin palveluihin”.⁹⁵⁶

Toisaalta suomalaiset halusivat edelleen pitää kiinni hyvinvointivaltioon liittyvistä arvoista ja saavutuksista. Sen alasajo ei vastannut suomalaisten tarpeita tai toiveita. Siksi EVA:kaan ei halunnut liian jyrkästi hyökätä hyvinvointivaltiota vastaan vaan päinvastoin vakuutti, että sen pyrkimyksenä oli ainoastaan uudistaminen, ei romuttaminen.⁹⁵⁷ Sitä paitsi

⁹⁵⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1979. EVA:n kokous 31.5.1979. Max Jakobsonin katsaus; ks. myös KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Haasteita ja mahdollisuuksia’, Valtakunnalliset Yrittäjöpäivät 26.10.1979 ja ‘Keskustelu ydinenergian käytöstä’, Liiketyöntantajain keskusliiton syyskokous 12.11.1979. Tehtäviltään laajan valtion vastustaminen ei 1980-luvulla ollut poliittisen oikeiston yksinoikeus. Myös vasemmistöalystymystö arvosteli läpikapitalisoitunutta, byrokraattista ja laitostunutta hyvinvointivaltiota. Ääriä näkemys piti sitä fasismien uutena muotona. Monopolikapitalistinen turva- tai tarkkailuvaltio huolehti uusmarxilaisten kriitikoiden mukaan ainoastaan talouskasvusta ja omistavan luokan voitonsaannista. Vasemmistökriitikot hyökkäsivät valtion sääntöjä ja pakkoja vastaan ja korostivat yksilön vapautta. Erilaisista lähtökodista huolimatta uusliberalistinen ja uusmarxilainen hyvinvointivaltiokritiikki tulivat varsin lähelle toisiaan. Samanaikaista ja -suuntaista arvostelua nousi myös monelta muulta suunnalta (Alasuutari, Pertti (2004) ‘Suunnitteluloudesta kilpailuloudeeseen: Miten muutos oli ideologisesti mahdollinen?’. Yhteiskuntapolitiikka 69:1, 3-16. 7, 12; Patomäki Heikki (2007) Uusliberalismi Suomessa: Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. Helsinki: WSOY. 49; Yliaska 2014, 85-94).

⁹⁵⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: ‘Rakennemuutoksen arviointia’; Alasuutari 2004, 7; Yliaska 2014, 83, 93. Mark Blyth on Ruotsin osalta esittänyt, että samantapainen hyvinvointivaltiokritiikki rajoittui tosiasiaa eliitin tasolle eikä johtanut ruohonjuuritason toimintaan tai heikentänyt hyvinvointipalvelujen kannatusta kansalaisten keskuudessa (Blyth 2002, 245-246).

⁹⁵⁶ KA. EVA. Pöytäkirjat 1988. EVA:n työvaliokunnan kokous 21.10.1988. ‘Ehdotus EVA:n 1989 toimintasuunnitelmaksi’.

⁹⁵⁷ KA. EVA. Kauko Sipponen käsikirjoitukset 1984–1985. Kauko Sipponen: ‘Yksilö markkinataloudessa’, Helsingin kauppakamarin syyskokous 19.11.1985 ja ‘Organisaatiot yksilön palvelijoina’, 26.7.1985; Kauko Sipponen käsikirjoitukset 1986. Kauko Sipponen: ‘Uusliberalismi ja perusoikeudet’ 16.8.1986; Kauko Sipponen käsikirjoitukset 1989. Kauko Sipponen: ‘Hyvinvointivaltion nurkanvaltaus’, päiväamäätön; Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Juhani Kivelä: PM ‘Rakennemuutoksen hallinnasta’, 5.1.1987. Kauko Sipponen painotti hyvinvointivaltion säilyttämistä EVA:n keskeisenä tavoitteena myös haastattelussaan vuonna 2015 (Kauko Sipponen 14.12.2015).

hyvinvointivaltio oli liike-elämänkin kannalta hyödyllinen. Kauko Sipponen korosti yksityisen ja julkisen sektorin kietoutumista toisiinsa: julkisen sektorin kehitys edellytti yksityisen sektorin menestystä, joka puolestaan tarvitsi tuekseen julkisia palveluita. Hyvinvointipalvelujen tason ja laajuuden säilyttäminen oli tärkeää, koska viime kädessä juuri niiden tarjoama turva teki mahdolliseksi markkinavoimien suhteellisen vapaan toiminnan Suomessa.⁹⁵⁸ Julkisen sektorin reformi oli kaikesta huolimatta välttämätön, jos hyvinvointivaltio haluttiin säilyttää. Valtuuskunta vetosi säästöpolitiikan ajajille tyypilliseen retoriikkaan, jonka mukaan hyvinvointivaltion suurin uhka eivät itse asiassa olleet säästöt vaan niiden tekemättä jättäminen.⁹⁵⁹

Vaikka EVA vetosi kansalaismielipiteeseen, oleellisempaa oli lopulta asennekehitys päättäjien keskuudessa. Se kulki 1980-luvulla liike-elämän toivomaan suuntaan. Holkerin hallitus asennoiti periaatteessa varsin kielteisesti julkisen sektorin kasvuun ja tähtäsi päinvastoin sen rajoittamiseen. Myös sosiaali- ja terveystministeriö tuli 1980-luvulla siihen tulokseen, että hyvinvointijärjestelmän rakentaminen alkoi olla valmis. Seuraavaksi koittaisi julkisen hallinnon ja palveluiden tehostamisen aika. Samoin valtiovarainministeriö otti tavoitteekseen julkisen sektorin supistamisen. Ekspansiiviset sosiaaliset uudistukset jatkuivat 1990-luvun alkuun asti, mutta uuden sosiaalipoliittisen regiimin etsiminen alkoi jo 1980-luvun puolivälissä.⁹⁶⁰ Kehitykseltä puuttui ainoastaan lopullinen sinetti.

Kauko Sipponen varoitteli jo vuonna 1987, että suomalainen hyvinvointivaltio joutuisi uudistumaan joko sinipunahallituksen tavoittelemalla hallitulla tavalla tai tulevaisuudessa kriisiin kautta.⁹⁶¹ Sipposen sanoissa piillyt uhkakuva toteutui muutamaa vuotta myöhemmin 1990-luvun laman myötä. Julkisen sektorin kasvuun kohdistuneesta kritiikistä huolimatta sen koko suhteessa bruttokansantuotteeseen oli Suomessa ennen lamaa noin 45 prosenttia, eli huomattavasti pienempi kuin muissa Pohjoismaissa ja ylipäätään Länsi-Euroopassa.

⁹⁵⁸ KA. EVA. Kauko Sipposen käsikirjoitukset 1984–1985. Kauko Sipponen: 'Yksilö markkinataloudessa', Helsingin kauppakamarin syyskokous 19.11.1985; Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: 'Julkisen sektorin hallittu uudistus vai kriisi'.

⁹⁵⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: 'Julkisen sektorin hallittu uudistus vai kriisi', päiväämätön; vrt. Julkunen 2001, 288.

⁹⁶⁰ Julkunen 2001, 11, 60-62, 235; Yliaska 2014, 118-119, 241.

⁹⁶¹ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: 'Julkisen sektorin hallittu uudistus vai kriisi', päiväämätön. vrt. KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Max Jakobson: 'Onko malttia?', alustus EVA-päivänä 22.9.1982: "Vaihtoehtoina ovat joko dynaamisen sopeutumisen tie tai ajautuminen kriisiin."

Suomen edelle menivät esimerkiksi Ranska, Länsi-Saksa ja Iso-Britannia. Ruotsin lukema, 60–65 prosenttia, oli omassa luokassaan. Vaikka Suomen kokonaisveroaste 1980-luvulla nousi, se ei ollut kansainvälisesti katsoen poikkeuksellisen korkea. Verrattuna muihin Pohjoismaihin Suomen nelisenkymmentä prosenttia oli huomattavasti alhaisempi. Suomalainen sosiaalipolitiikka oli laajentunut pikemmin kansantalouden suoritus- ja veronmaksukyvyyn kuin velan varassa. Suomen julkisen talouden velka suhteessa kansantuotteeseen oli vuonna 1990 vain 15 prosenttia, kun EU-maiden nykyinen keskiarvo on 60 prosentin paikkeilla. Kansainvälisiä vertailuja ei siten voitu Suomessa käyttää perusteluna uudistusten välttämättömyydelle.⁹⁶²

Tilanne muuttui ratkaisevasti, kun Suomen talous ajautui 1990-luvun alussa syvään taantumaan. Lama tarjosi vastaansanomattoman argumentin julkisen sektorin reformille ja sosiaalimenojen leikkauksille. Taantuma ja sen aiheuttama suurtyöttömyys syöksivät julkisen talouden syvään rahoituskriisiin. Työttömyys- ja korkomenot sekä pankkien pystyssä pitämiseksi annettu pankkituki nostivat jyrkästi julkisen sektorin menoja samalla kun tuotannon pudotus supisti verotuloja. Syntynyttä julkisen talouden alijäämää paikattiin leikkaus- ja säästötoimilla, ja julkisia menoja supistettiin rajusti. Sosiaalipolitiikan laajenemisen kausi pysähtyi ja kehitys kääntyi päinvastaiseen suuntaan. Etuuksia leikattiin ja niiden kattavuutta rajoitettiin, sosiaaliturvan työkannustimia ja vastikkeellisuutta lisättiin, julkista hallintoa uudistettiin ja valtionyrityksiä yksityistettiin.⁹⁶³

Lama aiheutti akuutin julkisen sektorin rahoituskriisin ja sitä voidaan pitää monien sosiaaliturvaetuksien leikkaamisen tosiasiallisena syynä. Sosiaalipolitiikalle oli kuitenkin muotoiltu uudenlaisia peruslinjoja jo 1980-luvulla, jolloin valtiovarainministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö ottivat tavoitteekseen julkisen sektorin kasvun pysäyttämisen ja toiminnan tehostamisen.⁹⁶⁴ Kun lama alkoi, uudet näkemykset korostuivat ja pääsivät entistä näkyvämmiin ohjaamaan julkista keskustelua. Lama antoi voimaa esimerkiksi EVA:n ylläpitämälle hyvinvointivaltiokritiikille. Laaja julkinen sektori voitiin esittää laman syyksi

⁹⁶² Heikkinen & Tiihonen 2010, 165, 322; Julkunen 2001, 59-60, 88; Saari 2010, 485; Yliaska 2014, 252.

Julkisen sektorin BKT-suhteesta ja veroasteen kehityksestä ks. liite 2.

⁹⁶³ Julkunen 2001, 13, 38, 279; Kiander 2001, 32.

⁹⁶⁴ Julkunen 2001, 63, 236-237, 248. Raija Julkunen luonnehtii 1980-lukua ylipäättään vedenjakajaksi, josta lähtien teollisuusmaat ovat ryhtyneet rajoittamaan julkisten menojen kasvua ja siirtyneet hyvinvointivaltion kasvusta karsinnan, rajoittamisen ja sopeuttamisen aikaan. Suomi ei muodostanut poikkeusta (Julkunen 2001, 11; ks. myös Schrecker & Bamba 2015, 15).

ja uuden taloudellisen nousun esteeksi. Taluskriisi auttoi perustelemaan sosiaali- ja terveyspalveluiden rationalisoinnin ja karsimisen tarpeen kansalaisille. Painajaismainen taloustilanne alkoi helpottaa vuoden 1993 lopulla, kun Suomen talous lähti vientivetoiseen nousuun. Julkisen sektorin säästö- ja reformipolitiikka jatkui lamaa seuranneina talouskasvun vuosina, joten suunnanmuutos oli pysyvä. Suomalaisen hyvinvointijärjestelmän perusinstituutiot säilyivät laman läpi, mutta perusteiltaan hyvinvointivaltio oli muuttunut merkittävästi aiempaa suppeammaksi ja markkinasuuntautuneemmaksi.⁹⁶⁵ Uudistusten myötä toteutui suomalaisen liike-elämän pitkäaikainen perustavoite julkisen sektorin kuriin saattamisesta. Samalla liike-elämän edustajat saattoivat laskea tililleen jälleen yhden erävoiton ideoiden sodassa valtiojohtoista, kollektivistista yhteiskuntaa vastaan ja yksityisten, yritysveltoisten ratkaisujen puolesta.

Puhdasoppisuutta ja pragmatismia

Suomalaisen liike-elämän edustajat korostivat 1970–1980-luvuilla puheissaan porvarillisten arvojen ja porvaripuolueiden sekä niiden tukemisen merkitystä. Vaaleissa he antoivat todennäköisesti äänensä porvari- tai ennemmin oikeistopuolueille. Järjestöjensä kautta he lisäksi tukivat näiden puolueiden toimintaa taloudellisesti. Liike-elämän edustajien suhde johtavaan oikeistopuolueeseen, kokoomukseen, ei kuitenkaan ollut ongelmaton.⁹⁶⁶ Kokoomus oli 1980-luvun lopulle saakka oppositiossa ja siten syrjässä vallan keskiöstä. Yhteydet todellisten valtuutettujen, keskustan ja SDP:n kanssa, olivat käytännössä tärkeämpiä. Liike-elämän edustajat tuodittautuivat myös siihen uskoon, että kokoomuksen politiikka vastasi jo lähtökohtaisesti liike-elämän toiveita. Niinpä puolueeseen vaikuttamiseen ei kannattanut uhrata yhtä paljon aikaa ja vaivaa kuin keskustan tai sosiaalidemokraattien ”valistamiseen”. Käsitys osoittautui vääräksi kokoomuksen noustua viimein hallitukseen keväällä 1987 pääministeriksi nousseen Harri Holkerin johdolla. Yhdessä hallituskumppaninsa SDP:n kanssa kokoomus ryhtyi ajamaan uudistuksia, jotka olivat vastenmielisiä erityisesti teollisuuden johtomiehille.

---

⁹⁶⁵ Blomberg, Hannikainen & Kettunen 2002, 11; Julkunen 2001, 29, 78-79; Kantola 2006, 97-98, 121; Siltala, Juha (2004) Työelämän huonontumisen lyhyt historia: Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. 5. painos. Otava, Helsinki. 113, 115-116, 118. Julkisen sektorin hartioille vastuuta lamasta vieritti esimerkiksi TKL:n puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth syyskokouspuheessaan vuonna 1990. Ehrnrooth syytti julkista kulutusta vauhtisokeudesta ja katsoi julkisen talouden viettäneen 1980-luvulla makeaa elämää (EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1990. Casimir Ehrnroothin avauspuhe TKL:n syyskokouksessa 15.11.1990).

⁹⁶⁶ Vrt. Grant 1987, 168.

Kokoomus saatetaan toisinaan oletusarvoisesti mieltää liike-elämää lähinnä olevaksi yrittäjien puolueeksi. Kovin suoraviivaisia yhtäläisyysmerkkejä liike-elämän ja kokoomuksen välille ei kuitenkaan voi vetää. Liike-elämän edustajat ovat aina tarvinneet toimivia yhteyksiä niihin tahoihin, jotka ovat olleet vallassa – riippumatta siitä, ovatko vallanpitäjät tulleet kokoomuksesta vai muista puolueista. Kokoomuksen on puolestaan täytynyt pyrkiä vetoamaan yritysmaailmaa laajempaan äänestäjäkuntaan turvatakseen vaalimenestyksensä. Puolue ei siten ole voinut tai halunnut samastua pelkkien liike-elämän intressien ajajaksi. Logiikka on tuttu myös muilta ajoilta ja muista maista. Liike-elämän suhteet esimerkiksi republikaaneihin Yhdysvalloissa ja konservatiiveihin Iso-Britanniassa ovat monesti olleet ristiriitaiset, vaikka puolueita saattaa ensi ajattelemalta pitää liike-elämälle läheisinä. Samaan tapaan kuin Suomessa, myös yhdysvaltalaiset ja brittiläiset liike-elämän edustajat ovat hakeutuneet yhteistyöhön demokraattien ja työväenpuolueen kanssa silloin, kun heille kenties luontevammat poliittiset kumppanit ovat olleet liian heikkoja ollakseen vaikutusvaltaisia. Puolueet taas ovat kokeneet liike-elämän toiminnan pettymykseksi tai jopa petokseksi. Samalla puolueet ovat silti itse harjoittaneet liike-elämän eduille vierasta tai jopa vastakkaista politiikkaa miellyttääkseen vaikkapa työväestöä tai maanviljelijöitä edustavia äänestäjiä.⁹⁶⁷

Esimerkiksi Iso-Britanniassa työväenpuolue on sen sijaan aktiivisesti luonut suhteita liike-elämän suuntaan. Niinpä liike-elämän on toisinaan ollut jopa helpompaa tehdä yhteistyötä työväenpuolueen kuin konservatiivien kanssa. Jos taas yhteistyö ei ole sujunut liike-elämän edustajien toiveiden mukaan, heidän on ollut helppo hyökätä työväenpuoluetta vastaan tavalla, joka on miellyttänyt yritysmaailman kenttää. Liike-elämän järjestöjen on vaikeampi asettua poikkiteloin konservatiivipuolueen kanssa ilman, että se kirjoittaisi kritiikkiä jäsenkunnalta.⁹⁶⁸ Tällaiset jännitteet nousivat pintaan 1980-luvun taitteessa, kun Ison-Britannian johtoon astui Margaret Thatcherin johtama konservatiivihallitus. Kirjallisuudessa on usein korostettu liike-elämän ja sen rahoittamien ajatuspajojen

---

⁹⁶⁷ Grant 1987, 168-169; Wilson, Graham & Grant, Wyn (2010) 'Business and Political Parties'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 191-207, 192-193, 195-196.

⁹⁶⁸ Grant 1987, 123; Wilson & Grant 2010, 196-197.

merkitystä Thatcherin ja Ronald Reaganin valtaannousulle ja politiikan muotoilulle.⁹⁶⁹ Thatcherin ja Reaganin hallitusten käytännön politiikka paljastui kuitenkin pettymykseksi liike-elämän edustajille – aivan samaan tapaan kuin kävi Suomessa osalle liike-elämää Holkerin hallituksen suhteen.⁹⁷⁰

Suomalaisen liike-elämän poliittisessa toiminnassa 1970–1980-luvuilla puhdasoppisuus oli yleisporvarillista eikä rakentunut puoluepoliittisten näkökohtien varaan. Liike-elämä halusi edistää porvaripuolueiden vaalimenestystä ja porvarillista yhteistyötä, mutta pääasiassa vakaumuksellisuus ilmeni liike-elämän omien perustavoitteiden järkkymättömässä ajamisessa. Tavoitteidensa edistämiseksi liike-elämä hankkiutui käytännönläheiseen yhteistyöhön niiden tahojen kanssa, joilla oli valtaa. Pragmaattinen kumppaninvalinta ei rajoittunut pelkkään päivänpoliittiseen edunvalvontatyöhön, vaan myös periaatetason tavoitteiden ajamiseen. EVA:n puheenjohtaja Mika Tiivola luonnehti valtuuskunnan ensisijaiseksi tehtäväksi markkinatalouden puolustamisen ja määritteli, että ”[t]ässä työssään se ei toimi mitään puoluepoliittista suuntausta vastaan ... vaan haakee markkinataloudelle tukea mahdollisimman laajalti”.⁹⁷¹ Suomalaisen liike-elämän näkökulmasta vapaata markkinataloutta ei enää 1980-luvulla uhannut vasemmistolaisuus, vaan hallitsemattomaksi riistäytynyt hyvinvointivaltiokehitys paisuvine kustannusrasituksineen.

Juuri valtion otteen höllentäminen taloudesta ja julkisen sektorin kurinpalautus olivat tavoitteita, jotka ristiriidoista huolimatta yhdistivät sekä Reaganin, Thatcherin että Holkerin hallituksia liike-elämään. Niin pääministeri Holkeri kuin EVA:n johto kielsivät edustavansa uusliberalistisia aatteita. Pesäeron tekeminen uusliberalismiin on toisaalta tavanomaista *uusliberalisointia käytännössä* ajaneille toimijoille. He ovat tyypillisesti nähneet ja esittäneet omat toimensa epäideologisina, välttämättömyyden sanelemina ratkaisuin

⁹⁶⁹ Beder, Sharon (2006) *Free Market Missionaries: The corporate manipulation of community values*. London – Sterling: Earthscan. 111, 114; Denham & Garnett 1998, 7-8; Nordström 2015, 59-60; Useem 1984, 150, 170.

⁹⁷⁰ Grant 1987, 123-124, 177; Mitchell 1997, 110; Phillips-Fein 2009, 262-263; Wilson & Grant 2010, 195. Iso-Britanniassa liike-elämä oli kuitenkin valmis seuraamaan Thatcheria uskottavien vaihtoehtojen puuttuessa ja myöntyi konservatiivihallituksen politiikkaan, vaikkei se kaikilta osin vastannut liike-elämän etuja (Grant 1987, 177).

⁹⁷¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1986. EVA:n kevätkokous 19.5.1986. Mika Tiivolan puheenvuoro. Vrt. Max Jakobsonin kiteytys: ”Elinkeinoelämän kannalta ei olekaan niin tärkeätä se, ketkä kulloinkin ovat vallassa, kuin harjoitetun politiikan todellinen sisältö” (KA. EVA. Kirjeenvaihto 1979, A-L. Max Jakobson nimeämättömille vastaanottajille 16.2.1979).

pikemmin kuin poliittisina valintoina. Suomessa ”välttämättömät ratkaisut” olivat huomattavasti hillitympiä kuin anglosaksisessa maailmassa. Silti myös Holkerin hallituksen ja EVA:n ajamaan politiikkaan kuului uusliberalismille tyypillisiä piirteitä, kuten pyrkimys hyvinvointivaltion ja julkisen sektorin supistamiseen. EVA korosti tähtäävänsä vain hyvinvointivaltion uudistamiseen eikä romuttamiseen, mutta tämäkään vaatimus ei itse asiassa ole uusliberalismille vastakkainen. Uusliberalismi ei torju täysin valtion sosiaalisia velvoitteita, vaan pitää valtion tehtävänä perusturvan takaamista kansalaisilleen. Uusliberalistisiin tavoitteisiin kuuluu vahvan valtion tuhoamisen sijaan sen tehtävien uudelleen määrittelemine ja kohdentamine; tavoitteen voi ajatella kattavan myös *hyvinvointivaltion* tehtävien uudelleenmäärittely.⁹⁷² Pyrkimystä uudelleenmäärittelyyn edusti myös EVA:n Kauko Sipposen ehdotus, että hyvinvointivaltio korvattaisiin hyvinvointiyhteiskunnalla. Ero on pieni mutta ratkaiseva: edellisessä perimmäisenä vastuunkantajana on valtio, mutta jälkimmäisessä hajautetummin kaikki yhteiskunnan jäsenet. Hyvinvointiyhteiskunnassa valtio siis hellittäisi otettaan ja siirtäisi tehtäviään yksityisille yrityksille ja järjestöille.⁹⁷³ Uusliberalismille tyypillinen oli myös EVA:n vaatimus, että hyvinvoinnista huolehdittaisiin jatkossa ”yksilöllisesti ja omatoimisesti”.⁹⁷⁴

Liike-elämän poliittisen toiminnan huomio oli suuntautumassa pois valtiosta ja sen vallanpitäjistä yksilöihin ja kansalaisiin myös toisella tapaa. Teollisuuden toiminta kevään 1987 hallitusratkaisuun ja Holkerin hallitukseen vaikuttamiseksi noudatti vielä totuttua, päättäjakeskeistä kaavaa. Teollisuusvaikuttajat olivat pyrkineet ajamaan keskustajohtoisen porvarihallituksen muodostamista hyödyntämällä suhteitaan poliitikkoihin ja tukemalla porvarillisia puolueita taloudellisesti. Holkerin hallituksen noustua valtaan teollisuuden järjestöt yrittivät vaikuttaa sen politiikkaan informoimalla ministereitä toivomuksistaan, vaikka eivät kokeneet tiedotustoiminnalla olevan juuri vaikutusta. Teollisuus nojasi joka tapauksessa poliittikkokeskeiseen vaikuttamisstrategiaan. Siinä olennaisinta on luoda,

⁹⁷² Harvey 2008, 7-8; Kantola 2006, 282; Nordström 2015, 49-50; Peck 2010, xv, 4, 30, 276; Plehwe 2009, 26; Schrecker & Bamba 2015, 13, 15. Hyvinvointivaltion uudelleenmuotoilu on merkinnyt esimerkiksi hyvinvointipalvelujen yksityistämistä, tarveharkintaisuuden lisäämistä ja tukien pienentämistä sekä niiden saamisen ehtojen tiukentamista (Schrecker & Bamba 2015, 15). (Uus)liberaalista hyvinvointivaltiosta ks. Kujala & Danielsbacka 2015, 35, 41, 43.

⁹⁷³ KA. EVA. Kauko Sipposen käsikirjoitukset 1989. Kauko Sipponen: ‘Hyvinvointivaltion nurkanvaltaus’, päiväämätön; vrt. Kujala & Danielsbacka 2015, 149.

⁹⁷⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Juhani Kivelä: PM ‘Rakennemuutoksen hallinnasta’, 5.1.1987; Nordström 2015, 49.

ylläpitää ja hyödyntää kontakteja poliitikkoihin eli päätöksenteon puunlatvatasolle.⁹⁷⁵ Eräänä keinona yhteyksien luomiseen on vaalirahoitus, jonka konkreettisimmat hyödyt liittyvät juuri suhteiden syntymiseen ja lujittumiseen. Vaalirahoituksella liike-elämä ei niinkään saa ostettua itselleen suotuisia poliittisia ratkaisuja, vaan taloudellinen tuki turvaa sen edustajille pääsyn päättäjien puheille. Teollisuuden tarjoama vaalirahoitus – samoin kuin sen muu poliittinen toiminta – oli luonteeltaan varsin pragmaattista. Tavoitteena oli muodostaa hyödyllisiä liittoutumia, ylläpitää vanhoja yhteistyösuhteita ja siten edistää teollisuuden etuja poliittisessa päätöksenteossa.⁹⁷⁶ Kerran muodostuneiden suhdeverkostojen pysyvyys puolestaan selittää, miksi teollisuusvaikuttajat yhtäältä sitoutuivat niin voimakkaasti keskustajohtoiseen porvarihallitushankkeeseen ja toisaalta vieroksuivat syntynyttä sinipunahallitusta: heillä oli toimiva keskusteluyhteys hankkeen keskushenkilöön, Paavo Väyryseen (kesk.), toisin kuin pääministeriksi nousseeseen Harri Holkeriin (kok.). Hallituksen hyljeksintää vahvisti myös teollisuuden ja SDP:n suhteiden heikkeneminen.⁹⁷⁷

Toinen kantava motiivi liike-elämän tarjoamalle vaalirahoitukselle on yhteiskunnan ja politiikan yleiseen suuntaan vaikuttaminen.⁹⁷⁸ Yleisluontoinen markkinatalouden puolustaminen luonnehti jo järjestöjen tehtävänasettelujen mukaisesti EVA:n poliittista toimintaa, toisin kuin perinteisempien etujärjestöjen STK:n ja TKL:n. Markkinatalouden puolustus kietoutui EVA:n 1980-luvun toiminnassa erottamattomasti yhteen julkisen sektorin kasvun kritiikin kanssa. Pyrkimyksissään julkisen sektorin koon suitsemiseen EVA hyödynsi yhtäältä puunlatvataso vaikuttamista ja yhteyksiä Holkerin hallitukseen ja pyrki vaikuttamaan niiden avulla politiikan agendaan. Toisaalta valtuuskunta harjoitti myös ruohonjuuritason vaikuttamista muovatakseen kansalaismielipidettä

⁹⁷⁵ Puunlatvataso vaikuttamisesta ks. s. 24.

⁹⁷⁶ Jensen-Eriksen 2015, 4-6. Puheille pääsyn (access) merkityksestä yritysten tai liike-elämän antaman vaalirahoituksen tai yleensä poliittisen toiminnan tavoitteena ks. esim. Clawson & Neustadt 1989; Hillman, Amy J., Zardkoohi, Asghar & Bierman, Leonard (1999) 'Corporate Political Strategies and Firm Performance: Indications of firm-specific benefits from personal service in the U.S. government'. *Strategic Management Journal* 20:1, 67–81; Keim, Gerald (2002) 'Managing Business Political Activities in the USA: Bridging between theory and practice'. *Journal of Public Affairs* 1:4 & 2:1, 362-375; Schuler, Douglas A., Rehbein, Kathleen & Cramer, Roxy D. (2002) 'Pursuing Strategic Advantage through Political Means: A multivariate approach'. *The Academy of Management Journal* 45:4, 659-672.

⁹⁷⁷ Erot henkilösuhteissa ja -kemoissa kuvastuivat vastaavalla tavalla myös Paavo Väyrysen ja Harri Holkerin liike-elämältä saamaan taloudelliseen tukeen vuoden 1988 presidentinvaalikampanjoinnissa. Verkostosuhteiden merkityksestä tarkemmin ks. s. 207-209.

⁹⁷⁸ Jensen-Eriksen 2015, 3-4, 7-8, 11-12.

hyvinvointivaltio-kriittiseen suuntaan.⁹⁷⁹ Päätöksenteon asialistaan ja yleiseen asennekehitykseen vaikuttaminen viittaavat liike-elämän tietoon perustuvaan valtaan. Teoriat tietoon perustuvasta vallasta korostavat liike-elämän kykyä osallistua julkisen keskustelun sisällön ja suunnan määrittelemiseen. 1980–1990-lukujen taitteen Suomessa tietoon perustuvan vallan ja asennevaikuttamisen merkitys oli kasvussa, samalla kun päättäjät- ja puoluekeskeisen poliittisen toiminnan tärkeys alkoi vähentyä. Kehitykseen vaikuttivat kylmän sodan päättyminen ja puolueiden yhä selkeämpi asettuminen markkinatalouden kannalle poliittista vasemmistoa myöten. Kun päättäjät puoluekentän laidalta toiselle antoivat periaatteellisen tukensa tai ainakin hyväksyntänsä markkinatalousjärjestelmälle, poliitikkojen valistaminen ja käännäminen kävi vähemmän välttämättömäksi. Sen sijaan liike-elämän kannatti kääntää katseensa yleisiin asenteisiin ja arvoihin ja pyrkiä varmistamaan niiden suotuisa kehitys.⁹⁸⁰

Liike-elämän ristiriitainen asennoituminen Holkerin sinipunahallitukseen kuvasti myös jännitettä sen poliittisen toiminnan lähi- ja kaukotavoitteiden välillä. Erityisesti STK ja TKL joutuivat kitkeriin kiistoihin Holkerin hallituksen kanssa. Riidat johtuivat hallituksen uudistushankkeista, jotka olivat järjestöjen mielestä räikeässä ristiriidassa liike-elämän etuihin nähden ja toteutettiin sen mielipiteitä kuulematta. Siinä missä STK:n ja TKL:n painotus oli päivänpolitiikassa, näki EVA puolestaan Holkerin hallituksen mahdollisuutena saavuttaa tärkeitä pitkän aikavälin tavoitteita ja merkittäviä ideoiden sodan erävoittoja. Valtuuskunta oli 1980-luvun kuluessa kääntänyt huomionsa julkiseen talouteen ja kanavoinut voimavarojaan sen arvosteluun. Holkerin hallitus tarjosi EVA:lle tilaisuuden edistää liike-elämän kolmatta perustavanlaatuaista tavoitetta: valtion roolin ja julkisen sektorin koon rajoittamista. Tavoitteen toteutumista tuki yleinen mielipide, joka oli EVA:n mukaan 1980-luvun lopulla muuttumassa sen toivomalla tavalla byrokraatia- ja hyvinvointivaltio-kriittiseksi. Käytännön politiikan kannalta olennaisinta oli silti edelleen päätöksentekijöiden asenteiden kehitys. Koska avainpäättäjät hallituksessa ja keskeisissä ministeriöissä jakoivat EVA:n näkemykset julkisen sektorin kasvun pysäyttämisen välttämättömyydestä, liike-elämän kolmaskin perustavoite eteni myötätulessa.

⁹⁷⁹ Ruohonjuuritason vaikuttamisesta ks. s. 24.

⁹⁸⁰ Jensen-Eriksen 2015, 12; Wilson & Grant 2010, 205. Liike-elämän tietoon perustuvasta vallasta ks. s. 30-31 ja 287-288.

Ensimmäiset kaksi – kilpailukyvyyn priorisointi talouspolitiikassa ja Suomen kansainvälisen länsiorientaation juurruttaminen – etenivät jo omalla painollaan oikeaan suuntaan konsensuspolitiikan ja vuoden 1982 presidentinvaalien lopputuloksen edistämistä. Kaikki kolme perustavoitetta kietoutuivat tiiviisti yhteen ja niiden eteneminen muodosti vauhtiin päästyään itseään ruokkivan kehän. Hyvinvointivaltion uudistaminen merkitsi siirtymää kilpailukykyvaltioon, jossa valtion perustehtävänä näyttäytyi passivoivien sosiaalipalvelujen tarjoamisen sijaan kansallisen kilpailukyvyyn turvaaminen.⁹⁸¹ Euroopan integraatioon osallistuminen puolestaan antoi lisäperusteita julkisen sektorin reformille, sillä kansantalous oli saatava eurokuntoon kurinalaisella taloudenpidolla ja menoleikkauksilla.⁹⁸²

Liike-elämän kolmas perustavoite oli itse asiassa kaksiosainen. Siihen kuului julkisen sektorin rajoittamisen lisäksi valtion otteen höllentäminen talouselämästä eli taloudellisen sääntelyn purkaminen ja taloudellisen toiminnan vapauttaminen. Viimeisessä käsittelyluvussa tarkastelen vapaan markkinatalouden etenemistä 1980-luvun Suomessa sekä yleisten mielipidevirtausten muutosten että talouden liberalisoinnin muodossa. Mikä oli liike-elämän poliittisen toiminnan tarve uudenaikaisessa poliittisessä tilanteessa? Miten liike-elämän edustajat itse kokivat yhteiskunnallisen ja poliittisen kehityksen? Millaista oli liike-elämän poliittinen vallankäyttö 1980-luvun lopun Suomessa ja mihin sen vaikutusvalta nojasi?

---

⁹⁸¹ Schrecker & Bamba 2015, 15; ks. myös Wilks 2013, 112, 116, 165-166. Wilks lainaa kilpailukykyvaltion ajatuksen Philip Cernyltä, ks. Cerny, Philip G. (1997) 'Paradoxes of the Competition State: The dynamics of political globalization'. *Government and Opposition* 32:2, 251-274; Cerny, Philip G. (2006) 'Political Globalization and the Competition State'. Teoksessa Stubbs, Richard & Underhill, Geoffrey R. D. (toim.) *Political Economy and the Changing Global Order*. Third edition. Oxford – New York: Oxford University Press, 376-386.

⁹⁸² EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1990. TKL:n kevätkokous 24.5.1990. Casimir Ehrnroothin avauspuhe; Lehtilä 1998, 310; Tarkka 2002, 348, 360.

6. Erävoitto

Suomalaisen liike-elämän poliittiset ydintavoitteet etenivät 1980-luvulla suotuisten tähtien alla. Vuosikymmenen kuluessa suomalaisten asenteet muuttuivat markkinatalousmyönteisiksi ja entistä yritysystävällisemmiksi. Asennemuutos heijastui käytännön talouspolitiikkaan, jossa tapahtui käänne valtiojohtoisesta sääntelystä kohti vapaata kilpailua ja markkinaehtoisuutta. Uusina uhkakuvina liike-elämän taivaalle ilmestyivät tosin vihreä liike ja kasvukielteiset elämänarvot. Ne eivät silti vakavasti vaarantaneet yritystoiminnan vahvistunutta asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Vanhojen yhteiskunnallis-poliittisten haasteiden hiipuminen ja liike-elämän poliittisen perusagendan edistyminen saivat yritykset ja toimialajärjestöt kyseenalaistamaan huippujärjestöille kanavoimansa rahoituksen hyödyllisyyden. Muun muassa vihreiden ja pehmeiden arvojen uhkaan vetoamalla EVA ja TKL pyrkivät osoittamaan, että liike-elämä ja vapaa markkinatalous tarvitsivat puolustajia myös tulevaisuudessa. Järjestöt korostivat, että menestyksekkäs puolustustyö edellytti lisäksi liike-elämän yhtenäisyyttä. EVA ja TKL onnistuivat löytämään toimivan keskinäisen työnjaon ja siten lujittamaan liike-elämän yhteisrintamaa.

Liike-elämän poliittisen toimintakentän lisäksi murroksessa olivat sen toimintakeinot ja -kohteet. EVA ja TKL kokivat 1980-luvulla, että yleinen mielipide kävi yhä ratkaisevammaksi poliittisen päätöksenteon ohjaajana. Liike-elämän oli suunnattava poliittista toimintaansa päättäjien näkemysten muovaamisen rinnalla tai jopa sen sijaan yleisen asennekehityksen muokkaamiseen. Mielipidevaikuttamisen täytyi keskittyä perusasioihin, siis liike-elämän ydinsanomien edistämiseen eli ideoiden sotaan. Tässä taistelussa liike-elämä pääsi 1980-luvun kuluessa voitolle, kun suomalainen yhteiskunta käänsi katseensa valtiojohtoisuudesta markkinavetoisuuteen, idästä länteen ja poliittisista realiteeteista taloudellisiin tosiasioihin. Liike-elämän etulyöntiasema vaikuttaa säilyneen myös seuraavina vuosikymmeninä, mutta ainoastaan aika näyttää, onko liike-elämä saavuttanut lopullisen triumfin vai vain väliaikaisen erävoiton.

Minne menet, markkinatalous?

Markkinatalous koki 1980-luvulla uuden tulemisen kautta maailman. Kapitalismin ja sosialismin välinen kamppailu kääntyi vuosikymmenen lopulla selvästi edellisen hyväksi. Vielä 1960-luvun lopulla läntinen maailma oli elänyt uusvasemmistolaisuuden aikakautta. Nyt itäblokin maiden ongelmat ja sosialistisen järjestelmän ilmeiseksi käyneet epäkohdat pakottivat vasemmistolaiset aatteet puolustuskannalle myös lännessä. Viimeistään Neuvostoliiton markkinahenkiset uudistukset ja lopulta sortuminen romuttivat poliittisen vasemmiston uskon sosialistisen talousjärjestelmän toimivuuteen. EVA:n toimitusjohtaja Max Jakobson oli jo vuonna 1981 arvioinut, että sosialismi oli käytännössä pudonnut kokonaan pois ideologisesta keskustelusta. Muutamaa vuotta myöhemmin Jakobsonin seuraaja Kauko Sipponen tulkitsi, että vasemmisto oli tyhjentänyt ideologisen varastonsa jo aikoja sitten ja poti nyt ”ideapulaa teknistyvässä hyvinvointivaltiossa”.⁹⁸³

Markkinatalouden ahdinkoa vain vähän aikaisemmin murehtineet suomalaisen liike-elämän edustajat olivat voitonriemuisia: kapitalistinen järjestelmä oli osoittanut maailmanlaajuisesti iskukykynsä. Kuten Mika Tiivola hehkutti, kaikkialla Länsi-Euroopassa tunnustettiin nyt ”markkinatalouden voimien vapauttamisen elvyttävä ja elävöittävä vaikutus”. Yhtä lailla läntisen kuin itäisen Euroopan uudistusten johtotähtenä oli markkinavetoisuuden vahvistaminen.⁹⁸⁴ Myös SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen joutui toteamaan, että kapitalismi oli selvinnyt vähäisin vaurioin 1970-luvun talouskriisistä. Tähän arvioon Max Jakobson saattoi tyytyväisenä yhtyä.⁹⁸⁵ Markkinatalouden voittokulkua säästi kansainvälinen asennevirtaus, joka nosti Kauko Sipponen sanoin johtaviksi aatteiksi uuskonservatismiin ja uusliberalismin. Sipponen mukaan ajatussuuntauokset korostivat valtion tehtävien supistamista ja yksityisyritteliäisyyttä eli tavoitteita, joilla ”on ollut entuudestaan kannatusta maamme elinkeinoelämässä”.⁹⁸⁶

⁹⁸³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 25.5.1981. Max Jakobsonin katsaus; Kauko Sipponen 1977–1990. PM ‘EVA:n toimintaympäristö’, EVA:n kevätkokous 19.5.1986; Julkunen 2001, 45; Siltala 2004, 111.

⁹⁸⁴ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: nimeämätön käsikirjoitus 13.3.1987; Pöytäkirjat 1988. Työvaliokunta. Pääjohtaja Mika Tiivolan puhe EVA-päivässä 26.10.1988; EVA:n syyskokous 12.12.1988. Mika Tiivolan avauspuhe. Ks. myös KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM ‘EVA:n tehtävistä’, EVA:n syyskokous, 19.12.1983 ja Kauko Sipponen: ‘Kymmenen alustavaa teesiä ihmiskasvoisesta markkinataloudesta’ 11.12.1984.

⁹⁸⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1981. EVA:n kokous 25.5.1981. Max Jakobsonin katsaus. Myös Tarkka 2002, 297.

⁹⁸⁶ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Politisoituuko elinkeinoelämän edunvalvonta?’, päiväämätön. Ks. myös KA. EVA. Kauko Sipponen käsikirjoitukset 1986. Kauko Sipponen: ‘Dynaaminen yhteisymmärrys eli konsensus’, käsikirjoitus Suomen Kuvalehteen nro 39 / 1986.

Maailmanlaajuiset mielipidetrendit saivat vastakaikua Suomessa. Luopuessaan EVA:n puheenjohtajuudesta joulukuussa 1988 Mika Tiivola arvioi suomalaisen asenneilmaston kehitystä puheenjohtajakautensa aikana. EVA:a perustettaessa näkyvä osa suomalaisesta mielipiteenmuodostuksesta oli ollut kapitalismin kriitikkojen käsissä. Yksityistä yrittämistä oli pilkattu eikä sen merkitystä maan taloudelle ja yhteiskunnalliselle kehitykselle haluttu ymmärtää. Nyt asiat olivat toisin.⁹⁸⁷ Suomalaisien asenteet kääntyivät EVA:n mielipidetutkimusten perusteella selkeän markkinatalousmyönteisiksi 1980-luvun taitteessa. Vuoden 1977 kyselyssä 63 prosenttia haastatelluista oli katsonut markkinatalouden soveltuvan Suomen oloihin hyvin tai erittäin hyvin, mutta 26 prosenttia koki soveltuvuuden vielä huonoksi. 1980-luvulla käsitykset paranivat: vuonna 1983 vastaavat luvut olivat jo 82 ja 10 prosenttia. Markkinatalousjärjestelmällä oli luvuista päätellen vankkaa kannatusta myös vasemmistopuolueiden kannattajien keskuudessa.⁹⁸⁸

Samaan tapaan kuin maailmalla, myös Suomessa vasemmistolaisten aatteiden voima ehtyi. Erityisen ahtaalle olivat joutuneet kommunistit, joiden kannatus kapeni jatkuvasti. Max Jakobson näki syyksi sen, ettei proletariaatin diktatuuri voinut hyvinvointivaltiossa vedota äänestäjiin. Kommunistien ainoana selviytymiskeinona oli hänen mielestään reformistiselle linjalle siirtyminen, mikä taas hämärsi rajaa oikealle sosiaalidemokraatteihin ja lievitti tehokkaasti kommunismin uhkaa liike-elämästä käsin katsottuna. Sosiaalidemokraatit olivat puolestaan Jakobsonin mielestä joutuneet oman menestyksensä uhreiksi päästyään vuosikymmenien kuluessa jo toteuttamaan suurimman osan ohjelmastaan. Nyt SDP:ltä puuttuivat suuriin kansanjoukkoihin vetoavat uudistukset. Niinpä Jakobson määritteli SDP:n pohjimmiltaan konservatiiviseksi puolueeksi, jonka ensisijainen tavoite oli jo rakennetun hyvinvointivaltion puolustaminen.⁹⁸⁹ Liike-elämän edustajien silmissä

⁹⁸⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat 1988. EVA:n syyskokous 12.12.1988. Mika Tiivolan avauspuhe. Ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1984. EVA:n kevätkokous 28.5.1984. Mika Tiivolan alustus.

⁹⁸⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1977. EVA:n kokous 18.5.1977. Max Jakobson Björn Westerlundille 13.5.1977; Kirjeenvaihto 1979. Max Jakobson EVA:n jäsenille 16.2.1979; Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1980–1985. Max Jakobson 26.5.1980; Kauko Sipponen 1977–1990. Kauko Sipponen: 'Kymmenen alustavaa teesiä ihmiskasvoisesta markkinataloudesta' 11.12.1984. EVA:n asennetutkimuksista ks. Tarkka 2002, erit. 297–300. Asenneilmaston muutos vaikutti jo varhain ilmeiseltä myös poliittisesta vasemmistosta katsottuna: ks. esim. Seppo Heikki Salonen: 'Oikeiston vuosi', *Suomen Sosialidemokraatti* 31.12.1980; 'Sosialismin vetovoima' (pk), *Tiedonantaja* 2.6.1981.

⁹⁸⁹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1979 ja 1981. EVA:n kokous 31.5.1979. Max Jakobsonin katsaus; EVA:n kokous 22.5.1981. Max Jakobsonin katsaus; vrt. Outinen 2015, 209. Jakobsonin aikalaisanalyysi vasemmistopuolueiden voiman hiipumisesta oli oikea, vaikkei niiden kannatuskehitystä ollut vielä 1970-luvulla helppoa hahmottaa pysyväksi alamäksi. 1970–1980-lukujen taitteesta eteenpäin

ratkaiseva käänne tapahtui joulukuussa 1982, kun SKDL passitettiin ulos hallituksesta puolueen äänestettyä puolustusmäärärahoja koskeneiden erimielisyyksien vuoksi hallituksen budjettiesitystä vastaan. Max Jakobson tulkitsi, että SKDL oli nyt muuttunut puolueeksi puolueiden joukossa. Sille ei enää tarvinnut antaa erivapautta äänestää hallituksen esitystä vastaan. SKDL ei sellaisenaan tämän jälkeen noussut hallitukseen. Juhani Kivelä katsoo niin kutsutun kanuunakapinan hälventäneen liike-elämän piiristä viimeisetkin kommunismin pelot. Kommunismi oli Jakobsonin sanoin ”yhteiskunnallisesti ajatellen merkittävänä liikkeenä menettänyt voimansa Suomessa”.⁹⁹⁰

Vasemmistolaisuus oli hiipussaan jättänyt jälkeensä aatetyhjiön. Liike-elämän kannalta ratkaisevan tärkeää oli, kuka tai mikä tämän tyhjiön täyttäisi. Markkinatalousideologia ei ollut itsestään selvä vastaus, vaan sille löytyi monia haastajia. Vaikka vasemmistovaara oli lopullisesti ehtynyt, tilanne ei ollut EVA:n mukaan ongelmaton. Suomen teollisuuden keskusvaliokunnassa Max Jakobson korosti, että taistelu markkinatalouden kannattajien ja vastustajien välillä jatkui uudessa muodossa. 1970-luvulla se oli ollut ”asemasotaa, jonka rintamalinja kulki julkisen vallan harjoittaman sääntelyn ja yksityisen yritystoiminnan välillä. Tänä päivänä ei ole enää selkeätä rintamalinjaa, vaan nyt käydään eräänlaista sissisotaa markkinatalouden sisällä.” Markkinatalousjärjestelmää ei enää asetettu kyseenalaiseksi eikä sillä ollut vakavasti otettavia haastajia, mutta järjestelmän sisäinen arvostelu kiihtyi ja siihen kohdistettiin kasvavia vaatimuksia. Vapaan yritystoiminnan edellytyksiin pyrittiin nyt kajoamaan uudenlaisten tunnusten alla.⁹⁹¹

Uusista uhkakuvista huolestuttavin oli liike-elämän edustajien silmissä vihreän liikkeen nousu. Samanlaisen tulkinnan oli tehnyt myös yhdysvaltalainen liike-elämä, jonka visioissa vihreä vaara korvasi punaisen uhan Neuvostoliiton ja sosialismin heikkenemisen myötä.⁹⁹² EVA, TKL ja Kairamon-Väyrysen ryhmä havahtuivat ympäristöliikkeen nousuun

---

vasemmistopuolueiden yhteenlaskettu kannatus kääntyi joka tapauksessa tasaiseen laskuun (Kotkavuori, Jouni (2011) ‘Kannatuspohjalla vai karismalla’. *Tieto&trendit* (2011):2).

⁹⁹⁰ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984. Max Jakobsonin kirje 25.3.1983; Jakobson 1992, 270; Kivelä 2000, 52; Paloheimo 1994, 131; Rekola 1998, 305.

⁹⁹¹ KA. EVA. Pöytäkirjat 1986. EVA:n kevätkokous 19.5.1986. Mika Tiivolan puheenvuoro; KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson: ‘Poliittisen vaikuttamisen kanavat ja keinot muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa’, Teollisuuden keskusvaliokunta 1.9.1987; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 1.9.1987.

⁹⁹² Jacques, Peter J, Dunlap, Riley E. & Freeman, Mark (2008) ‘The Organisation of Denial: Conservative think tanks and environmental scepticism’. *Environmental Politics*, 17:3, 349-385. 352, 362.

viimeistään 1980-luvun taitteessa. EVA:n mukaan vuosikymmenten vaihde oli aikaa, jolloin yhteiskunta vaihtoi puheenaiheita. 1970-luvun tärkeimpänä yhteiskuntapoliittisena teemana oli ollut rajankäynti julkisen vallan ja yksityisen elämänpiirin välillä. 1980-luvun keskustelunaiheet liittyisivät muun muassa luonnonvarojen hyväksikäyttöön ja ympäristön suojeluun. EVA:n uusiksi huolenaiheiksi nousivat nollakasvufilosofian kannattajat ja teknologisen kehityksen epäilijät.⁹⁹³ Siinä missä 1970-luvulla markkinatalousjärjestelmää uhkasi vasemmistohegemonia, tulisivat ”markkinatalouteen kohdistuvat ideologiset paineet” jatkossa ”kasvukielteisen teknologiavastaisen ‘pehmeän yhteiskuntavaihtoehtodon’ taholta”.⁹⁹⁴ Valtio oli vastikään vetäytynyt ratkaisevalla tavalla talouden sääntelystä, mutta vihreän liikkeen vaatimukset uhkasivat uudelleen kaventaa liike-elämän toimintaedellytyksiä ja vahvistaa yhteiskunnan ohjaavaa otetta. Vihreiden arvojen mukainen valtiointerventio vaarantaisi markkinatalouden toimintakyvyn yhtä lailla kuin vasemmistolainen.⁹⁹⁵

”Pehmeän yhteiskunnan ihailijoiden” määrän kasvu konkretisoitui liike-elämän edustajat mielestä ydinenergian käyttöä vastustavassa liikkeessä.⁹⁹⁶ Liike-elämän vaikuttajat lobbasivat 1970–1980-luvuilla voimalla ydinvoiman lisärakentamista. Heidän mielestään ydinvoimalle ei ollut vaihtoehtoa, mikäli taloudellisen kasvun tavoitteesta haluttiin pitää tulevaisuudessakin kiinni.⁹⁹⁷ Max Jakobsonin mukaan ydinvoimakeskustelussa oli kyse viime kädessä länsimaisen demokratian kohtalosta: ”Ellei energiakysymystä pystytä

⁹⁹³ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Haasteita ja mahdollisuuksia’, Valtakunnalliset Yrittäjäpäivät 26.10.1979, ‘Keskustelu ydinenergian käytöstä’, Liiketyöntantajain keskusliiton syyskokous 12.11.1979 ja ‘Suomi tarvitsee menestymisen tahtoa’, EVA-päivä 3.12.1980; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1980. TKL:n hallituksen kokous 16.10.1980. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1981’; Skurnik 2005, 527.

⁹⁹⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1981. EVA:n työvaliokunnan kokous 2.11.1981. ‘Yhteiskunnallisen tilanteen erityispiirteitä’.

⁹⁹⁵ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM ‘EVA:n tehtävistä’, EVA:n syyskokous 19.12.1983; Pöytäkirjat 1988. Työvaliokunta. Pääjohtaja Mika Tiivolan puhe EVA-päivässä 26.10.1988; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relanderin katsaus TKL:n edustajiston kokouksessa; Tarkka 2002, 297, 302; vrt. Mansner 2005, 529. Vihreän ja vasemmistovaaran saattoi myös Casimir Ehrnroothin tapaan samastaa: ”kun vasemmisto puhuu esimerkiksi rakennuslain muutoksista, se tarkoittaa vain rantapalstojen sosialisointia. Kun puhutaan esimerkiksi ilman puhtaudesta, tarkoitetaan laajan uuden byrokratian luomista asiaa hoitamaan.” (EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1987. TKL:n hallituksen kokous 20.5.1987; ks. myös ‘EVA tutki mielipideilmastoa – Vihreä liike sukua korpikommunismille’, *Karjalainen* 25.11.1982).

⁹⁹⁶ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1983. TKL:n hallituksen kokous 13.10.1983. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1984’; KA. EVA. Pöytäkirjat 1983. EVA:n syyskokous 19.12.1983. PM ‘EVA:n tehtävistä’.

⁹⁹⁷ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 5.6.1979 ja 28.1.1980; KA. EVA. Pöytäkirjat 1986. EVA:n kevätkokous 19.5.1986. Mika Tiivolan puheenvuoro.

poliittisella tasolla järkevästi ja realistisesti ratkaisemaan, saattavat järjestelmien väliset voimasuhteet muuttua: totalitaarisesti hallituissa maissa ydinenergiaa pystytään tehokkaasti käyttämään, demokratiat jäävät kehityksestä jälkeen”.⁹⁹⁸ Ydinvoimakysymystä ei kuitenkaan saanut Jakobsonin mielestä alistaa kansaanestyksen ratkaistavaksi. Näin ratkaiseva päätös oli tehtävä hallituksessa ja eduskunnassa, joilla oli kansaa parempi asiantuntemus ja tietämys. Ironista kyllä, Jakobson puhui samaan aikaan muiden asioiden yhteydessä tarpeesta kehittää päätöksentekojärjestelmiä vastaamaan voimistuneisiin suoran osallistumisen vaatimuksiin ja ”suurten yksikköjen tyrannian” vastustukseen.⁹⁹⁹ Ydinvoimahankkeen tielle tulivat onnettomuudet Yhdysvaltain Harrisburgissa vuonna 1979 ja Ukrainan Tshernobyliissä vuonna 1986. Ne sementoivat yleisen mielipiteen vahvasti ydinvoimavastaiseksi. Kairamon-Väyrysen ryhmässä Matti Korhonen vaati, että suomalaisen pitäisi opettaa olemaan uudelleen ”karhun” naapurissa, viitaten karhulla Neuvostoliiton sijaan ydinvoimaloihin. Keskusteluryhmän keskinäisessä väittelyssä innostuttiin lyömään ydinvoiman rakentamisesta vetoa panoksena pullollinen Chivas Regalia. Vedon oli ilmeisesti määrä ratketa vuonna 2000 Väyrysen lyödessä vetoa ydinvoimalan rakentamista vastaan ja Laatusen sekä Mildhin rakentamisen puolesta. Voiton vei Paavo Väyrynen, sillä vasta vuonna 2002 Suomeen päätettiin rakentaa lisää ydinvoimakapasiteettia.¹⁰⁰⁰

Pehmeän, vihreän yhteiskuntanäkemyksen suosio vain voimistui 1980-luvulla. Asennemuutoksen kuohuissa yritystoiminnalle tärkeät arvot, kuten kannattavuus, tuottavuus, tehokkuus ja teknologinen kehitys, uhkasivat jäädä orvoiksi. EVA tulkitsi, että suomalaiset eivät olleet kiinnostuneita aineellisen elintasonsa kohottamisesta enää korkeammaksi: ”jo riittää” -asenne oli vahvistunut. Erityisen voimakkaasti ihmiset vierastivat sellaista talouskasvua, johon saattoi liittyä ympäristöuhkia. Riskinä oli, että kasvukriittinen mielipideilmasto saattaisi vaikeuttaa yritysten käytännön toimintaa esimerkiksi ”ylikireiden” ympäristövaatimusten muodossa.¹⁰⁰¹ Teollisuuden johto

⁹⁹⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1979. EVA:n kokous 4.12.1979. Max Jakobsonin katsaus.

⁹⁹⁹ KA. EVA. Max Jakobson 1975–1980. Max Jakobson: ‘Haasteita ja mahdollisuuksia’, Valtakunnalliset Yrittäjäpäivät 26.10.1979 ja ‘Keskustelu ydinenergian käytöstä’, Liiketyöntajain keskusliiton syyskokous 12.11.1979; Pöytäkirjat 1979. EVA:n kokous 4.12.1979. Max Jakobsonin katsaus.

¹⁰⁰⁰ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 19.12.1979. Teollisuuden ydinvoimahaaveista ja -hankkeista ks. esim. Jensen-Eriksen 2008, 137-143.

¹⁰⁰¹ KA. MJ. Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975-1984. Max Jakobsonin alustus EVA:n kevätkokouksessa 31.5.1983; KA. EVA. Pöytäkirjat 1985. EVA:n työvaliokunnan kokous 28.3.1985. Paavo Pirttimäki: ‘Taloudellinen kasvu – EVA-tutkimuksen valossa’, 27.3.1985; Tarkka 2002, 302. Ks. myös

puolestaan koki, että teollisuusvastainen asenne oli lisääntynyt yhteiskunnassa. Sen merkeiksi TKL tulkitsi muun muassa ydinvoimavastaisuuden ja mielipidetiedustelutulokset, joiden mukaan nuorisoa kiinnosti enemmän ura palveluelinkeinoissa tai julkisessa hallinnossa kuin teollisuudessa.¹⁰⁰² Nuoriin kohdistuva asennevaikuttaminen oli siis tarpeen jo työvoiman saannin turvaamiseksi. Sitä paitsi nuoret olivat myös tulevaisuuden äänestäjiä, joiden asenne ratkaisisi, ymmärrettäisiinkö poliittisessa päätöksenteossa jatkossa myös teollisuuden kantaa.¹⁰⁰³

Asennemuutos heijastui myös tiedotusvälineisiin. Jo 1970-luvulla liike-elämä oli kokenut joutuneensa julkisuudessa kaltoin kohdelluksi, mutta 1980-luvulla lehdistökirjoittelu muuttui vain kärjekkäämmäksi. Teollisuuden rooli kansantalouden moottorina ei TKL:n toivomalla tavalla tullut julkisuudessa esille, vaan sen näkemykset leimattiin helposti aiheettomaksi valittamiseksi. Ympäristön- ja kuluttajansuoja-asiat sekä saneeraukset ja irtisanomiset kirvoittivat ankaraa arvostelua teollisuutta kohtaan. Huippujärjestöjen mielestä liike-elämän ainoa mahdollisuus selvittää ”tiedotussodista” oli ottaa kritiikki tosissaan ja suhtautua esimerkiksi ympäristökysymyksiin yhtä vakavasti kuin suuri yleisö. Liike-elämän oli kartettava leimautumista konservatiiviseksi kovien elämänarvojen edustajaksi ja vältettävä ajautumista vastakkain pehmoarvojen kanssa.¹⁰⁰⁴ Yleinen mielipide oli saatava ymmärtämään, että taloudellinen kasvu oli välttämätön edellytys pehmeidenkin arvojen edistämiseksi: aineettomat arvot vaativat perustakseen aineellisia arvoja. Argumentoinnissa oli ilmiselvää yhtymäkohta hyvinvointivaltion rahoittamisesta 1970-luvulla käytyyn keskusteluun, jossa liike-elämän edustajat olivat vedonneet yritystoiminnan avainrooliin hyvinvoinnin rahoittajana.¹⁰⁰⁵

ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 23.5.1985. Erik Allardt: 'Teollisuus ja yhteiskunnan muuttuvat arvot'.

¹⁰⁰² EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1984–1985. TKL:n hallituksen kokous 17.5.1984 ja 14.2.1985.

¹⁰⁰³ ELKA. STK. Hallituksen pöytäkirjat 1987–1988. STK:n hallituksen kokous 24.9.1987.

¹⁰⁰⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat 1983. EVA:n syyskokous 19.12.1983. PM 'EVA:n tehtävistä'; Kauko Sipposen käsikirjoitukset 1984–1985. Juhani Kivelä: ”Murros vai muutos?” – Tutkimustulokset yrityksen kannalta’, Oulun EVA-päivä 19.3.1985; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1984, 1985 ja 1988. TKL:n hallituksen kokous 11.10.1984. 'Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1985' (luonnos); TKL:n hallituksen kokous 17.10.1985. 'Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1986' (luonnos); TKL:n hallituksen kokous 20.10.1988. 'Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1989' (luonnos). Vrt. Waterhouse 2014, 197–198. Varsinainen talousjournalismi muuttui kuitenkin 1980-luvun kuluessa myötäsukaisemmaksi liike-elämää kohtaan, ks. Ainamo, Tienari, Vaara 2006, 628–629.

¹⁰⁰⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1983, 1984 ja 1985. EVA:n syyskokous 19.12.1983. Mika Tiivolan avauspuheenvuoro; EVA:n kevätkokous 28.5.1984. Mika Tiivolan alustus; EVA:n työvaliokunnan kokous 28.3.1985. Paavo Pirttimäki: 'Taloudellinen kasvu – EVA-tutkimuksen valossa', 27.3.1985; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1984. TKL:n hallituksen kokous 11.10.1984. 'Teollisuuden keskusliiton

Nollakasvuideologian suosio ja kriittinen lehdistökirjoittelu olivat liike-elämän huolenaiheina kaikesta huolimatta täysin eri luokkaa kuin 1970-luvun vallankumoukselliselta vaikuttanut vasemmistolaisuus. Aikakauden ja uhkakuvien muutosta kuvastavat hyvin ne keinot, joita liike-elämä omaksui kielteisten mielipidevirtausten torjumiseksi. 1970-luvulla se oli keskittänyt voimansa uusiin vahvoihin valtakunnantason järjestöihin, jotka ryhtyivät puolustustaisteluun vapaan yritystoiminnan ja markkinatalousjärjestelmän turvaamiseksi Suomessa. 1980-luvulla ”teollisuuden vastaisen mielialan torjuntatyön” terävintä kärkeä edusti tiedekeskushanke, jonka tavoitteena oli ”lisätä teknologian käytön hyväksyttävyyttä suomalaisten keskuudessa”. Hankkeen lopputuloksena Vantaan Tikkurilassa avasi keväällä 1989 ovensa Tiedekeskus Heureka, jonka rahoittajiin TKL ja sen seuraajat kuuluvat.¹⁰⁰⁶

Yksityisen yritystoiminnan rakentavan roolin painottaminen tuntui edelleen välttämättömältä, mutta yhteiskunnalliset asetelmat olivat jo ratkaisevalla tavalla kääntyneet liike-elämän eduksi. Liike-elämän edustajat tiedostivat itsekin tilanteen muuttumisen. He tulkitsivat, että kasvukritiikki kuvasti ehkä periaatteellista pohjavirtaa, mutta tosiasiallisesti suomalaiset halusivat turvata taloudelliset etunsa.¹⁰⁰⁷ Pehmeiden periaatteiden jatkuvasta suosiosta huolimatta EVA:n asennetutkimukset osoittivat, että aineellisen hyvinvoinnin ja talouskasvun arvostus parani 1980-luvun lopulla. Samanaikaisesti myös suhtautuminen yksityiseen yritystoimintaan muuttui aiempaa positiivisemmaksi. Keväällä 1987 EVA:n Kauko Sipponen saattoi luonnehtia asenneilmaston olevan jo ”täynnä yritysmyönteisyyttä”.¹⁰⁰⁸

---

toimintasuunnitelma 1985’ (luonnos). Myös Tarkka 2002, 302. Hyvinvoinnin rahoittamisesta ks. s. 90, 105-106.

¹⁰⁰⁶ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1985. TKL:n hallituksen kokous 14.2.1985; Persson, Per-Edvin (2004) ‘Tiedekeskus Heureka – koko kansan kulttuurilaitos’. Tieteessä tapahtuu 2004:4, 3-4.

¹⁰⁰⁷ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Avautuva ja sulkeutuva Suomi’, päiväämätön; EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1988. TKL:n hallituksen kokous 20.10.1988. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1989’ (luonnos). Vrt. Fuchs 2007, 178.

¹⁰⁰⁸ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Suomen mielipideilmasto’, 19.3.1987 ja ‘Kansa kannattaa yrittämistä’, 22.3.1987; Tarkka 2002, 307.

Markkinavoimat valloilleen

Yleisen asenneilmaston ja arvomaailman muutokset heijastuivat myös suomalaiseen politiikkaan. TKL:n mukaan heijastusvaikutuksiin kuuluivat vihreän liikkeen nousu ja pehmeiden arvojen painottuminen perinteisten poliittisten puolueiden toiminnassa.¹⁰⁰⁹ Toisaalta politiikan kentällä näkyi myös markkinatalousmyönteisyyden kasvu. EVA katsoi, että yleisen mielipideilmaston muutos taivutti SDP:n ja keskustapuolueen aiempaa myötäsukaisemmaksi liike-elämää kohtaan. Liike-elämän näkemykset saivat 1980-luvun kuluessa osakseen entistä enemmän ymmärrystä poliittisen kentän kaikilta laidoilta. Periaatteellinen suopeus ei tosin aina merkinnyt yritysten toimintaedellytysten syvällistä ymmärtämistä tai konkreettista edistämistä.¹⁰¹⁰ Joka tapauksessa poliittiset päättäjät olivat Kauko Sipposen mielestä joutuneet toteamaan, ”että yhteiskunnan kokonaiskehitys edellyttää kilpailu- ja toimintakelpoista talouselämää”.¹⁰¹¹ EVA:n ohella TKL pani hyväksyvästi merkille, että yleinen talouspolitiikka osasi jo arvostaa teollisuuden yhteiskunnallista avainroolia. Sitä paitsi kehitys ei rajoittunut ainoastaan asenteisiin, vaan käytännön politiikkakin muuttui. Kuin yhdestä suusta EVA:n kanssa TKL arvioi vuonna 1987, että talous- ja teollisuuspolitiikan yleislinja oli muuttunut säännöstelystä ja ohjailusta markkinamekanismia, kilpailua ja yritysten kannattavuutta korostavaan suuntaan.¹⁰¹² STK:n hallitus puolestaan koki, että kilpailukyvyyn, joustavuuden ja tuottavuuden kaltaiset tavoitteet olivat menneet jo niin hyvin läpi poliittisten päättäjien piirissä, että he pitivät niitä itsestäänselvyyksinä.¹⁰¹³

Pertti Alasuutari ajoittaa kulttuurisen käänteen suunnittelutaloudesta kohti kilpailutaloutta Suomessa 1980-luvun puoliväliin.¹⁰¹⁴ Maa seurasi muun maailman esimerkkiä ja uudisti vuosikymmenen loppupuolella lainsäädäntöään vastaamaan paremmin Länsi-Euroopan kilpailupoliittista linjaa. Kilpailulainsäädännön ohjenuoraksi tuli ”terveen ja toimivan” eli

¹⁰⁰⁹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1984 ja 1985. TKL:n hallituksen kokous 11.10.1984. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1985’ (luonnos); TKL:n hallituksen kokous 17.10.1985. ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1986’ (luonnos).

¹⁰¹⁰ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM ‘EVA:n tehtävistä’, EVA:n syyskokous 19.12.1983 ja PM ‘EVA:n toimintaympäristö’, EVA:n kevätkokous 19.5.1986; Pöytäkirjat 1988. EVA:n syyskokous 12.12.1988. Mika Tiivolan avauspuhe; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 1.9.1987.

¹⁰¹¹ KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: nimeämätön käsikirjoitus, 13.3.1987.

¹⁰¹² ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1987. ‘Teollisuuden keskusliiton tehtävät ja toiminta 80-luvulla’.

¹⁰¹³ ELKA. STK. Hallituksen pöytäkirjat 1987–1988. STK:n hallituksen kokous 24.9.1987.

¹⁰¹⁴ Alasuutari 2004. Alasuutari tarkoittaa käännteellä markkinaohjauksen lisääntymistä yhteiskunnassa, eikä kilpailutalouden ajatus pelkisty vain kilpailupoliittikkaan ja sen sisältöön.

vapaan kilpailun sekä markkinoiden itseohjautuvuuden korostaminen. Kilpailun asettaminen taloudellisen toiminnan lähtökohdaksi edellytti torjuvaa suhtautumista myös yritysten itsensä asettamiin kilpailurajoituksiin. Suomessa etenkin metsäteollisuusyritykset olivat vanhastaan tottuneet tekemään yhteistyötä vientikartelleissa. Kilpailulainsäädännön uudistukset 1990-luvun taitteen molemmin puolin panivat pisteen yritysten markkinayhteistyölle. Metsäteollisuus sopeutui kiristyneeseen kilpailupolitiikkaan pakon edessä ja pitkin hampain. TKL sen sijaan julisti kannattavansa vapaata kilpailua ”sekä kotimaassa että kansainvälisessä vaihdannassa niin tuotannontekijämarkkinoilla kuin hyödykemarkkinoillakin”. Keskusliitto kiitteli kilpailulainsäädännön uudistuksia positiivisena esimerkkinä yleiseurooppalaisen kehityksen seuraamisesta Suomessa. Keskusliiton mielestä uusi lainsäädäntö merkitsi markkinamekanismin toiminnan tehostamista ja kuvasti uskoa markkinoiden itseohjautuvuuteen, johon viranomaisten tulisi puuttua ainoastaan väärinkäyttötapauksissa.¹⁰¹⁵

Vapaata kilpailua edistävä kilpailupolitiikka oli osa suomalaisen kansantalouden avautumista ja deregulaatiota eli taloudellisen sääntelyn purkamista.¹⁰¹⁶ Siinäkin Suomi seurasi kehityksessä suuren maailman mallia. Useimpien länsimaiden taloudet olivat toisen maailmansodan jälkeen tiukasti säänneltyjä. Valtiointerventio kohdistui erityisesti rahoitusmarkkinoihin: kansainvälisiä pääomaliikkeitä rajoitettiin, valuuttakursseja säädeltiin, kotimaisia rahamarkkinoita kontrolloitiin, investointeja ohjailtiin ja usein myös hinnoista ja palkoista sovittiin. Sääntelytalouden malli alkoi murentua maailmalla 1970-luvulla, ja länsimaat siirtyivät 1980-luvulla kohti liberaalimpaa talousregiimiä. Sen keskeisiä periaatteita olivat kilpailun ja kaupan vapaus sekä tuotannon ja pääomien vapaa liikkuvuus. Kansainvälistyminen ja integraation syveneminen sysäsivät rahamarkkinoiden

¹⁰¹⁵ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relanderin katsaus TKL:n edustajiston kokouksessa; Syyskokous 24.11.1988. Toimitusjohtaja Timo Relanderin katsaus; Syyskokous 16.11.1989. Lyhennelmä toimitusjohtaja Timo Relanderin esitelmästä ‘Miksi Suomi on kallis maa?’; Alasuutari 2004, 10-11; Fellman, Susanna (2010) ‘Kilpailupolitiikka koordinoituna markkinataloudessa: Kartelli- ja kilpailulainsäädäntö Suomessa 1958–1988 institutionaalitaloushistoriallisesta näkökulmasta’. Kansantaloudellinen aikakauskirja, 106:2, 141-161. 142, 156-157; Jensen-Eriksen 2008, 172-173; Wilks, Stephen (2010) ‘Competition Policy’. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 730-756. 731-733.

¹⁰¹⁶ Käsittelen prosessia tässä työssä vain pintapuolisesti, sillä aiheesta on vastikään ilmestynyt perusteellinen oikeushistorian alaan kuuluva tutkimus. Ks. Kari, Markus (2016) Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla: Oikeushistoriallinen tutkimus. Helsinki: Into-Kustannus. Karin mukaan olisi täsmällisempää puhua deregulaation ohella reregulaatiosta: aiempaa sääntelyä kyllä purettiin, mutta samalla luotiin tilalle uusia sääntöjä. Hän korostaa reregulaation sisältönä markkinoiden luomisena kilpailullisia mekanismeja hyödyntävien lainsäädäntömuutosten avulla (Kari 2016, 53).

liberalisoimiskehityksen käyntiin Suomessakin. Taloudellista toimintaa oli jo ryhdytty vapauttamaan muualla, myös muissa Pohjoismaissa. Sääntelyn purkamiselle ei ollut Suomessa realistisia vaihtoehtoja, mikäli haluttiin varmistaa suomalaisille yrityksille samat mahdollisuudet hyödyntää ulkomaisia pääomia kuin kilpailijamaissa oli.¹⁰¹⁷

Suomalaisten rahamarkkinoiden vapauttaminen sääntelystä oli vuosikymmenen mittainen projekti. Yksittäiset vapautustoimet toteutettiin pääosin 1980-luvun mittaan Suomen Pankin johdolla näennäisen vähäpätöisinä teknisinä ratkaisuinä, joista ei juuri käyty poliittista keskustelua. Ne olivat kyseenalaistamaton osa Suomen kansainvälisen aseman uudelleenmäärittelyä ja identifioitumista markkinavetoiseen länteen. Korkosäännöstely lieveni ja kotimaisen pankkilainauksen sääntely loppui, ulkomaiset pankit ja osakesijoitukset pääsivät Suomeen, ulkomaiset rahamarkkinat avautuivat suomalaisyrityksille ja ne saivat tehdä suoria sijoituksia ulkomaille. Teknisten osaratkaisujen muodostama toimenpidekokonaisuus johti askel askeleelta suomalaisten rahoitusmarkkinoiden syvälliseen mullistukseen: lopulta rahaa sai viedä, tuoda ja lainata vapaasti.¹⁰¹⁸

Liike-elämän edustajista erityisesti liikepankkien johtajat antoivat talouden liberalisoinnille kovaäänisen kannatuksensa.¹⁰¹⁹ Myös TKL kiitteli pääomamarkkinoiden kehittämistä ja säännöstelyn lieventämistä esimerkiksi vuoden 1988 syyskokouksessaan. Puheenjohtaja Casimir Ehrnroothin tulevaisuudenvisioissa siinsi Länsi-Euroopan finanssialue, joka tarjoaisi myös suomalaisyrityksille entistä monipuolisempia rahoitusmahdollisuuksia. Mahdollisuuksiin tarttumiseksi Ehrnrooth vaati pääomien ja finanssipalvelujen vapauttamista lopustakin sääntelystä.¹⁰²⁰ EVA:n kommentit kulkivat astetta abstraktimmalla tasolla ja korostivat avoimeen kansainväliseen talouteen sopeutumisen tarvetta. Niidenkin sävy oli silti myönteinen.¹⁰²¹ Kauko Sipponen kuvasi innostuneeseen

¹⁰¹⁷ Coen et al. 2010a, 4; Fellman 2010, 159; Kiander 2001, 12; Kuisma & Keskiarja 2012, 191-192; Patomäki 2007, 46, 58, 61.

¹⁰¹⁸ Alasuutari 2004, 11; Kiander 2001, 11-12; Mansner 2005, 290; ks. myös Kyntäjä 1993, 250; Skurnik 2005, 196. Vapauttamisen kytköksestä Suomen asemaan lännen yhteydessä ks. myös Kari 2016, 472-473.

¹⁰¹⁹ Kuisma & Keskiarja 2012, 192.

¹⁰²⁰ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 24.11.1988. Pääjohtaja Casimir Ehrnroothin avauspuhe edustajiston kokouksessa. Ks. myös EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1986. TKL:n hallituksen kokous 18.12.1986.

¹⁰²¹ Esim. KA. EVA. Kauko Sipponen 1987-1988. Kauko Sipponen: 'Structural change in Finland', kesäkuu 1987; Pöytäkirjat 1988. Työvaliokunta. Pääjohtaja Mika Tiivolan puhe EVA-päivässä 26.10.1988.

sävyyn elinkeinoelämässä vallitsevaa dynamiikkaa: ”Fuusiot ja rationalisoinnit seuraavat toisiaan. Yritykset ostavat ulkomailta itseään suurempiakin yksikköjä, ja suomalaiset ovat ällistelevässä Ruotsissa suurin ulkomaalainen omistajaryhmä. Pankinjohtajat ovat muuttuneet tiukkailmeisistä lainan myöntäjistä autuaasti hymyileviksi rahan ja mammonan kauppiaksi. Helsingin pörssi on muutamassa vuodessa kasvanut unettavan rauhallisesta pikkupörssistä todelliseksi tekijäksi.”¹⁰²²

Taloudellisen toiminnan vilkastuminen johti kuitenkin tarkoittamatta hallitsemattomaan kehitykseen. Pääomaliikkeiden vapauttaminen avasi Suomen Pankin pitkään kireällä pitämät rahahanat. Ulkomaista lainarahaa virtasi maahan sekä yritysten että kotitalouksien tarpeisiin. Aiemmin niukkuutta jakaneet pankinjohtajat alkoivat tyrkyttää lainoja asiakkailleen, ja pankkien luotonanto moninkertaistui. Samaan aikaan verotusta kevennettiin. Lopputuloksena oli talouden ylikuumeneminen: ulkomaisen velan kasvu, varallisuushintojen nousu ja inflaation kiihtyminen. Yritykset tekivät lainarahalla investointeja, yksityiset ostelivat asuntoja ja sijoittivat osakkeisiin. Pörssiosakkeiden markkina-arvot kymmenkertaistuivat 1981–1988, ja kiinteistöjen nimellishinnat nelinkertaistuivat vain muutamassa vuodessa. Lainarahalla rikastuminen vaikutti helpolta ja varmalta, mikä synnytti kasinotaloudeksi kutsutun keinottelusuhdanteen. Jopa SKP sekaantui yleisessä kasinotalouden huumassa pörssipeliin, menetti miljoonien markkojen omaisuutensa ja ajautui lopulta konkurssiin vuonna 1992.¹⁰²³

Liike-elämällä oli periaatteessa syytä olla hyvillään suomalaisten sijoituskiihkosta. Kun omistaminen laajeni, lisääntyi myös ymmärrys yritysten voittoja kohtaan. Samalla yrityksistä tuli entistä riippumattomampia poliittisesta päätöksenteosta. Kauko Sipposen sanoin ”kansanvaltaisessa järjestelmässä miljoona osakkeenomistajaa on parempi suoja yritykselle kuin viisi vakuutusyhtiötä yhteensä”.¹⁰²⁴ Joitakin tarkkailijoita kulutusjuhlan kiihkeys alkoi silti hirvittää. Esimerkiksi Kairamon-Väyrysen ryhmässä Nesteen toimitusjohtaja Jaakko Ihamuotila totesi kevättalvella 1987, että liika innostus kasinotalouden puolesta saattoi olla vaarallista. Useampikin ryhmän jäsen totesi hyvissä

¹⁰²² KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Elinkeinoelämän kehitys vuoteen 2010’, 24.10.1988.

¹⁰²³ Kiander 2001, 8-9, 15-16; Kuisma & Keskiarja 2012, 260, 345; Mansner 2005, 267, 291-292, 422-423.

¹⁰²⁴ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. Paavo Pirttimäki: ‘Julkinen sektori – ihmiskeskeinen markkinatalous’, 31.1.1985.

ajoin taloudellisen kehityksen kriisiytymisen merkit, mutta kaikki eivät niihin uskoneet.¹⁰²⁵ Liike-elämän edustajista EVA edusti vielä 1980-luvun puolella optimistista linjaa. Valtuuskunnan tuore puheenjohtaja Pentti Kivinen kuittasi haastattelussaan vuonna 1988, että vauhtisokeus, turbulenssit ja jopa ylilyönnit kuuluivat kasinotalouden ryydittämään vaiheeseen. Ensimmäisistä pärskeistä ei pitänyt säikähtää, sillä markkinatalouden sisäinen systeemi vetäisi kyllä sopivasti takaisin.¹⁰²⁶ EVA uskoi, että Suomella oli hyvät lähtökohdat 1990-luvun alkupuoliskolle: ”Tulemme pysymään lähivuodet menestyvien kansakuntien joukossa.”¹⁰²⁷

EVA liittyi varoittelijoiden joukkoon keväällä 1990, TKL jo edellisvuonna. TKL:n kevätkokouksessa toukokuussa 1989 toimitusjohtaja Timo Relander piti kulutuksen laajenemista monella tapaa perusteltuna. Samalla hän silti muistutteli, ettei talouden kasvu voinut pitkään perustua vain yksityisen kulutuksen, julkisen kysynnän ja ulkomaisen velanoton varaan. Ainoa kestävä perusta saattoi olla kilpailukykyinen ja dynaaminen teollisuustuotanto. Keskusliiton syyskokouksessa puheenjohtaja Casimir Ehrnrooth ei enää sanoja säästellyt. Hänen mukaansa kansantalous oli onnistuttu tarvelemään. Täydellisen umpikujan välttämiseksi olivat kipeät korjaustoimenpiteet välttämättömiä. Yritykset olivat tosiasiasa osasyllisiä ylikuumenemiseen, kun ne olivat investoinneillaan velkaantuneet riskirajoille. Ehrnrooth peräsi kuitenkin edelleen kannustusta teollisuuden investoinneille. Kansalaisten kulutusjuhlaa oli sen sijaan pantava piste ja saatava suomalaiset säästämään.

¹⁰²⁵ SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 17.2.1987 ja 29.11.1988; Skurnik 2005, 197. Esimerkiksi Pentti Kouri piti Suomen tilannetta hyvänä: kulutuskysynnän ja investointien kasvu jatkuivat, teollisuuden kannattavuus oli kansainvälistä huipputasoa ja viennin kasvukin hidastui vain kapasiteettisyistä. Rahamarkkinoiden liberalisoiminen oli päästänyt kulutuksen kasvun valloilleen, mutta koska Suomen ulkomainen velka oli kansainvälisesti katsoen vähäinen, talouden tila ei edellyttänyt äkkijyrkkiä jarrutustoimia vaan sitä voitaisiin rahoittaa useita vuosia eteenpäin. Paavo Väyrynen vastusteli, että lisävelka meni kulutukseen eikä investointeihin, joten raha vain vuoti ulos. Kourin mielestä kyse oli Suomen kansantalouden objektiivisesta vaurastumisesta, jota nyt kulutettiin. Väyrynen peräänkuulutti edelleen järkeä velanottoon; hänestä Suomi oli ”juopotellut talonsa pois”. Oli vaarallista laskeskella, kuinka paljon oli varaa velkaantua. Kansantaloutta olisi pitänyt hoitaa varman päälle ja jättää tuleville sukupolville hyvä taloustilanne. Harjoitettu rahapolitiikka oli Väyrysen mielestä kuitenkin pielessä. Kukaan ei ottanut vastuuta, kun Mauno Koivisto oli flegmaattinen eikä pääministeri Harri Holkeri ymmärtänyt asioita (SSYA. Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä 26.4.1988 ja 29.11.1988).

¹⁰²⁶ KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1988. Lehtileike ‘Markkinatalouden vartiointi yhä tärkeintä EVA:lle’, *Karjalainen* 6.1.1989. Ks. myös ’Tukon Kivinen talouden sääntelyä kaipaaville: Ratti ja kaasu parempi kuin jarru’, *Suomenmaa* 16.5.1989.

¹⁰²⁷ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1988. ‘Kallis Suomenmaa 1992’, hahmotelma EVA-raportiksi.

Myös julkisia menoja olisi karsittava radikaalisti ja julkista menorakennetta muutettava avoimen sektorin kilpailukykyä vahvistavaan suuntaan.¹⁰²⁸

Suomalaisella 1980-luvun kasinotaloudella ja kulutusjuhlalla oli Ehrnroothin ennakoima surullinen loppu. Kun omin toimin ylikuumennettuun talouteen yhdistettiin länsimarkkinoiden taantuma, idänkaupan romahdus ja ulkomaisia velkoja kasvattanut kansainvälisen korkotason nousu, Suomi suistui loppuvuodesta 1990 alkaen syvään lamaan. Kokonaistuotanto supistui dramaattisesti, pörssikurssit syöksyivät alas ja asuntojen hinnat sulivat. Työttömyys riistäytyi käsistä ja konkurssien määrä moninkertaistui. 1990-luvun alun taloudellinen taantuma oli tilastojen valossa jopa pahamaineista 1930-luvun lamaa rajumpi, mutta vuosikymmenien kuluessa karttunut vauraus ja hyvinvointijärjestelmä lievittivät toki ahdinkoa huomattavasti.¹⁰²⁹ Suomalaiselle liike-elämälle lama oli kova koettelemus, jollaista se ei luonnollisesti olisi toivont joutuvansa kokemaan. Samalla lama kuitenkin lisäsi suurliike-elämän sananvaltaa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Ehrnroothin kaipaamat ”kipeät korjaustoimet” käynnistyivät ja kansantalous otti kurssinmuutoksen liike-elämän tavoittelemaan suuntaan: kohti vahvempaa markkinaehtoisuutta, vapaampaa kilpailua, heikompaan valtiointerventiota ja rajatumpaa julkista sektoria. Kurssinmuutoksessa keskeisellä sijalla oli myös EVA:n perustamisestaan asti kuuluttama vaatimus julkisen sektorin koon ja kasvun rajoittamisesta. Laman myötä vaatimus omaksuttiin yleisesti hyväksytyksi tosiasiaksi, mutta itse asiassa sanoma oli saatu juurrutettua tukevasti jo 1980-luvun aikana.¹⁰³⁰

Lochnessmäinen kabinettikähmijä ja suomalainen mafia

Liike-elämän edustajia 1980-luvulla huolestuttaneet uudet uhkakuvat, kuten vihreän liikkeen nousu, olivat todellisia ilmiöitä. Toisaalta EVA ja TKL myös alleviivasivat niitä itsetarkoituksellisesti, korostaakseen jäsenilleen eli rahoittajilleen toimintansa tarpeellisuutta. Suomalainen liike-elämä oli 1980-luvun loppua lähestyttäessä noussut siitä ahdingosta, jossa se oli vielä 1970-luvun alkupuolella kokenut viruvansa. Yleinen

¹⁰²⁸ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relander: 'Kestääkö taloutemme perusta?'; Syyskokous 16.11.1989. Pääjohtaja Casimir Ehrnroothin avauspuhe; Mansner 2005, 293, 423; Tarkka 2002, 353. Kipeiden leikkauksien tarpeesta ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1989. EVA:n syyskokous 18.12.1989. Pentti Kivisen puheenvuoro.

¹⁰²⁹ Jensen-Eriksen 2008, 157; Kiander 2001, 23-24; Mansner 2005, 422, 426; Siltala 2004, 112.

¹⁰³⁰ Ks. 5. luku.

asenneilmasto oli muuttunut markkinatalousmyönteiseksi ja aiempaa yritysystävällisemmäksi. Euroopan taloudellinen integraatio ja Suomen osallistuminen siihen etenivät hitaasti mutta varmasti. Taloudellisen sääntelyn purkaminen oli käynnistynyt yksittäisinä mutta kasautuvina teknisinä toimenpiteinä. Julkisen sektorin kasvun arvostelu sai vastakaikua ministeriöistä ja Holkerin sinipunahallituksesta. Tilanne oli yritysmaailman näkökulmasta monella tapaa myönteinen.¹⁰³¹

Suotuisa kehitys asetti kuitenkin suuren haasteen liike-elämää edustaneille EVA:lle ja TKL:lle. Ne saivat kritiikkiä jäsenkentältään, jotka kokivat huippujärjestöt etäisiksi ja niiden roolin epäselväksi. Jäsenten oli vaikea nähdä kaikille yhteisen, yleisluontoisen edunvalvonnan merkitystä omalle käytännön toiminnalleen. Rahankäytöstään tarkat yritykset eivät sietäneet tarpeettomien järjestöjen rahoittamista, joten EVA:lle ja TKL:lle oli elintärkeää osoittaa hyödyllisyytensä.¹⁰³² Mikä oli niiden tehtävä ja tarve muuttuvassa maailmassa, jossa yksityisen yritystoiminnan ja markkinatalouden asema oli muuttunut uhanalaisesta turvatuksi?¹⁰³³

TKL:n johto kyseenalaisti 1980-luvun puolivälissä jälleen EVA:n toiminnan tuloksellisuuden. Valtuuskunnan äkkinäistä lakkauttamista TKL:n hallitus ei pitänyt suotavana, mutta ilmoilla oli idea EVA:n fuusioimisesta johonkin toiseen liike-elämän organisaatioon.¹⁰³⁴ Teollisuusjohtajien soraäänit eivät puhaltaneet EVA:n ja TKL:n välistä reviiirikamppailua uuteen liekkiin, vaan johtivat työnjakokeskusteluihin, joissa molemmille järjestöille löytyi oma luonteva rooli.¹⁰³⁵ Liike-elämän visionäärin rooli jäi entistä

¹⁰³¹ Vrt. Tarkka 2002, 402.

¹⁰³² ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987 – tammikuu 1988, A-J. Stig Hästö Georg Ehrnroothille 9.11.1987. H. Bachmann ja G. Ehrnrooth: 'Lausunto teollisuuden järjestöjen yhteistyön kehittämisestä'; ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1987. 'Teollisuuden keskusliiton tehtävät ja toiminta 80-luvulla'; Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relanderin katsaus TKL:n edustajiston kokouksessa; KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Optio-käsikirjoitus / Sipposen haastattelu 29.11.1988; vrt. Lamberg 1999, 30.

¹⁰³³ Vrt. ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja sekalaista 1985 II. Pentti Somerto: 'Haja-ajatuksia EVA:n toiminnasta', 10.11.1986; KA. EVA. Pöytäkirjat 1988. EVA:n kevätkokous 23.5.1988. Mika Tiivolan avauspuhe. Ks. myös Pekka Haavisto: 'Kultaisen iän kerhossa', *Ilta-Sanomat* 1.11.1989: "EVA:lle on tapahtunut pahin mahdollinen menetys: se on menttänyt varteenotettavat vastustajat."

¹⁰³⁴ ELKA. Nokia. KK. TKL hallitus ja sekalaista 1985 II. Pentti Somerto: 'Haja-ajatuksia EVA:n toiminnasta', 10.11.1986 ja 'Näkökohtia EVA:sta', 11.11.1986; 'STK jäljittää karannutta valtaa', *Kauppalehti Optio* 24.3.1988. Kauko Sipponen ei muista toimitusjohtajakaudeltaan (1984–1990) EVA:n ja TKL:n välistä reviiiritistelua, mutta hänen mukaansa aina oli "pikkuisen kitinää" siitä, kannattaako EVA:lle maksaa (Kauko Sipponen 14.12.2015).

¹⁰³⁵ Työnjakokeskusteluista ks. esim. KA. EVA. Pöytäkirjat 1985, 1986 ja 1989. EVA:n työvaliokunnan kokous 8.2.1985, 21.5.1986, 19.4.1989 ja 14.9.1989. 1990-luvun taitteen integraatiokeskusteluissa

selkeämmin EVA:lle. Valtuuskunta pyrki elämään toinen jalka tulevaisuudessa, olemaan muutamaa vuotta tapahtumien edellä ja laatimaan pitkän aikavälin visioita. EVA halusi 1980-luvun lopulla selkeyttää sekä julkisuuskuvansa että erityisesti itseymmärrystään ja torjua kielteisiä mielikuvia. Valtuuskunta korosti, ettei se ollut mikään kabinettikähmijä, vaan avoin ja avarakatseinen keskustelufoorumi.¹⁰³⁶ EVA koki, että sen olemassaolo tiedettiin laajalti mutta toiminnan käytännön sisältö tunnettiin heikosti. Valtuuskunta piti tilannetta itse asiassa otollisena: salaperäinen ”lochnessmäisyys” herätti kiinnostusta ja auttoi sanoman julki saamisessa.¹⁰³⁷ EVA ei kaivannut ylikorostunutta julkisuutta, vaan halusi päästä esille vain harvakseltaan todella tärkeissä keskustelunaiheissa. Se tahtoi keskittyä yhteiskunnan kehityksen ja liike-elämän kannalta kaikkein merkittävimpiin kysymyksiin ja tarjota niihin markkinatalouden puheenvuoron. Valtuuskunnan tehtävänä oli tarkastella sellaisia laajoja yhteiskunnallisia näköaloja, joihin yritys- ja toimialajärjestöjen johtajilla ei kasvavien tulospainoiden ja päivänpolttavien kysymysten keskellä liiennyt aikaa.¹⁰³⁸

Valtuuskuntaa ei missään vaiheessa vaivannut varsinainen epäily olemassaolonsa oikeutuksesta. Sen mielestä yritysjohtajilla oli edelleen ”pallo hukassa” siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtui. Välittäjän rooli oli siis yhtä tärkeä kuin EVA:a perustettaessa.¹⁰³⁹ Viimeisen EVA:n puheenjohtajavuotensa (1988) esiintymisissä Mika Tiivola pohti silti provosoivasti, oliko EVA tehnyt itsensä tarpeettomaksi. Valtuuskunta oli alun perin perustettu vastavoimaksi kapitalismin kriitikoille, mutta 1980-luvun lopussa markkinatalous ei enää puolestapuhujaa kaivannut. EVA ei voinut omia kunniaa muutoksesta itselleen mutta koki, että sillä oli ollut osansa kehityksessä. Tiivola vastasi

---

”tehtävien jako linjalla EVA-TKL” oli jo päivänselvä, eikä siihen tarvinnut tuhlata aikaa (KA. EVA. Pöytäkirjat 1990. EVA:n työvaliokunnan kokous 25.4.1990). Ks. myös Kauko Sipponen: ”Yrittäjät ja EVA” (vastine), *Uusi Suomi* 17.3.1988.

¹⁰³⁶ KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1988. Yhteenvetomuistio johtoryhmän suunnittelukokouksesta Saariselällä 1.-2.12.1988 ja lehtileike ’Markkinatalouden vartiointi yhä tärkeintä EVA:lle’, 6.1.1989; Kauko Sipponen 1977–1990. PM ’EVA:n toimintaympäristö’, EVA:n kevätkokous 19.5.1986; Kauko Sipponen 1987–1988. Optio-käsikirjoitus / Sipponen haastattelu 29.11.1988.

¹⁰³⁷ KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Björn Sundell: PM ’EVA:n vahvat ja heikot puolet’, 22.3.1987; Johtoryhmän pöytäkirjat 1988. Yhteenvetomuistio johtoryhmän suunnittelukokouksesta Saariselällä 1.-2.12.1988.

¹⁰³⁸ KA. EVA. Pöytäkirjat 1988 ja 1989. EVA:n kevätkokous 23.5.1988. Mika Tiivolan avauspuhe; EVA:n syyskokous 12.12.1988. Mika Tiivolan avauspuhe; Työvaliokunta. Pääjohtaja Mika Tiivolan puhe EVA-päivässä 26.10.1988; EVA:n työvaliokunnan kokous 19.4.1989. Kauko Sipponen: ’EVAn toiminnasta 1990-luvulla’, 19.4.1989.

¹⁰³⁹ KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987 ja 1988. Björn Sundell: PM ’EVA:n vahvat ja heikot puolet’, 22.3.1987; Yhteenvetomuistio johtoryhmän suunnittelukokouksesta Saariselällä 1.-2.12.1988.

omaan kysymykseensä kielteisesti muistuttamalla, ettei yhteiskunnallinen tilanne koskaan jäykisty paikoilleen eikä suotuisan asenneilmaston säilyminen ollut itsestään selvää. Markkinataloutta ei voinut pitää valmiina kokonaisuutena, vaan sen mekanismit kaipasivat ajoittain huoltoa ja sisältö kehittämistä. Toimitusjohtaja Kauko Sipponen säesti Tiivolaa ja varoitti kuvittelemasta, että ”välit kollektivismiin kanssa olisi vihdoinkin pysyvästi selvitetty”. Markkinatalouden markkinointi oli tällä erää onnistunut, mutta tulevaisuuden yhteiskunnallisesta kehityksestä ei ollut varmuutta.¹⁰⁴⁰ Jos hälyttäviä merkkejä ilmenisi, valtuuskunta ryhtyisi jälleen vastavoimaksi markkinataloudelle epäedullisille suuntauksille. Mika Tiivolaa puheenjohtajana seurannut Pentti Kivinen luonnehtikin EVA:a elinkeinoelämän henkivakuutukseksi, joka ei välttämättä koskaan realisoituisi.¹⁰⁴¹

TKL:n toimitusjohtaja Stig Hästö oli vielä vuonna 1980 kaivannut TKL:lta enemmän pohdiskelueviin, järjestelmällisiin tilannearviointeihin perustuvia laajoja periaatteellisia kannanottoja.¹⁰⁴² Hästön TKL:lle visioima rooli olisi ollut päällekkäinen EVA:n omaksuman toimintakentän kanssa, mutta kehitys vei käytännössä toiseen suuntaan. Yleispolitiikan painoarvo TKL:n toiminnassa väheni, kun talous- ja teollisuuspoliittinen yleislinja lähestyi teollisuuden näkemyksiä. Keskusliitto saattoi keskittyä edunvalvonnan erityiskysymyksiin ja kehittyä tutkimus- ja tietopainotteiseksi asiantuntijajärjestöksi. Sen toimintakentäksi rajautuivat talous-, teollisuus- ja ulkomaankauppapolitiikka. Käytännön toiminnassa keskeistä oli ennakoiva työ tulevien ongelmien estämiseksi. Konkreettisesti sitä toteutettiin osallistumalla valtiolliseen valmistelutyöhön komiteoissa ja muissa vastaavissa elimissä. Erityiskysymysten painottaminen laajojen linjanvetojen sijaan ei merkinnyt näköalattomuutta, vaan TKL korosti myös rooliaan teollisuudelle tärkeiden visioiden esiin nostajana.¹⁰⁴³

¹⁰⁴⁰ KA. EVA. Pöytäkirjat 1988–1989. EVA:n kevätkokous 23.5.1988. Mika Tiivolaa avauspuhe; EVA:n syyskokous 12.12.1988. Mika Tiivolaa avauspuhe; Työvaliokunta. Pääjohtaja Mika Tiivolaa puhe EVA-päivässä 26.10.1988; EVA:n työvaliokunnan kokous 19.4.1989. Kauko Sipponen: ‘EVA:n toiminnasta 1990-luvulla’, 19.4.1989. Ks. myös KA. EVA. Pöytäkirjat 1985 ja 1988. EVA:n työvaliokunnan kokous 8.2.1985. Muistiinpanot Kauko Sipponen: ‘Kokemukset vuoden aikana’, 25.11.1985; EVA:n syyskokous 12.12.1988.

¹⁰⁴¹ KA. EVA. Johtoryhmän pöytäkirjat 1988. Lehtileike ‘Markkinatalouden vartiointi yhä tärkeintä EVA:lle’, 6.1.1989.

¹⁰⁴² ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 27.11.1980. Vuorineuvos Stig Hästö katsaus.

¹⁰⁴³ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1987. Periaateohjelma ‘Teollisuuden keskusliiton tehtävät ja toiminta 80-luvulla’; Kevätkokous 25.5.1988. Toimitusjohtaja Timo Relanderin katsaus TKL:n edustajiston kokouksessa; Häikiö 2001b, 40, 141.

EVA:n tavoin myös TKL joutui 1980-luvulla vakuuttelemaan tyytymättömälle jäsenkunnalleen olemassaolonsa tarpeellisuutta.¹⁰⁴⁴ Nokian Kari Kairamon puheenjohtajakausi TKL:ssa päättyi vuoden 1987 lopussa. Jäähvyäispuheessaan Kairamo muistutti, että keskusliitto teki paljon näkymätöntä, mutta yritysten kannalta tärkeää edunvalvontatyötä. Kairamo luetteli koko joukon teollisuuden toimintaedellytyksiä parantaneita talouspoliittisia ratkaisuja, joihin TKL oli myötävaikuttanut. Lisäksi keskusliitolla oli edustajia lukuisissa lainvalmistelu- ja muissa asiantuntijakomiteoissa sekä säätiöiden ja laitosten luottamuselimissä. Tehtäväkenttä oli kaiken kaikkiaan niin laaja, että oli pakko ”ihmetellä ja ihailia”, miten TKL pystyi rajallisilla resursseillaan pitämään kaikki langat käsissään.¹⁰⁴⁵ TKL:n edustajat painottivat pitkin 1980-lukua, ettei mikään järjestö saanut olla itsetarkoitus. Keskusliiton täytyi pysyä ajan tasalla ja muuttaa edunvalvontaansa toimintaympäristön muutoksen mukana.¹⁰⁴⁶ Kommentteja ei niinkään ollut tarkoitettu itsekritiikiksi kuin jäsenkentän pohjustamiseksi STK:n ja TKL:n syvenevää yhteistyötä ja lopulta fuusioitumista varten.

Pitkään valmisteilla ollut fuusiohanke kiihdytti mieliä sekä teollisuuden sisällä että sen ulkopuolella. Kari Kairamo halusi torjua epäilyt, että STK:n ja TKL:n yhteistoiminnan tiivistämisessä olisi ollut kyse ”suomalaisen Mafian perustamisesta”.¹⁰⁴⁷ Järjestöjen epäröiville jäsenkunnille yhteistyön tiivistämistä perusteltiin voimien keskittämisellä ja kustannussäästöillä. Vastustajat epäilivät fuusion tuomia hyötyjä ja pelkäsivät, että yhdistäminen toisi vain talouspolitiikan vastakohtaisuudet työmarkkinaneuvotteluihin. Järjestöremontin puolestapuhujat korostivat, että maailman ja yhteiskuntarakenteiden muuttuessa myös järjestöarakenteiden oli muututtava vastaamaan paremmin ajankohtaisia tarpeita. Mielialat kypsyytti lopulta yhdistymisen taakse 1990-luvun lama ja sen mukanaan tuoma kustannustehokkuuden ja kulujen karsimisen vaatimus. STK ja TKL yhdistyivät Teollisuuden ja työnantajain keskusliitoksi (TT) vuonna 1992.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁴ Koroma 2015, 366-367.

¹⁰⁴⁵ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Syyskokous 26.11.1987. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe. Ks. myös EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1986. TKL:n hallituksen kokous 26.5.1986. ‘Jäsenkunnan kehitystä ja tarvittavia toimenpiteitä selvittävän työryhmän muistio’, 25.3.1986.

¹⁰⁴⁶ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 19.5.1983. Toimitusjohtaja Stig H. Hästön katsaus TKL:n edustajiston kokouksessa (luonno); Syyskokous 24.11.1983. Vuorineuvos Fredrik Castrénin avauspuhe; Syyskokous 26.11.1987. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuhe.

¹⁰⁴⁷ ELKA. TKL. Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat. Kevätkokous 20.5.1987. Pääjohtaja Kari Kairamon avauspuheen luonno.

¹⁰⁴⁸ Mansner 2005, 513, 520, 524, 527-528. Mansnerin mukaan aika oli 1980-luvulla ajanut ohi teollisuuden kaksihaarisesta edunvalvonnasta, jonka tavoitteena oli vielä 1970-luvulla ollut pitää SAK poissa

Keskeinen perustelu STK:n ja TKL:n yhteistyön tiivistämiselle oli ollut myös kokemus siitä, että järjestökentän kaksijakoisuus heikensi Etelärannan asennemuokkaustoiminnan tehoa. STK:n ja TKL:n erilaiset tavoitteet ja tehtävät johtivat herkästi ristiriitaisiin viesteihin. Esimerkiksi Casimir Ehrnrooth painotti yhtenäisyyden voimaa ja katsoi, että suurin fuusioista koituvaa etu olisi Etelärannan kyky puhua yhdellä äänellä.¹⁰⁴⁹ Liike-elämän johtohahmot painottivat ylipäätään sisäisen yksimielisyyden merkitystä. Vain yhtenäisellä liike-elämällä saattoi olla tarpeeksi voimaa ajaa asioitaan eteenpäin.¹⁰⁵⁰ Keskinäinen kyräily oli turhaa, koska eri alojen ja erilaisten yritysten edut olivat olennaisimmilta osin yhteisiä. Säröt yhteistyössä johtaisivat ainoastaan siihen, että koko talouselämän uskottavuus ja mahdollisuudet saada äänensä kuuluville romahtaisivat.¹⁰⁵¹

Liike-elämän edustajat kokivat, että poliittinen vaikuttaminen oli murroksessa. Se teki äänen kuuluville saamisesta tärkeämpää kuin koskaan. Tiedotusvälineissä käytävä julkinen keskustelu oli käymässä yhä ratkaisevammaksi päätöksenteolle. EVA:n mukaan yleisen mielipiteen vaikutus äänestäjistä kilpaileviin poliitikkoihin, mutta myös virkamiehiin, oli kasvussa. Äärimuodossaan kyse oli ”gallup-demokratiasta”. Max Jakobson määritteli, että liike-elämä oli perinteisesti pyrkinyt vaikuttamaan päätöksentekoon poliitikkojen kautta ja kabinettipoliitikkalla. Suomi oli kuitenkin siirtymässä kohti ”kansalaisten yhteiskuntaa”, jossa poliitikkojen kyky toteuttaa kulissien takana sovittua politiikkaa väheni. Kaikista asioista haluttaisiin jatkossa keskustella julkisesti. Keskusteluun ja päätöksentekoon

---

teollisuuspolitiikkaa koskevista neuvotteluista. Vuodesta 1968 alkaen tehdyt laajat tulopoliittiset kokonaisratkaisut hämärsivät työnantaja- ja elinkeinopolitiikan rajoja. Lisäksi etujärjestöt joutuivat käsittelemään yhä laajakantoisempia asioita, kuten energia- ja ympäristöasioita, koulutusta, teknologista kehitystä, kansainvälistymistä ja taloudellista integraatiota, joita oli vaikea rajata selkeästi vain STK:n tai TKL:n reviiirille. Vielä vuonna 1987 osa teollisuusvaikuttajista piti silti parempana työmarkkina-asioiden pitämistä erillään teollisuus- ja talouspoliittisesta edunvalvonnasta (ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987 – tammikuu 1988, A-J. Stig Hästö Georg Ehrnroothille 9.11.1987. H. Bachmann ja G. Ehrnrooth: ‘Lausunto teollisuuden järjestöjen yhteistyön kehittämisestä’). Näkemys jäi lopulta vähemmistöön. Järjestökentän kehitys ei päättynyt TT:n muodostamiseen, vaan tarve voimien kokoamiseen ja koko liike-elämän kattavaan yhteiseen edunvalvontaan johti vuonna 2004 päätökseen TT:n ja Palvelutyöntajien fuusioitumisesta Elinkeinoelämän keskusliitoksi (EK). Yksityiskohtainen selostus EK:n muodostamisesta, ks. Mansner 2007, 296-300; Pietiäinen 2009, 231-279.

¹⁰⁴⁹ Mansner 2005, 527. Yhtenäisen sanoman merkityksestä ks. myös esim. ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 29.10.1986, 26.4.1988 ja 23.5.1988.

¹⁰⁵⁰ KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM ‘EVA:n tehtävistä’, EVA:n syyskokous 19.12.1983; ELKA. STKV. Pöytäkirjat 1984–1988. STKV:n kokous 1.9.1987, 10.12.1987, 12.1.1988 ja 26.1.1988.

¹⁰⁵¹ EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1985. Timo Relanderin katsaus TKL:n syyskokouksessa 27.11.1985; ELKA. Nokia. KK. Kirjeenvaihto maaliskuu 1987 – tammikuu 1988, A-J. Kari Kairamo Krister Ahlströmille 12.11.1987.

vaadittaisiin vaihtoehtoja, perusteluita, analyysejä ja tutkimuksia. Liike-elämän oli varauduttava tähän muutokseen ja varmistettava kykynsä vaikuttaa julkiseen keskusteluun. Sen oli ryhdyttävä harjoittamaan kabinettipolitiikan rinnalla entistä enemmän ”populistista” viestintää ja lisättävä kannanottovalmiuksiaan keskeisissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Kuten EVA:n puheenjohtaja Pentti Kivinen kiteytti: ”Keskusteluotteen on jatkossakin pysyttävä elinkeinoelämän käsissä”.¹⁰⁵²

Yritysvetoiseen yhteiskuntaan

Keskusteluotteen lipeäminen liike-elämän käsistä ei 1980-luvun lopun Suomessa tuntunut kovin todennäköiseltä. Sen edustajat olivat päinvastoin onnistuneet pääsemään yhteiskunnallisessa keskustelussa niskan päälle. 1970-luvun poliitikko- ja suunnittelijajohtoinen yhteiskuntakehitys oli jäänyt taakse. Jähmeään ja hitaasti uudistuvaan politiikkaan ja hallintoon verrattuna liike-elämässä oli dynamiikkaa ja tulevaisuudenvisiona. Markkinavoimat ja yritysmaailma olivat ottamassa johtavan roolin yhteiskunnan tulevaisuuden viitoittajina, ja politiikka muuttui elinkeino- tai yritysvetoiseksi.¹⁰⁵³ EVA:n toimitusjohtaja Kauko Sipponen kiteytti kehityksen: ”[k]un taloudelliset voimat muuttavat voimakkaasti maailmaa, poliitikot joutuvat entistä enemmän hakemaan ideoita ja ehdotuksia elinkeinoelämältä”.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵² EK. TKL. TKL:n pöytäkirjat 1982. TKL:n hallituksen kokous 14.10.1982 ja ‘Teollisuuden keskusliiton toimintasuunnitelma 1983’ (luonnos); KA. EVA. Pöytäkirjat 1983 ja 1989. EVA:n syyskokous 19.12.1983. PM ‘EVA:n tehtävistä’; EVA:n syyskokous 18.12.1989. Pentti Kivisen puheenvuoro; KA. MJ. Teollisuuden keskusliitto 1986–1991. Max Jakobson: ‘Poliittisen vaikuttamisen kanavat ja keinot muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa’, Suomen teollisuuden keskusvaliokunta 1.9.1987; Kauko Sipponen 14.12.2015. Julkiseen keskusteluun vaikuttaminen korostui säännönmukaisesti myös TKL:n toimintasuunnitelmissa koko 1980-luvun ajan (ELKA. TKL. Pöytäkirjat). Parhaimmillaan yleisen mielipiteen korostuminen saattoi avata liike-elämän poliittiselle toiminnalle uusia mahdollisuuksia, jotka piti osata hyödyntää. Esimerkiksi EVA:n toimitusjohtaja Kauko Sipponen uskoi, että yleinen mielipide voisi jopa toimia poliitikkojen kohtuuttomien pyrkimysten hillitsijänä (KA. EVA. Kauko Sipponen 1977–1990. PM ‘EVA:n tehtävistä’, EVA:n syyskokous 19.12.1983 ja PM ‘Elinkeinoelämän yhteistoiminnasta’, 15.5.1984; Kirjeenvaihto 1987–1988. EVA-kirje 2.6.1987. Kauko Sipponen: ‘Politiikan uusia peruslinjoja’; Tarkka 2002, 410–411).

¹⁰⁵³ KA. EVA. Pöytäkirjat 1988. EVA:n kevätkokous 23.5.1988. Mika Tiivolan avauspuhe; Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Elinkeinoelämän kehitys vuoteen 2010’, 24.10.1988 ja ‘Politisoiutuoko elinkeinoelämän edunvalvonta?’, päiväämätön; vrt. Jakobson 2003, 404; Kantola Anu (2014) Matala valta. Tampere: Vastapaino. 150, 157; Werner 2012, 1.

¹⁰⁵⁴ KA. EVA. Pöytäkirjat. Johtoryhmän pöytäkirjat 1987. Kauko Sipponen: ‘Rakennemuutoksen arviointia’; KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Muuttuva yhteiskunta’, 9.1.1987. Vrt. ‘Sorsa arvioi politiikan lähtevän itsepuolustukseen: Talouselämän lait määrittävät päätösten raamit tulevaisuudessa’, *Uusi Suomi* 13.2.1988.

Suomalaisen politiikan ydintavoitteet muistuttivat 1980–1990-lukujen taitteessa monilta osin liike-elämän pitkäaikaisia poliittisia peruspyrkimyksiä: ne korostivat taloudellisen toiminnan vapauttamista, kansainvälisen kilpailukyvyn priorisointia ja julkisen sektorin sopeuttamista talouskasvun määrittämiin raameihin. Yrityksille ja talouskasvulle myötämielistä poliittista ilmastoa vahvisti entisestään 1990-luvun alun lama. EVA:n puheenjohtajan Pentti Kivisen mukaan yhteiskunnassa vallitsi poliittinen ja sosiaalinen tilaus kaikkinaisten holhoavien säännösten purkamiselle. Lisäksi taloustaantuma nosti teollisuuden ja työnantajien edustajat etulyöntiasemaan esimerkiksi työmarkkinapolitiikassa. Kehitys kiteytyi STK:n ammattiyhdistysjohtajille elokuussa 1991 antamassa neljäntoista kohdan vaatimuslistassa. Vain osa vaatimuksista toteutui, mutta ne kuvastivat yhteiskunnallisten valta-asemien muutosta, josta liike-elämän edustajat olivat hyvin perillä. Teollisuuden omanarvontunto parani ja se määritteli itsetietoisesti olevansa kansantalouden veturi, jonka oli harjoitettava itsekästä edunvalvontaa. EVA:n Pentti Kivinen säästi vaatimalla, että nyt käytäisiin ”rohkeasti yhteiskunnan rakenteellisten jäykkyyksien, sidonnaisuuksien ja saavutettujen etujen kimppuun. Ei saa pelätä astumista eturyhmien varpaille.”¹⁰⁵⁵ Kaiken kaikkiaan liike-elämän poliittisen perusagendan sinnikkäisillä ja esillä pitäminen kantoi viimein hedelmää. Sen ydintavoitteet – kansainvälinen kilpailukyky, vapaa markkinatalous ja karsittu julkinen sektori – iskostuivat lamavuosina tehokkaasti poliittisten päättäjien ja kansalaisten tajuntaan.

Siirtymä laman kautta 1990-luvun uuteen uljaaseen maailmaan oli kivulias koettelemus myös suurelle osalle suomalaista liike-elämää. Erityisesti pienet ja keskisuuret yritykset joutuivat lamavuosina kulkemaan läpi saneerausten, konkurssien ja yritysjohtajien itsemurhien kiirastulen. Yrity maailman yleisen yhteiskunnallisen painoarvon paraneminen ei voinut lievittää hätää kärsivien yksittäisten yrittäjien tuskaa. Liike-elämän edustajat eivät tietenkään osanneet tarkasti ennustaa tulevien vuosien kehitystä sen enempää hyvässä kuin pahassa. 1990-luvun kynnyksellä liike-elämällä oli joka tapauksessa paljon perusteita toiveikkoudelle, ja yritysjohtajat odottivat malttamattomina uutta aikaa sekä sen mukanaan

---

¹⁰⁵⁵ KA. EVA. Pöytäkirjat 1991. EVA:n kevätkokous 29.4.1991. Pentti Kivisen avauspuheenvuoro; Julkunen 2001, 256; Kauppinen 1992, 256, 258; Mansner 2005, 449, 451, 530. STK:n ”saatanallisiksi säikeiksi” nimetty lista muutti työmarkkinoiden totuttua marssijärjestystä. Se tavoitteli muun muassa palkkojen ja työnantajamaksujen alennuksia, vuosityöajan kasvattamista ilman palkkakompensaatiota, avainryhmien lakko-oikeuden rajoittamista ja työehtosopimusten yleissitovuuden poistamista (Mansner 2005, 449; Kauppinen 1992, 257-258). Nimi ”saatanalliset säikeet” lainattiin islamilaista maailmaa kuohuttaneesta, vuonna 1988 ilmestyneestä Salman Rushdien kirjasta.

tuomia muutoksia.¹⁰⁵⁶ Vielä viitisentoista vuotta aiemmin yksityinen liike-elämä oli kokenut yhteiskunnallisen asemansa hädänalaiseksi, tulevaisuudennäkönsä synkeiksi ja poliittisen vaikutusvaltansa olemattomaksi. Nyt se oli noussut keskeiseksi päätöksenteon agendan määrittäjäksi ja pääsi viitoittamaan tietä yritys- tai ainakin markkinavetoiseen yhteiskuntaan, jossa poliittiset realiteetit olisivat alisteisia talouden tosiasioille. Entä miten yhteiskunnalliset ja poliittiset suhdanteet ovat liike-elämän kannalta katsottuna kehittyneet 1970–1980-lukujen jälkeen?

Suomalainen kansantalous oli toki jo vuosisatojen ajan elänyt maailmanmarkkinoiden ja kansainvälisten taloussuhdanteiden tahdissa. Mutta kun rahoitusmarkkinat vapautuivat ja kansallinen talouspoliittinen sääntely purkautui 1980-luvulla, aukenivat portit kansainvälisten markkinoiden entistä voimallisemmalle vaikutukselle Suomessa. 1990-luvun alun lamassa loputkin padot pettivät. Kasvottomat kansainväliset markkinavoimat työntyivät pidäkkeettä maan talouteen ja alkoivat ohjata yhä vahvemmin suomalaista kansantaloutta ja koko yhteiskuntaa. Markkinat tuottivat uudenlaisia ”tosiasioita” ja ulkoisia pakkoja, joihin Suomen ja suomalaisen politiikan oli sopeuduttava. Rahamarkkinoiden vapauttaminen toi mukanaan pääomien pakenemisen uhan, jonka torjuminen edellytti alistumista markkinoiden kuriin. Markkinat alkoivat herkeämättä tarkkailla ja rangaista löysään taloudenpitoon syyllistyviä pääomapaolla ja taloudellisella kriisillä. Säästämisestä ja kurinalaisesta valtiontaloudesta tuli siten välttämättömyyksiä, joille mikään poliittinen puolue ei voinut tarjota uskottavaa vaihtoehtoa.¹⁰⁵⁷ Tapio Bergholm ja Andreas Bieler ovat tulkinneet, että taloudellisina välttämättömyyksinä esitetyt päätökset ovat usein käytännössä heijastaneet poliittisen oikeiston agenda. Oikeistohallitusten päänavausten jälkeen karsinta-, säästö- ja reformipolitiikkaa ovat jatkaneet myös sosiaalidemokraattiset hallitukset sekä Suomessa että muissa länsimaissa. Hallitusten väristä riippumatta markkinakeskeisyydestä on tullut osa vallitsevaa talouspoliittista ajattelua.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁶ Tarkka 2002, 310.

¹⁰⁵⁷ Kantola 2006, 108, 117, 120-121, 143, 267, 277; Kettunen 2002, 35, 39-40; Siltala 2004, 111, 115, 363. Kylmän sodan kaudella turvallisuus- ja geopolitiittiset realiteetit olivat edustaneet politiikan ulkoisia reunaehtoja, jotka edellyttivät sisäistä eheyttä ja konsensusta. Kun sosialistinen leiri romahti, markkinat korvasivat Neuvostoliiton uhan ja ottivat suomalaisessa poliittisessa retoriikassa ulkopuolisen vaaran aseman (Kantola 2006, 276-278).

¹⁰⁵⁸ Bergholm, Tapio & Bieler, Andreas (2013) ‘Globalization and the Erosion of the Nordic Model: A Swedish-Finnish comparison’. *European Journal of Industrial Relations* 19:1, 55-70. 63-64; Julkunen 2001, 22, 25, 50; Phillips-Fein 2009, 264; Wilks 2013, 96, 99. Esimerkiksi Pauli Kettunen, Timo Kyntäjä ja Juha Siltala ovat muistuttaneet, että taloudelliset välttämättömyydet olivat jo perinteisesti asettaneet Suomessa raamit politiikan teolle. Silti valtion ja talouden suhde epäpoliittisoiutui 1990-luvun entistä

Voi silti pohtia, onko yhteiskunnan, politiikan ja talouden markkinaehtoistuminen kaikilta osin ollut liike-elämän etujen mukaista. Suomalainen liike-elämä tähtäsi poliittisella toiminnallaan yhtäältä yhteiskunnallisen vaikutusvaltansa kasvattamiseen ja toisaalta talouden ja markkinavoimien vapauttamiseen. Sen edustajat saivat 1980-luvulta alkaen lisää vipuvartta vaikuttaa kansalliseen politiikkaan, mutta samaan aikaan kansallisen politiikan vaikutusmahdollisuudet kapenivat.¹⁰⁵⁹ Talouden vapauttaminen siirsi yhteiskunnallista valtaa kansainvälisille markkinavoimille, jotka alkoivat yhä voimakkaammin raamittaa kansallisen politiikan liikkumavaraa. Siinä suhteessa lopputulos oli kaukana esimerkiksi EVA:n alun perin tavoittelemasta markkinatalouden suomalaisesta sovellutuksesta. Markkinavoimat eivät ole myöskään liike-elämän hallinnassa, vaan talouden luonnonvoimaiset pakot määräävät sitäkin. Tässä mielessä yritys- ja järjestöjohtajat eivät onnistuneet siirtämään valtaa omiin käsiinsä, vaan pikemmin delegoivat sitä eteenpäin – mahdollisesti tarkoittamattaan.¹⁰⁶⁰ Suomalaisen liike-elämän yhteiskunnallisen vaikutusvallan kehitys ei siten ole ollut ristiriidatonta. Talouden vapautumisen ja kansainvälistymisen myötä suomalaisyritysten toimintaedellytykset joka tapauksessa olennaisesti paranivat ja laajenivat aiemmasta.

Liike-elämä oli vahvoilla 1990-luvun taitteen suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta sen yhteiskunnallinen asema ei tietenkään ole staattinen eikä tutkimustuloksista voi suoraan vetää nykypäivään saakka ulottuvia johtopäätöksiä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että liike-elämän kannalta suotuisa tilanne ja sen yhteiskunnallinen etulyöntiasema ovat säilyneet. EVA:n ja TKL:n 1970-luvulta asti ajama poliittinen agenda on tavanomaistunut valtavirta-ajatteluksi. Liike-elämän ei silti voi väittää dominoivan Suomen yleistä mielipidettä tai

---

perustavanlaatuisemmalla tavalla. Siinä missä aikaisemmin yhteiskuntaa pyrittiin ohjaamaan politiikalla, nyt määräävään asemaan astuivat taloudellisten asiantuntijoiden määrittelemät järkevät, käytännölliset faktapohjaiset ratkaisut, jotka eivät edellyttäneet poliittisia perusteluita. Poliitiikan mahdollisuudet kapenivat, kun taloudellisia tosiasioita koskeva konsensus teki vaihtoehtoista kiistelemisen turhaksi. Toisaalta ulkoisten taloudellisten pakkojen edessä vaihtoehtoja tai poliittisia valintoja ei oikeastaan edes ollut olemassa. Tosiasiassa vaihtoehdottomat, pakonalaiset toimenpiteet peittivät näkyvistä ratkaisujen perimmäisen poliittisuuden (Kantola 2006, 267, 276, 282; Kettunen 2002, 16-17; Kyntäjä 1993, 159-160, 175-176, 251; Siltala 2004, 116, 361-362). Vaikka poliitikot, talousoppineet tai liike-elämän edustajat pyrkivät sanoutumaan irti ideologioista tai politiikasta, heidänkin ehdottamisensa ja edellyttämässään ratkaisuisissa on kyse arvovalinnoista. Talous- ja yhteiskuntapoliittikkaa koskevat arvovalinnat ovat puolestaan väistämättä poliittisia valintoja (Kantola 2006, 245, 252, 282; Kyntäjä 1993, 252, 264).

¹⁰⁵⁹ Vrt. Waterhouse 2014, 232, 247-248; Wilks 2013, 255.

¹⁰⁶⁰ Vrt. Fuchs 2007, 19; Vogel 1989, 299. Globaalien markkinoiden voimasta kansallisvaltioiden ja kansallisen politiikan yli ks. myös Magee & Magee 2010.

poliittista keskustelua. Kriittisiä näkemyksiä liike-elämää ja sen valtaa kohtaan esiintyy erityisesti silloin, kun päivänvaloon nousee yrittäjien tai yritysten tekemiä väärinkäytöksiä.¹⁰⁶¹ Lisäksi on otettava huomioon mahdollisuus, että liike-elämän vaikutusvallan vahvistuminen on vain suhteellista ja johtuu pääasiassa vastavoimien heikkenemisestä tai puuttumisesta. Tutkijat ovat arvioineet sekä poliittisen että ammatillisen työväenliikkeen, liike-elämän perinteisen yhteiskunnallisen vastapainon, voiman hiipuneen Suomessa.¹⁰⁶² Vähintään niiden vastakohtaisuus liike-elämän kanssa on laimentunut.

Toisaalta yksi tämän tutkimuksen huomioista on, ettei sosiaalidemokraattien ja liike-elämän edustajien vastakkainasettelua ole syytä ylikorostaa. SDP tarjosi jo 1970–1980-luvuilla liike-elämän edustajille keskeisen yhteistyökumppanin ja kanavan yhteiskuntapoliittisten tavoitteidensa toteuttamiseksi. ”Pehmeä yhteiskunnanäkemys” ja ympäristöarvot perivät 1980-luvulla vasemmiston aiemman aseman liike-elämän pahimpien uhkakuvien lähteenä. Ympäristöliike ei kuitenkaan ole muodostunut liike-elämän kannalta vaarallisen vahvuisiksi vastavoimaksi. Talous on saanut sanella suomalaisen ympäristöpolitiikan raamit. Vaikka suomalaiset asettavat ympäristön arvona talouskasvun edelle, asenteet eivät ole suoraan heijastuneet käytännön talous- tai ympäristöpolitiikkaan. Vihreät ovat puolueena etäänntyneet nollakasvuideologiasta ja korostavat enemmän ”vihreää taloutta” edellytyksenä kasvulle.¹⁰⁶³

Vastavoimien mahdollisesta heikkoudesta huolimatta liike-elämän edustajat ovat johdonmukaisesti korostaneet tiedottamisen tehostamisen tarvetta ja yhtenäisen rintaman merkitystä. Kuvaavaa on, että nykyisen Elinkeinoelämän keskusliiton perustamisvaiheessa suosikkivaihtoehto uuden järjestön nimeksi oli pitkään ”Yritysten yhteistuuma”.¹⁰⁶⁴ Tiedottamisen ja yhtenäisyyden tarpeen ohella liike-elämän saneluvaltaa vastaan puhuu se seikka, että näkyvät liike-elämän vaikuttajat kritisoivat toistuvasti Suomessa harjoitettua talouspolitiikkaa. Vaikka talouspolitiikka olisi peruslähtökohdiltaan yritys- ja

¹⁰⁶¹ Vrt. esim. Bernhagen 2005, 103-104; Fuchs 2007, 144, 148-149, 167; Wilks 2013, 86.

¹⁰⁶² Bergholm & Bieler 2013, 59; Fuchs 2007, 77; Julkunen 2001, 80; Kauppinen 1992, 42, 256, 264; Siltala 2004, 119, 133-134; Vogel 1989, 232, 283, 299; Vogel 1996, 317, 319; vrt. Phillips-Fein 2009, 268.

¹⁰⁶³ Ks. esim. Hukkinen, Janne I. (2011) 'Kohtuutalous, realismi ja usko'. Futura (2011):1, 78-80; OECD (2009) 'Suomen ympäristöpolitiikan tuloksellisuutta arvioiva raportti: Päätelemät ja suositukset', OECD:n internetsivusto; Toivonen, Sarianna (2013) 'Kohujen keskellä: Suomalaisen ympäristöasenteet keväällä 2013', EVA:n internetsivusto; vrt. Wilks 2013, 167; Vogel 1989, 299.

¹⁰⁶⁴ Pietiäinen 2009, 251.

markkinatalousmyönteistä, yksittäiset käytännön ratkaisut voivat olla liikeyritysten kannalta haitallisempia tai hyödyllisempiä. Ja vaikka politiikan perusagenda olisi liike-elämän ajama tai peräti sanelema, agenda edellyttää aina myös käytännön muotoiluja, jotka ovat poliittisten päättäjien ratkaistavissa. Siksi poliittinen toiminta on jatkuvasti tärkeää liike-elämälle ja sitä edustaville järjestöille.¹⁰⁶⁵ Samalla säilyy vähintään reservissä myös valmius pitkäjänteiseen, ydintavoitteisiin keskittyvään vaikuttamiseen sen varalta, että yhteiskunnallinen ilmapiiri kääntyisi jälleen liike-elämän toiveille vastakkaiseksi.

Ideoiden voimalla?

Suomalaisen liike-elämän poliittiset perustavoitteet olivat 1980-luvun lopussa toteutuneet tai toteutumassa. Kansainvälinen kilpailukyky oli saanut talouspolitiikassa etusijan, Suomen mahdollisuudet osallistua Länsi-Euroopan talousintegraatioon paranivat. Asenteet ja käytännön politiikka olivat kääntymässä valtiojohtoista hyvinvointia ja talouden sääntelyä vastaan, mutta yksityisyritteliäisyydelle ja markkinataloudelle suopeiksi. Tavoitteiden edistyminen häivytti näkyvistä lähi- ja kaukotavoitteiden välistä ristiriitaa liike-elämän poliittisessa toiminnassa. Suomalaisen liike-elämän poliittinen toiminta harmonisoitui muutenkin, kun huippujärjestöjen välinen työnjako vakiintui.¹⁰⁶⁶

Samalla yritysjohtajien näköpiiriin ilmestyi kuitenkin uusia uhkakuvia, kuten kasvukielteisten yhteiskuntanäkemyksen ja vihreän liikkeen nousu. Ilmiöt olivat todellisia, mutta EVA ja TKL vetosivat niihin myös omaa olemassaoloaan oikeuttaakseen. Jäsenkunnan arvostelu huippujärjestöjä kohtaan lisääntyi 1980-luvulla, kun niiden tehtävät ja tarve eivät aikakauden yritysystävällisessä ja markkinatalousmyönteisessä ilmapiirissä olleet enää itsestään selviä. EVA ja TKL korostivat, että yrityksille myötämielisestä politiikasta huolimatta niiden toiminta oli välttämätöntä liike-elämän etujen turvaamiseksi myös jatkossa. Päättäjien sijaan tai rinnalla poliittinen toiminta oli nyt kohdistettava yleiseen mielipiteeseen ja asenneilmastoon, jotka vaikuttivat ohjaavan entistä voimakkaammin yhteiskunnan suuntaa ja poliittista päätöksentekoa.

¹⁰⁶⁵ Vrt. Smith 2000, 211; Waterhouse 2014, 261.

¹⁰⁶⁶ On silti huomattava, että EVA ja Etelärannan järjestöt STK ja TKL eivät varsinaisesti suunnitelleet yhtenevää toimintaa esimerkiksi yhteisten neuvotteluiden tai ylipäätään erityisen tiiviin yhteydenpidon avulla (Kauko Sipponen 14.12.2015).

Liike-elämän poliittisen toiminnan kehitys 1970–1980-lukujen Suomessa seurasi samaa kaavaa kuin kansainvälisesti. Yritysjohtajien asenneilmastoltaan vaarallisen vasemmistolaiseksi kokemalla 1970-luvulla liike-elämä oli kautta länsimaiden tehostanut edunvalvontaansa ja järjestäytynyt poliittisesti. Viimeistään 1980-luvulla liike-elämän yhteiskunnallinen asema vahvistui ratkaisevalla tavalla. Usko valtiojohtoisiin ratkaisuihin ja taloudellisen sääntelyn hyödyllisyyteen rapautui ja markkinavetoisuus valtasi alaa. Sitten valtioiden ote taloudesta on kirvonnut. Talouden sekä markkinoiden voimat ovat päinvastoin alkaneet sanella kansallisvaltioiden ja poliittisen päätöksenteon liikkumavaraa. Markkinaalogiikka on edennyt myös valtioiden ja yhteiskuntien sisällä, kun sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa on enenevässä määrin turvauduttu markkinavetoisiin ratkaisuihin. Aiemmin julkisesti ylläpidettyjä palveluita on siirretty yksityisyritysten tuotettaviksi, joten liike-elämän yhteiskunnallinen rooli on laajentunut merkittävästi.¹⁰⁶⁷ Neuvostoliiton romahdus ja kylmän sodan päättyminen ovat käynnistäneet vastaavanlaiset kehityskulut käytännössä kautta maailman entistä sosialistista leiriä ja kommunistista Kiinaa myöten. Suomessa kylmä sota ja Neuvostoliiton naapuruus toivat liike-elämän poliittiseen toimintaan omat kansalliset erityispiirteensä. Sen poliittisen toiminnan ydintavoitteet ja keinot tai yhteiskunnallisen aseman kehitys eivät 1970–1980-luvuilla silti oleellisesti poikenneet muusta länsimaailmasta.¹⁰⁶⁸

Markkinaehtoisuuden ja yritysvetoisuuden voittokululla ei välttämättä ole ollut ainoastaan myönteisiä vaikutuksia liike-elämän poliittiselle vaikutusvallalle sen enempiä Suomessa kuin kansainvälisesti. Maailmassa, jossa kansallisvaltiot ovat menettäneet sananvaltaansa globaaleille markkinavoimille, ei liike-elämä ole pystynyt täysimääräisesti hyödyntämään kasvaneita vaikutusmahdollisuuksiaan kansallisilla poliittisilla areenoilla. Ei myöskään ole olemassa mitään liike-elämän maailmanlaajuisia yhteisöä, jonka käsiin poliittinen valta olisi siirtynyt. Eri alojen yritykset ja eri alueiden tai maiden liike-elämä ovat hyötäneet kehityksestä epätasaisesti. Yhteiskuntatieteilijät pitävät voittajina lähinnä suuria ja/tai

---

¹⁰⁶⁷ Coen et al. 2010a, 4; Coen et al. 2010b, 26; Fuchs 2007, 141, 143; Magee & Magee 2010, 703, 719-721, 724; Scranton & Fridenson 2013, 3-4; Wilks 2013, 46, 164. Taloussosiologi Wolfgang Streeck on tehnyt hiljattain suomennetussa tutkielmassaan hyvin samanlaisen tulkinnan liike-elämän järjestäytymisestä strategiseen puolustustaisteluun yhteiskunnallista sääntelyä vastaan 1970-luvulla ja tämän taistelun menestyksekkyydestä seuraavilla vuosikymmenillä (Streeck, Wolfgang (2015) Ostettua aikaa: Demokraattisen kapitalismin lykätty kriisi. Kääntänyt Kukkonen, Mari. Tampere: Vastapaino. 21-72). Streeckin analyysi liikkuu enemmän ylätasolla ja etäämmällä empiriasta kuin tämä tutkimus.

¹⁰⁶⁸ Harvey 2008, 8; Wilks 2013, 46, 164. Suomalaisista erityispiirteistä ks. erit. luku 2.

monikansallisia yrityksiä. Yritysjäitit ovat saaneet hoidettavakseen yhä enemmän valtiolle aiemmin kuuluneita tehtäviä. Niistä on tullut valtionhallinnon yhteistyökumppaneita ja kanssahallitsijoita, jotka osallistuvat päättäjien ja virkamiesten tasaveroisina kumppaneina poliittisten päätösten muotoiluun ja toimeenpanoon.¹⁰⁶⁹

Teoriat liike-elämän rakenteellisesta vallasta ovat saaneet tukea 2000-luvun taitteen kehityksestä. Pääoman liikkeiden vapauttaminen on tehnyt yritysten luottamuksen menettämisestä ja pääomakadosta valtioille ja niiden hallitsijoille yhä kourintuntuvamman uhan. Valtiot ovat ajautuneet kilpailemaan keskenään sijoitus- ja tuotantopäätöksistä ja siten työllistämisaikutuksista. Hallitusten poliittinen liikkumavara on kaventunut. Yritystoimintaa houkutelakseen ne ovat joutuneet esimerkiksi alentamaan verotusta, lieventämään taloudellista sääntelyä ja leikkaamaan julkisia menoja sekä sosiaalietuuksia.¹⁰⁷⁰ Tutkijat ovat silti pitäneet väitteitä kansallisvaltioiden vallan menetyksestä yliampuvinä ja kokeneet perustellummaksi puheen valtion tehtävien uudelleenmäärittelystä. Kuten valtioiden väliset eroavaisuudet osoittavat, valtioille ja poliittisille päättäjille jää edelleen paljon valinnanmahdollisuuksia.¹⁰⁷¹ Liike-elämän kannalta nämä valinnanmahdollisuudet merkitsevät jatkuvaa poliittisen toiminnan tarvetta.

Sekä Suomessa että muualla maailmassa liike-elämä jatkaakin etujensa puolustamista kansallisilla poliittisilla areenoilla joko yritysten suoraan tai järjestöjensä välityksellä harjoittaman poliittisen toiminnan avulla. Tavoitteitaan perustellessaan liike-elämä vetoaa usein välttämättömyyksiin: sen vaatimille päätöksille ei ole vaihtoehtoja, jos halutaan estää kielteiset kansantaloudelliset seuraamukset. Pohjimmiltaan kyse on tällöin rakenteellisen vallan hyödyntämisestä. Rakenteellisen vallan mekanismit ovat ilmeisiä myös liike-elämän edustajille itselleen. Periaatteen on pukeutunut sanoiksi esimerkiksi EVA:n toimitusjohtaja Kauko Sipponen: ”Pysyäkseen vallassa ja toteuttaakseen tavoitteitaan puolueen ja poliitikon on saatava kannatusta. Sitä antaa menestyvä politiikka, jonka mittarina on ehkä liiankin korostetusti taloudellinen hyvinvointi.”¹⁰⁷² Nykytutkimus korostaa kuitenkin, että suotuisista lähtökohdista huolimatta liike-elämän on lisäksi tuotava toiveensa ja tavoitteensa

¹⁰⁶⁹ Fuchs 2007, 43, 132; Wilks 2013, 16, 26-27, 31, 43-44, 53, 93-94, 120-121.

¹⁰⁷⁰ Bernhagen 2005, 9-10; Coen et al. 2010b, 26; Fuchs 2007, 103, 105-107; Magee & Magee 2010, 719-721, 724.

¹⁰⁷¹ Esim. Coen et al. 2010b, 26-30; Fuchs 2007, 106-107, 179; Wilks 2013, 53.

¹⁰⁷² KA. EVA. Kauko Sipponen 1987–1988. Kauko Sipponen: ‘Politisoituuko elinkeinoelämän edunvalvonta?’, päiväämätön.

julki, tehtävä ne päättäjille tiettäväksi.¹⁰⁷³ Rakenteellisen vallan toteutuminen edellyttää siis liike-elämältä poliittiseen keskusteluun osallistumista.

Suomalaisen liike-elämän edustajat kokivat 1980-luvulla, että yleinen mielipide ja sen kehitys vaikuttivat yhä voimakkaammin poliittiseen päätöksentekoon. Niinpä EVA ja TKL kiinnittivät entistä enemmän huomiota viestintään ja asennevaikuttamiseen. Kokemus ja reaktiot olivat samoja kuin muualla länsimaissa. Doris Fuchsin mukaan liike-elämän etujärjestöt ovat 1970-luvulta lähtien tehostaneet pyrkimyksiään muovata yleistä mielipidettä. Ne käyttävät enenevässä määrin aikaa ja resursseja määrittääkseen yhteiskunnallisen keskustelun aiheita ja muovatakseen poliittisen päätöksenteon asialistaa mieleisekseen. Mielipidevaikuttaminen on liike-elämälle elintärkeää, koska yleisellä mielipiteellä voi olla jopa ratkaisevampi vaikutus päätöksentekoon kuin liike-elämän rakenteellisella valta-asemalla.¹⁰⁷⁴ Muun muassa Anu Kantola on tulkinnut vallankäytön medioituneen: se on tullut entistä riippuvaisemmaksi tiedotusvälineistä. Kehitystä kuvastaa se, miten vallankaappauksissa kiireellisimpänä valtauskohteena on nykyään poliisiaseman sijaan televisio- ja radioasema. Vähemmän dramaattisissakin tilanteissa sekä poliitikkojen että yritys- ja järjestöjohtajien on vedottava julkisuuden välityksellä kansalaisiin ja käännettävä yleinen mielipide puolelleen pystyäkseen toteuttamaan tavoitteensa.¹⁰⁷⁵

Medioituneen vallan maailmassa liike-elämän rakenteellinen valta ei siis yksinään riitä. Se tarvitsee tuekseen myös tietoon tai ideoihin perustuvaa vallankäyttöä eli kykyä vaikuttaa asenne- ja mielipideilmastoon sekä yhteiskunnallisen keskustelun aiheisiin.¹⁰⁷⁶ Tämän vallan kartuttamiseksi liike-elämä voi turvautua esimerkiksi tiedotus- ja mainoskampanjoihin, omistamiensa tiedotusvälineiden sisällöntuotannon ohjailuun ja rahoittamiensa ajatuspajojen käymään julkiseen keskusteluun. Tiedollisen vallan merkityksestä kielii myös liike-elämän järjestöjen, kuten Suomessa EVA:n ja TKL:n, pyrkimys alleviivata omaa ekspertiisiään ja luoda kuvaa itsestään uskottavina, luotettavina asiantuntijaorganisaatioina.¹⁰⁷⁷ Tietoon perustuvan vallan hyödyntämistä on lisäksi

¹⁰⁷³ Esim. Bernhagen 2005, 83-84, 234.

¹⁰⁷⁴ Fuchs 2007, 139-140, 145; Smith 2000, 195-196, 207.

¹⁰⁷⁵ Kantola 2014, 37-38; McCluskey, Jill J. & Swinnen, Johan F. M. (2010) 'Media Economics and the Political Economy of Information'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 643-662. 644.

¹⁰⁷⁶ Tietoon tai ideoihin perustuvasta vallasta ks. s. 30-31.

¹⁰⁷⁷ Fuchs 2007, 64.

lobbaaminen, jossa eturyhmät välittävät päättäjille omien intressiensä värittämää tietoa päätöksentekoprosessien tueksi.¹⁰⁷⁸ Liike-elämän tietoon perustuva valta samanaikaisesti sekä tukee rakenteellista valtaa että hyödyntää sitä: yritysmaailman viestin perille menoa tehostaa olennaisesti vetoaminen välttämättömyyksiin ja liike-elämän kannalta epäsuotuisien ratkaisujen kielteisiin kannustinvaikutuksiin. Tutkijat korostavatkin, että liike-elämän vallan eri lajit ovat lopulta toisiaan tukevia ja erottamattomasti yhteen kietoutuneita.¹⁰⁷⁹

Tietoon perustuvan vallan teorioissa keskeisellä sijalla on ajatus liike-elämän mahdollisuuksista muovata yhteiskunnassa vallitsevia arvoja, normeja ja ideoita.¹⁰⁸⁰ Tämän vallan lajin pohtiminen kääntääkin lopulta huomion jälleen ideoiden sotaan, joka on yksi tämän tutkimuksen kantavista perusteemoista. Ideoiden sodassa länsimainen liike-elämä – suomalainen mukaan lukien – kävi 1900-luvun jälkipuoliskolla kamppailun valtiojohtoisuutta vastaan ja markkinaehtoisuuden sekä yritysveltoisuuden puolesta. Taistelun etujoukkoina ovat olleet liike-elämän rahoittamat, vapaata markkinataloutta ja uusliberalisointia edistäneet ajatuspajat, kuten Suomessa EVA. Sodan aseita ovat puolestaan olleet mielipide- ja asennevaikuttaminen sekä julkisen keskustelun käyminen liike-elämän kannalta keskeisistä yhteiskunnallisista teemoista. 2000-luvun alussa vaikuttaa ilmeiseltä, että liike-elämä on tällä erää päässyt ideoiden sodassa voitolle, mutta lopullisen voiton sijaan lienee perustellumpaa määritellä nykytilanne erävoitoksi.¹⁰⁸¹

Kuten tietoon perustuvan vallan tutkijat muistuttavat, liike-elämän yhteiskunnallinen etulyöntiasema on näennäisestä vahvuudestaan huolimatta perustaltaan hauras ja haavoittuva. Tietoon perustuvalla vallalla uskottavuus, luotettavuus ja maine ovat olennaisen tärkeitä edellytyksiä. Epäkohdat vallankäyttäjän toiminnassa voivat vakavasti horjuttaa tiedollisen vallan edellytyksiä ja siten koko valta-asemaa.¹⁰⁸² On lisäksi syytä muistaa, että useat tutkimukset ovat osoittaneet liike-elämän vaikutusvallan vaihtelun eri aikoina ja eri paikoissa. Ei ole syytä olettaa, etteikö liike-elämän vaikutusvalta voisi vaihdella jatkossakin ja kääntyä myös laskuun tulevien mielipidesuhdanteiden

¹⁰⁷⁸ Bernhagen 2005, erit. 81, 85-86, 112, 229; Smith 2000, 206.

¹⁰⁷⁹ Bernhagen 2005, 17-18, 229; Fuchs 2007, 65, 147.

¹⁰⁸⁰ Fuchs 2007, 60-61, 63.

¹⁰⁸¹ Liike-elämän voitokkuudesta ks. esim. Kujala & Danielsbacka 2015, 101, 103.

¹⁰⁸² Ks. esim. Bernhagen 2005, 103-104; Fuchs 2007, 144, 148-149, 167; Wilks 2013, 86.

mukana.¹⁰⁸³ Suomalainen liike-elämä saattoi 1980-luvun lopussa riemuita yhteiskunnan kääntyneen kollektivismista markkinatalouteen, idästä länteen ja poliittisista realiteeteista taloudellisiin tosiasioihin. Toistaiseksi kehitys on jatkunut liike-elämälle suotuisana ja yhteiskunnalliset ja poliittiset virtaukset ovat olleet sen kannalta otollisia. Ei kuitenkaan ole takeita siitä, että nyky maailman markkinavetoisuus säilyisi ikuisesti. Päiväkohtaisen edunvalvonnan lisäksi liike-elämän poliittisen toiminnan perimmäisinä tavoitteina säilyy siis myös tulevaisuudessa yhteiskuntakehityksen tarkkaileminen ja markkinatalouden vaaliminen yritysmaailmalle vaarallisilta asennevirtauksilta.

---

¹⁰⁸³ Bernhagen 2005, 10-11, 103-104; Coen et al. 2010b, 29-30; Fuchs 2007, 149-150, 153, 166; Waterhouse 2014, 256; Wilks 2013, 40.

7. Johtopäätökset

Liike-elämän poliittinen toiminta ja vaikutusvalta ovat teemoja, jotka herättävät paljon kiinnostusta ja julkista keskustelua. Yhteiskuntatieteilijät ovat vuosikymmenten saatossa tarkastelleet liike-elämän poliittista valtaa monenlaisista näkökulmista ja kysymyksenasetteluista käsin, mutta tutkimustietoa on edelleen riittämättömässä määrin. Varsinkaan yrityshistorioitsijat eivät ole vielä täyttäneet potentiaaliaan liike-elämän poliittisen toiminnan ja vaikutusvallan ajallisten muutosten tarkastelijoina. Tässä tutkimuksessa olen osaltani paikannut tietämyksemme aukkoja tarkastelemalla liike-elämän poliittista toimintaa 1970–1980-lukujen Suomessa kahden huippujärjestön, Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja Teollisuuden keskusliiton, perspektiivistä.

Tutkimus täydentää aiempaa, lähinnä järjestöhistorioihin perustunutta kuvaa liike-elämän vaikuttamispyrkimyksistä yleispolitiikkaan ja yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Se kuuluu osaksi laajempaa, erityisesti EVA:an ja sen toimintaan kohdistettua akateemista kiinnostusta, mutta työllä on tämän tutkimuksen joukossa oma selkeä roolinsa. Käsillä olevan tutkimuksen uutuusarvo piilee erityisesti sen vahvassa empiriassa, jonka avulla se pystyy aiempaa yksityiskohtaisemmin ja perustellummin valottamaan liike-elämän poliittista toimintaa ja ydintavoitteita tutkitulla ajanjaksolla. Eräs merkittävistä tutkimustuloksista on EVA:n ja TKL:n välisten eli liike-elämän sisäisten ristiriitojen yllättävä laajuus ja pitkäkestoisuus. Yllättävyys on omiaan osoittamaan, että tiedämme edelleen liian vähän liike-elämän poliittisesta toiminnasta motiiveineen, tavoitteineen ja tuloksineen. Historiallinen herkkyys ja konkretia ovat tarpeen, jotta voidaan täsmällisesti tavoittaa toiminnan eri vivahteet, kuten lähi- ja kaukotavoitteiden tai liike-elämän eri toimialojen ja toimijoiden väliset ristiriidat. Empirian ohella käsillä olevan tutkimuksen keskeistä antia on toisaalta myös tutkitun ilmiön asettaminen laajempiin ja yleisempiin yhteyksiinsä kansainvälisen vertailun ja liike-elämän poliittista valtaa analysoivien teorioiden avulla. Tällainen asemointi jää herkästi puuttumaan varsinkin tavanomaisista järjestöhistorioista. Valtateorioiden hyödyntäminen ei ole ollut yleistä myöskään ylipäätään harvalukuisissa liike-elämän poliittista toimintaa tarkastelevissa akateemisissa historian tutkimuksissa. Tutkimuksella ja sen tuloksilla on lisäksi yhteiskunnallista relevanssia: ne antavat eväitä nykypolitiikan ja vallitsevan yhteiskunnallisen ilmapiirin

kriittiseen arviointiin valottamalla nykytilanteeseen johtaneita kehityskulkuja ja kehitykseen aktiivisesti vaikuttaneita toimijoita.

Vähintään niin kauan kuin yritysjohtajat ovat toimineet yhdessä erilaisissa edunvalvontajärjestöissä, he ovat valittaneet yhteiskunnallisen painoarvonsa ja poliittisen vaikutusvaltansa heikkoutta. Toki myös järjestäytymisen alkuperäinen motiivi on ollut voimien keskittäminen ja siten vahvistaminen. Yritysmailman 1970-luvun alussa esittämät vaatimukset yhteistoiminnan tehostamisesta olivat vain jatkoa pitkälle perinteelle. Poikkeuksellista oli se, että 1970-luvun puolivälissä vaatimukset johtivat aiempaa kunnianhimoisempien ja kattavampien yhteiselinten, EVA:n ja TKL:n, perustamiseen. Ne ryhtyivät nyt ohjaamaan ja toteuttamaan suomalaisen liike-elämän poliittista toimintaa. Huippujärjestöjen aktiviteettien rinnalla toimialajärjestöt, yksittäiset yritykset ja yritysjohtajat pyrkivät myös omatoimiseen poliittiseen vaikuttamiseen ja omien intressiensä ajamiseen. EVA ja TKL kuitenkin toimivat tai vähintään halusivat toimia koko suomalaisen liike-elämän etujen ajajina ja määrittelijöinä. Juuri niiden toimintaa tarkastelemalla hahmottuvat liike-elämälle kaikkein keskeisimmät yhteiskunnallis-poliittiset tavoitteet 1970–1980-lukujen Suomessa.

Suomalaisen liike-elämän poliittisen toiminnan ydinteemoiksi nousevat lähdeaineistojeni valossa talouspolitiikan peruslinjaukset, Suomen kansainvälinen asema ja markkinatalouden rooli yhteiskunnassa. Nämä avainteemat kuvastuivat erityisen hyvin kolmessa poliittisessä prosessissa, joihin liike-elämän edustajat ottivat aktiivisesti osaa: 1970-luvun lopun konsensuspolitiikan valmisteluvaiheessa, talven 1981–1982 presidentinvaalitaistelussa ja kevään 1987 hallitusratkaisussa. Järjestöjen sisäisten keskustelujen ja niiden ulospäin välittämien näkemysten perusteella olen määritellyt liike-elämän poliittiselle toiminnalle kolme perustavanlaatuisen tärkeää tavoitetta: suomalaisessa talouspolitiikassa etusijalle oli asetettava kansainvälinen kilpailukyky; maan taloudellinen, kulttuurinen ja kylmän sodan päätyttyä myös poliittinen viitekehys oli juurrutettava Länsi-Euroopan yhteyteen; ja markkinatalousjärjestelmän asemaa suomalaisen yhteiskunnan perustana oli vahvistettava vapauttamalla taloudellista toimintaa ja rajoittamalla valtion sosiaalista ja taloudellista roolia.

Näiden sinänsä selkeiden ja yllätyksettömien tavoitteiden ajaminen ei kuitenkaan ollut yksinkertaista. Kuten tässä työssä osoitan, liike-elämän poliittisessa toiminnassa vaikutti läpi 1970- ja 1980-lukujen käsin kosketeltava jännite päivittäisen edunvalvonnan lähitavoitteiden ja pitkäjänteisesti edistettävien kaukotavoitteiden välillä. Ristiriita heijastui myös EVA:n ja TKL:n toisistaan poikkeaviin näkemyksiin ja toimintaan kaikissa kolmessa tarkastelemassani poliittisessa prosessissa. Tutkimusajanjakson edetessä liike-elämän huippujärjestöjen väliset kiistat hiipuivat. 1980-luvun lopussa liike-elämä saattoi seistä entistä yhtenäisempänä toteutumassa olevien ydintavoitteidensa takana.

Liike-elämän edustajien silmissä yhteiskunnallisista uhkakuvista suurin oli valtiojohtoisuus eri muodoissaan. Se saattoi ilmetä esimerkiksi taloudellisen sääntelyn, valtiollisen yritystoiminnan, julkisten menojen tai hyvinvointipalveluiden hahmossa. Poliittiselle vasemmistolle ne olivat päinvastoin tärkeitä yhteiskunnallisia tavoitteita varsinkin vielä 1970-luvulla. Juuri vasemmistopuolueiden ja yleisvasemmistolaisuuden nousu oli 1970-luvulla ollut ratkaiseva liikkeellepaneva tekijä liike-elämän poliittisen järjestäytymisen taustalla. Yritysjohdajat pelkäsivät äärimmillään jopa sosialistista vallankumousta ja yksityisen yritystoiminnan joutumista valtion haltuun. Todellisempi vaara liike-elämän kannalta liittyi sosiaalidemokraattien vahvaan asemaan suomalaisessa politiikassa, jota SDP hallitsi yhdessä keskustapuolueen kanssa. Sosiaalidemokraattien dominoiva asema teki mahdolliseksi valtiojohtoisuuden lisääntymisen lainsäädäntöteitse etenevänä ”hiipivänä sosialismina”.

Torjuakseen 1970-luvun vasemmistovaaraa liike-elämän edustajat tukivat oikeisto- ja ylipäättään porvaripuolueita esimerkiksi taloudellisesti. Pelkillä oikeistopuolueilla ei kuitenkaan 1970–1980-lukujen Suomessa ollut riittävästi sananvaltaa ollakseen hyödyllisiä poliittisia kumppaneita. Niinpä liike-elämän huippujärjestöt hankkiutuivat yhteistyöhön myös sosiaalidemokraattien kanssa. Ajoitus oli 1970-luvun puolivälissä onnistunut, sillä SDP määritteli samanaikaisesti uudelleen omaa talouspoliittista linjanvetoaan entistä markkinatalous- ja yritysmuotoisemmaksi. Liike-elämän ja SDP:n löytämä yhteinen sävel loi perustan konsensuspolitiikan omaksumiselle. Konsensuspolitiikka asetti kansainvälisen kilpailukyvyn turvaamisen talouspolitiikan ensisijaiseksi tavoitteeksi ja toteutti siten liike-elämän ensimmäisen perustavoitteen. Suomalaisen talouspolitiikan perusta oli tästä lähtien

kunnossa, vaikka talouspolitiikan käytännön toteutukset eivät edelleenkään usein tyydyttäneet liike-elämän edustajia.

Teollisuusvaikuttajille olivat sosiaalidemokraattien ohella tärkeitä yhteydet toiseen valtapuolueeseen, keskustaan. Keskustayhtököt ohittivat tärkeydessään jopa yhteydenpidon kokoomukseen, joka puolestaan pyrki irtautumaan imagostaan pääomapiirien puolestapuhujana ja profiloitumaan pikemmin palkansaajapuolueena. Jännitteet teollisuuden ja kokoomuksen välillä tulivat selkeästi esille kevään 1987 hallitusratkaisun yhteydessä. Vaikutusvaltaiset teollisuusmiehet ajoivat keskustajohtoista porvarihallitusta ja suhtautuivat epäluuloisesti valtaan astuneeseen kokoomukseen ja SDP:n sinipunahallitukseen. 1970–1980-luvuilla keskustayhteyksiä oli omiaan vahvistamaan teollisuusjohtajien tuottoisaksi kokemaa idänkauppaa, jonka edistämiseksi maalaisliitto/keskustasta ponnistaneella presidentti Urho Kekkosella oli merkittävä rooli. Keskustapuolueen Ahti Karjalainen näytti idänkauppaa käyneiden teollisuuden edustajien silmissä varmimmalta valinnalta Kekkoson idänpoliittisen osaamisen jatkajaksi, kun presidentti Kekkoson seuraajakysymys ajankohtaistui 1980-luvun alussa.

Teollisuudesta poiketen EVA painotti vuoden 1982 presidentinvaaleissa läntistä näkökulmaa. Valtuuskunta halusi torjua kaikkinaisten idänpoliittisten laskelmien vaikutuksen suomalaisten äänestyspäätökseen, jotta Suomen imago lännen silmissä paranisi. Kansansuosikki Mauno Koiviston (sd.) valinta toteutti tavallaan molempien järjestöjen toiveet. Edellytykset sekä idänsuhteiden ylläpitämiseksi säilyivät että länsiorientaation vahvistamiseksi paranivat. Suomen asema Länsi-Euroopan taloudellisessa ja kulttuurisessa viitekehyksessä oli tärkeä tavoite koko suomalaiselle liike-elämälle. Kylmän sodan loppuun saakka tavoitteen ajamista käytännössä hankaloitti kuitenkin teollisuuden tarve turvata idänsuhteiden ja idänkaupan ongelmaton jatkuvuus. EVA:lle oli markkinatalousideologiaa ajavana yleispoliittisena ajatuspajana luontevaa korostaa Suomen länsikytköksiä idänpoliittisista näkökohdista piittaamatta. TKL:n oli sen sijaan teollisuuden etujärjestönä huomioitava myös idänkauppapoliittiset realiteetit. Tämä ristiriita vaikutti liike-elämän poliittiseen toimintaan aina Neuvostoliiton hajoamiseen asti. Sen myötä suomalaisen liike-elämän huippujärjestöt pystyivät viimein asettumaan yhtenäisenä rintamana Suomen länsi-integraation ja pian täysimittaisen EU-jäsenyyden taakse.

Presidentinvaalien 1982 lisäksi liike-elämä osallistui säännönmukaisesti eduskunta- ja kunnallisvaalikampanjointiin esimerkiksi tarjoamalla puolueille vaalirahoitusta. Porvaripuolueiden saama taloudellinen tuki ei suinkaan ollut merkityksetöntä, mutta tukea kulkeutui toisaalta myös sosiaalidemokraateille. Puoluepoliittisilla näkökohdilla olikin mielestäni huomiota herättävän vähän merkitystä liike-elämän makrotason poliittisessa toiminnassa. Liike-elämän edustajat hakeutuivat valtakunnanpolitiikassa yhteistyöhön niiden tahojen kanssa, joilla oli eniten valtaa edistää sen perustavanlaatuisia kaukotavoitteita ja/tai lyhemmän aikajänteen lähitavoitteita. Periaate merkitsi 1970-luvun lopussa hakeutumista yhteistyöhön SDP:n kanssa puolueen talouspoliittisiin linjauksiin vaikuttamiseksi. Presidentinvaaleissa 1982 (ja 1988) teollisuus tuki kokoomuksen ehdokkaan sijaan ennemmin keskustapuolueen ehdokasta. EVA puolestaan pysytteli neutraalina ja antoi korkeintaan hienovaraista taustatukea SDP:n ehdokkaalle. Kokoomuksen hallitukseen pääsy keväällä 1987 ei teollisuutta ilahduttanut. Hallituksen muodostaminen tapahtui teollisuusvaikuttajien suunnitelmien vastaisesti, eivätkä hallituksen uudistushankkeet vastanneet teollisuuden toiveita. EVA:lle taas hallituspuolueet olivat sivuseikka hallituksen toteuttaman politiikan rinnalla.

Liike-elämän poliittista toimintaa liikutti vakaumuksellisuus, mutta se taisteli pikemmin oman agendansa kuin minkään poliittisen puolueen puolesta. Liike-elämän poliittiset ydintavoitteet vaikuttivat periaatteessa koko ajan taustalla toiminnan johtotähtinä. Tosielämässä niiden tiellä oli kuitenkin monenlaisia ristiriitoja sekä periaatteellisten kaukotavoitteiden ja lyhyen aikavälin etunäkökohtien välisiä jännitteitä, joita olen tässä tutkimuksessa valottanut. Poliittisen vasemmiston vastustaminen jäi sivuun, jos johtavan vasemmistopuolueen avulla voitiin parhaiten edistää omia tavoitteita, kuten talouspoliittista kilpailukykyimperatiivia (SDP:n kanssa harjoitettu konsensuspolitiikka) tai länsisuuntausta (EVA:n taustatuki Mauno Koivistolle presidentinvaaleissa 1982). Poliittisen oikeiston tukeminen taas päätyi sivurooliin, kun porvaripuolueiden piirissä oli hyödyllisintä rakentaa suhteita valtapuolue keskustan suuntaan (Kairamon-Väyrysen ryhmä, kassakaappisopimus). Suomen länsiorientaatiota teollisuus ei taas voinut täysin rinnoin tukea niin kauan kuin Neuvostoliitto oli voimissaan ja sen kanssa käytiin poliittissävytteistä idänkauppaa. Jopa ydintavoitteista keskeisimmät – markkinavetoisuuden edistäminen ja valtiojohtoisuuden vastustaminen – jäivät konsensuspolitiikan kaudella aluksi varjoon sikäli, että konsensukseen kuului kompromissi kilpailukyvyyn ja sosiaalisten uudistusten

välillä. Jälkimmäinen merkitsi käytännössä hyväksynnän antamista hyvinvointivaltiolle ja siten julkisen sektorin laajenemiselle. Lisäksi konsensus vain vahvisti korporatistista päätöksentekojärjestelmää, joka nojasi valtion ja etujärjestöjen yhteistyöhön yhteiskuntakehityksen ja talouspolitiikan ohjaajana. Tästä työstä olen joutunut rajaamaan työmarkkinapolitiikan ulkopuolelle, mutta olisi tarpeellinen tulevan tutkimuksen paikka tarkastella liike-elämän poliittisen perusagendan heijastumista työnantajapolitiikkaan ja sen pitkän aikavälin muutoksiin. Juuri työmarkkinapolitiikka vaikuttaa nimittäin kaikkein kiinteimmin yhteiskunnalliseen todellisuuteen ja ihmisten arkipäivään ja on siten ensisijaisen tärkeä liike-elämän poliittisen toiminnan arena.

Yllä luonnehditut ristiriidat tavoitteiden ja toiminnan välillä heijastuivat liike-elämän huippujärjestöjen välisiin suhteisiin ja näkemyseroihin. EVA:n tehtävänä oli yleensä edustaa pitkäjänteisiä, perustavanlaatuisia tavoitteenasetteluita, kun taas TKL:n tehtäväkenttä edellytti siltä käytännönläheistä, päiväkohtaista etujen ajamista. Ristiriidat tekevät liike-elämän poliittisen toiminnan tulosten suoraviivaisen arvioimisen vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi. Mielestäni on silti tärkeää havaita, miten ilmeistä liike-elämän poliittisen agendan menestys kaiken kaikkiaan oli tutkimusajanjakson loppuun tultaessa.

Sekä huippujärjestöjen keskinäiset että lähi- ja kaukotavoitteiden väliset jännitteet alkoivat lieventyä 1980-luvulla, kun liike-elämän yhteiskunnallinen asema voimistui ja sen poliittiset perustavoitteet etenivät. Konsensuksen kompromissi kallistui yhä selvemmin yhteisymmärrykseksi pelkän kilpailukyvyn ensisijaisuudesta samalla, kun sosiaalisten uudistusten ja hyvinvointivaltion hyödyllisyys kyseenalaistui. Kylmän sodan kansainväliset suhdanteet käänsivät kuin itsestään Suomea idästä kohti länttä. Romahtava Neuvostoliitto vei mukanaan suomalaisen liike-elämän sitoumukset idän suuntaan ja se saattoi täysin rinnoin ryhtyä lähentämään maataan länteen. Vasemmistovirtauksen kääntyminen yleiseksi oikeistosuuntaukseksi pönkitti porvaripuolueiden asemaa ja kasvatti erityisesti kokoomuksen suosiota. Liike-elämän kannalta olennaisempaa oli silti, että niin päättäjien asenteet kuin yleinen mielipide kävivät myötämielisiksi markkinaehtoisuuden lisäämiselle ja valtiojohtoisuuden vähentämiselle yhteiskunnassa. Kehitys merkitsi käytännössä talouden vähittäistä vapauttamista sääntelystä 1980-luvun kuluessa sekä 1990-luvulla konkretisoitunutta, mutta asennetasolla jo edellisvuosikymmenellä tapahtunutta linjanmuutosta hyvinvointivaltion laajentamisesta julkisen sektorin supistuksiin.

Itse asiassa ratkaiseva käänne oli vielä varhaisempi. Kuten jo aiempi tutkimus- ja muistelmakirjallisuus on todennut, käsitys suomettuneesta ja vasemmistoradikaalista 1970-luvusta on turhan yksioikoinen. Vuosikymmen oli Jarkko Vesikansaa lainaten myös porvarillisen vastarinnan, oikeiston voimistumisen ja ”lännettymisen” aikaa. Jo 1970-luvulla käynnistyi merkittäviä kehityskulkuja, joilla oli ratkaisevampi vaikutus suomalaisen yhteiskunnan myöhempiin kohtaloihin kuin aikanaan niin näkyvällä ja kuuluvalla taistolaisuudella.¹⁰⁸⁴ Liike-elämä oli poliittisen toimintansa avulla huomattavassa roolissa käänteen aikaansaajana. Huomion suuntaaminen liike-elämän poliittiseen järjestäytymiseen ja toimintaan auttaa siis osaltaan monipuolistamaan stereotyyppistä kuvaa 1970-lukua hallinneista toimijoista ja tavoitteenasetteluista.

Toinen tyypillinen ajatusharha kylmän sodan Suomen historiaa kirjoittaessa on maan kehityksen omalaatuisuuden ja poikkeuksellisen kansainvälisen aseman ylikorostaminen. Tuon ajan Suomea on ensi ajattelemalta vaikea verrata mihinkään muuhun maahan. Kuten Vesikansa on huomauttanut, suomettuminen ei kuitenkaan ole ainoa suuri tarina, jonka kautta Suomen kylmää sotaa kannattaa jäsentää.¹⁰⁸⁵ Suomalaisen liike-elämän 1970–1980-lukujen poliittisen toiminnan tarkastelu kansainvälisissä yhteyksissään asettaa Suomen erityislaatuisuuden kyseenalaiseksi. Neuvostoliiton naapuruus ja sen kanssa käyty kauppavaihto antoivat toki omat mausteensa liike-elämän poliittiselle toiminnalle ja tekivät sen asetelmista mutkikkaita. Kuten olen tässä työssä osoittanut, muilta osin poliittisen toiminnan kehitys kulki samoja laturia kuin toisissa länsimaissa. Yhteistä oli ensinnäkin 1970-luvun alun kokemus uhanalaisesta yhteiskunnallisesta asemasta. Myös reagointi uhkakuviin oli yhteneväistä: länsimainen liike-elämä järjestäytyi poliittiseen toimintaan tehostamalla vanhoja järjestöjä ja perustamalla uusia sekä rahoittamalla oikeistolaisia, markkinataloutta puolustaneita ajatuspajoja. Myös liike-elämän yhteiskunnallisen aseman vahvistuminen ja poliittisten näkemysten menestyminen olivat tyypillinen kehityskulku 1980-luvulla, jolloin eri puolilla länsimaailmaa nousi valtaan oikeistolaisia, markkinatalousmyönteisiä ja sääntelykriittisiä hallituksia.

---

¹⁰⁸⁴ Klinge 2015, 101, 104-105, 261; Tarkka 2012, 294, 328; Vesikansa 2004, 305.

¹⁰⁸⁵ Vesikansa 2004, 310.

Oikeistolaisen virtauksen keulakuvia olivat uusliberalistisiksi nimetyt Margaret Thatcherin ja Ronald Reaganin hallitukset Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Ne edustivat aikakauden uusliberalismia äärimuodossaan, josta Suomessa halusivat erottautua sekä liike-elämän että Holkerin sinipunahallituksen edustajat. Samalla monet liike-elämän ajamat ja Holkerin hallituksen edistämät tavoitteet, kuten taloudellisen sääntelyn purku ja markkinavoimien vapauttaminen sekä julkisen sektorin supistaminen, kytkevät myös suomalaisen kehityksen osaksi kansainvälistä uusliberaalia trendiä. Vaikka suomalainen uudistuspolitiikka oli angloamerikkalaista huomattavasti hillitympää, suunnanmuutosta ei ole syytä vähätellä. Uusliberalismin tutkijat ovat korostaneet ilmiön muuntautumiskykyistä ja moni-ilmeistä luonnetta. Siten suomalainenkin politiikka on mielestäni paitsi mahdollista, myös tärkeää nähdä uusliberalismin kansallisena sovelluksena silloin, kun se on edistänyt käytännössä esimerkiksi taloudellisen sääntelyn purkua, vapaata kilpailua, markkinaehtoisuutta ja julkisten hyvinvointipalveluiden supistamista. Suomalaisen uusliberalismin keskeisinä arkkitehteinä voi pitää juuri liike-elämän edustajia, jotka juurruttivat pitkäjänteisellä toiminnallaan tšekäläiseen yhteiskuntaan vapaan markkinatalouden viestiä.

Uusliberalismi ei noussut 1970–1980-lukujen taitteessa tyhjästä, vaan oli vuosikymmeniä jatkunut projekti. Yksi sen isistä oli taloustieteilijä Friedrich Hayek, joka toisen maailmansodan jälkeen julisti ideoiden sodan valtiojohtoisuutta sekä kollektivismia vastaan ja vapaan markkinatalouden puolesta. Tätä ideoiden sotaa käytiin kylmän sodan maailmassa länsimaisten yhteiskuntien sisällä. Se oli vaikutuksiltaan yhtä kauaskantoista, mutta sotatapahtumiltaan pitkään vähemmän dramaattista rinnakkaistaistelua idän ja lännen väliselle kylmälle sodalle. Molemmat kamppailut ratkesivat yhtä aikaa 1990-luvun taitteessa. Maailmanlaajuisen kylmän sodan voiton vei kapitalistinen länsileiri. Myös länsimaiden sisäisessä ideoiden sodassa markkinaehtoisuus ja yritysvetoisuus pääsivät voitolle valtiojohtoisesta talouden sääntelystä ja julkisiin hyvinvointipalveluihin nojaavasta yhteiskunnallisesta kehityksestä.

Suomalainen liike-elämä otti läntisten vertailukohtiensa tavoin aktiivisesti osaa tähän ideoiden sotaan. Tarkasteleman ajankäytön aikana suomalainen liike-elämä ryhtyi ideoiden sodassa ensin puolustustaisteluun ja sitten hyökkäykseen poliittisia realiteetteja, vasemmistohegemoniaa ja valtiojohtoisuutta vastaan, taloudellisten näkökohtien,

porvarillisten aatteiden ja markkinavetoisuuden puolesta. Kuten EVA määritteli, Suomi oli 1980-luvun loppuun tultaessa muuttunut politiikkavetoisesta yritys- tai markkinavetoiseksi yhteiskunnaksi. Se merkitsi, että liike-elämän arvot ja agenda olivat selvinneet ideoiden sodasta voittajina. Etulyöntiasema vaikuttaa säilyneen ja ideoiden sota ainakin toistaiseksi päättyneen markkinatalouden voittoon Suomessa ja maailmanlaajuisesti. Tulevaa kehitystä on mahdoton ja historiantutkimuksessa ehkä hyödytönkin ennustaa. Voi silti todeta, että liike-elämän poliittinen toiminta jatkuu sekä nyt että mitä todennäköisimmin myös tulevaisuudessa. Toiminnan tarve säilyy, vaikka liike-elämä tavoitteineen olisi parhailaan vahvoilla. Liike-elämän yhteiskunnallista asemaa ja vaikutusvaltaa ei näet voi pitää vakioina, vaan ajassa ja paikassa aaltoilevina ilmiöinä. Tämän johtopäätöksen voi vetää sekä käsillä olevasta tutkimuksesta että aiemmista liike-elämän poliittista toimintaa käsittelevistä historiallisista analyyseistä.¹⁰⁸⁶

Ajallisesta ja paikallisesta vaihtelusta huolimatta yhteiskuntatieteilijät ovat pyrkineet tavoittamaan liike-elämän poliittisesta vallasta ja sen lähteistä yleistettävissä olevia piirteitä. Tutkijat ovat erottaneet toisistaan erilaisia liike-elämän poliittisen vallan lajeja, joita olen tässä työssä soveltanut suomalaisen liike-elämän toiminnan tarkasteluun. *Instrumentaalista valtaa* edusti selkeimmin järjestöjen kanavoima vaali- ja puoluerahoitus. *Verkostoissa piilevää vaikutusvaltaa* edustivat puolestaan EVA:n ja TKL:n yhteydet valtakunnanpolitiikan huipulle. Oivallisen esimerkin taloudellisen ja poliittisen eliitin verkostoitumisesta tarjoaa myös Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmä. *Rakenteellisen vallan* käyttöä kuvastaa se, miten liike-elämän edustajat vetosivat puheenvuoroissaan valtiontalouden ja liiketoiminnan tiiviiseen yhteen kietoutumiseen. Investointien tyrehtymisen tai pääomapaon uhka vaikutti vähintään julkilausumattomana taustalla silloin, kun liike-elämän edustajat varoittelivat omalta kannaltaan vääränlaisen talouspolitiikan tuhoisista seurauksista tuotantotoiminnalle ja niiden kielteisistä kerrannaisvaikutuksista palkanmaksukyvyille, työllisyydelle ja yleiselle hyvinvoinnille. Tässä mielessä liike-elämän etujärjestöjen rutiininomaisesti viljelemä kriisipuhe näyttäytyy yhtäältä yrityksenä hyödyntää liike-elämän rakenteellista valtaa. Toisaalta se osoittaa, ettei potentiaalinen rakenteellinen valta todellisuudessa aktualisoidu liike-elämää täysin tyydyttävällä tavalla. Pyrkimystä *tietoon perustuvan vallan* käyttöön edustavat mielipide- ja asennevaikuttaminen

---

¹⁰⁸⁶ Ks. erit. Waterhouse 2014, 256, 261.

sekä julkisen keskustelun käyminen liike-elämän keskeisistä yhteiskunnallisista tavoitteista. Kuvaus vastaa tismalleen EVA:n jo alun perin omaksumaa tehtävänasettelua, mutta tietoon perustuvan vallan merkitys korostui entisestään tutkimusajanjakson loppupuolella. Julkisen keskustelun käyminen ja siinä käsiteltävien kysymysten asettaminen kävivät yhä tärkeämmiksi suhteessa perinteiseen, poliittikkoihin kohdistuneeseen lobbaukseen.

Kaiken kaikkiaan empiria antaa viitteitä kaikkien edellä mainittujen vallan lajien hyödyntämisestä suomalaisen liike-elämän huippujärjestöjen yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa 1970–1980-luvuilla. Historiantutkijan näkökulmasta on vain luontevaa ajatella, että liike-elämän erilaiset vallan muodot ja lähteet ovat olemassa yhtä aikaa. Historiallinen perspektiivi auttaa ymmärtämään syvällisten yhteiskunnallisten rakenteiden merkityksen, mutta ei salli myöskään ajan ja paikan mukana tapahtuvan vaihtelun tai toimijoiden ja heidän välistensä verkostojen tärkeyden sivuuttamista. Vallan eri muodot ja lähteet voivat kaikki olla tärkeitä liike-elämän poliittiselle vaikuttamiselle, mutta ne eivät takaa sille dominoivaa asemaa yhteiskunnassa – ainakaan automaattisesti, kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa. Valtateorioiden avulla voi tuoda valoon eri puolia suomalaisenkin liike-elämän poliittisesta toiminnasta. Teoriat eivät kuitenkaan anna yksiselitteistä vastausta kysymykseen siitä, missä määrin liike-elämän kannalta suotuisa yhteiskunnallinen kehitys oli sen oman poliittisen toiminnan ansiota. Kun vertaa toteutunutta kehitystä EVA:n ja TKL:n 1970-luvulla määrittelemiін ydintavoitteisiin, on ilmeistä, että suomalainen yhteiskunnallinen ilmasto on kehittynyt liike-elämän kannalta varsin suotuisasti. Mutta mikä lopulta oli huippujärjestöjen vaikuttamispyrkimysten merkitys toteutuneen kehityksen kannalta?

Yhteiskuntatieteilijät ovat jo kauan sitten tunnustaneet vaikutuksen mittaamisen dilemman. On huomattavasti helpompaa arvioida kehityksen yleistä suuntaa kuin sitä, kenen ansiota – tai syytä, näkökulmasta riippuen – kehitys on ollut. Pohjimmiltaan kyse on yhteiskuntatieteiden ja historiantutkimuksen perinteisestä toimijan ja rakenteen välisestä vastakkainasettelusta: kumpi määrää historian kulkua, yksilöiden käytännön toiminta vai syvät rakenteelliset tekijät? Ongelmattomin ja uskottavin vastaus lienee, että molemmilla on merkitystä. Yksilöt määrittävät historian kulkua, mutta eivät itse määräämissään

olosuhteissa. Yksilö ja rakenne ovat vuorovaikutuksessa keskenään, eikä yhden merkitystä voi pohjimmiltaan erottaa toisesta.¹⁰⁸⁷

Tämän tutkimuksen tuloksia tulkittaessa yksilön ja rakenteen välinen jännite kiteytyy erityisesti siihen, että kuvaamani kehityskulku Suomessa oli kansainvälisen tutkimuksen valossa varsin tyypillinen. Yhdysvaltalaisista liike-elämää on tutkittu eniten, joten se tarjoaa kattavimmin kartoitetun vertailukohdan suomalaisen liike-elämän poliittiselle toiminnalle. Suomi ja Yhdysvallat poikkesivat toisistaan kansainvälisen asemansa, poliittisten instituutioidensa, päätöksentekojärjestelmiensä ja etujärjestöjen yhteiskunnallisen roolin suhteen. Eroista huolimatta suomalaisen ja yhdysvaltalaisen liike-elämän toiminnan ja vaikutusvallan kehityksessä on ollut huomattavaa yhdenmukaisuutta. Samansuuntaisia viitteitä on myös muista länsimaista. Niissä yritysjohtajien kokemus tukalasta yhteiskunnallisesta asemasta johti 1970-luvulla liike-elämän poliittisen toiminnan aktivoitumiseen ja vaihtui viimeistään 1980-luvulla liike-elämän kannalta suotuisiin ideologisiin ja poliittisiin suhdanteisiin.¹⁰⁸⁸

Tarvittaisiin lisää seikkaperäisiä kansallisen tason tarkasteluita liike-elämän poliittisesta toiminnasta, sen tavoitteista ja tuloksista, jotta voitaisiin selvittää, miten syvälle käyviä yhtäläisyydet pohjimmiltaan olivat. Suomalaisnäkökulmasta katsottuna olisi erityisen kiinnostavaa vertailla esimerkiksi kehityksen samankaltaisuutta tai erilaisuutta Suomessa ja Ruotsissa. Hyödyllistä olisi myös pohtia, mitä yleisen yhteiskunnallis-poliittisen ilmapiirin kääntymisen liike-elämälle myönteiseksi on käytännössä merkinnyt eri maissa ja millaisia konkreettisia ilmenemismuotoja se on saanut. Entä millaisia varjopuolia siihen on mahdollisesti liittynyt? Esimerkiksi Yhdysvalloissa liike-elämän menestyksekkäs poliittinen mobilisaatio on kääntynyt haasteeksi, kun tavoitteiden toteutuminen on heikentänyt kokemusta yhteisestä vihollisesta ja siten murentanut edellytyksiä yhteisrintaman ylläpitämiselle.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁷ Vrt. Kuisma 2010, 28; Suoninen 2001, 17.

¹⁰⁸⁸ Vrt. Blyth 2002, 126, 262. Vastaavan tulkinnan liike-elämän (tai ”pääoman”) ryhmittymisestä puolustustaisteluun valtiollista tai yhteiskunnallista sääntelyä vastaan ja tämän taistelun voitokkuudesta on tehnyt Wolfgang Streeck, ks. Streeck 2015.

¹⁰⁸⁹ Phillips-Fein 2009, 261-265; Waterhouse 2014, 247-248, 250-251, 257.

Tämän tutkimuksen puitteissa on lisäksi ollut mahdollista ainoastaan osoittaa yhtäläisyyksien olemassaolo, ei etsiä niiden syitä. Tulevassa tutkimuksessa olisi siis kansainvälisestikin katsoen tärkeää selvittää ajatusten ja vaikutteiden vaihtoa liike-elämän edustajien välillä. Millaisia ja miten laajoja tai tiheitä liike-elämän edustajien kansainväliset verkostot olivat? Oliko ideoiden jakaminen ja välittäminen eri maiden liike-elämän edustajien välillä tietoista ja tarkoituksellista? Onko perusteita puhua jopa kansainvälisestä liike-elämän yhteisöstä, vai olivatko kansalliset rajat lopulta ratkaisevia? Lisäksi kehityksen yhtäaikaisuus vaikkapa Suomessa ja Yhdysvalloissa tekee tarpeelliseksi pohtia edelläkävijöiden ja seuraajien välisiä suhteita. Kun esimerkiksi EVA perustettiin Suomessa vain vuotta myöhemmin kuin yhdysvaltalainen *Heritage Foundation*, tuntuu perusteettomalta yhtyä suoraviivaisiin käsityksiin, joiden mukaan eurooppalainen liike-elämä seurasi poliittisessa toiminnassaan passiivisesti Yhdysvaltojen mallia.¹⁰⁹⁰

Ilmiön yleismaailmallisuus johdattaa kysymään, olisivatko samat kehityskulut voineet esimerkiksi Suomessa toteutua ilman tarkastelemiani liike-elämän huippujärjestöjä ja niiden aktiivista toimintaa. Yhtäläisyydet liike-elämän yhteiskunnallisen aseman kehityksessä eri puolilla maailmaa antavat aihetta otaksua, että muutokset Suomessa eivät viime kädessä ainakaan täysin riippuneet EVA:sta, TKL:sta tai muista liike-elämän edustajista. Tutkimani huippujärjestöt ja niiden johtajat eivät kenties olleet välttämättömiä edellytyksiä toteutuneelle kehitykselle. Toisaalta on vaikea pitää yksilöitä ja heidän toimintaansa täysin merkityksettöminä. Poliittiset päätökset eivät synny tyhjästä, vaan politiikka edellyttää vaihtoehtojen nimeämistä. Vaihtoehtoisia ratkaisuja voi aktiivisesti tukea tai vastustaa, niitä voi muotoilla ja niihin voi vaikuttaa. Julkisen keskustelun asialistalla, kysymyksenasetteluilla ja sillä, kuka ne asettaa, on vaikutusta poliittisten päätösten muotoiluun. Siksi myös liike-elämän edustajien viesteillä on ollut ja on edelleen käytännön merkitystä.

Tämä tutkimus voi tarjota EVA:n ja TKL:n poliittisen toiminnan tuloksellisuudesta ainoastaan aihetodisteita. Vaikuttamispyrkimysten ja liike-elämän kannalta myönteisen asenne-, yhteiskunta- ja poliittisen kehityksen välillä on ajallinen yhteys, mutta kausaalista suhdetta on mahdoton todistaa. On silti ilmeistä, että liike-elämän edustajien tavoitteet eivät

---

¹⁰⁹⁰ Waterhouse 2014, 199, 251. Vrt. SDP:n edelläkävijyys suhteessa esimerkiksi Iso-Britannian työväenpuolueeseen, ks. Outinen 2015, 309, 327.

olleet ainakaan vastakkaiset toteutuneen kehityksen kanssa. Yhdysvaltalaisutkija David Vogel on luonnehtinut liike-elämän poliittista toimintaa katalyytiksi: se ei ole yksin ratkaissut kehityksen suuntaa, mutta on osaltaan jouduttanut kehityksen kulkua.¹⁰⁹¹ Yhteiskuntakehityksen pohjavireen määräisivät Suomessakin ensisijaisesti maailmanlaajuiset poliittiset ja taloudelliset virtaukset, jotka vapauttivat taloudellista toimintaa, markkinoiden voimia ja pääomien liikkeitä. EVA:n, TKL:n ja muiden liike-elämän yhteenliittymien merkitys piilee siinä, että ne muotoilivat liike-elämälle poliittiset ydintavoitteet ja pitivät agendaansa yllä samalla, kun yhteiskunnalliset suhdanteet muuttuivat 1970-luvun vasemmistohenkisestä yksityisyrittämisen ja kapitalismin arvostelusta 1990-luvun taitteen oikeistolaisesti sävyttyneeseen markkinatalousmyönteisyyteen, yritysystävällisyyteen ja hyvinvointivaltiokritiikkiin. Ajoittain päivittäisen edunvalvonnan vaatimukset saattoivat hämärtää ydintavoitteet näkyvistä, eikä aina ollut ilmeistä mitkä keinot niitä parhaiten edistäisivät. Silti perusagenda vaikutti kaiken aikaa taustalla toiminnalle perimmäistä suuntaa antavana tienviittana.

Liike-elämän edustajien artikuloima poliittinen ohjelma teki mahdolliseksi siihen tarttumisen sitten, kun suomalainen yhteiskunta ja asenneilmasto muuttuivat 1980-luvun kuluessa tai viimeistään 1990-luvun alun laman myötä ohjelman toteutumiseksi otollisiksi. Taloustieteilijä Milton Friedmania mukaillen: 1970-luvun alun poliittisesti mahdottomasta liike-elämän agendasta tuli 1980–1990-lukujen taitteessa yleisen asennemuutoksen ja talouskriisin myötä poliittinen – tai oikeammin taloudellinen – välttämättömyys. Suomalaisen liike-elämän edustajat olivat kääntäneet selviämistaistelun voitokseen ja johtivat nyt selvästi ideoiden sota. Vaikka ”ideoiden sota” saattaa kuulostaa suureelliselta, se oli tosiasiasa kärsivällistä ja vähittäin etenevää työtä maaperän muokkaamiseksi liike-elämän ydintavoitteille hedelmälliseksi. Pitkäjänteisellä poliittisella toiminnallaan liike-elämä onnistui muovaamaan Suomen yhteiskunnallista maastoa niin, että politiikan syvät vedet virtasivat lopulta sen toivomia uria pitkin.

---

¹⁰⁹¹ Vogel 1989, 227.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA), Mikkelä

Nokian arkisto, Kari Kairamon kokoelma (KK)

- TKL hallitus ja puheenjohtajisto 1981 I ja II; TKL hallitus ja työvaliokunta 1983 I; TKL hallitus 1983–1984 huhtikuu; TKL hallitus ja sekalaista 1985 II; TKL työvaliokunta tammikuu 1986 – lokakuu 1987.
- Kirjeenvaihto 1976–1983, I-Q; 1984–1987 maaliskuu; maaliskuu 1987 – tammikuu 1988; 1988, A-J.
- SDP taustamateriaalia, Televa/Telefenno 1975–1979.

Suomen työnantajain keskusliiton arkisto (STK)

- STK:n hallituksen pöytäkirjat 1973–1974, 1981–1983 ja 1987–1988.
- STK:n johtokunnan pöytäkirjat 1975–1976, 1977–1978, 1986–1987 ja 1988–1989.

Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan arkisto (STKV)

- Suomen teollisuusvaltuuskunnan ja Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan perustamisasiakirjat 1934–1942.
- Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan (STKV) pöytäkirjat 1937–1938, 1940–1941, 1942–1944, 1945–1946, 1959–1963, 1964–1968, 1969–1973, 1974–1975, 1976–1980 ja 1984–1988.
- Suomen teollisuusvaltuuskunnan (STVK) pöytäkirjat 1940–1943, 1946–1955 ja 1963–1976.
- STKV:n toimintakertomukset 1941–1942.

Teollisuuden keskusliiton arkisto (TKL)

- Lehdistötiedotteet 1981.
- Toimitusjohtajan paimenkirjeet 1976–1992.
- Toimitusjohtaja Stig Hästön kirjeenvaihto 1979–1983 ja toimitusjohtaja Relanderin kirjeenvaihto 1987–1992.
- Kevät- ja syyskokouksia koskevat asiakirjat 1975, 1976, 1977, 1978, 1980, 1981, 1983, 1985, 1986, 1987, 1988 ja 1989.
- Vierailuja ja tapahtumia koskevat asiakirjat: 1987–1988 EU-integraatioseminaarit.

Elinkeinoelämän keskusliiton arkisto (EK), Helsinki

Teollisuuden keskusliiton arkisto (TKL)

- TKL:n pöytäkirjat 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988 ja 1990.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto (EVA)

- Kirjeenvaihto 1974–1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981 ja 1987–1988.
- Johtoryhmän pöytäkirjat 1987, 1988 ja 1990.
- Pöytäkirjat 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990 ja 1991.
- Vastaanottajaryhmille lähetetyt kirjeet 1975–1979 ja 1980–1985.
- Toimitusjohtajien aineistot: Max Jakobson 1975–1980, 1981–1982 ja 1981–1984; Kauko Sipponen 1977–1990 ja 1987–1988; Kauko Sipposen käsikirjoitukset 1984–1985, 1986 ja 1989.
- Muistiot 1973–1976, 1973–1984, 1974–1976 ja 1977–1979.
- Presidenttimuistioita 1976–1980.
- Esitykset ja esitelmät 1973–1984.
- Lehtileikkeet tammi-toukokuu 1977 ja 1980.

Yksityisarkistot

Päiviö Hetemäen arkisto (PH)

- Elinkeinoelämän valtuuskunta 1973–1978.
- Puheet ja käsikirjoitukset 1972–1975.

Max Jakobsonin arkisto (MJ)

- Yksityinen kirjeenvaihto 1987–1989.
- Elinkeinoelämän valtuuskunnan johtaja 1975–1984.
- Teollisuuden keskusliitto 1986–1991.

Ahti Karjalaisen arkisto (AK)

- Yksityinen ja poliittinen aineisto: 239 Sekalaista poliittista 1977–1978; 251 Presidenttiasiat 1981; 245 Kirjeenvaihtoa (Kirjeitä hulluilta) 1981.

Samuli Skurnikin yksityisarkisto (SSYA)

Muistiinpanot Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmän tapaamisista

- Kairamon-Väyrysen keskusteluryhmän tapaamiset 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987 ja 1988.

Tasavallan presidentin arkistosäätiö, Orimattila

Urho Kekkosen arkisto (UKA)

- Vuosikirja 1975.
- Kirjeenvaihto 1974–1981.

Lehdistö

Demari 1975

Etelä-Suomen Sanomat 1975

Helsingin Sanomat 1970, 1972, 1974, 1975, 1977, 1979, 1980, 1981, 1982, 1988, 2016

Hufvudstadsbladet 1976, 1978

Hämeen Sanomat 1977

Ilkka 1976

Kaleva 1983, 1987

Kansan Sana 1977

Kansan Tahto 1975

Kansan Uutiset 1974, 1975, 1976, 1977, 1988

Karjalainen 1982, 1989

Kauppalehti 1975, 1977, 1980, 1981, 1982

Kauppalehti Optio 1988

Keskisuomalainen 1974, 1976, 1978, 1988

Lapin Kansa 1979

Länsi-Suomi 1977, 1988

Saimaan Sanomat 1975

Satakunnan Kansa 1977

Savon Sanomat 1975

Suomen Sosialidemokraatti 1980, 1981, 1982

Suomenmaa 1977, 1979, 1981, 1989

Talouselämä 1974, 1975, 1976, 1981, 1982

Teollisuus tiedottaa 1974, 1976

Teollisuusviikko 1981

Tiedonantaja 1977, 1981, 1982

Turun Sanomat 1975, 1977, 1985

Uusi Suomi 1974, 1977, 1979, 1981, 1985, 1988

Viikkosanomat 1974

Haastattelut

Helge Haavisto 18.1.2011

Tankmar Horn 3.6.2010

Timo Laatonen 27.10.2010

Seppo Lindblom 14.6.2010

Pekka Morri 14.2.2011

Kauko Sipponen 14.12.2015

Christoffer Taxell 30.3.2011

Keskustelu Johannes Koroman kanssa 24.4.2015

Lähdekirjallisuus

Blåfield, Antti & Vuoristo, Pekka (1982) *Kun valta vaihtui: Mitä todella tapahtui presidentinvaaleissa 1982*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Milton Friedman (1962/1982) *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.

Hayek, Friedrich (1944) *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press.

Hayek, Friedrich (1949) 'The Intellectuals and Socialism'. *The University of Chicago Law Review* 16:3, 417-433.

Hästö, Stig H. (1987) *Vuodet kertyvät, pilvet haihtuvat: Omaelämäkerrallista tarinaa ja mietteitä seitsemältä vuosikymmeneltä*. Porvoo: WSOY.

Iivari, Ulpu (2009) *Lähikuvassa Ulf Sundqvist*. Helsinki: Otava.

Jakobson, Max (1992) *Vallanvaihto: Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92*. Helsinki: Otava.

Jakobson, Max (2003) *Tilinpäätös*. Kolmas painos. Helsinki: Otava.

Kahri, Tapani (2001) *Viheltääkö pilli? Työmarkkinamiehen muistelmat*. Helsinki: Otava.

Keskinen, Tuomas (1987) *Idänkauppa 1944–1987*. Helsinki: Kauppalehti.

Kivelä, Juhani (2000) *Kronikka Arkadia-klubin vaiheista*. Helsinki: Edita.

Klinge, Matti (2015) *Anarkisti kravatti kaulassa: Muistelmia 1972–1982*. Helsinki: Siltala.

- Koivisto, Mauno (1994) *Kaksi kautta 1: Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Koulumies, Jyrki (2012) *Kohtalona Kostamus: Risto Kangas-Ikkalan muistelmat*. Helsinki: Siltala.
- Lassila, Jaakko (1993) *Markka ja ääni: Suomalaisen pääoman palveluksessa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Lauantaiseura (1981) *Tamminiemen pesänjakajat: Kekkonen lähtee – kuka tulee?* Tampere: Kustannusvaihe Ky.
- Laukkanen, Markku (1982) *Kekkospuolueen kujanjuoksu: Sisäkuva vallasta ja väryrsistä*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Lehtilä, Hannu (1998) *Tuntematon Koivisto*. Helsinki: Otava.
- Lehtilä, Hannu (2001) *Mainettaan parempi: Valtioneuvos Harri Holkeri*. Helsinki: Otava.
- Lehto, Sakari T. (1996) *Muistikuvia ja merkintöjä: Teollisuuden piirissä koettua*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Lindblom, Seppo (2009) *Manun matkassa*. Helsinki: Otava.
- Lipponen, Paavo (2009) *Muistelmat 1*. Helsinki: WSOY.
- Lipponen, Paavo (2014) *Murrosten aika: Muistelmat 1979–1995*. Helsinki: WSOY.
- Mäki, Tauno V. (1975) *Iloista kyytiä päämiehen mukana kairassa ja tunturissa*. Helsinki: Otava.
- Nars, Kari (2002) *Mahtimiesten matkassa*. Helsinki: Tammi.
- Numminen, Juha (1980) *Johtaja Suomessa*. Kolmas painos. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Numminen, Juha (1986) *Raskas sarja*. Helsinki: Insinöörilehdet Oy.
- Partanen, Erkki (1985) *Erkki Partasen muistelmien käsikirjoitusluonnos*. Helsinki: Helvi Partanen.
- Piketty, Thomas (2014) *Capital in the Twenty-First Century*. Kääntänyt Goldhammer, Arthur. Cambridge – London: Harvard University Press.
- Piskulov, Juri (2009) *Näin teimme idänkauppaa*. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- Raatikainen, Erkki (1982) *Mauno Koivisto ja kaikki kuninkaan miehet*. Espoo: Weilin+Göös.

- Rantanen, Paavo (2000) Talviministeri: Diplomatian näyttämöiltä politiikan parrasvaloihin. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus.
- Rekola, Esko (1998) Viran puolesta. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Repo, Eino S. & Repo, Ville (1985) Päämies: Henkilökuva Urho Kekkosesta hänen presidenttiajaltaan. Espoo: Weilin+Göös.
- Saari, Matti (2000) Kari Kairamo: Kohtalona Nokia. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus.
- Sainio, Pentti (1982) Mitä tapahtui Urho Kekkoselle? Viimeiset vaiheet presidenttinä. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Savola, Hannu (1982) (toim.) Näin saatiin presidentti: Raportti Kekkonen kauden päättymisestä ja vuosikymmenen presidentinvaaleista 1982. Helsinki: Helsingin Sanomat.
- Seppälä, Raimo (2006) Stefan Widomski ja puhelut Moskovaan. Helsinki: Otava.
- Simon, John (2009) Koneen ruhtinas: Pekka Herlinin elämä. Helsinki: Otava.
- Soikkanen, Mauri (1998) Urho Kekkonen: Kovettu kalamies. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus.
- Soikkanen, Mauri (2000) Tauno V. Mäki: Tasavallan jahtimestari. Helsinki: Otava.
- Soikkanen, Mauri (2006) Kekkonen kanssa metsällä ja kalalla. Helsinki: Gummerus.
- Sorsa, Kalevi (2003) Kansankoti ja punamulta: Poliitiikan kuvioita 1972–1976. Helsinki: Otava.
- Stenbäck, Pär (2009) Kriisejä ja katastrofeja: Poliittinen ja humanitaarinen työni. Suomentanut Salla Simukka. Helsinki: Schildts.
- Uusitalo, Eino (1983) Jälkipeli: Henkilöitä ja tapahtumia Kekkonen kaudella. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Virmavirta, Jarmo (2005) Presidenttipeli ja sen pelaajat: Mielikuvia ja muistikuvia lähes 40 vuoden ajalta. Helsinki: Kirjastudio.
- Vladimirov, Viktor (1993) Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984. Helsinki: Otava.
- Väyrynen, Paavo (1993a) On totuuden aika 1: Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkonen Suomesta. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Väyrynen Paavo (1993b) On totuuden aika 2: Tosiasioita ja muistikuvia Mauno Koiviston Suomesta. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus

Abelson, Donald A. (2000) 'Do Think Tanks Matter? Opportunities, constraints and incentives for think tanks in Canada and the United States.' *Global Society* 14:2, 213-236.

Ahonen, Voitto (1993) 'Diskurssi, analyysi ja historia'. *Historiallinen aikakauskirja* 91:4, 322-327.

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka (1996) 'Historiankirjoitus: Kansakunnan kompassi vai politiikan tuuliviiri'. *Tieteessä tapahtuu* 14:8, 18-24.

Ainamo, Antti, Tienari, Janne, & Vaara, Eero (2006) 'Between West and East: A Social History of Business Journalism in Cold War Finland'. *Human Relations*, 59:5, 611-636.

Alasuutari, Pertti (2004) 'Suunnitteluloudesta kilpailulouuteen: Miten muutos oli ideologisesti mahdollinen?'. *Yhteiskuntapolitiikka* 69:1, 3-16.

Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Alhanen, Kai (2007) *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Alho, Kari, Forssell, Osmo, Huttunen, Juhani, Kotilainen, Markku, Luukkonen, Ilkka, Mattila, Olli-Tapio, Moilanen, Jorma & Vartia, Pentti (1986) *Neuvostoliiton-kauppa Suomen kansantaloudessa*. Sarja B 50. Helsinki: Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA.

Aliseda, Atocha (2006) *Abductive Reasoning: Logical Investigations into Discovery and Explanation*. Synthese library 330. Dordrecht: Springer.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008) *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Amatori, Franco & Jones, Geoffrey (2003) 'Introduction'. Teoksessa Amatori, Franco & Geoffrey, Jones (toim.) *Business History around the World*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 1-7.

Anastasiadis, Stephanos (2006) *Understanding Corporate Lobbying on Its Own Terms*. ICCSR Research Paper Series No. 42-2006. Nottingham: University of Nottingham.

Andrews, Leighton (1996) 'The Relationship of Political Marketing to Political Lobbying: An examination of the Devonport campaign for the Trident refitting contract'. *European Journal of Marketing*, 30:10/11, 76-99.

Androsova, Tatiana (2011) 'Economic Interest in Soviet Post-War Policy on Finland'. Teoksessa Autio-Saraso, Sari & Miklóssy, Katalin (toim.) *Reassessing Cold War Europe*. London – New York: Routledge, 33-48.

Aunesluoma, Juhana (2007) Paperipatruunat: Metsäteollisuus sodassa ja jälleenrakentamisessa 1939–1950. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1055:3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aunesluoma, Juhana (2011) Vapaakaupan tiellä: Suomen kaupp- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1303. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bachrach, Peter & Baratz, Morton S. (1969) 'Two Faces of Power'. Teoksessa Bell, Roderick, Edwards, David W. & Harrison Wagne, R. (toim.) Political Power: A reader in theory and research. New York: The Free Press, 94-99.

Baggott, Rob (1995) Pressure Groups Today. Manchester – New York: Manchester University Press.

Baumgartner, Frank R. (2007) 'EU Lobbying: A view from the US'. Journal of European Public Policy 14:3, 482-488.

Beder, Sharon (2006) Free Market Missionaries: The corporate manipulation of community values. London – Sterling: Earthscan.

Bell, Stephen (2012) 'The Power of Ideas: The ideational shaping of the structural power of business'. International Studies Quarterly 56:4, 661-673.

Berghahn, Volker R. (1986) The Americanisation of West German Industry 1945–1973. Cambridge: Cambridge University Press.

Bergholm, Tapio (2007) Sopimusyhteiskunnan synty II: Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. SAK 1956–1969. Helsinki: Otava.

Bergholm, Tapio (2012) Kohti tasa-arvoa: Tulopolitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977. Helsinki: Otava.

Bergholm Tapio & Bieler Andreas (2013) 'Globalization and the Erosion of the Nordic Model: A Swedish-Finnish comparison'. European Journal of Industrial Relations 19:1, 55-70.

Bernhagen, Patrick (2005) The Political Power of Business: Structure and information in public policymaking. Dublin: Trinity College.

Bloch, Marc (2003) Historian puolustus. Suomentaneet Lena Talvio ja Ossi Lehtiö, toimittaneet Elina Suolahti ja Martti Berger. Helsinki: Artemisia.

Blom, Anders (2016) Aika velikultia: Tutkimus suomalaisen lobbauksen korporatiivisesta kaaresta. Julkaisematon väitöskirjakäsikirjoitus (tekijän hallussa).

Blomberg, Helena, Hannikainen, Matti & Kettunen, Pauli (2002) 'Lamafatalismin historiallinen ja vertaileva kritiikki'. Teoksessa Blomberg, Helena, Hannikainen, Matti &

- Kettunen, Pauli (toim.) *Lamakirja: Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Helsinki: Kirja-Aurora, 7-13.
- Blyth, Mark (2002) *Great Transformations: Economic ideas and institutional change in the twentieth century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boies, John L. (1989) 'Money, Business, and the State: Material interests, Fortune 500 corporations, and the size of political action committees'. *American Sociological Review* 54:5, 821-833.
- Boswell, Jonathan & Peters, James (1997) *Capitalism in Contention: Business leaders and political economy in modern Britain*. Cambridge – New York – Melbourne: Cambridge University Press.
- Burris, Val (2001) 'The Two Faces of Capital: Corporations and individual capitalists as political actors'. *American Sociological Review* 66:3, 361-381.
- Burris, Val (2005) 'Interlocking Directorates and Political Cohesion among Corporate Elites'. *American Journal of Sociology* 111:1, 249-283.
- Carey, Alex (1995) *Taking the Risk out of Democracy: Propaganda in the US and Australia*. Toimittanut Lohrey, Andrew. Sydney: UNSW Press.
- Cassis, Youssef (2008) 'Big Business'. Teoksessa Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (toim.) *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press, 171-193.
- Cerny, Philip G. (1997) 'Paradoxes of the Competition State: The dynamics of political globalization'. *Government and Opposition* 32:2, 251-274.
- Cerny, Philip G. (2006) 'Political Globalization and the Competition State'. Teoksessa Stubbs, Richard & Underhill, Geoffrey R. D. (toim.) *Political Economy and the Changing Global Order*. Third edition. Oxford – New York: Oxford University Press, 376-386.
- Chandler, Alfred D. (1970) *Strategy and Structure: Chapters in the history of the industrial enterprise*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chandler, Alfred D. (1977) *The Visible Hand: The managerial revolution in American business*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Chandler, Alfred D. (1990) *Scale and Scope: The dynamics of industrial capitalism*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Clawson, Dan & Neustadt, Alan (1989) 'Interlocks, PACs, and Corporate Conservatism'. *American Journal of Sociology* 94:4, 749-773.
- Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (2010a) 'Overview'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 2-6.

Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (2010b) 'Political Science: Perspectives on business and government'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 9-34.

Colvin, Sarah (2009) *Ulrike Meinhof and West German Terrorism: Language, violence, and identity*. Rochester, N.Y.: Camden House.

Cooper, James (2012) *Margaret Thatcher and Ronald Reagan: A very political special relationship*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan.

Dahl, Robert A. (1966) *Who Governs? Democracy and power in an American city*. Eighth printing. New Haven – London: Yale University Press.

Davies, Stephen (2003) *Empiricism and History*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan.

Decker, Stephanie, Kipping, Matthias & Wadhvani, R. Daniel (2015) 'New Business Histories! Plurality in business history research methods'. *Business History* 57:1, 30-40.

Denham, Andrew & Garnett, Mark (1998) *British Think-tanks and the Climate of Opinion*. London – Bristol: UCL Press.

Edsall, Thomas Byrne (1985) *The New Politics of Inequality*. New York – London: W. W. Norton.

Ehrnrooth, Jari (1992) *Sanan vallassa, vihan voimalla: Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. *Historiallisia tutkimuksia* 167. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Ekholm, Peter (1991) 'Toiveita ja epäilyjä vallan tutkimisesta'. Teoksessa Kauppinen, Timo & Köykkä, Virpi (toim.) *Työmarkkinajärjestelmä ja poliittinen järjestelmä 2000: Tulevaisuutta ja historiaa Suomessa ja Ruotsissa*. *Työpoliittinen tutkimus* 17. Helsinki: Työministeriö, 183-189.

Ekholm, Peter (2007) *Polemia – ajatuspajako? Kunnallisan kehittämissätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 67*. Helsinki: Kunnallisan kehittämissätiö.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 3. painos. Tampere: Vastapaino.

Evans, Eric J. (2013) *Thatcher and Thatcherism*. Abingdon – New York: Routledge.

Fellman, Susanna (2010) 'Kilpailupolitiikka koordinoitussa markkinataloudessa: Kartelli- ja kilpailulainsäädäntö Suomessa 1958–1988 institutionaalis-taloushistoriallisesta näkökulmasta'. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 106:2, 141-161.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006) 'Muistitietotutkimuksen avainkysymyksiä'. Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25-48.

Fones-Wolf, Elizabeth (1995) *Selling Free Enterprise: The business assault on labor and liberalism, 1945-60*. Champaign: University of Illinois Press.

Fridenson, Patrick (2008) 'Business History and History'. Teoksessa Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (toim.) *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press, 9-36.

Friedman, Walter A. & Jones, Geoffrey (2011) 'Business History: Time for debate'. *Business History Review* 85:1, 1-8.

Friedman, Walter A. & Jones, Geoffrey (2013) 'Introduction'. Teoksessa Friedman, Walter A. & Jones, Geoffrey (toim.) *Business History*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar Publishing, xiii-xxxii.

Fuchs, Doris (2005) 'Commanding Heights? The strength and fragility of business power in global politics'. *Journal of International Studies* 33:3, 771-801.

Fuchs, Doris (2007) *Business Power in Global Governance*. Boulder – London: Lynne Rienner Publishers.

Fuchs, Doris & Lederer, Markus (2007) 'The Power of Business'. *Business Power and Global Governance* 9:3, 1-17.

Getz, Kathleen A. (1997) 'Research in Corporate Political Action: Integration and assessment'. *Business and society* 36:1, 32-72.

Grant, Wyn (1987) *Business and Politics in Britain*. Basingstoke – London: Macmillan Education.

Grönfors, Martti (1982) *Kvalitatiiviset kenttätyömenetelmät*. Porvoo: WSOY.

Hall, Peter A. & Soskice, David (2001) (toim.) *Varieties of Capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. Oxford: Oxford University Press.

Hancké, Bob (2009) (toim.) *Debating Varieties of capitalism: A reader*. Oxford: Oxford University Press.

Hart, David M. (2004) "'Business' Is Not an Interest Group: On the study of companies in American national politics". *Annual Review of Political Science* 7, 47-69.

Harvey, David (2008) *Uusliberalismin lyhyt historia*. Kääntänyt Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.

Hauvonen, Risto (2015) *Koivisto Kekkosta kaatamassa*. Helsinki: Paasilinna.

Heikkinen, Sakari & Tiihonen, Seppo (2010) *Hyvinvoinnin turvaaja. Valtiovarainministeriön historia 3*. Helsinki: Edita.

Hillman, Amy J. & Hitt, Michael A. (1999) 'Corporate Political Strategy Formulation: A model of approach, participation, and strategy decisions'. *The Academy of Management Review* 24:4; 825-842.

Hillman, Amy J., Zardkoohi, Asghar & Bierman, Leonard (1999) 'Corporate Political Strategies and Firm Performance: Indications of firm-specific benefits from personal service in the U.S. government'. *Strategic Management Journal* 20:1, 67–81.

Hillman, Amy J., Keim, Gerald D. & Schuler, Douglas (2004) 'Corporate Political Activity: A review and research agenda'. *Journal of Management* 30:6, 837–857.

Hjerppe, Reino & Pihkala, Erkki (1982) 'Julkinen talous nousee suurimmaksi'. Teoksessa Ahvenainen, Jorma, Pihkala, Erkki & Rasila, Viljo (toim.) *Suomen taloushistoria 2: Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi, 481-493.

Hjerppe, Riitta (1988) *Suomen talous 1860–1985: Kasvu ja rakennemuutos*. Helsinki: Suomen Pankki.

Hukkinen, Janne I. (2011) 'Kohtuutalous, realismi ja usko'. *Futura* (2011):1, 78-80.

Hulkko, Kustaa & Pöysä, Jorma (1998) *Vakaa markka: Teot ja tarinat*. Sitran julkaisuja 208. Jyväskylä: Atena Kustannus.

Husa, Sari (1995) 'Foucault'lainen metodi', *niin & näin* 2:3, 42-48.

Huuska, Väinö (1968) *Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa: Tutkimus Maataloustuottajain keskusliiton, Suomen ammattiyhdistysten keskusliiton, Suomen työntantajain keskusliiton, Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen keskusliiton ja Suomen ammattijärjestöjen poliittisista toimenpiteistä vuosina 1945–1964*. Valtiotieteellinen yhdistys. Poliitiikan tutkimuksia 9. Porvoo – Helsinki: WSOY.

Häggman, Kai (2006) *Metsän tasavalta: Suomalainen metsäteollisuus politiikan ja markkinoiden ristiaallokossa 1920–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Häikiö, Martti (2001a) *Fuusio: Yhdistymisen kautta suomalaiseksi monialayritykseksi 1865–1982*. Nokia Oyj:n historia 1. Helsinki: Edita.

Häikiö, Martti (2001b) *Sturm und Drang: Suurkaupoilla eurooppalaiseksi elektroniikkayritykseksi 1983–1991*. Nokia Oyj:n historia 2. Helsinki: Edita.

Ilmonen, Kaj (2000) 'Sosiaalinen pääoma: Käsite ja sen ongelmallisuus'. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9-38.

Immerman, Richard H. & Goedde, Petra (2013) (toim.) *The Oxford Handbook of the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.

Isohookana-Asunmaa, Tytti (2006) *Virolaisen aika: Maalaisliitosta keskustapuolue 1963–1981*. Helsinki: WSOY.

Jaatinen, Miia (2003) *Lobbaus: Yritys yhteiskunnan vaikuttajana*. Helsinki: Talentum.

Jacques, Peter J., Dunlap, Riley E. & Freeman, Mark (2008) 'The Organisation of Denial: Conservative think tanks and environmental scepticism'. *Environmental Politics*, 17:3, 349-385.

Jensen-Eriksen, Niklas (2007) *Läpimurto: Metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950–1973*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jensen-Eriksen, Niklas (2008) 'Metsäteollisuus, markkinat ja valtio 1973–1995'. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) *Kriisi ja kumous: Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 29-189.

Jensen-Eriksen, Niklas (2009) 'Kartellien maailma: Paperiteollisuuden kansainvälinen yhteistyö 1945–1973'. Teoksessa Jensen-Eriksen, Niklas, Suvikumpu, Liisa & Forsström, Sari (toim.) *Suuri suunnanmuutos: Suomen paperiteollisuuden tie Venäjältä maailmanmarkkinoille*. Helsingin yliopiston Historian laitoksen julkaisuja XXIII. Helsinki: Helsingin yliopisto, 143-159.

Jensen-Eriksen, Niklas (2013) 'Capitalism under attack'. *Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus (tekijän hallussa)*.

Jensen-Eriksen, Niklas (2015) 'Vaalirahoittajien motiivit kehittyvässä Suomessa'. *Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus (tekijän hallussa)*.

Jensen-Eriksen, Niklas, Lappalainen, Mirkka, Nurmiainen, Jouko & Siltala, Sakari (toim.) (2012) *Kansallinen kapitalismi, kansainvälinen talous*. Helsinki: Siltala.

de Jong, Abe, Higgins, David Michael & van Driel, Hugo (2015) 'Towards a New Business History?'. *Business History* 57:1, 5-29.

Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (2008) 'Introduction'. Teoksessa Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (toim.) *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press, 1-6.

Jones, Geoffrey, van Leeuwen, Marco H.D. & Broadberry, Stephen (2012) 'The Future of Economic, Business, and Social History'. *Scandinavian Economic History Review* 60:3, 225-253.

Jordanova, Ludmilla (2006) *History in Practice*. Second Edition. London: Hodder Arnold.

Julkunen Raija (2001) *Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Jönsson, Christer & Hall, Martin (2003) 'Communication: An essential aspect of diplomacy'. *International Studies Perspectives* 4:2, 195-210.

Kalela, Jorma (1993) *Argumentaatio ja rekonstruktio tutkimusprosessissa*. Julkaisuja / Turun yliopisto, poliittinen historia 43. Turku: Turun yliopisto.

Kalela, Jorma (2002) *Historiantutkimus ja historia*. Toinen painos. Helsinki: Gaudeamus.

Kalela, Jorma (2006) 'Muistitiedon näkökulma historiaan'. Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 67-92.

Kantola, Anu (2006) *Markkinakuri ja managerivalta: Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsingin yliopiston Viestinnän laitos, Viestinnän julkaisuja 6. Toinen painos. Helsinki: Loki-kirjat.

Kantola Anu (2014) *Matala valta*. Tampere: Vastapaino.

Kari, Markus (2016) *Suomen rahoitusmarkkinoiden murros 1980-luvulla: Oikeushistoriallinen tutkimus*. Helsinki: Into-Kustannus.

Karonen, Petri (2004) *Patruunat ja poliitikot: Yritysjohdajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. Historiallisia tutkimuksia 217. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Katajisto, Kati (2003) 'Historiantutkimus ja uusintaminen: Unohdettu ongelma?'. *Ennen & nyt* 2/2003.

Kaunismaa, Pekka (2000) 'Yhdistyselämä ja sosiaalinen pääoma'. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. SoPhi 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 119-143.

Kauppinen, Timo (1992) *Suomen työmarkkinamallin muutos*. Työpoliittinen tutkimus 30. Helsinki: Työministeriö.

Keffer, Jane M. & Hill, Ronald Paul (1997) 'An Ethical Approach to Lobbying Activities of Businesses in the United States'. *Journal of Business Ethics* 16:12-13, 1371–1379.

Keim, Gerald (2002) 'Managing Business Political Activities in the USA: Bridging between theory and practice'. *Journal of Public Affairs* 1:4 & 2:1, 362-375.

Kervinen, Elina (2006) *Ajatuspajakokeilun opetukset: Poliittisia kysymyksiä käsittelevien think tank -prosessien kokeilu*. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2006:16. Helsinki: Oikeusministeriö.

- Keski-Rauska, Riku (2014) Kekkosta ja kommunismia vastaan: Georg C. Ehrnroothin poliittinen toiminta vuosina 1945–1982. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kettunen, Pauli (2006) ‘Kirkuvan harmaa vuosikymmen’. Työväentutkimus (2006), 4-11.
- Kiander, Jaakko (2001) Laman opetukset: Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti (1998) Suuri lama: Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Toinen painos. ETLA, Sarja B 143. Helsinki: Tutkimustieto Oy.
- Kipping, Mathias (2003) ‘Business-Government Relations: Beyond performance issues’. Teoksessa Amatori, Franco & Jones, Geoffrey (toim.) Business History around the World. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 372-393.
- Kipping, Matthias, Wadhvani, R. Daniel & Bucheli, Marcelo (2014) ‘Analyzing and Interpreting Historical Sources: A basic methodology’. Teoksessa Bucheli, Marcelo & Wadhvani, R. Daniel (toim.) Organizations in Time: History, theory, methods. Oxford: Oxford University Press, 305-329.
- Kirby, R. Kenneth (2008) ‘Phenomenology and the Problems of Oral History’. Oral History Review 35:1, 22-38.
- Kivikari, Urpo (1997) ‘Finland’. Teoksessa Desai, Padma (toim.) Going Global: Transition from plan to market in the world economy. Cambridge–London: The MIT Press, 273-313.
- Kocka, Jürgen (2016) Capitalism: A Short History. Kääntänyt Riemer, Jeremiah. Princeton: Princeton University Press.
- Koikkalainen, Petri & Rieppula, Esko (2010) Näin valta ostetaan: Lyhyt oppimäärä poliittisesta korruptiosta Suomessa 2006–2009. Barrikadi-sarja 12. Helsinki: WSOY.
- Koivisto, Jukka (2006) Päiviö Hetemäki: Sovinnontekijä. Helsinki: Edita.
- Korhonen, Jarmo (2014) Väyrysen valtakunta. Helsinki: Tammi.
- Korhonen, Jarmo (2015) Valtataistelu: Mauno Koivisto murskaa Suomen porvarit. Helsinki: Tammi.
- Korhonen, Jarmo (2015) Maan tapa. Helsinki: Tammi.
- Korhonen, Tapio (2011) Säännöstelystä markkinoille: Suomen Pankin raha- ja valuuttapolitiikan sääntelyjärjestelmä säännöstelyn ja liberalisoinnin kaudella 1970–1980-luvulla. Yleistajuiset selvitykset A:114. Helsinki: Suomen Pankki.
- Koroma, Johannes (2015) Suomalaisten hyvinvointia rakentamassa: Teollisuuden keskusliiton historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kotkavuori, Jouni (2011) 'Kannatuspohjalla vai karismalla'. *Tieto&trendit* (2011):2.

Kuisma, Markku (1993) *Metsäteollisuuden maa: Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Kuisma, Markku (1997) *Kylmä sota, kuuma öljy: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Kuisma, Markku (2004) *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi: Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 973. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuisma, Markku (2008) (toim.) *Kriisi ja kumous: Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuisma, Markku (2009) *Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000*. Helsinki: Siltala.

Kuisma, Markku (2010) *Rosvoparonien paluu: Raha ja valta Suomen historiassa*. 2. painos. Helsinki: Siltala.

Kuisma, Markku & Keskisarja, Teemu (2012) *Erehtymättömät: Tarina suuresta pankkisodasta ja liikepankeista Suomen kohtaloissa 1862–2012*. Helsinki: WSOY.

Kujala, Antti (2006) *Paperiliiton historia 1906–2005: Paperiteollisuuden työmarkkinasuhteet ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Paperiliitto.

Kujala, Antti & Danielsbacka, Mirka (2015) *Hyvinvointivaltion loppu? Vallanpitäjät, kansa ja vastavuoroisuus*. Helsinki: Tammi.

Kyntäjä, Timo (1993) *Tulopolitiikka Suomessa: Tulopoliittinen diskurssi ja instituutiot 1960-luvulta 1990-luvun kynnykselle*. Helsinki: Gaudeamus.

Kääriäinen, Seppo (2002) *Sitä näyttää, mitä kylvää: Keskustan strategiset valinnat 1964–2001*. Jyväskylä: Gummerus.

Lamberg, Juha-Antti (1997) 'Vaalirahoituksen taloushistoria: Puoluetuki painostusjärjestön toiminnassa 1922–1939'. Teoksessa Lamberg, Juha-Antti & Ojala, Jari (toim.) *Uusi institutionaalinen taloushistoria: Johdanto tutkimukseen*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Lamberg, Juha-Antti (1999) *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa: Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920–1930-luvulla*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 154. Helsinki: Suomen tiedeseura.

Lamberg, Juha-Antti, Skippari, Mika, Eloranta, Jari & Mäkinen, Saku (2004) 'The Evolution of Corporate Political Action: A framework for processual analysis'. *Business & Society* 43:4, 335-365.

- Lanzalaco, Luca (2008) 'Business Interest Associations'. Teoksessa Jones, Geoffrey & Zeitlin, Jonathan (toim.) *The Oxford Handbook of Business History*. Oxford: Oxford University Press, 293-315.
- Lappalainen, Jussi T. (2002) *Haluatko historiankirjoittajaksi?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lawton, Thomas, McGuire, Steven & Rajwani, Tazeeb (2013) 'Corporate Political Activity: A literature review and research agenda'. *International Journal of Management Reviews* 15:1, 86–105.
- Lehne, Richard (2013) *Government and Business: American political economy in comparative perspective*. Third edition. London: Sage Publications.
- Lehtinen, Kalle (2008) *Hallittu rakennemuutos rassaa: Holkerin hallituksen rakennemuutospuhe sekä sen muotoutuminen ja kritiikki 1980-luvun lopun yhteiskuntamuutoksissa*. Suomen historian pro gradu. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Leskinen, Jari (2004) *Tulevaisuuden turvaksi: Sotavahinkoyhdistyksen säätiö ja Sotavahinkosäätiö 1954–2004*. Helsinki: Sotavahinkosäätiö.
- Lindgren, Håkan (2003) 'Scandinavian Business History at the End of the 1990s: Its prior, present situation, and future'. Teoksessa Amatori, Franco & Jones, Geoffrey (toim.) *Business History around the World*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 146-169.
- Lipartito, Kenneth (2014) 'Historical Sources and Data'. Teoksessa Bucheli, Marcelo & Wadhvani, R. Daniel (toim.) *Organizations in Time: History, theory, methods*. Oxford: Oxford University Press, 284-304.
- Locke, Karen (2010) 'Abduction'. Teoksessa Mills, Albert J., Durepos, Gabrielle & Wiebe, Elden (toim.) *Encyclopedia of Case Study Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1-4.
- Lukes, Steven (1974) *Power: A radical view*. *Studies in Sociology*. Basingstoke – London: Macmillan Education.
- Lukkariniemi, Visa (2010) *Vaihtoehtona Väyrynen: Keskustapuolueen ja SDP:n hegemoniataistelu 1979–91*. Rovaniemi: Sitadelli.
- Magee, Christopher (2002) 'Do Political Action Committees Give Money to Candidates for Electoral or Influence Motives?'. *Public Choice* 112:3/4, 373-399.
- Magee, Stephen P. & Magee, Christopher S. P. (2010) 'Endogenous Trade Protection: A survey'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 703-729.
- Majander, Mikko (2011) 'Kekkoslovakia?'. *HS Teema* (2012):4, 40-43.

Mann, Michael (1986) *The Sources of Social Power, volume I: A history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mann, Michael (1993) *The Sources of Social Power, volume II: The rise of classes and nation-states, 1760–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mansner, Markku (1981) *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työntantajain keskusliitto 1907–1940*. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy.

Mansner, Markku (1984) *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työntantajain keskusliitto 1940–1956*. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy.

Mansner, Markku (1990) *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työntantajain keskusliitto 1956–1982*. Helsinki: Teollisuuden Kustannus Oy.

Mansner, Markku (2005) *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa: Suomen työntantajain keskusliitto 1980–1992*. Helsinki: Elinkeinoelämän keskusliitto.

Mansner, Markku (2007) *Suurlakosta Euroopan unioniin: Vuosisata työntajatoimintaa*. Helsinki: Elinkeinoelämän keskusliitto.

Markkola, Pirjo (2007) 'Menneisyyden ymmärtäminen'. *Historiallinen aikakauskirja* 105:3, 273-274.

Martikainen, Tuomo & Yrjönen, Risto (1983) 'Koivisto-ilmiö, äänestysaktiivisuus ja puolueiden välinen kilpailu'. Teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.) *Kun kansa valitsi Koiviston*. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä, 181-196.

Martin, Cathie Jo (2010) 'Social Policy and Business'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 565-584.

Marttila, Jouko (2015) *Kansa kärsii, poliitikko porskuttaa: Puolueet ilman aatteita*. Jyväskylä: Docendo.

Matala, Saara (2011) *Idänkaupan loppu: Suomen ja Neuvostoliiton välinen erityinen kauppasuhte ja Suomen kauppapolitiikan odotushorisontti sen purkautuessa 1988–1991. Poliittisen historian pro gradu*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Mauss, Marcel (1999) *Lahja: Vaihdamman muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Suomentaneet Jouko Nurmiainen ja Jyrki Hakapää. Helsinki: Tutkijaliitto.

McCluskey, Jill J. & Swinnen, Johan F. M. (2010) 'Media Economics and the Political Economy of Information'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 643-662.

McGann, James G. (2007) *Think Tanks and Policy Advice in the United States: Academics, advisors and advocates*. Routledge research in American politics 1. Abingdon, Oxon: Routledge.

Melissen, Jan (2005) 'The New Public Diplomacy: Between theory and practice'. Teoksessa Melissen, Jan (toim.) *The New Public Diplomacy: Soft power in international relations*. Studies in Diplomacy and International Relations. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, 3-27.

Metsäranta, Eve (2013) *Velanottopolitiikan muutoskohdat ja niiden vaikutus itsenäisen ajan Suomessa: Talouskriisien näkökulma*. Finanssihallinnon ja julkisyhteisöjen laskentatoimen pro gradu. Tampere: Tampereen yliopisto.

Micklethwait, John & Wooldridge, Adrian (2005) *The Right Nation: Conservative power in America*. London: Penguin Books.

Mikkonen, Antti (1998) *Rahavallan rakkikoirat: Tositarinoita talousjournalismista*. Helsinki: WSOY.

Mills, C. Wright (1956 / reprinted 1971) *The Power Elite*. London – Oxford – New York: Oxford University Press.

Mirowski, Philip (2013) *Never Let a Serious Crisis Go to Waste: How neoliberalism survived the financial meltdown*. London – New York: Verso Books.

Mitchell, Neil J. (1997) *The Conspicuous Corporation: Business, public policy, and representative democracy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Moon, Jeremy, Kang, Nahee & Gond, Jean - Pascal (2010) 'Corporate Social Responsibility and Government'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 512-543.

Myllymäki, Arvo (1979) *Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet: Julkisoikeudellinen tutkimus etujärjestöjen solmimien vakauttamis- ja tulopoliittisten sopimusten vaikutuksesta eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston toimintaan ja asemaan vuosina 1968–1975*. Tampere: Finnpublishers.

Nordmann, Jürgen (2005) *Der lange Marsch zum Neoliberalismus: Vom Roten Wien zum freien Markt – Popper und Hayek im Diskurs*. Hamburg: VSA Verlag.

Nordström, Laura (2015) *Ajatuspajojen valta: Ajatuspajat uusliberalismin levittäjinä Brysselissä*. Yleisen valtio-opin pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Nurmiainen, Jouko (2000) 'Vastavuoroisuus ja yhteinen etu: Lähtökohtia historialliselle verkostoanalyysille'. Teoksessa Nurmiainen, Jouko (toim.) *Valta, eliitit ja verkostot historiassa*. Historiallisia Papereita 6. Helsinki: Historiallinen Yhdistys.

- Ojala, Jari (2008) 'Pankkileireistä kansainvälisiin jättiyhtiöihin'. Teoksessa Kuisma, Markku (toim.) Kriisi ja kumous: Metsäteollisuus ja maailmantalouden murros 1973–2008. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 193-229.
- Ojala, Jari & Karonen, Petri (2006) 'Business: Rooted in social capital over the centuries'. Teoksessa Ojala, Jari, Eloranta, Jari & Jalava, Jukka (toim.) The Road to Prosperity: An economic history of Finland. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1076. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 93-125.
- Okkonen, Ville (2012a) 'Vapaan koulutuksen tukisäätiön perustaminen ja yhteiskunnallinen muutos'. Kasvatus & Aika 6:3, 25-39.
- Okkonen, Ville (2012b) 'Elinkeinoelämä yhteiskunnallisena vallankäyttäjänä 1970-luvulla'. Alusta! Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden verkkolehti.
- Okkonen, Ville (2013) 'Elinkeinoelämän yhteiskunnallinen aktivismi politiikan muutoksen taustavoimana 1970-luvulta 1980-luvulle'. Historiallinen Aikakauskirja 111:3, 293-306.
- Olsen, Niklas (2014) 'A Second-Hand Dealer in Ideas: Christian Gandil and Scandinavian Configurations of European Neoliberalism, 1945–1970'. Teoksessa Schulz-Forberg, Hagen & Olsen, Niklas (toim.) Re-Inventing Western Civilization: Transnational Reconstructions of Liberalism in Europe in the Twentieth Century. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 137-168.
- Outinen, Sami (2015) Sosiaalidemokraattien tie talouden ohjailusta markkinareaktioiden ennakkointiin: Työllisyys sosiaalidemokraattien politiikassa Suomessa 1975–1998. Helsinki: Into.
- Paavonen, Tapani (2008) Vapaakauppaintegraation kausi: Suomen suhde Länsi-Euroopan integraatioon FINN-EFTAsta EC-vapaakauppaan. Historiallisia tutkimuksia 235. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paloheimo, Heikki (1994) Tasavallan presidentit: Kohti yhdentyvää maailmaa 1982–1944. Koivisto. Espoo: Weilin+Göös.
- Paloheimo, Maare (2012) Business Life in Pursuit of Economic and Political Advantages in Early-Nineteenth-Century Finland. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Parkkinen, Pekka (1983) 'The Impact of the Trade with the Soviet Union on Finnish Economy'. Teoksessa Möttölä, Kari, Bykov, N. O. & Korolev, I. S. (toim.) Finnish-Soviet Economic Relations. London: Macmillan Press, 191-197.
- Patomäki Heikki (2007) Uusliberalismi Suomessa: Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. Helsinki: WSOY.
- Peck, Jamie (2010) Constructions of Neoliberal Reason. Oxford – New York: Oxford University Press.

- Pelkonen, Antti (2008) 'Reconsidering the Finnish Model: Information society policy and modes of governance'. *Trames* 12:4, 400-420.
- Persson, Per-Edvin (2004) 'Tiedekeskus Heureka – koko kansan kulttuurilaitos'. *Tieteessä tapahtuu* 2004:4, 3-4.
- Pesonen, Markku (1992) *Teollisuuden keskusliitto ja sen edeltäjät 1921–1991*. Helsinki: Teollisuuden keskusliitto.
- Phillips-Fein, Kim (2009) *Invisible Hands: The businessmen's crusade against the New Deal*. New York – London: W. W. Norton.
- Phillips-Fein, Kim & Zelizer, Julian E. (2012) (toim.) *What's Good for Business: Business and American politics since World War II*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Phillips-Fein, Kim & Zelizer, Julian E. (2012a) 'Introduction'. Teoksessa Phillips-Fein, Kim & Zelizer, Julian E. (toim.) *What's Good for Business: Business and American politics since World War II*. Oxford – New York: Oxford University Press, 3-15.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka (2009) *Varjosta vaikuttajaksi: Palvelutyönantajat ry 1995–2004*. Helsinki: Otava.
- Plehwe, Dieter (2009) 'Introduction'. Teoksessa Plehwe, Dieter & Mirowski, Philip (toim.) *The Road from Mont Pèlerin: The making of the neoliberal thought collective*. Cambridge – London: Harvard University Press, 1-42.
- Plehwe, Dieter & Walpen, Bernhard (2006) 'Between Network and Complex Organization: The making of neoliberal knowledge and hegemony'. Teoksessa Plehwe, Dieter, Walpen, Bernhard & Naunhöffer, Gisela (toim.) *Neoliberal Hegemony: A global critique*. *Studies in Global Political Economy* 18. London – New York: Routledge, 27-50.
- Pöysä, Jyrki (2015) *Lähiluvun tieto: Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. *Kultaneito XVII*. Joensuu: Suomen kansantietouden tutkijain seura.
- Rehn, Olli (1996) *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States Austria, Finland and Sweden, 1945–1995*. Oxford: University of Oxford.
- Rich, Andrew (2004) *Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rollings, Neil (2007) *British Business in the Formative Years of European Integration, 1945–1973*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rossinow, Doug (2015) *The Reagan Era: A history of the 1980s*. New York: Columbia University Press.

- Ruonavaara, Hannu (2005) 'Millä tavoin sosiologia voi olla historiallista?'. Teoksessa Andersson, Marja, Anttila, Anu-Hanna, & Rantanen, Pekka (toim.) Kahden muusan palveluksessa. *Historia Mirabilis* 4. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 81-100.
- Rusi, Alpo (2007) *Vasemmalta ohi: Kamppailu Suomen ulkopolitiisesta johtajuudesta rautaesiripun varjossa 1945–1990*. Jyväskylä: Gummerus.
- Saari, Juho (2010) 'Suomalainen konsensus: Korpilammen konferenssi (1977) käännekohtana'. *Yhteiskuntapolitiikka* 75:5, 469-487.
- Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (2003) 'Verkostot työväenhistoriassa'. Teoksessa Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (toim.) *Työväen verkostot. Väki voimakas* 16. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 7-34.
- Sauramo Pekka (2011) 'Mikä on tehnyt suomalaisesta tulopolitiikasta erityisen?'. *Talous & yhteiskunta* 2011:4, 26-31.
- Savtschenko, Ritva (2015) *Kompuroiden korporatismissa: Eheytyneen SAK:n ristipaineet suomalaisessa korporatismissa 1968–1978*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Schepers, Stefan (2010) 'Business-Government Relations: Beyond lobbying'. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 10:4, 475-483.
- Schrecker, Ted & Bamba, Clare (2015) *How Politics Makes Us Sick: Neoliberal epidemics*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan.
- Schuler, Douglas A., Rehbein, Kathleen & Cramer, Roxy D. (2002) 'Pursuing Strategic Advantage through Political Means: A multivariate approach'. *The Academy of Management Journal* 45:4, 659-672.
- Scranton, Philip & Fridenson, Patrick (2013) *Reimagining Business History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Seppänen, Esa (2011) *Idänkaupan isäntä*. Helsinki: Helsinki-kirjat Oy.
- Shaffer, Brian (1995) 'Firm-Level Responses to Government Regulation: Theoretical and research approaches'. *Journal of Management* 21:3, 495-514.
- Shank, Gary (2008) 'Abduction'. Teoksessa Given, Lisa M. (toim.) *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Volume 2. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1-2.
- Sihvola, Juha (2003) 'Historiallisen tiedon kasvu ja edistys'. *Historiallinen aikakauskirja* 101:1, 32-41.
- Siltala, Juha (2004) *Työelämän huonontumisen lyhyt historia: Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. 5. painos. Helsinki: Otava.

Siltala, Sakari (2013) *Puu-Valion nousu ja uho: Murtuva yhteistyökaptalismi ja osuusaate 1982–2004*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 31. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Sivonen, Tiinamari (2007) *Neuvostokaupan muisto: Aikalaiskokijoiden arvioita Suomen idänkaupasta*. Poliittisen historian pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Skippari, Mika (2005) *Evolutionary Patterns in Corporate Political Activity: Insights from a historical single case study*. Tampereen teknillisen yliopiston julkaisu 522. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto.

Skurnik, Samuli (2003) 'Kairamon ja Väyrysen keskusteluryhmä'. *Kanava* 31:3, 234-239.

Skurnik, Samuli (2005) *Suomalaisen talousmallin murros: Suljetusta sääntelytaloudesta kaksinapaiseen globaalitalouteen*. *Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis* A-251. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.

Smith, Marcus & Marden, Peter (2008) 'Conservative Think Tanks and Public Politics'. *Australian Journal of Political Science* 43:4, 699-717.

Smith, Mark A. (1999) 'Public Opinion, Elections, and Representation within a Market Economy: Does the structural power of business undermine popular sovereignty?'. *American Journal of Political Science* 43:3, 842-863.

Smith, Mark A. (2000) *American Business and Political Power: Public opinion, elections, and democracy*. Chicago: The University of Chicago Press.

Smith, Mark A. (2010) 'The Mobilization and Influence of Business Interests'. Teoksessa Maisel, L. Sandy, Berry Jeffrey M. & Edwards, George C. (toim.) *The Oxford Handbook of American Political Parties and Interest Groups*. Oxford: Oxford University Press, 451-467.

Smolander, Jyrki (2000) *Suomalainen oikeisto ja "kansankoti": Kansallisen kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun*. *Bibliotheca historica* 63. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Smolander, Jyrki (2001) 'Integratiivinen nationalismi – porvarillisen Suomen hyvinvointi-ideologia toisen maailmansodan jälkeen?', *Ennen & nyt* 2001:4.

Stedman Jones, Daniel (2014) *Masters of the Universe: Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.

Stenlås, Niklas (1998) *Den inre kretsen: Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–1949*. *Arkiv avhandlingsserie* 48. Lund: Arkiv.

Stone, Diane (1996) 'From the Margins of Politics: The influence of think - tanks in Britain.' *West European Politics* 19:4, 675-692.

- Suomi, Juhani (1990) *Kuningastie: Urho Kekkonen 1950–1956*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (1992) *Kriisien aika: Urho Kekkonen 1956–1962*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (1994) *Presidentti: Urho Kekkonen 1962–1968*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (1996) *Taistelu puolueettomuudesta: Urho Kekkonen 1968–1972*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (1998) *Liennytyksen akanvirrassa: Urho Kekkonen 1972–1976*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (2000) *Umpeutuva latu: Urho Kekkonen 1976–1981*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (2005) *Pysähtyneisyyden vuodet: Mauno Koiviston aika 1981–1984*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (2006) *Epävarmuuden vuodet: Mauno Koiviston aika 1984–1986*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani (2008) *Kohti sinipunaa: Mauno Koiviston aika 1986–1987*. Helsinki: Otava.
- Suoninen, Marja (2001) 'Mikrohistoria vastauksena historiallisen sosiologian dilemmaan'. *Sosiologia*, 38:1, 14-26.
- Sutela, Pekka (2005) 'Finnish Trade with the USSR: Why was it different?', *BOFIT Online* (2005):7.
- Sutela, Pekka (2009) 'Finland's Eastern Trade: What do interviews tell?'. Teoksessa Enderle-Burcel, Gertrude, Franaszek, Piotr, Stiefel, Dieter & Teichova, Alice (toim.) *Gaps in the Iron Curtain: Economic relations between neutral and socialist countries in Cold War Europe*. Krakow: Jagiellonian University Press, 73-86.
- Sänkiaho, Risto (1983a) 'Koiviston kakkoshallituksen kausi'. Teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.) *Kun kansa valitsi Koiviston*. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä, 96-110.
- Sänkiaho, Risto (1983b) 'Pitkän matkan presidentin kilpa'. Teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.) *Kun kansa valitsi Koiviston*. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä, 111-146.
- Sänkiaho, Risto (1983c) 'Vaalikampanja'. Teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.) *Kun kansa valitsi Koiviston*. Jyväskylä: Lehtimiehet Yhtymä, 147-180.
- Tarkka, Jukka (2002) *Uhan alta unioniin: Asennemuutos ja sen unilukkari EVA*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, Jukka (2006) *Isänmaan unilukkari: Päiviö Hetemäen yhteiskunnallinen elämäntyö*. Helsinki: WSOY.

- Tarkka, Jukka (2010) Max Jakobson: Kylmän sodan diplomaatti. Helsinki: Otava.
- Tarkka, Jukka (2012) Karhun kainalossa: Suomen kylmä sota 1947–1990. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Teräs, Kari (2005) ‘Suhtautuvatko historiantutkijat teorioihin välineellisesti?’. Teoksessa Andersson, Marja, Anttila, Anu-Hanna, & Rantanen, Pekka (toim.) Kahden muusan palveluksessa: Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat. Historia Mirabilis 4. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 135-156.
- Teräs, Kari (2009) Yritys ja yhteiskunta: Heikki Huhtamäen verkosto- ja sidosryhmäsuhteet. Historiallisia Tutkimuksia 246. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tribe, Keith (2009) ‘Liberalism and Neoliberalism in Britain, 1930–1980’. Teoksessa Plehwe, Dieter & Mirowski, Philip (toim.) The Road from Mont Pèlerin: The making of the neoliberal thought collective. Cambridge – London: Harvard University Press, 68-97.
- Tontti, Jarkko (2005) (toim.) Tulkinnasta toiseen: Esseitä hermeneutiikasta. Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Turner, Henry Ashby Jr. (1985) German Big Business and the Rise of Hitler. New York: Oxford University Press.
- Turunen, Jorma (2005) Think tankit ja poliittiset säätiöt Euroopassa: Esityksiä suomalaisista toteuttamismalleista. Oikeusministeriön julkaisuja 2005:4. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Töttö, Pertti (2012) Paljonko on paljon? Luvuilla argumentoinnista empiirisessä tutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Uimonen, Risto (2011) Pääministerin puhuva pää. Helsinki: WSOY.
- Ukkonen, Taina (2002) ‘Mietteitä muistitietohistorian eettisistä ja lähdekriittisistä ongelmista’. Elore 9:2.
- Useem, Michael (1984) The Inner Circle: Large corporations and the rise of business political activity in the U.S. and U.K. New York: Oxford University Press.
- Uusitalo, Roope (1999) ‘Miten kävi hallitun rakennemuutoksen?’. Kansantaloudellinen aikakauskirja 95:4, 780-797.
- Vaara, Eero & Tienari, Janne (2010) ‘Critical Discourse Analysis’. Teoksessa Mills, Albert J., Durepos, Gabrielle, & Wiebe, Elden (toim.) Encyclopedia of Case Study Research. Thousand Oaks: SAGE Publications, 245-248

- Vartiainen, Juhana (1991) 'Suomalainen korporatismi ja talouspolitiikan vastuu'. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 87:4, 460-468.
- Vernick, Jon S. (1999) 'Lobbying and Advocacy for the Public's Health: What are the limits for nonprofit organizations?'. *American Journal of Public Health* 89:9, 1425-1429.
- Vesikansa, Jarkko (2004) "Kommunismi uhkaa maattamme": Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vesikansa, Jarkko (2005) 'Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona: Aseveliakseli ja kommunisminvastainen toiminta kylmän sodan Suomessa'. *Työväentutkimus* 2005, 7-13.
- Veyne, Paul (1984) *Writing History*. Manchester: Manchester University Press.
- Vogel, David (1989) *Fluctuating Fortunes: The political power of business in America*. New York: Basic Books.
- Vogel, David (1996a) *Kindred Strangers: The uneasy relationship between politics and business in America*. Princeton: Princeton University Press.
- Vogel, David (1996b) 'The Study of Business and Politics'. *California Management Review* 38:3, 146-165.
- Vuolanto, Ville (2007) 'Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu'. *Historiallinen aikakauskirja* 105: 3, 304-316.
- Walton, Doug (2013) *Abductive Reasoning*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- Waterhouse, Benjamin (2012) 'The Corporate Mobilization Against Liberal Reform: Big business day, 1980'. Teoksessa Phillips-Fein, Kim & Zelizer, Julian E. (toim.) *What's Good for Business: Business and American politics since World War II*. Oxford – New York: Oxford University Press, 233-248.
- Waterhouse, Benjamin (2014). *Lobbying America: The politics of business from Nixon to NAFTA*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- Werner, Timothy (2012) *Public Forces and Private Politics in American Big Business*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, Hayden (1995) 'Response to Arthur Marwick'. *Journal of Contemporary History* 30:2, 233-246.
- Wilks, Stephen (2010) 'Competition Policy'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 730-756.
- Wilks, Stephen (2013) *The Political Power of the Business Corporation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Wilson, Graham & Grant, Wyn (2010) 'Business and Political Parties'. Teoksessa Coen, David, Grant, Wyn & Wilson, Graham (toim.) *The Oxford Handbook of Business and Government*. Oxford: Oxford University Press, 191-207.

Wrong, Dennis H. (1980) *Power: Its forms, bases, and uses*. New York: Harper & Row.

Wuokko, Maiju (2011) 'Sport, Body and Power: Reassessing the myth of President Kekkonen'. *Norma* 6:2, 124-140.

Wuokko, Maiju (2013) 'Layers of Disunity: The presidential politics of Finnish business, 1981–1982'. *Scandinavian Journal of History* 38:5, 612-635.

Wuokko, Maiju (2014) *Pitkät kihlajaiset: Työnantajat, tammikuun kihlaus ja kolmikantakorporatismi Suomessa 1940–2000*. Julkaisematon esiselvitysraportti (tekijän hallussa).

Yates, JoAnne (2014) 'Understanding Historical Methods in Organization Studies'. Teoksessa Bucheli, Marcelo & Wadhvani, R. Daniel (toim.) *Organizations in Time: History, theory, methods*. Oxford: Oxford University Press, 265-283.

Yliaska, Ville (2014) *Tehokkuuden toiveuni: Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Into-Kustannus.

Zemon Davis, Natalie (2001) *Martin Guerren paluu*. Suomentanut Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.

Hakuteokset

Kuka kukin on 1986: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava.

Kuka kukin on 1990: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava.

Kuka kukin on 1994: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava.

Kuka kukin on 2001: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava.

Kuka kukin on 2003: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava.

Digitaaliset lähteet

Linkkien toimivuus tarkistettu 22.8.2016.

COMET - journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskuksen internetsivusto, Tampereen yliopisto.

‘Vaalirahakriisi: median ja politiikan suhteet murroksessa?’
<http://www.uta.fi/cmt/tutkimus/comet/tutkimus/vaaliraha.html>

Elinkeinoelämän valtuuskunnan internetsivusto

Toivonen, Sarianna (2013) ‘Kohujen keskellä: Suomalaisten ympäristöasenteet keväällä 2013’ <http://www.eva.fi/blog/2013/06/19/eva-analyysi-kohujen-keskella-suomalaisten-ymparistoasenteet-kevaalla-2013/>

Kansallisbiografia-verkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997–.

Hoffman, Kai (6.9.2001, päivitetty 31.3.2008) ‘Fredrik Castrén’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/1561>

Hoffman, Kai (5.9.2011) ‘Pentti Kivinen’
<http://www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/?iid=2108>

Häikiö, Martti (24.2.2000, päivitetty 12.3.2009) ‘Björn Westerlund’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/809>

Häikiö, Martti (13.10.2004, päivitetty 12.5.2008) ‘Kari Kairamo’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/1564>

Klinge, Matti (13.10.2004, päivitetty 22.9.2015) ‘Jaakko Iloniemi’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8102>

Seppinen, Jukka (18.6.1999) ‘Ahti Karjalainen’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/644>

Tarkka, Jukka (13.10.2004, päivitetty 12.3.2013) ‘Max Jakobson’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5006>

Vesikansa, Jyrki (6.6.2003, päivitetty 28.3.2008) ‘Gay Ehrnrooth’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/1541>

Vesikansa, Jyrki (23.6.2000) ‘Mika Tiivola’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/5612>

Vesikansa, Jyrki (6.6.2003, päivitetty 6.8.2015) ‘Casimir Ehrnrooth’
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8113>

Vesikansa, Jyrki (21.3.2005) ‘Timo Laatonen’.
<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8235>

Margaret Thatcher Foundationin internetsivusto

Margaret Thatcher: 'House of Commons Speech', 16.1.1979
<http://www.margaretthatcher.org/document/103924>

Margaret Thatcher: 'Speech to Conservative Trade Unionists', 17.11.1979
<http://www.margaretthatcher.org/document/104171>

Margaret Thatcher: '1980 Budget', 26.3.1980
<http://www.margaretthatcher.org/document/109498>

Margaret Thatcher: 'Speech to Conservative Women's Conference',
 21.5.1980 <http://www.margaretthatcher.org/document/104368>

Mont Pelerin Societyn internetsivusto

'Statement of Aims' <https://www.montpelerin.org/statement-of-aims>

MOT Kielitoimiston sanakirja

'Kapitalismi'

'Markkinatalous'

'Propaganda'

'Suunnitelmatalous'

'Talouspolitiikka'

'Työmarkkinapolitiikka'

OECD:n internetsivusto

'Suomen ympäristöpolitiikan tuloksellisuutta arvioiva raportti: Päätelmät ja suositukses', 2009 <http://www.oecd.org/finland/44305513.pdf>

Poliittisten ohjelmien tietovaranto POHTIVA

Kokoomuksen lähiajan tavoiteohjelma 6.8.1972
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KOK/80>

'Sosialidemokratian suunta – SDP:n tienviitat 1980-luvulle', 1978
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SDP/462>

Project Gutenberg

Hugo, Victor (1877) The History of a Crime: The testimony of an eye-witness. Kääntäneet Joyce, T. H. & Locker, Arthur.
<http://www.gutenberg.org/ebooks/10381>

Taloussanomien taloussanakirja

’Markkinatalousjärjestelmä’

<http://www.taloussanomati.fi/porssi/sanakirja/termi/Markkinatalousj%C3%A4rjestelm%C3%A4>

’Teollisuuspolitiikka’

<http://www.taloussanomati.fi/porssi/sanakirja/termi/teollisuuspolitiikka>

Tilastokeskuksen internetsivusto

’Reino Hjerpe ja Timo Relander saavat Eino H. Laurila -kansantulomitalit’, tiedote 1.12.2005 http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/v2005/tiedote_066_2005-12-01.html

Työ- ja elinkeinoministeriön internetsivusto

’Entisen Neuvostoliiton velka Suomelle hoidettu nyt kokonaan’, 3.10.2013

https://www.tem.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotearkisto/vuosi_2013?113256_m=111954

Urho Kekkosen julkaistu tuotanto

Tasavallan Presidentin vastaukset International Herald Tribunen esittämiin kysymyksiin 27.8.1976

https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/10229/TMP_objres.4078.html?sequence=1

Valter Valtioneuvoston termipankki <https://mot.kielikone.fi/mot/valter/netmot.exe>

’Talouspolitiikka’

Valtioneuvoston internetsivusto

’Hallitukset aikajärjestyksessä’

<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitukset-ja-ministerit/raportti-/r/v2>

Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987

http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/64-paaministeri-harri-holkerin-hallituksen-ohjelma

YLE:n Elävä arkisto

’Hallituksen energiansäästöohjelman julkistus’, Tänään iltapäivällä -ohjelma 18.12.1973

http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/energiakriisi_vuonna_1973_9860.html#media=9866

‘Keskustelu määräyksistä energian säästämiseksi’, A-Studio 19.12.1973
http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/energiakriisi_vuonna_1973_9860.html#media=9867

Muut

Anders Blomin sähköpostiviesti 13.4.2015 (tekijän hallussa).

Johannes Koroman sähköposti tekijälle 26.1.2015 ja 17.4.2015 (tekijän hallussa).

Samuli Skurnikin sähköpostiviesti tekijälle 9.5.2015 (tekijän hallussa).

Ritva Savtschenkon sähköposti tekijälle 23.4.2015 (tekijän hallussa).

Liite 1. Elinkeinoelämän valtuuskunnan ja Teollisuuden keskusliiton puheenjohtajat ja toimitusjohtajat 1970–1980-luvuilla

ELINKEINOELÄMÄN VALTUUSKUNTA

Puheenjohtajat

Päiviö Hetemäki (1913–1980). EVA:n puheenjohtaja 1974. Oikeustiedettä Helsingin yliopistossa opiskellut Hetemäki sai varatuomarin arvon vuonna 1941 ja toimi asianajajana ennen ja jälkeen toisen maailmansodan. Hetemäki yleni jatkosodan aikana kapteeniksi ja haavoittui Tornion maihinnousussa syksyllä 1944. Sotien jälkeen Hetemäki lähti mukaan politiikkaan ja tuli valituksi eduskuntaan Kansallisen Kokoomuksen edustajana vuonna 1945. Kansanedustajuuden (1945–1962) lisäksi Hetemäki toimi 1950- ja 1970-luvuilla viidesti ministerinä (puolustusministeri 1953–1954, ministeri sosiaaliministeriössä 1953–1954 ja valtiovarainministeri 1958–1959, 1970 ja 1971–1972). Samoihin aikoihin poliittisen uran kanssa käynnistyi myös Hetemäen pitkä pesti teollisuuden järjestöissä, kun hänestä tuli Suomen teollisuuden keskusvaliokunnan sihteeri (1947–1954). Keskusvaliokunnasta Hetemäki siirtyi metsäteollisuuden palvelukseen Suomen puunjalostusteollisuuden keskusliiton asiamieheksi (1951–1954) sekä Suomen puunjalostusteollisuuden työnantajaliiton varatoimitusjohtajaksi (1954–1960) ja toimitusjohtajaksi (1960–1961). Pian Hetemäki eteni STK:n toimitusjohtajan tehtäviin (1962–1971). Työnantajaohjajana Hetemäen merkittävin aikaansaannos oli ensimmäisen tulopoliittisen kokonaisratkaisun (Liinamaa I) läpivieminen vuonna 1968. STK:sta Hetemäki siirtyi Suomen Pankin johtokunnan jäseneksi (1971–1978) ennen eläköitymistään. Hetemäki oli EVA:n alullepanija ja itseoikeutettu ensimmäinen puheenjohtaja. Hän kuului toisen maailmansodan jälkeisen Suomen tärkeimpiin oikeistopoliitikkoihin, joka oli tehtävissään kansanedustajana, ministerinä, STK:n toimitusjohtajana ja Suomen Pankin johtajana poliittisen ja taloudellisen vallan ytimessä yli kolmen vuosikymmenen ajan.¹⁰⁹²

Mika Tiivola (1922–1994). EVA:n puheenjohtaja 1974–1988. Tiivola taisteli vapaaehtoisena talvisodassa ja kävi jatkosodan aikana Kadettikoulun. Sotien jälkeen Tiivola suoritti valtiotieteen maisterin tutkinnon (1948), siirtyi liike-elämän palvelukseen ja jatkoi töiden ohella oikeustieteen opintoja valmistuen myös juristiksi (1956). Yritysasianajajan tehtävistä Tiivola kutsuttiin Pohjoismaiden Yhdyspankin (vuodesta 1975 alkaen Suomen Yhdyspankin) johtokuntaan (1961–1964). Pankkiuransa aikana Tiivola työskenteli PYP:n/SYP:n varatoimitusjohtajana (1964–1966), toimitusjohtajana (1966–1970) ja pääjohtajana (1970–1988). Tiivola toimi pankinjohtajana rahamarkkinoiden sääntelyn vapauttamisen kaudella ja vaikutti merkittävästi suomalaisen pankkitoiminnan

¹⁰⁹² Mansner, Markku (6.9.2001, päivitetty 22.12.2006) 'Päiviö Hetemäki'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

uudistamiseen. Tiivolalla oli kymmeniä luottamustoimia eri yrityksissä, etujärjestöissä ja urheilu- ja maanpuolustusliitoissa. Tiivola sai ministerin arvonimen vuonna 1988.¹⁰⁹³

Pentti Kivinen (1943–). EVA:n puheenjohtaja 1989–1992. Kivinen opiskeli oikeustiedettä Helsingin yliopistossa 1960-luvulla ja suoritti oikeustieteen lisensiaatin tutkinnon vuonna 1971. Hän aloitti uransa Suomen tukkukauppiaiden liiton lakimiehenä (1969–1971) ja lakiasian johtajana (1971–1977). Järjestötehtävistä Kivinen siirtyi ensin Rautakonttori Oy:n toimitusjohtajaksi (1977–1984), sitten Tukkukauppojen Oy:n pääjohtajaksi (1984–1992) ja lopulta Suomen Messut Osuuskunnan toimitusjohtajaksi (1993–). Kivisellä on ollut runsaasti luottamustehtäviä sekä yrityksissä, kaupan alan järjestöissä että työuran ulkopuolella. Puoluekannaltaan Kivinen on kokoomuslainen ja hän on osallistunut aktiivisesti kunnallispolitiikkaan Helsingissä. Kiviselle myönnettiin kauppaneuvoksen arvonimi vuonna 2002.¹⁰⁹⁴

Toimitusjohtajat

Max Jakobson (1923–2013). EVA:n toimitusjohtaja 1974–1984. Jakobson oli Viipurista kotoisin olleen suomalais-juutalaisen perheen poika, joka palveli jatkosodassa Karjalan kannaksella. Sodan jälkeen hän työskenteli toimittajana Suomen Tietotoimistossa ja United Pressin Helsingin-toimituksessa ja siirtyi sitten Lontooseen BBC:n suomenkielisten lähetysten toimittajaksi ja myöhemmin Uuden Suomen Lontoon-kirjeenvaihtajaksi (1948–1953). Vuodet 1953–1958 Jakobson toimi Suomen lähetystön sanomalehtiavustajana Washingtonissa, josta hänet kutsuttiin ulkoasiainministeriön palvelukseen (sanomalehtiasian toimiston päällikkö 1958–1962, apulaisosastopäällikkö 1959–1962 ja poliittisen osaston päällikkö 1962–1965). 1950-luvulla alkoi myös Jakobsonin puoli vuosisataa jatkunut ura kirjailijana, joka käsitteli erityisesti Suomen kansainvälistä asemaa, turvallisuuspolitiikkaa ja yhteiskunnallista kehitystä (Jakobsonin teoksia ovat mm. Diplomaattien talvisota 1955; Kuumalla linjalla 1968; Veteen piirretty viiva 1980; 38. kerros 1983; Vallanvaihto 1992; 20. vuosisadan tilinpäätös I-III 1999–2003). Jakobson nimitettiin vuonna 1965 Suomen suurlähettilääksi Yhdistyneisiin Kansakuntiin, ja vuonna 1971 hän oli ehdolla YK:n pääsihteeriksi. Valinta pääsihteeriksi kariutui kuitenkin Neuvostoliiton vastustukseen. Tämän jälkeen Jakobson siirtyi vuonna 1972 suurlähettilääksi Tukholmaan, josta hänet kutsuttiin EVA:n ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi. Eläkkeelle vetäytymisensä jälkeen (1984) Jakobson oli arvostettu yhteiskunnallinen ja ulkopoliittinen keskustelija sekä aktiivinen tietokirjailija ja *Helsingin Sanomien* kolumnisti. Vuonna 1990 Jakobsonille myönnettiin ministerin arvonimi.¹⁰⁹⁵

Kauko Sipponen (1927–). EVA:n toimitusjohtaja 1984–1990. Sipponen opiskeli oikeustiedettä ja valtiotiedettä Helsingin yliopistossa sekä Oxfordin yliopistossa Iso-Britanniassa. Hän väitteli oikeustieteestä Helsingin yliopistossa vuonna 1965. Opintojen aikana ja heti niiden jälkeen Sipponen työskenteli erilaisissa tehtävissä ensin Helsingin yliopistossa ja sitten Tampereen yliopistossa (viimemainitussa julkishallinnon professori

¹⁰⁹³ Kuka kukin on 1990: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava. 1060; Vesikansa, Jyrki (23.6.2000) 'Mika Tiivola'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

¹⁰⁹⁴ Hoffman, Kai (5.9.2011) 'Pentti Kivinen'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

¹⁰⁹⁵ Kuka kukin on 1990: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava. 319; Tarkka, Jukka (13.10.2004, päivitetty 12.3.2013) 'Max Jakobson'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

1963–1973, taloudellis-hallinnollisen tiedekunnan dekaani 1972–1973 ja yliopiston kansleri 1990–1996). Vuosina 1973–1976 Sipponen toimi tasavallan presidentin kansliapäällikkönä ja 1977–1984 Keski-Suomen läänin maaherrana. Vuonna 1984 hänet kusuttiin toimitusjohtajaksi EVA:an, josta Sipponen jäi eläkkeelle vuonna 1990. Sipponen on toiminut laajalti erilaisissa luottamustehtävissä (esim. Suomalaisuuden liiton puheenjohtaja, Väestöliiton hallituksen puheenjohtaja, oy Yleisradio ab:n hallintoneuvoston jäsen, YK:n väestöneuvoston jäsen, SPR:n puheenjohtaja). Hän on myös kirjoittanut useita oikeustieteellisiä ja hallintotieteellisiä teoksia. Puoluekannaltaan Sipponen on keskustalainen.¹⁰⁹⁶

Jaakko Iloniemi (1932–). EVA:n toimitusjohtaja 1990–2000. Iloniemi opiskeli Helsingin yliopistossa 1950-luvulla ja valmistui valtiotieteen kandidaatiksi 1957. Opintojensa aikana Iloniemi toimi Suomalaisuuden Liiton pääsihteerinä (1955–1958) ja niiden jälkeen Suomen ylioppilaskuntien liiton pääsihteerinä (1958–1961). 1960-luvulla Iloniemi työskenteli kansainvälisen kehitysavun parissa mm. ulkoasiainministeriön palveluksessa ja vuonna 1971 hänet nimitettiin lähetystöneuvokseksi Suomen YK:n edustustoon. Iloniemen seuraavat tehtävät liittyivät Euroopan Turvallisuus- ja Yhteistyökonferenssin valmisteluun ulkoasiainministeriön neuvottelevana virkamiehenä (1972–1973) ja Genèven ETYK-erityisedustuston suurlähettiläänä (1973–1975). ETYK-prosessin jälkeen Iloniemestä tuli ulkoasiainministeriön poliittisen osaston päällikkö vuonna 1975 ja alivaltiosihteeriksi vuonna 1977. Ura ulkoasiainministeriön palveluksessa jatkui Washingtonin-suurlähettilään roolissa vuosina 1977–1983. Iloniemen kurkistusaukkona suomalaiseen liike-elämään toimi Suomen Yhdyspankin johtokunnan jäsenyys (1983–1990), jonka jälkeen hän toimi EVA:n toimitusjohtajana vuodet 1990–2000. EVA:n jälkeen Iloniemi oli 2000-luvulla Crisis Management Initiativen toiminnanjohtajana. Iloniemi on kirjoittanut kirjoja ja artikkeleita sekä kolumneja (esim. lehtiin kuten *Ulkopolitiikka*, *Kanava* ja *Suomen Kuvalehti*). Iloniemi on kuulunut SDP:hen ja 1990-luvulla toimineeseen Nuorsuomalaiseen Puolueeseen. Hän sai ulkoasiainneuvoksen arvonimen vuonna 1978 ja ministerin arvonimen vuonna 1994.¹⁰⁹⁷

TEOLLISUUDEN KESKUSLIITTO

Puheenjohtajat

Björn Westerlund (1912–2009). TKL:n puheenjohtaja 1976–1977. Westerlund valmistui diplomi-insinööriksi Teknillisestä korkeakoulusta vuonna 1935. Valmistuttuaan hänet pestattiin Suomen Kaapelitehdas Oy:n laboratorionsinööriksi (1936–1940), josta hän eteni Kaapelitehtaan osastoinsinööriksi (1940–1947), tekniseksi johtajaksi (1947–1956) ja toimitusjohtajaksi (1956–1967). Varsinaisen elämäntyönsä Westerlund teki Oy Nokia Ab:n toimitusjohtajana (1967–1977) sen jälkeen kun yhtiö muodostettiin vuonna 1967 Suomen Kumitehdas Oy:n, Suomen Kaapelitehdas Oy:n ja Nokia ab:n fuusiossa. Westerlundin perintöön Nokiassa kuului elektroniikkaosaston perustaminen, josta juonsi juurensa yhtiön myöhempi menestys tietoliikennetekniikan saralla. Westerlundilla oli lukuisia luottamustehtäviä yrityksissä ja liike-elämän järjestöissä, ja hän oli merkittävä vaikuttaja

¹⁰⁹⁶ Kuka kukin on 1994: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava. 909; Kuka kukin on 2003: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava. 950.

¹⁰⁹⁷ Klinge, Matti (13.10.2004, päivitetty 22.9.2015) 'Jaakko Iloniemi'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

yksityistä ydinvoimaa Suomeen rakentaneessa Teollisuuden Voima Oy:ssa. 1960-luvun alussa Westerlund toimi hetken aikaa myös J. V. Sukselaisen II hallituksen kauppaja-teollisuusministerinä. Westerlund sai vuorineuvoksen arvonimen vuonna 1962.¹⁰⁹⁸

Gay Ehrnrooth (1925–2006). TKL:n puheenjohtaja 1978–1981. Ehrnrooth valmistui diplomiekonomiksi Svenska handelshögskolanista vuonna 1948 ja aloitti työuransa selluloosanviejien myyntiyhdistys Finncellissä, jossa hän eteni osastopäälliköksi (1952–1959), myyntijohtajaksi (1959–1965) ja lopulta johtajaksi (1965–1969). Finncellistä Ehrnrooth siirtyi toimitusjohtajaksi Oy Wilhelm Schauman Ab:hen (1969–1988). Ehrnrooth ohjasi yhtiön osaksi Kymmene-konsernia, jonka toimitusjohtajana hän työskenteli (1988–1990) ennen eläköitymistään. Ennen TKL:n puheenjohtajuutta Ehrnrooth oli Suomen metsäteollisuuden keskusliiton puheenjohtaja (1976–1977). Hän toimi myös useissa muissa luottamustehtävissä liike-elämässä ja sai vuorineuvoksen arvonimen vuonna 1976.¹⁰⁹⁹

Fredrik Castrén (1928–1998). TKL:n puheenjohtaja 1982–1984. Castrén valmistui diplomi-insinööriksi Teknillisestä korkeakoulusta vuonna 1952. Hänen uransa eteni pienistä teollisuus-yrityksistä suurempiin (Oy Rastor Ab:n neuvotteleva insinööri 1953–1954; Oy Machinery Ab:n myynti-insinööri 1954–1955; Tehokkaan tuotannon tutkimussäätiön toimitusjohtaja 1956–1960; Suomen Työn Liiton toimitusjohtaja 1958–1960; Oy Ph. U. Strengberg & K:ni Ab:n varatoimitusjohtaja 1960–1963; Oy Strengberg Ab:n toimitusjohtaja 1963–1967; Oy Nokia Ab:n apulaisjohtaja 1967–1970). Ura huipentui Kymi-ryhmän yrityksissä: Castrén eteni Oy Strömberg Ab:n toimitusjohtajasta (1972–1978) Strömbergin pääomistajan, Kymi-Kymmene Oy:n toimitusjohtajaksi (1979–1983). Castrénilla oli suuri merkitys Kymi-Kymmenen ja Strömbergin fuusiossa vuonna 1983, ja hänestä tuli uuden Kymi-Strömberg Oy:n pääjohtaja (1983–1987). Castrén toimi kymmenien yritysten hallituksissa. Hänestä tuli vuorineuvos vuonna 1980.¹¹⁰⁰

Kari Kairamo (1932–1988). TKL:n puheenjohtaja 1985–1987. Kari Kairamo valmistui diplomi-insinööriksi Teknillisestä korkeakoulusta vuonna 1959. Kairamo työskenteli 1960-luvun kuluessa useiden yritysten palveluksessa (W. Rosenlew & Co:n käyttö- ja suunnitteluinsinööri 1960–1962; Osuuskunta Metexin suunnitteluinsinööri 1962–1964; Finnmetex Ltd:n toimitusjohtaja 1964–1965; Madden Machine Co:n varatoimitusjohtaja 1965–1967 ja toimitusjohtaja 1968–1970). Kairamon ura Oy Nokia Ab:ssa alkoi pääkonttorin apulaisjohtajana (1970–1972), mutta hän eteni pian varatoimitusjohtajaksi (1972–1977), toimitusjohtajaksi (1977–1986) ja lopulta pääjohtajaksi (1986–1988). Työuransa ohella Kairamo toimi lukemattomien yritysten ja järjestöjen hallituksissa. Hän vaikutti aktiivisesti teollisuuden järjestöissä ja ajoi mm. ydinvoiman lisärakentamista ja Suomen länsi-integraatiota. Kairamo johdatti Nokian kansainvälistymisen tielle ja panosti erityisesti elektroniikkateollisuuden kehittämiseen. Kairamon linjaukset loivat perustan Nokian myöhemmälle menestykselle. 1980-luvun lopussa yhtiö ajautui kuitenkin syvään kriisiin, joka oli henkilökohtainen tragedia joulukuussa 1988 itsemurhan tehneelle Kairamolle. Hänet nimitettiin vuorineuvokseksi vuonna 1982.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁸ Häikiö, Martti (24.2.2000, päivitetty 12.3.2009) 'Björn Westerlund'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu; Koroma 2015, 384.

¹⁰⁹⁹ Vesikansa, Jyrki (6.6.2003, päivitetty 28.3.2008) 'Gay Ehrnrooth'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

¹¹⁰⁰ Hoffman, Kai (6.9.2001, päivitetty 31.3.2008) 'Fredrik Castrén'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

¹¹⁰¹ Häikiö, Martti (13.10.2004, päivitetty 12.5.2008) 'Kari Kairamo'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

Casimir Ehrnrooth (1931–2015). TKL:n puheenjohtaja 1988–1991. New Yorkin yliopistossa 1940-luvun lopussa opiskellut Ehrnrooth valmistui lainopin kandidaatiksi vuonna 1955. Hän aloitti työuransa lakimiehenä Asianajotoimisto Dittmar & Indreniuksessa (1955–1957), mutta siirtyi pian sukunsa hallitsemien yritysten johtotehtäviin ensin Oy Petko Ab:n / Suomen BP:n toimitusjohtajana (1958–1962) ja sitten Oy Kaukas Ab:n johtajana (1962–1967) ja toimitusjohtajana (1967–1985). Kun Kaukas fuusioitui vuonna 1986 Kymi-yhtiöön, Ehrnroothista tuli uuden konsernin, Kymi-Strömberg eli vuodesta 1988 Kymmene Oy:n, pääjohtaja (1986–1991). Ehrnrooth oli huomattava teollisuusvaikuttaja, joka osallistui merkittäviin yritysjärjestelyihin ja koko maan talouspolitiikan muovaamiseen yritysten ja järjestöjen hallitukseen liittyneissä luottamustehtävissään. Ehrnrooth nimitettiin vuorineuvokseksi vuonna 1982.¹¹⁰²

Toimitusjohtajat

Timo Laatonen (1935–). TKL:n toimitusjohtaja 1975–1979. Laatonen valmistui lainopin kandidaatiksi vuonna 1959 ja varatuomariksi vuonna 1962. Hän nousi nopeasti tärkeisiin tehtäviin teollisuuden järjestöissä toimien STK:n toimihenkilönä (1962–1966), Suomen puunjalostusteollisuuden työnantajaliiton apulaistoimitusjohtajana (1966–1970), STK:n johtajana (1970–1971) ja toimitusjohtajana (1971–1975) ennen tuloaan TKL:n ensimmäiseksi toimitusjohtajaksi. Sisäisten ristiriitojen alkuvuosinaan sävyttämästä TKL:sta Laatonen lähti toimitusjohtajaksi Tampereen Kirjapaino Oy:hyn eli sittemmin Aamulehti-yhtymään (1979–1992). Laatusen rohkea uudistusstrategia vei Aamulehti-yhtymän kriisiin 1990-luvun alun lamassa, mutta osoittautui myöhemmin kannattavaksi. Laatonen siirtyi eläkkeelle vuonna 1992, mutta jatkoi vaikuttamista yritysten ja muiden yhteisöjen hallintoelimissä sekä ahkerana kirjoittelijana mm. *Aamulehteen*, *Kanavaan*, *Suomen Kuvalehteen* ja *Talouselämään*. Laatusella on ollut Kansallisen Kokoomuksen jäsenkirja, mutta sittemmin hän on ilmoittanut olevansa poliittisesti sitoutumaton.¹¹⁰³

Stig H. Hästö (1918–1997). TKL:n toimitusjohtaja 1979–1983. Hästön oikeustieteen opinnot keskeytyivät talvisotaan mutta jatkuivat jatkosodan asemasotavaiheen aikana. Hästö suoritti ylemmän oikeustutkinnon vuonna 1946 ja valmistui lainopin kandidaatiksi ja varatuomariksi vuonna 1948. Lyhyen asianajajan uran jälkeen Hästö valittiin vuonna 1948 Suomen metalliteollisuuden työnantajaliiton asiamieheksi (1948–1957). Metalliteollisuudesta Hästö siirtyi johtamaan Oy Finlayson-Forssa Ab:tä, sittemmin Oy Finlayson Ab:ta apulaistoimitusjohtajana (1957–1962) ja toimitusjohtajana (1962–1978). Liike-elämän järjestöissä Hästö vaikutti STK:ssa (hallituksen jäsen 1962–1964, varapuheenjohtaja 1968–1976 ja puheenjohtaja 1977–1979) ennen toimitusjohtajuuttaan TKL:ssa, jossa hänen tehtävänään oli vakauttaa uuden järjestön sisäiset olot. TKL-kautensa loppuvaiheessa Hästö selvitteli STK:n ja TKL:n yhteistyön tiivistämistä. Hästön ehdotukseen järjestöfuusiosta ei tartuttu heti, mutta ne toteutuivat myöhemmin kun TT syntyi vuonna 1992. Eläkkeelle jäämisensä jälkeen Hästö toimi tärkeissä luottamustehtävissä teollisuuden eurooppalaisessa yhteisjärjestössä Unicessa sekä OECD:n teollisuuskomiteassa (BIAC). Vuorineuvoksen arvon Hästö sai vuonna 1970.¹¹⁰⁴

¹¹⁰² Vesikansa, Jyrki (6.6.2003, päivitetty 6.8.2015) 'Casimir Ehrnrooth'. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu.

¹¹⁰³ Vesikansa, Jyrki (21.3.2005) 'Timo Laatonen'. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu.

¹¹⁰⁴ Jyrki Vesikansa (13.10.2004, päivitetty 16.9.2008) 'Stig Hästö'. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu.

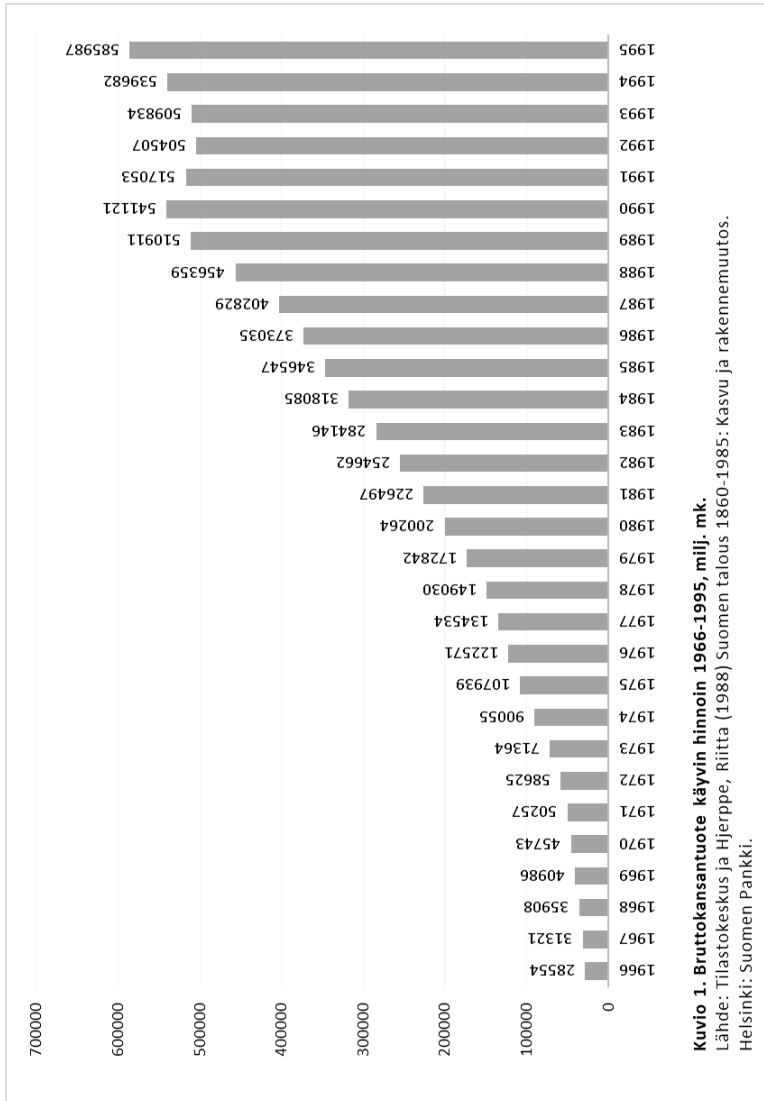
Timo Relander (1941–2016). TKL:n toimitusjohtaja 1983–1992. Relander opiskeli Helsingin yliopistossa ja suoritti valtiotieteen lisensiaatin tutkinnon vuonna 1969. Hän työskenteli tutkijana valtiovarainministeriössä (1965–1966) ja Taloudellisessa tutkimuskeskuksessa (1966–1970) sekä valtiovarainministeriön apulaisosastopäällikkönä (1970–1975) ja osastopäällikkönä (1975–1980). TKL:ssa Relander hoiti varatoimitusjohtajan tehtäviä vuosina 1980–1983 ennen siirtymistään toimitusjohtajaksi. TT:n perustamisen yhteydessä Relander siirtyi teollisuuden palveluksesta Tilastokeskuksen pääjohtajaksi (1992–2001). Lisäksi hän toimi valtioneuvoston kanslian valtiosihteerinä 1992–1995.¹¹⁰⁵

---

¹¹⁰⁵ Koroma 2015, 371; Kuka kukin on 1994: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava. 788-789; Kuka kukin on 2001: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Helsinki: Otava. 776; ‘Reino Hjerpe ja Timo Relander saavat Eino H. Laurila –kansantulomitalit’, tiedote 1.12.2005, Tilastokeskuksen internetsivusto.

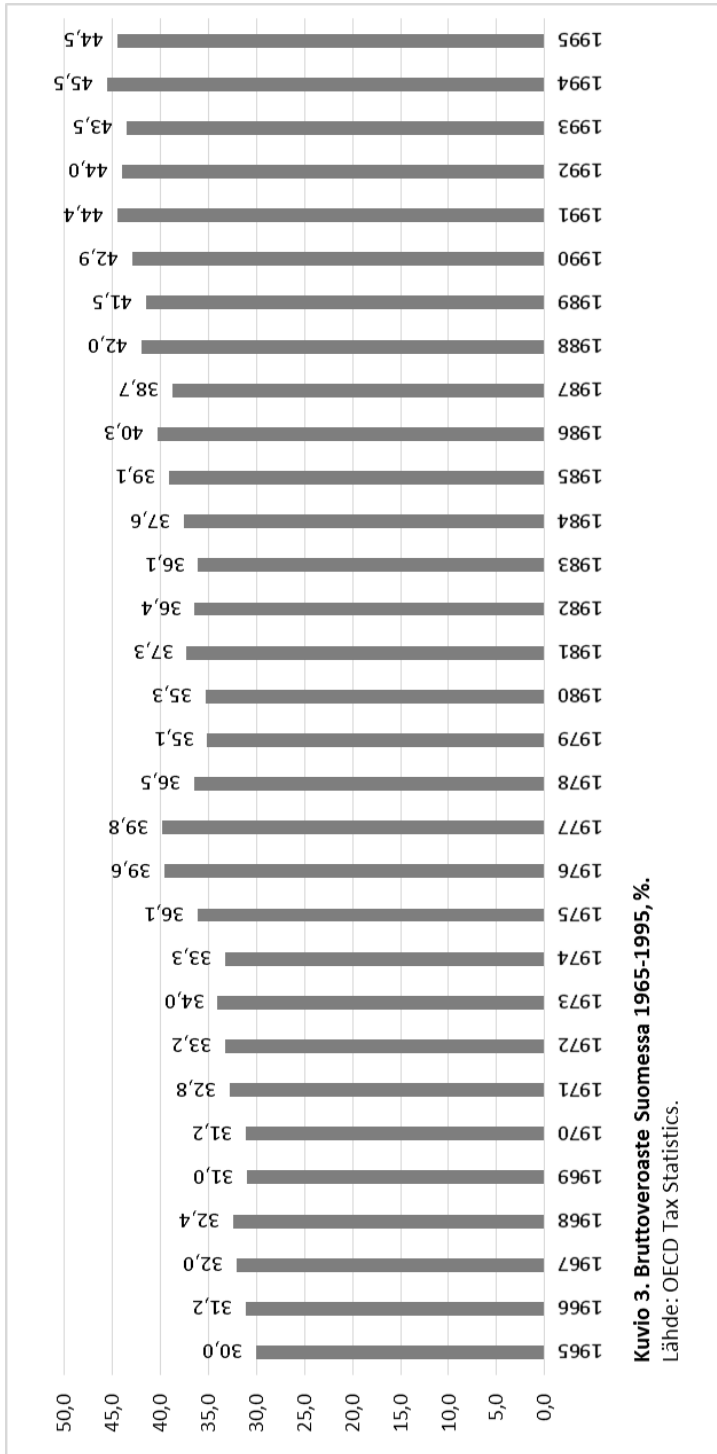
Liite 2. Suomen kansantalouden ja julkisen talouden kehitys 1900-luvun jälkipuoliskolla

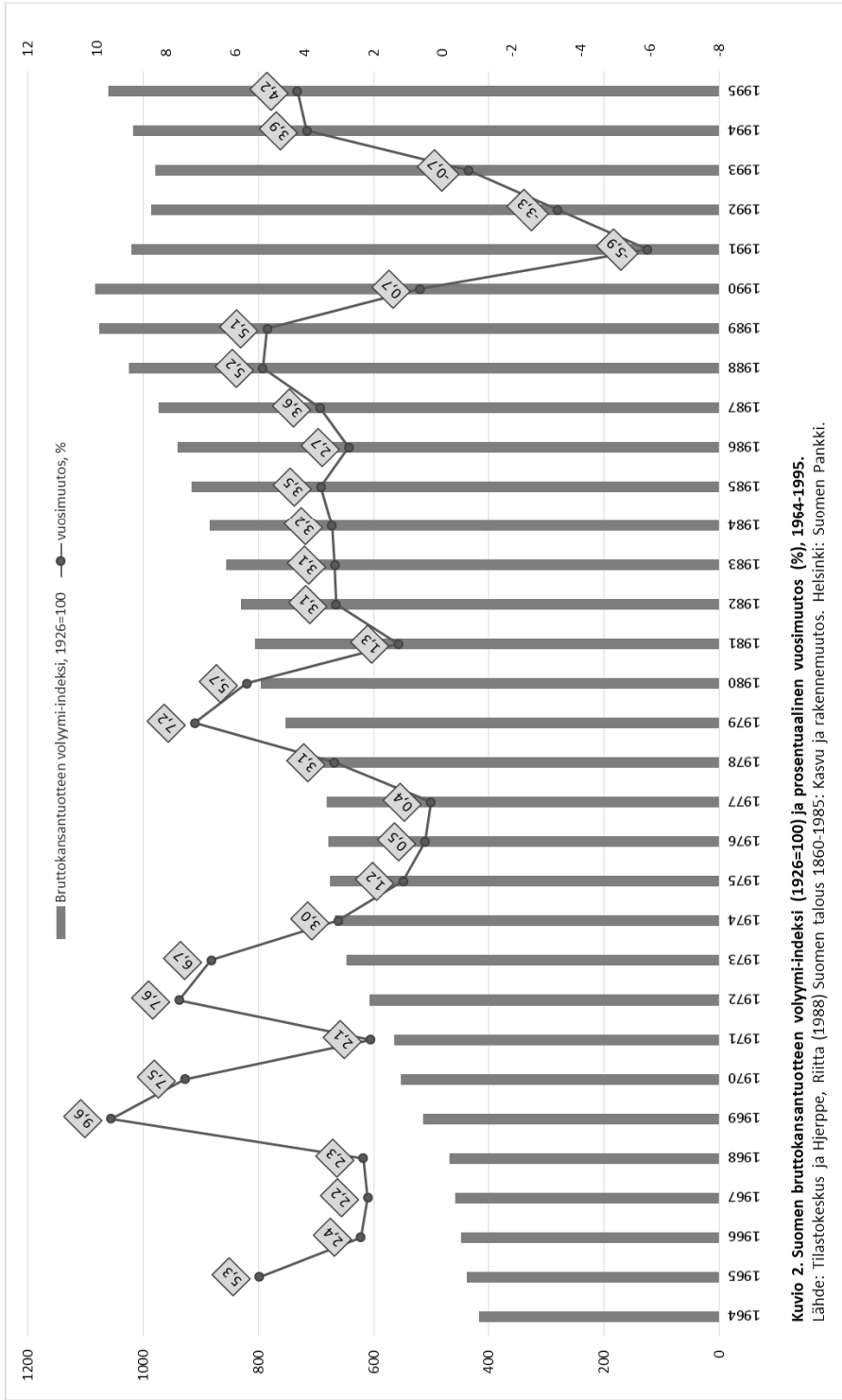
Kuviot perustuvat tilastotietoihin, jotka on kerännyt informaattikko Leo Kostainen, Tilastokeskus.¹¹⁰⁶

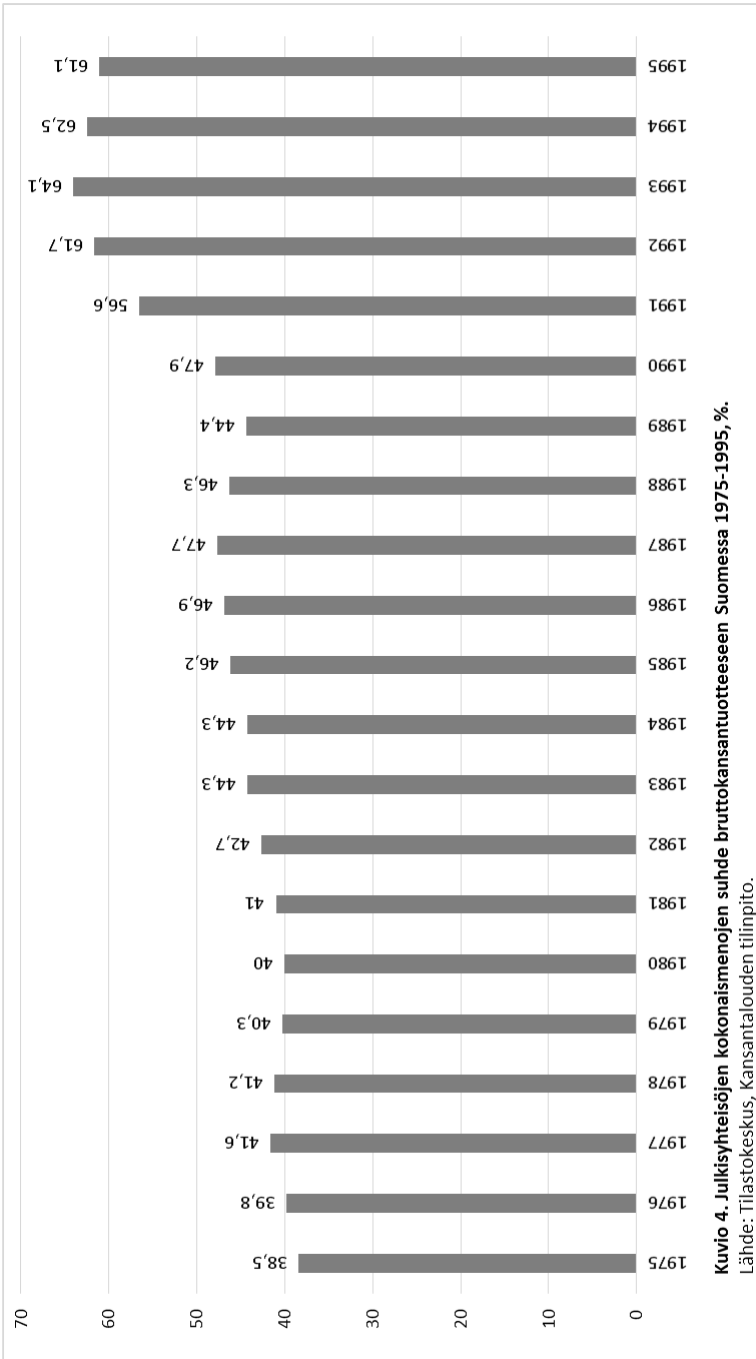
¹¹⁰⁶ Kuviota 1 luettaessa tulee ottaa huomioon, että laskuperusteet poikkeavat toisistaan ajanjaksolla 1966–1974 ja 1975–1995. Aiemmat aikasarjat on rakennettu ns. Kasvututkimus-projektissa 1960–1980-luvuilla, mutta vuodesta 1975 alkaen niitä on jatkettu Tilastokeskuksen päivittyneillä tiedoilla.

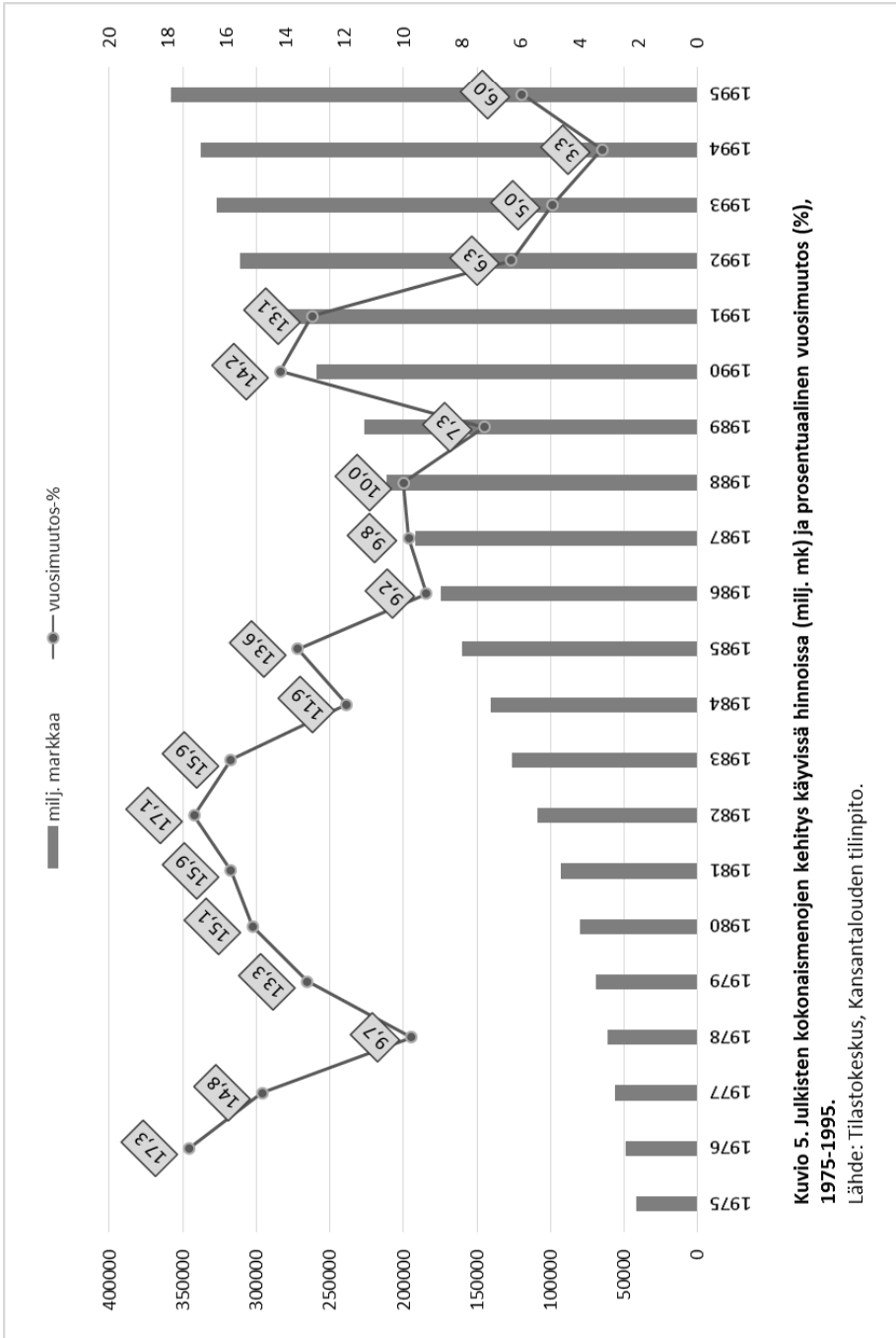

Kuvio 2. Suomen bruttokansantuotteen volyyymi-indeksi (1926=100) ja prosentuaalinen vuosimuutos (%), 1964-1995.
 Lähde: Tilastokeskus ja Hjerppe, Riitta (1988) Suomen talous 1860-1985: Kasvu ja rakennemuutos. Helsinki: Suomen Pankki.

Kuvio 5. Julkisten kokonaismenojen kehitys käyvässä hinnossa (milj. mk) ja prosentuaalinen vuosimuutos (%), 1975-1995.

Lähde: Tilastokeskus, Kansantalouden tilinpito.

Käytetyt lyhenteet

AK	Ahti Karjalaisen arkisto
BKT	bruttokansantuote
CPA	engl. <i>corporate political activity</i> (suomeksi yritysten poliittinen toiminta)
EEC	<i>European Economic Community</i>
EFTA	<i>European Free Trade Association</i>
EK	Elinkeinoelämän keskusliitto; Elinkeinoelämän keskusliiton arkisto
ELKA	Elinkeinoelämän keskusarkisto
engl.	englanniksi
erit.	erityisesti
ETA	Euroopan talousalue
ETLA	Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
ETYK	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongressi
EU	Euroopan unioni
EVA	Elinkeinoelämän valtuuskunta
EY	Euroopan yhteisö
KA	Kansallisarkisto
kesk.	keskustapuoluelainen
KK	Kari Kairamon kokoelma
KOK, kok.	Kansallinen Kokoomus; kokoomuslainen
KOP	Kansallis-Osake-Pankki
ks.	katso
KTTS	Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö
MJ	Max Jakobsonin arkisto
MPS	<i>Mont Pelerin Society</i>
MTK	Maataloustuottajain keskusliitto
NKP	Neuvostoliiton kommunistinen puolue
OECD	<i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i>
OKO	Osuuspankkien Keskuspankki Oy
PAC	engl. <i>political action committee</i> (poliittinen toimintakomitea)
PH	Päiviö Hetemäen arkisto
pk	pääkirjoitus
RKP, rkp.	Suomen ruotsalainen kansanpuolue, RKP-läinen
SAK	Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö
SDP, sd.	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, sosiaalidemokraatti
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue
SMP, smp.	Suomen Maaseudun Puolue, SMP-läinen
SNK	Sosialidemokraattisen nuorison keskusliitto
SNS	<i>Studieförbundet Näringsliv och Samhälle</i>
SOK	Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta
SSYA	Samuli Skurnikin yksityisarkisto
STK	Suomen työnantajain keskusliitto
STKV	Suomen teollisuuden keskusvaliokunta
STVK	Suomen teollisuusvaltuuskunta
SYP	Suomen Yhdyspankki
SYT	Suomalaisen yhteiskunnan tuki -säätiö
TKL	Teollisuuden keskusliitto
TT	Taloudellinen tiedotustoimisto
TT	Teollisuuden ja työnantajain keskusliitto
UKA	Urho Kekkosen arkisto
VKTS	Vapaan koulutuksen tuki -säätiö

